

MAGYAR SZEMLE

A szerkesztőbizottság elnöke
BETHLEN ISTVÁN GRÓF

Szerkeszti
SZEKFÜ GYULA

XXVII. KÖTET
1936 MÁJUS—AUGUSZTUS

BUDAPEST
A MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG KIADÁSA

Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest

KÁLVIN ES INSTITUTIÓJA

FOLYÓ ÉV MÁRCIUSÁNAK első napján, épp vasárnapra virradón, a hívek megcsúfolva találták a genfi Szent Péter-katedrálisban, amelyben Kálvin több mint egy negyedszázadon át tanított. Az éj leple alatt gonosz kezek betörték néhány ablakot, vörösre mázoltak egypár fal- és ajtó részletet, itt-ott felrajzolták a kalapácsot és a sarlót, meg odafirkáltak — tele hibával — néhány bibliai idézetet, amelyekkel, a kommunista intemadonálé észjárása szerint, azt akarták kifejezni, hogy a militarizmus legerősebb támaszai éppen a keresztyén egyházak, holott ők tanítják isteni parancsként: „Ne ölj“ ...

Ugyancsak március hó folyamán múlt négy százada annak, hogy Baselben megjelent a Kálvin főműve, a Christianae Religionis Institutio (= Tanítás a keresztyén vallásra) legelső kiadása. Ezt a könyvet a reformátor jóformán egész további életén át folyvást tökéletesítette s végső alakjában — amelynek terjedelme az editio princeps-ét közel négyszeresen felülmúlja — a református keresztyén hitvallás és teológia máig legklasszikusabb előterjesztésévé dolgozta ki. A világ reformátusságának szeme ezért irányul ebben a jubiláns esztendőben Genf felé, ahol az önálló államiság végleges megalakulása és a reformációhoz való határozott odacsatlakozás ugyanannak az 1536. esztendőnek májusában történt, az erre következő július hó folyamán pedig — egy különös, sorsdöntő véletlen következtében — megtelepült Genfben az Institutio bujdosó ifjú írója is.

Valószínűleg ennek a hármas évfordulónak a hangulatát akarták megzavarni a templomgyalázó kezek a genfiéek és a velük együtt világszerte ünnepelni készülők számára. Mélyen jelképes jelentőségű tény. A sarló és a kalapács jegyében Szovjet-Oroszország földjén görögkeleti bazilikákat rombolnak földig vagy alakítanak át mozikká és más szórakozóhelyekké; ugyanabban a jegyben repül az üszök Spanyolország és Mexikó római katolikus klostromaira és dómjaira; most pedig a protestantizmus egyik történeti központjának milliók kegyeletétől körülvelt istentiszteleti helyére mázolja rá ugyanezt a jegyet vörös festékkel a vörös kéz. Tehát nemcsak egy történeti egyház, nemcsak a keresztyénség egyik vagy másik felekezeti típusa, hanem maga a keresztyénség ellen, még pontosabban szólva: maga Krisztus és az ő evangéliuma ellen folyik itt az egységesen irányított és nagyszerűen megszervezett antikrisztusi támadás, Oroszországot nem számítva, nagyobb részben még egyelőre csak a lelkek mélyén, illetőleg a föld

alatt: az efféle botrányos és vérlázító esetek csak időnkénti kilobbánásai a lappangva terjedő és pusztító tűznek. Azért volt nemcsak szép és nemes testvéri megnyilatkozás, de a végszükségben való együttérzésnek nagyon kívánatos jelentkezése is, hogy a Kálvin templomának profanálása ellen közös tiltakozó nyilatkozatot adott ki a genfi református presbitériummal meg a többi ottani protestáns egyházak szövetségével együttesen a római katolikus generális vikárius és az ókatolikus plébános. Bizonyára mind a legőszintebben átéreztek, hogy ez a merénylet nem a Kálvin emlékének szólott pusztán, hanem csak újabb láncszem ama kísérletek sorában, amelyek ma az Isten igazságának meghazudtolására, a Krisztus ügyének lejáratására irányulnak.

Az istentagadó és krisztusgyűlölő forradalom szelleme tehát a Kálvin Génijében épügy nem látja és nem keresi a maga szövetségesét, mint ahogyan nem számíthat arra, hogy a Vatikánban vagy Bizánc keresztyén hagyományaiban valaha is támogatásra találjon. A keresztyénségen belül a történet folyamán kialakult nagy ellentétek ma már talán nem akadályozhatják meg bármely nagy keresztyén életforma táborát abban, hogy a genfi reformátor alakjára és művére ne tisztelettel nézzen a négyszázados évforduló alkalmából — sőt bizonyos rokonérzéssel is, ha az imént említett genfi eseményekre gondol.

Kálvin iránt valóban csak az igazságos, aki öbenne az Isten igazságának és a Krisztus ügyének harcosát látja meg. Hogy ő ezt az igazságot helyesen ismerte-é föl és ezt az ügyet jól fogalmazta-é meg a maga és mások számára: afelől valószínűleg az emberi történet végéig lesznek erős nézeteltérések a keresztyének között. De hogy arra, amit ő Isten igazságának és Krisztus ügyének gondolt, magát felégető teljes odaadással az egész életét rátette s színlelésnek, titkolt egyéni vagy politikai mellékcélokra még csak a kísértő árnyékát sem engedte közel magához: ebben a tekintetben alakjának és művének komoly kutatói között ma már egyáltalán nincs nézeteltérés, akármelyik vallásfelekezeti táborba tartoznak is. „őszinte volt-e Kálvin? Arra nézve, aki alakjának közelségébe jutott, ez a kérdés egyszerűen nem létezik“ — ezzel a radikális kijelentéssel vág el minden idevonatkozó kételyt a Kálvin egyik legújabb történetírója, az alapos elmélyedéssel és fényes írásművészettel dolgozó, erősen és öntudatosan római katolikus Imbart de la Tour.¹ Ha pedig a Kálvin őszintesége vitán felül áll, akkor a gondolatai, amelyekkel embermillióknak és emberöltők hosszú, máig tartó sorának az életét formálta meg a Krisztus engedelmes követésére, figyelmet érdemelnek minden őszintén hívó lélek részéről.

KÁLVIN RENGETEGET ÍRT. Ötvenöt évre terjedt életéből huszonháromat foglalt le a gyakorlati egyházreformatori tevékenység mellett irodalmi működése s ennek termése a Corpus Reformátorain Kálvin-sorozatában közel hatvan folio-kötet. De gondolatvilágának legkristályosabb és legrendezettebb tárháza kétségtelenül a most négy-

¹ Pierre Imbart de la Tour, az Institut tagja, akit, sajnos, legszebb férfikorában, az alkotás lázában ragadott el a hirtelen halál (1925) „Les Origines de la Réforme“ c. nagyszabású művének negyedik, csonkán maradt kötetében tárgyalja a genfi reformátort és életművét. (Les origines de la Réforme, Tome IV. Calvin et l'Institution Chrétienne, Paris, Firmin-Didot, 1935, 506 8-rétű lap.)

száz esztendő s Institutio, amelyet maga is az élete fő irodalmi alkotásának tekintett: ezzel lépett fel, 26 éves fővel, az európai reformáció színterére s egyedül ezt tartotta az írásai közül érdemesnek arra, hogy jóformán állandóan foglalkozzék vele s a végleges 1559-i recenzióig ötször hajtson rajta végre hol kisebb, hol egészen alapos és tetemes átdolgozást. Az utókor számára—hívek, ellenfelek előtt egyformán — csaknem teljesen ezzel a könyvével vált a személye és a tana azonossá. Ez a végső alakjában mintegy ezer nyolcadrétű lapra terjedő könyve ért meg a mai napig körülbelül 120—130 teljes és 25—30 kivonatos kiadást, amelyeknek csak mintegy harmadrésze szól az eredeti latin nyelven, a többi mind fordítás: francia, holland, angol, német, olasz, spanyol, cseh, magyar, lengyel és legújabbán — Nakayama presbiteriánus lelkész 1935-i fordításában — japán. Magyarul legelőször 1624-ben a Szenczi Molnár Albert tolmácsolásában jelent meg a teljes Institutio, amelynek 1909-ben keletkezett egy moderm magyar fordítása is, az editio princeps pedig már 1903-ban megszólalt moderm magyarsággal s ez a kiadás teljesen elfogyván, a mostani centenáriumi alkalmából új magyar fordítása jelenik meg a világhírű könyv eme legelső alakjának, mely önmagában is jelentős irodalmi értékkel bír, amellet pedig dióhéjban már az egész kálvini gondolat benne van: nem egy szakaszát és az I. Ferenc francia királyhoz intézett apologetikus előszavát valamennyi átdolgozása során csaknem változatlanul hagyta az önmagát egyébként oly szigorúan bíráló szerző.¹

Egy hatalmas terjedelmű és ha nem is elvontan homályos beszédű, de mindenesetre nagyon komoly hangon és nagyon magvas előadásban a legmélyebb lelki problémákat és teológiai kérdéseket tárgyaló könyvnek oly mértékű elterjedéséről szól ez az egynéhány adat, amilyennek bármely keresztyén közösség teológiai — tehát nem a legszeleesebb rétegek számára szóló vallási, ájtatossági, aszkétikus, hanem kifejezetten tudományos formájú — irodalmában nagyon kell keresni és alig-alig lehet megtalálni egy-két párját. Igaz, hogy ezt a sikerét a négyszázéves Institutio egyrésztben a formai, irodalmi kiválóságainak is köszönheti. A latin eredeti is, meg a Kálvintól magától készített francia fordítás is, egyaránt kitűnik a gondolatvezetés biztosságával, kifejezés-módjának plasztikus szemléletességével, lüktető és elsodró belső hevével, meg a stílus és nyelvezet nemes, elegáns humanista veretével. Logika és szenvedély, lobogó hit és borotvaéles analízis, a prófétalélek alkut nem ismerő eticizmusa és a tudós hallatlan anyagkészlete és dialektikai fegyverzete a legmagasabb hatványon egyesülnek a Kálvin előadásában. Francia szövege ezenfelül — ebben régtől fogva, minden vallási és világnézeti befolyásoltság nélkül egyetértenek a francia filológia és irodalomtudomány legsúlyosabb nevei — nem kisebb értéket jelent, mint egyenesen a megteremtését a francia tudományos és szónoki prózának: nem olyan színes és szikrázó, mint a Rabelais és a

¹ E sorok írásakor van sajtó alatt az editio princeps-nek ez az új fordítása, amely a magyarországi református egyház kiadványaként, mintegy 22 ívén jelenik meg. A fordítást, amelynek készítője és magyarázó jegyzetekkel ellátója dr. Victor János budapesti lelképásztor, két, egyenként 4—4 íves bevezetés előzi meg, az egyiket, az Institutio történetéről, e sorok írója, a másikat, az Institutio teológiájáról, dr. Vasady Béla egyetemi tanár írta.

Montaigne írásai, de a fenség magaslatán járó dikciójával, a lelki élet, a teológiai és filozófiai szemlélődés nagyon finom árnyalatait is érzékeltetni tudó kifejezőképességével közvetlen elődje a Bossuet és a Pascal nyelv művészetének.

Az Institutio négyszázados évfordulója tehát pusztán már az emberi gondolkifejezés történetében is kiemelkedően jelentős dátumot jelöl meg. Természetes azonban, hogy azok számára, akik Kálvinnal a lélek, az egyház és az örökkévalóság kérdéseiről, Isten dolgairól egy véleményen vannak, nem a kifejezés, hanem maga a gondolat a legfontosabb. Ezek az Institutióban nemcsak irodalmi művet látnak, hanem élő erőt, az Istenhez vezető út hűséges és megbízható kalauzát, Isten akaratának és igéjének tiszta tolmácsolását. Dogmatikailag és vallásbölcseletileg itt nem tehetjük szóvá, igazuk van-e ebben és mennyire van igazuk. De a történelmi szemléletet teológiai kérdésfeltevések nélkül is kell, hogy érdekelje ennek a ma is élő, sőt bizonyos értelemben s a nyugateurópai szellemi élet egyes pontjain feltűnően újraéledő kálvini gondolatnak a négyszázados útja, amely az Institutio négy századával jelent egyet.¹

KÁLVIN AZ A REFORMATOR, akinek a gondolatai és az írásai mögött csaknem teljesen eltűnik a személyisége. A könyvről való négyszázados emlékezés jobban hozzá van szabva az ő alakjához, mint akár a születésének, akár a halálának centenáriuma, ő nem vette be úgy milliók szívét, mint Luther. Nem volt benne semmi természetgyökeres vonás, nem nőtt ki olyan elemi őserővel a hazája földjéből és népe lelkéből, mint a német bányászfiú: tisztviselőcsalád szülötte volt, a szülőföld és a haza köteleiből ifjan kiszakadt, de második hazája, Genf sem vált soha a szó lelki értelmében otthonává; gondolkozásából és egész lényéből a nemzetközi vagy inkább nemzetfölötti vonás az első pillanatra kiütökzik; ő volt a nagy reformátorok között az, aki legtöbbet utazott. Nemzeti népszerűsége tehát már csak ezért sem juthatott, de meg különben is a saját nemzete fogadta be a tanítását legkevésbé az akkor vezető európai nemzetek között. De hiányzott a lényéből az a közvetlenség, az a csaknem gyermeki önfeltárás és önátadás is, amely a Luther egyéniségének egyik legfőbb varázsa. Gyermekkorától zárkózott, önmagába mélyedt lélek volt, erősen arisztokratikus hajlamokkal; barátait nagyon megválogatta, gyakori könnyeit és ritka mosolyát szerette minél jobban elrejtteni a világ szeme elől.

¹ Kálvin gondolatvilágának a legújabb kutatásokon alapuló sokoldalú elemzését s a magyar szellemi életben való szétvetődésének vizsgálatát tartalmazza a debreceni Tisza István Tudományegyetem református hittudományi kara tanárainak és doktorainak jubiláns kiadványa (Debrecen sz. kir. város és a tiszántúli református egyházkerület nyomdávállalatának kiadásában) Kálvin és a kálvinizmus. Tanulmányok az Institutio négyszázadik évfordulójára. Debrecen, 1936. 461 lexikon-oktáv lap. A tizennyolc tanulmányból, melyek mindegyike idegennyelvű bő kivonattal is el van látva, mint a kálvini gondolat megismerésére közvetlen fontossággal bírkat, megemlítjük a következőket: Az 1536-i Institutio forrásai. Kálvin mint zsoldár-magyarászó. Kálvin kommentára az Efezusi levélről. Az Ószövetség értékelése Kálvin Institutiójában. Isten megismerésének kérdése Kálvin Institutiója alapján. Kálvin predesztináció-tana. Kálvin pásztori igehirdetése. Kálvin és Zwingli. Méliusz és Kálvin. A hollandi kálvinizmus elvi állásfoglalása a magyar protestantizmus gyászévtizedében stb.

Szinte nőiesen érzékeny és hihetetlen szenvedélykitörésekre képes lelkén óriási akaraterővel uralkodott: haragja, felháborodása, keserősége sokszor ki-kirobbant, de maradéktalanul sohasem tombolhatta ki magát — pedig ez talán megkönnyebbülést hozott volna neki is, amint hozott Luthernek számtalanszor —, vas önfegyelme éberén állt őrt a „fenevad“ felett, amint maga jellemezte lelki életének ezt az első-sorban reá nézve gyötrelmes vonását. Sugárzása, derűje alig volt, humora semmi; a költőiség és a képzelőerő is hiányzott belőle; barátai és személyes hívei aránylag szűk körét szédületes szellemi fölényével, súlyosan beteg testében is határtalan munkabírásával, a legteljesebb igénytelenségével és föltétien önfeláldozásával ejtette bámulatba, a szeretetüket pedig rendkívüli szolgálatkészségével, gyöngéd és mély emberi rokonérzésével, egész valójának szerény, finom és sohasem önző vagy önhitt előkelőségével nyerte meg. De a lelke mélyén egész viharos életében ott lappangott valami ijedős, emberkerülő, remetei vagy inkább szobatudósi vonás és ez a kíméletlen, sok vereség után sok győzelmet is aratott nagy harcos az életének legnagyobb küzdelmeit mégis akkor vívta meg, amikor ezt a vonását sikerült magában, ismételt erőfeszítések után, valamennyire lebirkóznia.

Ennek az embernek valóban nagyon nehéz volt a könyvei mögül előlépni s a gondolatok fensíkjáról a tettek, a cselekvés mezejére alászállani. Ha mégis megtette, csak leküzdhetetlen lelkiismereti kényszerből tehette meg, amelyet ő egyenes és közvetlen isteni parancsnak érzett és értelmezett. Gondolatainak óriási feszítőereje elől nem mert és nem bírt elzárkózni: mindazt, amit isteni igazságnak tudott és tanított, egyúttal isteni erőnek is megtapasztalta s ez erőnek az őt környező világban való föltétien érvényesítésére elutasíthatatlanul elkötelezve tudta magát.

Kálvin az Isten igazságának cgyedülvaló uralmáért küzdött. Isten igazságán pedig nem egy elvont tanrendszert értett, hanem az élő Istennek ítélettel és kegyelemmel teljes, a Törvény villamos szigorát és az Evangélium balzsamos gyógyítóerejét egyszerre és egyformán érvényrejuttató személyes valóságát értette. Istennek ez a mindenkifölött felséges személyes valósága a Jézus Krisztusban testesült meg s az első lapjától az utolsóig Krisztusról tanúskodó ó- és újszövetségi Szentírásból szól az emberhez — akinek a szívét erre a Szentlélek előzőleg felnyitja — mint élő Ige. Kálvin szerint a keresztyén embernek és az egyháznak egyébre, mint erre az élő Igére nincsen szüksége a Szentháromság egy Istenhez való viszonya szabályozására. Nincs az a legszentebb hagyomány és tekintély, amelynek el ne kellene némulnia, „amikor az Isten kinyitja az ő szentséges száját“.

Ebben a meggyőződésében Kálvin lényegileg megegyezett reformátor-elődeivel, akiktől többet vagy kevesebbet tanult is: Lutherrel, Melanchthonnal, Zwinglivel, a strassburgi Bucer Mártonnal. Valamennyiükre áll a régi egyházhoz való viszonyukban az a megállapítás, amellyel Przywara atya, a neves német jezsuita jellemezte nemrég igen szellemesen és találóan a katolicizmus és a protestantizmus vallási és teológiai szemléletmódja közti alapkülönbséget: az ő tanításuk a kegyelem egyedülvaló munkássága (Alleinwirksamkeit der

Gnade) — amíg Róma a kegyelem egyetemes munkásságát (Allwirksamkeit der Gnade) hirdeti. A reformáció az emberi lélek Istenhez való viszonyában mindent egyedül a kegyelemre épített, szemben a katolicizmussal, amely a kegyelem egyetemes munkálkodását elismerve, nem volt hajlandó vele szemben semmisnek tekinteni — az üdvözülés folyamatában sem — az ember képességeit. És éppen Kálvin volt az, aki a kegyelem egyedülvalóságát valamennyi reformátortársát és elődjét felülmúló eréllyel domborította ki. Ő tette át a hangsúlyt a Luther szubjektív kegyelmi hitélményéről kérlelhetetlen következetességgel az objektív kegyelmi istenakaratra és az az előtt való feltétlen meghajlásra. Ő küszöbölte ki a reformátori gondolkozásból a Melancthon humanizmusán át újra beszüremkedni készülő katolikus elemeket: az ember értelmi és erkölcsi erejének valamelyes pozitív értékelését az üdvözülés folyamatában. De ő épített gátat az ellen is, hogy az egyedülvaló kegyelem tanából valami újfajta, vallásilag színezett filozófiai determinizmus váljék, amilyennek a Zwingli teológiája indult. „Egyedül Istené a dicsőség“ hangzott föl ellenmondást nem tűrő szava: Isten dicsősége pedig miránk, emberekre való vonatkozással éppen abban áll, hogy mindenünket, kezdve az üdvösségünkön, egyedül és kizárólag neki tulajdonítjuk, az ő kegyelme abszolút ajándékának valljuk, a magunk minden erején és érdemén kívül.

Protestánsok csakúgy, mint katolikusok régóta megszokták „racionalistának“ emlegetni Kálvint és tanítását. A nem lényeges különbség csak az, hogy az utóbbiak gáncsolólag, az előbbieket pedig, kivált régebben, rendszerint dicséretképpen szokták felhozni ezt. Valójában itt bizonyos látszatok leplezték el a valóságot. A kálvini istentisztelet, a céljára szolgáló helyiséggel együtt, a misztikumra, liturgikus-emocionális hatásokra, a képzelőerő megmozdítására szomjazó lelkek előtt, a maga kizárólagos szellemiségével, mindent az Igére, a Bibliára építő logizmusával csakugyan ridegnek s ennél fogva pusztán az „észhez“ szólónak, tehát racionalistának tűnik fel. Kálvin tanának egységes logikai alkata s benne a kegyelem egyedülvalóságának — kivált a predesztináció-tanban — rettenthetetlenül következetes dialektikus keresztülvitele szintén alkalmas a felszínes szemlélet előtt ily benyomás keltésére. Végül Kálvinnak az egyházi tekintély elleni harca és abban megnyilvánuló engesztelhetetlen álláspontja még egyes mélyebben gondolkodókat is oly irányban befolyásolt, hogy ezt az ellentétet a Kijelentés és az Ész, a hit és az okoskodás közti ellentétnek fogják fel s Kálvint a lázadó ráció szószólójának tegyék meg.

Valójában pedig úgy áll a dolog, hogy a Sola Gratia és a Soli Deo Gloria elve minden racionalizmust teljes-tökéletesen kizár. Mert a racionalista vallási magatartás és teológiai szemlélet nem az, amelyik a kultuszba kizárólagos szellemiséget visz be, a tan kiépítésében logikával dolgozik s az egyház életében történelmileg kialakult tekintélyek ellen harcol; hanem az, amelyik Isten megismerésének más, emberi forrását is lehetségesnek tartja az ő kegyelmi önkijelentésén és Szentleikének állandó sugalmazásán kívül, és az üdvösségre jutásnak más, emberi útját és módját is elképzei az isteni kegyelemtől való megmentésen és vonzaton kívül.

Kálvin épp a kegyelem kizárólagosságát, ezt a tökéletesen anti-racionalista elvet nem látta a régi egyházban eléggé biztosítva: ezért kelt föl ellene reformátor-elődei nyomán s harcolt ellene több látható eredménnyel, mint azok bármelyike. De ugyancsak a kegyelem kizárólagossága érdekében vívott meg életre-halálra a protestantizmus balszámyával is: a reformátorok lelkétől idegen anabaptista rajongással, amorális misztikával, meg az ógyházi háromság- és krisztusdogma elméleti kritikájával, amelyet a gyakorlatban nem egyszer világvéget váró fanatizmus és a vallásos kommunizmus hajlamai kísértek. Mindezekben ő szintén az emberi ész, erő, érzések, hangulatok, vágyak jogosulatlan előretörését látta Isten dicsőségével szemben. Tehát ezen a fronton is éppoly kérlelhetetlen volt, mint Róma elleni harcában. Itt már a kijelentett vallás, a történeti keresztyénség közös és egyetemes javait védte: némely katolikus egyházi hatóságok lazasága következtében öneki kellett vállalnia a Servet Mihállyal szemben való eljárás odiózus feladatát. Az utókor szemében a geniáus antitrinitárius vezér genfi máglyájának füstje kormozta be végképpen a reformátor alakját, pedig ebben az ügyben nemcsak Loyola, de Luther sem járt volna el a Kálvin helyében másként. Egy akkor már tizenkét százados egyetemes európai jogelvnek és joggyakorlatnak megfelelő borzalmas formában ugyan, de a keresztyén egyetemességnek tett jó szolgálatot.

Mi volt a legmélyebb gyökere Kálvinnál ennek a kegyelmi kizárólagosságnak? Ugyanaz, ami a többi reformátornál: az eredendő bűn súlyának, az elesett ember teljesen megromlott, minden jóra tehetetlen és teste-lelke minden porcikájában megváltásra szoruló voltának megtapasztalása. „La race maudite d'Adam“, az Ádám megátkozott nemzetsége — hányszor olvassuk prédikációiban ezt a döbbenetes kifejezést! De a bűnpesszimizmusnak ez a mélysége, amelyhez hasonlóval Ágoston óta az egész középkoron át nem találkozunk, önála nem valami démonikus vonás — pedig akadtak, akik emiatt a manicheizmus közelében jelölték ki vallástörténeti helyét! —, hanem csak a kegyelmi optimizmus dicsőséges felragyogására szolgáló sötét háttér. Az elesett ember, magára hagyatva, minden jóra képtelen — a megváltott ember, egyedül Isten kegyelmére támaszkodva és egyedül az Isten erejében, minden jóra képes. Ezt a bűnpesszimizmust és kegyelmi optimizmust építi ki, a Szentírás útmutatásának engedelmeskedve, predesztináció-tanává. Isten dönt a kárhozatba a bűn miatt, érdem szerint — Isten emel az üdvösségbe Krisztusért, kegyelem szerint, még pedig mindezt egy örök és változhatatlan elővégzés alapján, hogy kárhozatban és üdvösségben egyedül az ő dicsősége ragyogjon öröktől örökké.

Sem az abszolút bűnpesszimizmus, sem az abszolút kegyelmi optimizmus, maga a predesztináció-tan sem jelentett számára a keresztyén ember gyakorlati, e világi magatartására nézve szenvedőlegességet. A kegyelmi kizárólagosságot Kálvin a mindennapi élet és a világi életberendezés nyelvére Istent dicsőítő abszolút aktivitásnak fordította le. A reformáció egyetlenegy iránya sem lépett föl oly határozott és mindenoldalú igénnyel az emberi életnek és az embervilágnak Isten

hatalmas keze alá hajlítására, mint a Kálviné. A csöndes, félénk szobatudósából az őt villámként lesújtó s aztán irgalmasan fölemelő Ige s a benne szóló ítélet és kegyelem hozta ki a félelmet és megnyugvást nem ismerő harcos prófétát, egyházszervezőt, teokrata államférfit, keresztyén diplomatát és szociálpolitikust. Megkapóan és teljes igazsággal mondja róla Imbart de la Tour: „Genfet csak azért hódította meg, hogy Istennek ajánlja föl.“ Egyház-, állam- és társadalomszervező munkájának alap gondolata egyként az élő Isten felségjogainak föltétien elismertetése volt. Így lett egyháza az államtól elvileg független, magát szent önfegyelemben kormányzó testületté, mely a lelkészi és a nemlelkészi elem szabályozott és rendszeres együttmunkálkodásával szolgálja földi célját: a Krisztusról szóval, tettel és szenvedéssel való bizonyosságtevést. Így egyesült államtanában a felsőség Istentől rendelt tekintélyének hangoztatása az ellenállási jog kiemelésével, az esetre, hogyha a felsőség istenellenes dolgot parancsol vagy pedig az őt is kötelező alkotmányt megsérti. Így alkotta meg a puritán társadalmat, amelyből a fényűzés épügy száműzve van, mint a koldulás: benne Istent dicsőítő szakadatlan termelő munka folyik, a termelt javaknak s az azok értékesítéséből befolyó jövedelmeknek (a kamatjövedelemnek is!) könnyelmű felélése ki van zárva; azokat az Isten törvényében megengedett, a keresztyén szabadság szerint jogosult egyéni és családi szükségletek kielégítése után közcélokra, főként pedig az önhibájukon kívül nyomorgók és tehetetlenek megsegítésére kell fordítani.

NÉGYSZÁZADOS ÚTRA tekint vissza az Instítutio és vele együtt az itt most igen halványan és hézagosan vázolt kálvini gondolatvilág — vájjon mi ennek az útnak történelmi mérlege?

Egyetemes, tehát nem felekezetes szempontból tekintve a kérdést, csak azt felelhetjük rá, hogy a kálvinizmus¹ a maga hatásterületén mindenütt páratlan eréllyel vésett be az emberi lelkekbe egy addig s azóta is minduntalan elfelejtett igazságot: Isten az Úr az emberélet és az egész világ fölött. A középkor legszebb, lelkileg és politikailag legegységesebb századai után még egyedül csak a kálvinizmus tett mind e mai napig egy igazán nagyarányú és tartós sikerű kísérletet arra, hogy egész nagy népközösségeket Isten törvénye szerint szervezzen és irányítson, Isten akaratának és igéjének rendeljen alá, keresztyén világrendbe tagozzon bele. E kísérlet eredményei — épügy, mint a középkoriak — az emberélet mélyén rejlő démonia és az emberi történetben nem is nagyon mélyen a felszín alatt ott lappangó antikrisztusi erők miatt nem lehettek örökkétartók. Az ember, a kevés kiválasztottaktól eltekintve, nem tűri magán sokáig az Isten igáját, akár egy világszervezetté kiépített Egyház teszi rá azt, akár egy világakaratként hirdetett Ige. De még így is: mennyire más volna a mai fehér emberközösség arca, hogyha hiányzanék belőle Hollandia, Anglia és az Északamerikai Unió története! Ezek az államok pedig

¹A „kálvinista“, „kálvinizmus“ szavak a Kálvin szellemének, az Instítutio tanításának, a Soli Deo Gloria elvének tulajdonképpen erősen ellenemondanak. E cikkben való néhányszori előfordulásukat a közhasználat és a rövidség érdeke indokolja.

a predestináció-tan keménysége, puritán fegyelem, erkölcs és munka, biblikus államtan és szociálpolitika nélkül nemcsak naggyá nem lettek volna, de az első meg az utolsó a mai formájában létre sem jöhetett volna: a kálvini keresztyénség eszmei és erkölcsi erői nélkül érthetetlen, sőt elképzelhetetlen az egész történetük. Ha az angolszász faj sok tekintetben ma is a világ ura, ebben világosan felismerhető része van a kiválasztottság öntudatának, amely végső gyökérszálaival a kálvini predestináció-tanból táplálkozik.

Persze itt azután rögtön felrémlik előttünk a mérleg tehertétele is. Az egyéni keresztyén életet hatalmas energiákkal eltöltő predestináció-gondolat a faji önzés feltáplálójává csak úgy válhatott, hogy előbb elszakadt Istentől, kinek egyedülvaló dicsőségét volt hivatva hirdetni, s az emberi öncélúság szolgálatába állott. Ennek és egyéb nagy kálvini gondolatoknak óriási lendülete jódarabig még azután is tovább tartott az emberi történetben, amikor már az örök emberi végzet elszakította őket tápláló energiaforrásuktól: a mindenható és egyedülvaló isteni kegyelemtől. Így vezettek el a kálvini állam-eszme szálai, Isten kezéből egyre jobban kivonódva, Althusiuson és Grotiuson át a Rousseau Contrat Social-jáig s az Ember és a Polgár Jogai-ig. És így segített az egykor istenes angol puritanizmus világa kialakítani az istentelen modern kapitalizmust, mely csak egyetlen Öncélt ismer: önmagát és minden lehetséges fékek közül legteljesebben az Isten törvényének és dicsőségének fékét dobta el magától.

Mindezért azonban Kálvin és Institutiója époly kevéssé tehető felelőssé, mint Ágoston és De Civitate Dei-je a renaissance pápák világi életéért. A legszentebb eszméket nem a judási lelkek öntudatos és szántsándékos árulása veszélyezteti legjobban — a Judás árulása a Golgotha áldozatának és a nyitott sír dicsőségének volt az eszköze I —, hanem a hívek, a jóhiszemű tanítványok törpesége, aluszékony volta és gyávasága. Kálvin valódi tanításai hosszú emberöltőkön át a felismerhetetlenségig elkeveredtek az európai felvilágosodás és liberalizmus egészen más forrásokból táplálkozó árában s ennek megfelelőleg hatásuk is elvékonyult, zavaros és inkább csak tudatalatti lett. De ma nyilvánvaló jelei vannak világszerte e tanítások megtisztult kiemelkedésének és önmagukra ismerésének: eredetű forrásokhoz, az Isten ígéjének igazságához visszatérve, kezdik visszanyerni elveszített energiájukat s az emberélet mai — a XVI. századhoz oly hasonló — zűrzavarában ismét útmutató szolgálatuk lesz.

Természetes, hogy ezen nem értjük vallásfelekezeti harcok XVI. századi kiújulását. Ha Kálvin ma feltámadna, Rómával ugyan nem békülne ki (és Róma époly kevéssé vele), de nem is az volna a legelső dolga, hogy Rómának nekitámadjon: hanem legelsősorban a saját névleges és állítólagos hívei között, a református egyházakban és „kálvinista“ táborokban végezne igen nagy seprést, azután pedig alaposan megkisebbedett, de meg is tisztult és meg is erősödött seregét felállítaná a genfi Szent Péter-templom körül, hogy élete árán is megvédje azt a vörös mocsoktól. És vájjon nem ugyanezt cselekednék-e ma a maguk népével, ha feltámadnának, a középkor nagy vallási és teológiai géniusza is a római Szent Péter-templom körül?

VEGYES VALLÁSFELEKEZETŰ keresztyén országokban különösen tanácsos ezzel a meggondolással élni. Ma Magyarországon sokat hallunk mind a katolicizmus, mind a kálvinizmus renaissance-áról és ez mind a kettő nagyon örvendetes dolog. Csak az a kérdés, hogy magyar katolicizmus és magyar kálvinizmus önmagukért és a velük évszázadok során át összenőtt politikumért, vagy pedig Isten dicsőségéért és Krisztus királyságáért akarnak-e „újjaszületni”? Ha ez az utóbbi eset állana fenn, a keresztyén felekezeti harcok lázgörbéjének talán már mégis maradandóan lefelé kellene tartania és a százarcú, ma még kendőzött, de alapjában egységes és zárt antikrisztusi front felé valamivel mégis csak egységesebb magatartást kellene tanúsítania a két magyar keresztyén főtípusnak — amivel semmiféle hamis egységnek és hazug békének nem akarunk szószólói lenni.

Magyar katolicizmus és magyar kálvinizmus kölcsönös megértését és megbecsülését semmiképpen nem mozdítják elő az afféle jelszavak, hogy pl. „csak a kálvinista magyar az igazi magyar“. Ez történetfölfogásnak hamis, nemzetszemléletnek nyomorék — amiképpen az minden hasonló jelszó a másik oldalon is. És viszont ezt a megértést és megbecsülést nagyban előmozdítaná, ha most, az Institutio négy századának betekével, senki sem látna felekezeti elfogultságot abban a megállapításban, hogy Kálvinnak a magyar nemzet igen sokkal tartozik. A színmagyarság zömének a XVI. és XVII. század irtózatos megpróbáltatásai közt — melyek legelsősorban őt és nem a nemzetségeket érték — az Institutio keresztyén tanítása adott lelki és erkölcsi erőt. A predesztináció hite, a szigorú egyházi fegyelem és a nemzeti nyelvű istentisztelet nélkül, a teljes bűnpesszimizmus és teljes kegyelmi optimizmus nélkül e századok magyarja nem lett volna azzá, aminek a történelemből ismerjük és csodáljuk. Egyébről nem szólva, talán rajongó vallási szektákra bomlott volna szét és eszeveszett szociális forradalmakban égette volna fel önmagát. Az Institutio eszméin csi-szolódott nagyon sokáig a magyar nyelv és annak szelleme nevelte a magyarság számára legnagyobb művelődéspolitikusai közül Bethlen Gábort (az Institutio első magyar fordításának ösztönzőjét) és Apáczai Cseri Jánost, a holland református egyetemi kultúra emlőin felnőtt magyar látnokot. És még a XVIII—XIX. századi más eszmeforrások vizeivel elkeveredett kálvinizmusnak is maradt ereje arra, hogy a magyarságot megajándékozza művészi etikumának csúcspontjával, Arany Jánossal, meg a magyar tragédia két „ellensarki vég“-ével: a Tisza István predesztinációs heroizmusával és az Ady Endre hívő hitetlenségével, amely a Biblia fölött sírt fel az égre és omlott össze költőileg és emberileg egyaránt megrázóan.

Az Institutio négyszázados útja nélkül szegényebb volna a magyar történet és a magyar szellem. Ezért az Institutio mondanivalójára — a vallásfelekezeti propaganda árnyékától is mentesen mondjuk ezt — a mai magyar nemzedéknek is érdemes figyelni.

A NÉMET KISEBBSÉGEK AZ UTÓDÁLLAMOKBAN

I DESTOVA HÚSZ ESZTENDEJE lesz annak, hogy Nagy-Magyarország németiségének nagyobbik része kikerült a magyar szuverénitás alól. Bátran állíthatjuk, hogy bennük és velük a régi Magyarország leghűségesebb, leglojálisabb és lelkileg is hozzánk legközelebb álló kisebbségeit veszlette el. A felvidéki németek, a bán-sági-bácskai svábok büszkén és boldogan vallották magukat németeknek és magyaroknak egyszerre; bennük inkább csak sejtéssel-szívvvel, mint értelemmel megfogható, kielemezhetetlen és szétválaszthatatlan harmóniába olvadt két nemzettudat. Bár német nyelvüket kegyelettel őrizték századok óta, a magyar szellemiség bűvös erővel kapcsolta be őket a magyar nemzettel kötelékébe. Kétségtelen, hogy ez a lelki diszpozíció kedvező előfeltételeket teremtett a magyarosodási folyamat számára s különösen a szepességi némettség körében igen erős rétegek nyelvben is teljesen magyarrá lettek; náluk a fent említett jelenségnek már a fordítottsága volt megfigyelhető: testileg-szellemileg, nyelvben-gondolkodásban magyarok voltak, de német származásuk kegyeletes hagyománya dominálóbbá vált magyarságtik mellett is szorosan és elválaszthatatlanul kötötte őket a németiséghez. Az egész magyarországi németiséget általában jellemző ezen harmonikus kettősség egyedül az erdélyi szászoknál hiányzott. Az eltérés magyarozatát itt történeti tényezők hatásában találhatjuk meg. Az az autonomisztikus berendezkedés, melyet a szász „Universitas“ betelepülése óta szinte a kiegyezésig zavartalanul élvezett, lehetővé tette, hogy a szászág századokon keresztül a maga külön, exkluzív életét élje, zavartalanul, sőt elzárkózva ápolja a maga — magasabbrendűnek tartott — német kultúráját, kiépítse autarchikus társadalmi és gazdasági szervezetét. A XIX. században diadalmaskodó liberalizmus, a nemzetállami koncepciók fellépése, a rendi nemzeteknek demokratikus nemzetté való átváltódása, az autonómiák rovására mindjobban előtérbe lépő centralizáció, ezek az Európaszerte ellenállhatatlan erővel hódító áramlatok, melyek a 67 utáni Magyarországon matematikai kényszerűséggel szintén érvényesültek, a szászágának ezt a különélést biztosító privilégium-falát egy csapásra lerombolták s a szászok egyik napról a másikra „védtelenül“ találták magukat egy számukra idegen világ pezsgő életének centripetális vonzásával szemben. Csoda-e, ha ez a hirtelen változás felébreszti bennük a félelem, veszélyeztetettség pszichózisát s ez az érzelem kiirthatatlanul gyöke-

reket verve, változatlanul megszabja attitűdjüket a magyarsággal szemben. Más érzelmet ezen kívül az államnemzettel szemben nem is igen ismernek, hazaszeretetük is inkább a szűkebb értelemben vett szülőföldhöz való ragaszkodás: nem annyira hazaszeretet, mint lokálpatriotizmus; az államhoz való viszonyukat ennél fogva nem az érzelmek, hanem egyesegyedül az értelem szabályozza. A szászok magatartása a történeti Magyarországgal szemben a tökéletes, kristálytiszta, hideg lojalitás. Náluk lelki kettősségről, mint a többi németünk-nél, szó sem lehet: ők csak németek — s amellett kifogástalan magyar állampolgárok. De a magyar nemzettest tagjainak egy pillanatig sem érzik magukat.

Körülbelül ez hazai németiségünk helyzetképe az összeomlás pillanatában, mely az eddigi fejlődés vonalát hirtelen megtöri s az egész Dunamedencében új helyzetet teremt. A németiség ekkor teljesen megváltozott életfeltételek közé kerül, három — ha Nyugat-Magyarországot is figyelembe vesszük: négy — új impérium alá s új környezetében teljesen új életet kénytelen kezdeni. Volt német kisebbségünk szétszakadozott darabjai megannyi új problematikával kerültek szembe. Húsz év alatt a kezdetben még ködösen gomolygó kérdések teljesen tiszta megvilágításba kerültek, úgyhogy ma már megközelíthető teljességgel fel lehet vázolni volt német kisebbségeink mai problematikájának legjellemzőbb vonásait. Jelen cikkünk ilyen irányban óhajt szerény kezdeményű kísérletet tenni, ha egy rövid dolgozat kötött terjedelme eleve megfoszt is bennünket annak lehetőségétől, hogy megállapításainkat bőségesebb dokumentációval megtámaszt-hassuk. Vizsgálódásainkat minden utódállamra vonatkozólag külön kell megejtenünk, hiszen a problémák jórésze minden államban más és más.

VEGYÜK HÁT SZEMÜGYRE elsöbben is a Felvidék németiségét. Ez a 150—160.000 főnyi német kisebbség — a szórvány-németiségtől eltekintve — három nagyobb településterületen helyezkedik el körülbelül 50—50-ezres megoszlásban: Pozsony környékén, Körmöcbánya vidékén és a Szepességben. Számuk úgy országos viszonylatban, mint szűkebb szlovenszkói arányokban is csekélynek mondható.¹ Kisebb tömegüket kulturális nivójuk azonban bizonyos mértékben ellensúlyozza. Külön lokális jellegű öntudatot képviseltek a felvidéki németiségen belül a Szepesség („Zips“) németjei, a „cip-szerek“. Az összeomlás idején a szepesiek 1918 november 12-én Késmárkon német nemzeti tanácsot alakítottak, amelyik november 20-án Szepesi Német Nemzeti Tanácsá alakult át s a Bleyer-vezette, Budapesten működő Magyarországi Német Nemzeti Tanácshoz („Deutsch-Ungarischer Volksrat“) csatlakozott, hogy a Szepességet német közigazgatási kerületként Magyarország számára megmenthesse. A szepesi németek magyarbarátsága a későbbiekben is időállóan mutatkozott: politikai szervezetük, az 1920 áprilisában megalakult Zipser

¹ Szlovenszkó-Ruszinszkó főbb nemzetiségei 1930-ban: cseh 141.645 (3.6%), szlovák 2,238.225 (56.5%), rutén 537-995 (13.4%)j magyar 681.460 (17.2%), német 160.750 (4-1%), zsidó mint nemzetiség 156.640 (3.9%).

Deutsche Partei, a szövetkezett magyar ellenzéki pártokkal szoros fegyverbarátságban harcol a prágai centralizmus ellen. A Szepességen kívüli németeket a magyar vezetés alatt álló „Országos Keresztényszocialista Párt” német szekciójá volt hivatva összegyűjteni. Ezek a magyarbarát német alakulatok egészen a legutóbbi időkig feszült viszonyban voltak az öncélú német felvidéki párttal, a Karpathendeutsche Partei-val, mely az 1929-es választásokban a német szavazatoknak körülbelül egyharmadát vitte el. Ez az új párt megalakulását szudétanémet befolyásoknak köszönheti. A felvidéki németiség ugyanis az új cseh államalakulatban egy 3½ milliós német tömbbel került összekötetésbe, mely követte csehbarát vezetőinek — főleg az agrárvezér Spina egyetemi professzornak és Czech dr. szociáldemokrata vezérnek — irányzatát, mely a szudétanémet autonómia követelés elvi fenntartása mellett a csehekkel való barátságos együttműködés („aktivizmus”) útján igyekezett a szudétanémet kisebbség zavartalan életét biztosítani. „Az aktivista” szudétanémetek a felvidéki magyarbarát németiségben valami sajátosan idegenszerű jelenséget láttak. Azt a bizonyos német-magyar kettősséget nem bírták megérteni. A felvidéki magyar politikával is teljesen értetlenül álltak szemben. Hiszen ők a csehekkel való kiegyezésben keresték nagy kérdéseik megoldását; a felvidéki magyar pártok éles ellenzéki magatartásában irredenta velleitásokat gyanítottak s politikai hibának tartották, hogy a magyar pártok keretében vagy azokkal szoros szövetségben német elemek is harcoljanak szerintük idegen, magyar érdekekért és célokért. Feladatuknak vélték következőképp a felvidéki németek felvilágosítását arról, hogy a megmagyarosodástól éppen Csehországhoz való csatoltatásuk és a hatalmas szudétanémet „háttérrel” való kapcsolatba kerülésük „mentette meg őket”. Amikor tehát a felvidéki németiséggel a nemzeti öncélúság jegyében foglalkozni kezdtek, amikor Pozsonyban felállították a „Karpathendeutsche Arbeitsstelle”-t, majd később a „Karpathendeutsche Partei”-t, amikor a Brünnben, Prágában iskolázó felvidéki német egyetemi ifjúságot intenzívebben kezdték bevonni a szudétanémet szervezetekbe, amikor annak „volksdeutsch”-öntudatát ébresztgették, ennek a tevékenységnek magyarelles íze félreismerhetetlen volt.

A helyzet esetleges — s ez esetben jelentős — változása azonban érzésünk szerint egyáltalán nincs kizárva bizonyos irányban. Elképzelhető ugyanis, hogy az a feszültség, amely egyrészt a szudétanémet, másrészt a magyarbarát irányzatú felvidéki német körök közt fennáll, felenged, illetve egy magyar-német kisebbségi kooperációnak ad helyet. A legutolsó (1935 május) választáson ugyanis a szudétanémetek közt a csehbarát aktivista pártok, amelyek eddig mindig abszolút többségben voltak, katasztrofális vereséget szenvedtek s a „náci”-érzelmekkel, Hitler személyes jóbarátságával és államellenességgel vádolt új német pártvezér, Konrad Henlein, a szudétanémet szavazatok körülbelül 75%-át egyesítő párt élén vonult be a parlamentbe. Henlein irányzatának diadala bizonyos szempontból kedvezőbb lehetőséget teremtett egy magyar-német kisebbségi összefogás számára: először is azért, mert azt, mint ellenzéki pártot, nem kötik kormány-

zati feszélyezettségek, másrészt mert ez a tábor — a régi többséggel ellentétben — a csehekkel szemben érzelmileg teljesen közömbös, egy közös kisebbségi front eshetőségét tehát tisztán reálpolitikai szempontból, minden gátlás nélkül mérlegelhetné. De ha a magyar-német hangulatjavulásnak ez a politikai formába kristályosodása nem is következik be, a közeledés a „Spina“-t korszakkal szemben feltétlenül jelentkezni fog. Ha a fiatalabb felvidéki német generáció a tiszta német öncélúság szellemében fog felnőni, a magyar kultúrát ugyan — bármennyire is sajnálatosnak kell ezt tartanunk — már nem fogja magába szívni, de viszont nem is lesz fogékony az úgynevezett „magyar veszedelem“ elleni riogatásokkal szemben s ha kisebbségi érdekei úgy kívánják, ő is meg fogja alkotni a közös érdek közös kisebbségi frontját a felvidéki őslakosság egyéb egyenrangú nemzeteivel.

HASONLÓ A HELYZET Romániában is. Itt a Magyarországtól elszakított németiség két hatalmas települési kört képez. A szászok számát körülbelül 300.000 főre tehetjük, míg a romániai Bánát (Bánság) svábjaira vonatkozó becslések 225—250.000 körül mozognak.¹ Szászok és svábok közt a történelmi Magyarországon alig voltak kapcsolatok. A szászok a maguk önálló útjait járták, míg a bánági svábok túlnyomó többsége — az „Ungarländisch-Deutsche Volkspartei“ kis köre kivételével — magyar pártoknak, illetve kultúrszervezeteknek volt meggyőződéses és lelkes híve. Ez az alapvető különbség az összeomláskor is megmutatkozott. Az 1918 október 31-én megalakult „Schwäbischer Nationalrat“ igyekezett a Bánságot Magyarország számára megőrizni, a szászok ezzel szemben már 1919 január 8-án, egy évvel a trianoni békeszerződés megkötése előtt, Medgyesen tartott negyedik „Sachsentag“-jukon ünnepélyesen kimondták a szász nép önkéntes csatlakozását a magyar államhoz.

Ez a szász-sváb kettősség utóbb lassan kezdett kiegyenlítődni. Annak ellenére, hogy a bánági svábok belső függetlenségüket továbbra is megtartották s vezetőikül is a régi magyar idők vezetőit tartották meg, radikális változáson mentek keresztül. Ennek példája többek között Muth Gáspár doktor, magyar műveltségű, a háború előtt a bánáti 48-as párt egyik vezetője, az ébredő sváb mozgalom ellenfele. Muth Gáspár így ír ma azokról az eredményekről, amelyeket a Bánság visszánémetesítésében elértek:

„Óvodáinkat és népiskoláinkat visszavezettük a német anyanyelvhez. Megteremtettük és a nép adományaiból és alapítványainból eltartjuk a mi katolikus tanítóképzőnk, 1921 március 13-án lefektettük alapjait népi organizációnknak, a „Deutsch-Schwäbische Volksgemeinschaft“-nak. Egy „Német Ház“-at építettünk, melyben népi organizációnk tagjainak e német népi hivatal rendelkezésére áll. Egy nagy német napilapot, a „Banater Deutsche Zeitung“-ot alapítottunk és állítottunk a német ügy szolgálatába. Csaknem minden német hetilap a német közönségi gondolat alapjára helyezkedett. A „Schwäbischer Landwirtschaftsverein“, a „Banater Deutscher Kulturverein“, az „Eisenring“ nevű ipari organizáció (ha most méltatlan kezekben van is), 80 német dalosgyesület a Banater Deutscher Sängerbundban egyesítve, a „Rapid“

¹ Összehasonlításképpen: a Romániához csatolt területek főbb nemzetiségei 1930-ban: román 3,050.000, magyar 1,360.000. összes lakosság: 5,550.000.

német sportegyesülettel az élén sok német sportegyesület, 74 kisebb-nagyobb pénztintézet, 1 tanítóegyesület és 1 katolikus tanító-nyugalapítvány, számos német ifjúsági egyesület, a bánáti német főiskolások egyesülete, német nőegyesületek és leánykörök, egy német színházi részvénytársaság, egy német katolikus gimnázium, egy nagy német internátus a „Banatia“ nevű nagy kultúrházban, a „Deutsche Partei“ mint a nagyromániai egyesült német nemzet politikai képviselője, a most alakuló woitek-i és lenauheim-i földművesiskolák, körülbelül 40 népi alapítvány, számos kulturális előadás, népiünnepély és viseletbemutató, kölcsönkönyvtár stb. állítottak e kilenc év alatt népünk közösségének szolgálatába ... A népi közösség eszméje minden sváb szívébe diadalmasan beköltözött.“ (Muth, K.: Deutsches Volkwerden im Banat. Timisoara, 1935. 81—82. 1.)

A bánági sváboknak eme öntudatosulása és nagystílu szervezőmunkája rohamlépésben hozta be azt az óriási különbséget, amely a szászokat és svábokat e téren egymástól elválasztotta. Mindjobban adva voltak tehát a szoros kooperáció előfeltételei a két német népcsoport között. Ezt a fejlődést lökészerűen mozdította elő a nemzeti szocializmusnak fellépése és diadalútja a romániai németiség között.

Δ romániai németiség nemzeti szocialista mozgalma egy szász nyugalmazott százados, Fabritius Frigyes indította meg az 1920-as évek végén. Mikor az anyaországban Hitlerék az 1930-as évek elején hatalomra jutnak, Fabritiusék „Selbsthilfe“-je is komoly inozgalommá izmosodik. Az „Emeuerungsbewegung“ — ahogyan Fabritiusék magukat később nevezni szokták — különösen az ifjúság közt terjed, még pedig az egységes németiség jelszavával. A mozgalom először kimerül a belső megújulás hirdetésében, de mindjobban erősödve megkezd a népi szervezetek irányító pozícióiért való harcot is. A régi vezetőknek anyagi érdekeket, „gazdasági tevékenységet“, mandátuméhséget és főleg azt vetik szemére, hogy az egységes romániai német nemzet megvalósítása érdekében tíz év alatt semmit sem tettek, mert a német egységet jelképezni hivatott „Verband der Deutschen in Rumänien“ valójában minden tartalmat nélkülöző papíralakulat. A küzdelem a Bánágban indul, ahol az ellenzék a svábság nemzeti szervezetének, a „Volksrat“-nak 1933-as választásain minimális többségbe kerül a Muth-féle régi rezsimmel szemben. Ugyanez év végén az újítóknak a szászoknál is nagy eredményt sikerül elérniük: össze bírják hívni a szász nemzetgyűlést, a „Sachsentag“-ot, mely csak a legnagyobb történelmi sorsfordulatok alkalmával szokott összeülni. Bár e testületben még a régi világnézet hívei vannak nagy többségben, Fabritiuséknek a szász nép számára sikerül egy olyan új „Verfassung“-ot elfogadtatni, melyben az ő gondolataik már sok vonatkozásban érvényesülnek. (Például: minden szász ifjúra kötelező „Arbeitsdienst“, a szász bankok és sajtó népi felügyelet alá helyezése, nemzetközi titkos társaságokba való belépési tilalom, a népi szervezetekben az arányos választások s így minden pártágyalat érvényesülésének biztosítása stb.) Egy hónagra az új szász alkotmány behozatala után lezajlanak a szász „inner-völkisch“ választások, melyek a Bánág után most már Erdélyben is „náci.“-többséget hoznak. E győzelemnek első áldozata a románbarát és magyargyűlölő Brandsch Rudolf, a Jorga-kormány volt kisebbségi államtitkára, aki az ellene emelt erkölcsi és politikai vádak ügyében

vonakodik a szászok becsületbírósága elé állni s ezért a szász „Volksrat“ kimondja róla, hogy a szász népközösségből saját magát zárta ki.

A román közvélemény fokozott nyugtalansággal fogadja a hitlerizmus terjedését a németek közt: a birodalom befolyását látja benne s kétségbevonja a németek államhűségét, akik Fabritiust Führerként tisztelik, szervezeteikben teljesen a birodalmi mintákat utánozzák, rohamcsapatokat állítanak fel s kék ingeikkel keltenek feltűnést az erdélyi városok utcáin tömegfelvonulásaik alkalmával. Még a hitlerista elvekből sokat magáévá tevő túlzó jobboldali szervezet, a Vasgárda is ellenük foglal állást. Egyik vezérük, a „Nation und Staat“ egykorú kesernyés beszámolója szerint a következő szellemben ír róluk az új „alkotmány“ elfogadása alkalmával: „A Vasgárda nem vindikálja magának azt a jogot, hogy megtagadjon a németektől egy feltételes és lelkiileg korlátozott részvételt a birodalmi megújhódást illetően. Éppoly kevésbé engedhető azonban meg nekik egy teljes formájú hitlerizmus, mely államnép és kisebbség közötti kikerülhetetlen összeütközések lehetőségét hordozza magában... A mi rendszerünkben a kisebbségeknek egyetlen kategóriája emelkedhetik velünk románokkal egy síkra, azok a keresztény kisebbségek, melyek légionáriusok (Vasgárdisták) lesznek s amelyek a légióért és a román megújhódásért szenvednek s ezáltal egyszersmindenkorra belegyökeresednek a mi sorsunkba. A többi kisebbségek különös jogi kategóriákat fognak képezni, melyek a reális helyzethez lesznek szabva.“

A Vasgárda azonban még korán ad programot. A jobboldali szélsőségek miatt aggódó román közvélemény nyomása alatt az uralmon levő liberálisok radikális lépésekre szánják el magukat. A jobboldali szervezetek erőszakos likvidálása előreveti árnyékát. Az 1933 december végére Dúca által kiírt választások ebben az irányban jelentenek előre egy lépést. A választások kérdése a németységben is nagy hullámokat ver fel. Eddig a Deutsche Partei majdnem kivétel nélkül minden választáson — a régi német kisebbségi politika minden országban érvényesülő főszabálya szerint — a mindenkori kormánypárttal szövetkezve indult a küzdelembe. A nemzeti szocializmus hatása alatt az erdélyi németység körében mind hangosabb lett az önálló német listára irányuló követelés s a közhangulat alapján biztosra lehetett venni, hogy a legközelebbi országos választáson a németek külön indulnak. Általános meglepetésre az 1933 december végére Dúca által kiírt választásokra a még a régi magyar időkből átszármazó vezér, Hans Otto Roth irányítása alatt álló Német Párt mégis egyezményt kötött a kormánnyal s még nagyobb meglepetésre az egyezményt a nád-többségű népi szervezetek (a szász, sváb stb. „Volksrat“) is elfogadták. A rejtély csak később oldódott meg: Dúca az „Erneuerungsbewegung“ haladéktalan feloszlatását kívánta s a németek csak a paktum útján tudták biztosítani azt, hogy erre félévi haladékot kaptak. Így is kötelezettséget kellett vállalniok, hogy nevükből elhagyják a nemzeti szocialista jelzöt, továbbá, hogy félév alatt be fognak olvadni a németység régi, bevett, nem politikai, hanem népi jellegű szervezetébe, a „Volksgemeinschaft“-ba.

A német belháború csak ezután tört ki a maga igaz elkeseredettségében. Az „Erneuerer“-ek túlzó jobboldali szárnya Waldemar Gust vezetése alatt lángoló támadásokat intéz a régi gárda ellen, melyet azzal vádol, hogy lepaktált a románokkal s így eszközölte ki az ő feloszlátásukat. A puskaporos levegőben Gusték a szász Volksrat egyik ülésén a német evangélikus egyház püspökével, Glondysszal is összeütköznek, mire a konzervatívok a „Volksrat“-ból kivonulnak, „Einheitspartei“ néven ők is politikai szervezkedésbe kezdenek és a leghevesebb harcot indítják Fabritiusék ellen. A belső harc illuzóriussá teszi azt, hogy Fabritiusék a nekik engedélyezett félév alatt be tudjanak olvadni a „Volksgemeinschaft“-ba, de ők belpolitikai okokból reménykednek abban, hogy a feloszlátást sikerül elkerülniük. Ebből a célból 1934 júniusában hatalmas antirevizíós tüntetést rendeznek Brassóban, mintegy 1500 főnyi résztvevővel. A vezérszónok itt azt fejtegette, hogy a romániai németiség nem tekint a határon túlra, mert Németország messze van. Néhány százezer magyar kedvéért nem lehet milliós román és német tömegeket a magyarok uralma alá hajtani. Különösen tiltakoznak az ellen, hogy a határmenti németiséget újra Magyarországhoz csatolják. A romániai németiségnek a magyarok nem ellenségei, de nem is lehetnek barátai addig, amíg Magyarországon a németeket elnyomják. Ez a revízióellenes állásfoglalás, melyet a román sajtó nagy elégtétellel üdvözölt, nem háritotta el a veszedelmet Fabritiusék feje felől: a hivatalos lap 1934 július 11-iki számában rendelet jelent meg, mely az „Eneuerungsbewegung“-ot alkotmányellenes működés címén feloszlatta.

Ez az intézkedés fordulópontot jelentett a romániai hitlerizmus életében. Míg a nácik radikális Gust-szánya csak még fékevesztettebben támadta a konzervatívokat, a mérsékelt szárny Jickeli vezetésével a konzervatívokkal való kiegyezésen kezdett fáradozni. Ez az irány belátta, hogy a nemzeti szocializmus politikai érvényesítésének módszerei egy kisebbség kebelében nem lehetnek azonosak azokkal, melyeket a hitlerizmus Németországban alkalmazott: a helyzeti adottságok a két esetben homlokegyenest ellenkezők. Felismerésüket plasztikusan festik Jickeli szavai:

„A nemzeti szocialista megújodási mozgalom a Németbirodalomban két nagy célt tűzött ki maga elé: a német ember belső megújodását és a politikai harcot az állam felségjogaiért és becsületéért... Mint eszközt világnézeti céljai elérésére Németországban a nemzeti szocializmus a hatalomért való harcot választotta és a hatalom kivívásával elérte azt a lehetőséget, hogy a birodalom belsejében a német népet törvényhozási eszközökkel vezesse egy közösségbe. Nos, a mi számunkra az alapkérdés ez: Milyen jelentősége van a nemzeti szocializmusnak a külföldi német ember számára? Szüksége van-e a külföldi németnek hasonló belső megújodásra? Ugyanolyan politikai harcokat kell-e vívnia? Milyen módszereket kell alkalmaznia a belső megújodásban és a külső harcban? .., Minden, amit a nemzeti szocializmus a német ember belső megújodására hozott, a külföldi németre is vonatkozik. Másként áll azonban a dolog a politikai érvényrejuttatásért vívott harcot illetően. Mert míg Németországnak a versailles-i béklyókat kellett szét-törnnie, a békediktátumok, melyek a világháborút lezárták, a nemzeti kisebbségeknek — legalább is elméletileg — kiterjedt jogokat biztosítottak. Azok az előnyök, melyek egy liberális vagy demokratikus államfelfogásból folynak, a kisebbségekre kedvezőek voltak. A nacionaliz-

tikus gondolkodásnak világszerte mutatkozó túlhajtása a kisebbségek helyzetére káros. Ha ez a németség» mely az új határok által az anyaországtól elvágtatott, csak részben vonatkozik ugyan» mert a német elem a nagy keleteurópai gazdasági térben nem kisebbséget, hanem a többséget jelenti és ha a nemzeti szocializmus éppen világnézetének vérhez-kötöttségében az idegen népiséget szentségnek tekinti is, mégis a külföldi németnek a tekintély! államforma csak kivételes esetekben áll érdekében, ő tehát más politikai célok elé van állítva, mint a birodalmi német. Német feladatát, mint politikai faktornak abban kell keresnie, hogy hazája és a német anyaország között előmozdítsa a jó összeköttetéseket és e feladat értelmében az államnépvel jó viszonyt teremtsen...“ És tovább: „Ha a népi organizációkban a vezetés a megújódásra törő erők összefogása útján (a nemzeti szocialisták számára) biztosítva van, akkor az új vezetők kénytelenek lesznek felismerni, hogy ezzel még nagyon keveset értek el. Hozhatnak ugyan határozatokat és adhatnak ki rendeleteket. Ezek azonban csak papíron fognak maradni, ha a népközösség önszántából nem engedelmeskedik azoknak. Sohasem szabad elfelejteni, hogy a külföldi németek társulása a közösségnek való önkéntes alárendelést jelenti és hogy a külföldi német vezér semmiféle hatalmi eszközzel nem rendelkezik.“ (Jickeli, Otto Fr.: Unser Weg zur Erneuerung des deutschen Volkes in Rumänien. Hermannstadt, 1935. 4—5. 1.)

Ez a felismerés siettette a kibékülés útját. Fabritiusék ugyan semmit nem engedtek elvi követeléseikből, de a személyi harcokat hajlandók voltak megszüntetni. Ezen az alapon s a Saar-népszavazás eredményének közvetett hatása alatt 1935 január 15-én a szász „Volksrat“-ban létrejött a kiegyezés Fabritiusék és a konzervatívok közt. A nácik túlzó Gust-szánya azonban február 10-én újra feltámasztotta a nemzeti szocialista pártot „Deutsche Volkspartei Rumäniens“ név alatt, de már a kompromisszumos hajlamai miatt kegyvesztett Führer, Fabritius kikapcsolásával. Gusték végleges leszámolást készítettek elő: a konzervatívokkal együtt a még látszólag velük egy táborba tartozó Fabritiust is el akarták intézni. Az egész romániai németség legfőbb szervének, a „Verband der Deutschen in Rumänien“-nek 1935 június 29-iki ülésére puccsot készítettek elő. Itt Fabritiust országos elnökké választották ugyan, de olyan alapszabálymódosítást vittek keresztül, mely az elnök kezéből a tulajdonképpeni hatalmat kiveszi és egy mellérendelt hármastanács kezébe játssza. Ezt a tanácsot a Volkspartei saját embereivel töltötte be: Gusttal, Bonferttel és Minichhel. A puccs az eddig ingadozó Fabritius szemeit is felnyitotta, aki erre Gustékát a mozgalomból kizárta. Gustékkal a Verbandból Bukovina is kivonult; a többi országrész (Erdély, Bánát, Regát, Besszarábia stb.) Fabritius mellé állt. Fabritius viszont október 22-ére Nagyszébenben Gusték távollétében a konzervatívok szavazatai ellenében a Verband Hauptversammlungjával egy új „Volksprogrammot“ fogadtatott el, mely már teljesen a hitlerizmus szellemében van felépítve. Főbb rendelkezései:

Míg eddig a különböző településterületek saját „Volksrat“-okkal rendelkeztek, a jövőben az összes területek számára csak egy „Volksrat“ lesz a romániai németség egységének dokumentálására. A „Volksrat“ élén a „Landesobmann“ áll, akit „Gehilfe“-k támogatnak munkájában. A Volksgemeinschaft legszélesebb fóruma a romániai németség „Volks-tag“-ja. A választások demokratikus képviseleti rendszer alapján történnek, de a megválasztottak igen nagy hatalmat kapnak: munkamegbízásokat adhatnak be és kifelé, sőt az egyesek, egyesületek, tár-

saságok, vállalkozások stb. érdekkörébe is belenyúlhatnak. A legjobbak önkéntes kiválasztódása alapján egy »nemzeti munkafront.« állítatik fel, melybe azon néptársak foglaltatnak össze, kik fokozott áldozatkészséget vállalnak magukra és huzamosabb iskolázás vállalására hajlandók. A „nemzeti munkafront“ a mindenkori „Landesobmann“ rendelkezései szerint működik.

A Volksprogrammot minden néptársra kötelező érvénnyel fogadták el. A konzervatívok elvi tiltakozás mellett lojálisán alávették magukat a határozatoknak, de Gusték, mint népalkotmányellenesen létrejöttét, elutasították azokat, illetve népszavazás elrendelését kérték. A népszavazást Fabritius 1936 január 26-ra ki is tűzte s arra a konzervatívok szavazatait is előre biztosította. Gusték, félve a kudarctól, formai kifogásokra hivatkozva a szavazástól való tartózkodás mellett döntöttek s ilyen irányban óriási agitációba kezdtek. A népszavazást azonban a kormány a román sajtó nyomása alatt — mely az akciót a saarvidéki népszavazással hasonlította össze s a románság ellen irányúinak fogta fel — az utolsó percben betiltotta.

Azalatt, míg a németek befelé folytatták elkeseredett testvérharcukat, a román politikában is lassanként felfejlődött egy veszedelmes erejű jobboldali front, mely nemrégiben a parlamentben programmatikus nyilatkozatot tett. Ennek főbb elveit a „Nation und Staat“ 1936 januári helyzetjelentése a következőkben ismerteti:

„Az általános elv, melynek jegyében a leadott nyilatkozat áll, a következő vezérlő eszme: Románia a románoké! A román nemzeti állam természetes előfeltételei a királyság és a kereszténység. Elérendő cél a nemzeti elv keresztülvitele az állami és magánvállalkozásokban, a hadseregben, az igazságügyben, a közigazgatásban, a közoktatásban, a román egyháznak a „teremtő és bíró“ magas hivatásába való visszatünetése, az alkotmány módosítása a nemzeti eszmének az államszerzetbe való beplántálása értelmében (azaz a zsidók számára az 1923-as alkotmány által megadott állampolgársági jogok visszavonása). Gazdasági vonatkozásban: a trösztök és kartelek lebontása, a román munka előjogának elismertetése és biztosítása, az „idegen elemek“ eltávolítása a gazdasági életből az állampolgári listák felülvizsgálata és a külföldi szakmunkások kiutasítása útján. Különös figyelem fordítatik a román parasztságra ...“ Ehhez a programúhoz a „Nation und Staat“ a következő megjegyzést fűzi: „E programúiban félre nem ismerhető más államok törvényhozásából részben nagyon egészséges eszmekincs átvétele. Egy lényegbevágó pontban azonban természetesen nélküli a megkívánt világosságot. Nem definiálja a „strain“ terminust, mely a köznapi szóhasználatban egyképpen jelenthet külföldit és belföldi kisebbséget is. A magyarázatok, melyeket a program nyilvánosságra hozatala előtt és után az új parlamenti blokk vezető személyiségei adtak, semmikép sem kielégítőek. Ezek a kisebbségek három típusát különböztetik meg: államhűeket, államelleneseket és más fajúakat (zsidók), anélkül azonban, hogy ezeket egymással szemben valóban elhatárolnák ...“

A nemzeti blokk fent összefoglalt követeléseit a kormány feltűnés nélkül már évek óta tényleg a megvalósulás felé is viszi. Hans Otto Roth 1935-i karácsonyi cikkében összefoglalva a romániai németység kétévi veszteséglistáját, többek közt megállapítja, hogy ez idő alatt a felekezeti iskolák állami szubvencióját, mely 1934-ben 5 millió leit tett ki, teljesen megszüntették, a német egyházak állami támogatását pedig 50—70%-kal csökkentették. Bukovinában az állami népiskolaügyet teljesen elrománosították, a Bánságban és Besszarábiában az

állami kisebbségi iskolák alsóbb fokozata részben szintén elrománosított. 500 német hivatalnok elveszítette állását a román nyelvvizsgák következtében. A német helynevek használata sajtóban és levelezésben sokszor lehetetlenné van téve. A németek által lakott városok igazgatása az utolsó két évben teljesen elrománosított. Az új ipartörvény tervezete a német iparosság szabad fejlődését fenyegeti. De a német közgazdaság és ezáltal az egész német nép léte is fenyegetve van a „numerus valachicus“ által, mely baljóslatú árnyait már most is előreveti.¹

Nem csoda, ha ilyen helyzetben a konzervatívok s velük egyetértésben a nácik mérsékelt irányzata is mindent elkövetnek, hogy a német belső frontot ismét összekovácsolják, hogy ezáltal a kifelől fenyegető veszélyek ellen nagyobb erővel léphessenek fel. Ez azonban egymagában még nem látszik elégségesnek. A németség úgy érzi, hogy egyedül nem bír elég ellentállást kifejteni a ránehezedő nyomással szemben. Két lehetőséget mérlegel. Brandsch, a magyarok régi ellensége, annak a gondolatnak csinál propagandát, hogy a németség fogadja el a „numerus valachicus“ a többi kisebbségek rovására, ha a románok ennek ellenében egy „numerus germanicus“-t hajlandók engedélyezni. A németség egyéb konzervatív vezetői ezzel szemben ismét foglalkozni kezdenek a magyar kisebbséggel való együttműködés gondolatával. Kétségtelen, hogy ennek sok akadálya van. Elsőbben is az, hogy a magyar kisebbség a románok szemében vörös posztó, amelynek lojalitását különösen a genfi panaszok miatt nem győzik kétségbevonni. A németek ezzel szemben még sohasem nyújtottak be a Népszövetségnél panaszt. Ebben a vonatkozásban azonban a közös eljárás megtalálása nem járna túlzottabb nehézségekkel. Nagyobb akadály a kölcsönös asszimilációs félelem. A magyarság nem bír napirendre térni a fölött, hogy az 1712-ben betelepített s azóta már teljesen elmagyarosodott szatmári németeket Muth Gáspárék hatósági segédlettel tüzzel-vassal iparkodnak visszanémetesíteni. Az erdélyi magyarságnak asszimilációs velleitásoktól talán legmesszebben álló vezére, JakabíFy Elemér, e kérdéstről írván (Kultúrharc Szatmár—Nagykároly vidékén. Kathohkus Szemle, 1934. évf. 345. és köv. 1.) elpanaszolja, hogy míg a 28 átcsatolt szatmári sváb községben az impériumváltozás idején már csak az öregek értették a német szót, az első román népszámlálás mégis 35 ezer főből álló német nyelvcsoportot mutatott már ki s ezzel törvényes alapot teremtett a visszanémetesítés számára. A temesvári sváb központi bank Nagykárolyban fiókot alapított, hogy az elmagyarosodottakat visszavezesse a magyarsággal összefüggő társadalomgazdasági hálózatból. A visszanémetesítés központja a nagykárolyi sváb népiroda, a „Gau-Amt“, mely még a sváb eredetű püspököt és papságot sem kíméli, mert nem akarnak ennek a mozgalomnak szolgálatába állni. A harc elsősorban az iskoláért folyik. Az iskolai revizorátus — többszörös szülői népszavazás ellenére — 1921-ben az összes iskolákban elrendelte a német oktatást. Iskolák bezárása, tanítók

¹A „numerus valachicus“ gondolatát s annak a kisebbségekre várható következményeit behatóan ismertette Szász Zsombor folyóiratunk XXIV. (1935) kötetének 93-95. füzetében.

és szülők megbüntetése, lelkészek kongruamegvonása napirenden voltak. A helyzet jelentékenyen rosszabbodott Brandsch nemzetiségi államtitkársága óta, mikor is a nagyváradi iskolaügyi revizorátushoz egy külön német tanfelügyelő rendeltetett ki, akinek szinte kizárólagos feladata, hogy e községekben a német tanítást minden erővel biztosítsa. Eddig a magyarok.

S viszont a németek: a magyarok még mindig asszimilációt akarnak! Ahogyan azt Joseph Riess, Muth Gáspár beszédeinek kiadója egy helyütt összefoglalta:¹

„A Bánság magyarjai — noha kevesen vannak — a bánsági svábok nemzetiségi ébredésének tényével nem tudtak megbarátkozni. Már magában a nemzeti és politikai önállóságra törekvésben is ellenséges ténykedést láttak. Megszokva a múltban azt, hogy Magyarország sváb lakosságában saját nemzeti céljaik készséges hordozóival rendelkeztek, az új körülmények közt is arra törekedtek, hogy a sváb népet az ő nemzeti politikájuk szolgálatába állítsák. Ebben oly messzire mentek, hogy azt hitték: a svábok további magyarosítására is igényt támaszthatnak. Mikor be kellett látniok, hogy a bánsági svábok nemzeti ébredését lehetetlen megakadályozni, megkísérelték, hogy azt kerülő úton kapcsolják be az ő politikájukba. Egyszer a közös egyház volt az, melynek kereteit erre a célra fel akarták használni, máskor más egyéb szervezetek. Mind e kísérletek végeredményben azon hiúsultak meg, hogy a nemzeti élmény a sváb népbe nagyon mélyen belegyökeresedett. A német és a magyar népi politika végcéljai is túlságosan különbözök voltak ahhoz, hogy egy nevezőre lehetett volna őket hozni. Még ott is, ahol a közös kisebbségi sors különböző kérdésekben a németek és magyarok között a közösen haladást kívánatosabb tette volna, minden ilyen irányú kísérlet meghiúsult azon, hogy a magyarok régi magyarosító szándékaikat hallgatólagosan nem akarták feladni és ezáltal lehetetlenné tették a két nemzet között barátságosabb atmoszféra létrejöttét. A mi népünk előtt nem maradt rejtve a Maradék-Magyarországon népi öntudatra ébredt németek nemzeti elnyomása sem. Szomorú szívvel kellett látnia, hogy testvéreitől túlhan Magyarországon a legegyszerűbb nemzeti és kulturális jogok is meg vannak tagadva. A magyarországi németeknek, melynek száma körülbelül ötszáz ezer, egyetlen német közép- vagy polgári iskolája, sőt egyetlen német tanítóképzője sincs. Így minden lehetőségétől meg van fosztva annak, hogy német tanítókat és néphű nemzeti intelligenciát képezhessen ki.“

Jelen cikk non vindikálja magának a jogot, hogy a kisebbségi magyarság elhatározásaiba — amelyekhez tartoznék egy esetleges német-magyar kisebbségi front létesítése — beleszóljon. Mi minden állásfoglalás nélkül csupán a tényeket állapítottuk meg; azok pedig azt mutatják, hogy a kisebbségi sors minden közös sanyarúsága ellenére is egy ilyen egységes front létesítésének Romániában még igen komoly lélektani akadályai vannak.

UGYANEZT A MEGÁLLAPÍTÁST tehetjük jugoszláviai viszonylatban is, bár itt a lélektani nehézségek némileg más síkban fekszenek, mint az előbbi esetekben. A körülbelül 400 ezer főnyi, de teljesen elnyomott és szétvert, minden politikai, gazdasági és kulturális szervezkedés híján szűkölködő magyarság nem jelenthet semmi asszimilációs veszedelmet a számra ugyan körülbelül 50 ezerrel kisebb, de — hála Jugoszlávia időnkénti németbarát külpolitikai kurzusának — minden tekintetben kíméletesebben kezelt, a magyar kisebbséghez

¹Muth: Id. m. 216. 1.

képest paradicsomi állapotokban élő német kisebbségre. Ez kielégítő iskolahálózattal, kiterjedt népi kultúrszervezettel (az újvidéki „Kulturbund“ irányítása mellett), az „Agraria“-ban egészen elsőrangú gazdasági organizációval és — dacára annak, hogy hivatalosan Jugoszláviában tilos minden faji vagy nemzeti alapon nyugvó párt — jól kiépített politikai pártszervezettel is rendelkezik. (Forma szerint a „Deutsche Partei“ nem önállóan megy a választásokba, hanem jelöltjei a kormánypártok listáján, a szerb pártok tagjaiként indulnak.) A német kisebbség számára a magyar szövetség ily viszonyok közt nem gyakorlati kérdés: a magyarság sokkal gyengébb s amellet Belgrád szemében sokkal gyanúsabb szövetséges lenne, semmint az a németeknek kívánatos. A német kisebbség tehát, amelynek vezetői egyébként is új emberek, akiket a régi Magyarországhoz semmi morális kötelezettség nem fűz, öntudatos német irányzatot képviselnek ugyan, de a Belgráddal való együttműködés hívei. A horvátokkal szemben is a szerbeket támogatják, mert az utóbbiak részéről kevésbé félnek asszimilációs veszélytől. Amellet a kormánytámogatás fejében a magyarsággal szemben is több kedvezményt lehet biztosítani, mert Belgrád — ha már választania kell — inkább a németségnek juttat valamit, mint a magyaroknak. A jugoszláviai németség „külpolitikai“ vonalvezetése ilyenformán stabilnak látszik. Nem mondható ugyanez a belső frontra, ahol az eddigi Krafft-Moser irányzatnak az utóbbi időben veszélyes konkurrensai támadtak. Nem az újvidéki Hasslinger dr. mozgalmára (a „jungdeutsch“ mozgalomra) gondolunk, mely jugoszláv pénzen iparkodik teljesen „gutgesinnt“ politikára csábítani a németeket s amelynek szerbbarátságánál csak magyargyűlölete nagyobb, hanem a pancsovai dr. Avender vezetése alatt álló „Emeuerer“-ek mozgalmára, mely a hitlerizmusnak jugoszláviai lecsapódása. Ez újítót ugyanaz jellemzi, ami kezdetben az erdélyieket: főleg a Németországban tanult ifjúság köréből kerülnek ki hívői s céljaik, elgondolásaik ugyanolyanok, amilyeneket Fabritiuséknak — legalább is papiroson — sikerült a „Volksprogramm“-ban megvalósítaniok. Hogy harc nélkül itt sem fog menni az „öregek“ és „fiatalok“ átváltódása, azt mutatja, hogy az „öregek“ kezében levő „Kulturbund“ fiókjait egymásután oszlatják fel a hatóságok, vagy maguk az „öregek“ hitlerista szervezkedés miatt. Az „öregek“, akik mögött a katolikus egyház is ott áll, aligha fogják egykönnyen átengedni a terepet. A harc tehát itt is kikerülhetetlennek látszik. Hogy ennek kimenetele mi lesz s hogy az eredmény mennyiben fogja megváltoztatni a német kisebbség népközi helyzetét, azt csak a jövő fogja megmutatni.

KÉT ALFÖLDI MUNKÁSCSALÁD NAPI ÉLETE

KÉT ÉVVEL EZELEŐTT tettem közzé a mezőgazdasági munkások életviszonyaira vonatkozó első adatgyűjtésem eredményét, mely részben a Magyar Szemle hasábjain jelent meg.¹ Azóta ezt a kérdést mások is tanulmányozzák, újabb adatok kerülnek napfényre s ami szintén nem lekcisnylendő, a közvélemény is mind nagyobb érdeklődéssel fordul a magyar társadalom legelesettebb rétegének mostoha sorsa felé.

A felderítő munkát azonban tovább kell folytatni. Mezőgazdasági munkásságunk olyan hatalmas réteg és életkörülményei helyenként annyira különbözőek, hogy csak nagyon széleskörű kutató munkával érhetjük el a kívánt célt. Nagyon fontos a módszer is, amivel dolgozunk. Most már nem elégedhetünk meg általánosságokkal, hanem a helyesen kiválasztott típusoknál minél részletesebb eredményekre kell törekednünk. A vizsgálatnak ki kell terjedni a munkás háztartására is. Ezen a téren ugyanis még egészen a sötétben tapogatózunk.

Az alábbiakban egy kísérletről számolok be, melyet ezen a téren végeztem. Két alföldi munkáscsaládról felvett adatokat fogok ismertetni, melyek jellemzőek azon a vidéken hasonló szociális viszonyok között élő mezőgazdasági munkavállalókra. Mindkét család a jobb elemek közül való. A munkásoknak abba a szerencsésebb csoportjába tartoznak, amelyik még ma is tűrhető helyzetben él, mert az év nagy részében van munkája és a családfőn kívül a házastárs és a felnőtt családtagok is jelentékeny támaszt nyújtanak a megélhetéshez. Elemi károk és egyéni szerencsétlenség nem sújtotta őket a vizsgálati esztendő alatt, nyomasztó adósságokkal sem kellett küzdeniük. Életviszonyaik tehát nem a kedvezőtlenebb körülmények között élő átlagot mutatják s így messzebb menő következtetést nem fűzhetünk hozzájuk. Nem is ez a cél. Két adatból különben sem lehet általánosítani. Jellemzésre azonban jók, különösen az élelmezési s általában a munkásháztartási viszonyokat illetőleg. Ennél is fontosabb a követett módszer, mely ennél a kísérletnél nagyon jól bevált és oly adatokat eredményezett, melyek hitelességéhez kétség alig fér.

Az adatfelvétel a kiválasztott munkáscsaládok mindennapi életében előforduló események pontos feljegyzésén alapul. Itt két nehézséget kell leküzdeni. Az egyik a magyar ember zárkózottsága és büsz-

¹L. a M. Sz. 1933 okt. dec. és 1934 jan.-i számait, valamint a Magyar Gazdák Szemléje 1933. évi decemberi számát.

kesége, mely a szegényebb rétegnél sem hiányzik s gyakran tiltakozik az ellen, hogy valaki az ő életviszonyai iránt — akár kíváncsiságból, akár más okból érdeklődjék. A másik nehézség az adatfelvétel technikai lebonyolítása, mert arról van szó, hogy a kívánt adatokat mindennap fel kell jegyezni. Az egyes munkáscsaládok kiválasztásánál tehát mindenekelőtt a bizalmatlanságot és a túlzott szemérmességet kell leküzdeni, hogy a legmegfelelőbb típusokhoz juthassunk. Ezenkívül meg kell oldani az adatok feljegyzésének kérdését. A legbiztosabb, ha ezt magunk végezzük, vagy van olyan, minden tekintetben megbízható és értelmes emberünk, aki hajlandó vállalni, hogy mindennap felkeresse az illető munkáscsaládot vagy családokat a napi események összeírása végett. Ez a megoldás az én számomra nem volt lehetséges, ezért olyan munkásokat kellett kikeresnem, akik maguk vállalkoztak mindennapi életük apró eseményeinek feljegyzésére. Nyilvánvaló, hogy csak teljesen megbízhatónak ismert és értelmesebb emberek jöhettek szóba, akiknél feltehető volt, hogy a kapott utasítások alapján a szükséges adatokat le tudják írni. Ezért esett a választás erre a két családra, jóllehet életviszonyaik nem az átlagot mutatják, hanem ennél magasabb színvonalon mozognak. Nagy segítségemre volt a kiválasztás nehéz munkájában Váróczy Mihály abonyi középbérlő és Molnár Géza, a Ceglédi Gazdasági Egyesület titkára, akik szívesek voltak vállalni az ellenőrzés fontos és mellőzhetetlen feladatát is, ami abban állott, hogy időnkint felkeresték az illető családokat, további útbaigazítással látták el őket s általában ügyeltek arra, hogy a naplót pontosan vezessék. Elsősorban nekik köszönhető, hogy a feljegyzések végig az előírások szerint végeztettek. De bizonyára része van az eredményben a tíz-tíz pengős jutalmaknak is, melyet kilátásba helyeztem a munkásoknak arra az esetre, ha a megbízásnak kifogástalanul eleget tesznek.

A feljegyzések naplószerűen történtek. Mindkét család kapott egy-egy bekötött naplót, dátummal ellátott, vonalazott lapokkal. Minden napnak külön lapja volt s ezeken történt az adatok feljegyzése. A naplókhoz részletes tájékoztatót mellékeltem s ezekből egy-egy példányt fent megnevezett segítő társaimnak is küldtem, hogy annak alapján személyesen is megmagyarázthassák a napló-vezetés módját és könnyebben ellenőrizhessék a munkát. A feljegyzések négy csoportban történtek. A tájékoztatóban részletesen felsoroltam, hogy milyen tételek tartoznak az egyes csoportokba. 1. Bevételek: a családfő, a háziasszony és az otthonélő családtagok összes pénz- és természetbeni keresménye, valamint a távolélő családtagok küldeményei, továbbá ajándékok, segélyek és kölcsönök, valamint a saját termés s más ingóság vagy ingatlan eladásából származó bevételek. 2. Kiadások: az összes háztartási szükségletek és gazdasági eszközök beszerzésére felhasznált összegek vagy hasonló célra elcsérélt saját termés és ingóság értéke, közterhekre, adósságkamatokra, törlesztésekre, biztosításokra történt mindennemű kifizetések, iskoláztatási, orvosi és patika-költség, italtra, dohányra, szórakozásra, kulturális szükségletekre, útiköltségre, javításokra, építkezésekre, állatbeszerzésre kiadott összegek stb. 3. A saját háztartásban felhasznált saját termésű növényi és állati termékek értéke (helyi és napi áron számítva.) 4. A napi táplálék az étkezés sorrendjében felsorolva (az is, amit a felnőttek munkába és a gyermekek iskolába vittek).

A naplót a dolog természeténél fogva mindkét esetben a háziasszony vezette egy esztendőn keresztül, mégpedig 1934 július 1-től 1935 június 30-ig.

VAGYONI VISZONYAIK. Az egyik munkás I. J. abonyi lakos, három gyermeke van, két fiú és egy iskolás leány; a fiúgyermek már keresnek, az egyik mezőgazdasági munkás, a másik kőművesinas, aki Szolnokra jár dologba, de hazulról étkezik. A háziasszony mosást, takarítást vállal. Egész vagyonuk egy ház, 150 négyszögöl kerttel, egy hold OFB föld és néhány darab baromfi. Az évi közteher 55 pengő, bankadósságuk 470 pengő.

A másik B. M. ceglédi lakos, három fia és négy lánya van; közülök még három — 12, 9 és 6 éves — nincs keresőképés korban. A két felnőtt fiúgyermek mezőgazdasági munkával foglalkozik, a két felnőtt leány pedig háztartási alkalmazott, tehát nem élnek otthon, pénzküldeményeikkel azonban segítik a családot. A háziasszony alkalmilag kisegítő házimunkát vállal és fehérművarrással is foglalkozik. Vagyonuk egy ház, 100 négyszögöl kerttel és néhány darab baromfi. Az évi közteher 22 pengő; adósságuk 200 pengő.

Bevételek. A két munkáscsalád bevételei több forrásból származtak. Ezek: a családfő, a háziasszony és a családtagok pénzbeli és természetbeni keresménye, a részes föld és a kert hozadéka, valamint az állattenyésztésből eredő bevételek. Az egyes tételeket az alábbi összeállítás mutatja. („A” — az abonyi munkáscsalád adatai; „C” = a ceglédi munkáscsalád adatai.)

	<i>családfő</i>	<i>háziasszony</i>	<i>gyermek</i>	<i>állattenyésztés</i>	<i>növénytermelés</i>
	<i>évi keresménye pengőben</i>		<i>nyers hozadéka</i>	<i>pengőben</i>	
„A”	298'73	56'—	245'03	210'21	130'50
„C”	220'24	9'95	243'72	159'50	12'—

Ezek az összegek a bruttó bevételeket mutatják, úgy, amint azok befolytak, illetve amint a munkáscsaládok háztartásában felhasználták (a naturáliák napi áron felértékelve).

A családfő keresményéből 204.88 („A”), illetve 150.04 („C”) pengő jut készpénzbe, míg 93.85, illetve 51.— pengő az aratórész értékének felel meg. Az eltöltött munkanapok száma az „A” családfőnél 189, a „C”-nél 169. Az átlagos munkabér tehát napi 158, illetve 118 fillérre rúgott.

A háziasszony az egyik esetben rendszeresen járt mosni és takarítani, a másik esetben alkalmilag fehérművarrást vállalt. A fenti összegek ezekért a munkákért kapott pénzbeli és természetbeni ellenszolgáltatás értékét mutatják.

A gyermekek keresménye erősen megközelíti, sőt felül is múlja a családfőét. Az „A” családban a felnőtt fiú rendszeresen járt napszámba, aratást is vállalt, úgyhogy munkában töltött 177 napot, majdnem annyit, mint az édesapja. Átlagos napi keresete — 138 fillér — sem sokkal maradt el apjáé mögött. A „C” családban az egyik fiúgyermek — 14 éves — még nem volt teljesen keresőképés korban, de azért eljárt dologba, valahányszor csak munkája kínálkozott. Két leány, mint háztartási alkalmazott szolgált s pénzküldeményével segített az otthonmaradottak megélhetési gondjain. Az egyik iskolásleány pedig vízfordással keresett havonta 1 pengőt, amiből iskolai kiadásait fedezhette.

Az állattenyésztésből származó bevétel igen jelentékeny összegre rúgott. Ebben a baromfitartás és a sertéshízlalás hozadéka foglalatosított. Mégpedig nem csupán a piacra vitt, hanem a saját háztartásban felhasznált állatok és állati termékek értéke is. Az „A” család két hizott sertést vágott le 120.— pengő értékben és 17.28 pengő értékű aprójószágot (csirkét és hizott kacsát) fogyasztott el. A piacon pedig eladott egy 85 kg-os hizott sertést 45 pengőért, továbbá csirkét, hizott kacsát és tojást 28.30 pengő értékben. A „C” család egy darab sertést ölt és három pár csirkét fogyasztott el, melyek értéke összesen 68.— pengőt tett ki. Ezenkívül piacon értékesített egy hizót, 55.— pengő, valamint egy süldő malacot, néhány pár baromfit és tojást 36.50 P értékben.

A növénytermelés hozadéka a részes föld és kert terméséből adódott. Az „A” családnak termett 18 q tengerije, melynek értéke 108.— P-re rúgott és 22.50 P értékű kerti terménye (burgonya, zöldség, gyümölcs). A „C” családnál a háztartásban felhasznált kerti termények értéke 12.— P-t tett ki.

A fentiek szerint az „A” család jövedelme 940.47 P-re, a „C” családé 645.41 P-re rúgott. Ezek az összegek azonban, mint említettem, a bruttó bevételt mutatják, melyek hogy helyes eredményre jussunk, helyesbítésre szorulnak. A családfő és a családtagok keresetében ugyanis nemcsak a pénzbérek, hanem a természetbeni szolgáltatások (aratórész) is bennfoglaltatnak. Márpedig az utóbbiak értékének jelentékeny része (árpa, korpa), a más helyen figyelembevett állattartás (baromfitenyésztés, sertéshízlalás) céljára használtatott fel. Ugyanez áll a tengerire is. Ezek értékét tehát az állattenyésztés eredményéből le kell vonni. A rendkívül kedvezőtlen 40—50 filléres hizott sertésárak mellett a feletetett takarmány és a sovány sertés értéke nagyobb összegekre rúgott, mint a kihízalt sertésé, úgyhogy a sertés hizlalásból az 1934/35. gazdasági évben legalább is ennél a két családnál tényleges haszon nem származott.

Tekintetbe veendő, hogy mindkét család saját házában lakik, melynek évi bérjövödelme 80, illetve 120 P-re tehető.

Mindezek figyelembevételével az „A” család megélhetésére szolgáló pénzbeli és természetbeni javak értéke 820.47 P-re, a „C” családé 700.91 P-re rúgott.

Érdeemes egy pillantást vetni a készpénzbevételek havonkénti alakulására:

	„A“	„C“
január	77'— P	74'20 P
február	—'— „	30'52 „
március	14'— „	27'10 „
április	44'90 „	27'11 „
május	60'— „	33'42 „
június	56'20 „	20'16 „
július	31'10 „	21'65 „
augusztus	49'53 „	30'46 „
szeptember	83'80 „	32'50 „
október	50'60 „	48'60 „
november	47'— „	38'30 „
december	17'50 „	45'15 „
	<u>531'63 P</u>	<u>429'17 P</u>

Az átlagos havi készpénzbevétel tehát 44, illetve 36 P-re rúgott. Ez azért fontos, mert a család készpénzkiadásait ebből kellett fedezni. A bevételek eloszlása természetesen nagyon különböző volt. Annak ellenére, hogy a téli hónapokban a napszámkereset egészen jelentéktelen összeget tett ki, sőt aratás idején is, amikor a munka természetbeni részért folyt, mégis a készpénzbevételek összege az átlag körül mozgott, sőt januárban mindkét családnál a maximumot érte el. Ennek az a magyarázata, hogy ebben a hónapban került piacra a hízott sertés, melynek ára helyrebillentette a munkásháztartások már erősen ingadozó egyensúlyát és pótolta a munkahiány okozta készpénz-kiesést. A távol élő családtagok pénzküldeményeinek nagy része is ezekre a nehéz hónapokra esett. Aratás idején, de különösen az őszi hónapokban baromfi-hizlalás, esetleg tengeri, árpa eladása révén történt a munkáscsaládok készpénzszükségletének fedezése. Mindebből kitűnik, hogy az olyan családoknak, ahol kereső családtagok nincsenek, vagy valami oknál fogva az állattartás bevétele hiányzik, ami mezőgazdasági munkásságunk nagyfokú elnyomorodása következtében nagyon gyakori, milyen nélkülözésekkel kell megküzdeni.

Kiadások. Minden háztartás akkor van egyensúlyban, ha a kiadások a bevételek által szabott keretek között mozognak. De ezen belül is nagyon fontos, hogy a jövedelmek miként használatnak fel, azaz a háztartási szükségletek egyes tételei milyen arányban kötik le a rendelkezésre álló anyagi eszközöket. Ebből a szempontból vizsgálva a kiadások megoszlása a következőképpen alakult:

	„A”		„C”	
	összeg P	%	összeg P	%
1. Élelmiszer.....	504·06	57·1	436·83	51·6
2. Egyéb háztartási cikkek	81·86	9·2	103·10	12·3
3. Élvezeti cikkek	12·90	1·3	11'—	1·3
4. Ruházat.....	140·85	16·0	66·80	8·0
5. Kamat, OFB törlesztés	34·20	3·8	41·40	5·0
6. Lakás.....	80'—	9·1	120'—	14·3
7. Orvos, gyógyszer.....	—	—	33·26	4·0
8. Egyéb	31·88	3·5	29·28	3·5
Összesen	875·75	100·0	841·67	100·0

Feltűnő, hogy a két munkáscsalád háztartási és egyéb szükségleteinek fedezésére felhasznált összegek nagyobbak voltak, mint amekkorát a bevételeknél megállapítottunk. A különbözethez az a magyarázata, hogy az előző évi készletekből felhasznált naturáliák egyik naplóban sem szerepeltek a bevételek közt, míg a kiadási, illetve felhasználási oldalon ezek is számításba vétették. Ezenkívül a háztartási naplóban bizonyos szükségleti cikkek önköltségi ára és felhasználási értéke között is eltérést találtam. Az is előfordulhatott, hogy a bevételek feljegyzésénél egyes tételek kimaradtak, melyek a felhasználási (kiadási) oldalon viszont szerepeltek. Ezért valószínűbb, hogy a kiadások egyes tételeiből adódó összeg a helyes és ez mutatja a két munkáscsalád életszínvonalának anyagi bázisát.

1 Köztudomású, hogy a mezőgazdasági munkás jövedelmének nagyrésze élelmezésre kell. Ebben a két esetben az arány nem sokkal haladja meg az 50%-ot, ami az átlagnál határozottan jobb életmódra

vall. A naponkénti és fejenkénti élelmezési költség 27, illetve 17 fillerre rúgott. Az egyes élelmiszerekre fordított kiadások összegét és arányát az alábbi összeállítás mutatja:

	gabona szalonna tej			hús	cukor	gyümölcs	egyéb
	liszt, kenyér	zsír	turó, vaj				
„A“ összeg P	195'30	91'—	42'24	94'55	14'03	7'51	59'33
%	39'0	18'1	8'30	18'8	2'1	1'4	11'7
„C“ összeg P	163'81	59'95	14'68	96'70	16'10	1'65	83'94
%	37'6	13'7	3'4	22'2	3'5	0'4	19'5

A munkáscsaládok legfontosabb tápláléka a kenyér és a tészta. Ebben a két esetben a háztartásban felhasznált élelmiszerek értékének közel 40%-át emésztette fel. Ahol kisebb a bevétel, az arány megfelelően nagyobb, mert ha másra nem telnek is, elsősorban a kenyérnek és tészta-nak való gabonát, illetve lisztet szerzik be. Az egyik munkáscsalád („A“) adatai megbízható támpontot nyújtanak a gabona, liszt és kenyér-szükséglet nagyságára nézve.

gabona kenyérliszt főzöliszt évi lisztfogyasztás napi kenyér-

kg.	kg.	kg.	fejenként kg. fogyasztás	fejenként
1330	622	260	176.5	0.5

Ezek szerint az illető öt tagú munkáscsalád évi kenyérgabona-szükséglete 13.30 q s ebből kenyérfogyasztásra naponként és fejenként $\frac{1}{2}$ kg jut. Ez látszólag csekély, de figyelembe veendő, hogy évi átlagról van szó és emellett még a tészta fogyasztás is igen jelentékeny. A dolgozó munkás, különösen ha más egyébire nem telik, naponta feltétlenül elfogyaszt 1 kg kenyeret. Egyébként a kenyérral való takarékoskodás érdekében a szegény ember nem eszi a kenyeret friss állapotban, hanem rendszerint — mint a jelen esetben is — egy hétre való kenyeret süt egyszerre, mindég egy két nappal előbb, mint ahogy az előző sütés elfogy. A száraz kenyérből pedig a tapasztalás szerint feleannyi fogy, mint a frissből. A másik munkáscsalád fogyasztása valamivel szerényebb volt; mivel egyes részleteit hiányosnak találtam, így azok feldolgozását mellőztem.

A mezőgazdasági munkások rendszerint aratással keresik meg kenyérmagszükségletüket. Az aratórész azonban — különösen gyenge termésű esztendőkből — nem fedezi a szükségletet. Így az „A“ munkáscsalád aratási keresménye 880 kg búzát, a „C“ családé, ahol ketten arattak, összesen 970 kg búzát és rozst tett ki. Az előbbi kénytelen volt a tavasz folyamán 450 kg búzát, átlag 18-50 P-s áron vásárolni. (Aratáskor a búza ára 13-50 P volt.) A másik munkáscsalád is vásárlás útján pótolja a hiányt, mégpedig nemcsak búza, hanem liszt, sőt néha kenyér alakjában. Ez már arra mutat, hogy a keresetből nem tellett gabona beszerzésre és csak kis tételekben, olykor a legelőnytelenebb módon kellett a kenyérszükséglet fedezéséről gondoskodni.

A munkáscsaládok zsír szükségletüket legkedvezőbben sertés-hizlalás útján elégíthetik ki. Mindkét esetben így is történt. A kedvezőbb helyzetben élő „A“ család két sertést vágott, a másik csak egyet. A zsír-szükségletet nehéz megállapítani. A fogyasztás is rendkívül változó. Ennek az az oka, hogy a munkáscsalád néha nagyon zsírosán táplálkozik, máskor zsírhiánnyal küzd, aszerint, milyenek pillanatnyilag a háztartási viszonyai s módjában áll-e sertést vágni. De nehéz megítélni a zsír-szükségletet a szalonnafogyasztás különbözősége miatt is. A szalonna, mint a szegény ember legfontosabb „erőtápláléka“, a munkásháztartásban igen nagy szerepet játszik s fogyasztása nagyon ingadozik a készlet vagy a tehetőség szerint. Az „A“ család azonfelül, hogy két darab, összesen közel 200 kg súlyú sertést vágott, amely legalább 80—90 kg zsírt és szalonnát szolgáltatott, még vásárolt 16 kg zsíradékot is. A „C“ család nagyobb taglétszáma ellenére is jóval kevesebb zsírt és szalonnát fogyasztott el. A leölt sertés 45 kg zsíradékot szolgáltatott, ezenkívül évközben még 14 kg zsírt és 10 kg szalonnát kellett hozzá vásárolni. A két család között tehát a fejenkénti zsír- és zsíradék-fogyasztás — a szalonnát is ide számítva — igen nagy különbséget mutat: az arány 2:1-hez az

„A“-család javára. A kenyérfogyasztás terén ilyen eltérés nem fordulhat elő. Erre a kérdésre különben később, a táplálkozás minőségének jellemzésénél még visszatérünk.

A tej fogyasztás inkább csak azokban a munkásháztartásokban játszik szerepet, ahol saját termelésű tej áll rendelkezésre, vagy apró gyermekek vannak a családban. Az is mutatja a mi munkásaink magasabb életszínvonalát, hogy apró családtagok hiányában is aránylag jelentékeny mennyiségű vásárolt tejet fogyasztottak. Az „A“ család egy éven át 324 liter tejet konzumált, a „C“ család 204 litert. A fejenkénti tejfogyasztás 65, illetve 29 liter. Az utóbbi családban főleg az iskolásgyermekek kaptak tejet. A különbség nagy, nemcsak az elfogyasztott tej mennyiségében, hanem a minőségében is. Amíg az „A“ család teljes tejjel élt, a „C“ család lefölözött tejet használt, melynek ára egyharmada, sőt egy negyede — 4—3 fillér — volt a teljes tejnek. Említést érdemel még a túró fogyasztás, különösen a „C“ családban, ahol 10 kg-ot tett ki, míg vaj ugyanitt mindössze 0.45 kg használtatott fel.

A hús fogyasztás rendszerint a család anyagi helyzetének fokmérője. Az adott két esetben ezen a téren is jobb viszonyokat találtunk. Az élelmiszerek értékének egyötöde a húsfogyasztásra esett. A munkásember hússzükségletét elsősorban a sertésvágásból fedezi. Ahol ez hiányzik, ott a húsfogyasztás rendszerint egészen minimális, mert a kimért hús árát a falusi szegény ember csak nagyon ritkán tudja megfizetni. A mi munkáscsaládaink aránylag kedvező helyzetére vall, hogy kimért húst is elég gyakran vásároltak. Az „A“ család, amelyik két sertést ölt, összesen 23.30 kg, a népesebb „C“ háztartás pedig 62 kg húst vásárolt. Figyelembe veendő, hogy mindkét család asztalára néha baromfihús is került. Az „A“ család 15 darab szárnyast — közötté négy hizott kacscát, — a „C“ család öt darab szárnyast fogyasztott el. Mindent egybevéve a fejenkénti évi húsfogyasztás — a saját termelésű sertéshúst és baromfit is beleértve — az „A“ háztartásban 24 kg-ra, a „C“ háztartásban 18 kg-ra rúgott.

A cukor fogyasztás minimális, 10.5 kg, illetve 13 kg volt, ami fejenként évi 2 kg-nak felelt meg. (Az országos átlag 9 kg.) Ilyen mennyiség mellett természetesen rendszeres fogyasztásról szó sem lehetett és cukrot inkább ünnepi alkalmakkor, sült-tészták készítésére használták. Kávéat alig fogyasztottak, teát már inkább, különösen betegség esetén. Ilyenkor azonban cukor helyett gyakran mesterséges édesítőt (sacharint) használtak.

A gyümölcs fogyasztás említést érdemel. Gyümölcs beszerzésre ugyan egész jelentéktelen összeget adtak ki, az elfogyasztott mennyiség azonban már számottevő, amennyiben az „A“ háztartás 76 kg gyümölcsöt — főleg almát és szőlőt vásárolt. Ez mindenesetre arra mutat, hogy a mezőgazdasági munkások, különösen, akik tehetik, ma már nemcsak akkor fogyasztónak gyümölcsöt, ha saját maguknak terem vagy ingyen jutnak hozzá. A másik család mindössze 14 kg gyümölcsöt vett készpénzért, de ennél sokkal többet fogyasztott, mert saját termése is volt és több, mint egy héten át a család valamennyi tagja szüretelni volt és ezalatt túlnyomórészt szőlőn élt.

2. Egyéb háztartási cikkek a bevételek 9.2, illetve 12.3%-át foglalták le. Legjelentékenyebb tétel a tüzelőanyag: fa, kisebb részben szén, melyekért az „A“ család 4810 P-t, a „C“ család 55.27 P-t adott ki. Ez 12—14 q tűzrevalónak felelt meg. Kétségtelenül kedvezőbb anyagi helyzetre vall, amikor mezőgazdasági munkásember ilyen komoly összeget tud fűtőanyag beszerzésre fordítani. Ide tartoznak még a mosáshoz, általában a tisztálkodáshoz szükséges kiadások, valamint az elhasznált petróleum — 7, illetve 18 liter — értéke.

3. Élvezeti cikkekre s általában szórakozásra fordított Összeg minimális, mindkét családnál 1.3%-ra, 12.90, illetve 11 P-re rúgott. Túlnyomórészt dohánybeszerzésre kellett. Az alkoholfogyasztás említést sem érdemel: 1—2 liter bor disznóöléskor vagy sátoros ünnepek alkalmával ugyan inkább csak a kiadást, mint a

fogyasztást mutatja. Borért és pálinkáért a mezőgazdasági munkásember ma már ritkán ad ki pénzt, de természetesen szívesen megissza, ha egyébként hozzájuthat. Ezt a mennyiséget azonban nem lehet megállapítani. Másfajta szórakozást a munkásember alig ismer. Könyvet, újságot nem vásárol; ez utóbbira egyik munkásunk két ízben összesen 12 fillért költött egy év alatt; a másíknak kiadásai között ilyen tétel egyáltalán nem szerepelt. Egyetlen egyszer volt az „A” család egyik legény tagja mozgóképszínházban 20 f-ért, egyébként efféle kiadások egyáltalán nem fordultak elő.

4. Ruházkodásra a bevételek 8—16%-a használtatott fel. A nagy taglétszámú munkáscsaládokban ez relative nem nagy tétel. Különösen a „C” család ruhaszámlája volt csekély: 66.80 P-ből csak a lehető legszegényesebben lehetett 7 otthonélő családtag ruhaszükségletét fedezni. A másik munkáscsaládban már sokkal kedvezőbb volt a helyzet, amennyiben ez 140 — P-t fordított ruházkodásra, ami azt jelentette, hogy egy családtagra 28 P jutott, míg a „C” családban mindössze 9.50 P. Meg kell említeni, hogy e kiadások javarésze új beszerzésekre fordított, bár a „C” család használt holmikat is vásárolt.

5. Adósságkamat, törlesztés, közteher és OFB földbér címén 34.20, illetve 41.40 P-t fizettek ki. Az „A” családnak ugyanis 470 P adóssága volt s ennek kamatait kellett fizetnie, ezenkívül eleget tett az egy hold juttatott föld után esedékes fizetési kötelezettségének is. Évi adója 55 P-t tett ki, melyre ebben az évben fizetést nem teljesített. A „C” család 200 P-s banktartozása után fizette pontosan a kamatot s az évi 22 P-s adóját is kiegyenlítette.

6. Mindkét család saját házában lakott, amelyhez egy kis kert is tartozott. A házak évi bére 80, illetve 120 P-re tehető.

7. Az „A” családban orvos és patika költség nem merült fel, a „C” család azonban ezen a címen 33.26 P-t fizetett ki.

8. Különféle kisebb kiadások — termények hazafuvarozása, vasúti költség, iskolai kiadások, temetkezési egyleti tagdíj stb. — 31.88, illetve 29.28 P-re rúgtak.

Táplálkozás. Nagyon érdekesek azok az adatok, melyek a két munkáscsalád táplálkozási viszonyaira vonatkoznak. A naplóban mindennap pontosan feljegyezték, hányszor étkeztek és mit fogyasztottak. Ezekből az adatokból azonban csak a táplálkozás minőségét lehet megállapítani, az elfogyasztott ételek mennyiségét és kalóriaértékét nem. Ebben a két esetben ez nem is fontos, mert a mellékkörülmények alapján teljes bizonyossággal lehet állítani, hogy a táplálék mennyiségileg kielégítő volt és kalória hiány az év egyik szakában sem állott elő.

Egészen más kérdés, hogy munkáscsaládaink táplálkozása minőségi szempontból mennyiben felelt meg. A mennyiségbeli hiány mindenkor a szegénység, a nyomor kifejezője, a minőségi fogyatékoságok nem mindég. Sőt igen gyakran a rossz szokás, a helytelen besoztás és a tudatlanság jelei. Ezek alacsony kulturális színvonalon élő munkáscsaládainkban ott is nagyon gyakran előfordulnak, ahol a vagyoni és kereseti viszonyok minőségileg jobb táplálkozásra nyújtanának lehetőséget.

Munkáscsaládaink naponta háromszor étkeztek. A „C“ családban az iskolásgyermek rendszeresen tízórazott is.

A reggeli összetétele a következő volt: Az „A“ család 299 esetben reggelizett tejet. Mégpedig a nyári hónapokban a család minden tagja, télen azonban, amikor a tej ára magasabb volt, a szülők és a felnőtt gyermekek főleg szalonnát fogyasztottak. Ezen kívül leggyakoribb volt a piritós kenyér, néha zsíros kenyér, lángos, disznóölés idején pedig töpörtyű, disznósajt, néhányszor rántottleves. — A „C“ család minden tagja leggyakrabban szalonnát reggelizett, számszerűt 141-szer. Tej már jóval kevesebb esetben — 82-szer — került asztalra. Míg a reggeli szalonnafogyasztás elég rendszeres és egyenletes volt, a tejre, melyet túlnyomórészt lefölözött állapotban fogyasztottak, ez már kevésbé mondható. Egyes hónapokban, amikor a tej drágább lett, vagy mással, pl. gyümölcszel lehetett pótolni, a tejfogyasztás havonta 2—4 napra csökkent. Maximálisan is legfeljebb 10-szer került havonta asztalra; ez mindössze három hónapban fordult elő. Ezzel szemben szalonnát reggelire 15, sőt 20-szor is fogyasztottak havonta. Gyümölcserés idején ez is háttérbe szorult s csak a dologba járó felnőtteknek jutott ilyenkor is. Augusztusban már 8-szor reggeliztek gyümölcsöt (almát vagy szőlőt), szeptemberben pedig, amikor szüretre jártak, 19 esetben kizárólag szőlő vagy alma volt reggelire. Viszont a téli hónapokban piritós, sült burgonya, töpörtyű, kocsonya járta, disznóölés idején pedig sertésvér, hurka és disznósajt is. Ezeken kívül 29-szer reggeliztek túrót, 11-szer mézet, 14-szer kávé, főleg nagyobb ünnepek alkalmával, 10-szer lekvárt, néha teát, vajas, zsíros vagy cukros kenyeret és aludt tejet.

A földművesmunkás táplálkozásának legfontosabb része az ebéd. Rendszerint két tál ételt fogyaszt ebédre: levest, kevés kivételtől eltekintve, minden délben, mert a magyar földműves nagy leveskedvelő és második tál ételnek száraz, ritkán friss főzeléket legtöbbször hús nélkül vagy főtt tésztát. Jellemző egyes ételek gyakori ismétlődése.

Az „A“ háztartásban a szárazbableves és tésztaleves volt a leggyakoribb. Egész éven át 73 esetben fogyasztottak bablevest és 145 esetben tészta-, lebbencs-, tarhonya-, gölödin levest. Emellett — figyelembevételre 55 levesnélküli napot — nem nagy változatosságot jelent az, hogy 34 nap húsleves és néhányszor burgonya-, rizs- és rántottleves került az asztalra. Feltűnő, hogy zöldséglevest mindössze 6-szor ettek. A „C“ háztartás idevonatkozó adatait a hiányos feljegyzés miatt nem mutathatjuk ki. Több körülményből ítélve azonban, a változatosság hiánya itt még nagyobb volt.

Munkáscsaládaink táplálkozásában az étrendi egyhangúságot akkor észlelhetjük teljes valóságában, ha a második tál ételt is szemügyre vesszük. Azonnal feltűnik, hogy itt is a főtt tészta és mellette még a burgonya játszotta a legfőbb szerepet. Az „A“ háztartásban tészta 144-szer került asztalra, mégpedig túlnyomólag főtt állapotban, burgonya viszont 82-szer, főleg paprikásán, vagy főzeléknek elkészítve. A tésztát is sok esetben burgonyával készítették. Gyakori volt még a savanyúkáposzta, a torna- és a szárazbabfőzelék. Zöldségféle nagyon ritkán

— egész évben 25 esetben — került asztra, mégpedig májusban és júniusban; azontúl a zöldsézfogyasztás megszűnt. Az étkezés egyhangúságát csak a paradicsom enyhítette, melyet egész éven át — káposztával, burgonyával, de mártásnak is — elég gyakran fogyasztottak. A „C“ háztartásban is a fő étel a burgonya és a tészta volt, mely egész évben 97-szer, illetve 76-szor ismétlődött. Ezek mellett főleg a szárazbabfőzelék és savanyúkáposzta szerepelt igen gyakran munkáscsaládjaink menüjében. Zöldsézfőzeléket mindössze 41 esetben ebédelték.

Külön említést érdemel a húsosnapok száma, mely az „A“ háztartásban 135, a „C“ háztartásban 134 volt. Friss húst aránylag nem sokat fogyasztottak, nagyobbára a disznóolésból maradt füstölthúst és kolbászt készítettek el. Szárnyas az őszi hónapokban, amikor kacsát és libát hizlaltak — az „A“ háztartásban — 16-szor került asztra.

A vacsora túlnyomórésztben a déli maradékból vagy szalonnából állott. Az „A“ család 102 esetben déli maradékot, 167 esetben pedig szalonnát, illetve zsíros kenyeret vacsorázott. A szegényebb körülmények között élő „C“ család 196 napon ugyanazt ette vacsorára, amit ebédre, 47 esetben pedig szalonnát vacsorázott. A nyári és őszi hónapokban gyakori volt vacsorára a gyümölcs, havonként 8—15-ször télen pedig a sültburgonya, sülttök, töpörtyű és hurka. A menü egyhangúságát néha tej, túró, méz, lekvár és tojás fogyasztása tette változatossá. A tél végén, amikor már fogytán volt az élelmiszerkészlet, előfordult néhány nap, amikor a család nem vacsorázott.

Egészbenvéve a két munkáscsalád táplálkozása nagyon egyoldalú volt. A kenyér mellett bab, burgonya, főtt tészta és szalonna tette ki a táplálék túlnyomó részét. Étrendjük is ezt az egyoldalúságot tükrözi vissza. Reggelire szalonna, ebédre szárazbab, burgonya és tészta, vacsorára ugyanez vagy szalonna. Ez ismétlődik napról-napra, nemcsak ennél a két családnál, hanem a földművesek tízezreinél. Különbőség alig van az eltérő kereseti és vagyoni helyzetben élők között. A szegényebbeknél elmarad a reggeliszalonna s helyébe lép a krumpli, lefőlözött tej stb. vagy csupán pusztán kenyéret esznek. Akik többet keresnek, tejet, szalonnát reggeliznek, hetenként két-háromszor hús is akad ebédre s vacsorára sem hiányzik a munkásember fő tápláléka: a szalonna. A zöldsézfogyasztás egészen minimális s arra a pár hétre szorítkozik, amíg a kert friss zöldséget szolgáltat. Ha a kert kimerült, amit a nyári szárazság is siettet, a főzelékfogyasztásnak vége, mert a földművesember csak a legkritkább esetben vásárol főzeléknek való zöldséget. Kertjében is inkább termel burgonyát, babot, káposztát, paradicsomot, paprikát és hagymát, amihez nyáron, amíg zöld, ritkán nyúl, hogy télire eltehesse. A piacon is túlnyomólag besavanyítani való káposztát, szárazbabot és burgonyát szerez be, mert jobban laktatja, mint a zöldsézfőzelék, amelynek diétás jelentőségét nem is ismeri.

A SZÁZÉVES SZÓZAT

SZÁZ ÉVE ANNAK, hogy a ragyogó magyar költőgénusz, Vörösmarty Mihály hosszan viaskodott egy vers lassan alakuló soraival, amely ma Szózat címen ismert a magyarság minden rétege előtt. Szébb pályafutás nem igen jutott magyar versnek osztályrészül, mint amilyenrel e költemény dicsekedhetik: nemzeti énekké lett, minden rendű és rangú magyarjaink közös szellemi kincsévé s ma már egyike azoknak a szerény kulturális láncszemeknek, amelyek szellemi egységgé formálják a magyarság egészét. A magyar romantika nemzeti ihletű lírájának gazdag terméséből még csak Kölcsey Himnusza s részben Petőfi Nemzeti dala tett szert hasonló népszerűsége s e három vers szorosan összefügg a legutóbbi évszázad magyarjának változatos érzelmi történetével. Volt korszakunk, amely a Szózat strófaival mérlegelte a bizonytalan magyar jövő lehetőségeit s erősítette a kétségek és megpróbáltatások súlya alatt csüggedők magyarságát, együtt töprengett Vörösmartyval a „jobb kor“ vagy „nagyszerű halál“ alternatíváján s együtt érezte vele a „rendületlenül“-t: a vers három első évtizede. S volt, amely a pillanatnyi „jobb kor“ bűvöletében ugyan érzéketlen állt szemben a „nagyszerű halál“ gondolatával, e mindig fejük felett kísértő szörnyű eshetőséggel s mégis a Szózat akkordjaival ünnepelte önmagát: a századforduló. E sokrétű kultusz magyarázata egyszerű: a Szózat a magyar föld és a magyar lélek misztikus sorsszerű összetartozásának klasszikus kifejezése, a szó teljes, eredeti mély értelmében vett „haza-fiúság“ élményének remeke. Hogy ma kissé gépies önkéntelenséggel peregnek ajkunkon e vers sorai, annak egyetlen oka, hogy a százados használat retorikát formált abból, ami egykor egy nekilendülő korszak és egy vergődő magyar lélek központi élményének szenvedélyes megnyilatkozása volt. A Szózat jubileumát nem ünnepelhetnők méltóbban, mint ha végigelmélkedve mondanivalóit, fölvetjük a kérdést: mi az, ami e versben örök és időt álló, amiben minden kor gondolkodó magyarja magára ismerhet s magyarságának szinte filozofikus mélységű kifejezését fedezheti fel.

Sajnos, aki irodalmi múltunk céhbéli kutatóinál a Szózat szellem-történeti interpretációját keresi s az író lelki fejlődésével, a kor magyar szellemiségével való kapcsolatának adatairól tőlük vár felvilágosítást, csalódva kell ráeszmélnie Vörösmarty-irodalmunk hézagosságára. A magyar Vörösmarty-kutatás történetében, mint irodalomtudományunk és

történetírásunk fejlődésében általában, két élesen elhatárolt korszak áll előttünk. A századforduló nemzeti szempontokhoz és formai kritériumokhoz igazodó irodalomkutatása csak néhány megjegyzést ejt el Vörösmarty nacionalizmusáról. Elsősorban a Zalán Futásának költőjét látja benne, a múltba sóvárgó, múltat ünneplő nemzeti hősköltészet dalnokát s csak futólag emlékezik meg arról, hogy Vörösmarty nemzeti ihletű alkotásaival hasonló szerepet tölt be irodalmi életünk történetében, mint a politikai történetben a vele kongeniális Széchenyi István, a reformkor középponti egyénisége. Miféle élményi megrázkódtatásokon át jut el Vörösmarty a Szózatig s milyen szellemi miliót tükröz ez alkotásával, erre vonatkozólag csak kevés felvilágosítást kapunk. De nem sok színnel bővítette Vörösmartyról, a Szózat költőjéről való ismereteinket a világháború utáni elmélyült, filozófiai-szellemtörténeti irányú irodalomtudomány sem, amely pedig Vörösmarty szellemi kincseinek feltárásával az írónak valóságos renaissance-át hozta meg. Babits Mihály, Szerb Antal és Brisits Frigyes kutatásai a filozófusköltő és a nyelvész nagyszerű teljesítményeire utalva a nemzet költője helyett akaratlan is az általános emberi problémák lírikusát állították az érdeklődés homlokterébe: a halál és a szerelem, a boldogságvágy és az emberméltóság azelőtt kevés figyelemre méltott dalnokát. Csak Horváth János utal arra kitűnő Vörösmarty-tanulmányában, hogy Vörösmarty állásfoglalása nemzeti problémáinkkal szemben korántsem marad élete folyamán azonos, hanem a korviszonyok szerint időről-időre változik s az ő idevágó megjegyzéseiből indulnak ki alábbi fejtegetéseink.

Az ifjú Vörösmarty egész hazafias koncepciója a Széchenyi előtti Magyarország hagyományos pesszimista közhangulatában gyökerezik. Ódát a múltnak, amelyé minden erény és minden dicsőség, szatírárt a jelennek, amely magyartalansággal és erkölcstelenséggel tele, s elégiát a jövőnek, amelyben nem biztat semmi remény s a dísztelen elmúlás réme kísért: e néhány sorban foglalható össze ekkori magyar szépirodalmunk történetiszemlélete. Széchenyi fellépése előtt mint „számkiűzött árva fiú“, egy alvó nemzet magános virrasztója lép elénk a költő s megdöbbenő jóslatokat mond korának, a lehanyatlott antik Róma, a Mohácsnál sírba hullt Magyarország sorsának tanulságait idézi s kiköt végül a felfüggeszthetetlen történelmi igazságszolgáltatás, a kérlelhetetlen erkölcsi törvény gondolatánál, amely ítélni fog romlott népünk felett is. Az idő, melyben nagy tettek és nagy hősök teremtek magyar földön, immár végleg tovatűnt s a régi dicsőségről nem beszél többé más, mint a magyar tájak, a Kárpáti-medence földje, amelynek minden darabját nagy ősök hulló vére szentelte meg. Valami passzív merengés, tétlen múlt-imádat s a végzet akaratában rezignáltan megnyugvó melancholia adják e kor magyarjának közhangulatát, mind a barokk hagyományokból szövődő, Baróti Szabó Dávid, Virág Benedek és Berzsenyi által képviselt irodalmi fejlődési irányban, mind az Ányos, Bacsányi, Dayka, Kölcsey személyében megnyilatkozó moderm lírai törekvésekben. A bécsi kongresszus korszaka ez, amelynek politikája a monarchia egyetemes érdekeinek szolgálatában megfosztja Magyarországot az önálló állami élet lehetőségétől, provinciális életformákra

kárhóztatja s az európai szellemi áramlatok kavargásából kirekeszti azt. A barokk hőskultusz és a szentimentalizmus halálélménye forrnak össze a rendi Magyarország gondolatvilágát tükröző emez átlaglírában, amelynek hatása alól az ifjú Vörösmarty sem vonhatja ki magát.

A nemzeti pesszimizmus életérzésének szemléltetésére keresve sem találhatnánk még egy olyan pregnáns példát, amelynek a Szózat mai párja, másik nemzeti énekünk, a Himnusz tetszik. A Himnusz egész szerkezeti kettőssége a múlt és a jelen szembeállításán alapszik; Kölcsey szerint amaz a Gondviselés minden kegyelmével rendelkező ragyogó korszakunk, míg ezt csapásaink szakadatlan sora teszi ki. Erényeink jutalma az egyik s viszont a másik bűneink büntetése. Történelmünk fölött Isten akarata a legfőbb irányítóerő, mindnyájan az Ő kezében vagyunk, amely érdemünkhöz mértén áld meg minket, vagy ítél fölöttünk. A vízvázoló nemzeti történelmünk két nagy korszaka között a bűn: bűneink miatt gyült harag Isten keblében ellenünk s a kötelékek, amelyek túl térén és időn egygé kapcsolják nemzetünket, szolidaritást és felelősséget követelnek tőlünk minden fajtestvérünk tetteiért. Az ideál, amely a költő előtt lebeg, a „víg esztendő“, amelynek elközelgését egyedül Isten könyörületességéből várja, aki talán megelégtelt már szenvedéseink sokaságát. Így lesz a Himnusz himnusszá, imádsággá, amelynek műfaji példáit középkori irodalmunk lírai hagyományai szolgáltatják — egy ősi költői hagyomány folytatójává, amelyet a tatárjárást sirató XIII. századi latin Planctus óta nyomom kísérhetünk. E legősibb nemzeti tradíciónk felkarolása s a korhangulattal való szoros kapcsolatai révén nyer Kölcsey Himnuszának líraisága kollektív jelleget.

A fiatal Vörösmarty ellenmondás nélkül illeszkedik bele korának nacionális közérzésébe, de tehetségének monumentális arányai magasabbrendű alkotásokban jutnak kifejezésre, mintsem egyes elszigetelt, rövid lírai költemények. Az egyéniségére oly mélyen jellemző férfias kötelességvállalás mozdulatát érezzük abban a teremtő tevékenységben, amellyel egy évszázados közóhajtást segít megvalósuláshoz a Zalán Futása által. A barokk hősi eszmény legnagyobb kifejezője, a múlton rajongva csüngő passzív dicsőségvágy leggazdagabb megnyilatkozása e magyar Aeneis, amelyben nem sejtett és nem remélt méreteket öltenek a kor magyarját lenyűgöző nemzeti ideálok. S amíg így a Zalán Futása mintegy a rendi nacionalizmus betetőzését nyújtja, ezzel együtt nyújtja egy újstílus hazafiság szerény kezdeményét is a benne megnyilatkozó költői attitűdben a nemzeti érdekű feladatok hősi vállalásának és aszketikus teljesítésének mozzanatával, amelynek majdan a Szózat költője prófétája lesz. Egyelőre azonban honfoglaló eleink, a Cserhalom Szent Lászlója s Eger hősei kápráztatják látomásokkal örökké nyugtalan képzeletét s egy elemi erejű szerelmi megrázkódtatás vezeti gondolatait a mindent megsemmisítő Halál, a minden-ség felett uralkodó Nihil rémképei felé. A Délsziget, Rom, Tündérvölgy s a Két Szomszédvár Vörösmartyja valóságos filozófiai pokolra szállást végez, a teljes világnézeti összeroppanás és csőd szakadékaiba zuhan s a pesszimizmus, amely ekkori nemzeti érdekű alkotásait környékezi, általános emberi problémákat boncolgató szimbolikus költe-

ményeiben a legkegyetlenebb hangokat hallatja. A szentimentalizmus játékos halálkultusza íme, nála komoly élet-halál kérdéssé válik s csak férfias önfegyelmző ereje s erkölcsi komolysága őrzi meg e sötét világszemlélet végső következményeinek levonásától. Lesz-e cél, amely pesszimizmusának útvesztőjéből kivezetheti s életének tartalmat adhat: ez a kérdés merül fel előttünk, amint pályáját az 1830-as évek küszöbéig kísérvük.

Széchenyi újstíliú reformnacionalizmusa az, ami Vörösmarty filozófiájának nyílt kérdéseire feleletet ad s nemzeti ihletű költészetét áthangszereli. A húszas évek lemondó közhangulatában szinte kinyilatkoztatásként hat Széchenyi jövendölése arról a Magyarországról, mely még nem volt, de lesz s az az ön- és nemzetnevelő program, amelyet a messze jövőben csalogató, emberméltóságunkhoz illő élet eszményének megvalósítására hirdet. Alakítsuk ki a bennünk szunnyadó emberi és sajátosan magyar tehetségeket, mert embernek és magyarnak lenni nem érdem és jog, hanem születésünkben megadott, teljesítésre váró kötelesség; irtsuk ki buján burjánzó faji hibáinkat s fejtsük ki értékes tehetségeinket, mert csak az emberméltóság magaslatára jutva adhatunk létünknek erkölcsi jogalapot; nem a múlt ábrándos szemlélete, hanem a komoly, előretékinő munka segíthet át történelmünk pillanatnyi holtpontján; a rendi alkotmánynak s megmerevedett gazdasági rendszerünknek nem kultikus tiszteletére és konzerválására, hanem korszerű felfrissítésére van szükség: — e néhány sorral körvonalazható röviden az az újfajta állásfoglalás, amelynek Széchenyi részéről nemzeti problémáinkkal szemben tanúi vagyunk. A múlt helyett a jövendő, a kultusz helyett a kritika, a merengés helyett a munka s a halál helyett egy újszerű élet lehetőségének ideálja vezet; de talán nem is eszméinek fanatikus hirdetője, amelyeket rendszeres egységbe foglalnia sohasem sikerült, hanem saját nyugtalan életérzéséé: akcióra éhes, erkölcsi tökéletességet hajszoló önelégületlen és mély felelősségtudattól átjárt életstílusát kívánja az összmagyarság közös kincsévé tenni. S az a szuggesztív erő, amely egymást szakadatlan követő írásai-ból és soha nem szűnő gyakorlati tevékenységének példájából árad, hozza forrongásba a százados tradíciókban s a monarchia abszolutisztikus törekvéseiben megmerevedett nemzeti gondolkodásformákat s ejti meg a férfikora teljében élő Vörösmarty szellemét.

Ez a reformnacionalizmus jelenti most már Vörösmartynek a megoldatlan problémák megoldását s tűz célt céltalanságában megkeseredett élete elé. Széchenyi, mint Gyulai Pál írja: „meggyalázta a múltat, a magyar egyetlen büszkeségét, s oly jövendőt ígért neki, melyről még álmodni sem mert; kigúnyolta a nemzeti fájdalmat, a magyar egyetlen hű érzését, s vakmerő reményt és hitet követelt tőle egy ország romjain, melynek omlását megszokta minden szem, egy nagy elhatározás díjában, melytől elszokott minden szív.“ Vörösmarty mind történetlátását, mind az ebből fakadó erkölcsi attitűdöt Széchenyi merész nacionalizmusának szellemében fogalmazza át. Mint nagy tanítómestere, maga sem hisz, csak szeretne hinni egy eljövendő új Magyarországbán, a tétlen kétségbeesés helyett a remény és bizonytalanság végletei közt hanykolódó nyugalomkeresés színezi hazafiúi

érzelmi életét s nem mélyponton, hanem a sorsfordulás válaszáján látja a magyarság egykorú történelmi helyzetét. A nagy „vagy-vagy“, amely Széchenyitől Petőfiig végigkísérti hazafias líránknak a magyar jövőről alkotott képét, emeli ki gondolkodását a céltalan pesszimista rémképek köréből s döbentti rá a nemzet vállára súlyosodó roppant felelősségre. Vörösmarty számára valóban világnézetet jelent Széchenyi nemzeti koncepciója; értékelméletet, amelyért az élet terhet érdemes vállalni. Az egyéni érdekű világnézeti viaskodások helyett a nagy magyar sorsközösség ébresztője lesz így Vörösmarty s a korábban öntudatlan költői hivatásvállalás most már állandó tudatos költői magatartása lesz. Íme az út, amelyen Vörösmarty a Zalán Futásától a Szózatig eljutott.

De valljon e folyamatról a költő maga. „Gondolatok a könyvtárban“ című verse, mely 1845 január 1-én a Pesti Divatlapban jelent meg, tükrözted leghívebben azt az addigra már mélyen beidegzett lelki mozdulatot, amellyel Vörösmarty bölcselkedésének démonikus rémképei elől Széchenyi eszmevilágához menekül. Ifjúból férfivá valóérésének, a Szózat költőjévé alakulásának lassú, sokéves folyamata mintegy megismétli magát abban az élményfolyamatban, amely e vers alapjául szolgál. Gondolatainak menetét a könyvtárban felhalmozott roppant papírtömeg látása indítja meg: „Miért e lom? szagáról ismerem meg Az állatember minden bűneit.“ Az emberi tudás céltalansága, a tudomány és költészet képmutatása, a rettentő tanulság, „Hogy míg nyomorra milliók születnek, Néhány ezernek jutna üdv a földön“ — föltámasztják képzeletének egykori szörnyű látomásait s ismét felvetik előtte a kérdést: „Ez hát a sors és nincs vég semmiben?“ A költő azonban, aki egykor az élet titkainak magyarázatában oly kietlen és sötét látomásokba tévedt, itt egyetlen önmaga fölé emelkedő, férfias mozdulattal söpri el e kietlen gondolatokat:

Íme, a nemzeti kötelességek felismerése, mint világnézeti megoldás!

„Mi dolgunk a világon? küzdeni
Érünk szerint a legnemesbékért.
Előttünk egy nemzetnek sorsa áll.
Ha azt kivittük a mély sülyedésből,

S a szellemharcok tiszta sugaránál
Olyan magasra tettük, mint lehet,
Mondhatjuk, térvén Óseink porához:
Köszönjük élet! áldomásodat,
Ez jó multság, férfi munka volt!“

VÖRÖSMARTY, a Szózat költője, a maga való nagyságában csak e szellemtörténelmi távlatok és egyéni fejlődési előzmények ismeretében válik előttünk igazán érthetővé. A költemény mögött égő középponti élmény itt is a nemzet történelmi válságának, a jelen sorsdöntő fontosságának, a válasz-út hangulatnak mélységes átérzése. A nemzeti jövő szörnyű dilemmája ugyancsak a vers második felének sokat idézett strófáiban szólal meg nyomatékkal:

„Még jöni kell, még jöni fog,
Egy jobb kor, mely után
Buzgó imádság epedez
Száz ezrek ajakán.

Vagy jöni fog, ha jöni kell,
A nagyszerű halál,
Hol a temetkezés fölött
Egy ország vérben áll.“

De megbúvik s hangot kap e remény és kétség közt hányódó bizonytalanság a vers egy-egy elejtett szavában egyebütt is: a költemény első soraiban is érezzük már, hogy Vörösmarty lelke számol mindkét lehetőséggel a nemzet jövőjének elképzelésében — a sors kezének áldó és verő mozdulatával egyaránt; s felbukkan a nagy „vagy-vagy“ alternatíva a költemény fordulópontján, ahol a történelmi képek sorát bevégezve a múltból a jövőbe tekint s az ezredévi szenvedés fejében ítéletül kéri az emberiségtől az „éltet vagy halált“. Ez az optimizmus és pesszimizmus közt lebegő nyugtalanság az, ami Vörösmarty nemzeti koncepcióját legmélyebb lényegében jellemzi s erre nem csupán lelkiéletének és világnézete alakulásának sajátos körülményei predestinálják, hanem osztozik benne a kor legnagyobbjainak nemzeti állásfoglalásával. Csoda-e, hogy szinte a kényszerképzetek törvényszerűségével bukkan fel e központi problémája a magyar sors problémáit érintő csaknem valamennyi költeményében!

Szorosan összefügg Vörösmartynak e jövőt mérlegelő égető kérdésével az az erkölcsi életelv, amelynél fogva a nemzeti lét problémája a költő egyéni életének is döntő mozzanata lesz: a hűség a magyar földhöz s e föld népéhez. A nemzettesttel összeforró, sorsközösségben élő lélek egész életprogramja a néhány szó: „Hazádnak rendületlenül Légy híve, oh magyar.“ A Szózat, e címe szerint is propagatív célzatú s a tiszta költészet és l'art pour l'art érdeknélküliség eszményét tagadó költemény ez életprogramul nevében emel szót s intéz beszédet minden idők magyarjához. S ez erkölcsi elvhez mérten, amely az egyén és összmagyarság felbonthatatlan, misztikus egységét, a magyar lélek és magyar föld szoros összetartozását hirdeti, úgy érezzük, szinte mindegy lesz a nagy alternatíva, mindegy az élet és halál. A hűség parancsa egyetemes életszabályozó törvény, mely alól nem adhat felmentést sem egy esetleges „jobb kor“, sem pedig a „nagyszerű halál“. Vörösmarty történetfelfogása, amint azt a Szózat sorai sejtetik, nem mérhető sem az optimizmus, sem a pesszimizmus kategóriáival, bármennyire jellemzi is hazafiúi érzelmi életét a végletek közt ingadozó bizonytalanság. A hűség eszméjében egy ezek fölé emelkedő harmadik álláspont kap hangot nála: a nemzeti heroizmus, a férfias kötelességvállalás, amely felé ifjúsága óta vonják hajlamai, az áldozat mélyén keresztény attitűdje, amellyel önmagát a nemzet sorsának alárendeli. Ez a minden elfogultságtól és fanatizmustól ment s életében és verseiben esetről esetre véres verejtékkel kiküzdött lelki mozdulat sugallja a Szózat egyszerűségében is szuggesztív sorát: „Itt élned, halnod kell.“

A hűség kemény parancsa elé azonban a Szózat szerint nemcsak erkölcsi-érzelmi okok állítják a költőt: sorsszerű történelmi erők, múltunkkal megadott szükségszerűségek követelése is az. Egyéni életünk számára ez a föld jelenti az élet-teret: „Bölcsöd az s majdan sírod is, Mely ápol s eltakar.“ Ennek keretei közé egy magasabb rendelés szorítja a magyarság létét, amely egy érzelmi nehézkedési erőt teremtett a magyar lélek és a magyar föld között. Itthon csak itt érezhetjük magunkat s másutt mindenhol idegenek vagyunk: „A nagy világon e kívül Nincsen számodra hely.“ A földet ugyanis, mely a mienk, a földkerekség minden tájai közül egyedül szentelte meg nemzetünk története:

„Ez a föld, mellyen annyiszor
 Apáid vére folyt;
 Ez, melyhez minden szent nevet
 Egy ezred év csatolt.“

A sorsszerű kapcsolat a magyar föld és magyar lélek között elsősorban nemzeti hagyományainkban, múltunkban, ezer éves történelmünkben gyökerezik. A haza földje volt tanúja egész nemzeti létünk minden mozzanatának s az eleinkre való emlékezés e földhöz fűződő emlékeinket idézi. Vörösmarty eszmevilágának egyik legfeltűnőbb megkülönböztető] e Széchenyi nacionalizmusával szemben, hogy a szebb jövő reményéért sem mond le nemzeti tradícióink tiszteletéről. A Szózat a magyarságnak a magyar földhöz való odakötöttségét szemléltetve, éppen múltunkat hívja tanúbizonságul, Árpádnak, Hunyadnak, szabadsághőseinknek képét villantva fel előttünk. Egyén és nemzet a magyar földé, ha magyarnak született: ez a Szózat harmadik nagy mondanivalója.

A történelmi múlt azonban nemcsak a hűség kötelességével terhel minden magyart, hanem forrása is bizonyos jogainknak. Jogunk van rá mindenekelőtt, hogy életerősnek véljük nemzetünket s ne halálraítélt, sírjába hajló népként álljon képzeletünk előtt, mint az 1820-as évek szemléletében. Történelmünk a szerencsétlenségek mérhetetlen özönét zúdította ránk, de töretlen álltuk ki csapásait: „Mefogyva bár, de törve non, Él nemzet e hazán/. Hasonlóképpen jogunk az ezeréves múlt erkölcsi értékeire hivatkozni, őseink véráldozatára és keserűsegeire, mellyel ezért a földért adóztak, legjobbjaink kulturális és morális teljesítményeire, amelyek helyet biztosítanak nekünk s alapot adnak létünknek az emberiség egyetemében:

„Az nem lehet, hogy annyi szív
 Hiába onta vért,
 S keservben annyi hű kebel
 Szakadt meg a honért.

Az nem lehet, hogy ész, erő,
 És oly szent akarat
 Hiába sorvadozzanak
 Egy átoksúly alatt.“

Hogy jövőnk elé nem kell minden remény nélkül tekintenünk s a nagyszerű halál mellett egy jobb kor eshetőségével is számolhatunk, arra éppen múltunk jogosít fel. Vörösmarty nem érzi a végzet átkát a magyarság felett, mint a nemzeti pesszimizmus letűnt korának költői, közöttük elsősorban Kölcsy, aki a kérlelhetetlen törvény mithikus alakját szólaltatja meg sírja küszöbén a fajáért könyörgő magyar felett: „Törvényem él. Hazád őrcsillagzatja Szülötte bűnein leszáll/. A Szózat költőjének múltunk kezeskedik a jobb jövő lehetőségéről. Múltunk öntudatával várhatjuk el bátran a nagy világtól, mely a „népek hazája.,, hogy érdemeink szerint fog ítélni rólunk s nem feledkezik meg történelmi jogainkról.

A múlt és a jövő határán, egy nemzet életének gondjai alatt roska-
 dozva s vergődve remény és reménytelenség pólusai közt ejti el Vörös-
 marty Szózatában azt a szót, amely a vers legtöbbet idézett s leg-
 jellegetesebbnek tartott motívuma: „Rendületlenül!... S e szóban
 ismét fejtegetéseink kiindulópontjához érkezünk, a férfias kitartás, a
 hajlíthatatlan jellemzilárdság eszméjéhez, amely Vörösmarty tétel-
 déseink mentsvára. Úgy érezzük, nagy és tiszteletreméltó hagyo-

mányhoz folyamodik e vissza-visszatérő attitűddel: a *justus ac tenax propositi vir horatiusi* életeszmenyéhez, amely a Szózat előtti egész félszázad nemzeti érdekű költészetének egyik középponti gondolata. Történelmünk e súlyos korszakában, amelyben az irodalom, a nemzetnek önmagáról való nagy álma helyettesíti a politikát, valósággal egy nemzeti jellegű stoicizmus meghonosodásának lehetünk tanúi s ennek hatása érzik a Szózat által hirdetett rendíthetetlen magyarság ideáljában is. Ha van mégis valami, ami a stoikus Vörösmartyt a stoikus Berzsenyitől és Kölcseytől, két nagy előfutárától megkülönbözteti, az éppen a nemzetért való személyes felelősség elismerése és vállalása. Amazok a pesszimizmus kínjai közt alkotják meg az érzéketlenség elérhetetlen vágyképét, mely szerint „böles az, mindent ki megvet“, „mint szikla rendületlen, tompa, nyugodt, éreztelen“ s „kedvezőn lengő szelet s dörgő vést a csolnak felett“ egyformán tűrni tud.

Miféle alkalom indítja Vörösmartyt a Szózat szónoklatba öltöztetett önvallomására? Nézetünk szerint a kor nagy sugalmazó ja, Széchenyi István álle költemény mögött is egyik országgyűlési beszédjével, amelyet az 1835. év november 30-án a magyar nyelv ügyében tartott. A filológiai kutatás ugyanerre az időre teszi a Szózat bevezető versszakainak keletkezését is s lehetetlen nem ezekre gondolkunk Széchenyi sorait olvasva: „A magyarnak csak itt van egyedüli hazája ... A szegény magyar édes hazánkat kivéve széles e világon se találhatik.“ Hogy az „itt élend, halnod kell“ parancsa ekkor már másfél évtizedes élménye a legnagyobb magyarnak, ifjúkori naplóival is bizonyíthatjuk, amelyeknek lapjain keleti útjáról visszatérve felveti a kérdést: mi a haza. „Én nem tudom“, hangzik Széchenyi válasza, „azt sem tudnám megmagyarázni, mi a szerelem — s mégis valamiképpen alacsonyabb rangú az, amit a női nem iránt érzünk, mint amit a szent föld, a szabad nép iránt hordunk szívünkben. Csak annyit tudok, hogy jobb ott a levegő, szebbek a földek és a fák, — hogy ott minden olyan kedves, olyan drága nekünk — mindig odavágyunk és oda törekszünk — s ott élni és ott meghalni: csak ez a mi egyetlen kívánságunk.“ Széchenyi ez ifjúkori élménye cseng vissza főntebb említett beszédjének idézett soraiban s Vörösmartyról tudjuk, hogy mélyen megragadták és más vonalon is ihlették őt Széchenyi szavai. „A magyar nemzet egészbe véve moraliter, úgy szólván, nőtelen“ — a beszéd e gondolata visszhangzik egyik epigrammájában, mely szerint „nőtelen országnak méltán mondhatni hazánkat.“ Minden okunk megvan rá, hogy a Szózat alapjául szolgáló élményi megrendülést Széchenyi e nagyhatású, sok tekintetben megdöbentő beszédjével hozzuk kapcsolatba. Bármint is áll azonban a dolog, kétségtelen, hogy Széchenyi reform-nacionalizmus szolgált költőnk egész ekkori nemzeti ihletű lírájának alapjául.

Hová távolodik Vörösmarty Széchenyi hatása alatt az 1820-as évek nemzeti közhangulatától, legvilágosabban a Szózat és a Himnusz szembetűnő különbségei mutatják. Amaz Isten kezében látja sorsunkat, ez önmagunkhoz appellál, az imádság, míg ez „szózat“, azaz gyakorlati célokat látó beszéd, az teljes egészében múltunkat idézi, ez átkarolva tart múltat és jövőt. A Himnusz egy metafizikai hatalom beavatkozásától várja nemzeti életkérdéseink megoldását s nem lát

más megoldást. A Szózat a helyzet kulcsát erkölcsi tényezőben, a hazafiúi hűség érzésében keresi, melynek szempontjából közömbösnek tetszik, siker vagy sikertelenség jut-e cserében a történelemtől osztályrészül. Kölcsey bűneink retentő következményeire figyelmeztet, Vörösmarty a jelen válságait átérezve, nemzeti erényeink szószólójává lesz. Amannak lelki magatartása a bűnbánó alázat, ezé a jövőnk fölött érzett felelősségből fakadó kötelességvállalás. Történelmünk képei mindkettőjüknek remekében más és más írói szándékból kapnak helyet: a Himnuszban az isteni osztó igazság dokumentumai, mely áld és büntet érdemünk szerint, a Szózatban a magyar földhöz való tartozásunkat illusztrálják s mint életerőnk bizonyítékai reményt nyújtanak egy esetleges jobb jövőre. A huszas évek nacionalizmusának klasszikus tolmácsolója az egyik, amikor a reménytelenség mélyéből áldásért, vig esztendőért könyörög Istenhez, aki nélkül tehetetlenek vagyunk; s Széchenyi kora ihleti másik remek alkotásunkat, amely a hősiesség mozdulatával teszi túl magát az „áldjon vagy verjen“ dilemmáján s az erkölcsi gyakorlati eredményektől független önértékűségét hangoztatja. „E két ének együtt egy egész“, írja Horváth János; „együtt buzogtatják a haza- és nemzetszeretet iker erőforrásait: nemes önbizalmát, mely magára, s aggódó öntudatát, mely Isten segítségére számít.“ Fejtegetéseink végére értünk. Valóban, Vörösmarty szózatában nem üresen zengő retorikával s nem színtelen és tartalmatlan stílusfordulatokkal állunk szemben, hanem súlyos gondok és töprengések közt kialakult messzemutató életprogrammal. Nemzeti ihletű költészetünk alkotásai sorában kevésén izzik úgy a belső hitelesség, a férfias meggyőződés pecsétje, mint a Szózat: hisz a vers mondani-valói Vörösmartynak világnézeti megoldást és életeszményt jelentenek. A költő további sorsa is e mellett bizonyít, aki összeroskadt, mihelyt a szabadságharc után ez életfilozófiát összeroskadni látta. De éppen a válság ez éveiben, amikor Vörösmarty lángelméje tébolyba hull, kezdi meg a Szózat nagy történelmi misszióját, amelyről Arany János egyik versében oly megkapó sorokat olvasunk:

„Hallottad a szót: »rendületlenül?«
 Ábránd, hiúság, múló kegy, javak,—
 Lenn a sikamló tér, nyomás felül,
 Vész és gyalázat el ne rántsanak.
 Ó, értsd meg a szót: árban és apályon
 — Szírt a habok közt — hűséged megálljon.“

A Szózat eme missziója minden bizonnyal örök időkre szól s egészen rendkívüli jelentőséget kap jelenünk roppant viszontagságai közt. Mind esztétikai, mind erkölcsi szemszögből, mind pedig gondolatainak súlyát tekintve, mérhetetlenül magasabb polcon foglal helyet, mint korunk nemzeti köntöst fitogtató irodalmi állértékei, holott ezek ellenében nem egyszer lesz sorsa a mellőztetés. E tüneten töprengve idézzük ismét Aranyt: „Ó, értsd is a szót és könnyelmű szájon Merő szokássá szent imád ne váljon!“

SÁNDOR ISTVÁN

SPORT ÉS MŰVÉSZET ELLENTÉTE

NEMRÉGIBEN az egyik budapesti napilapban lelkes cikket olvashattunk arról, hogy milyen termékenyítő hatással volt valamikor a sport a művészetre. A cikkíró elsősorban természetesen azokra a mély kapcsolatokra utalt, amelyek az ókori világ atlétikája és művészete között állottak fenn. Büszkén sorolta fel a görög szobrászat ama megnyilvánulásait, melyek a testgyakorlásban edzett férfitest szépségét ünnepelték, magasztalta Myron világhírű Diskobolos-át, megemlékezett Pausanias olympiai útleírásáról, mely majdnem háromszáz művészileg is kiváló győző-szobrot említ. Végül nem feledkezett el az egyiptomi és etrusk művészetről és a görög vázafestőkről sem, akik szintén vetekedtek egymással, hogy a szép test szép játékait ünnepeljék. Helyesen idézte emlékezetünkbe, hogy némelyik atlétikai ágat éppen e művészi ábrázolások alapján támasztott fel az újkor, de fájó szívvel kellett megállapítania, hogy habár a művészet és sport ebben az újkorban hallatlan virágzáshoz jutott el — a művészet és testgyakorlás között nem állott helyre az egykori termékeny barátság, hiszen csak néha-néha találkozhatunk a művészetben a sport köréből vett ábrázolásokkal.

Ez a helyzet, melyet a cikkíró visszásnak tart, jó ideje gondolkodóba ejtette a sport szenvedélyes rajongóit. Nyilván azért, mert akár milyen mostoha is a képzőművészet sorsa, még ma is valami hatalmas vonzóerő rejlik benne. Az élet hatalmas tényezői szívesen folyamodnak a belőle kiáradó szuggesztív erőhöz, a „művészi“ jelzővel számos életnyilvánulás szívesen díszíti magát, hiszen talmi kincseit a mozi is művészetnek nevezi — nem csoda tehát, ha a sport, mely ma annyi mihó embert foglalkoztat, szintén kinyújtja kezét a művészet ragyogása után.

De mi lehet oka annak, hogy a mai sport és mai művészet olyan nehezen találjanak egymásra? Igaz, hogy az ókori világgal évszázadokra eltűnt az atlétika, de közben az olasz renaissance újra feltámasztotta a művészetben a szép férfitest csodálatát — mi volt tehát az akadálya annak, hogy a művészet a legújabbban hihetetlen mértékben kifejlődött sporttal nem tudott úgy összebarátkozni, mint egykor az ókori atlétikával? Kétségtelen, hogy a legjava művészet egészen másfelé kanyarodott, sportábrázolással a mai jelentékeny művészek egyáltalában nem foglalkoznak. Sőt éppen a művészet oldaláról nem egyszer olyan állítások hangzottak el, hogy a sportszennvedély nemhogy hasznára

volna a művészetnek, hanem éppen ellenkezően nagyon is kárára van! Különösen, ha a. manapság mind nagyobb méreteket öltő gépsport hatását is figyelembe vesszük.

Az embersportok tekintetében már most ki kell rekeszteniünk egy magyarázatot. Azt szokták mondani, hogy a test harmonikus kifejlesztése szempontjából igen nagy különbség áll fenn a mai sport és az ókori atlétika között. A mai embersport nem alakít ki olyan arányosan szép férfitesteket, amilyeneket a görög atlétaszobrokon megcsodálhatunk. Versenyeinken tucatjával lehet egészen kivételes képességű sportolókat találni, akiknek teste teljesen egyoldalúan képzett, nincs hiány görbelábú, csámpás, gyöngekarú, szűkmellű sportnagyságokban. A legtöbb szép férfitestet még talán az evezősök, vagy a tornászok között lehet találni, akik arányosan foglalkoztatják egész testüket, de ezt a mai sport, mely nem szépségre, hanem rekordra tör, nem is tartja különösebben fontosnak.

De mégha a mai sportban éppen annyi szép férfitest alakulna is ki, mint egykor az ókori atlétikában, még akkor sem jöhetett volna létre sport és művészet között mélyebb kapcsolat. Mégpedig a művészet magatartása miatt, mely a XIX. században másvalamit választott alakításai tárgyául és egyúttal céljául is, mint az ókori görög. Ez az emberi test harmonikus szépségében valósította meg a képzőművészetileg szép legmagasabb fokát. Ez az ideál az ókorral együtt eltűnt. A románkori, a gótikus művészet magasztos átszellemülése a szenvedés kultuszának hódolt, nem kereste a fizikailag szépet, sőt félt a testi szépségtől. Ennek ünneplése egy-két évszázadra újra feltámadt ugyan a renaissance korában, — de a lelkiség ábrázolása olyan hatalmas erővel tört be a képzőművészetbe is, hogy a testi szépség elvesztette döntő szerepét—Michelangelo rabszolgaszobrain már nem ez a fontos és a Medici-sírok csodálatos alakjai ókori értelemben egyáltalában nem szépek, de hatalmas testük minden porcikája izzó lelkiélet gyötrelmeit sugározza. A XIX. század művészete szintén a lelkiség legjellegzetesebb megnyilvánulásait keresi, sőt nagyszerű elődökre támaszkodva, mint Velazquez, Rembrandt és Goya, megbarátkozott a természetileg rúttal is, hiszen ideálja a szuggesztív alakítás, melyben a természeti rút és szép egyaránt művészivé nemesedik.

Ha tehát a mai sport garmadával szolgáltatná is gyönyörű testek látványát, amint ezt valójában csak elvétele teszi, az még nem létesíthetett volna mélyebb kapcsolatot közte és a képzőművészet között.

A sport hatalmas élettényező. Milliókat szórakoztat, százezreket foglalkoztat és ezreknek jelent megélhetést is. Vannak írói, néhanapján még alkalmi filozófusai is, akik a sok jó és szép közé, amivel dicsőítik, ismét oda szeretnék vonni a hűtlenné vált képzőművészetet. Ezek a törekvések azonban a mai napig nagyon csekély eredménnyel jártak. Legfeljebb annyi siker mutatkozott, hogy egyes művészek sportérmeiket készítettek, részben a díjazásokhoz, kisebb részben öncélú ábrázolásokat, de ezek a művek még a plakett- és éremművészet körén belül sem voltak valami jelentékenyek. És hiába határozta el 1907-ben Párizsban, hogy az olympiai versenyekkel kapcsolatban képzőművészeti pályadíjakat tűznek ki a sport dicsőítésére, az ügy abbamaradt

és művészi értékteremtés szempontjából éppen ilyen terméketlenek voltak a legutóbb Itáliában, Németországban és nálunk rendezett sportművészeti kiállítások is, melyeken tömördek tárgy volt látható. Rengeteg látogatójuk is akadt, csak éppen az igazi művészet maradt róluk távol. Ez nem keltett a látogatók körében feltűnést, alighanem észre sem vették, mert azoknak a tömegeknek, melyek ma a sport köré sereglenek, nem is kell művészet, hiszen a sportszenvedély erősen szembehelyezkedik a művészettel.

Először legszembeszökőbb, de legfelületesebb oldalán vegyük a dolgot. Kártékony a mai sportszenvedély a művészetre azért, mert szinte elképzelhetetlen arányban emészt fel a társadalom ama fölös anyagi erőit, melyekből a képzőművészet materiális létfeltételeinek is ki kellene alakulniok. Azok a legvagyonosabb társadalmi osztályok, amelyek valaha (bár nálunk elég szerényen) a művészetet pártfogolták, ma szinte kizárólag a sport szenvedélyének élnek. Elsősorban persze a gépsportnak. Szemrebbenés nélkül adnak ki súlyos ezreket egy egy újabb motorra, míg egy fityinget sem költenek képekre, szobrokra, sőt az utolsó múpártoló lehetőséget is eljártsszák azzal, hogy nem festetnek arcképet, hanem szörnyű színes fényképeket készíttetnek. Nagyon tanulságos végiglapozni, illetőleg összekeresni a képzőművészeti vásárlások, alapítványok és ösztöndíjak történetét: a magyar arisztokrácia, mely pedig vásárol autót, régen nem fedezhető fel benne. A nagy ingóvagyonok tulajdonosai már inkább megtalálhatók, de körültekintő óvatossággal, inkább a múltra támaszkodó gyűjtésben, mint az élő művészet támogatásában.

A sportszenvedély azonban nemcsak a legfelül állókat kezdte ki, hanem egészen mélyen beléhatolt a társadalom szegényebb, sőt legszegényebb rétegeibe is. A jobbmódú középosztály, különösen fiatalabb nemzedékeiben, gazdasági feleslegei, sőt létfenntartásra szolgáló jövedelme jelentékeny részét szintén sportra költi, nem sajnálja a pénzt, ha messzire idegenbe egy-egy versenyre kirándul, vagy ha sízni távoli hegységekbe utazik, de borsózik a háta, ha lakásberendezésnél (ez az egyetlen és utolsó kényszerítő alkalom) kép is kellene az üresen ásítózó falakra és akkor azzal az indokolással, hogy elég a csillogó keret és benne valami színfolt, néhány pengőért félelmesen alantas mázolásokat vesz a részleteseknél. De minden különösebb veszély nélkül — hiszen majdnem mindenki ezt teszi és alig akad, aki az új lakás ünneplői között művészethez értene.

A nép pedig, az istenáldotta nép, persze csak a városi, mert a földműves ezer és egy okból egyáltalában nem jöhet e relációkban tekintetbe, teljesen rabja a sportszenvedélynek. Százféle sportverseny belépődíjait fizeti, de képzőművészeti kiállításokat nem látogat. Húsz-ezrével tódul és tolong a labdarúgó-mérkőzésekre, de a mai Firenzékben hiába állítanák ki az anghiari csata kartonjait, a város lakó nép aligha tülekednék előttük.

És az állam, mely annyi vonatkozásban törekszik kiegészíteni a társadalom hiányos áldozatkészségét? Igen nagy összegeket költ testnevelésre és a sport támogatására, úszócsarnokokat épít, stadion felállítására készül, de csak sanyarú alamizsnát vet oda a művészetnek.

és társadalom tehát egyaránt elhanyagolják a művészet ügyét, amelynek piaca napról-napra szűkül, piac nélkül pedig maga a művészet is sorvadásra van ítélve.

De ha ezeken a materiális viszonyokon túl, amelyek amúgy is csak a kor szellemiségének eredői, a mélyekben fekvő okokat keressük, rá kell jönnünk, hogy a sportszenvedély művészetellenes lelkiséget teremt. Szinte be nem látható mértékben duzzasztja fel a fizikai élet kultuszát, amely mellett a képzőművészet szeretete teljesen háttérbe szorul. A tömegek ideálja ma — mert valami eszmény mindennemű seregnék kell — akármilyen primitív lelki összetételű legyen is, nem a művész, nem a tudós, nem is a nagy politikus, hanem a rekorder. Csak a fizikai eszközökkel, órával és centiméterrel lemérhető teljesítmények becstülete maradt meg, a sportember és nyája a sóvárgott géphez idomul, órával és centiméterrel becstül, méricsikél. A tudományból is az érdeklő leginkább, ami a fizikai törvényszerűségek határán belül marad, a művészet, melyhez finomabb eszközök kellenének, nem foglalkoztatja, sőt kellemetlen neki, mert más törvényszerűségei vannak és ezért rendetlennek, önkényesnek érzi. A sportszenvedély egyszerű emberének, aki fut, ugrik, evez, vív, labdát rúg, vagy csapkod és csalhatatlanul versenyezhet egymással, mert az óra és centiméter nem téved, nem kellene a lélek ama mélyebb rezdülései, melyekből más világ születik. Pontosan etetett, tervszerűen begyakorolt és kifárasztott testének idegrendszerében a fizikai lét fölé emelkedő álmok nem támadhatnak.

A sportszenvedély feltétlenül kikapcsolja az idegek amaz energiafeleslegét, melyből a szellem művészetalakító és sóvárgó játéka születik. Aktív vagy passzív résztvevői egyaránt kimerülnek a fizikai játék nyújtotta izgalmakban és fáradságban. Primitív uniformizálódás alakul ki, teljesen egyéniségellenes, tehát művészetellenes is. A város kultúra- és művészetteremtő fogékonysága a vidékkel szemben éppen abban nyilvánult meg, hogy a városi lakosság egyes rétegei a nehéz testi munkától szabadulnak és ezt a kíméltség szülte energiafolósi szellemi téren élük ki, tudományt és művészetet teremtenek. A sporttól leigázott mai városi fiatalság pedig mesterséges fizikai munkát teremt magának és ezzel űzi el az unalom rémét, mely üresen maradt lelkének rejtekéből szakadatlanul leselkedik reá.

Valóban hatékonyabb eszközt az individualizmus ellen még csak elképzelni sem lehet a sportnál, mely igénytelen nyájembereket teremt. De mégis akadt sportfilozófus, aki azt hirdette, hogy a sport és versenye elősegíti az egyéniség kialakulását, mert olyan embereket juttat szerepléshez, akik lelki minőségük folytán, észrevétlenül kallódnának el a tömegben!

De hogyan is állott a dolog a görögöknél? Mert hiszen nyilvánvaló, hogy a sportszenvedély rajongója ezzel az érveléssel áll elő és fordul szembe azokkal, akik a tömeg sportszenvedélyétől egyáltalában nincsenek elragadtatva. Hiszen a görögöknél — szerintük — sport és művészet pompásan összefértek egymással, sőt kölcsönösen támogatták és nevelték egymást!

Ez az ellenvetés nem állja meg helyét. Görögországban atlétika élt, de nem sport. Nem volt óra és nem volt centiméter, nem volt

rekord! és ami éppen ilyen fontos, nem volt gépsport! Az atletik művészi életnyilvánulás volt, nem vált szenvedéllyé, mint később a versenyzés Bizáncban. Sőt egészen bátran állíthatjuk, hogy a görög nép művészi géniuszának szolgája volt, mert az élet harmonikus szépségéhez hozzátartozott az emberi test arányosan szép kifejlesztése is.

Az az atlétika, mely a régi Görögországban élt, sohasem fajult el öncélú sporttá, az idegek ama mesterséges felkorbácsolásává, melyet Róma kezdett meg barbár cirkuszaiban és amely ma fantasztikusan nő napról-napra. A görög ember lelkében a művészet számára is maradt hely. Nem volt rabja az atlétikának, mint százféle sportjának a mai ember, aki, ha valahol valaki egyötöd másodperccel gyorsabbá tett valamilyen rekordot, oda van örömeiben és a verseny után szellemi táplálékot csak a moziban és a krajcáros regényekben keres.

FARKAS ZOLTÁN

VÁROSI ÉS FALUSI ÉPÍTŐMŰVESZETÜNK

(Képmelléklettel)

A FERENC JÓZSEFI KOR építőművészete ma már történelmi távlatban áll előttünk. A nagy gazdasági fellendülést, a páratlan arányú építési lehetőséget megadta apáinknak a sors, de egy szerencsés művészet kialakulásának előfeltételeit már nem. Sokan keseregnek ezen, akiknek szeme nem tud városképünkön megnyugodni és bizony soká ezzel kell még kezdeni elmélkedéseinket, amíg ezen kor sokszor szerencsétlen, kőben örökített emlékei el nem tűnnek utódaink szeme elől.

A hibák közül, melyben a kor építőművészete szenved, a következők alapvetőek.

a) Az egységes stílusuralom ebben a korban szűnt meg és annak a rendnek, természetes összhangnak és akaratlan, művészetből fakadó fegyelmezettségnak helyét (amely az előző korokban sohasem hiányzott) a „felszabadult“ építészet nem tudta betölteni. Az egyéniség, helyesebben az egyénieskedés arra vezetett, hogy a sorban egymás mellett épülő, nagyjában egyforma bérházak és villák egymásközt versenyre keltek: valamennyi feltűnni vágyott külseje révén. A feltűnni vágyók együttese szükségképpen híjjával lett a nagyvonalúságnak és az utcaképek oly viszonylatba kerültek az architektonikus kompozícióhoz, mint aminőben a piaci lárma áll Beethoven szimfóniáihoz. Ez a szellem még az épületeket is meghaladó mértékben jelentkezett az üzleti kirakat — portál — építésben és a temető-építészetben.

b) A tervszerű városrendezés nem tartott lépést a gyors építőtevékenységgel, eszközei korlátoltak, művészi elgondolásai pedig legtöbbször sivarak voltak: gondoljunk az összes metropolisok bérháznegyedeire, sakktáblaszerűen vezetett, fátlan, sivár utcáira, terek, parkok és más művészi hatású városképek hiányára.

c) A formaképzés ebben a korban az eklekticizmus és szecesszió általában sekély művészi értékű eredményeit hozta létre, végül

d) a hirtelen megnövekedett mennyiségű, ezek között sok új és jelentős feladat elvégzésére nem volt elég hivatott művész, de a társadalmi és gazdasági szabadság különben is a nem hivatottak érvényesülésének kedvezett.

A kor szellemének és művészetének — mint szülőnek és gyermekének — hasonlatossága ebben a korban sem hiányzik, sőt talán markánsabb, mint bármikor.

Vájjon a kiegyezési korszak élelmes középszerű emberének nem kőben megörökített mása-e az új, kiforratlan épület-típus, a pesti bérház? A saját érvényesülés előtérbe helyezése, az emberiség közös kérdéseinek elhanyagolása, a régi társadalmi stabilitás megszűnte, társadalmunknak a gyors lehetőségek hátán felnőtt, sokszor fonák „nagyjai“, nem azonos jelenségek-e avval a zűrzavarral, amit a városépítésben észlelünk? Végül a hirtelen megszorodott, de meg nem emésztett megismerés és fejlődés találhatott volna-e magához hasonlóbb stílust, mint az eklekticizmus, majd a szecesszió?

Hogy a kor építészeti elgondolásának felsorolt hibás alapelvei valóban a kor szelleméből fakadtak, ezt bizonyítja erősségük is, mely olyfokú volt, hogy a legnagyobb egyéniségek sem vonhatták ki alóla magukat. Gondoljunk csak Pecz Samura, erre a személyében szerény, de meggyőződéses művészegyéniségű építészünkre, aki előtt elhalványul a budai vár kész harmóniája, amikor az Országos Levéltár épületét tervezi, vagy Alpár Ignácra, a városligeti történelmi épületcsoport alkotójára, aki egyiptomi útján szerzett benyomásainak hatása alatt tervezi meg — az Anker károlykörüti bérpalotáját.

Legyünk azonban igazságosak és lássuk be másoldalról azt is, hogy a feladatok, melyekkel ez a kor szemben találta magát, újak voltak és nehezek. Ilyen mindenekelőtt az építkezési tevékenység hihetetlen megnövekedése: egy emberöltő alatt Budapest lakossága kétszeresére szaporodott. Ilyen volt a magasabb (3—6 emeletes) építmények meghonosodása, ami a városépítészetben számos problémát vetett máról holnapra fel, közöttük olyanokat, amelyek azóta is megoldatlanok.

A liberális kor építőművészete tehát rossz vágányon indul el, Magyarországon épűgy, mint másutt. Alkotásai ott jobbak, ahol a történelmi tradíció erősebb, mert ez, mint a jóízlés megbízható neveleje, tudat alatt is mérsékletre készítette az alkotókat.

A kor bélyegét elsősorban azokra a nagyvárosokra nyomta rá, amelyek hirtelen fejlődtek. Budapestünk építőművészi mérlege ebből az időből felemás eredményt mutat: régi, értékes emlékek lebontása, városrendezési kérdések hibás megoldása, az új városrészek sivár arculata nem örvendetes örökségek, de hála kimagasló művészi egyéniségeinknek, maradandóbb értékek is keletkeztek (Királyi vár, Hősök tere, Halászbástya és mások). Mindezt egybevetve még inkább örvendjünk, mint panaszkodjunk, mert Budapest arculata, ha szenvedett is, de nem ment annyira tönkre, mint más ebben a korban hirtelen fejlődött világvárosoké, mint főként Berliné.

Vidéki városaink egyrészt a lassúbb ütemű építkezés és építőművészi tradíciók szerencsésen óvták meg. (Eger, Pécs, Sopron, Székesfehérvár, Veszprém.) Ahol azonban ilyen szerencsés adottság nem volt, ott siralmasan sivár városok keletkeztek. (Miskolc, Balassagyarmat, Nyíregyháza, Salgótarján.)

Mennél távolabb kerülünk a kultúra gócpontjaitól, annál silányabbak a kiegyezés utáni építészeti fejlődés emlékei. Gyorsabban fejlett kisvárosaink és nagyközségeink egész építészeti jövőjét vigasztalan helyzetbe hozta a két főtényező: a városépítési rendezetlenség

és a képzetlen-tanulatlan, emellett hivalkodóan egyénieskedő „tervezők“ kizárólagos alkotása (1. Aszód, Hatvan, Szekszárd, Békéscsaba, Szerencs stb.)

A falu ennek a kornak művészietlen sivatagában oázis maradt. A magyar falu építészetileg üde, zamatos felépítését, harmonikus utcaképeit csak ott kezdte ki ez a kor, ahol a fejlődés valamely okból városias irányt vett (pl. járási székhelyek és közlekedési központok). A kisebb és távolabb eső faluk nagy tömege azonban megmaradt, ami volt.

A HÁBORÚ, az emberiség világszemléletének átalakulása és a több-éves építési téttlenség az építőművészet célkitűzéseit gyökeréig megváltoztatták. Az öt-hat év egyszerre kritikai távlatba hozta a közelmúlt művészetét is és ez a kritika lesújtónak bizonyult. A régi és új építészet között mély szakadék keletkezett.

Először a formalizmusnak fordított hátat az új kor, a maga új „sachlich“ formalizmusát úgy alkotván meg, mintha elődei bűnét is helyre akarná hozni. Egyidejűleg a célszerűség és egészség kérdéseiben a sokszor elfelejtett vagy elhanyagolt helyesebb alapra tértek vissza, amely vonatkozások — a helyenkinti túlzásokkal együtt — ma már közismertek.

Az építőművészetnek a háború utáni hatalmas lendületű átalakulásából, illetve ennek ma már lehiggadt eredményéből két alapvető elvet szeretnénk itt kiemelni, ezek:

1. A városképben az egyénieskedés, sivárság és befejezettség helyét összefüggő és nagyobb egységekre kiterjedő művészi megoldás keresése, harmóniára és befejezettségre való törekvés foglalja el, amely — az előzőkkel szemben — az utcában lakó és járókelő szemének kellemes és megnyugtató látványt nyújt.

2. Az építőművészet alkotó területe megváltozott: kevesebb súly kerül az egyes nagyszabású alkotásokra, egyben több figyelem a tömegesen készülő, kisebb építményekre, mert kulturális összérték szempontjából az utóbbiak hiányait az előzők nagyszerűsége nem pótolhatja.

Ez a két szempont valóban alapvetőnek is bizonyult. Aki végig-sétált a Berlin—Zehlendorfi egységes terv szerint épített lakótelepen vagy ehhez hasonlók egyikén, az a művészi elgondolást megtestesítő egységes és befejezett városkép lenyűgöző hatását nem tudja elfelejteni. Ugyanígy, aki a falusi telepések vagy ipari munkásság lakótelepét művészi eszközökkel látta megoldva, az ennek az általános kultúra szempontjából vett jelentőségét többre kell hogy becsülje, mint a leg-szebb középületét — balkáni környezetben.

Magyarország nem maradt a „modem“ építőművészi törekvések részére elzárt terület, mindazonáltal a fenti két elv eddig alig tudott érvényesülni.

Világszerte nyilvánvalóvá vált ugyanis, hogy az összkép (városkép) megjavítására, illetve az 1. alatt említett elv keresztülvitelére, egyrészt a stílusegység nem képez többé — miként a történelmi stílusok idejében — kellő természetes alapot, másrészt a háború előtti hatósági szabályzatok módszerei nem nyújtanak megfelelő módot a kérdés

hatalmi úton való szabályozására. Ezért új módszerekhez folyamodtak, nagy egységeket, ú. m. több utcára, néha egész városrészre kiterjedő épületcsoportot tettek tervszerű építészeti megoldás tárgyává: vagy úgy, hogy az építkezést közület vette kezébe és egyazon művész által tervezette meg, vagy pedig, hogy a városrendezési rész megtervezése után az egyes házak építésmódját oly szigorúan megkötötték, hogy az a külső összhangot is biztosította. Például egy utcásor bizonyos szakaszán nemcsak az utcásori vagy előkertes építést tették kötelezővé, hanem a főpárkány pontos magasságát és alakját, a tető hajlását, a homlokzat színét, sőt annak egyéb részleteit is azonosan, illetve az átfogó művészi megoldáshoz alkalmazkodóan kellett az összes telektulajdonosoknak felépíteni.

Mindehhez persze az építkezés megszervezésének új módszereire volt szükség. Ha gazdasági vagy politikai szempontból aggályok merültek is fel Bécs város lakóházépítő tevékenysége vagy a német Siedlungok (átfogó elgondolás és megszervezés alapján, egyszerre felépített lakótelepek) mintáinak átvétele tekintetében, egy még sem lehet vitás: az így elérhető művészi eredménnyel a nálunk régről fennmaradt kis-egységenkénti, kellően nem szabályozott „liberális” szellemű építőtevékenység (német gúnynéven: „Wildes Bauen”) nem veheti fel a versenyt.

Nálunk az építés kis magánépítők tevékenysége maradt, amelybe erősebb kézzel beavatkozni a magántulajdon és gazdasági szabadság csorbitását jelentette volna, ennek pedig a kommün utáni felfogás nem kedvezett. Nem is avatkoztak be hosszú ideig hatóságaink ebbe a kérdésbe, amint azt — sajnos — kőben megörökített bizonyítékok hosszú sora igazolja. Így a telekspekuláció túlzottan szabad mozgási lehetősége sok tekintetben nem kívánt telekosztódást hozott létre. A beépítési szabályzatok — még Budapesten is — nélkülöznek mindazt, amire a kitűzöttek érdekében szükség volna. A házak építési magassága ma sincsen kellően szabályozva, még főútvonalakra sem, erre nézve csak a legutóbbi házadómentességi rendelet tesz egy halvány kezdőlépést. Általában négyemeletes bérháznegyedben ma is megengedett dolog a maximálisnál alacsonyabb 1—2—3 emeletes házakat építeni. Hogy ebből milyen utcakép áll elő, azt jól lehet látni pl. a Lenke-úton és környékén. De még telkének teljes beépítésére sem köteleznek egy telektulajdonost, ami takaratlan tűzfalak keletkezésének, a városkép ezen legveszedelmesebb megrontójának külön bő forrása. Ha a Lágymányost és a Zuglót, fővárosunknak ezen most kiépülő új, szépreményű városrészeit szemléljük meg, amelyek új keletű városrendezési tervek alapján rövid idő alatt épültek ki: szomorúan állapíthatjuk meg, hogy ezek harmónia helyett csak a „Wildes Bauen” módszereinek illusztrálására alkalmas fényképanyagot szolgáltatják. Az egységes terv szerint felépült lakótelep, a művészi és gazdasági kapcsolatai révén fogalommal vált és kötetekre menő irodalommal rendelkező „Siedlung” — az albertfalvai lakóteleptől eltekintve — ismeretlen fogalom maradt Magyarországon.

A vázolt helyzet az 1930-as években némileg megváltozik, amikor is hatóságaink kénytelenek voltak belátni, hogy egy erősebb kéz be-

avatkozása nem kerülhető el. Így jöttek létre a szigorú építési előírások a vároldal lejtőire, az Erzsébet-sugárút betorkolására, a Szabadság-tér déli oldalára, a Horthy Miklós-körtér egy szakaszára, ahol ennek jó eredményét részben már felépítve szemlélhetjük. De mi ez a szükséglethez képest?

Elővárosainkban és vidéken a helyzet még a fővárosnál is rosszabb: itt mindenki úgy épít, ahogy akar. Még hozzá a házakat ímí-olvasni alig tudó kőműves-iparosok tervezik és azok engedélyezéséhez sok esetben képzett szakközeg egyáltalán nem szól hozzá. A Balaton mentén 1936. évben kerekén egymillió pengő összegű villaépítés folyt; ezeket az esetek 92%-ában a vállalkozó kőművesmesterek tervezték és csak 8% alkalmazott hivatásos tervezőépítészt. Jöjjünk be a szélrózsa bármely irányából autóval Budapestre, percekig nem látunk mást szemünk előtt elvonulni, mint temérdek új kis házat — tengernyi sivárságot, tűzfal- és toronyerdőt, építési rendezetlenséget — „vad építkezést“, amely évtizedeken át fog itt éktelenkedni.

A háborút követő időszak alatt a falu építészetében is hatalmas kérdőjellel nő fel két fontos probléma: az építkezés egészségesebbé tétele és a védekezés a városias irányú rendezetlen, rossz ízlésű építésmód ellen. Szóljunk most erről.

MAR EMLÍTETTÜK, hogy kiindulásunk idején — a század fordulóján — a magyar falu és a falusi ház egységes volt, rendezett volt, szép volt. Ezt a jellegét elsősorban annak felépítése, ú. m. az útvezetés, telekosztódás, a házaknak a telken való elhelyezési rendszere, az épületek tömegében és tetőformáikban mutatkozó egyöntetűség, végül a fehér színezés (meszelés) adta meg. Ez a felépítés, mely nemcsak érdekes, hanem művészi és sokszor festői is, népies építészetünk kétségkívül nagy értéke még akkor is, ha nem tekinthető kizárólagosan magyar sajátosságnak. A falu általános felépítésében rejlő ezt a nagy összhangot az egyes épületek szép és értékes részletképzése egészíti ki. Ez utóbbi általában kétféle: néhol a népművészet motívumaiból fejlődött díszítés, főként faragás gazdagítja az épületet, másutt a formanyelv egyszerű, díszítések nélküli. Bármily érdekesek és népművészetünk gazdag fantáziájának gyönyörű tanujelei is a székelyföldön (de a csonkaország területén is) található, népies díszítésben bővelkedő parasztházak, mégsem állítható, hogy ezek fejlettebb művészi fokot és magasabb értéket képviselnének, mint az egyszerűbbek. Mert a legegyszerűbb alföldi falusi vagy tanyai ház a maga környezetében sokszor a harmónia tökéletes fokát nyújtja és a székelyföldihez csak úgy viszonylik, mint Bach zenéje Mozartéhoz.

A háború előtti kor érdeklődése a falusi építészet anyagából egyedül a népművészetet látta meg; amelyet nagyra becsült, sőt időnkint az általános építészeti formaképzés forrásául is tekintette, ami az építészeti stílusok akkori vajúdó időszakában érthető is. A kor érdeklődésének irányáról elmondottakra ékes bizonyítékok a szakirodalom akkori termékei: szép gyűjteményes kiadványok, melyekben a népművészeti vonatkozások bő feldolgozásán kívül egyebet még futó említésben sem találunk meg j ez a kor úgy szemlélte a magyar falu

házait, mint a külföldi idegen a mezőkövesdi varrottast. Ez tűnik ki nemcsak a Magyar Mérnök és Építész Egylet „Magyarországi parasztházak“ című 1904. évi, szép és sok értékes anyagot magában foglaló többkötetes kiadványából, de még az Állami Felső Építőipariskola növendékei által, Foerk Ernő tanár vezetése alatt kiadott „Szünidei felvételek“ című könyvből is. Ez utóbbi ugyan az 1918—25. években, időben tehát a háború után készült, szelleme azonban még a háború előtti. Vele kapcsolatban a fenti megjegyzés annál feltűnőbb, mert az intézethez, amelynek növendékei a kiadvány anyagát összehordták, gyakorlati természetű kérdések sokkal közelebb állanak, mint a népművészeti anyaggyűjtés, figyelmük ennek dacára a faluval kapcsolatban kizárólag az utóbbira irányult.

Shép volt tehát és problémátlan a magyar falu építészete egy emberöltővel előbb és a városi építészet dekadenciája még a legtovább ezt kímélte meg. A fővárostól, a lüktető közlekedés vonalától távolabb eső falvak ma is a régiek, szépek, ezek primitív építésmódját a városias „fejlődés“ még nem zavarta meg. Máig megmenekültek ezek a területek, de a támadás már útban van ellenük. A támadó: a városias, helyesebben a „rendezetlen városias“ építkezés, mely miután a főváros elővárosait, a vidéki városok perifériáit, sőt a nagyobb községek belterületeit már tönkretette, most a kisebb községek felé tart.

A veszély röviden kifejezhető: a régi falusias építésmóddal szakítva, kiki úgy építi majd házát, ahogy akarja, de szaktudás, áttekintés, mérlegelés nélkül. Az egyénieskedés korszaka, amely városainkat tönkretette, most érkezik el a falura és ott virágzik majd. A félig sem művelt iparostervezők egyénieskedése ez, amely minden eddigi látottnál szörnyűbbet produkál.

Honnan is legyen a falusi „kőművesiparosnak“ áttekintése, tudása? Honnan legyen a községi építési bizottságnak tudása, amelynek tagja közt egy szakember sincsen, legfeljebb egy másik kőművesmester?

Házak fognak épülni a főutcán felváltva, egyik az utca vonalán, a másik élőkért szabadonhagyásával. Egyik ház hosszában fog állani, a másik az útvonalra keresztbe. Az utcavonal mentén a telek felét majd szabadon hagyják és azt két tűzfal fogja örökre határolni. A tetőformák, a takaratlan tűzfalak rendezetlensége — ezekkel kapcsolatban — orgiát fog ülni. Úgy mint ezt nagyobb falvakban, a járási székhelyeken a főutcán, elővárosokban látjuk. A falusi kőműves — számtalanszor tapasztaltam — nem is tudja, hogy a takaratlan tűzfal nem szép és azt kerülni kell. Vállalkoznék-e magyar építész arra, hogy külföldi kollégáját Mezőkövesdre, a népművészet ma is virágzó otthonába, a szégyenletesen rendezetlen építkezésnek ebbe a hazájába elkísérje? És ha kénytelen volna, mit mondana ott, hogy rejtené el pirulását?

Sajnos, de ki kell mondani, a nép és iparossága, mesterembere csak addig jóízűségű, amíg ősi példáit követi. Ehelyett pedig mind szívesebben merít a szemében „fejlettebb“ városból, ennek abból a részéből, amelyet ő lát. Ez a rész pedig az előváros. A Rákosliget és hozzá hasonlók.

És most jön a másik nehézség: a régi szépséget — az egyes házak szépségét — sokszor a nádfedés, a kicsi ablak, az alacsony eresz ro-

RENDEZETT, EGYSÉGES VÁROSKÉPEK *(német példák)*

SZABÁLYOZATLAN ÉPÍTÉS *(Budapest)*

A MAGYAR FALU ÉPÍTÉSI RENDSZERE

AZ UTCASOR MEGBONTÁSA
ÚJ, HIBÁS HÁZAKKAL

TŰZFALAKKAL KEZDŐDŐ
ÚJ TELEP

mantikája adja meg. A nádat és szalmát kiöli a technika és a tűzveszély, az arányokat megváltoztatják az egészséges építés mellőzhetetlen követelményei. Mindezt a művészileg amúgy is hanyatló korban, született ízlés és ihlet nélküli mesteremberekkel átalakítani: nem kell-e ebbe a falu még nemrég oly értékes építőművészeinek szükségképpen belepusztulnia?

DE A FALUSI ÉPÍTKEZÉS szabályozásának kérdése, hosszú érdektelenség után, lassan-lassan mégis csak érik és ha az előjelek nem csalnak, egy hatósági beavatkozás szándékához elvben már nem sok hiányzik. Talán előbb lennének, ha állami háztartásunk viszonyai javulnának és a közigazgatási tisztviselők létszámának a szükséges vidéki mérnöki személyzettel való megnövelése nem látszanék lehetetlennek.

Nyílt kérdés azonban, hogy milyen célkitűzéssel és milyen módszerrel nyúljunk majd a nehéz és kuszáit tárgyunk rendezéséhez.

Az ideális cél az volna, hogy a falusiakat *a)* egészséges, *b)* szép és népművészetet ismét befogadó, *c)* a falukép egységébe harmonikusan beilleszkedő építésmódra szoktassuk, illetve kényszerítsük. Minthogy azonban ez már első olvasásra is láthatóan túlnagy program ahhoz, hogy gyakorlatilag meg volna valósítható, a tehető engedményekkel, illetve a fontosság szerinti sorrend kérdésével is foglalkoznunk kell.

Nem fér alku az egészségügyi vonatkozásokhoz, nemcsak azért, mert ez vitális érdek, hanem azért sem, mert a hatósági beavatkozásra ez fog döntő okul szolgálni és így a végrehajtásban is ez lesz a vezető szempont.

Az egészségügyi vonatkozások kielégítésének módjait ez alkalommal¹ nem részletezzük és csupán arra utalunk, hogy ez kétirányú tennivalót kíván: 1. egy megfelelő országos érvényű egységes építésügyi szabályrendelet megalkotását (ennek előmunkálatai már folynak), 2. a rendelet megfelelő végrehajtását, ami a mérnökség bevonása nélkül nem érhető el. A kettő közül a szabályrendelet a könnyebb, a végrehajtás a nehezebb rész, mert az építetők a szigorúbb és anyagilag is terhes előírások ellen passzív ellenállást fognak kifejteni, amelynek leküzdése szigorú ellenőrzést kíván, ez pedig a földrajzilag szétszórt építkezéseknél nem lebecsülendő adminisztrációs gondot jelent.

Ami a népies építészet stílusát, a népies építőművészet újjáélesztését illeti: itt meglehetősen a várakozás álláspontjára vagyunk kárhoztatva. Egy rossz ízlésű, ihletettség nélküli nemzedék építőművészeiét (különösen az alacsony kultúrfokú rétegét) csak egy szerencsésebb, ihletett időszak fogja gyökeresen megváltoztatni; bárha ne váratna ez sokáig magára. Ezt azonban erőltetni, propagandától számottevő eredményt várni — nem vallana a helyzet reális ismeretére. Ezzel nem mondjuk azt, hogy ilyen irányban ne tevékenykedjünk, csupán az alaptalan optimizmust követő csalódástól kívánjuk magunkat megóvni. A fejlesztés viszonylag eredményesebb módja még az épületek útján, tehát élő példával történő iránymutatás, ami tapasztalat

¹ Részletesebben 1. szerző „A falusi építészet helyzete és feladatai“ c. cikkében, Magyar Szemle 1934. 4. sz.

szerint inkább gyakorol vonzó hatást és kevésbé is érhető félre, mint az írás vagy az ékesszólás.

Amíg tehát a stílus kérdésében nagyobb részt passzivitásra vagyunk utalva, addig a falu városépítészeti (beépítési) kérdéseinek rendezése — ez az összhatás szempontjából amúgy is fontosabbnak bizonyult rész — nem tűnik fel elérhetetlennek. Nem akarjuk a feladatot lekicsinyelni: háromezer falu rendezési tervét elkészíteni és életbe léptetni Magyarországon, ahol magyar városaink is rendezetlenek és a városrendezés még vezető városainknak is leggyengébb oldala, talán túl merész tervnek tetszhetik, bár kedvezően esik a mérlegbe az, hogy falun a szabályozás sokkal egyszerűbb módszerekkel és eszközökkel dolgozhat, mint városban. Ha a múltban megszokott cselekvési tehetlenséggel számolunk, nem is lesz a falurendezésből még hosszú ideig semmi. Ha azonban a politikai szervezkedés, a pénzügyi, kereskedelmi, sőt egészségügyi adminisztráció terén oly nagy fejlődést tudott a magyar élet még vidéken is felmutatni: miért ne lehetne egy valóban alkotó kérdésben a tevékenységnek új rendszerét bevezetni?

Még a leghatározottabb cselekvés is — a dolog természetéhez képest — évtizedes munkálatot jelent, de ez már a városrendezés természetéhez tartozik, hogy t. i. minden nemzedék munkájának gyümölcsét a következő nemzedék élvezi. Ha a háború után helyesen nyúltunk volna bele a falu építészetébe, úgy idevágó helyzetünk ma ötven esztendővel lehetne előbbre; de még ma is érdemes a munkába belefogni, mert minden évi várakozás egy évtized késlekedést jelent.

KOTSIS ENDRE

A CSEHEK ÖNMAGUKRÓL

A MÚLT váltakozó lelki fejlődése s méretei formálják tudatos egyénekké a nemzeteket. Ha egy-egy nemzet múltja mélyeire hajol, ebből a mozdulatból egyszerre nyerhet illúziókat is, valóságismeretet is. S bárhogy tartsuk a múlt szemléletét komoly lelkiismeretvizsgálatnak a nemzetek számára, a múlt felé való odahajlásukban mégis több a pillanat hiúsága, mint a szigorú önmegismerés. Az elmúlt korok Isten tetteit látták és tisztelték, ha történetük tükrébe néztek; a mai idők nem egyszer a jelen vonásait képzelik oda, történetükben pillanatnyi valójukat látják s ezt akarják igazolni általa.

S ez a tetszelgő, a múltat szépítő és a ma igazolásául használó magatartás elsősorban a kis nemzetek sajátja. Ezekben örök a vágy, amit érthetővé is tesz sokszor próbált, félbemaradt vagy évszázadokig homályban kínlódott sorsuk, hogy a kicsinység helyett nagynak, szépségesnek, fontosnak lássák az idők kezdetétől önmagukat. Nem érdektelen pszichológiailag sem ez a jelenség. Talán túlságos egyszerű az a magyarázat, hogy az ily magatartás hasonló a szegény, műveletlen kispolgár törekvéséhez az előkelőség s főleg a nagy rokonság után. De pszichológiailag inkább hasonlatosabb ez a jelenség az önmaga léte, egyénisége felől örökös tragikus bizonytalanságban élő ember nagyzó, erőszakos pózaihoz, melyekből énje újra meg újra biztonságot akar méríteni, íme: a románok kis történetüket, elmaradottságukat a dákok s a rómaiak rokonságának ábrándjaival bővítik. A kis népek nemzeti létét bennük a XIX. század elejének romantikája tudatosította; e romantika egyszerre nézett a múltba s a jövőbe és minden kis népet értékes egyéniségnek tartott. A romantika a bizalom és az önérzet melegével töltötte el a kis népek szívét. Előtte egyformán fontos volt a népi egyéniség, mint a mult. S a cseh nép is ebben az optimista történet-szemléletben találta meg önmagát. A romantika historizmusában, az Osszián-énekek, a Nibelungenlied, a skandináv és szerb dalok korhangulatában a népiségére, szlávtságára ébredt cseh népnek is kellett valami olyan tudat, mely értékét és régiségét az addig a keresztény-germán kultúrközösségben átélte kilencszáz évnél is jobban bizonyítja. Midőn 1817-ben Vacláv Hanka, az új cseh múzeum könyvtárosa megalkotta a szláv-cseh előidők dicsőségét, a csehek békés erényeit s a németek feletti hősiességét zengő énekeket, a romantikus történelmi illuzionizmus oly beszédes példáit, akkor ezek a hamisítványok a kis cseh nép bizonytalan s veszélyeztetett öntudatát s hivatásérzetét végre

megerősítették és megalapozták. Azóta mennyi példa bizonyítja! — a romantikus és terjeszkedő nacionalizmus s a nemzeti egyéniség felengzős kultusza igen gyakran közömbös az igazsággal szemben. Szinte egy álló századig voltak Hanka hamisítványai a cseh nemzeti egyéniség, jellem, hivatástudat nevelői s nagyon hatottak Palack/ történetírására is; a század végén Masaryknak kellett jönnie, hogy leleplezze e történethamisítást s új ideálokat adjon romantikus, ábrándos történeti illúzióitól megfosztott népének.

A cseh történeti és nemzeti tudat alakulása különben is érdekes példája, igazolása annak a törekvésnek, mint igyekszik magának egy-egy nép magasabb öntudatot, hivatástudatot találni. A cseh nép kis és ambiciózus nemzet s így érthető, hogy sokat foglalkozik önmagával; zárkózott, befelé fordult, kifelé rideg és kemény s mint az ilyenkor történik, akár a zárkózott embernél, önégyénisége kutatása, önkritikája erős, néha önmardosásszerű: régi szláv faji tulajdonság ez. Midőn a cseh irodalomtörténész népe műveltségének múltjába néz, már a Hús előtti korban, majd Hús mozgalmában is ott találja, mint a cseh lélek egyik legjellemzőbb vonását, ahogy a krónikákban, énekekben, néphagyományban megnyilatkozik, a kíméletlen önkritikát, az önmegismerés és javítás konok, szatirikus vágyát, amint folytonos izgalommal új utakat, módokat keres a társadalmi viszonyok átforgatására.¹ Ez a régi cseh tulajdonság éled újjá a XIX. század végétől s él napjainkig, bár természetesen más-más formában. Ahogy láttuk, a kis nemzetek némely gesztusai sok belső bizonytalanságot, aggodást lepleznek: nos, a cseh nemzeti jellemtől sem idegenek önmaga fölnevelésének pózai; hiszen mai politikai helyzetéből adódik ez a másik magatartás. Belül a folytonos aggodás, öntépelés, a komor lelkiismeretvizsgálat és önismerés komolysága — s vele szemben a másik véglet, az a magatartás, melyet a cseh népjellem külső oldalai s a gyakorlati politika mutatnak. De ha egy népet tiszta valójában meg akarunk ismerni és érteni, akkor elsősorban belülről, önmaga által kell elérnünk ezt az ismeretet. Itt tehát alig érünk valamit külsőleges típusokkal. A magyar ember és történet megismerhette a bécsi udvar fényes pózaiban élő cseh főurat vagy a cseh bürokratát. De ezek az életformák éppoly keveset mondanak a cseh jellemről és történetileg determinált emberről, mint ahogy a cseh ember se ismerheti és értheti meg soha a magyart, ha — amint ma szokta — elnyomó, barbár, pusztai, ázsiai népnek tekinti; ezeknél a külső, közkeletű szemléleteknél többet mond egy belülről való megismerés, — s talán épp magyar szempontból ez korántsem haszontalan ...

Nagyjelentőségű volt a cseh önfelfogás alakulásában a szabadság-eszme, mely a szűk cseh horizontot a XIX. században kitágította az elfeledt múlt felé. A cseh életet addig szép és fölséges barokk életformák keretezték, melyek épületben, társadalomban a Habsburg-hatalom, az ellenreformáció, a meggyökeresedett monarchikus, egyházi és feudális tekintély alkotásai voltak. A cseh ember, a cseh élet addig hozzájuk idomult. Most kezdtek megvetéssel, elégedetlenséggel,

¹ Ame Novák: Ceské písemnictví s ptaci perspektivy. Praha, 1929. (A cseh irodalom madártávlattól.)

lázadással tekinteni rá. Hiszen ez a barokk épp ellentéte volt annak a XIX. század elejétől feltörő s elhatalmasodó történetiszemléletnek, mely a cseh életnek, a cseh ember lelkének s a esdi történetnek a közép-pontjába a kor szabadságeszméit állította, illetve ezeket kereste a múltban is. Ez a szabadságeszme-kultusz közös történeti élménye volt akkor Franciaországtól kezdve Lengyel- s Magyarorszáig a megifjodó Európának. A cseh lélek is a szabadságért rajongott most, — elméletileg, a valóságban megőrizte dinasztikus és lojális óvatos és megbízható magatartását. De a lelkek mélyén már ott élt a katolicizmus s a Habsburgok elleni ellenszenv; a esdi ember számára ezek jelentették a megmerevedett formákat, holott titkon már mozgásra vágyott. A jelenből a mozgalmas múltba menekült most a cseh lélek s úgy találta, hogy nemzeti jelleme, története, emberi és szellemi mivoltának kifejezője bürokratai és arisztokratái helyett Hús János és a nyomában kelt mozgalom, a cseh történet legnagyobb élménye s eseménye, a szabadság felé lendülő legheroikusabb cseh erőfeszítés.

Ezen a XIX. századi cseh lelken egy nagy történetíró: P β-ia c k y Ferenc uralkodott, ki talán — hatásában, eredményeiben — nagyobb politikus, ideológus és publicista volt, mint történetíró. Palacky protestáns szülött volt, az igen kevés cseh protestáns közül s a morva határról való, pozsonyi lutheránus szlovák környezetben nevelkedett történész előtt a kor szabadságeszméinek s protestáns magánytudatának élményei összefolytak. Palack/ Hús Jánost állította a cseh történeti gondolkodás középpontjába s a liberális-racionalista szabadságeszmék, a Herder nyomán jött szláv humanizmus s a belőle fakadt fiatal nacionalista romantizmus ragyogató és megragadó színeivel dolgozta ki a huszita heroizmus, a cseh bátorság képeit. A XIX. század eszméivel töltötte meg a huszita kort s a sötét cseh gótika századait, — viszont a huszita bátorságot, demokratizmust, biblikus puritanizmust és szabad, korlátlan népi áradást állította oda, mint az óvatos, kispolgári nyugalom XIX. századi cseh ember állandó, öröktől adott, jellemző nemzeti erényeit. S a cseh nép bátor, de alapjában véve jó és békeszerető tulajdonságaival szemben — Herder nyomán idealizálta így népét — odaállította a németek harcias, durva terjeszkedését, mely annyiszor eltiporta a nála magasabb cseh civilizációt. A csehek Hús népe; Hús és a humanitás magas fogalma egyek; a cseh történet a humanitás, a szabadságeszme vértanuságokkal teli története; a német-ség Palackinál egyúttal a Habsburgokkal s a cseh reformációt, humanizmust elsöprő katolicizmussal azonosul. S így a cseh történet egyúttal „vallásos“ történet is, a huszita-protestáns vallásosságé, mely ott él a humanista cseh ember szabad lelke mélyén; a cseh történet lényege a szabadság s örök harc Róma, a pápa, a császár: a középkor sötét hatalmai ellen; a cseh ember s története a humanitás világosságával azonosult itt; a cseh nép az újkor s a demokrácia, az igazság előharcosa — épp Hús mozgalma által.¹

¹ T. G. Masaryk: Palackého idea národa ceského. Praha, 1926. (PalackJ eszméje a cseh nemzetről. Először Masaryk folyóiratának a „Nasé Doba“-nak 1897-1898-as évfolyamaiban jelent meg.) Josef Pekaf: Fr. Palacky. Praha, 1912.

Palacky gondolataira Herder humanizmusa, Kollár pánszláv költészete s főleg a XIX. század 40-es éveinek angol, francia, német liberális történetírása, a múlt és jelen középpontjába a szabadságélményt állító közszelleme egyformán hatottak; mindezek konglomerátuma lett aztán az a túltengő öntudat, magabízó illuzionizmus, mely a cseh lelket, a cseh embert, a cseh múltat a humanitás és a szabadság fölöttébb bajnokává avatta. Sőt Palacky nacionalista illuzionizmusa tovább ment: mindenképp annak bizonyítására törekedett, hogy a cseh nép ajándékozta meg először egész Európát a politikai, de főleg a lelkiismereti szabadsággal s a vallási reform készségével — hiszen Luther is Hús utódának mondta magát... De a valóság és a nemzeti illuzionizmus már akkor is igen ellentétes jelenségek voltak: maga Palack/ tudta a legjobban ezt. Ha tanításaiban ott rejtőzött is egy új cseh forradalom és lendület ideológiája, az élő valóság mégis Ausztria volt s a Habsburgok. Vetése 1918-ra ért meg; előbb megihlette még Masaryk életművét és gondolkozását; aztán a cseh ellenállás s emigráció ideológiai bázisa lett. Masaryk és Benes Palacky tanításaira hivatkoztak, midőn Nyugat-Európának a világháború alatt azt bizonyították, hogy a cseh népet azért kell föl szabadítani, mivel a szabadság, a humanitás, a népjogok nemzete és vértanúja — s ezalatt gróf Czernin Ottokár, a másik: a dinasztikus cseh jellem egyik legutolsó képviselője vezette halódó útján a Monarchiát... Palacky korának, az 1840-es, 50-es éveknek cseh embere jó, lojális osztrák volt; Palacky csak népe szívéből beszélt, midőn Ausztriát azáltal akarta megerősíteni, hogy a csehek vegyék át vezetését; ő szláv-középeurópai birodalmat akart, elsősorban németellenes éllel, Ausztriából csinálni — s ausztrorszláv terveivel annál könnyebben hozakodhatott elő, mert hiszen a vezetés ekkor is cseh emberek: gr. Kolowrat és gr. Thun kezében volt Bécsben. S a huszita szabadságmozgalmak történetírója, a kor szabadságélményének hirdetője lojális alattvaló volt, a „cseh rendek“, a főurak történetírója, intim memorandumok, bizalmas elgondolások szerzője, udvari intimus, aki valójában csak azt tette, ahogy akkor népe elgondolta helyzetét. A politikus Palack/ ügyes és alkalmazkodó ember volt; de a politikus emberi magatartása így szinte semmivé teszi a szabadságélményt hirdető történetíró emberi és etikai értékét.

És volt-e ekkor általában más politikai gondolat a cseh emberben, mint az osztrák formula? Egyben volt: Karel Havlicek-Borovsky -ban, — de az ő forradalmi és demokrata eszméi igen rövid hatásúak voltak az 1848-as márciusi zavarok idején; eszméiért kufsteini rabsággal fizetett s korán, hatástalanul, betegen, tragikusan halt meg; ma rá, egyedül reá hivatkozik a demokratikus cseh forradalmi tradíció, — de az ő lángoló szava és morális bátorsága akkor, a maga idején oly idegen volt népétől s népe reprezentánsától. Palacki-tól.¹ Amit ekkor vallott a cseh politika, hol a szabadságért elég forradalmi önzetlenségnek nyoma se volt az óvatos, szűk viszonyok közt, azt vallotta a költő szava is. Tragikusan és fiatalon halt meg, akár Havlicek-Borovsky, a cseh romantika legnagyobb költője, a cseh

¹ Havlicek-Borovskyt Masaryk állította a cseh köztársaságban méltó helyre nagy művében: Karel Havlíček. Praha, 1920. (Harmadik kiadás.)

nyelv máig is egyedülálló művésze: Karel Hynek Mácha — s a száz év előtt elhalt fiatal költő byroni-puskini hatású kis eposzának, a „Máj“-nak előhangjában nem véletlenül írt ily verssorokat, miközben dicséri a cseh szívet, jóságot, bátorságot, hűséget s az újjáéledt cseh nyelvért lelkesedik: „... hű nemzet a cseh, első tisztessége a hazájához s királyához való hűség; hű a cseh halálában is; Istenem ..., királyom ..., hazám ...! ez a cseh ember utolsó lehellete..“¹ Két véglet: a protestáns-puritán Palacky s a katolikus szálakkal átszőtt Mácha egyformán gondolkodtak a cseh nép helyzetét illetően; a politikai történetírónak s a fiatal romantikus költőnek más politikai érzület lehetősége nem is juthatott akkor eszébe.

Az ÚJKORI cseh történetnek s vele együtt a cseh léleknek is egyik legnagyobb fordulata az, midőn a politikai Palacky magatartása és szelleme fölött győz a történetíró Palacky eszméivel. De ennek a fordulathoz a valóraváltása már Masaryk műve volt. Palacky illuzionizmusa úr lett a cseh lelken, de nem volt úr a történetíró szabadságérzete és eszmei lendülete. És valóban: a XIX. század végének gazdag, elpuhult és materiálisán élő polgársága élő példája volt annak, mint változik meg századok alatt egy nemzet életformájával karaktere is; a századvég cseh emberében semmi sem volt már a husziták puritanizmusából és heroizmusából; de annál több volt benne a materiális polgári józanság, a vagyon s a kényelem szeretete, melyet az abszolutizmus diszciplinája, a feudális nagyurak óta a XVIII. század végén kiinduló iparosodás s a németességgel való folytonos érintkezés és teljes vérvégülés oltottak beleje. Maga az öreg Palacky is, ki közben nagybirtokos lett s a cseh arisztokrácia legjobb, hű barátja, szinte élő példája volt ennek az életmódnak. Masaryk idegen volt ebben a materiálisán telített környezetben. A szegény sorból magát tudóssá küzdött proletárfiú morális és szociális érzéke éppúgy tiltakozott polgártársai e parvenü és anyagi életformája ellen, mint az angolszász neveltségű s protestáns lett ember erkölcsi tartózkodása és rigorozitása. Szociális érzéke, morális hite s angolszász puritanizmusa (magányos ember volt protestáns etikumával a katolikus vagy liberális csehek közt) egyformán Hús felé mint mentő ideál felé hajtották; Hús volt előtte a cseh ember, a cseh élet csúcspontja, a cseh történet „értelme“.

Masaryk e magatartása morális és történetellenes. A cseh élet romlott, erőtlenséges és beteg; belülről kell legelőbb megreformálni. Masaryk egész lény nyugateurópai volt s irtózott a pánszláv ábrándoktól és illúzióktól. Kíméletlen kézzel nyúlt a königinhofi és grünebergi kéziratokhoz; kimutatta (Gebauer nyelvész-professzor társaságában) hamis voltukat; romantikus lelkek ma sem bocsátják meg neki, hogy népét legnagyobb illúziójától: heroikus mltitja ábrándjától kegyeletlenül megfosztotta.

Aztán ott volt a másik cseh illúzió is: a csehek és Ausztria viszonya. A protestáns purista és a proletárgyerek egyformán

¹ L. K. H. Mácha összes munkáit; új jubileumi kiadás, 1936 (az 1906-os kiadást használtuk, sajtó alá rendezték dr. Jár. Stastny és Frant. Sekenina; 3. old.)

gyűlölte benne a túlfinomult s romlottnak, lakájinak tartott Ausztriát. A viszonyokon változtatni nem merő polgártársait meg kellett győznie, hogy innen ki kell szabadulniok — s szinte egymaga vállalta a nagy munkát — nemcsak Ausztria, de talán saját népe ellenében is.

Masaryk filozófus volt s mint ilyen a múltban mindig saját szubjektív eszmei igazát, a neki megfelelő princípiumot kereste; a cseh történehez is így nyúlt, az egyoldalúan orientált történetfilozófus eszközeivel. Belőle is azokat a motívumokat emelte ki, melyek megfeleltek angolszász-puritán érzületének s melyeket alkalmasnak tartott népe erkölcsi nevelésére, lelki edzésére és nemesítésére. Elfogadta Palacky történet szemléletét s Húst úgy állította népe elé, mint a cseh élet, ember és történet „értelmét“, morális és szellemi példáját. De nem fogadta el és nem követte Palacky emberi magatartását; Masaryk elejétől fogva kemény, elszánt ellenfele volt Ausztriának; a cseh gondolkozásba először Masaryk vitte bele Nyugat-Európát; az előző cseh nemzedékek számára Ausztria volt a világ s Bécs a karriér útja.

Masaryk aktualizálta Hús és mozgalmának tanulságait.¹ Úgy látta, hogy a XIX. század elejének cseh nemzeti újjászületése harc volt az ellenreformáció ellen s Hús eszméinek folytatása. Újjászületés, renaissance: ez a szó minden esetben harc a középkori eszmék s a katolicizmus ellen; ebből a harcból születik az emberi haladás. A cseh újjáéledés is gyökeres szakítás a középkor s az ellenreformáció hatalmával s a huszitizmus nagy Róma-ellenes föllendüléséhez kapcsolódik; a cseh ébredés nagyjai: Dobrovsky, Kollár, Safarik, Palacky, Havlicek-Borovsky mind Hus útján jártak. Ez az út a huszita „testvériség“ nemzeti és vallásos evangéliuma, a humanista ideál, mely a cseh lélek tartalmából és emberi magatartásából fakadt. Hús népe a cseh nép, s humanista hivatását (mely a kultúra, a szabadság, a felebaráti szeretet fogalmaival azonos) a valóságban is tudatosítania kell.

A cseh lélek szabad kibontakozását Masaryk szerint nemcsak a klerikalizmus gyöngítette. Épp ilyen veszély a cseh emberi megújódásra a liberalizmus is, s a különféle, a cseh lélektől idegen európai példák eklektikus utánzata. Masaryk szerint a liberalizmus filozófiai racionalizmus, mely egyoldalúan tagadja az élet etikai és istenes hajlamait és értelmét, — társadalmilag pedig arisztokratiko-plutokratiztikus jellegű s nem akar a társadalomban semmi alapvető revíziót, reformot. A liberalizmus beáradása megfertőzte a cseh újjászületést, hiszen nem egyezik a cseh lélek alapeszméjével. A cseh „testvériség“ egészen más, mint a francia forradalom jelszava. A cseh „testvériség“ a humanista értelmű vallásos érzésből fakadt s Hús a legszebb kivirágzása; a francia forradalmi testvériség a vallásos érzés tagadója s elsősorban politikai és nem etikai jellegű, mint a cseh „testvériség“. Minden nagy szolgálata ellenére a liberalizmus képtelen helyesen hozzákapcsolódni a testvéri szeretetre hangolt cseh

¹ T. G. Masaryk: Jan Hus. Nase obrození a nase reformace. Praha. 1923. Ötödik kiadás. (H. J. Újjászületésünk és reformációnk.)

lélekhez; a cseh humanista eszmény Hus reformációjában él és nem a francia forradalom által; aki csehül gondolkozik, érzi a különbséget ...

A cseh lélektől idegen liberalizmus összezavarta azokat az eszméket, melyeket a nagy ébresztők a cseh reformáció közvetlen forrásából merítettek. Bár fölébresztette a nemzetet, de idegen eszméket hozott neki; így lett a cseh nép félszeg és karakter nélküli a huszita etikus életérzés helyett: veti liberális kora szemére Masaryk. A liberalizmus betetőzte a cseh nép eddigi morális hanyatlását; a cseh népnek elsősorban erkölcsileg kell megújodnia s erre a szerepre a liberalizmus alkalmatlan, elsősorban is azért, mert belsőleg is megbékíti a cseh népet filozófiai negációja, szociális foltozgatásai által mai (azaz századvégi) állapotával. A liberalizmus ugyanis képtelen fölismerni a cseh történet vallásos jellegét (Palacky gondolata) s a cseh ember vallásos-puritán lelki tulajdonait. A liberalizmus langy feleleteivel szemben, melyeket az életnek ad, Hus a kemény és erős igen: ő a cseh moralitás, fölvilágosodás, haladás, műveltség forrása, belőle ered, hogy a cseh történet, a cseh ember jelleme humanitárius és etikai „értelmű”; az ő nyomán — eretnksége s mártíriuma nyomán — a cseh embernek folytonosan küzdenie kell az erkölcsért s a maga helyesen fölismert igazáért; pozitívan kell magunknak élnünk; így lesz újra Hús népe a cseh.

Masaryk így adott új ideált nemzetének. Sok cseh nemzeti illúziót tört szét, de ha Húsrá tekint, ő is illuzionista lesz. S ez az illuzionizmus egyúttal ahisztorikus jellegű, szemben áll a történettudomány igazságaival. De a történettudomány bárhogy vitassa is Masaryk tételeit, a cseh népre ezek mégis óriási hatással voltak, új lendületet adtak a cseh fejlődésnek és önérzetnek. Hús adta először Európának a lelkiismereti szabadságot, hiszi s hirdeti a cseh érzület s így Hús által a cseh ember az emberi jogok, az igazság, a szabadság s a humanitás méltó reprezentánsa. Masaryk Hús mozgalmában s a cseh „testvériségben“ a liberalizmussal egyértelmű új társadalmi ideált adott nemzetének. Mégis: midőn 1914 után Nyugat-Európában dolgozott népe ügyéért, elfeledte a liberalizmus elleni kemény szavait; ekkor a liberális-radikális közvéleményre appellált s a huszita humanizmust mint az egyetemes emberiség programját állította a világ elé.

A moralista filozófus puritán magatartását soká, egész az államfordulatig, nem szívelte a cseh közvélemény. De 1918-ban fordult a hangulat; Hús és Masaryk hozták meg az új szabadságot; ettől fogva Hús lett Nepomuki Szent János és Szent Vencel helyén a nemzeti kegyelet központja és Masaryk tanítása az állami, hivatalos történetfilozófia. Ahogy a széles cseh rétegek idegenkedtek Masaryk szigorú, morális követelményeitől, ugyanúgy kétkedéssel nézett reá a tömegektől elzárkózó komoly történettudomány is. De Hús vonzása alól egy cseh ember sem szabadíthatja ki magát — s ez áll azokra is, kik Masaryk tanait kritikával nézték. Masaryk legnagyobb ellenfele Josef Pékár, a csehek első élő történetírója. Pékár a tárgyilagos történeti igazság embere, empirikus pozitivistának vallja magát

s egyúttal katolikus szemléletű is. Masaryk és követői illuzionizmusa helyett a történeti igazságot a középúton találja: Húsban nem etikai, centrális élményt lát, de a kis, szorongatott cseh nép népi, nemzeti tudatának szintézisét. Midőn Mommsen a század végén azt írta, hogy a németek értelemmel amúgy sem boldogulnak a csehekkel, hát be kell verni kemény koponyáikat s hogy a csehek, a barbarizáció apostolai, fél évezred német munkáját teszik tönkre Csehországban,¹ akkor a felbőszült cseh közvélemény nevében (nem számítva Svatopluk Cechnek, a századvégi nacionalista frazeológia költőjének átkozódó versét), Josef Pekař válaszolt: Hús példájára, emberi és történeti művére hivatkozott s mint katolikus cseh ember bizonygatta a protestáns német Mommsennek, hogy Hús nélkül Luther és a német reformáció nem léteznék; a cseh nép Európa összes népei közül először jött rá a lelkiismereti szabadság lehetőségére s ezért annyit szenvedett.²

De máskülönbén Josef Pekař élesen szembeszállt Masaryk nézetével, hogy Hús lenne a cseh történet „értelme“. A cseh történet „értelméről“ nagy vita volt s hatásai napjainkig is elzajlanak: ez a vita egyúttal vitája a cseh népnek önmagával és önmagáról. Josef Pekař tagadja, hogy a történetnek egyáltalában „értelme“ lenne: mi lehetne ez? az eszme, a nemzeti föladat, a küldetés, a dicsőség, a jog? Masaryk történetfilozófiájában nem lát mást, mint politikai propagandát, hiszen a történet nem igazolja a hitet, hogy az egyes nemzetek bizonyos „ideák“ hordozói lennének. Önmagukban lehet messianista hitük: ez számukra történetük „értelme“; de ez a hit igény, irány s értékelés és így ellentétes a történeti valósággal. Masaryk a történettel szemben nem indult ki empirikus fölismerésekből, hanem misztikus-teleologikus álláspontot foglalt el, metafizikai igényekkel lépett föl. A modern cseh történetírás rájött, hogy Palacky nacionalista elfogult hite hamis — írja Pekař; az 1880-as években Palack;/ ellen föllépett Jaroslav Goll prágai professzor iskolája, mely nem „szintézisre“, de a Palacky által elhanyagolt részletmunkára törekedett s tisztázni akarta a cseh nép s Európa összefüggéseit. Pekař Goll tanítványa. Palacky és Masaryk „autochton“ cseh történeti és humanitárius illúzióinak ellene veti, hogy a cseh történet legnagyobb faktora a németektől, a fejlettebb szomszédtól való állandó átvétel volt; általuk kerültek a csehek érintkezésbe Európával, — persze, igen sok esetben a németek nem adtak, csak közvetítettek. A cseh nép részt vett Európa évezredes munkájában, — sőt néha, Hús mozgalma által — irányt is akart szabni neki. De hangsúlyozni kell, — szemben Palackyval — hogy ez sem volt független Európától, sőt ellenkezőleg: Európa által nőtt elő a cseh lélekből. Hiszen a cseh történet korszakai is Európa szerint igazodnak: román, gótika, renaissance, barokk, klasszicizmus, romantizmus — és Ferenc József kora. „Minden embernek megvan a maga külön lelke, életjellege,

¹ Mommsen: An die Deutschen in Österreich. Neue Freie Presse, 1897 Oktober 31.

² Dr. Josef Pekař: Die Böhmen als Apostel der Barbarisierung. Theodor Mommsen gewidmet. Prag, 1898.

avagy világnézete.“ Európa ideáljai szabják meg a cseh korok uralkodó eszméit is.¹

De nemcsak a történetíró, de a szociológia tudósai és a cseh élet éleslátó kritikusai is egyre kétkedőbben tekintenek Masaryk tételei felé; bár mindenkor elismerik nagy eredményeit, mégis látják, hogy a hétköznapok valósága egészen más. Emanuel Chalupny, a cseh szociológia egyik tudósa, már kiábrándult hidegséggel nézi ezt a nagyot akaró nemzeti illuzionizmust. Pekar-zsal szemben föltétlenül Masaryk híve, — de a cseh jellemben már egészen más tulajdonságokat lát, mint mestere. Chalupny úgy látja, hogy a cseh jellem éppoly anticipáló természetű, mint a cseh nyelv, mely a hangsúlyt az első szótagra helyezi; a csehek nagyon eleven nép s gyakran anticipálták éles elmével a jövőt; ha a cseh ember ösztönzést kap, hamar lángrobban. Hogy ez a láng ne aludjék ki hamar s hasznos is legyen, arról már másoknak kell gondoskodniok. A cseh ember nem kitartó; megragadja az elsőbbséget, de ugyanily hamar el is ejti s ragyogó dolgokra jön rá, de nem tudja őket hasznosítani. A cseh lélek úttörő természet, de nem magának, hanem másoknak töri az utat: a cseh reformáció a legjobb példa erre; a jelentéktelen idegen ösztönzésből oly művet alkottak, mely megrázta a legnagyobb egyházi s világi hatalmakat. A cseh nép utat tört a német reformációnak, de maga hamar meghátrált; Hús megelőzte Luthert, Chelický Tolsztojt és Kantot, Comenius Pestalozzit. Mégis: semmit sem fejeztek be; utat mutattak a modern hadi taktikának s a Fehérhegyhez jutottak; a németekkel egyenlő elmeállal hatoltak be a filozófia mélyeire, de ott nem tudtak kitartani; a cseh földön, a cseh lélekben semmi sem nőhet hosszan és békésen a tökéletesség felé, a nagy műben, akár irodalmukban is, hamar kifogy a cseh ember lélekzete.²

Chalupnyhoz hasonló realista képet rajzol a cseh karakterről Ferdinand Peroutka, a csehek mai legnagyobb publicistája s nemzeti életük mélylátású kritikusa. Peroutka nagyszerű író és kíméletlen élességű szociológus. Fölveti a kérdést, milyen is a cseh nemzeti jelleg, melyet 1918 aktualizált? Ezt, mondja, maga a cseh nép se tudja; jellemvonásai még titokzatosabbak, mint más népeké. Ez az önmaguk fölül való bizonytalanság lelki tevékenységük epigon jellegével függ össze: a csehek túlsókat törődnek a külfölddel. Ha önmagukba néznek, megnyugszanak oly frázisokban, hogy ők Hús és Comenius nemzete; az idegenek előtt szlovák népviseletekkel, népi táncokkal, tarka búcsúkkal büszkélkednek, — oly dolgokkal, amik elég újdonságok maguknak a cseheknek is. Másfelől túlsókat beszélnek a múltról: az idegen szemlélő erről azt hihetné, hogy az egész cseh lélek a vySehradí dísztemetőben pihen... Régiségeket, ásatásokat mutogatnak: de milyen most a cseh lélek, arról őszintén alig esik szó. Nem ünnepi beszédek, Húsrá, Zizkára való hivatkozások kellene; az igazság az, hogy a mai cseh nép Ferenc József korának szorgalmas kispolgáraitól származik; erről már sokkal keve-

¹ Josef Pekař: Smysl českých dějin. O nový názor na české dějiny. Praha, 1929. Második kiadás. (A cseh történet értelme. A cseh történetről való új nézetéről.)

² Em. Chalupny: Národní povaha česká. Praha, 1935. Második kiadás. (A cseh nemzeti jellem.)

sebb szó esik. Hus alvilági árnyék, Kramár élő valóság; a cseh polgár Comenius, Chelcicky helyett inkább olvassa a Národní Politikát vagy a Rudé Právót. A külföld, főleg a németek, misztikus szláv borongásokat tulajdonítanak a cseh léleknek; az angolok, a franciák (főleg a külügyminisztérium által szívesen látott zsurnaliszták) a szlovák népviseletek, Dosztojevszkij, Tolsztoj szerint ítélik meg őket. A cseh nép nem misztikus, borongó nép; a Húsrá, Comeniusra, szláv lélekre való hivatkozás nem élet, hanem irodalom. A cseh élet jelenére senki sem figyelt.

Valójában földrajzi helyzete jellemzi a cseh embert a legjobban: kultúrák keresztútján lakik; olyan szétfolyó jellegű, mint a vizek: állandó aggodás él benne; bizonytalanul kering a való élet körül. Az idegen uralom otthagytá rajta bélyegét. Földrajzi fekvése jó iskolát adott neki. De épp emiatt nem volt a cseh népnek ideje a kifejeződésre. Nagyszerűen érti meg az idegen kultúrákat s rögtön siet utánzásukra, nehogy valahogy elmaradjon; a cseh földön, mint valami hotelben, legalább is minden európai gondolat töltött egy éjszakát. Ezért értelme tagadhatatlanul fejlett a cseh népnek, de nem jelleme. Fejlődése elkésett s a pótlás nagy sietségében semmibe sem hatolhatott bele mélyebbre. A cseh történet kiművelte az agyat, de nem erősítette az organizmust; a cseh alkotásnak gyöngék a csontjai.

Keresztúton élt a kicsiny cseh nép. Az angol himnusz — „Rule Britannia!” — büszke uralkodásról beszél; a cseh nemzeti dal — „Jesté nasá slovanská fee zije“ — annak örül, hogy még él, még nem múlt el a szláv, a cseh beszéd. A másik nemzeti dal — „Kde domov můj“ — pedig líra, líra, mely örül a szép cseh földnek, a tavasznak, az üde vizeknek, a bereknek, a virágnak; nincs benne semmi önálló s drámai akarat; az angol föld is szép, mondja Peroutka, a táj szépségét az angol ember mégsem látja elég alapnak a nemzeti himnusra. A cseh nemzeti akarat lágy, s a merengésből csinált himnuszt magának; persze az államjogi küzdelmek a Habsburgokkal s az az akarat, hogy osztrák hivatalokban elég cseh legyen, mégsem volt alkalmas ihlet egy nemzeti himnusz számára...

A valóság minden Húsról s a cseh testvérekről való nagyzó ábránd ellenére az, hogy nagyon kicsiny nép a cseh; kicsisége hajtotta Európa szolgálai utánzására, hisz úgy vágyott a nagyság felé. Azt hitte, hogy választott nép. De mit is adott a cseh nép Európának? Mivel lenne szegényebb Európa, ha a cseh elbuknék? Ebből kell megítélni belső értékét, nagyságát. Senki sem sírna értünk, mondja Peroutka, bármily jó épületanyaga vagyunk is az új Európának.

Peroutka részletesen foglalkozik ezután a cseh nemzeti föléledés jelenségeivel; vértelen és hatástalan romantizmus vegyült benne professzorsággal és lélektelen kispolgársággal; a fiatal Goethe meztelenül fürdön svájci vízesések alatt, a megbízható, lojális cseh költők papucsban írták otthon anakreoni dalaikat. Ez jellemző: a cseh irodalom nagyon távol van a valóságtól. A cseh földön szolid átlagemberrek nőhetnek; Übermensch sohasem. Hisz irodalma és művészete is félszeg volt, hiányzott belőle a lélek s az igazság szeretete.

Nagyon érdekesek Peroutkának a cseh katolicizmusról tett megállapításai; tanulságos ezeket Masaryk tételeivel szembeállítani. Úgy tartja, hogy Masaryk és Pékár vitájában a cseh történet „értelméről“ Pékáré az igazság s a győzelem. Masarykban a nemzetfőlszabadító próféta fölülmúlja a tudományos munkást. Masaryk élő erő, de Pékáré a múlt igazsága. Idézi E. Denis-t, a cseh dolgok francia történetíróját: „Masaryk realizmusa tele van misztikus előítéletekkel, romantikus s miszticizmusa elviselhetetlen; egy igazi realista alig bírja el.“ Ha a cseh testvérek tradíciója élne, a magányos Masaryk s a cseh nemzet jobban hasonlítanának egymáshoz; így Masaryk egy kemény kisebbség képviselője a cseh lélek ügyeiben, aki szuggesztív erővel vitte bele egy katolikus és liberális nemzet tudatába saját „vallásos“ kérdését. Történeti analógia: Hús hívei s a cseh testvérek mindig kisebbség voltak. A cseh átlagember alig tud ma Húsról, a moralistáról, akit Masaryk úgy szeret; Hús neve nála a németek elleni harcot jelenti.

A cseh nép alapján véve mélyen katolikus nép, írja Peroutka. A cseh irodalom fölé a katolicizmus megnyugtató ege borul. Ott él a katolikus lélek a cseh népdalban, a nép kedélyében, az irodalomban, a cseh városok csodálatos épületeiben; mennyire szegény lenne nélküle a cseh ember! A huszita tradíció alig pótolhatja. A katolikus templom, a barokk és a rokokó, Nepomuki Szent János szobrai a hidakon s az előttük térdeplő ájtatos öregasszonyok: tipikusan odatartoznak a cseh lélekbe, a cseh tájba. A barokk vonalak adják meg a cseh táj szépségét. A katolicizmus a hideg éjszaki protestáns környezetből kiszakította a cseh népet s délhez vitte közel; a déli kék tájaktól tanult formát, szint a cseh lélek és Prága szép városképe — a legkatolikusabb középeurópai városkép — mily semmi lenne a katolicizmus, a barokk nélkül! Ugyanígy katolikus szálakkal átszőtt a cseh irodalom is. A huszitizmus mesterséges teremtvény; igazi vallása a cseh népnek a katolicizmus.¹

Pékár, Chalupny, Peroutka kritikai fölismerései mit sem gyöngítenek a cseh nemzeti illúziókon. Hiszen ezek az illúziók oly hatalmas forrásból bugyognak meg nem szűnő erővel, mint amilyen Masaryk életműve. Ő emelte az európai politika fontos tényezőjévé a cseh nemzetet; ő hangoztatta, hogy a cseh nemzet a szabadság, a humanitás s a teokratikus és monarchikus lekötöttségektől szabaduló demokrácia népe. A cseh köztudat szinte már azt is hiszi, hogy a mai Európa Masaryk személyes műve; Hus mellett még életében nemzeti

¹ Ferd. Peroutka: *Jaci jsme?* Praha, 1934. (Milyenek vagyunk?) — Peroutka a következő cikkgyűjteményes köteteiben is foglalkozik több helyen a cseh jellem problémáival: *Boje odnesek*. Praha, 1925. (Harc a máért) és *Ano a ne*. Praha, 1934. (Igen és nem.) A cseh barokk becsülete ma folyton nő v. ö.: Zdeněk Kaūsta: *Z legend éeského baroka*. Olomouc, 1934. (A cseh barokk legendáiból); legutóbb a csehek ma élő legkitűnőbb, európai perspektívájú és műveltségű esztétikusa: F. X. Salda (esztétikai hatását Masaryk ideológiai és politikai jelentőségéhez hasonlítja) *írt róla* hosszabb értekezést folyóiratában, kimutatva az eddigi elfogult értelmezéssel szemben hatását a cseh műveltségre, melyet egészen a mai irodalomig vezet föl: *O literámim baroku dzím i domácím*. Salduv Zápisk. VIII. évf. 1935—36, a 3—8. számokban. (Az irodalmi barokról idegenben és itthon.). V. ö. Steicz Lajos kitűnő fejtegetéseit, *Magyar Szemle* XXII. 1934.375-1-

hérosz s a népi kegyelet középpontja ő.¹ S a művét betetőzött bölcs ma sem tágit régi ideáljaitól, reformációs, radikális, huszita meggyőződésétől. A cseh próza remeke az a könyv, mely a mai legkitűnőbb cseh írónak, Karel Capeknek Masarykkal folytatott beszélgetéseit tartalmazza; ez az eckermanni mű ma szinte a cseh nemzeti tudat bibliája.² Masaryk itt újra összefoglalja, mintegy végrendeletül, élete folyását s eszményeit; újra csak a huszita ideál követését ajánlja nemzetének s mindazt, ami szerinte ebből az ideálból folyik: a humanitást, a szabadságot, a felebaráti szeretetet, a fölvilágosító népnevelést, a nemzeti igazságosságot. Szerinte a cseh nemzet csak ily magas erkölcsi ideálokkal állhat meg a világ előtt.

S Masaryk nyomán a cseh nemzet ma úgy érzi, hogy európai hivatása van: ez a mai rend, a béke, a mai cseh igazság fönntartása. Európa sötét Keletje felé, a hitlerista és fasiszta államok (értsd Magyarország és Lengyelországot) közt e fölfogás szerint a csehek a béke őrei, a demokrácia és a népjogok védőbástyája, a nyugati demokratikus ideálok előharcosai. Ha Masaryk Hús lelkét revelálja népe előtt, úgy a cseh politikai géniusz megjelenítője a mai elnök, Beneš Eduárd, ki némelyek szerint sokban hasonlít Podjebrád Györgyre, a csehek nagy huszita nemzeti diplomata-királyára; ő általa hiszi a cseh nemzet, hogy kijárta már a politika magasiskoláját. A realista és kritikus Ferdinand Peroutka is nagy büszkeséggel állapítja meg, hogy a cseh nemzet Benesben jól választott, a cseh nemzet a békét akarja fönntartani s ebben az igyekezetében s az állam kormányzásában nagy politikai talentumot s éleslátást mutat. S erre szüksége is van, mert — írja máskor Peroutka — szerepe a világpolitikában, a béke fönntartása körül olyan, mint 1914-ben volt Belgiumé. Benes által továbbra is megtartotta európai jelentőségét a republika, — véli kivétel nélkül a cseh közvélemény, Benes Masaryk szellemének hű folytatója. Íme: így bontakozik ki egyre nagyobb és önérzetesebb formában szerény kezdeteiből, kezdeti illúzióiból a cseh nemzet mai hivatástudata, mely lelki tényezőkkel erősíti meg a mai hatalmat s egyre nagyobb európai fontosságot tulajdonít önmagának.²

GOGOLÁK LAJOS

¹L. Hubert Ripka: Tvrce Ceskoslovenska prükopnikem Nové Europy. Praha, 1936. (Csehszlovákia megalkotója az új Európa úttörője.) Kamil Krofta: Masaryková politická demokracie. Praha, 1935. (Masaryk politikái demokráciája.) Em. Rádl: Masarykuv ideál modemiho hrdiny. Praha, 1920. (Masaryk ideálja a modern hősről.)

²A cseh nemzeti jellemről s a cseh történet „értelméről“ szóló elméleteket és nézeteket csupán főbb vonásaikban ismertethettük; a nagy irodalomból és vitanyagból is csak a legfontosabbakra utalhattunk; elsősorban arra kellett törekednünk, hogy a kiterjedt tematikának legjellemzőbb és legellentesebb megnyilvánulásairól beszámolhassunk.

AZ ERDÉLYI MAGYAR MŰEMLEKEK ÉS A ROMÁNOK

AZ ÖSSZEOMLÁS UTÁN Erdély új urai lázas sietséggel igyekeztek berendezkedni s átformálni az ország ezeréves szellemi képét. Nem felejtkeztek meg a műemlékügyről és a művészettörténetről sem. 1922-ben megalakul a Comisiunea Monumentelor Istorice, a történelmi emlékek bizottságának erdélyrészi szakosztálya, Lapedatu professzornak, a többszörös liberálpárti kultuszminiszternek elnökletével. Erdély múzeumainak élére és a kolozsvári egyetem műtörténeti előadói székébe egy addig jóformán ismeretlen román fiatalember kerül: Coriolan Petranu, nagyilondai előnével magyar nemes, Strzygowski nemrég végzett tanítványa a bécsi egyetemen. Petranu 1920-ban magántanár, majd rövidesen rendes tanár lesz Kolozsvárt s nagy missziót érez magában: románna színezeni át Erdély gazdag múzeumait és közgyűjteményeit, majd megírni Erdély román művészettörténetét. Egyik sem könnyű dolog. Első muzeológiai munkájában, amelyben Erdély, Bánát, a Körösvölgy és Máramaros gyűjteményeivel foglalkozik, szélesen ecseteli az átszervezési programot. Az Erdélyi Múzeum gyűjteményeit a „három nemzet” tulajdonának szeretné látni, megfélekedve arról, hogy alapításakor tiszta magyar jellegét többször hangsúlyozták s arról, hogy a románság ezzel nem törődve, „de facto” már régen rátette kezét. Különös s ritkán hallott programponja a „demokratizálódás”. Ez alatt azt érti, hogy a múzeumok ne a történelem relikviáit részesítsék előnyben, hanem a néprajzi anyagot; ne a viharvert fegyvereket, régi fóliánsokat, díszmagyaros portrékat és százados sírköveket, hanem a hímezéses román pruszlikokat és fejkötőket.

Ez a múzeumi program az elmúlt évtized alatt sokat haladt előre. Petranu szívéhez a román művészettörténet problémája áll a legközelebb. Nemzeti művészettörténethez elsősorban nemzeti műemlékek kellene. Erdély román műemlékei kizárólag egyháziak s egypár provinciális kőtemplomot leszámítva, tisztán újabbkori népi építkezések, így került előtérbe a görög keleti és görög katolikus fatemplomok kérdése és lett nemzeti ügy. Tágabb értelemben Erdélyből Bizáncot kellett csinálni, Nyugatból Keletet. A művészettörténeti átértékelés egyik legnehezebb bűvészmutatványát kísérli meg ezzel Petranu. A bizánci művészet legutolsó, csendes gyűrűzését csak festésükben mutatják ezek a fatemplomok s milyen nehéz feladat művészileg és történetileg fölébe helyezni annak a kiterjedt és mély gyökeret eresz-

tett nyugateurópai műgyakorlatnak, mely századokon át a várak, dómok, templomkastélyok s városi házak ezreit építette fel Erdélyben és díszítette számyasoltáiraival, szobraival, ötvösműveivel! Ahol valóban volt keleti művészet: a vajdaságok művészeti képe merőben különbözik mindmáig Erdélytől. Két külön világ ez, külön népiséggel, külön erkölcsökkel és gyökeresen más egyházi, világnézeti beállítottsággal s geopolitikai feltételekkel. Petranu tulajdonképpen mást nem is tehet: tudományos képviselője az erdélyi románságnak s Nagy-Románia nemzeti ideológiájának képébe kell Erdély műemlékeit beleolvasztania.

Ma már a románság mind nagyobb százalékát képezi Erdély lakosságának. Az állami, városi, falusi élet, a közigazgatás, az élet ezernyi ezer, égetően aktuális jelensége valóban Romániává varázsolja a felszínen Erdélyt. A történelmi múlt csak az öregebb generáció köztudatában él s mind fakóbbá sárgul elnéptelenedett könyvtárak elavult kiadványainak lapjain. De él s látható — a műemlékekben, a templomokban, Kolozsvár, Nagyenyed, Déva piacterén, a magyar váromladékokban és kastélyokban, Segesvár, Szeben bűbajos utcasorain s a rengeteg égbenyúló, kisebb-nagyobb templomtornyon. Szóval Erdély kőbefaragott arculatán. Ezt az arcot nem könnyű átkendőzni pusztá publikációkkal. Újabban, igaz, a hivatalos építkezés a bizánci stílust tette uralkodóvá s egymásután emelkednek a hegyi városkákban a nyomott kupolás templomok. De elvégre a műtörténet a múlttal foglalkozik.

„Ha rövid a kardod, toldd meg egy lépéssel“ — jól bevált elvéhez folyamodott Petranu tanár. Segítségül hívta történelmi szofizmáihoz a szászság tudósait. A szászok az erdélyi magyarságot csaknem minden téren cserben hagyták, vele közös kisebbségi politikát nem folytattak. Ahol csak lehetett, különösen az első időben, igyekeztek a védtelen magyarokat hátbatámadni. Így állott a szász műtörténészek veteránja, Roth Viktor, Petranu Coriolan mellé. Ez utóbbi Roth munkáira való hivatkozással hirdeti, hogy Erdélyben magyar művészet sohasem volt, ami értékes és számbavehető lenne; ha volt is, szász mesterek alkották, vagy a legjobb esetben bevándorolt németek. A nyugati kultúra igazi védői a szászok voltak Erdélyben, nem a magyar grófok, akik csak a kizsákmányoló, elnyomó, lelketlen oligarchia szerepét játszották.

Petranu világosan látja maga előtt műtörténelmi feladatait. Az „Orient oder Rom“ strzygowski-i dilemmája egymagában még nem elég érv a magyar művészet története ellen. Ügyes dialektikával játssza ki tehát a német és más idegen fajú mestereket s a művészetünkben jelentkező külföldi hatásokat a magyarság alkotásaival szemben. Megtűzdeli cikkeit elavult magyar szakírók találmára kiragadott mondataival s így első pillantásra tetszetős vádiratokat szerkeszt ellenünk. Munkáit nagy külföldi nemzetek nyelvén jelenteti meg, fáradozásai külföldön nem jelentéktelen visszhangra találtak s büszkén gyűjti csokorba a francia, angol és német tudósok udvarias leveleit (a „Bisericiile de lemn ale Românilor ardeleni in lumina aprecierilor straine recente“ című kötetében). 1932-ig már nagyszámú

műve látott napvilágot s mindenütt végigvonul indulatos, magyarellenes tendenciája. Az erdélyi magyar tudományos élet, amely tompa ájultságából csak a húszas évek végén kezdett magához térni, értetlenül és tanácstalanul állott e munkák s e harc előtt. Egyideig a magyarországi tudományos körök sem vetettek ügyet rá. Az összecsapás azonban nem késztett soká.

A LEGUTÓBBI STOCKHOLMI XIII. nemzetközi műtörténeti kongresszuson Petranu „Neue Forschungen auf dem Gebiete der Holzbaukunst Siebenbürgens“ címmel közölte új teóriáit. A magyar delegátusok egyike, Felvinczi Takács Zoltán hozzászólt az erdélyi fatemplomok kérdéséhez. Kétségbevonta Petranu elfogult álláspontját a nemzeti művészet tekintetében. Rámutatott, hogy ezek a fatemplomok inkább regionális, mint nadonális karakterűek. Erdély faépítészetét azonban nem ismerve, csak általánosságban nyilatkozott. Petranu hevesen válaszolt és a magyarokat vádolta meg elfogultsággal, akik a „magyar“-t következetesen egybezavarják a „magyarországiéval. A fatemplomokra vonatkozó elméleteket már az is igazolja, hogy szerinte csak a románoknak vannak ilyenmű emlékei Erdélyben.

Gerevich Tibor a kongresszuson való felszólalásában rámutatott, hogy a művészettörténet nézőpontjai nem azonosak a politikai történetével. Az egyetemes művészettörténet kátyúba jut, ha a nemzeti művészet kérdését a nemzeti nyelv eszméjével azonosítjuk. A jelenlegi politikai változások még nem szolgáltatnak elég jogcímet ahhoz, hogy a magyar művészetet, amely évezredes fejlődése folyamán a Kárpátok medencéjében egységes művészeti szellemet kristályosított ki, érdemétől és egyéni vonásaitól megfossszuk.

Ugyanezen év, 1933 őszén, Kampis Antal a „Századokéban éles cikkben kritizálta Petranu művészettörténeti tevékenységét. Az ironikus, de helyénvaló írásra Petranu a „Gand Romänesc“-ben, a kolozsvári román értelmiség új és harcos folyóiratában ugyancsak vehemensen válaszolt. Hasonló türelmetlenség és elfogultság vezette tollát az újonnan megindult „Revue de Transylvanie“ hasábjain megjelent tanulmányában (1934), „L’histoire de Part hongrois au service du révisionnisme“ meglepő cím alatt. A magyar revizionista propaganda ismertetése után a szakembereket támadja meg, főképpen Gerevichet. Hosszasan bizonygatja, hogy Erdélyben igenis volt román művészet. A nyugati műgyakorlat tisztára szász volt; a magyar művészet provinciális jellegű, minden eredetiségnek híján van, de annál magasabb mértékkel mérhetők az ókirályságbeli műalkotások. A magyar mecénás családok jórészt román (!) és idegen eredetűek. A magyar műtörténészek már régen letértek a tiszta tudomány mesgyéjéről és a revizionista politika szolgálatába állítják tevékenységüket. Cikkeik nem vehetők figyelembe, de annál inkább a román népművészet termékei, amelyek kiváló érvül szolgálnak a revízió ellen.

E cikk szokatlan hangja és tudományos beállítása joggal kelthetett kínos meglepetést. Az erdélyi művészet vitája szélesebb körökben keltezt érdeklődést. Fokozta Petranu agresszivitását az a körülmény is, hogy a magyar kutatók, pestiek és erdélyiek egyaránt, mind többet és

mind rendszeresebben kezdtek foglalkozni Erdély műtörténetével. Magyar műtörténésznek, tágabb értelemben olyan szakembernek, aki a nyugati stílusú műemlékekkel foglalkozik, kimeríthetetlen bőségben akad anyag Erdélyben s nem szorul rá a fatemplomokra. Az új kutatások új anyagot hoztak felszínre, s Gerevich Tibor a Magyar Szemle-ben (1934, XXII. köt.) Erdély művészetének nagyvonalú szintézisét rajzolta meg. A cikk nem száraz adatszerűséggel foglalkozik Erdély művészettörténetével, hanem átfogó pillantással mutat rá a döntő momentumokra és arra a szellemiségre, amely Erdély művészetének jellemzője. A vezető gondolat, Erdély művészetének Magyarországgal való szoros egysége világosan domborodik ki a fejtegetésekben. Meggyőző érveléssel bizonyítja be Gerevich, hogy a francia és olasz hatás döntőbb volt művészetünk kialakulására, mint a német. Néhány találó mondattal a román aspirációkat is megérdemelt mértékre szállítja le. Egy utójegyzetben Petranu Revue de Transylvanie-beli cikkére is válaszol. Jogos méltatlankodással utasítja vissza a tónust, amely nem lehet tudományos érvelés eszköze. A névelemzésre épített művészettörténet tarthatatlanságát szellemesen bizonyítja be magának Petranunak személyével.

A Gand Románesc 1935. évi számaiban Petranu új cikkeket írt, miután a kolozsvári „Patria“-ban, a nemzeti parasztpárt napilapjában kikelt Gerevich ellen. Elsőben a nagyváradi Bíró Józsefnek, Gerevich tanítványának munkáit tette bírálat tárgyává. Bírónak az erdélyi barokkot tárgyaló munkái a szakirodalomban megérdemelt feltűnést keltettek; Petranu a barokk magyartalanságával érvel s hangsúlyozza, hogy az erdélyi barokknak semmi köze nincs a magyar művészethez. A februári számban Gerevich Magyar Szemle-beli tanulmányával polemizál, hosszan és szenvedélyesen. Sok újat itt nem mond: részletvitákba kapaszkodik bele, a német eredetű mestereket hánytorgatja s leszögezi, hogy amíg Magyarországon a tudomány álarca alatt revizionizmust üznek, addig együttműködésről a magyar és román tudósok között szó sem lehet. Áprilisban pedig Buday Árpádnak egy régebbi tanulmányát szedi elő. Az egykori kolozsvári egyetem nagytekintélyű régészprofesszorát egyszerűen dilettánsnak titulálja s gépiesen olvassa fejére a politikai elfogultságot.

A mindjobban elmérgesedett vitában az Erdélyi Múzeum legutóbbi kötetében új és tárgyilagos hangon szólalt meg Bíró József „Magyar művészet és erdélyi művészet..” című terjedelmes tanulmányával. Bíró főképp módszertani kérdésekkel foglalkozik s mindvégig hangoztatja, hogy a román szakirodalmat nem lehet agyonhallgatással, vagy éppen ökölrázással elintézni, hanem tudományos vita tárgyává kell tenni a felmerült problémákat. Érveit nem a magyar, hanem az új román irodalomból veszi, Iorgát, Ballot, Meteşt és a román tudomány kiválóságait idézi. Minden szenvedélyesség nélkül mutatja ki pontról-pontra Petranu ellentmondásait, midőn kétféle mértékkel mér. Mert vajjon a román fejedelemségek művészete milyen forrásokból származik? A késő bizánci művészet egy mellékhatása ez, amely három századdal később indul meg a magyarnál. Hatásai Konstantinápolyból, Szerbiából, Kisásziából vagy Moszkvából jönnek, a kiváló mesterek törökök, görö-

gök, örmények, georgiaiak, oroszok, macedónok, szászok, vagy szerbek. Ezt elismeri Iorga is (származására nézve maga is görög), valamint az összes komoly román tudósok. Milyen joggal beszél akkor Petranu román nemzeti művészetről, ha a fejedelemségek művészete különféle hatások konglomerátuma s idegen mesterek alkotása? S ha ennek ellenére is beszél román művészetről, akkor mi joggal vonja kétségbe a magyar művészet létjogosultságát, amelynek magyar vonásai félreismerhetetlenek és magyar mesterei letagadhatatlanok? Hasonlóan hangoztatja lépten-nyomon Petranu, hogy a magyar mecénások és megrendelők százai nem jöhetnek számba a nemzeti művészet kérdésében. Büszkén idéz ellenben nem egyszer huszonöt templomot, amelyet román vajdák és kalugyerek alapítottak Erdélyben (az „elnyomás” beszédes tanúbizonyságául), mint az erdélyi román művészet jelenségeit. Minő világos és kézzelfogható itt is az ellentmondás!

Az Erdélyi Múzeum cikke a román népművészettel az erdélyi magyar nép csodálatos gazdagságú népművészetét állítja szembe, amely a faépítészetben is kiválót alkotott. Rámutat, hogy a magyar fatemplomok százai is épültek Erdélyben s a még meglévők bizonyítják, hogy a magyar fatemplomok szolgáltak mintaképpül a románokénak. Végül Biró az erdélyi barokk sajátos vonásaival foglalkozik, amely Erdély művészeti képét még szorosabban fűzi Magyarországhoz.

Az ERDÉLYI MÚZEUM cikkével a magyar-román vita érdemi, tudományos mederbe terelődött. Valószínű, hogy válasz nélkül ez az írás sem fog maradni. Félő azonban, hogy az objektív tenort (amely egy magában elég a magyar művészet védelmében) a vitázók nem fogják megőrizni. Elsősorban azért, mert magyar szakíróink egy része még mindig nem tud attól a tévhittől megszabadulni, hogy nemzetiszínű frazeológiával fogják a dolog könnyebbik végét és könnyedén intézzék el ezeket a komoly kérdéseket. A román nyelv és irodalom nem ismerése itt nagy szerepet játszik. Másrészt pedig Petranuék ingerlékenységgel és türelmetlenséggel, meg az erdélyi magyarokon való ütéssel akarják betömni a tudományos érvelés tátongó réseit. Hiszen világos, hogy az aktív politikai cél a román szakírók célja, s a történelmi és műtörténeti igazságok hangoztatásával a magyar szakírók nemhogy „revízió”-t követelnének, hanem birtokállományukat akarják megvédeni. Mivel pedig a műemlékek a „alakon belül” vannak, Petranu magas lóról beszélhet. Mi sem egyszerűbb román részről, mint a pesti kutatók beutazását meggátolni (aminek nem egy esetét tudjuk), vagy, ha már leutaztak, munkájukban őket lépten-nyomon meggátolni. Az autochton kutatók kicsiny csoportja már régóta meg van félemlítve Petranu türelmetlen és a tudományos etikába ütköző magatartásától. Aki Erdélyben járatos manapság, az tisztában van vele, hogy a „revizionista” megbélyegző jelzője nem igen növeli a közbátorságot. Ha Petranu revizionistának kiált ki mindenkit, aki Erdély nyugati stílusú emlékeivel foglalkozni mer, akkor rövidesen nem fog senki egy szót sem írni ebben a tárgyban. Köztudomású, hogy Petranu és Daicovici magántanár, a műemlékbizottság titkára, milyen hévvel üldözik a még megmaradt magyar múzeumi tisztviselőket, mert magyarul is le merték írni a helység-

neveket egy-két közreadott írásukban. És hol van ma független tudományos kutató Erdélyben? Ki az, akit nem érhet utól a politikai üldözés sorsa?

MAGYAR KISEBBSÉGPOLITIKAI SZEMPONTBÓL nézve ez a szakkérdésnek látszó vita szomorú tanulságokat rejt magában az erdélyi tudományosság jövőjét illetően. Igaz, hogy e csepp vízben is benne van a tenger. Az erdélyi tudomány, az Erdélyi Múzeum tudósainak kicsiny csoportja, már régóta teljesen el van vágva a magyar szakirodalomtól, így különösen a történetírás. Magyarországi történeti és művészettörténeti könyvek és szaklapok nem juthatnak be oda s az erdélyi szellemi életet mesterségesen szigetelik el tőlünk. A szépirodalomnak nyitva áll az út, de a történetírók előtt magasra emelkedik a tilalomfa. Új magyar tudósgeneráció alig nő fel Erdélyben. Hogyan is remélhetnünk a román tanároktól oktatott magyar egyetemi ifjaktól ezt a miszsiót? Az öregek lassan-lassan elhallgatnak, existenciájukat, sovány nyugdíjukat féltik. Szomorú prófécia, hogy a magyar történeti kutatás rövidesen egészen elhallgat Erdélyben. Hogy ennek milyen nagy nemzetpolitikai jelentősége van, azt bárki elgondolhatja. Ezzel szemben Petranuék könyvei alaposan be fogják hálózni a világgözüleményt. Ez ugyan még csak a kisebbik baj volna. Nagyobb baj, hogy pusztulnak és fognak a magyar műemlékek. Átépítés, lerombolás a sorsuk s erre nem egy példát tudunk, hiába tiltakozik fenköltén Petranu a műemlékrombolás rágalma ellen. A kolozsvári napilapok többször megírták, hogy a kolozsvári Újhelyi Gábor-féle 1724-i ötvös-ház gyönyörű faragott reneszánsz ablakait a ház tulajdonosa, Dáianu Ilié esperes, a történelmi emlékek bizottságának tagja döntette ki. Átépítették román diákotthonná a Farkas-utcai régi színházat, amelyhez a magyar színészet hajnalának annyi dicsőséges emléke fűződik. A házsongárdi temető százados sírköveit büntetlenül lopják; most készül a rádió-leadóállomás terve Mátyás király szülőházából. És hol van már a zilahi Wesselényiszobor, Fadrusz híres műve? Ezek csak szórványos példák, de jellemzik a helyzetet. Az idő vasfoga csak segíti ezt a folyamatot. A magyar egyházaknak és főuraknak mind csekélyebb anyagi erejük lesz ahhoz, hogy a birtokukban lévő egyházi és történelmi emlékeket fenntartsák, vagy restaurálják. S végül az új, hivatalos építkezések a felületen is át fogják formálni Erdély régi képét a neobizantin házak és templomok tömegével. Padányi Gulyás Jenő cikke a Magyar Szemle hasábjain már rámutatott erre a körülményre.

A román művészettörténet a felkapaszkodott hadigazdag benyomását teszi, aki vagyonával ősoket és páncélos lovagokat vásárol frissen vett kastélyába. Mennyivel nobilisabb volna, ha az új és virágkorát élő nép büszkén hirdetné a jelen birtokát, de a múltat nem bolygatná s a történelmi dicsőséget meghagyná nekünk. Ezzel azonban ők nem elégednek meg s a múltat is a jelen képére akarják átformálni. Nem valami nemes, és épenséggel nem tudományos munka ez . . .

FIGYELŐ

TÚRI BÉLA

VÉGET NEM ÉRŐ, kínzó töprengésekben telt hosszú hónapok során latolgatta lelkiismeretének mérlegén: mit szabad megtartania abból a külső díszből, fényes méltóságból, politikai jelentőségből, amely élete rendjén neki megadatott. Pap volt, lényege tehát az erkölcsi törvény, ennek parancsa pedig: teljesítsd kötelességedet. Kemény szabály annak, akiben él a tudat, hogy nincsen jog, xnéltóságos hatalom mélységes felelősségtől terhes kötelezettség nélkül. Túri Béla habozás nélkül felismerte, hogy önkéntesen le kell mondania a méltóságnak és a hatalomnak arról a részéről, amellyel arányos kötelezettséget — testi erejének hanyatlása okán — teljesíteni immár képtelen. Arad felém a szegénység, megannyi nagy szempont közvetítője vagyok Egyház és állam között, örök elvek és a valóság szintézisét kutatom — úgymond — és érzem, tudom, hogy Esztergom képviselőjének ezt a nagy feladatát tiszta szívvel tovább már nem vállalhatom. Nem tudnám elviselni, hogy bizalommal felém fordul családapák, iparosok, gyenge kisemberek azért nem tudnak nagyobb karaj kenyérhez jutni, mert képviselőjük fáradt ember. Szabad-e a katolikus szellemi élet szemléjét szerkesztenem, amikor már nem tekinthetem át és már nem értékelhetem hazai és nemzetközi viszonylatban egyaránt a szellemnek megannyi megnyilatkozását? Aki irányt szab, tettével, ha mindjárt hallgatólagosan is, bírálja a többi irányoknak. Így szórta magára vádjait Túri Béla és így érlelődött meg benne elhatározása: erőre kapni a tengertől, a dél fényözönétől, erőt — a lemondásra, az erkölcsi törvény önkéntes érvényesítésére, önmagával szemben, hozzátehetjük: önmaga dicsőségére.

Ez az elhatározás volt Túri Béla szellemének utolsó gyümölcse és mint a legparányibb kagylóban benne búg, morajlik az óceánnak örök muzsikája, Túri Bélának ebben az egyetlen elhatározásában is benne rejlik egész élete, egyénisége.

Elhatározása megfejtja az utolsó napok politikai talányát: miként lehetséges, hogy az a férfiú, akinek elmúltát a magyar közélet pótolhatatlan veszteségeként fájlalja pártkülönbség nélkül az egész sajtó, sohasem volt a hatalom birtokosa és neve komoly formában még a legszerényebb hatáskörű miniszteri tárca betöltésénél sem merült fel. Az állami és a társadalmi élet rejtelseinek és a politika-közjogi irodalomnak mélyreható ismeretében, világlátottságával, mértéktartásával és józanságával, bíbomok bizalmasa és tanácsadójaként oly hosszú közéleti pályája során, vájjon miért nem emelkedhetett a consularis hatalom csúcsára? Mert a lelkiismeret embere volt, mert eleven erővel élt benne az erkölcsi törvény, tehát azért, ami utolsó elhatározására készítette őt. Ezért nem tudott gyűlölni sem embert, sem pártot, ezért nem korbácsolt indulatoknak féktelen erejével tömeges szenvedélyeket, ezért volt nála minden lélek és szellem és semmi ösztönéletből, indulatból való. Keserű igazság, hogy az akarnokoktól és taktikusoktól

megszállott fórumokon folyó küzdelemben a lelkiismeret emberei gyakran azért esnek el, mert jóhiszeműségük, emberszeretetük, az erkölcsi törvény tisztelbentartása lehetetlenné teszi számukra, hogy a politikai harcnak azokkal a fegyvereivel éljenek, amelyekkel ellenfeleik minden lelkiismeret-furdalás nélkül leütik őket. Ezért a kereszténység szellemétől elégtelen mértékben áthatott közéletekben jó keresztények csak akkor állhatják a harcot, ha mellettük vagy magának az Egyháznak hagyományos tekintélye, vagy az állami főhatalom tényleges letéteményesének akarata nyilatkozik meg. Így a politikai rágcsálók és nagyvadak, a roppant érdekek és indulatok világában Túri is elszigetelődött kevesedmagával, azokkal, akik fórumon és magánéletben egyaránt az Úr törvénye szerint éltek. Nem szomjúhozta a hatalmat, már pedig akit nem tikkaszt ez a csillapíthatatlan szomjúság, az lehet a múzsák kegyeltje, annak szobrot állíthatnak kései korok, azt szentté avathatja az Anyaszentegyház, de azé nem lehet a politikai siker, ami a hatalommal egyet jelent. Így azoknak sorsává vált az élete, akiknek jóra való hajlandóságából, az erényből támad politikai akaratuk, ennek értékét ellenőrző kísérletek sorozatán át mérlegeli az értelem és ha az helyesnek, célszerűnek és időszerűnek bizonyul, csak akkor kerül a legfőbb evilági döntőbíró, a lelkiismeret elé, amely ugyan gyakran kimondja a politikai gondolat meghirdetését engedélyező nihil obstatot, de amíg ez a folyamat véget ér, az ösztönemberek lelkének vulkánjaiból kilövellt kétes értékű eszmék a jóhiszeműek tömegeit is elkápráztatják. Ez a kimenetele annak az erőpróbának, amely a lelkiismeret értékelő, fontolva haladó, önzabolázó emberei és az ösztönéletek hatalmaskodó emberpéldányai között dül, amióta a világ világ.

A parlamentáris demokráciáknak és a pártabszolutizmusoknak közös nagy gyengesége, hogy prédájává válnak az öncélú, féktelen, hatalmat szomjazó és ezért mindent kockáztató politikai ragadozóknak és a fórumról kiszorítják azokat, akiknek politikai műveltsége nem társul a hatalom mohó akarásával. Innen a politikai színvonalnak lesiklása az alapeszméjükhöz hű királyi abszolutizmusok közéletének arról a magaslatáról, amelyen elsősorban azok játszották a vezető szerepet, akiket a fejedelem hűségükre, ítélőképességükre és állampolitikai műveltségükre figyelemmel maga választott ki a politikai hagyományt és ösztönt szellemükben, vérségükben hordozó uralkodó társadalmi csoportokból. Korunkban csak ritka és szerencsés kivétel, ha a vezető államférfi egy ihletett órájában a közélet egy másik tényezőjében vagy munkatársában felismeri az államművészetnek szunnyadó, kibontakozó képességét és ezért minden nemtelen érdektől menten számára megadja a közhatalom irányító gyakorlásának lehetőségét. Túri Bélák kora a népjóléti hivatásuk erkölcsi jogosítványával rendelkező régi monarchiáké, Túri tehát nem a közéleti természetének megfelelő korban élte a maga életét. Talán innen az a politikai térköz, amely sohasem szűnt meg tátongani közte és a jelenségek között és éppen ez volt tárgyi előfeltétele és biztosítéka elfogulatlanságának és páratlan értékítélete biztonságának. De ez a dolgokon kívülállás emelte őt idővel a jelenségek fölé és váltotta ki egyéniségének azt a békés derűjét, amely csak azoknak orcájáról sugározhat, akik minden helyzetben feltételezik az emberi jóságot és ennek végső érvényét.

Egy igaz emberrel lettünk szegényebbek, akinek emberi nagysága éppen abban rejlett, amiben politikai gyengesége. Oka ennek a kor lelke, nem pedig a lélek embere.

KOVRIG BÉLA

A PÉNZÜGYMINISZTER EXPOZÉJA

A PÉNZÜGYMINISZTER idejében az elmúlt gazdasági eseményeknek egyik legkiemelkedőbb mozzanata, éppen olyan rokonb. szerves benyomást keltett, mint a tavalyi első költségvetése. A beszédben először tart számok most sem lelkesítők, de nem is nyugtalanítók, és minthogy azokat jórészt a kormány hatáskörén kívül eső körülmények diktálják, a kedvezőtlen végeredményért — a tavalyinál alig kisebb költségvetési hiányért — a pénzügyminiszter alig volna felelőssé tehető. A bevételek fokozása, amint azt évek óta már annyiszor megállapítottuk, a termelés teherviselőkéességének teljes kimerítése folytán, csak a forgalom emelkedése révén remélhető józanul, ez pedig kormányrendeletekkel aligha volna elérhető. A kiadások oldalán viszont szintén óriási tételek szerepelnek, amelyeket a pénzügyminiszter kénytelen ugyan képviselni, de valójában hatalmi körén kívül állnak és mintegy kikényszerítik figyelembevételüket. Ilyenek pl. az adminisztráció személyi kiadásai, az óriási nyugdíjterhelés, amelynek ú. n. trianoni része egymaga meghaladja az egész deficitet, a nagy adósságkamat, az üzemek, így elsősorban az államvasút költségvetési hiánya és a dologi kiadások nagy része, mind oly parancsoló szükség-szerűségek, amelyek nem tehetők függővé a bevételektől. Ami ezeken felül kiadás van és a tulajdonképpeni budget-politika tárgyát képezi, még mindig elég hatalmas összeg ahhoz, hogy az ország gazdasági életét mélyenhatóan befolyásolja és ezért nem lehet közömbös a pénzügyek vezetőjének hozzáértése és elvi felfogása. Fabinyi is kitér erre az expozejában és a szigorúbb iskolához érzi magát közelebb állónak, amely elsősorban a deficitmentes költségvetés elérését tartja szem előtt. Nem kétséges, hogy ezzel a jobbik részt választotta, mert válságos gazdasági helyzetben, amikor a pénzügyi állandóságának fenntartása csak rendkívüli intézkedésekkel nehezen biztosítható, fokozott jelentősége van annak, hogy a költségvetés stabilitása meg ne romoljon. A költségvetési hiány pótlása évek óta az ország igen gyér mobiltőkéjének visszatérő megvámolását okozta és az ma már nem jelentéktelen mértékben immobilizálódott az állammal szemben fennálló ú. n. rövidlejáratú követelésekké. Rendkívül örömdetes tehát a pénzügyminiszter kijelentése, hogy a következő költségvetési év hiánya nem fog a belvárosi tőkepiac igénybevételével fedeztetni, de viszont aligha volna ez lehetséges, ha a kiadások nem ennek a pénzügyminiszter által vallott fenti princípiumnak szigorúságával, hanem az ellentétes iskola szabadelvűbb felfogásával szürettek volna meg. A kiadások emelkedése, ami a folyó pénzügyi év költségvetésében megkezdődött és az új költségvetésben is folytatódik, részben a nyugdíjterhelés emelkedésében, részben pedig az éveken át elmaradt karbantartási és felújítási kiadások újra beiktatásában leli magyarázatát, utóbbi részében megtermékenyítőleg fog hatni a magángazdasági termelésre, tehát a forgalomra, úgy hogy a következő években kedvező

hatással lesz a bevételi oldal alakulására, a többi beruházás jellegű kiadásokkal együtt, amelyeket a pénzügyminiszter elég jelentős összegre, kb. 210 millió pengőre becsül. Ezekon kívül külön törvénnyel kb. 27 millió beruházásra kér felhatalmazást a kormány, és ennek pénzügyi fedezetét a költségvetési bevételek és a mobiltőkepiac közvetlen igénybevétele nélkül szándékozik részben az ú. n. transzferalapból, részben pedig az útépitésekkel kapcsolatban már ismeretes hat év alatt törlesztendő kötelezvények kibocsátásával előteremteni.

A kormány gazdasági politikájának méltatása hivatkozik a mezőgazdasági termelés helyzetének javulására, amely a tavalyi súlyos elemi károk dacára megállapítható és az agrárállás kedvezőbb állásában jut elsősorban kifejezésre. Szervesen kapcsolódik ehhez az értékesítés megszervezésének kérdése, amelynél szintén sok jelentős eredményre hivatkozik a pénzügyminiszter, így kiemeli többek között Németország előretörését exportstatisztikánkban, bár ez a körülmény, ha a kivitel ellenértékét vizsgáljuk, korántsem üdvözölhető fenntartás nélkül. Felhossa ugyan egyes, a német export hasznosságát kétségbevonó közbeszólásokra, hogy nyersanyagbehozatalunk emelkedett, készáruimportunk pedig csökkent 1932 óta, de ez nem azt bizonyítja, amire szánva volt, hogy Németországgal való áruforgalmunk egészséges alapokon áll, hanem — amit annyiszor hangsúlyoztunk évek óta — hogy 1932-ben és azelőtt a helyzet még sokkal rosszabb volt. Mi akkor is vásároltunk Németországtól anélkül, hogy viszonyosságot tudtunk volna elérni és a németek csak azóta vesznek nálunk, amióta — minthogy valutával fizetni nem tudnak — máshol nem kapnak árut, nekünk pedig jobb volna, ha kevesebbet vennének, mert termékeinkért csak részben kapunk hasznos ellenértéket. Nem lehet a kormány külkereskedelmi politikájától a jó szándék, sőt a szívós kitartás elismerését megtagadni, de az eredményeket tekintve, még sok tennivaló van hátra.

A valutapolitika terén követett irányzat megmaradt az Imrédy által inaugurált és azóta is betartott keretek között és ez az irány, azt hiszem, joggal mondható egyedül helyesnek és elképzelhetőnek az adott körülmények között. A külföldi fizetési eszközök felárának egységesítése osztatlan helyesléssel találkozott. A külföldi tőzsdéken jegyzett magyar értékpapírok állandó hazacsempészésének megakadályozására a magyar tulajdonban itthonlévő effajta értékeknek elrendelt jegyzékbe vétele azonban két szempontból találkozott tárgyilagos bírálattal. Az egyik azt kifogásolta, hogy miért nem terjedt ki ez az eljárás az összes, az ország területén található, tehát külföldiek tulajdonát képező értékpapírokra is, holott ez a fenti cél elérését nem akadályozta volna, így viszont — az osztalék csak jegyzékbe vett papírok tulajdonosainak járván — feleslegesen károsítja azok külföldi tulajdonosait, akik e jövedelmet eddig is csak itthon költötték el. A másik nézet felveti a kérdést, vajjon arányban áll-e az elért előny azzal a kárral, amit az ország hitele azáltal szenved, hogy a magyar részvények, kötvények és záloglevelek külföldi tulajdonosai megfosztanak a jövedelem bármily korlátozott felhasználásának lehetőségétől, ami a külföldi tőzsdéken még jegyzett magyar értékpapírok nagyfokú árfolyamvesztésében a tulajdonosokra nézve fájdalmas hatással járt.

Oly sok intézkedést voltunk kénytelenek a bankzárlat óta tenni, amelyek külföldi hitelezőink érdekeibe ütköztek, hogy nem tekinthető alaptalanak az ország hitelének csorbulásához fűződő aggodalom, mert hiszen csak elmúlik egyszer az évek óta tartó nemzetközi pénzügyi válság és akkor nem lesz közömbös, hogy a külföldi tőkésék bizalommal, vagy a múltban elszenvedett veszteségek keserű emlékével fogják-e a majdan okvetlenül elkövetkező magyar emissziókat fogadni. Ennél azonban sokkal közelebb fekvő prob-

léma a jelenlegi külföldi adósságok kamatleszállításának kérdése, amelyet a pénzügyminiszter is említ és amely a hitelezők jóindulata nélkül szintén nem oldható meg. Hiszen van számos példa erre a közelmúltból, így pl. Anglia kölcsönkonverziója, vagy Franciaország egyoldalú kamatleszállítása, de ezek túlnyomórészt belföldi kötvénytulajdonosokat érintettek, míg nálunk nagyrészt külföldiekkel állunk szemben. Emellett Anglia a konverzióra való felhívással egyidejűleg visszafizetésre felmondta konvertálandó adósságát, tehát aki akarta, beválthatta kötvényét és ez természetesen mindennél jobban növelte a hitelezők bizalmát, akik túlnyomó többségben elfogadták az alacsonyabb kamatozást. Ha mi ezt nem fogjuk is megtehetni, kétségtelen, hogy minden remény nélkül fordulnánk hitelezőinkhez kamatmérséklés iránt, ha egyidejűleg nem tudnók a beígért alacsonyabb kamat és törlesztő részlet akadálytalan transzferálását biztosítani. Éppen ezért, bármilyen égető kérdése is az országnak a súlyos kamatteher, ennek közeli megváltozásával aligha számolhatunk. Ugyanígy későbbre kell halasztani az államnak a túlnyomórészt a költségvetési hiányok pótlására felvett kölcsönökből és azok kamataiból összegyűlt rövidlejáratú adósságainak hosszúlejáratúra való átalakítását, oly időre, amikor a költségvetés deficitmentes egyensúlya biztosítható lesz, tehát a továbbeladósodás veszélye elkerülhetőnek fog látszani.

A devizagazdálkodás terén a Magyar Nemzeti Bank óriási teljesítményre hivatkozhatik, hogy olyan évben, mint az elmúlt volt, amikor az egyébként devizatermelő mezőgazdaság is körülbelül 40 millió értékű devizát vett igénybe tengeribehozatala fedezésére, ki tudta elégíteni a jogos igényeket, dacára annak, hogy ipari nyersanyagbehozatalunk emelkedő árak mellett bonyolódott le. Tekintettel arra, hogy az árukivitel igen kis hányada irányul csak korlátozatlan devizaforgalmú országok felé, minden erővel a láthatatlan kivitel, az idegenforgalom fejlesztését kell támogatnunk, hogy az az ország devizaellátásában fokozottabb szerephez juthasson. Sok történt már eddig is ebben az irányban és megnyugtató, hogy a pénzügyminiszter mennyire kiemelte ennek fontosságát; szeretném azonban ehelyütt is felemlíteni, hogy a vámkezelés mai rendszere ehhez alig segít hozzá. Azt hiszem, hogy a vám céljának teljes félreértése az, ha a határainkon megérkezők táskáiban meghúzódó apró emléktárgyakra, vagy használati cikkekre vadászunk, viszont nagymértékben kedvét szegi ez annak, — pedig idegenforgalmi szempontból ez az értékes elem — aki kényelmesen utazni, pihenni és szórakozni akar.

A pénzügyminiszteri expozé megállapítja végül, hogy bár javult az ország gazdasági helyzete, végzetes lenne, ha a lábadozó, állapotát a teljesen egészséges ember helyzetével összetévesztve, idő előtt olyan feladatok teljesítésére vállalkoznánk, amelyeknek súlya alatt össze kellene roppannia. Ugyanezt érezzük nagyon sokan, akik aggódva figyeljük a jelszókkal telített közvélemény reformtörekvéseit és azt, hogy mennyire képes a kormány a jórészt saját táborából kiindult, vagy legalább is azáltal támogatott áramlatoknak oly kereteket szabni, amelyek a fentidézett megállapítással számot vetnek. Gondolok itt elsősorban azokra a törvénykezdeményezésekre, amelyek az ország egyik legfontosabb anyagi bázisát, a mezőgazdasági termelést közelről érintik és amelyek egyre a mezőgazdasági nagyüzemek felaprózásának ma még kissé talán túlforró kását kerülgetik. De kiterjed ez az aggodalom minden a termelést érintő reformra egyaránt, nemcsak mert a beteg még lábadozik, tehát kísérletekre egyáltalában nem alkalmas, hanem azért is, mert ez a „közvélemény“ nélkülözi az üdvös reformok megalkotásának légköréhez elengedhetetlen tárgyilagosságot, sőt az iparral és nagytőkével szemben sokszor aggasztó elfogultságot és megdöbbentő ismerethiányt áruul el.

Hiányosak volnának a pénzügyminiszteri expozéhoz fűzött e futólagos megjegyzések, ha meg nem emlékezném arról a nagyfontosságú kezdemé-

nyezésről, amely a pénzügyi és közszolgálati jog területén szétszórt jogszabályok összefoglalását célozza és a pénzügyminiszter legszemélyesebb érdeme. Értéktelen az olyan jogi szabályozás, amely ötletszerűen hozott, esetleg sokszor módosított rendelkezések útvesztőin keresztül vezet és így áttekinthetetlen. Nem elég, ha az egyes jogterületek specialistái kiismerik magukat benne, a jogot annak kell hozzáférhetővé tenni, akit véd vagy kötelez. Sajnos, főleg a háború kitörése óta, a folyton változó viszonyokhoz való alkalmazkodás folytán egy bizonyos ötletszerűség jellemezte főleg a közszolgálati és pénzügyi jog fejlődését, amelyet a viszonyok változása a legközvetlenebbül érintett, ami által nem csekély jogbizonytalanság állott elő. Elismerés fogja tehát fogadni a jogszabályok hiteles összefoglalását nemcsak azért, mert a pillanatnyi bizonytalanságnak véget vet, de azért is, mert biztos alapjait rakja le a jövő jogfejlődésnek is ezekben az igen fontos és annyira mindennapi kérdésekben,

ifj. SIMONTSITS ELEMÉR

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

A szembenálló francia és német szellemiség, az angol egyensúlytörekvés, az olasz álláspont Abesszínia következtében; az angol-francia tárgyalások — A német választások, Ribbentropp memoranduma, ófrancia béketerv, az abesszin háború folytatása, a szankciók kérdése, négyféle álláspont, a francia egyeztető törekvés viszonylagos sikere — A római olasz-magyar-osztrák tárgyalások; az osztrák és török lépés a békeszerződések alóli felszabadulásra.

A DIPLOMÁCIÁI KÜZDELMEK és kulisszák mögötti huzavona hetei múltak el fölöttünk és annak ellenére, hogy a helyzet az estilapok számára rendszeren naponként válságosnak látszott, mégis mintha megindult volna valamilyen tisztulási folyamat a nagy összeütközések következményeképp. Még elég nehéz megállapítani, hogy az egyes hatalmak politikájában mennyi a taktikai játék, mennyi a blöff és mennyi az a célkitűzés és tartalom, amiből aztán egyik sem fog engedni. Ezt annál nehezebb megállapítani, mert hiszen pillanatnyilag még azt sem igen tudjuk leszögezni, hogy vajjon ki kinek az ellensége, illetve ha komolyra fordulna a dolog, melyik ország melyikkel kerülne ellenségként szembe? Biztosra csak az vehető, hogy Franciaország és Németország nem lesznek ugyanazon az oldalon, mert mind a kettő a legélesebb és meg nem alkuvó képviselője saját gondolatvilágának, világfelfogásának és nemzeti, sőt filozófiai célkitűzéseinek. De még tovább kell mennünk: más két-két nagyhatalom között talán még a mai helyzetben is elképzelhető valamilyen kompromisszum. Franciaország számára azonban a német erők hatalmas kifejlődése úgylátszik az az akadály, amelyen vágyálmainak teljesítése megdőlni fog. A francia kiskapitalista bourgeois-nak álma további erőfeszítés nélkül bírni, amit eddig megszerzett, terjeszkedés nélkül biztosítani az ő gyönyörű francia kertjének határait. Kétségtelenül nem militarista s ha nem kényszerül rá, nem is támad meg senkit, szelleme nem offenzív és ma élvezett hegemoniáját csak azért akarja fenntartani, — de ezt aztán minden eszközzel — mert különben sem nyugalmát, sem jólétét nem tudná biztosítani. Nem akar uralkodni idegen országokon, de mint nagyhatalomnak, amely 18 év óta a kontinensen a legelső szerepet játszotta, tudnia kell, hogy az uralom, vagy a hanyatlás és a bukás között kell választania. Ezért aztán kíméletlen diplomáciai és

anyagi eszközökkel igyekszik megszervezni a maga és szövetségesei biztonságát.

Ezzel szemben áll elsősorban a megalázott és eltiport 70—80 millió német óriási dinamikus fejlődőképessége, nagy potenciális energiája és ki nem elégített, de céltudatos uralmi vágya. Ehhez járul az erőnek és hatalomnak az a böleseleté, amely csak ennek a korlátlan érvényesülését részesíti tiszteletben. Ezt a Nietzsche—Treitschke-i filozófiát Hitler fanatikus és prófétai hevével még erősebben, átütőbben kifejlesztette, mint valaha a bismarcki császárság. Ha a Németbirodalom nem akar is Franciaország felé terjeszkedni s még ha elfogadja is őszintének azt a kijelentést, hogy nincs viszályanyag Németország és Franciaország között, meg hogy a lemondás Elzász-Lotharingiáról végleges, nem kétséges, hogy a Németbirodalom nemzeti céljai megvalósításának legfőbb akadálya Franciaország, még akkor is, ha ezek a célok mind kelet felé fekszenek. Legyen a cél az összes németek egyesítése, vagy akárcsak főhatalmi szerep Rőzép-Európában és Európa keletén, mindezt csak egy lehengerelt Franciaország teteme felett lehet megvalósítani. Így áll a francia forradalom kistökés, önző és kicsinyes, de szívós ellenállásra képes inkább passzív nacionalizmusa a nagy tudóból lélegző fegyelmezett német katonatípus terjeszkedő és tevékeny nemzeti eszméjével szemben. Azonban azért ez mégsem csupán francia-német párviadal, mert az egyik és másik hatalom mögött a világfelfogás, a nemzeti célkitűzés azonossága, a politikai helyzet véletlenének avagy kegyetlenségének azonossága szerint csoportosul a klientéla.

A többi nagyhatalom helyzete, illetve állásfoglalása korántsem ilyen egyszerű: Szovjet-Oroszország, melyet még ma az 1933-ban Hitler által ratifikált barátsági szerződés is köt a Harmadik Birodalomhoz, e pillanatban Franciaország szövetségese. De az egyik főok, amiért a franciák ezt a szövetséget kötötték, az volt, hogy féltek, ha nem sietnek vele, Moszkva a német vezérkaron és a nagyiparon át megtalálja a megegyezés útját Berlin felé. E pillanatban azonban Csehszlovákián kívül aligha van biztosabb szövetségese Franciaországnak, mint a Szovjetköztársaság, amely bizvást reméli, hogy Franciaország az ő biztonsága kedvéért hajlandó lesz vérét áldozni. Nagy-Britanniát ugyan alapvető és állandó érdekei Franciaországhoz kapcsolják: a Rajna-vonal valóban Angliának is határa és ennek védelmében szüksége van a francia hadseregre. De elsősorban lélektanilag alig képzelhető nagyobb ellentét, mint a merev rendszerűen logikus francia és a realista empirikus angol között. És e reális érdekeinek a szempontjából Angliának nem közömbös, vájjon Franciaország korlátlan hatalommal bír-e a kontinensen, sem az nem közömbös gazdaságilag, vájjon a Németbirodalom életképes marad-e vagy nem. Ezért került a brit politika már 1918 óta következetesen bizonyos ellentétbe a francia politikával, amely a Németbirodalmat legalább is két generációra tönkre akarná tenni. A brit politika célja: megfelelő egyensúlyhelyzetet fenntartani a kontinens nagyhatalmai között; azaz hajszálnyira pontosan ugyanaz, mint volt Cromwell óta bármikor. Tehát nem fog vakon Franciaország után menni, másrészt igyekezni fog Németország borába is lehetőleg sok vizet tölteni. Éppen így nehéz meghatározni már ma Olaszország politikai állásfoglalását. Most egy éve határozottan, szívvel-lélekkel a francia-angol vonalon volt Németország ellen. Azóta két nyugati barátjának állásfoglalása a szankciós kérdésben Nagy-Britanniának nyílt ellenségévé tette, Franciaországgal szemben elhidegítette. Viszont Ausztria függetlenségének fenntartása Németországgal szemben sokkal életbevágóbb érdeke Olaszországnak, mint Abesszínia meghódítása: valóban léte függ ettől. Tehát nem hiszem, hogy nagyon tévednék abban a benyomásomban, hogy lelkileg s végső politikai célkitűzéseinek

szempontjából Olaszország ma is Stresában van, de csak akkor hajlandó valóban szívvel-lélekkel, testtel, politikával és hadieszközökkel visszatérni a stresai frontba, ha Nagy-Britannia és Franciaország megkövetik vétkeikért és mindenképpen megkönnyítik neki az abesszin hadjáratból való kibontakozást. Annak, hogy ez még nem következett be, a következménye az, hogy Olaszország ma igen barátságos politikát folytat Németországgal szemben és azt a látszatot kelti, mintha hajlandó lenne Berlinnel meg egyezni. Ha a szankciókat nem szüntetik be rövid időn belül és nem adnak meg Olaszországnak minden lehetőséget az etióp hadjárat likvidálására és gyümölcösztető kihasználására, akkor elhiszem: Mussolini is hajlandó lesz ráülni a roma—berlini tengelyre. Mindaddig a római iránytű azonban ingadozni fog északnyugat és észak között.

Az egyes hatalmak állásfoglalása az utolsó hetek aktuális kérdéseiben éppen az itt vázolt alapvonalak szerint alakult és váltakozott. Franciaországnak a Rajnavidék német katonai megszállása után joga lett volna rögtön átlépni a német határt és a maga részéről megszállni a Rajna balpartját. Nem tette meg, mert félt a következményektől. Egyrészt attól, hogy német ellenállásba ütközik és akkor kitör a háború, amit mégis, amíg csak lehet, elkerülni óhajt, mert természete nem harcias és mert úgylátszik nincs eléggé előkészülve egy offenzív hadjáratra; másrészt attól tartott, hogy Locarno két garáns hatalma meg sem mozdul és nem teljesíti kötelezettségeit vele szemben, azaz dacára a szerződés megszegésének Németország részéről, semleges marad. Ehhez a két hatalomnak formailag joga lett volna, mert a locarnói szerződés 2. cikkének 3. pontja alapján minden hatalom maga állapítja meg, vajjon olyan flagrns támadással áll-e szemben, amely a garanciát érvénybe lépteti. Nem élvén ezzel a védelmi jogával, Franciaország a szóbeli fenyegetések útjára lépett és ezekkel akarta egyrészt Németországot kényszeríteni arra, hogy ismét kiűrtse a Rajnavidéket, másrészt Angliát arra bírni, hogy szankciókat alkalmazzon Németország ellen és segítségére legyen a status quo ante helyreállításában. Nagy-Britannia viszont azonnal arra az álláspontra helyezkedett Hitler beszéde és a német memorandum alapján, hogy, bár helyteleníti a szerződések egyoldalú megváltoztatását, ezt még nem tekinti olyan súlyos támadásnak, amelyért szankciókat kellene alkalmaznia; Hitler javaslatait pedig elég komolyaknak tartja arra, hogy tárgyaljanak vele. Olaszország viszont teljesen passzívan viselkedett.

Ami azóta történt, az mind ugyanezen a vonalon fejlődik, befolyásolva az elmúlt év eseményei és belpolitikai motívumok által. Németország nem fogadta el a locarnói hatalmak javaslatát, amely szerint köteleznie kellett volna magát, hogy az újból megszállott Rajnavidéken nem épít erődítményeket és a locarnói szerződés érvényességének kérdését a hágai nemzetközi bíróság elé bocsátja döntés végett. Németország ezt visszautasította s igen súlyos politikai és katonai érvekkel bizonyította, hogy a locarnói szerződést lényegében érvénytelenítette a francia-szovjet egyezmény. Végleges választ és véglegesen megformulázott javaslatokat a német választások utáni időre ígért. A locarnói hatalmak és a népszövetségi tanács nem tehettek egyebet, mint hogy az utóbbival megállapították és elítélték Németország szerződésszegését, a probléma további tárgyalását hűsvét utánra halasztva. Az nyilvánvaló volt, hogy szankciók alkalmazására Németország ellen nem lehet a népszövetségi gépezetet megindítani akkor, amikor már egy népszövetségi nagyhatalom ellen sikertelenül működik ez a rettenetes és nehézkes gépezet. De a francia kormány mégsem lehetett engedékeny, mert hiszen választások előtt állván, a balpárti kormány engedékenysége végzetesen megerősíthette volna a jobboldalt, amely, közbevetőleg

legyen megjegyezve, amúgy is valószínűleg kevésbé rossz eredménnyel fog a választási küzdelemből kikerülni, mint amilyennel a rajnai epizód nélkül számolnia kellett volna. Nagy-Britanniának tehát a francia merevséggel s a francia-belga jogos igénnyel szemben, ha már nem volt hajlandó ma élesen fellépni Németország ellen, valamilyen koncessziót kellett adnia holnapra. Ez a koncesszió abban állott, hogy Nagy-Britannia Franciaországgal és Belgiummal szemben a maga részéről érvényben lévőnek ismerte el locarnói garanciáját. Ennek kiépítéseképpen a három hatalom megállapodott abban, hogy vezérkari tárgyalásokat folytat nem provokált német támadás közös megtorlása módozatainak megbeszélése tárgyában. Amint ezt Eden külügyminiszter hangsúlyozta, ennek a tisztán katonai, technikai és vezérkari megállapodásnak az előnye Nagy-Britannia számára Locarnóval szemben abban áll, hogy ez reciprocitáson alapul: azaz itt Franciaország és Belgium is garanciát adnak Nagy-Britanniának, ha őt érné először támadás. Ezek a tárgyalások meg is indultak, bár rendkívül kényesek és komplikáltak, hiszen a politikai alapvonalak dolgában nincs teljes megegyezés a három hatalom között, már pedig intim vezérkari megállapodást meg kell előznie a politikai célkitűzés egységességének. Viszont — s ez a németek gyanúja — a megindult tárgyalások azt mutatnák, hogy tényleg nagyobb az összhang ezek között a hatalmak között, mint a nyilvános viták alapján képzelhető lenne. Mindebből az látszik biztosnak, hogy a Rajnától nyugatra fekvő országok között az érdek szolidaritása nagyobb, mint az a jóindulat, amit az angolok mutatnak Németország irányában, másodsor pedig, hogy London és Párizs ezeket a tárgyalásokat pressziós eszköznek használja fel Németország ellen. Az kétségtelen, hogy Németország rajnai megszállási akciójával elvesztette azt a pozitívumot, amit számára Locarno mint biztonsági garancia jelentett. Ma már Franciaország megtámadhatja Németországot, anélkül hogy Nagy-Britannia és Olaszország szerződészerűen kötelezve lennének ellene háborút indítani. Ez az oka viszont annak, hogy Németország semmiféle koncessziót nem hajlandó tenni a rajnai erődítmények kérdésében: Németország állítólag ugyanis éppen olyan védelmi vonalat akar a Rajnavidéken kiépíteni, mint amilyen Franciaországban az ú. n. Maginot-vonal. Hiszen az újraszállítás egyik főoka éppen az volt, hogy a birodalom nem hagyhatta nyugati határát egészen nyitva, amikor a francia-orosz szerződés mégis csak két ellensége kénye-kedvétől tette függővé azt, hogy mikor válják kétoldali támadás áldozatává.

A MÁRCIUS 29-én lefolyt német választások természetesen meghozták Hitlernek azt a teljes győzelmet, amely előre kétségtelennek látszott. Nem tudjuk, hogyan folynak le a választások a nemzeti szocialista birodalomban, sem azt, hogy milyen ellenőrzés alatt állanak, de az kétségtelen, hogy mint választási eredmény a 98.95%-os választási részvétel rekord a választások történetében épúgy, mint a 9879% „igen“ szavazat, amely a Führer és külpolitikája mellett foglalt állást. Bevallom, engem inkább az lepett meg, hogy volt vagy félmillió német ember, aki ebben a németiség számára életbevágó és nagy belső elégtételt jelentő kérdésben „nem“-mel volt képes és „nem“-mel mert szavazni. Mindenesetre a leadott közel 44.5 millió „igen“ szavazat alapján kétségtelen, hogy a német nép zárt egészben áll vezére mögött és vakon követi őt bárhova akarná is vezetni. A választások után két nappal a német kormány képviselője, Ribbentrop, átadta a részletes német memorandumot Eden külügyminiszternek. Ez az írásmű két elven épült fel: a birodalmi kormány úgy érzi, hogy a német néptől mandátumot kapott arra, hogy függetlenségét és jogegyenlőségét minden körülmények

között megvédelmezze; másodsor a népszavazás kifejezést adott annak az őszinte kívánságnak, hogy általános megbékülés és megértés érdekében az összes európai államokkal együttműködjenek. A terv maga keveréke komoly béke és megegyezési akaratnak és lélektanilag ügyes propagandának. Főbb vonásaiban négyhónapos előkészítő, mintegy fegyverszüneti periódust javasol, amely alatt a további tárgyalások procedúráját kellene megállapítani. Azután egy második időszak az európai béke véglegesítésére vonatkozó tárgyalások lebonyolítására, egy harmadik időszak pedig a további rendszabályoknak és így főképpen a leszerelésnek és gazdasági rendezésnek végrehajtására szolgál. Megismétli a 25 évre szóló megneemtámadási egyezményre vonatkozó javaslatát a birodalom, Franciaország és Belgium között és kilátásba helyezi, hogy elfogadás esetén nem erősíti tovább a rajnai megszálló csapatokat. Minden katonai ellenőrzés vagy korlátozás azonban csupán teljes kölcsönösség alapján léphet életbe. Javasolja azonkívül a két ország egymásközi viszonylatában a nevelésben és a sajtóból minden mérgező anyagnak a kiküszöbölését, azaz röviden azt, amit az utóbbi évek folyamán erkölcsi leszerelésnek neveznek. A végleges megállapodást pedig a két országnak plebiszcitummal kellene garantálnia.

A javaslatot Angliában barátságosan fogadták és különösen tónusát előzékenynek minősítették. A franciák irreálisnak, szemfényvesztőnek, részben naivnak, részben pedig a jóhiszemű olvasó megtevesztésére kidolgozottak minősítették. Az egy hétre rá nyilvánosságra hozott francia válasz is két részből áll. Az első rész fényes dialektikájú éles polémia, a második része pedig lényegében megismétlése az eddigi francia béketerveknek. Teljesen a merev status quo alapján áll a kölcsönös segélynyújtási és kollektív biztonsági rendszer keretében. Ismét feleleveníti azt a régi, már az eredeti francia népszövetségi javaslatokban található prepozíciót, amely népszövetségi hadsereget akar létesíteni. Újdonság benne az a javaslat, hogy még a területi rendelkezések is revízió alá vehetők, de csak az újabb kollektív paktum megkötése után 25 esztendővel. Szövege alapján úgy kellene értelmezni a javaslatot, hogy az összehívandó konferencia maga semmiféle területi változást nem javasolhat. És főként ez teszi ezt a tisztán dogmatikus alapokra felépített javaslatot számunkra is teljesen elfogadhatatlanná!

Így áll egymással szemben mereven, szinte engesztelhetetlenül a két rendszer, a status quo és a dinamizmus rendszere. A kettő között bizonyos mértékig közvetítő álláspontot foglalnak el Nagy-Britannia és Olaszország — és ez az egyetlen pont, amelyben találkoznak. Nagy-Britannia úgylátszik határozottan és mind határozottabban egy új békekonferencia felé halad, amelyen nézete szerint még a területi rendelkezések is új meggondolás, új tárgyalás alá kell hogy kerüljenek. Olaszország pedig szintén a dinamizmus alapján áll, de talán nem annyira strikt elvi alapon, mint az angolok, akik területileg nincsenek Európában érdekelve.

A francia-angol, angol-német és francia-német tárgyalásokat nagy mértékben komplikálta az olasz keletafrikai hadjárat fejlődése és a szankciók hazajáró szelleme. Olaszország passzivitása a locarnói négyhatalmi tanácskozásokban még kényelmetlenebb, mint a népszövetségi Tanács kebelén belül. Engedékenységre való hajlamát pedig az olasz csapatok óriási arányokban kifejlődő győzelme az afrikai hadszíntéren még teljesebb mértékben lelohasztotta, mint eddig várható volt. Március 3-án intézte a tizenháromas bizottság felhívását a hadviselő hatalmakhoz, hogy szüntessék meg az ellenségeskedéseket és kezdjenek béketárgyalásokat. Mussolini erre Hitler márciusi 7-1 lépésének az ő számára felbecsülhetetlen hatása alatt rövid, de nem barátságtalan igennel válaszolt. A szankciósok élénk fájdalommal

mára azóta a tizenhárom bizottság összeállításáig több mint öt hét telt volt el, anélkül hogy ennek az „igen“-nek bármiféle eredménye mutatkozott volna. Ellenkezőleg, Badoglio derűsen folytatta az abesszin hadak szétmorzsolását. Angol forrásból pedig még azt a vádat is emelték az olasz hadvezetőség ellen, hogy a békés abesszin lakosságot gáztámadással pusztítja. Ezzel szemben az olaszok az abesszineket barbár kegyetlenséggel vádolják. A helyzet most az, hogy a háború a megtámadott fél számára kétségbeejtően folytatódik, dacára a hathónapos szankciós hadjáratnak. A Népszövetség és Nagy-Britannia presztízse azt kíváná, — úgy látszik még ma is — hogy a szankciókat élesítsék és ezzel Olaszországot térdre kényszerítsék. A józan ész azt mondja, hogy ha ez novemberben nem volt lehetséges, akkor ma nemcsak nem lehetséges, hanem már csak eredményes sem lenne. Azoknak, akik az egész szankciós gépezetet megindították, tudniok kellett volna, hajlandók-e ők maguk és a népszövetségi társhatalmak nagy többsége rövid időn belül elmenni a végkonklúzióig, azaz a háborúig, azért hogy a keletafrikai háborút megszüntessék. Amint ehhez nem volt meg sem a vezető hatalomnál, azaz Nagy-Britanniánál az akarat, sem a többiekénél a konszenzus, nem lett volna szabad fejest ugrani ebbe a próbálkozásba. Októberben és novemberben a szankciós hadjárat veszedelmes örültségnek látszott ugyan, de volt rendszer benne, ma már enyhén szólva gyerekesség, akár csak nyilvános diszkussziót is folytatni az olajszankciók kérdéséről. A franciák, akik a népszövetségi gondolkodás és olaszbarátság között kétségbeesett dilemmába kerültek, látva angol barátaik húzódozását attól, hogy a népszövetségi masinát Németország ellen megindítsák, már mindhangosabban fenyegetőztek a Népszövetségből való kilépéssel, ami aztán valóban nemcsak a genfi intézmény bomlását, hanem az európai anarchia kezdetét jelentette volna. Hogy a négyféle egymással mereven szemben álló álláspont között végül milyen megoldás fog létrejönni, azt ma még legfeljebb csak körvonalaiiban lehet elképzelni.

A franciák célja egyelőre az, hogy az angolokat és olaszokat egy nevezőre hozzák és így ezen az alapon belekényszerítsék Németországot egy számukra elfogadható megoldásba. Az angol kormány ugyan szívesen keresne valamilyen kibúvót a szankciós zsákutcából, különösen mert a domíniumok kezdik cserben hagyni Eden politikáját, mégis vigyáznia kell arra, hogy presztízsen túlnagy sérelem ne essék. A megoldás, hogy a szankciós kérdéstről a francia választás utánig nem tárgyalnak, ismét a francia álláspont védelmét jelenti, mert annyit jelent, hogy akkor aztán olajszankcióról többet igazán még a lapokban sem lehet szó. Viszont ennek az ellentétele lehet az, hogy a választások után a francia kormány is hajlandó lesz a német javaslatról realisabb alapon tárgyalni. Hogy milyen formában, azt még nem lehet tudni, de addigra az olasz-etiópiai konfliktusnak, mely Európát nem érdekli, vagy nem szabad hogy érdekelje, végleg arra a mellékvágányra kell kerülnie, amelyről csak doktrinér rövidlátás volt képes fővágányra átváltítani. Olaszország követelése az, hogy a békénél az adott katonai helyzetet vegyék tekintetbe, fegyverszünetre csak az olasz hadsereg biztonságát garantáló intézkedések alapján hajlandó, végül pedig csak kétoldalú tárgyalást folytat, azaz nem a Népszövetség keretében, bár kész arra, hogy a Népszövetséget a tárgyalásokról állandóan informálja. Amilyen kényes manapság jósolni, annyira viszonylagos nyugalommal állapíthatjuk meg, hogy a mai konfliktus anyagából belátható időn belül — ami alatt nagyon rövid, legfeljebb néhány éves terminust értek — sem angol-olasz, sem német-francia háború nem lesz.

A MÁRCIUS 19-től március 23-ig tartó olasz-magyar-osztrák tárgyalások Rómában mind a három fél számára kielégítő, megnyugtató és értékes

eredménnyel jártak. Elsősorban megmutatták egész Európa előtt, hogy Olaszország megnövekedett presztízzsel emelkedett ki az afrikai konfliktusból, hogy nemcsak elhanyagolni nem lehet, de igenis elhatározó mértékben itt van Európában. Ausztria számára rendkívüli értékű megnyugtató jelentett Olaszországnak teljes vértetben való megjelenése az európai fronton, feleslegessé tette számára, hogy más biztosítékokat keressen. Másrészt pedig formálisan is megnyitotta számára a Duna völgye más államaival létesítendő kétoldalú gazdasági megegyezések útját, amelyet ugyan eddig sem nehezített meg számára egyik partnere sem. Magyarországnak pedig nagy megnyugvást jelent, hogy a Mussolini vezetése alatt álló csoporthoz tartozik, amely Európa mai bonyolult és veszélyeket magában rejtő helyzetében viszonylag legkisebb kockázattal a viszonylag legnagyobb biztonságot jelenti. Mindamellet pedig változatlanul lehetővé teszi számára a szabadkéz politikájának folytatását. Bárhogyan forduljon is az angol-francia-olasz tárgyalások sorsa, a római protokollok számunkra megadják azt a biztonságot, hogy javuló kilátásokkal számolhatunk politikai céljaink megvalósítására. Bár különben és tudvalevő, hogy múlt őszi állásfoglalásunkat Olaszország mellett semmiféle kalmár számítás vagy okoskodás nem befolyásolta, politikai erkölcsi szempontból fontos, hogy megállapíthatjuk: érdemes volt a barátság szentsége mellé állani és az erkölcsileg helyes mellett határozni; ma a politikai eredmény is ezt igazolja. A magyar közvélemény mindenesetre egyhangú örömmel üdvözölte a római megállapodásokat.

Európának a békeszerződések megmerevítő hatása alól való felszabadulása irányában két további jelentékeny lépés történt. Az egyik Ausztria bejelentése, amellyel visszatért az általános kötelező katonai szolgálat alapjára, hogy katonai rendszerének kiépítésével hozzájáruljon függetlensége biztosításához. A másik pedig a török birodalomnak a lausannei-i szerződés aláíró hatalmaihoz és a Népszövetség tagjaihoz intézett jegyzéke, melyben a változott viszonyokra való tekintettel a lausannei-i szerződésnek a Dardanellák demilitarizálására vonatkozó intézkedéseinek szerződéses megváltoztatását javasolta. Bár az osztrák kormány tulajdonképpen nem katonai szolgálatkötelezettséget, hanem „általános szövetségi szolgálati“ kötelezettséget mondott ki, a kisantant-hatalmak mégis a saintgermaini szerződés 119. cikkének megsértését látták ebben. Sajtójuk rendkívül élesen reagált; kormányaik végül megegyedtek egy elég lanyhán megfogalmazott tiltakozó jegyzékkel, amelyre Ausztria — nem nagy respektussal — egyáltalában nem is felelt. Hiszen a kisantant-hatalmaknak, elsősorban Csehszlovákiának, be kellett látniok, hogy Ausztria katonai pozíciójának megerősítése utóvégre nekik is hasznukra van. (A kisantant egysége szempontjából persze a baj az, hogy Jugoszlávia ezt nem látja be ugyanilyen világosan.) Mind a három kisantant-hatalomnál az aggodalomra és a lármára a főök különben sem Ausztria katonai egyenjogúságának az önkényes megszerzése volt, hanem az a félelem, hogy Magyarország netán követné az osztrák példát. A magyar kormány nagyon bölcsen arra az álláspontra helyezkedett, hogy bár a katonai egyenjogúság szempontjából vallott felfogása változatlan, jelenleg nem óhajtja Ausztria példáját követni. A török kormány nemzetközi jogi szempontból korrekt eljárása, amelyben az alkalmazhatatlanná vált szerződést felmondja és megváltoztatását javasolja, s az a tény, hogy ezt elsősorban a brit kormány helyeslően jóváhagyólag tudomásul vette, nézetem szerint biztató jel arra, hogy a békeszerződések végleges megmerevedésének a lehetőségé már teljesen elmúlt. Ebből gyakorlati következtetéseket adott esetben és kedvező körülmények között természetesen szabad minden európai államnak levonnia.

MAGYAR KISEBBSÉG ROMÁNIÁBAN

Az ideges Nagy-Románia — A költségvetés és a közigazgatási katasztrófajavaslat vitája — A nagyenyedi munkásság csatlakozása az Országos Magyar Párthoz — Atrocitások — A szélsőjobboldali diákok kongresszusa Marosvásárhelyt — A Németh—Boldizsár eset — Bethlen György jubileuma

A Z ÓLMOSAN NEHÉZ problémáktól terhes európai atmoszféra szokatlan súllyal nehezedett az utóbbi hónapok során az erdélyi magyar kisebbség vállaira. Ritkán volt az erdélyi magyarság ennyire „letárási tárgya“ a külpolitika hullámzásainak és „Prügelknabe“-ja a belpolitika viharzásainak. A német, majd az osztrák lépés alapjaiban ingatta meg azt a szerződésrendszert, amelyre tizenhét évvel ezelőtt Nagyrománia létét építette. A Németbirodalom hatalmi növekedése erősen érezteti hatását Közép-Európa délkeleti részein is és ennek következtében az egyre növekvő jobboldali tábor Párizs helyett mindinkább Berlint kezdi „Mekkájának“ tekinteni. A francia, illetve német orientáció hívei a kulisszák mögött vívott harcok után a nyílt színen is összecsaptak és ha a román politika tengelyének irányváltozását egyelőre csak „felelőtlen elemek“ követelik is, ezek — legalább is egyébirányú akcióikban — a felelős hely nem túlságosan leplezett támogatását élvezik. Titulescu külügyminiszter ezért — meglehetősen megbízható jelentések szerint — több ízben Összeütközésbe is került a kormánnyal, mert a jobboldal demonstrációi nem egyszer kellemetlen kísérezést szolgáltattak külföldön folytatott külpolitikai tárgyalásaihoz. A háború állandó veszélye tartós izgalmi állapotba hozta a román kedélyeket, hiszen ha hallgatólagosan is, de mindenki tudja közülük, hogy egy háború nagyon is kétséges kimenetelű lenne Nagyromániára nézve. Mindezek a külső okok teljesen megnyitották a pártharcok zsilipjeit. A mehdinp-i, majd suceavai időközi választásokon lezajlott véres és erőszakos események világosan mutatták a robbanásig feszült hangulatot és azt az elszántságot, amellyel az egyes pártok a hatalomra törnek. A „legitim“ jobboldali pártokat — így a Frontul Romanesc-et — az uralkodó ugyan háttérbe szorította, úgyhogy lehetőségük hangoztatásával hirtelen felhagytak, de a politikailag „illegitim“ szervezetek, — a feloszlatott Vasgárda utódai — amelyek különböző diákegyesületek köpenyében vagy törpepártok formájában szerepelnek, hatásos eszközökkel dolgozva aknázzák alá nemcsak a kormány hatalmát, hanem az ország alkotmányát és külpolitikáját is. Bár a hatalomért folytatott harcban a küzdőtéren csak a liberális párt áll szemben a nemzeti parasztpárttal, amely egyre sürgetőbb hangon követeli magának a hatalmat, — ennek a küzdelemnek az ütemét és hangszerelését a szélsőjobboldal határozza meg, amely akaratának érvényesítéséért nem riad vissza attól sem, hogy egyes politikusokat halállal fenyegetessen meg. Ennek a szélsőjobbnek az egyik alapvető követelése a kisebbségekkel való teljes „elszámolás“ és így a kormányon lévők és a kormányra törők úgy igyekeznek a kedélyeket lecsillapítani, hogy kisebbségellenes cselekedetekkel bizonygatják „nemzeti“ és „jó román“ voltukat. Hogy például a Tatarescu-kormány mennyire kihasználta ezt az olcsó és hatásos propagandaeszközt, arról nem kisebb személyiség, mint „a numerus vala-

chicus atyja“, Vaida-Voivoda Sándor állította ki a bizonyítványt, amikor december 17-i uralkodói kihallgatása után — amelyen az uralkodó kormányalakítási terveit elutasította — a Tatarescu-kormány iránti lojalitásának és elismerésének a következő szavakkal adott kifejezést: „A Tatarescu-kormány a román elem védelmére tett intézkedéseivel a magánvállalatokkal szemben túllícitálta azokat, akik a numerus valachicus címén arcvonalba tömörültek!“ — Tatarescu miniszterelnök pedig néhány nappal előbb a kamarában a következő szavakkal számolt be arról a kormányakcióról, amely egy év leforgásán belül megközelítő pontossággal 16.000 kisebbségit fosztott meg kenyerétől és jövőjétől a nyelvvizsgák rendszere és a nemzeti munkavédelemről szóló törvény végrehajtása alapján: „Meggzúntettük az izgalmak állapotát, amelyet a közszolgálatokban uralkodó természetellenes helyzet okozott, mert másnak nem lehet nevezni azt a helyzetet, hogy 17 évvel az egyesülés után is voltak még tisztviselők, akik nem sajátították el az állam nyelvét, ugyanakkor pedig költségvetési megtakarítások ürügye alatt román tisztviselőket hagytak az utcákon. Erélyes kormányrendelettel szűntettük meg ezt a múltó anomáliát!“

A törvényhozás tavaszi ülészaka rendkívül élénk volt és különösen a költségvetési vita hozott igen sok tanulságot magával. A költségvetési hiány eltüntetése — amely 1932—33-ban tízmilliárd, az elmúlt költségvetési évben pedig másfél milliárdot tett ki — az adók kíméletlen behajtása, a különböző adó- és illetéknekem felemelése és a költségvetés egyes tételeinek megszorítása vagy teljes törlése során lett végrehajtva. Természetes, hogy ezek az eszközök elsősorban a kisebbségekkel szemben nyertek alkalmazást. Az erdélyi és főleg a székelyföldi adóbehajtás hajmeresztő módzatairól bőségesen beszámolt a napi sajtó. A felemelt adók és illetékek elsősorban a kisebbségeken lettek behajtva és az ő költségvetési tételeiket nyírbálták meg vagy tüntették el. Így a költségvetés teljesen megszüntette a kisebbségi felekezeti iskolák fenntartásához a kisebbségi szerződésben biztosított állami hozzájárulást és az egyházak segélyét 80%-kal leszállította, úgyhogy a kisebbségi iskolák és egyházak a legkétségbeejtőbb helyzetbe jutottak. A kisebbségi egyházak vezetői együttesen fordíúnak illetékes helyhez a méltánytalanság orvoslásáért és az Országos Magyar Párt is minden eszközzel küzd e költségvetési tétel megcsonkítása ellen.

A legélesebb harcot a Magyar Párt a közigazgatási javaslat körül folytatta és itt sikerült is jelentős eredményeket elérnie. A beszámoló elején vázolt okok miatt a Tatarescu-kormány ezzel a javaslattal akarta a magyar kisebbséget teljesen kizárni a maga és az ország ügyeibe való beleszólás jogából. A javaslat 11. szakasza ugyanis kimondta, hogy „a közigazgatási tanácsokba csak azok választhatók, akik románul írni és olvasni tudnak.“ Ez annyit jelentett volna, hogy a nyelvvizsgák jól ismert rendszerének az egész magyar kisebbségre való kiterjesztésével éppen a színmagyar területeken zárták volna ki a magyarságot saját ügyeinek intézéséből. A 136. szakasz pedig kimondja, hogy „a tanácskozásnak a közigazgatási tanácsokban román nyelven kell folytani.“ Ezt a szakaszt a 165. §. *f*) pontja szorította meg, amely kimondja, hogy „felosztatási ok, ha a közigazgatási tanácsokban a tanácskozás során más, tehát a kisebbségek anyanyelve elhangzott.“ A katasztrófa-javaslat ellen a Magyar Párt törvényhozói kétségbeesett erőfeszítéssel küzdöttek és sikerült is elérniök, hogy a nevezett szakaszokat módosították, úgyhogy csupán a közigazgatási tanács elnökére (falusi bíróra) nézve kötelező a román nyelv ismerete szóban és írásban, a jegyzőkönyvek románul vezetendők és a tanács elnöke köteles a kisebbségi nyelven történt felszólalásokat román nyelvre fordítani és így a tolmács szerepét betölteni a román és nemromán tanácsstagok között. Sajnos, a

többi kisebbségellenes javaslatnál már nem sikerült ilyen döntő eredményt elérni. Mint már említettem, a kisebbségi iskolák és egyházak költségvetési tételei még függőben vannak, de sorsuk — a különböző ígéretek ellenére is — meglehetősen bizonytalan. Sikerült az ipartörvényjavaslat vitája során, ha nem is megakadályozni, de mindenesetre elodáztatni, hogy a régi és kitűnően működő ipartestületeket beolvasszák a munkakamarákba, ami az ipartestületek vagyonának és autonómiájának megsemmisülését jelentette volna. Laár Ferencnek sikerült megmenteni a két még létező kisebbségi kereskedelmi közép fokú iskolát és a párt a nyelvvizsgák, valamint az ezzel kapcsolatos elbocsátások és nyugdíjmegvonások ügyében a tizennegyedik memorandumát nyújtotta be a kormányhoz.

Az Országos Magyar Párt parlamenti csoportjának erős aktivitása és az adott helyzethez mért igen jelentős sikerei rendkívül jó hatást gyakoroltak befelé is és lehet, hogy részben ennek köszönhető az a rendkívül jelentős eset is, hogy a nagyenyedi magyar munkásszervezetek beléptek az Országos Magyar Pártba. A munkásság mindaddig a szociáldemokrata pártban vagy más román pártokban tömörülve kereste érdekeinek védelmét és távol tartotta magát az ellenséges propaganda által „feudálisnak“ minősített Országos Magyar Párttól. A nagyenyedi munkásság lépése igen nagy jelentőségű abból a szempontból, hogy áttörte azt a válaszfalat, amelyet különböző elemek — nem utolsósorban a románok — emeltek a párt és a munkásság közé.

Az 1936. év első negyede ugyancsak bővelkedett atrocitásokban. Óriási felháborodást keltett Ungár Adolf dr., az Országos Magyar Párt bányászati tagozata alelnökének, a temesvári ügyvédi kamara prodékánjának letartóztatása ama vád alapján, hogy 1918-ban a parancsnoksága alá tartozó katonai karhatalmi század egyik katonája agyonlőtt egy cigányt, aki a letartóztatás elől futással igyekezett menekülni. A temesvári törvényszék azt az álláspontot foglalta el, hogy az 1921. évi amnesztia-törvény tisztán politikai természetű és ezért nem vonatkozik a közönséges bűncselekményekre, míg az Ungár Adolf dr. ellen felhozott vád ebbe a bűnkategóriába sorolandó, így a súlyosan cukorbeteg idős férfit vizsgálati fogságba vetették és joidéig a politikai foglyoknak kijáró kedvezményekben sem részesítették, úgyhogy élete állandóan komolyan veszélyeztetve volt a fűtetlen cella és a rabkoszt következtében. Ungár Adolf dr. most a nagyváradi ügyészség fogházában várja ügye elintézését, ahová a temesvári törvényszékkel szemben bejelentett elfogultsági panaszja miatt átvitték.

Ugyancsak óriási feltűnést és izalmat keltett, hogy Temesvár város ideiglenes bizottsága visszakövetelte Totis Rezső gyárostól azt a hatalmas bérházat, amelyet az impériumváltás előtt vásárolt meg a várostól. A város azzal az indokolással élt, hogy a magyar belügyminiszter hozzájárulása csak 1921-ben érkezett meg Temesvárra. Az ingatlanal együtt a város visszaköveteli az 1919 óta szedett házbérvédelmet is az esedékes kamatokkal együtt. Emellett Totis ellen adóeltitkolás címén ötmillió leies pert indított a román pénzügyi hatóság, mert magyarországi ingatlana után nem fizetett adót Romániában. Hasonló alapon vetettek ki adót és róttak ki büntetést Összesen két és fél millió lei erejéig Özv. Manassy Gyulánára is, Budapesten Örökölt háza után. A temesvári pénzügyi hatóság listáján hír szerint még 24 név szerepel, akik ellen hasonló alapon indítanak eljárást. Az eljárás alapja az, hogy az adóügyi nemzetközi megállapodást Románia annakidején nem írta alá. (!) Temesvár mellett Marosvásárhelyen történt a legtöbb atrocitás az utóbbi időben. Dandea úr, a törvénytelenül működő időközi bizottság elnöke, a legélesebb magyarellenés kampányokat bonyolítja le. Február végén a Glasul Muresului című lapban felhívást intézett a városi és megyei

vezető hivatalnokokhoz, hogy „megrendeléseiket, italmérési engedélyeket, az árlejtéssel kiadható munkákat, hivatali kinevezéseket és végül az elárve-rezhető értékeket csakis románok kezére juttassák. “ így történt, hogy a városi Bese-erdőből kitermelt fa árverezése alkalmával az egyik román igénylő 120 leiert kapta meg az ágfa csomóját, amelyért egy magyar gazda 450 leit ígért. A városi költségvetésből Dandea úr még a „székelyek vissza-románosítása“ céljaira is tudott 20.000 leit juttatni, magyar kulturális célokra azonban a törvényes rendelkezések ellenére egyetlen báni sem jutott, holott a költségvetési összeg 76 százalékát a város magyar adófizetői szolgáltatták be.

A legnagyobb izgalmat azonban kétségkívül a szélsőjobboldali diákok Marosvásárhelyre összehívott kongresszusa okozta. Mindenki el volt készülve a legrosszabbra. A kongresszus április első napjaiban lezajlott, szerencsére minden különösebb incidens nélkül. A diákok csupán egymás-közt verekedtek és kisebbségellenes magatartásuk, a hozott határozatoktól eltekintve, csupán a zsidó és magyar lapoknak a főtérén történt ünnepélyes elégetésében nyilvánult meg. Az izgalom azonban a tetőfokra hágott és Erdély magyarsága remegve tekintett a kritikus napokon Marosvásárhely felé, emlékezetébe idézve a néhány év előtti nagyváradi diákrombolásokat, amelyek Tatarescu miniszterelnök, akkori belügyi alminiszter felelőssége mellett zajlottak le. A tisztviselők, tanítók, munkások problémái továbbra is napirenden maradtak. Az elbocsátások miatt a közigazgatási perek lavi-nája indult meg és a közigazgatási bíróságok valóban a jog és igazság nevében hozva meg ítéleteiket, számos elmozdított magyar alkalmazottat vissza-helyeztek állásaikba, akiknek módjukban állt a közigazgatási per költségeit viselni. Az Országos Magyar Párt jogvédő irodái mindenütt lázasan dolgoznak, de az atrocitások tömege olyan óriási, hogy még mindig ezrével vannak és sajnos lesznek erdélyi magyarok, akik a legszömyűbb bizonytalansággal és a reménység szikrája nélkül tekintenek a holnap elé.

Az amúgy is végsőig feszített kisebbségi idegállapotot egy eddig még nem tapasztalt esemény hozta lázas izgalomba. Két fiatal magyar közíró igen éles kritika hangján emlékezett meg Budapesten erdélyi tapasztalatairól. A két írásmű hatása rendkívüli volt. Pro és kontra valóságos irodalom keletkezett Német László és Boldizsár Iván tanulmányai körül. A krónikás számára nem illetékes beavatkozni az efféle vitába és ezt annál kevésbbé tesszük, mert a Magyar Szemle hasábjain (1936 április) Ravasz László mint a legilletékesebb méltó módon fejezte be a vitát. Eltávolodva azonban az „izzó anyagtól“, szerény véleményünk szerint egy tragikusan komoly tanulság vonható le az immár lezajlott vitából: kétségbeejtően nem ismerjük egymást! Úgy hisszük, ha az elmúlt 17 év során többet foglalkoztunk, vagy ha úgy tetszik, foglalkozhattunk volna, az erdélyi magyarság helyzete megfigyelésével, a Németh—Boldizsár eset nem történt volna meg, vagy legalább is nem így!

A sok keserűség, gond és izgalom közepeit őszinte és meleg ünnepet ült — kisebbségi módra, külső cerimóniák nélkül — lélekben az erdélyi magyarság. Bethlen György gróf az Országos Magyar Párt elnöke a közel-múltban ünnepelte elnökségének tizedik évfordulóját. Bethlen György gróf az erdélyi magyarság életének talán legkritikusabb évtizedében állott népe élén, vállalva egy szinte emberfeletti küzdelem minden terhét és ódiáját. Az erdélyi magyarság meleg szívvel és lélekkel köszöntötte pártja elnökét, aki messze túlnöve a pártelnöki méltóságon, igazi vezetője tudott lenni népének.

A HUSZÁRSÁG EREDETHAGYOMÁNYA 1936-BAN .

MINDENKÉPP ÉRDEKES, minő anyagot von be szerző a huszárság eredetének vizsgálatába. Az eredetkérdés eddigi hozzászólói nyilvánvalóan szűkebb forrásterületet tartottak szán előtt. Keresték a huszárság legrégebb előfordulási adatait, iparkodtak azokat az egykorú miliőbe beilleszteni; arra voltak kíváncsiak, miért csak akkor és ekkor, miért nem előbb vagy később stb.? S egyiküknek sem jutott eszébe, hogy ismemiők illenék az 1914-i viszonyokat összefoglaló Nr. 2700/zu. Abt. 5—1914. szám alatt kiadott „Ordre de Bataille des k. u. k. Heeres, der k. k. und der k. ung. Landwehr in Frieden“, továbbá a 65.606/zu. Abt. 5—1918. szám alatt megjelent „Dislokationsübersicht“ című rendeleteket, valamint a világháború alatt összeállított, összesen 41 Einteilungslisté-t, melyek utolsója 1918 szeptember 14-én Op. Nr. 11.220/geh.—1918. szám alatt adatott ki. Pedig Zsuffa szerint mindezek a különböző Rendeleti Közlönyökkel egyetemben igen fontos levéltári adatok, melyeket sem a nagyközönség, sem a kutatók nem ismernek, amint nem ismerik a hadseregszervezéstan összefoglaló műveit sem, melyek közül néhányat cím szerint is felsorol. Szerencsére; mert itt kerül e sorok írója abba az örvendetes helyzetbe, hogy az egész komplexumhoz valamennyire mégis hozzászólhat. A v. Alten-féle Handbuch-ot t. i. magam is forgattam néha, Teuber és Ottenfeld (Zsuffánál Tauber O.) hatalmas díszmunkáját egyenesen igen sűrűn. Volt kezemben a Kohányi Zoltán (Zsuffánál Pál) egybegyűjtötte „A tengerészeti (!) közigazgatást szabályozó törvények és rendeletek gyűjteménye“ és sok év előtt a Ludovika Akadémián Stromfeld Aurél akkor még vezérkarba beosztott százados (utóbb a vörös hadsereg vezérkari főnöke; Zsuffa szövegében Antal a neve) hadseregszervezeti előadásait is hallgattam. Am mindezekből egyetlen szót sem tanultam a huszárság eredete felől.

Okunk van azonban azt hinni, hogy mindezeket szerző is csak azért sorolja fel, mert azt hiszi, hogy ezek a titokzatos számok és többnyire rosszul idézett szerzők és címek a szövegben az olvasókra jól hatnak. Előadásának okfejtő része t. i. már sokkal szűkebbkörű s a kutatók előtt nagyon is jól ismert apparátusra támaszkodik. Ehhez már mi is részletesebben szólhatunk hozzá.

¹V. ö. Magyar Szemle f. évi áprilisi számában, ahol 396. lapon az 5. sorban kozák szó helyett kozár olvasandó.

Főforrása — mint nem egy helyütt kiemeli — a Corpus Juris hadügyekre vonatkozó törvénysorozata. „A törvényszövegek mellett — írja — hitelesség tekintetében minden egyéb kútfő értéke eltörpül.⁶ (10. lap). Más helyen persze beismerni kénytelen, hogy akadtak törvényeink, eléggé számosán, melyeket éppen nem hajtottak végre, a forrásjelleg tehát nem egy esetben értelmezésre szorul. De helyszűke kedvéért talán ne törődjünk ilyen árnyalati szempontokkal, fogadjuk el, ami igaz is, hogy a paragrafusokból sok minden rekonstruálható s lássuk, hogyan dolgozik szerzőnk kritikája, hogyan használja fel legfontosabbnak mondott forrásfajtáját? Jócskán elcsodálkozhatunk már a legelső hivatkozásnál. Magyarul, majd latinul idézi az 1222-i Aranybulla VII. cikkét (8. lap) s közben jólétesülten megjegyzi, hogy „ez már az 1231-ben módosított szöveg.“ Hogy az eredeti s a megújított Aranybulla közismert szövegei között lényeges eltérések vannak, arról szemmel láthatóan sejtelve sincsen, nem is igen lehet, mert nyilvánvalóan azt hiszi, hogy miután az 1222-i Bulla eredeti példányai elvesztek, arról másolat egyáltalában nem maradt s a szöveget csak az 1231-i fogalmazás tartotta fenn, ez pedig nem más, mint az 1222-inek „hivatalos másolat...-a. (51. lap, 17. jegyzet.)

A törvényszövegekre nézve általában a millénniumi kiadást idézi, bizonyára ezt érti t. i. a Kolozsváry—Óváry-féle Corpus Juris alatt. Csak az Aranybullával tesz kivételt. Ott, ki tudná megmondani miért, Endlicher Monumenta-jára s Ferdinandy Gejza fordítására támaszkodik, kik természetesen mindketten megmondják, hogy az a bizonyos VII. cikk az első Aranybullából való, de beszélnek a másodikról, illetve közülük azt is. Egyszerűbb és célravezetőbb lett volna tehát az említett Corpus Juris-kiadás Nagy Gyula készítette fordításánál maradni, ez a kiadvány t. i. csak az 1222-i bullát közli s így meg lehetett volna menekülni a két szöveg közötti, úgylátszik kényes, választástól. Visszatérő szokása azonban, hogy nem azt a kiadványt idézi, honnan adatát tulajdonképpen vette 3 rövidség okából csak egy frappáns példát.

Hivatkozik a castellói püspöknek a Marczali-féle Enchiridionban kiadott jelentésére, de egyáltalában nem tudja, hogy a püspöknek több, pontosan három jelentése maradt fenn, s az, melyben Visegrádot „földi paradicsominak nevezi, nem azonos a Marczalinál közölttel. Furán hangzik, de azt kell hinnünk, hogy az Enchiridionból csak a lapszámot írta ki, a szöveget még csak végig sem futotta, még annak Marczali-írta magyar bevezetését sem. Mert itt Visegrádot nemcsak hiába keresnénk, de a bevezetés elolvasása után azt sem érthetnénk meg, miképpen nevezheti Zsuffa a püspököt következetesen „Castellani“-nak, holott Marczali világosan megmondja, hogy Maraschi Bertalannak hívták. Hogy hogyan és miért kellett ennek a jólcsengő s a magyar történetírásban teljesen ismeretlen névnek megszületni, arra semmiképpen sem tudunk felelni, de az bizonyos, hogy ezt a nevezetes Maraschi-levelt, ha már idézte, mindenképpen előnyös lett volna jól áttanulmányoznia. Csakugyan ragyogó képet nyújt Mátyás udvarának pompája és gazdagsága felől, de már önmagában lényeges figyelmeztetéseket adhatott volna szerzőnk kezébe. Talán nem hirdetné olyan lelkesen, hogy íme Mátyás békét diktált a németek hatalmas császáranak is, hiszen a legátus mégis jobban ismerte az

akkori erőviszonyokat, s szerinte a császár elleni háborúban oroszlán küzd az egérrel; oroszlán alatt természetesen a magyar királyt értvén. Sőt gyanút foghatott volna egy más irányban is. Kiderül t. i. a szövegből, hogy bizonyos idegen elemek, kiknek kulturális fölényét az akkori magyarsággal szemben soha senkinek sem jutott eszébe feltételezni, (Zsuffa nyílt kaput dönget, mert a jelentést ebből a szempontból hívja segítségül), az udvarnál igen jelentős politikai szerepet játszanak. Megemlékezve t. i. a magyar országnagyok, sőt a nagybefolyású királyné békevágyáról, azt írja Maraschi püspök, hogy „nincsen vérbeli magyar, ki ezt a keresztények elleni háborút vállalni akarná“. Csak a csehek kívánják, a török szökevények s a szerbek.— Szóval Mátyás háborúból élő zsoldosai — tehetjük mi hozzá.

Hanem hát szerzőnk forrásokat tanulmányozni nem szeret valami különösen. Hogy a kútfőnek mi a tartalma, ilyen kicsinyes kérdésekkel a legkritikább esetben törődik. A szokásos kritikai eljárással éppen ezért igen nehéz írásművéhez hozzászólni. Nincs lap, melyen ne hemzsegne a sok értetlenség és félremagyarázás. Ha valamennyire rá akarnánk mutatni, az övénel jóval terjedelmesebb szövegre volna szükségünk. De a helyes értékeléshez bizonyára bőven elég, ha néhány kiáltóbb megállapítás-csoportját vesszük szemügyre. Már ilyen szűkített területre vonatkozó vizsgálat is csodákat fog eredményezni.

Első pillantásra szembetűnő s talán mindent magyarázó hiedelme a középkori köznemesség katonai értékének egészen misztikus túlbecsülése.

Úgy látja, hogy csak a magyar múlt dicsekedhetik homogén és állandó (!) nemzeti sereggel. Másutt mindenütt az uralkodó volt a hadsereg s egyrészt idegenekből állott, másrészt ideiglenes volt, éppen a fizetést húzó idegenek magas zsoldkölsége miatt. Elismeri nb., hogy a magyar királyok seregei is nagyrészt ilyenek már a középkorban, azok t. i., melyekkel tetszésük szerint rendelkeztek. De ezek mellett szerinte mindig ott volt a szabad magyarok fegyveres tömege, a nemzeti hadsereg (mely) azokból a lázongó, de levert, vagy lecsillapított szabad emberekből, nemesekből alakult meg (Aba, Ajtony, Gyula stb.), kik Szent István királlyal szemben katonai kötelezettséget nem vállaltak (!), de kijelentették (!), ha a hont veszély fenyegeti, fegyvert fognak.“ (57. lap.). Ebből következik, hogy „a magyar nemzet a patrimonális / királyság megalakulása után egész haderejével szomszédai ellen sohasem léphetett fel, mert azt hadszervezetünk lényege tiltotta.“ A királyi sereg küzdhetett a határokon kívül, a nemzeti nem. Igaz; s ez szerinte „korrekt és a mai nemzetek fejlett jogérzékét is felülmúló becsületesség“, minek következtében „egész haderejünkkel akkor sem támadhattak ellenfeleikre, ha őket határozott és sorozatos sérelem érte.“ (8—9. lap.). Mi az eredmény? „A kétféle sereget egyesíteni és azzal az ország határain túl a török ellen támadólag fellépni lehetetlenség volt.“ „Tehát Mohácsnál elsősorban a magyar hadszervezeti és hadkötelezettségi formák buktak el, és idő kellett ahhoz, amíg nálunk a germán hadszervezet és hadkötelezettség gyökeret vert.“ (58. lap.).

A dolgot nem egészen így tudom, de annyi bizonyos, hogy a szerző által különben perhorreszkált „germán hadszervezet“-nek ilyen bókot és elismerést még nem igen juttattak. Az, szerencséjére, nem volt ennyire becsületes. No, a magyar sem, de bizonyos igazság mégis van ezekben a megállapításokban, csak persze éppen ellenkezője annak, amit Zsuffa lépten-nyomon hirdet. Tény az, hogy a köznemesség szerepe a magyar haditörténetben, amint az újkor felé haladunk,

mind szánalmasabbá válik, ahogy ez sokszáz, szerző nem ismerte, adatból, de magából a Corpus Jurisból is kimutatható. A köznemességet csakugyan bajos volt a királyi sereggel egyesíteni, mert mindinkább kivonta magát a hadakozás terhe alól. S hogy királyaink közül, hatalmuk viszonylagos gyengesége következtében egyedül Mátyásnak sikerült őket megadóztatni, — pedig az állandó húzódozásnak és az ebből folyó katonai elértéktelenedésnek csak az adó lehetett a rekompenzációja — az a magyar fejlődésnek kétségkívül szomorú árnya. Bizony a germán és egyéb külföld, mikorra ez a fokozat bekövetkezett, az adót szabályszerűen és könnyörtelenül bevezette. Mohácsnál ott volt a király és a főnemesség, a köznemesség — pedig a hely nem esik a gyepek túlra — nem. S a csata talán csakugyan nem alakul akkora katasztrófává, ha a köznemesség adójából a királyi bandériumok számát megfelelően növelni sikerült volna. Hogy ez a „becsületesség“ kárhozatos volt, azt Mohács esetében egészen jól látja.

A köznemesség, mint társadalmi osztály a XV. században bizony már csak papiroson volt katona. Ott persze nagyon is, mert mi lett volna különben a nemesi kiváltságokkal, hogyan hirdethette volna Werbőczy a nemesség egységének elvét! A fejenkénti hadkötelezettséget tehát minden áron fenn kellett tartani s egyúttal lehetőleg gondoskodni a valóságos hadbahívás lehetetlenné tételéről vagy legalább is nyomatékos megnehezítéséről. Ez sikerült is. Az egyre-másra hozott későközépkori törvények sorra kikötik, hogy az országot védeni mindenekelőtt a király s a főúri rend köteles, a köznemesség csak abban az esetben, ha az elsősorban hivatottak ereje kevésnek bizonyulna, de akkor is csak az ország határain belül. Ez a fejlődés egészen világos és félreérthetetlen, s kétségtelen az is, hogy a köznemest ilyenformán nem is igen volt érdemes mozgósítani, hiszen a hadakozástól tökéletesen elszokott. Csak azt nem értjük, hogyan képzei Zsuffa, „hogy a banderialis hadszervezetnek legjobban megszervezett, legállandóbb és legnagyobb harci értékű egységei a megyénként kiállított nemesi bandériumok voltak“. (46. lap). Hogyan képzei, mikor még ugyanazon lapon — nagyon helyesen — maga is kiemeli, hogy „ha a megyei, mint felkelő bandériumok, fegyverzet, felszerelés és kiképzés tekintetében nem is állottak mindig a kor követelményei által megkívánt színvonalon, — sőt sokszor nagyon is alatta maradtak — tagjainak faji tulajdonságaiból eredő katonai erényei miatt mégis csodákat műveltek.“ Különösen a mohácsi csata után, mert „a magyar sorsnak súlyos keresztjét rendszerint a nemesi, megyei bandériumok viselték.“ íme — mondja alább — a nemesi bandériumok élén küzdő Zrínyi, Szondy és Dobó... Igaz, csak az a baj — állapíthatja meg az olvasó — hogy Zrínyi horvát bán volt s serege java állandó zsoldos, jórészt földönfutóvá tett, vagy létében fenyegetett köznemes, ki azonban nem ebben a minőségében küzdött, hanem mint a királyi sereg fizetett tagja; Drégelyben bizonyára voltak odaszorult nemesek, de nem nemesi bandérium, hiszen Szondy nem volt sem több, sem kevesebb, mint az esztergomi érsek tisztartója. Ugyanúgy Egerben, csak ott Dobó püspöki, majd az ostrom idején, királyi zsoldoskapitányi minőségben intézte a védelmet. Zsuffa vélekedését megszívvelve ezen-

túl következetesen el kellene utasítanunk hivatásos katonatisztjeink sokszor hallott s katonai szaklapokban is hangsúlyozott ítéletét, hogy t. i. még a legjobb indulatú újoncanyagból is meglehetősen nehéz katonát faragni. A középkorban a helyzet úgylátszik más volt, akkor a köznemesség minden nehézségnek fölibe tudott kerekedni, bár olyan értékes elemnek mégsem tartotta magát, hogy megyénként 20—20 jobbágytelek után állítson ki önmaga kebeléből egy-egy lovast. Ennyire könnyű megoldási tervvel sohasem mert előhozakodni, csak Zsuffa hiszi így (55. lap). De hát az ő szemében a köznemesei réteg katonai elsőbbsége és a húsas alap annyira fontos, — mindjárt elválik, hogy miért — hogy a nemesből egyszerűen telekkatonát csinált. Nem kell külön kiemelnünk, hogy ilyesmiről a források mitsem tudnak, a köznemesség fejenként volt hadköteles s egészében iparkodott e kötelezettségtől szabadulni. Lehet, sőt kézenfekvő, hogy hadraszólítás esetén csakugyan nem vonult ki, nem ült fel minden alkalommal a megye egész nemessége, lehet, hogy utánpótlásról gondoskodandó, vagy nemzetgazdasági okokból, bizonyos szám csakugyan otthon maradt. (Számos törvény fel is sorolja a mentességek fajtáit.) De eme beosztás részleteiről nincsen százalékmeghatározó tudósításunk s hogy a nemeseknek csak huszadrésze indult volna elvszerűen és mindig táborba, az egyenesen lehetetlen annál inkább, mert a felkelések időtartama rendszeren hat hétben szabódott meg. A köznemességnek kétségkívül voltak komoly katonai képzettségű elemei, akár réteget is mondhatnánk, de ezek familiáris viszonyban állandó szolgálatot vállaltak a király és a főurak bandériumaiban. Erre nézve ugyancsak számos okleveles adattal rendelkezünk, melyekből tudjuk, hogy ezek a familiárisok az állandó bandériumtartásra kötelezett főurak parancsa alatt csakugyan a hadakozásnak szentelték életüket, de ezért pénzbeli vagy egyéb kárpótlást kaptak, éppen mint gazdáik bizonyos meghatározott királyi salláriumot. A XV. század banderialistája lényegben bizonyára zsoldos volt már. A középkort annyira jellemző s a terménygazdasággal együttjáró szakadozottság és sokféleiség természetesen ezen a téren is kiütkezött s nem is napok alatt szívódott fel. A familiáris viszonylat egyezségeen alapult. Ebben nagy szerepe lehetett és volt is, különösen eleinte, a főúr által, mondjuk meg őszintén, hűbérbe adott vagy oltalma alá fogadott földbirtoknak. De a fejlődés nálunk is, mint egész Európában, a zsoldrendszer felé haladt s mikorra a törvényhozás pontosan megszabta, hogy melyik főúr mennyi embert tartozik s mely területen fegyver alatt tartani, tehát a XV. század első felében már bizonyosan, kétségkívül el is jutott odáig. Éppen ellenkezője áll t. i. annak, mit Zsuffa gondol, hogy a bandériumok létszáma a kiállító főpap vagy főúr kénye-kedvétől függött (94. lap). Harminc lappal eme megjegyzése előtt idézte Szederkényi nyomán az 1435-iki törvény megszabta berendezkedést, közli is, melyik zászlósúr, melyik határrész védelmében, milyen erejű csapat fenntartására köteles. De az ilyesmi, s ez megint egy sajátos vonása a dolgozatnak, csakhamar tökéletesen kiesik a tudatából, mert hát nem illik bele a koncepciójába. Az ennyire állandó szerepű bandériumok szülőföldjüktől esetleg egészen távol szolgáló tagjai természetes, hogy már állandó zsoldot húztak, míg

korábban, a főúri rend kiválása idején, a XIII. század második felében katonai szolgálat jutalmazására csakis földbirtok állott rendelkezésre. Az átmenetet és fokozatait csak teljes okleveles apparátussal lehetne rekonstruálni, s miután a bandériális rendszer története még történetírásunk egyik tisztázatlan kérdése, magától értődik, hogy ezekre a részletekre nézve itt nem várunk feleletet.

Elfogadjuk azt is, bár a kifejezések ismeretlenek s kicsit regényesen hangzók számunkra, hogy ezt az eredeti szolgálati viszonyt az a bizonyos „praedita servitum v. servientium“-megállapodás, illetve kapcsolat szabályozta, mely a köznemesi osztály számos tagja s a „Societas Baronorum társaság“ nagybirtokosai között létrejött. (Az idézőjelbe tett hibás szakterminusokat szeretnénk sajtóhibának minősíteni, de nem hisszük, hogy jussunk volna hozzá, mert következetesen visszatérnek.) De mikor így némely áldozatok árán is belezőkkenni próbálunk szerzőnk gondolatmenetébe, azonnal olyan továbbonyolítás következik, melynek megengését már nem merjük megkockáztatni. Hogy ezeket a feudumot nyert servienseket mai értelemben vett tartalékosoknak nevezi (54. lap), rendben van. Merészül modem kifejezés, de szemléltető; azonban miért praedialisták valamennyien, mikor jogtörténünk ezt a fogalmat az ú. n. egyházi nemesek részére foglalta le? Zsuifa egyházi nemesei viszont maguk a főpapok, kik ebben a minőségükben bandériumaikkal egyetemben az ú. n. nemzeti hadsereg tagjai! És ott vannak ebben a fura alkotmányban a 48-ik lap grafikonja szerint a főurak is, legelői „a nádor és környezete“. Az országbíró, a tárnok, horvát bán stb. ellenben hiányzik, ők tehát vagy a nádor környezetébe értendők, vagy, ami inkább rendjénvaló, a királyi sereg tiszti bandériumainak rovatába. (Erre nézve nem nyerünk felvilágosítást.) Ha azonban így van, s eddig így tudtuk, akkor minek a nádort tőlük elválasztani? Más természetű a nádor bandériuma, mint az országbíróé? S hová lett a Corpus Juris, a főforrás, annyira hangsúlyozott seregtagozása? Legelői a király, majd a prelátusok és bárók s csak legvégül igazán végső esetben tartozik a köznemesség honvédelmi kötelezettséggel. A törvényhozás tendenciája, mint már kiemeltük, elbúsító, de kétségkívül ilyen. Az is bizonyos, hogy a kor tudatában a két első csoport közelebb állt egymáshoz, mint a köznemesség a másodikhoz; ezt tudjuk is a reánk maradt csataleírások egész sorából.

A XIV. században még talán nem volt egészen így. A Corpus Juris erre a korszakra nézve jócskán cserbenhagy, de az éppen ezidőtájt szokásos, hadosztatások szerinti, keltezési módból — s ilyen ú. n. residentia exercitus-t 1308 és 1398 között tucatszámra sikerült a magyar okleveles gyakorlat alapján kimutatni — mindenesetre sok joggal következtethetnénk a köznemesség még ekkor eléggé sűrű hadbahívására. Elvégre az a sok perhalasztás, miről az oklevelek a hadosztatások quindenáival kapcsolatban beszélnek, talán nem egyedül a királyi és főúri servienseket érintette. Ám ez megint a bandériális szisztéma történetébe vágna s tisztázására a mi esetünkben amúgy sincsen szükség. Szerző röviden megnyugtat, hogy az Anjouk korában „a nemesfelkelés külellenség hiánya miatt nem ült fel.“ (96. lap.) Zsigmond alatt azután annál sűrűbben; szóval éppen ellenkezője áll mindannak, mit a hazai kutatás eddig a forrásokból kiolvasott. Hogy például az 1435-1, mint említettem egészében idézett, honvédelmi rend szövegében a köznemességnek nem jutott hely, az nem jelent egyáltalában semmit. Azok létszáma, mondja, felsorolva nincs. Hát ez igaz.

A XV. századnak hadtörténelmi szempontból legjellemzőbb vonása szerinte, hogy „egyesek nélkülöztek és ingyen katonáskodtak

(ezek a köznemesek), mások (a főurak) földi javakban bővelkedtek, de a honvédelmi kötelezettségeikkel járó anyagi terhek vállalásától irtóztak.“ (57. lap.) Mátyás király az alakulást úgy látszik nem ilyenek ítélte, s egészen értetlenül a köznemességet iparkodott adófizetésre szorítani, a főúri bandériumoktól továbbra is rendszeres szolgálatot követelt. S ha uralma első felében s mindig a második vonalbeli elemektől hemzsegő, török seregek ellen a köznemességet néha mozgósította is, hiszen az a 80.000 embernyi harcostömeg, melyről a velencei követ emlékezik meg 1458-ban, bizonyára nemcsak bandériumokból s felkelő parasztnépből állott, hanem hihetőleg a szomszédos területek köznemeseiből is, az ilyen eset már akkor is kivételes, később még inkább. A követ szerint javarésztük keresztes hadra kelt egyszerű parasztember volt, gyarló katonai értékkel, de a török ellen — írja folytatólag — hasznos szolgálatokat tehetnek. Vájjon miért nem hívott zászlók alá a király ilyenfajta sereget Giskra ellen is, esetleg néhány, — Zsuffa szerint — minden másnál magasabb harciértékű megyei bandériumot? Miért írja ugyancsak 1458-ban, ugyanakkor, mikor 80.000 embere állott a déli határon, apósához a cseh királyhoz, hogy volt ugyan elegendő számú zsoldosa, de ezeket bizonyos gyanú miatt elbocsátotta, s most Giskrával szemben hűséges páncélosokra volna szüksége, kiknek zsoldját természetesen ő fizetné. Kér pedig szám szerint 500 lovat, „kikre becsületünket és javainkat reabízassuk.“

80.000 és 500 két nagyon szélsőséges határérték s aki csak a számjegyeket nézi, könnyen ejt el olyan észrevételeket, hogy „az ősi magyar harcmódtól lényegesen eltérő nyugati harcmód és a nehéz fegyverek használata, amely őseink harcokésztségét korlátozta, csak annyiban vált kedvelné és terjedt el, mint ma a lovaspólo-játék.“ (76. lap.). Vagy hogy olyan törvényes rendelkezéseket, minőt pl. a nehézfegyverzetet előíró 1498: VI. t.-cikk tartalmaz, egyszerűen nem hajtottak végre. Hogyan tehették volna, mikor annyira nem fémek bele a Zsuffa-féle keretekbe. S ha azt olvassuk egészen hiteles lajstromban, hogy Mátyás még uralma vége felé is körülbelül 150.000 embert vonultat fel a török ellen (persze ebben benne vannak az oláh vajdák, székelyek stb. kontingensei is) s ebből mindössze 6000 a páncélos lovasság létszáma, mire gondoljunk? Vájjon a lovaspólo fogyatékos elterjedésére, vagy a fentemlített 500-as és 80.000-es adatokra?

Mielőtt azonban ilyen Összevetések kapcsán szerzünk munkájának velejáról néhány megjegyzést tennénk, két tekintetben határozottan igazságot kell neki szolgáltatnunk. Az olvasó bizonyára régen feltette már a kérdést, mi van tulajdonképpen a huszárok eredetével? A dolgozat első végigolvasásakor valószínűleg mindenkinek az lesz az érzése, hogy valami kaotikus anyagraktárba toppant, hol a hazai történet sok apró részletéről értesül, mit eddig egészen másként tudott. Megismer nem egy olyat is, mely egyetemes történeti jelentőségű. Például ha a somogyván monostort 1091-ben csakugyan a ciszterciek és premontreiek alapították (77. lap), akkor ezek a szerzetesrendek nyilvánvalóan magyar eredetűek! Nincs továbbá mit beszélni többé arról a taktikai forradalomról, mi a svájciak Merész Károly feletti győzelmei nyomán Európaszerte a gyalogságot tette vezető fegyveremmé, hiszen a Granson-nál vezérkedő Halwyll János, ki előbb magyar zsoldban is állott „a magyar haditudomány szabályai szerint vezette seregét és oly nagyra becsülte a könnyű felszerelésű magyar lovaskatonát“ (97. lap). Mindezek roppantul érdekes dolgok, a huszárról ellenben sok fogadkozáson kívül alig hallottunk egy-egy elejtett szót. Míg végre az egyik sarokban reabukkanunk egy igen vékony fasciculusra, — a munkának alig tíz lapja — ez tartalmazza a lényegbe vágó adatokat és eredményeket. Mielőtt azonban ebbe bepillantánánk, két nevezetes s eddigi megjegyzéseink után talán nem várt megállapítást kell tennünk. Először: szerzőnek van tudományos érzéke.

Belátja és tudja pl., hogy a déli hatás jelentkezzék bár délszláv mezben, tulajdonképpen török hatás (77. lap). Majd mikor hadtörténet helyett hadszervezettörténetet sürget, intuitíve reámutat arra a kívánságra, mit sok kutató, ki veritékes tanulmányok birtokában kötött ki az idevágó munkálkodás régióiban, csak sok küzdelem után és árán tudott magáévá tenni és megfogalmazni, hogy t. i. az ütközetek és hadikészületek rekonstruálása csak előkészületi fokozat s a hadtörténelem akkor válik tudománnyá, mikor társadalomtörténetté lesz. Másodszor: szerzőnk elfogult és készületlen, de szigorúan logikus elme. Ha érdeklődésének ezt a makacs összpontosítanitudását a források megerősökölése helyett azok tanulmányozására fordította volna, erős a hitem, hogy a magyar történettudomány számbavehető hozzászólásokat várhatna tőle. Ezt a könyvet persze ez esetben nem írta volna meg. Amit fentebb a különböző Einteilungslistékról és Rendeleti Közlönyökről mondtam, természetesen fenntartom, de nem áll, hogy a múltira vonatkozó adatapparátusa találmra összemarkolt volna. Sőt ellenkezőleg, minden egy célt szolgál: a huszárhagyományt meg kell menteni, a huszár számára előkelő ősrökről kell gondoskodni s miután a király és a főemberek bandériumaira vagy zsoldosaira gondolni mégsem lehet, — ezekről már maga a Corpus Juris is túlságosan világosan nyilatkozik, ezek kétségkívíl a nyugati harcmód letéteményesei — tehát a köznemesség katonai alakulataival kell a közép-kori huszárságot azonosítani. Mindenáron! A sok divergensnek látszó megjegyzés egytől-egyig ide vág, az olvasónak szerintem nincsen igazs, ha káoszról beszél, nem szétfolyó előadás ez, bármennyire annak látszik, csak minden porcikájában történetellenes.

Ezért kellett egyrészt a XIII—XIV., másrészt a XV. század specifikus alakulási ismérveit egyszerűen felcserélni, ezért kellett a köznemesség hadkötelezettségét minden huszadik megyei nemesre szorítani.

Ezért nem volt szabad még csak észre sem venni a huszárt portyázó rablónak tudó XV. századbéli okleveles adatokat s „a helyzet tisztázása céljából“ (20. lap) minden történeti érzék paródiájaképpen az 1848. XXII. törvénycikkre hivatkozni, mely szerint a nemzetörség kötelékébe csak főbenjáró bünöktől mentes elemek vehetők fel. Ez a XIX. század demokráciájának mentalitása a néphadsereg összetételét illetően, de hol van a XV. századétól, hol még a XVIII-ikétől is! De Zsuffa szerint visszaható értékű és jelentésű. A XVIII. századnak kétségkívíl Nagy Frigyes serege volt a legtökéletesebb katonai alkotása. S a király, míg tisztikarától a legfinnyásabb erkölcsi érzéket követelte, egészen természetesen találta, hogy a legénység a nép salakjából telik ki. Ezt meg is írta. A mi Páriz-Pápmak pedig ugyanakkor azt mondja a latin nyelv magyarországi használatára nézve perdöntő jelentőségű szótárában, hogy Latro annyi, mint Tolvaj, Item: Seregbe-való vitéz. Bizonyos gyanús mellékíz tehát még akkor is élt. Hiteles és Zsuffa által is ismert forrás állítja, hogy Mátyás királynak mintegy 5000 rác lovasa volt. Ez azonban hihetetlen. Hiszen — írja fölényes határozottsággal — a szerb sohasem volt lovasnép, ilyen lóállománnyal a szerbek még 1914—18-ban (!) sem rendelkeztek (101. lap) s körülbelül Zsigmond király kora óta „a tüzérség fejlesztésére fektették a fösúlyt és a lovasság fejlesztését tudatosan elhanyagolták“ (68. lap). Valóságos révületben olvassuk már ezeket a sorokat. Merjünk csak egyetlen adatot kérni a középkor szerb tüzérségéről? De hát akkor minek nevezzük ezeket a fontos megállapításokat? Tévedéseknek, elírásoknak? Nem tudom. Szekfü nagy összefoglaló műve egy helyén azt írta, hogy Bocskay seregében a hajdúk eredetileg szláv eredete erősen elhalványult már, szóval, hogy az elmagyarosodás folyamata befejezés felé közeledett. Zsuffa ismer egy 1530-i oklevelet, mely Vécsey Balázs királyi gyalogskapitányt is említi. Hát akkor, kérdi, hogyan lehet 1606 után kezdődő elmagyarosodásról beszélni? (22. lap.) Magától értetődik, hogy sehogyan, nem is állított ilyet senki. Szekfü Bocskay koráról szölt, s nem 1530-ról. Csak ő persze nem igen tenné fel, hogy a parancsnok magyar neve már ez utóbbi évre nézve is színmagyar alantos-réteget bizonyít. Ám, hogy ki mit mond, úgy látszik éppen nem fontos. Ugyancsak Szekfü meg merte írni, dolgozatom tartalmát tudomásul véve, hogy Mátyás király huszárjai rácok voltak. Ezt határozottan még Tóth sem

állította, — mondja szerzőnk. Dehogynem; ez a dolgozatom végeredménye. Azonban minden hiába. A Corpus Juris ismerte legelső huszárparancsnokok: a szerb despota és Belmosevity Milos; utóbb Szerémi egész lajstromot ad Szapolyai János ugyancsak rác huszárvezéreiről. Mi következik ebből? „János királynak szerb huszártisztjei sohasem voltak, miként olyanokkal Mátyás király sem rendelkezett.“ (26. lap.) Némely, mindig déli eredetű idegen források sűrűn emlegetik a fegyveres cursor-ok, néha egész csapatok futárszolgálatát; ugyanígy írnak később a királyi számadáskönyvek udvari huszárokról futárminőségben, mi természetesen feltűnt s a tényállást össze is vettem a Miklosich kiszemelte eredetkifejezéssel, a cursor szóval. Erre hivatkozni sem lehet,—mondja Zsuffa— „sőt a cursor-t a huszárral egy napon említeni sem szabad, mert a magyar huszár sohasem futár, kit őseink fullajtárnak neveztek, mert egy ideig csakis a hon védelmére hivatott kiváló harcos volt.“ (19. lap.) Punktum! Mátyás király seregét elszlávosítottam, veti a szememre több ízben. Pedig hát, ha a parancsnokok közül Hág Ferenc vagy Haugwitz német volt is, a seregben legkevesebb volt a délszláv katonaelem (64. lap). Hót ez már tagadhatatlanul igaz. Fentvezett kiváló zsoldosvezéreink a királyi állandó zsoldoscsapatokat, a később fekete seregeknek nevezett nehézfégyverzetűeket kommandírozták. Hogy ezek soraiban délszláv akadt volna, nemcsak hogy nem mondtam, de nem is hiszem. Adat legalább is egyáltalában nincsen idevágó. Annál több a huszárokra nézve. Róluk tehát nem írhattam mást.

S kiegészíthetném még ezt a koszorút jó egynéhány hasonló” értékű és természetű híradással. De úgy gondolom, máris súlyosan visszaéltem az olvasó türelmével. Végzek tehát és reátérek arra a néhány lapra, mely csakugyan egyenesen a huszár eredetével foglalkozik. Amit elmulasztok, nem mond többet, mint amit a szövegből eddig is kihüvelyezhettünk. A rövid, perdöntőnek szánt rész ellenben levonja a végső következtetéseket. Ezek ismertetésével feltétlenül tartozunk, már csak azért is, mert ezekben nyilatkozik meg legvilágosabban szerzőnk módszerének beállítottsága. Legjobb ha meghallgatjuk őt magát.

„Felmerül a kérdés, kik voltak tehát azok, akiket a magyar hadsereg keretén belül legelőször neveztek huszárnak?

Azt felelhetjük, hogy csak a nemzeti hadsereg nemesi bandériumainak keretein belül léteztek olyan magyar lovaskatonák, akiket a nép száján keletkezett zamatos magyar kifejezéssel már Nagy Lajos korában is huszárnak neveztek, mert ők 20—20 jobbágytelek arányában kiállított lovaskatonák voltak. Minden jel arra mutat, hogy az Arany Bulla értelmében már szilárdabb szervezettel bíró nemzeti hadseregek, nemesfelkelésnek tagjait is huszárnak nevezték, amikor a nemzed hadsereg még csak egyféle egységekből, csak a nemesek megyénkénti fegyveres csoportjaiból állott. Sőt a nyomok Kálmán király koráig nyúlnak vissza.“ (91. lap.)

Ezek a Zsuffa-féle huszárok hadbáhívás esetén természetesen zsold nélkül szolgáltak, hiszen errefcöteles felkelők voltak, ezt számos helyen hangsúlyozza. Máshelyt azt írja róluk, hogy „a magyar nemzet kiváltságosai közé tartoztak“ (95. lap). Fegyverzetüket is ismerjük; 1498-ból már egészen hitelesen. Az ezévi dekrétum az, melynek szövegében a huszár szó „mint népies kifejezés“ először bukkan fel, ez az első említés az egész Corpus Juris-ban: így tapasztalta Zsuffa, mivel szemben a magyar törvénytár ismerői két régibb törvényre hivatkozhatnak, az 1486, és 1492-ikire. S mindkettőből kiderül, hogy a huszár éppen nem kiváltságos elem, hanem zsoldos s azonfelül meglehetősen rakoncátlan népség is lehetett, mert az 1486. XXXI. 6. t.-cikk éppen

őket vádolja meg azzal, hogy hadosztatás után és zsoldjuk lejártával sem térnek haza, hanem mások javain fészkelik meg magukat s ott táboroznak. Meghagyja tehát, hogy kötelességüknek ismerjék a hazavonulást s otthonukban várják be az esetleges újabb zsoldbavételt. Ugyanezt ismétli ezekről a kiváltságos köznemesekről az 1492. XXIII. t.-dkk is, úgylátszik nem szerettek a megyéjükben tartózkodni; amint Mátyás király fentemlített 1481-iki levele is, melyet Zsuffa is idéz, zsoldbalépésre hajlandóknak, zsoldért külföldi szolgálatra is kaphatóknak tudja őket. Zsoldosoknak írja azután őket még jó egynéhány valamivel későbbi kútfő, minőt kifogásolt dolgozatomban nem egyet említettem. Korábbi adat pedig, mint kiemeltem, nincsen. Csak Zsuffa tud egyet 1403-ból. Az eset a következő s ez azután már megfoghatatlan.

Pesthy Frigyes tett annak idején említést egy oklevélről, melyben egy Szerdahelyi György fia Ders Márton nevű „huszárcapitány“ szerepel, ki Zsigmond királytól adományt nyert. Ismerve a huszár fogalommal annyira hadilábon álló, kora XV. század észjárását, az adat eleve igen gyanúsnak tűnt fel előttem. Hogyan lehetséges, hogy a király ilyen jólhangzó nevű s egyben ugyanakkor kitüntetett magyar embert (az adatgyűjtésnek ezen a fokán már a nemzetiség sem lehetett közömbös előttem) — mondjuk meg őszintén — az akkori kifejezés szerint valami rablóvezérfélének nevezzen. A kérdés megfejtése nem volt nehéz. Az oklevelet az Országos Levéltár őrzi, utánanézttem s azonnal kiderült, hogy a szöveg „capitaneus unius exercitus Hungarorum“—ot mond s nem Husaronum—ot, azaz Pesthy olvasási hibának lett áldozatává. Mit mond erre Zsuffa? Hivatkozik az én szövegemre s azt írja: Szerdahelyi Györgynek (így!) 1403-ik évből származó okmányban szereplő „huszárcapitány“ rendfokozatát is ismerjük. Ez azt bizonyítja, hogy Szerdahelyi György egy nemesi bandériumnak már 1403-ban is okmányilag bizonyítható kapitánya volt.“ (83. lap.) Szinte csak az állami fizetési- és rangosztály pontos megjelölése hiányzik. De hogy mindezt az után, hogy a hibás szöveget az eredeti oklevél alapján kijavítottam, hová tegyük, azt mint most már nem tudom hányadízben, valóban nem tudnám megmondani.

Kálmán király kora és 1403 között azután nincs említés, — ezt legalább elismeri — ám ez a hiány, ez a háromévszázados időhözág „csak azt bizonyítja, hogy azok az írott emlékek pusztultak el, amelyekben a huszár szó előfordult.“ (100. lap.) Tudomásul szolgál. Azonban most már lássuk azokat a Kálmán király korabeli nyomokat. Azonnal másképp kell formulázni minden eddigi állításunkat, ha ezeken csakugyan végigjárhatunk. Hiszen ilyenmódon valóban eljutnánk a XII. század elejére; kétszáz év még visszafelé s a honfoglalásnál tartunk.

Kálmán király egy sokat emlegetett, Spalatói Tamás történeti művéhez csatolt, emlékirat szerint a horvátok tizenkét törzsének fejeivel olyan értelmű megegyezést kötött, hogy ellenséges támadás esetén s amennyiben a király erre őket felszólítja, a törzsek mindegyike tíz nehéz-fegyverzetű lovast tartozik a királyi sereghez küldeni. A Drávaig saját költségükön, azontúl királyi tartáson. Hogyan történt most már ennek a 120 nehézlovosnak a tulajdonképpeni kiállítása? „Kétség nem férhet ahhoz, — hangzik szerzőnk katonásan világos felelete — hogy a meghódított horvátok élére állított bán, aki magyar ember volt, a katonai állásnál nem a meghódított nép hadszervezetéhez igazodott, hanem hatalmánál fogva magyar szokás szerint járt el.“ (99. lap.) Majd — miután könnyít a lelken egy nagyon áttetsző jelentésű átmenet közbeépítésével, t. i. a kiállítandó lovasokat nem nehéz, hanem csak „nehezebb“ felszerelésűeknek minősíti — így folytatja: (a horvát bán) „egy-egy

lovaskatona kiállítási árát, kötelezettségét húsz-húsz horvát családra (husz-ár) háritotta. Sőt az ilyen arányszám szerint kiállított lovaskatonát is huszárnak nevezte, mert az ilyen arányszám szerint kiállított magyar lovaskatonát ismeretlen idők óta őseink is huszárnak nevezték.

Tehát a huszár szavunk Kálmán kir. korában, sőt talán már a honfoglalás korában is megvolt* (100. lap).

„Ezért — írja könyve legutolsó lapján egész fellépése lélektani jellemzéséül — huszár szavunk és huszárságunk szláv eredetének elmélete ellen teljes erőnkől tiltakozunk, k ü l ö n ö s e n a z é r t, mert egy világhírű magyar tudós lelke mélyéig még azon is felháborodott, hogy a szobrászművész a Szent Gellért-szobor mellélakaját diluviális ősemberszörnyetegnek ábrázolta.“ Mi pedig, bár szintén felháborodhatnánk, nem háborodunk fel, csak néhány kérdést teszünk, k ü l ö n ö s e n a z é r t, mert a Kálmán király korába vezető fentismertetett nyomokkal szemben súlyos aggályokat táplálunk. Hogy hogyan lett a nehézlovasból nehezebb, majd egy lélekzetre huszár, ezt természetesen nem kérdezzük, ezt a korábbiak alapján már értjük. Nem értjük ellenben, hogy hogyan jutott eszébe a horvát bánnak egy állítólagos magyar szokás utánzásaképpen éppen húszas alapon, éppen húsz telekre róni a katonaaállítás, mikor erről a rendszerről sem ez a bizonyos emlékirat, sem egykorú forrásanyagunk nem tud. Nem értjük továbbá, hogyan lehet meghódított borválságról beszélni, éppen amaz emlékirat alapján, mely kimondottan egyezségről szól, s melyre a horvát történetírás eminenter támaszkodott, mikor Horvátország mindenkori társország-jellegét vitatta. S végül semmiképpen sem értjük, hogy lehetett az egész munka „nervus probandi“-jául egy közismert és még hozzá magyarelles horvát célokat szolgáló koholmányt választani, mely — beszélvén az magyar hódításról — Spalatói Tamás alapszövegével is szöges ellentétben áll s még azt sem tudja, hogy Kálmán királynak nem Szent László volt az édesapja. Hogy összeállítójának még volt némi sejtelve a hódításkori állapotokról, hogy pl. ami a zsupák nevét vagy a kötelezettség mérvét illeti, közismert hagyományra támaszkodott — meglehet. De hogy a fogalmazás a XIV. században készült, az viszont bizonyos. Ha szerzőnk a 36-ik lapon idézett forrásait némi elmélyedéssel futotta volna át, úgy bizonyára más képet szerzett volna legrégebbi forrásának jelentőségéről. Elég talán az ott felhozott címek közül Fauler Gyula dolgozatára hivatkozni, mely a Századok 1888-iki évfolyamában jelent meg s melyet Zsuifá is ismer, persze csak a szokásos módon. Mint mondjuk „Castellani“ püspök jelentését. Ha műve alappilléret mindenképpen a délszláv hamisítványok okleveles ingoványába akarta süllyeszteni, úgy bizony egyszerűbb lett volna Kálmán királynak arra a bizonyos adományára (7) hivatkozni, mely Lapsanovich Mártont Cetina ispánjává nevezi ki. Ebben nem nehéz vagy nehezebb fegyverzetű lovasok szerepelnek, hanem egyenesen kurucok. S ez a hamisítvány a hódítás, vagy egyezkedés nemzeti szempontból veszedelmes kérdését sem feszegeti.

A munka tavaszias lendülettel indult. „Analitikus és szintetikus fejtegetésekbe fogunk bocsátkozni, hogy a globálisan összefoglalt anyagból heurasztikus (!) módszertani eljárással következtetve helyes megállapításokra, majd helyes eredményekre juthassunk.“ (15—16. lap.) Az eredményki hirdetés pedig hozsannába fül. Íme az okfejtés teljes s „huszár szavunk eredetének kétségtelen biztos megállapítása után, melynek magyar eredetéhez többé soha kétség nem férhet“, az eredetkérdés is eljutott a döntéshez. Idézi még néhány, közelmúltunkban fájó szerepet vitt, külföldi katonatiszt szakértő véleményét, majd a berlini Zeughaus vezetőjeét, — kik különben igazán ártatlanok abban, hogy Majláth János gróf (Zsuffa szerint Majláth Lóránt 108. lap) szómagyarázata nemzetközi értékű lett — majd valóságos mámorban mondja ki a végszót. „Az itt előadott tények, érvek és értékes külföldi vélemények globális összefoglalása, gyönyörűen hangzó szimfónia fortissimójának elhangzása után nincs jogunk ahhoz, hogy a

magyar huszárság délszláv eredetéről szóló téves elméletet hirdetve, kiirtsuk a magyar köztudatból azt, ami történelmi tény, ami minket oly közelről érint és amire mi méltán büszkék lehetünk.“

REZIGNÁLTAN tesszük félre a füzetet. Ez volna a huszárság eredethagyománya 1936-ban? A védelme kétségkívül ez, nekikeseredett és groteszk védelem. Az én szövegemben adatok beszéltek, a sorok között nem volt semmi. A magyar kutatás fogja eldönteni, jót írtam-e vagy nem. Zsuffának nincsenek adatai, munkájának igazi tartalma a sorok között lappang: a csinált, hamis hagyomány fenntartásának kritikátlanul fanatikus akarata. Hogy ugyanezekből a sorközökből itt-ott és mellesleg egyéb is kicsendül, a múlt katonai értékeit féltő magyar katona aggodalma, az igaz lehet, de ilyen fegyverzetben nincs helye aggodalomnak. S ami mindennél súlyosabb, a könyv veszedelmes lehetőségek felé mutat. Ez már nem is hagyományvédelem, de önámító sovinizmus, mely kárhozatos gyümölcsöket érlelhetne éppen annak a nemzeti eszmének rovására, mely valamennyiünknek egyformán drága kincse.

„A Chauvinismus ellenében ápoljuk az önismeretet; ne féltsük édes magyar elménket az elsatnyulástól, ha néha idegen táplálékot is vesz magába. A chauvinek zaja e tekintetben azért is káros, mert a maradiságnak, a tanulatlanságnak, a felületességnek, fenegyerekségnek sokkal inkább kedvez, mint a nemzeti eszmének. E szép tulajdonságok elhatalmasodásától pedig őrizzen meg — a nemzet geniusa.“ (Péterfy Jenő.)

A huszár név onnan ragadt a huszárra
Hogy: egy halálának mindig húsz az ára.

Énekelte valamikor jó Sárosy Gyulánk. De ő tudta, hogy verset ír, Zsuffa azt hiszi, hogy történelmet. A tudománynak ezekhez a fejtegetésekhez semmi szava, a nemicéhbeli művelt közönségnek azonban meg kellett tudnia, mit adott kezébe a Madách-nyomda lendületes fogalmazású „Értesítésbe. Ezért írtuk ezeket a sorokat. Akinek még kételyei volnának, annak csak egy tanácsot adhatunk: olvassa el Zsuffa Sándor könyvét.

TÓTH ZOLTÁN

A KISEBBSÉGI KÉRDÉS TEGNAP ÉS MA

SZÁZ-SZÁZÖTVEN ÉVVEL ezelőtt Európa tele volt elnyomott vagy legalább is elnyomtatásról panaszkodó népekkel és nemzetekkel. Ez ellen az „elnyomtatás“ ellen vívott harcok töltik ki azóta Európa politikai történetét.

A népi elnyomtatás elleni küzdelem az elnyomottak felszabadítását és a népi önkormányzat kivívását tűzte ki célkép s ez kettős feladat megoldását jelentette: egyfelől a demokrácia, másfelől a nemzeti függetlenség megvalósítását.

Amikor az antant 1918-ban győzelmesen fejezte be háborúját három nagy monarchia ellen, amelyek az ő szemében az autokrácia és a nemzeti elnyomás utolsó mentsvárjai voltak, a győztes nagyhatalmaknak egyes jóhiszeműen tájékozatlan vezető politikusai azzal a meggyőződéssel ültek le a békekonferencia zöld asztalához, hogy a most születő új Európában a népek és nemzetek elnyomtatásának örökre véget vetettek, hiszen győzelmük árán nemcsak hogy „felszabadultak“ az „elnyomott“ népek, de az új vagy újjáalkotott nemzeti államokban egyúttal diadalra jutott a demokrácia is.

Ámde a demokrácia, akár a tömegből, akár az egyes individuumból indul ki, mindenképpen többségi uralmat jelent: a többség akarátának vagy legalább is a többség eszményeinek uralmát; hiszen a demokrácia éppen kisebbségek, t. i. uralkodó kisebbségek ellen folytatott évszázados küzdelmet. Mivel tehát a demokráciának szigorú folyománya a többségi uralom, az eo ipso hajlik arra, hogy zsarnoki uralommá válják a társadalomnak olyan elemeivel szemben, akik valamely lényükben rejlő körülmények következtében állandóan kisebbségben vannak. Lord Bryce, a modern demokráciák nagy ismerője, azon a véleményen volt, hogy a népies kormányzásnak előnye nem a bölcsességében van, hanem erejében, de hozzáfűzte ehhez, hogy a demokrácia csak akkor van igazán helyén, hogyha a nép olyannyira homogén, hogy a közvélemény egyformán ragad meg mindenkit. Amikor a demokratikus elméletek egyenlőségéről beszélnek, voltaképp ez a homogenitás — Carl Schmitt kifejezése szerint: „szubsztanciális“ egyenlőség — lebeg szemük előtt. „Vallási türelmetlenség és faji ellenszenv, — mondja A. Lawrence Lowell, a nagyhírű amerikai állambölcselő — irtózás attól az embertől, aki idegenszerű kultusznak hódol, ösztönszerű idegenkedés attól, aki más nyelven vagy szokatlan kiejtéssel beszél: rendszerint növekszik,

amint a társadalmi lépcsőzeten lefelé haladunk.“ Az eredmény Lowell szerint az, hogy a népies kormányzás bevezetése tetemesen megnöveli az ilyenfajta mélyen gyökerező ellentéteket.

Lowell idézett szavaiban határozottan rámutat arra, hogy miféle kisebbségek azok, amelyekre nézve a demokratikus államfenség halálos veszedelem: ezek a vallási és nyelvi kisebbségek. Harmadik kategóriaként hozzá kell ehhez sorolni a „nemzeti“ kisebbségek fogalmát, noha ez részben fedi hol a vallási, hol a nyelvi kisebbségek csoportját. Azonban mégis vannak esetek, amelyekben az elválasztó kritérium nem a nyelv és nem a vallás, hanem egy más történeti sorsközösséggel való érzelmi kapcsolat, amely nyelvi és vallási különbségeket kihangsúlyoz, de ezektől független valóság. Az angol-ír, szerb-horvát, cseh-szlovák, spanyol-katalán ellentét csupa nyilvánvaló iskolapélda, s idetartozott a múltban például a holland-flamand kontroverzia, amely a belga államot megteremtette, holott ez utóbbiban sokkal feltűnőbbek a nyelvi differenciák a flamand és vallon népelem között.

A kisebbségi kérdés általános képe tehát ebben foglalható össze: a békeszerződések demokratikus nemzeti államokat teremtettek, amelyeknek lakossága azonban távolról sem homogén s amelyekben ennél fogva a „szubsztanciális“ kisebbségek ki vannak téve a többségi, államalkotó nemzetek terrorisztikus uralmának.

Ezzel szemben a mai világ egy védőügyvédje bizonyára rámutatna arra, hogy a háború előtt is voltak vallási és nemzetiségi viszályok s hogy viszont most a kisebbségi szerződésekben végre nemzetközi jogvédelemhez jutottak a szenvedő népelemek.

Ez igaz s bár jól tudjuk, hogy a kisebbségvédelmi szerződések korántsem tökéletesek és még kevésbé érték el céljukat, nem óhajtának e szerződések jelentőségét lekicsinyelni, hiszen nem tudjuk, hogy mi volna a helyzet e szerződések nélkül. Azt sem szabad elfelejteni, hogy a békeszerződések számos régi anomáliát megszüntettek. Ezzel szemben nem kétséges, hogy a magyarországi „elnyomott“ nemzetiségek sorsa a háború előtt összehasonlíthatatlanul kedvezőbb volt, mint a mai magyar kisebbségé.

A régi magyar állam a földrajz és a történelem alkotása; azt mondhatjuk: tárgyi tényezők azok, amelyek megformálták. Az állam és a kisebbség, helyesebben a kisebbséghez tartozó egyes emberek között a „politikai nemzet“ fogalma közvetített. E fogalomnak világos és szabatos meghatározását nyújtja az 1868: XLIV. t.-c. híres Deák-féle deklarációja: „Magyarország összes honpolgárai politikailag egy nemzetet képeznek, oszthatatlan, egységes magyar nemzetet, amelynek e hon minden polgára, bármily nemzetiségű legyen is, egyenjogú tagja“. Kétségtelen, hogy az állampolgári jogegyenlőségnek hasonló deklaratív biztosítékaival az utódállamok alkotmányleveleiben is találkozunk. Csakhogy az állampolgári jogegyenlőség eszméjének csak a liberális jogállamban van pozitív értelme. A 67-es Magyarország ilyen liberális jogállam volt, a mai államok ellenben nem azok.

A politikai liberalizmus fogalmának megértésében sok zavart okoz a liberalizmusnak a demokráciával való közkeletű összekapcsolása és összetévesztése. Végző következeiseiben a liberalizmus vezet het demokráciára, de szellemtörténetileg ettől merőben különböző eszmény. A liberalizmus szellemtörténeti háttérében a történeti állam áll, amely formája szerint lehet akár monarchia, akár arisztokrácia, akár demokrácia. A liberális gondolat e történeti államhatalomnak sem létét, sem jogosultságát nem vonja kétségbe, de az állam hatalmával szemben az egyénnek lehető legnagyobb szabadságát követeli. Következésképpen a liberális világképhez hozzátartozik a „köz“ és a „magánélet“ szféráinak gondos elválasztása. A liberalizmus egyéne szabad alattvaló, akivel az állam szemben áll, ha nem is idegenül, de mint olyasvalami, ami létének természetes környezetéhez tartozik, mint a kőszikla, amely időtlen idők óta változatlan fenséggel uralkodik szülőföldjének völgyei felett, vagy a lassú és komoly folyam, amely szülőházának ablakai alatt hömpölyög. A liberális egyén követelése és eszménye az, hogy ez az államhatalom, amely sarkalatos része a világképnek, úgy korlátozza az ő ellenállhatatlan, fölényes hatalmát vele szemben, hogy ő életrendjét hagyományai, elvei, ízlése szerint rendezhesse be. Tapasztalatai és történeti ismeretei alapján pedig nem éri be azzal, hogy az államhatalom mindenkori birtokosai e korlátokat önként respektálják: ezért követeli, hogy az állam és egyén kölcsönös viszonyait, jogait és kötelességeit állandó erejű okmányok, törvények szabályozzák. A liberális világképben a törvény az állam felett áll: annak érvénye szent és sérthetetlen, hiszen csak így nyújthat védelmet az egyesnek, a nála mindenkor hatalmasabb félel, az állammal szemben. Ez a gondolat pedig, hogy a törvény felette áll az államhatalomnak s azt erkölcsi kényszerrel korlátozza: ez a jogállam eszméje. A liberális jogállam eszméje annyiban túlmegy ezen a gondolon, hogy az emberi és polgári szabadságjogok rendszeréből bizonyos természetjogi alapelveket konstruál, amelyeket az állam a maga törvényhozó hatáskörében is respektálni, amelyekhez állandóan alkalmazkodni tartozik. A személyes szabadság, a szólás- és gondolatszabadság, a vallásos kultusz szabadsága, a tulajdon szabad élvezete és érvényesítése, vagyis a gazdálkodás szabadsága: mind oly elvek, amelyeket a liberális jogalkotás gondos biztosítékokkal ír körül.

A liberális jogrendszer kialakulásának és helyes érvényesülésének van azonban két vitathatatlan előfeltétele: az egyik az, hogy az állam politikailag erős legyen s könnyen engedhessen sok szabadságot alattvalóinak, anélkül, hogy tartania kellene attól, hogy azok a nekik nyújtott szabadságokkal az állam belső rendjének vagy külső biztonságának rovására veszedelmesen vissza fognak élni; a másik előfeltevés az, hogy az állam a maga pozitív tevékenységével szűk térre szorítkozzék, hogy tehát a magánéletnek valóban legyen az államtól független gazdag, szabad szférája, amelyben az egyén a maga életcéljait megvalósíthassa. Ebből pedig ismét vagy az állami „autarkeiának“ antik követelménye folyik, Aristoteles szavaival az, hogy a „polgárok összességének közössége a maga érdekeit és szük-

ségeit tökéletesen ki tudja elégíteni“ — vagy pedig a modern liberalizmusnak az a követelménye, hogy az állam az Ő határaival lehetőleg ne akadályozza az alattvalókat a maguk egyéni tevékenységében.

Azt hisszük, nem fér kétség ahhoz, hogy a hatvanhetes magyar liberális éra nagymértékben összhangban volt mindezekkel a követelményekkel. Az állam belpolitikailag szilárd volt s külpolitikailag, emberi belátás szerint kielégítő biztonságot élvezett. Földrajzi területe, természeti kincseinek kellő kiaknázása mellett, kapcsolatban a szövetséges osztrák állam területével, a gazdasági autarkeiának igen kedvező lehetőségeit nyújtotta, s emellett sem politikai, sem gazdasági határok nem állítottak az egyének szabad mozgása és tevékenysége, a külfölddel való fizikai, szellemi és gazdasági érintkezése elé nehezen leküzdhető korlátokat. Ki álmodott akkor útlevélkényszerről, szigorú vámvizsgálatokról, sajtó-, levél- vagy táviratcenzúráról, valutaforgalmi akadályokról, transzferzárlatról és a többi tilalomfáról, mi ma az egyes polgár mozgásának és tevékenységének útjában meredez?

Abban a milieuban „kisebbségi“ állampolgárnak lenni korántsem volt elviselhetetlenül kínos vagy nyomorúságos állapot. A mai „kisebbségi állapot“ elháríthatatlan kényszerhelyzet, amely a demokratikus nemzeti államban egyes népelemeket erkölcsileg teljesen és állandóan elszigetel az államban uralkodó „többségi“ néptől s ezzel őket az alárendeltség és kisebbségi bélyegével látja el. A történeti Magyarországon az egyes embert sem vallása, sem anyanyelve nem zárta ki az államalkotó népek soraiból. Igaz, a katolikus vallásnak megvolt a maga primátusa s ha valaki nem volt katolikus, bizony nem lehetett sem király, sem hercegprímás, sem kultuszminister. Másfelől primátusa volt a magyarnak mint államnyelvnek és mint a legtekintélyesebb és legszámasabb népelem nyelvének. Ez kétségtelenül előnyökhöz juttatta azokat, akik jól tudtak magyarul. Két vonatkozásban állott fenn ez az előny: egyfelől az állami szolgálat s az államnyelv megbízható tudásához kötött egyéb, pl. ügyvédi vagy tanári pályán való érvényesülés szempontjából; másfelől nagy előnyére szolgált annak, aki írói, újságírói pályára lépett, ha a haza legszélesebbkörű és legmagasabb átlagműveltségű közönségéhez fordulhatott. Ámde az utóbbi vonatkozásban a mondott előny elháríthatatlanul következett a tényekből, a magyarság lélekszám-beli és műveltségbeli fölényéből — ami pedig a magyar államnyelv követelményét illeti, ezt jogosnak ismerte el a magyarságnak még oly megingathatatlan ellensége is, mint Seton-Watson, a hírhedt „skót utazó“. Ezeket az előnyöket azonban megszerezhetette magának mindenki, aki megtanulta a magyar nyelvet s ennek bizonyára nem volt leküzdhetetlen akadálya.

A magyar nyelv szupremáciája államban és társadalomban tehát korántsem volt elviselhetetlen csapás a más anyanyelvű honpolgárokra. E szupremáciát csak az tartotta magára nézve bántónak, aki ezzel magát nemzetiségében érezte kisebbitve. Persze, ha az anyanyelvet a „nemzetiség“ egyetlen vagy döntő ismérvének tekintjük és ennek alapján soroljuk az egyeseket ehhez vagy ahhoz a nemzethez, akkor

kétségtelen, hogy a régi Magyarországon a magyar anyanyelvű „nemzet“ a többi nemzeteket megelőzte rangsorban. Ez lehetett bosszantó az ekképen „kisebbségi“ státusba sorolódó nemzetekre, de nem okvetlenül érintette az egyes ember és honpolgár helyzetét.

A liberális állam ugyanis, amely a születési korlátok, valamint a korporatív (pl. egyházi) kiváltságok elleni harcban jött létre, elvből nem ismert olyan kategóriát, amelybe valaki végzetes és megváltozhatatlan módon beleszületett volna. Locke, a liberalizmus nagy filozófusa, erőteljesen hangsúlyozza, hogy az atyák nem köthetik meg előre gyermekeik szabadságát, amely ezeket épúgy természet szerint megilleti, mint amazokat és hogy ennél fogva „egy gyermek nem született polgára sem egy országnak, sem egy államnak“, hanem „szabadon választhat, hogy mely társadalomhoz akar tartozni“.

Hiábavaló arról vitatkozni, hogy mi az, ami a nemzeti összetartozásnak igazi alapja: a közös történeti és állami múlt hagyománya, a közös nyelv vagy közös vallás, vagy a közös ősoktól való leszármazás, a „faji“ összetartozás mítosza. Hiábavaló a vita, mert a nemzet igazi alapja nem egyéb, mint az összetartozás hite és annak megvalósítására vagy fenntartására irányított gazdag és állandó kooperáció: mint Renan mondotta, „mindennap megisméltendő plebiszcitum“. Minden, ami ezt a hitet és ezt a kooperációt megteremti és erősíti, a nemzet létének megszilárdítására szolgál. Az összetartozásnak ennél többféle faktora működik közre, annál szilárdabb és tökéletesebb lesz a nemzeti egység s minden, ami az egyeseket elválasztja egymástól, természetszerűleg csökkenti az összetartozás erejét. Ahol pedig különböző ható erők különböző irányokban fűzik össze az egyeseket, ott az egyes nemzetideák konkurrálnak egymással, harcolnak az egyes ember leikéért, akárcsak a hitfelekezetek. A liberalizmus világnézete a nemzeti indeterminizmus álláspontján van, azaz az egyeseknek szabad akarata bízva, hogy milyen nemzethez kívánnak tartozni: a liberális állam pedig teret engedett a nemzeti konkurrenciának addig a határig, amelyet állambiztonsági szempontból megengedhetőnek tartott. Következésképpen az államban vezető szerepet vívő nemzethez mindenkinek módjában volt csatlakozni s a liberális politika kétségtelenül levonta ennek a felfogásnak a következményeit. Sajnos, a statisztika nem különböztet kellőképpen anyanyelv, népi leszármazás és „nemzetiség“, azaz egyéni állásfoglalás között s így játszva olvassák fejünkre a magyarság ellenfelei — saját statisztikáinkból, — hogy a közéleti érvényesülés szempontjából a magyar „nemzetiség“ aránytalanul túlsúlyban volt a régi hazában. Pedig ha egyszer sikerülne kimutatni, hogy miképpen oszlott meg a közéleti érvényesülés etnosz szerint, az egyes népcsoportok között a szülők és nagyszülők népi hovátartozását, azaz a közvetlen leszármazást véve alapul, meggyőződésünk szerint az eredmény az lenne, hogy a magyar etnosz volt az, amelynek érvényesülése elmaradt országos arányszáma mögött.

IGEN, IGEN, TUDJUK, hogy éppen ez az, amit szemünkre vetnek: az ú. n. magyarosítás. Boldogulhattak hazánkban a „kisebbségi“ népek fiai, de csak úgy, hogy elhagyták a maguk népét, hogy

asszimilálódtak. Azt mondják: kényszerültek erre, mert másképp nem lehetett boldogulni.

Kétségtelen, hogy az asszimilációs folyamatban szerepet játszott ez a motívum is. De abban ideális faktorok jártak elől.

A nagy magyar államférfiak liberális nacionalizmusa még a XVIII. században gyökerezik s azt a felvilágosodás korának humanizmusa és a romantika idealizmusa hatja át. „Nemzetiségre“ ők nevelni akarják a nemzetet s a nemzeti nevelés feladatát a humánus ideális megvalósításában látják. Széchenyi szerint a nemzetiség valódi alapja csak az „Igaz“ s a nemzetek felemelkedésének egyedül az erény az oka. A magyar nemzetiségben az emberi erényeket magyar nyelven kívánta megszólaltatni és kiművelni, de tiltakozott az ellen, hogy merő nyelvi „asszimilációval“ igyekezzünk növelni lélekszámunkat. „Engem soha nem ijesztett csekély számunk“ — így kiált fel híres akadémiai beszédében — „Tévednek azok“ — hangsúlyozza, — „akik a nagyobb számban vélnék lelki üdvöt“, „mintha bizony pl. 30 millió barbár népben több magához vonzó, olvasztó varázs volna, mint bármely kis számban is, ha ez a civilizáció kincsétül felcsordul.“ Ezért hangsúlyozza, hogy „olvasztói felsőbbbséggel kell bírni“, azaz az emberi erényeket kifejleszteni és kiművelni magunkban.

Széchenyinek ifjabb kor- és pályatársa, Eötvös József báró, a nagy magyar állambölcse, akit a nemzetiségi probléma mélyreható elemzésében a mai napig sem múltak felül, ebben az axiómában foglalta össze vizsgálódásának eredményét: „Minden nemzeti érzelmenek alapja azon meggyőződés, hogy, miután bizonyos nép szellemi vagy erkölcsi tekintetben másoknál magasabban áll s ezen magasabb adományait vagy a múltban tüntette ki, vagy hivatva van arra, hogy azokat a jövőben bebizonyítsa: azon néphez tartozni dicsőség.“ Nos, Széchenyi és az ő követői, a nagy magyar liberálisok, ezt a feladatot tűzték a magyar nemzetnek: bizonyítsa be, hogy szellemi és erkölcsi tekintetben másoknál magasabban áll; s attól várták a nemzeti eszme asszimiláló erejét, hogy a magyarság magatartása és teljesítményei nyomán a testvérnépek ivadékaiban is kialakuljon az a meggyőződés, hogy ehhez a néphez tartozni dicsőség.

E nagy feladat megvalósításában a magyarság vezérei különböző utakat követtek: a Széchenyi szellemében élő konzervatív reformerek a magyar nép anyagi és szellemi felemelkedésére vetették a fősúlyt, — mások, mint Wesselényi és Kossuth, a politikai liberalizmus szellemében, főleg a magyar alkotmány reformjától, a rendi korlátok eltörlésétől s a polgári jogegyenlőség megteremtésétől várták azt a nagy vonzó hatást, amely az ekkép felszabadított néptömegeket magával ragadja. Deák Ferenc a magyarság jellemszilárdságát, igazságérzetét és szótartó becsületességét domborította ki a maga klaszszikus példákon edzett puritán jellemével; — az ú. n. harmadik liberális nemzedék legfényesebb magyar elméje, Apponyi Albert, a magyar állam közjogi épületének tökéletes kiépítését tartotta a főfeladatnak, hogy a magyar állam lenyűgöző presztízse fejtsen ki ellenállhatatlan varázst a Szent Korona összes népeire, — e nem-

zedék legjelentékenyebb államférfia, Tisza István pedig a magyarságnak súlyát az európai politikában igyekezett emelni.

Bizonyos, hogy a magyarság a maga nemzeti emelkedésének nyaktörő útját nem tudta botlások nélkül megjárni, és hogy nem mindig tudott megmaradni azon az ideális magaslaton, amelyre Széchenyi felvezette. De hogy egészben véve sikerült a vele együttélő testvérepek lelkében vonzalmat keltenie, azt mindennél ékesebben bizonyítja az a tény, hogy a magyar nacionalizmus legbuzgóbb rohamcsapatai a XIX. század második felében éppen nem a „tősgyökeres“, hanem az asszimilált magyarok köréből kerültek ki. Vájjon elhigyük-e, hogy a Grünwaldok, Rákosiak, Beksicsek, Hoitsyak harcos és türelmeden magyarsága merő opportunizusból fakadt?

S ha végeredményben kétségtelen is, hogy a fejlődés folyamán a magyarság nacionalizmusa kilépett is abból az eszményi tisztaságból, amelynek nevében Széchenyi és Deák elvei szerint csak erényeivel, példaadásával, tiszta dicsőségével akart más népeket magához vonzani és aktív, térítő buzgóság ragadta el; ebben az attitűdben mindig volt valamiféle őszinte résztvevő jószándék. A magyarnak a másik nép fia sem nem közömbös, sem nem gyűlöletes vagy megvetésre méltó: a magyar ember, igazi arisztokrata módjára, végeredményben sajnálattal, emberséges részvétellel gondolt arra, áld nem magyar. „Ne nézd Uram, hogy ő német“, így imádkozik a magyar pap a királyért Szemere Miklós, a költő, egyik versében, „hisz őt is Te alkotád“.

Az új ÁLLAMOKBAN mind állam, mind kisebbség alkata és helyzete más. Az új államok mindenekelőtt távol vannak a jogállam eszméjétől, s a legkevésbé sem liberális államok. Alakulásukat háború és forradalom előzte meg: a háború az erkölcsök eldurvulásával, a lélek és lelkiismeret eltompulásával járt: a humanizmus ideáljai elhalványultak s a jog eszméjét az ököljog eszméje, a liberális alkotmányosságot a fegyveres állami mindenhatóság váltotta fel. A háborút forradalmak követték, amelyek aláásták a polgári erényeket, a tekintély- és törvénytisztelet uralmát. Az új államhatalmakat még a legjobb akarat mellett sem lehetett volna másképp, mint erőszakkal felépíteni és mindegyre erőszak kell azoknak fenntartásához. Ennélfogva kétségtelenül hiányzik is ezekben az államokban a liberális jogrend érvényesülésének egyik főfeltétele: a konszolidált, erős államhatalom.

De hiányzik egy másik feltétel is: tudjuk, hogy az új határokat merőben — és egyoldalúan — néprajzi és sztratégiai alapon vonták meg s nem voltak tekintettel a gazdasági és szellemi összefüggésekre, amelyek a régi államokban s azok között fennállottak. Ennélfogva gazdasági autarkeiára képtelen torzókat alkottak, amelyek politikai okokból elzárkóztak egymástól, noha jobban egymásra volnának utalva gazdaságilag is, szellemileg is, mint a régi, történetileg kialakult államok. Ezeknek az államoknak alakításánál az ú. n. nemzetiségi elv volt irányadó. E nemzetiségi elv győzelmét hosszú és erőteljes propaganda előzte meg, amely azt iparkodott bizonyítani, hogy a magyar nemzeti állam az asszimilációs folyamatból élt és ezzel erkölcstelen módon

fosztotta meg a kisebbségi népeket legértékesebb elemeiktől. Ha azonban az asszimilációs folyamat erkölcstelen, akkor nem lehet többé érvényes Locke és az őt követő francia publicisták liberális nemzet-teóriája, akkor a németeknek van igazuk, akik Fichtetől Hitlerig azt állítják, hogy a nemzetiség a vérségi leszármazás misztikus terméke, amely idegen vérbe át nem iktatható. Ebben az esetben a nemzetiséghez nem azért kell ragaszkodni, mert az magasabbrendű, mint egy másik nép nemzetisége, hanem azért, mert az az egyetlen, amely az illető egyének erkölcsi háttérül szolgálhat. A franciák és magyarok nemzeti indeterminizmusával ellentétben ez a felfogás szigorúan determinisztikus, sőt fatalisztikus. Igaz-e vagy sem, metafizikai probléma, amelyet nem tudunk eldönteni, de tény, hogy amidőn az új dunai államokat kifejezetten néprajzi alapokon határolták el, anélkül, hogy a lakosság akaratát megkérdezték volna és anélkül, hogy ügyet vetettek volna az évszázados politikai és gazdaságföldrajzi viszonyokra, csakis ennek az elméletnek szellemében járhattak el „helyesen“. Amikor azonban az új államokat egyenesen a nemzeti determinizmus és a nemzeti kizárólagosság alapján alkották meg, egyben belefoglaltak ezekbe az államokba tekintélyes más nemzetiségű, a minket érdeklő esetekben magyar, tömegeket is. Ezeket a nemzeti kisebbségeket az új államokhoz semmiféle erkölcsi kötelék és semmiféle materialisztikus érdek nem fűzi: alárendelésük az új államhatalmak alá tiszta erőszaknál nem egyéb. Asszimilálódniok ennél fogva erkölcsi lehetetlenség; ők ezekben az államokban nem lehetnek egyebek, mint páriák. De nemcsak hogy érzelmi és erkölcsi kielégülést nem nyújthat nekik az államhatalom, hanem kenyeret sem hajlandó nekik juttatni.

Gondoljunk arra, amiket már elmondottunk: az új államok politikai és gazdasági krízissel küzdenek; bennük gyenge az állam, gyenge a jobbiztonság, nincs szabadság, nincs jólét, nincsen gazdasági fejlődésnek igazi lehetősége. Ennél fogva van rendőrruralom, sajtócenzúra, állami beavatkozás és terror minden lépten-nyomon. Ezek között a viszonyok között a többség is szenved, de mindenesetre vigaszául szolgál, hogy a saját nemzeti állama fekszik rajta ilyen nyomasztó módon és hogy ez a nemzeti állam kifejezetten nekik, az államalkotó többség tagjainak tart fenn minden előnyt, amit juttatni tud. S ha mást nem tud juttatni, elveszi a kisebbségi népektől, amijök még van.

A közélet és a közéleti érvényesülés eo ipso csupán a többség tagjainak van fenntartva: asszimilánsokra korántsem merő elméleti okokból nem kerülhet a sor — noha az új államok az asszimiláció tagadásával jöttek létre — hanem azért nem, mert a kenyér még a többségi igények ellátására is kevés. A múlt század a gazdasági fellendüléssel kapcsolatban a szellemi igények növekedését hozta maga után. Mindenütt megindult az új intelligenciák kifejlődése, amely már gyorsabban is haladt, mint a proszperitás. Az intelligenciák elnyomorodásának folyamata ezért már a háború előtt megindult, de tetemesen meggyorsult a háború és forradalmak, az új gazdasági válság nyomában, amely hirtelen véget vetett a gazdasági fellendülésnek és expanciónak. Téves a panasz, hogy az állami apparátusok felszívták magukba a gazdasági életet: nem ez történt, hanem az,

hogy a gazdasági élet kiszikkadt és az állam a maga módszereivel volt kénytelen a szörnyű hézagot betölteni. A mai államszocializmus nem egy új eszmény megvalósítását jelenti, hanem egy szükséges rossznak a kényszerét. Az államnak tehát végtelenül megnőtt a gazdasági jelentősége, kenyéradó funkciója ugyanakkor, amikor a társadalomnak ú. n. kisebbségi csoportjai egyáltalában nem számíthatnak támogatására, sőt többé-kevésbé nyílt ellenséget találnak benne. Amije az államnak van — s ez nem sok —, azt a többségnek igyekszik adni. A kisebbségektől csak elvenni hajlandó.

S ha már így van a dolog, legalább azt lehetne elvárni ezektől a nemzeti kultúrák szabadsága nevében megalakult államoktól, hogy a kisebbségek hagyományos kultúráját békében hagyják. Legalább a nyomorúságukban hagynák őket magukra. Szó sincs róla. A sorsgyilkos iróniája, hogy az új államalkotó nemzetek még kulturális asszimilációra is törekszenek, noha az asszimilációs processzust annak idején elítélték mint nemzetgyilkosságot. Igaz, hogy amire törekszenek, azt nem asszimilációnak, hanem reasszimilációnak nevezik: minthogy a magyarok állítólag mesterségesen magyarosítottak el idegenfajú tömegeket, ők ezeknek ivadékait kötelességüknek tartják visszavezetni az ősi faji kötelékekbe. Minthogy pedig ilyen ősi tiszta faji kötelékek itt a Dunavölgyben, ahol minden nép egymáson keresztül-kasul vándorolt, telepedett és keveredett, egyáltalában nincsenek, olyan gyermek sincsen, akiről valamilyen jogcímen ne lehetne kimutatni, hogy ősei között voltak románok, szlávok vagy legalább is németek.

Miután ekképp az új hatalmasok minden elkövettek, hogy a kisebbségi alattvalók helyzetét az új államokban tűrhetetlenné tegyék, nagyon érthető módon arra a konklúzióra jutottak, hogy a kisebbségek nem vonzódnak az új államokhoz s ebből újabb jogcímet merítenek arra, hogy pozítive is üldözzék, bebörtönözzék vagy az országból kikergessék őket. Nem mintha a kisebbségek minderre csakugyan okot adnának, hiszen nyomorult helyzetükben ők lennének a legboldogabbak, ha módot nyújtanának nekik arra, hogy ha nem is jólétben, legalább békében élhessenek.

Íme a kisebbségi kérdés, amint ma áll: a kisebbségeket kitépték nemzeti államaikból, politikailag kisémmizték, társadalmilag degradálták, anyagilag megnyomorították és amennyire lehet, még nemzeti sajtáságaikból is igyekeznek őket kivetköztetni. Mindezek hegyébe állandó politikai üldözésnek vannak kitéve.

JÓINDULAT A HATALMASOK RÉSZÉRŐL bizonyára sokat javíthatna e kétségbeejtő helyzeten, de ennek leggonoszabb vonása éppen az, hogy jóindulat, ha van is, nem érvényesülhet. Fejtegetéseinkben éppen arra vetettük a fősúlyt, hogy rámutassunk: a kisebbségek mai helyzete a politikai és gazdasági folyamatok által legnagyobb részben determinálva van. Közép-Európa politikai, gazdasági és kulturális egyensúlyát teljesen aláásta a háború, a forradalom és a gazdasági válság. Ezek következtében itt minden tényező nyomás alatt áll: állam és társadalom, többség és kisebbség egyaránt. Csakhogy

a magyar kisebbségek a leggyengébbek és ők vannak legalul. A nyomás tehát őket éri a legnagyobb erővel. Ez a nyomás ugyanis háromfokú: magukat az államokat szorítja a politikai és gazdasági krízis; az ezekben az államokban uralkodó népelemek: elsősorban a régi területek többségi népe — csehek, ószerbiai szerbek és regáti románok — javára a magasabb kultúrájú és civilizáltabb „új területek” lakossága maga is kizsákmányolás áldozata; de ezeken a területeken is a magyarokat sújtja a politikai és gazdasági nyomás a legnagyobb erővel.

Ezekhez a helyzettel adott körülményekhez járul a demokratikus nacionalizmusban rejlő s bevezetőben már említett terrorisztikus tendencia. Otto Bauer, az osztrák szociáldemokrata vezér, tehát nem a demokráciának egy elfogult kritikus, mondja, hogy „mennél szélesebbek a tömegek, amelyekhez a nemzeti politikus fordul, annál öblösebbé válik a hangja, annál durvábbakká lesznek a gesztusai, annál inkább elveszti minden párt józan ítéletét hatalmának természetes határaitól s annál képtelenebbé válik minden nemzet arra, hogy akár a legjelentéktelenebb nemzeti kontroverziában is engedményt adjon az ellenfélnek, vagy vele kiegyezzenek“.

A körülmények tehát valósággal végzettszerűen hozták létre azt az atmoszférát, amelyben a magyar kisebbségek ma fuldokolnak. De mindezért végeredményben a trianoni békeszerződés és az az ennek alapul szolgáló ideológia felelős, amelyet „nemzeti determinizmusának” nevezünk. A politikusok gyakran cinikus könnyelműséggel használnak fel divatos elméleteket a maguk éppen követett céljainak szolgálatára. Hangsúlyozni kell, hogy ebben nagy veszedelem rejlik. Max Weber figyelmeztette egyszer Marx híveit arra, hogy a történeti materializmus nem bérkocsi, amelyben addig viteti magát az ember, ameddig éppen menni akar: azt nem lehet tetszés szerint megállítani, amikor az ember már szívesen leszállana. Minden politikai doktrínának hasonló természete van, a nacionalizmusnak is.

Mondottuk, hogy a nemzeti indeterminizmus elméletével, amelyet mi magyarok az angoloktól és a franciáktól vettünk át, a kisantant nemzetei a nemzeti determinizmus német elméletét állították szembe. Minthogy a megszállott területek lakosságának szabad népszavazásától nem remélhették céljaik beteljesülését — néprajzi alapon kebelezték be a megszállott területeket. Ha az államok határait így vonják meg, ez azt jelenti, hogy az egyes államokban csak egyetlen népfaj lehet uralkodó — amiből az is következik, hogy ott minden más népfaj ivadékainak gyógyíthatatlanul alárendelt helóta helyzetbe kell kerülniök, amelyből nincs menekülés. Ez pedig irgalom nélkül kielezi a szomszédosán és vegyesen települt, a valóságban vérrokon és csupán nyelvükben elkülönült népfajok között az ellentéteket; a szomszédos államok békés együttműködését pedig lehetetlenné teszi. A bizalmatlanság és keserűség e megmérgezett légkörében a gazdasági kooperáció is végtelenül megnehezül és így áll elő az elzárkózás kényszere oly népek között, amelyek szorosan egymásra vannak utalva.

Mondottuk, nem lehet eldönteni, hogy metafizikailag melyik elmélet igaz: a nemzeti indeterminizmus vagy a faji determinizmus

teóriája — de Kant óta tisztában vagyunk azzal, hogy olyan kérdésnek, amit nem lehet eldönteni, egyáltalában nincs értelme. Egy politikai doktrína helyességét csak pragmatikusan lehet megítélni: helyes akkor, ha kielégítő eredményekre vezet, ha előre visz és nem hátra. A „politikai nemzet“, a történeti nemzetiség és a nemzeti indeterminizmus elméletének relatív helyességét igazolta az a tény, hogy különböző népfajok gyermekei e teória alapján kooperálni és boldogulni tudtak. Ellenkezőleg, a nemzeti determinizmus elméletéből kényszerűen fakad a faji kizárólagosság és a nemzeti imperializmus, amely végeredményben egy nemzeti szocializmusra, a nemzet- és államközi együttműködés teljes lehetetlenségére és az örök, kényszerű és általános háborúra vezet.

ÖSSZEFOGLALVA a mondottakat: a régi magyar nacionalizmus kétségkívül elvárt bizonyos áldozatot a népi kisebbségekhez tartozó állampolgároktól: elvárta, hogy népük teljes önállóságának kiépítéséről lemondva, felolvadjanak az egységes magyar nemzetben. Ezt az áldozatot azonban a maga részéről a legnagyobb bőkezűséggel iparkodott jóvátenni: azzal, hogy az egyenlő, sőt talán könnyebb érvényesülés lehetőségét biztosította az asszimilánsoknak. A különbség a régi — idealisztikus — magyar nemzedék és az ifjabb, már jórészt asszimilánsoktól vezetett nacionalista közvélemény felfogása között lényegileg az volt, hogy amazok mintegy előlegezni iparkodtak a földrajzi, történeti államegységéből és a haladó, építő magyar politikából fakadó előnyöket, — hálából és szívbeli meggyőződésből várva a magyarosodást: emezek ellenben megfordították a sorrendet s a magyarosodást utólag iparkodtak jutalmazni. De mindenképpen készek voltak az elvárt áldozatokat honorálni: kenyérral és tisztességgel. Ezzel szemben az új államok csak áldozatot és önfeláldozást követelnek s mindenképpen adósak maradnak az ellenszolgáltatással. Ilyen módon nem lehet új „politikai nemzeteket“ építeni.

Természetesen elismerjük, hogy visszafelé a régi magyar szintézis felé ugyancsak nem lehet haladni: ez ma már, amikor minden népfajt teljesen áthatott az új nemzeti öntudat, teljesen idejét múltta. Az asszimilációs folyamatok ideje végkép lejárt. A megoldásnak csak egy útja van: a Dunavölgy politikai szerkezetét a népek együttműködésével az egyenlő igazság és egyenlő szabadság: „suum cuique“ és az „una eademque libertas“ vezéreszméi alapján úgy kell átépíteni, hogy abban minden nép, amelyet sorsa a Dunatájhoz köt, megtalálhassa a maga helyét és boldogulását. A népek egymás elleni harca és egymás fölötti uralma helyébe a közös munka és közös béke érája kell hogy lépjen: a „Pax Danubiana“ új korszaka.

A HARMADIK BIRODALOM ALKOTMÁNYA

TALÁN NEM VÉLETLEN, hogy a XX. század új kormányformájaként fellépő tekintélyállam először Olaszországban és Németországban mutat határozott alakot. Firenze titkára, Niccolò Machiavelli, már a renaissance Itáliája atomokra töredezett darabjainak egyesítésére keveri a politika mérgeit. A századokon át hön óhajtott Itália unita azonban voltaképpen Benito Mussolini műve. Még inkább ez volt a helyzet Németországban. Míg Franciaországban és Angliában a rendiséget felváltó abszolútizmus korán megteremti az egységes államot, addig Németországban a hűbériség a „Kleinstaaterei“-ban éli ki eszméjét. A Római-Német Szent Birodalomban mint politikai monstrumban még a XVIII. században is vagy 1800 politikai alakulat működik mint „Eigenstaatlichkeit“, jóllehet legnagyobb részük alig éri el egy kisebb lovagi birtoknak a nagyságát. Amikor II. Ferenc császár 1806-ban letette a római-német császári koronát, megszűnt az első német birodalom.

A Rajnai Szövetség, a Német Szövetség és az Északnémet Szövetség laza államszövetségein keresztül voltaképpen a franciákkal vívott háború győztes befejezésével alakul meg a második birodalom. Ennek 1871 április 16-i alkotmánya Bismarck elgondolása alapján úgynevezett dinasztikus szövetséges államot hozott létre. A régi birodalomból területi hatalmakként kinőtt kis német államokkal kellett számolnia. Ezek megtartották monarchikus államformáikat (csak a három Hansa-város nem volt monarchikus) külön törvényhozással és kormányzattal. Mégis az uralkodó családok alkották a homogén politikai elemet a Bismarck-féle birodalomban. A tagállamok közt azonban vezető szerep jutott Porosországnak, amely már Nagy Frigyes óta az első nemzetpolitikai egységet mutatta. Ennek királya lett a szövetséges állam császára, miniszterelnöke pedig a birodalom kancellára. Az államhatalom birtokosa azonban a Németbirodalomban nem a császár és a birodalmi gyűlés, hanem egy kollegiális szerv, a szövetségstanács (Bundesrat) volt, amelyben az egyes államok utasítással ellátott képviselői foglaltak helyet. A birodalmi törvényhozás együttes szervei a szövetségstanács és a népképviselési alapon választott birodalmi gyűlés (Reichstag) voltak. A szuverénitás voltaképpen a szövetséget illette. A tagállamok csak a szuverénitás csökevényeit gyakorolták tisztán belügyeikre nézve. A dinasztikák meggátolták a valódi parlamentarizmus kifejlődését. Bennük összpontosult ugyanis az abszolu-

tizmus hagyományaképpen az állami akaratképzés. A személyes kormányrendszer elvei alapján miként a tagállamokban a kormányokat az uralkodók, úgy a birodalomban a kancellárt a császár nevezte ki. Politikai felelősséggel csak az államfőknek tartoztak. A parlament bizalmatlansági szavazata nem vont maga után kormányválságot. Így a népképviseltek a Bismarck-féle második birodalomban csak igen alárendelt szerepet játszottak. Még Bismarck nagy egyéniségében megvolt a képesség a politikai vezetésre, de utána a wilhelmin korszakban csak a katonai egység fejlődött ki a birodalomban, de a politikai nem. A parlamentarizmus hiánya, a tisztán személyi kormányrendszer nem is kedvezett ennek.¹

Az 1918 novemberi összeomlás a Bismarck-féle második birodalomban a mesterséges parlamentarizmust vezette be. Ennek azonban hiányoztak az előfeltételei.

Németországban a pártállam kezdettől fogva csak mint koalíció volt elképzelhető. A pártszétforgácsolódás következtében lehetetlenné vált a tartós kormányalakítás. Kifejlődött a szélső bal- és szélső jobbszárny véglete: egyfelől a kommunista párt, másfelől pedig a nemzeti szocialista párt. A pártharcok felfegyverzett ellenséges táborokat állítottak egymással szembe, nem egyszer vérontással.

Mintegy az eddigi állapot ellenhatásaként jött létre a szélsőséges pártok megegyezéseként az 1919 augusztus n-i weimari alkotmány. Bár a monarchia helyébe mind a birodalomban, mind az egyes országokban (most már a régi tagállam kifejezés helyébe a Landnak ezt a határozatlan jogi kifejezést léptették) a köztársasági államformát hozták be, de a szövetségi államszerkezetet meghagyták. Ez a szövetséges állam azonban nem volt többé valódi és főleg nem a régi, mert egyfelől visszaszorította Poroszország vezető szerepét, másfelől pedig annyira kiterjesztette a birodalom jogkörét, hogy a tagok valóban csak tartományi rangra süllyedtek. A szövetségtanács (Bundesrat) helyébe a birodalmi tanács (Reichsrat) lépett, amelyben az országok kormányai egyenlő számarányban nyertek képviselést.

Miután a egyre jobban bomlasztó pártharcok közepeit mindinkább lehetetlenné vált kormányképes többségnek az összehozása, nem maradt más hátra, mint a népképviselteknek a kikapcsolása s a politikai hatalomnak a birodalmi elnök kezében való Összpontosítása. Ennek államelméleti indokolásául született meg az az elmélet, amely a birodalmi elnökben „az alkotmány őrét“ (Hüter der Verfassung) szemlélte. Ez azonban voltaképpen nem jelentett mást, mint hogy a liberális hatalmi állam valóban csak a kivételes állapot segítségével tudott uralkodni. A weimari alkotmány hírhedtté vált 48. cikke alapján jött létre a „birodalmi elnök diktatúrája“ (Diktatur des Reichspräsidenten).²

A weimari alkotmány, amelynek uralmi idejét ma a német közjogászok csak átmenetinek nevezik (Weimarer Zwischenreich), igen rövid életű volt. Amikor aztán 1930-ban a Stresemann-féle „teljesítési politika“ összeomlik, és Hitler Adolf tömegeket fanatizáló hatása alatt maga a hivatalos német kormány is kénytelen kimondani a „Nem fizetünk“ alapelvet, a weimari rendszer önmagába roskad. A német nemzeti reakció áradata sem a Hohenzollem-monarchia halvány ködfénye után érdeklődik már többé. A kísérteties német éjszakában ekkor már új csillagkép jelenik meg: a crux gammata, a horogkereszt.

¹ Kitérő összefoglalást ad újabban erre nézve Koellreutter, Otto: Deutsches Verfassungsrecht. Ein Grundriss. Berlin 1935, 26 l.

² A weimari alkotmány legpompásabb kommentárja Anschütz, Gerhard: Die Verfassung des Deutschen Reiches vom 11. August 1919. 4. Bearb. 14. Aufl. Berlin 1933.

A NÉMET NEMZETI SZOCIALIZMUSNAK alapjait voltaképpen már a nagy háború lerakta, mert ebben keletkezett először az általános német politikai típus a frontkatona képében. A mozgalom a népiség és a haza politikai összekötő értékeit állította előtérbe. Bár az 1923 november 8-án először kirobbanó német nemzeti szocialista megmozdulás forradalmi volt, ez a politikai párt mégis legitim úton jutott a hatalom birtokába. Hamarosan annyira megerősödött, hogy a formális demokráciát a saját fegyvereivel verte meg. Az 1930-as birodalmi gyűlési választásokon a nemzeti szocialista birodalmi képviselők száma 12-ről 107-re emelkedett. 1933 január 30-án pedig Hindenburg tábornagy, birodalmi elnök a parlamentarizmusnak a weimari alkotmányban tétélezett elveinek megfelelően Hitlert kinevezte a birodalom kancellárjává. Ezzel szabad lett az út a német vezéri állam (Führerstaat) államjogi felépítéséhez.

Innen számít a Harmadik Birodalom, amely tehát sem nem forradalmi úton született, hanem az alkotmányos parlamentarizmus szabályainak megtartásával, soha nem helyezte formailag hatályon kívül a weimari alkotmányt, hanem nagyjelentőségű alkotmánytörvényekkel eszközölt rajta mélyreható változtatásokat. Az új alkotmányjogi rend alapjait egy rövid törvény alkotja, amely az alkotmányváltoztatáshoz megkívánt nehezített formák megtartásával 1933 március 24-én jött létre. Ezt a nép és birodalom szükségének elhárításáról szóló törvényt (Gesetz zur Behebung der Not von Volk und Reich) röviden felhatalmazási törvény-nek (Ermächtigungsgesetz) szokták hívni. Ennek a törvénynek rendkívüli jelentősége abban van, hogy a törvényhozó hatalmat egyszerűen a kormányra ruházta. Kimondotta, hogy birodalmi törvényeket — még pedig alkotmánytörvényeket is — a kormány a törvényhozás igénybevétele nélkül is alkothat. Igaz, hogy a birodalmi gyűlés továbbra is megmaradt, és az 1934 február 14-i törvény csak a birodalmi tanácsot szüntette meg. Ámde a kormánynak adott rendkívül tágkörű felhatalmazás következtében a parlament szerepe egészen jelentéktelenné vált. A törvényalkotás normális alakjává a kormánytörvény (Regierungsgesetz) lett. A birodalmi gyűlés emez első alkotmánytörvény óta mindössze egyszer alkotott még törvényt (1934 január 30-án) és egyébként is csak a legkritkább esetben ült össze különleges alkalmakkor, amikor a vezér nagy nyilvánosság előtt akart valami nagyfontosságú nyilatkozatot tenni. Szerepe tehát mintegy arra csökkent, hogy „cum testimonio populi“ járjon bizonyos alkalmakkor el. A törvényhozás rendes útjának kikapcsolása nem azért történt, mintha a kormánynak nem lenne többsége, hisz valamennyi tagja nemzeti szocialista. Ellenben alapja az az elméleti meggondolás, hogy a vezéri államban a jogszabályalkotásnak a kormány részéről kell történnie. A törvényhozó testület szerepe tehát csak jelképpé vált annak a bizonyítására, hogy a vezér akarata az egész nép politikai helyeslésével találkozik.

Ugyanilyen megítélés alá tartozik az 1933 július 14-i törvény is a népszavazásról (Gesetz über die Volksabstimmung). Csak a birodalmi kormány kérdezheti meg a népet, hogy valamely intézkedést helyesel-e vagy nem. Tehát a néptől a weimari alkotmány értel-

mében nem indulhat ki sem népszavazás, sem népkedzdeményezés. A népszavazásnak így a német vezéri államban szintén csak szimbolikus értelme van. Mindössze a nép részéről elhangzó akklamáció. A plebiszitárius elem fontosságát akarja kidomborítani a nemzeti szocialista állam organikus felfogásában.

E két törvényen kívül még a következő kilenc tekinthető a német vezéri állam alkotmánytörvényének.

A párt és állam egységének biztosításáról szóló törvény (Gesetz zur Sicherung der Einheit von Partei und Staat) 1933 december 1-éről. Igaz, hogy már az 1933 július 14-i törvény csak a német nemzeti szocialista munkáspártot (NSDAP) jelölte meg törvényesnek és minden más politikai pártot megtiltott. Az előbbi törvény azonban a nemzeti szocialista pártot „a német államgondolat viselőjé”-nek nevezi. Mint ilyen, „az állammal elválhatatlanul össze van kapcsolva”. Miután a birodalmi kancellári állás és a pártvezetés egybekapcsolása olyan államjogilag elengedhetetlen feltétel, hogy azon a párt és állam egysége alapul, ez alkotmányjogi alapelvnek tekinthető. A vezéri állam tehát nem pártállam, mint a liberális állam volt, hanem egypártállam. A pártnak, amelyet ők mozgalomnak (Bewegung) is neveznek, célja az alaktalan politikai tömegből politikailag értékes népet formálni. Állam, mozgalom és nép tehát a nemzeti szocialista ideológia szerint mellérendelt fogalmak. Nép nélkül sem mozgalom, sem állam nem gondolható. A mozgalom a népek mint politikai nagyságnak aktív ténykedése. A párt feladata, az államot mint a nép politikai életformáját a politikai világnézet alapeszméivel megtölteni. A pártnak az államtestbe való ezt a beépítését mutatja az is, hogy az idézett törvény a pártot közjogi testnek jelöli meg. A törvény végrehajtására 1935 március 29-én kibocsátott rendelet a nemzeti szocialista német munkáspárt részeihez a következő alakulatokat sorozza: az SA (Sturmabteilung) néven ismert rohamkölönítmények, az SS (Schutzstaffeln) nevű védőosztagok, a nemzeti szocialista autózótestület, a Hider-ifjúság, a nemzeti szocialista német diákszövetség és a nemzeti szocialista női szervezet (NS Frauenschaft). Ezekhez csatlakoznak még a különféle élethivatási szövetségek, amelyek a párt és a nép közt az összeköttetést biztosítják. Mindebből kitűnik, hogy az egész német nép megszervezettnek tekinthető.

Hitlernek eddig legnagyobb szabású alkotmányjogi alkotása azonban kétségkívül a birodalom újjáépítéséről szóló törvény (Gesetz über den Neuaufbau des Reiches) 1934 január 30-áról. Amit évszázadok törekvéseinek nem sikerült megvalósítania, azt a német vezéri állam egy párszakaszos törvénnyel elérte. A Németbirodalom megszűnt mint szövetséges állam. Az országok népképviselői testületét feloszlatták. Az országos: felségjogai a birodalomra szállottak át. Ezzel a német Kleinstaaterinek utolsó maradványai is eltűntek. Ma már csak mint közigazgatási területi beosztások jönnek tekintetbe. Az országos kormányok elvesztették politikai jelentőségüket, tisztára közigazgatási szervekké váltak, amelyek a birodalmi kormánynak vannak alárendelve.

A következő nem kisjelentőségű alkotmánytörvény a Németbirodalom államfőjéről szóló törvény (Gesetz über das Staatsoberhaupt des Deutschen Reiches) 1934 augusztus 1-éről. Ez egyesítette a birodalmi elnöki méltóságot a kancellárral. Amikor másnap Hindenburg meghalt, Hitler lett a birodalom feje. Ezzel aztán be is koronázódott a német vezéri állam felépítése. Kisebbségi részletek hiányoznak még ugyan, de az alkotmányjogi szervezet már kiépítettnek mondható. A törvény Hitler személyében élethossziglan egyesítette a két birodalmi főméltóságot. A törvény neki biztosította azt a jogot is, hogy helyetteséről gondoskodik. Ellenben nagy hiány, hogy nem intézkedett a törvény az utódlás kérdéséről. Ez a vezéri államnak egyik legsebezhetőbb pontja. Ezzel kapcsolatban felmerül az államformának a kérdése is. Bizonyos, hogy a vezéri állam a monarchizmust kizárta, hisz a vezér nem valamely dinasztíának, hanem egyenesen a népek a tagja. Ámde demokráciának sem mondható, ha alatta a kormányzók

és kormányzottak azonosságát vagy a jogszabályok alkotóinak és alávetettjeinek azonosságát értjük. A vezérállamot éppen a vezetés (Führung) és a követés (Gefolgschaft) jellemzi. A vezéri állam a tekintélyen, nem pedig a „volonté generale“-on alapszik.¹ Ha azonban államforma szempontjából nem tartozik a demokrácia fajai közé, akkor autokráciának kell tekinteni. Ámde az autokráciát ma a trón örökletessége jellemzi, aminél csak egy utódlási mód felel inkább meg az autokrácia alapeszméjének, nevezetesen, ha az előd egyenesen kinevezi az utódját. Míután a német vezér és kancellár helyetteséről maga gondoskodhatik, nem volna elképzelhetetlen egy olyan jövőbeli megoldás, amely az utódkinevezés jogát is biztosítja számára.

A következő alkotmányjogi törvény a birodalmi helytartóról szóló (Reichsstatthaltergesetz) 1935 január 30-áról. Ezt megelőzte azonban már két törvény. Az egyik volt az országoknak a birodalommal való egyező elbánásáról szóló törvény (Gesetz zur Gleichschaltung der Länder mit dem Reich) 1933 március 31-éről. Ez az országok és a községek parlamentjeit, illetve képviselőtestületeit feloszlatta és nemzeti szocialistákkal töltötte meg. Tovább ment azután az első birodalmi helytartótörvény 1933 április 7-éről, amely a birodalom egységes politikai irányításának szerveiként az országokba birodalmi helytartókat nevezett ki. Amióta azonban az országok elvesztették politikai jelentőségüket és pusztán közigazgatási egységekké süllyedtek, a birodalmi helytartóknak körülbelül olyan szerepük lett, mint nálunk a főispánoknak. Voltaképpen tehát nem tartoznak bele az országok közigazgatásába, hanem birodalmi közvetítő fokozatokat alkotnak. Hatáskörük meg-egyezik a porosz tartományok élén álló főelnökökével (Oberpräsident).

A nemzeti szocialista államnak önmagát is alaptörvénynek nevező következő alkotmányjogi alkotása a német községi törvény (Die Deutsche Gemeindeordnung) 1935 január 30-áról, amely ez év április i-én lépett életbe. A törvény bevezetésében hangsúlyozza, hogy a községi önkormányzat alkotójának, von Stein bárónak, igazi szellemében kívánja a német községi reformot megoldani.²

Ide sorolható még a törvény a haderő felépítéséről (Gesetz für den Aufbau der Wehrmacht) 1935 március 16-áról, amely ismét behozta az általános védkötelezettséget.

Végül a német vezéri állam alkotmánytörvényei közé tartoznak az úgynevezett nürnbergi alaptörvények 1935 szeptember 15-éről. Ezek elsje a birodalmi zászlótörvény (Reichsflaggengesetz), amely megállapítja, hogy a birodalom színei a fekete-fehér-piros, a birodalmi és nemzeti lobogó pedig a horogkeresztes zászló. A másik törvény a birodalmi polgárságról szól. Ez éles különbséget tesz az állampolgárság (Staatsangehörigkeit) és a birodalmi polgárjog (Reichsbürgerrecht) között. Már az 1934 február 5-1 rendelet a német állampolgárságról levonta a nemzeti szocialista egységes államból folyó következtetéseket és bevezette az egységes birodalmi állampolgárságot (Reichsangehörigkeit). Eddig ugyanis a Németbirodalom ellentétben a többi szövetséges államokkal (így az Amerikai Egyesült Államokkal és Ausztriával) a tagállampolgárság rendszerét követte. Birodalmi polgárjogot ma csak az a német állampolgár nyerhet, aki a német vagy rokon fájhoz tartozik és magatartásával hűségéről tett bizonyosságot. A birodalmi polgárjogot csak a róla kiállított oklevéllel lehet megszerezni. Politikai jogoknak csak az ilyen polgár lehet birtokában. Végül a harmadik nürnbergi alaptörvény a német vér és a német becsület védelméről szóló törvény, amely a nem árja származásúakat a német nép közösségéből kirekeszti és házasságkötési, nemi érintkezési, szolgálati és zászlókitűzési szempontból tilalmakat állít fel részükre.³

Természetesen az itt felsorolt alaptörvények nem merítik ki a német vezéri állam valamennyi új alkotmányjogi intézkedését. Van még több ezeket kiegészítő fontos vagy kevésbé fontos államjogi törvény. Így a

¹ V. ö. Huber, Ernst Rudolf: Das Staatsoberhaupt des Deutschen Reiches. (Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft Bd. 95, 1935, H. 2, 202 1.)

² Richter—Türpitz: Die Nürnberger Grundgesetze. Berlin 1935.

³ V. ö. Magyary Zoltán: Nemzeti szocialista községi közigazgatás. (Városi Szemle XXII. évf. 1936, 2. sz. 161.sk. 1.) Közli magyarul a törvény szövegét. 190—214. 1.

most ismertetett nürnbergi alaptörvényekkel kapcsolatban meg lehet említeni a hivatásos tisztviselés visszaállításáról szóló törvényt (Gesetz zur Wiederherstellung des Berufsbeamtentums) 1933 április 7-éről, amelynek híres árszakasza (Arierparagraph 3) a hivatásos tisztviselőkart a német fajra nézve idegen elemektől megtisztította. Ezen túl azonban hasonló rendelkezéseket fogantatosítottak az ügyvédek és orvosok ezelőtt úgynevezett „szabad” foglalkozási ágaiban is, amelyeket a nemzeti szocialista felfogás nem „szabad”, hanem néphez és államhoz kötött foglalkozásoknak tart. A hadseregre nézve pedig a véderőtörvény 15. §-a kimondja, hogy „az árja származás az aktív katonai szolgálatnak előfeltétele” és hogy „csak árja származású személyek lehetnek feljebbvalók a hadseregben”. Ugyanilyen célokat szolgált a honosítások visszavonásáról és a német állampolgárság megvonásáról szóló törvény (Gesetz über den Widerruf von Einbürgerungen und die Aberkennung der deutschen Staatsangehörigkeit) 1933 július 14-éről.¹

EZEK SZERINT TEHÁT a német nemzeti szocializmus uralomra jutása óta mindmáig nem hozott olyan új alkotmánytörvényt, amely a weimari alaptörvényt hatályon kívül helyezte volna. Mindössze a fentebb ismertetett rövidebb alkotmányjogi törvények segítségével valósította meg az új államrend alapelveit. Föltámad tehát a Németországban is sokat vitatott kérdés, hogy ugyan érvényben van-e még a weimari alkotmány.² Valamely alkotmánynak az érvényességét semmi esetre sem az egyes alkotmánycikkek formai érvényessége dönti el, hanem az, hogy fennáll-e az egész politikai alaprend maga egységében. Az alkotmány szellemét kitevő alaptételeknek az érvényessége az irányadó, hogy hatályban van-e még az illető alkotmány. Hisz nyilvánvaló, hogy az alkotmánynak egyes alárendelt cikkei csak az alkotmánynak ezekből az alaptételeiből vezethetik le jogérvényüket és politikai értelmüket. Ha most már ebből a nézőpontból vizsgáljuk a kérdést, akkor kétségtelen, hogy a weimari alkotmánynak az alaptételei, a formáldemokrácia, a parlamentarizmus, a többpártrendszer, a föderalizmus és a liberalizmus, nincsenek többé érvényben, mert hisz azokat a nemzeti szocialista forradalom elsöpörte. Helyükbe a német vezéri államban új politikai alapelvek léptek, mint a népi gondolat, a tekintélyi és a vezéri elv, az univerzalizmus és az állam totalitásának az eszméje. Mindebből pedig nyilvánvaló, hogy a politikai alapelveknek megváltozása következtében a weimari alkotmány voltaképpen már nincs érvényben. Helyét a népi vezéri állam alkotmánya foglalta el. Igaz, hogy a weimari alkotmány formális hatályon kívül helyezése nem történt meg. Mégis azt mondhatjuk, hogy ma már belőle csak azok a cikkek vannak érvényben, amelyeket a vezéri állam kifejezetten vagy hallgatagon átvett. A kérdés tehát voltaképpen oly módon formulázható, hogy melyek a weimari alkotmánynak azok a rendelkezései, amelyek a nemzeti szocialista alkotmányjogba való átvételük következtében újból érvényre jutottak.

Már az eddigiekből is kitűnik, hogy a német vezéri állam alkotmányában a hangsúly a vezetésen (Führung) nyugszik. Ez a vezető

¹ Mindezeknek a melléktörvényeknek idevonatkozó szakaszai közölve az előbbi jegyzetben idézett törvénygyűjteményben. Ugyanitt magyarázatok az árszakasz értelmezéséhez 44, 48 l.

² Anélkül, hogy itt ez az egész kérdés felölelhető lenne, utalunk egyfelől Carl Schmitt felfogására, aki igenlőleg válaszolt a kérdésre (Staat, Bewegung, Volk. Berlin 1933). Másfelől tagadja Helmut Nicolai (Der Neuaufbau des Reiches. Berlin 1934, 32 !). — Ugyanígy Huber: i. m. 206 l. — Koellreutter: i. m. 18 l.

hatalom az új államnak a politikai hatalma. A nemzeti szocialista államtan megfelelőbbnek tartja a „vezetés“ kitételt, mint a „kormányzást“, amelyet eddig az állam legmagasabb politikai irányításának megjelölésére használtak. Ha azonban meggondoljuk, hogy kormányzás és közigazgatás között éppen az a lényeges különbség, hogy míg az utóbbi idegen akarat végrehajtása, addig a kormányzás a saját akaratának a végrehajtása, akkor a kormányzás és Führung között alig lehet a szóváltozaton kívül más különbséget tenni. A német Führung bizonyosan katonai, sőt háborús eredetű, és így érthető, hogy a frontkatona eszmévilágából született nemzeti szocializmus megfelelőbbnek tartotta.

A vezetés alapja a tekintély. Ezért a vezéri állam tekintélyállam is (autoritärer Staat). Hitler az államiság felépítésének alaptételül jelöli meg: „Minden vezér tekintélye lefelé és felelőssége fölfelé.“¹ A tekintély viselőjének személyisége a vezéri állam döntő tényezője. Éppen ezért a nemzeti szocialista világnézet alap gondolata, hogy nem a többségi elven, hanem a tekintélyin épül fel. Az államnak szervezetében legkisebb sejtjétől, a községtől, kezdve föl egészen a birodalom legmagasabb vezetéséig a személyiség elvének kell érvényesülnie. Éppen ezért mellözi a többségi szavazatokat és mindent az egyéni felelősségre alapít. A „tanácsnak“ vissza kell nyernie eredeti értelmét. Tanáccsal elláthatják a vezért, de a döntés egyetlen ember kezében legyen, aki a felelősséget osztatlanul viseli. A tanácsban a felelősségnek csak csekély hányada jut az egyénre. A személyiségnek azonban annyiban kell politikainak lennie, hogy népi talajban gyökeredzzék.

A vezéri államnak legnagyobb veszélye azonban a pszeudovezetés. Ha a vezér nem valódi vezére népének, hanem csak bitorlója a hatalomnak. Ez feltartóztatlanul az állami tekintély megrendülését vonja maga után. A vezéri állam tehát áll vagy bukik az igazi vezérséggel.²

A német vezéri állam tanítása szerint a vezetésnek népinek (völkisch) kell lennie, a népből kell kinőnie és abból kell nyernie értelmét. A vezéri állam tehát annyiban tüntet fel demokratikus vonásokat, hogy politikai vezetésnek csak politikai követésből (Gefolgschaft) lehet származnia. Éppen ezért a német vezéri államnak központi politikai feladata a német népet követőjévé és ezzel politikai nagysággá alakítani. Elszigetelt vezetőség követők nélkül lehetetlenség. Az ilyen vezér a nemzeti szocialista elmélet szerint diktátorrá, cézárrá süllyed. Eszerint tehát a vezéri állam sem nem abszolútizmus, sem nem diktatúra. Nem abszolútizmus, mert a nép nem tárgya a politikának, hanem az államnak élő alkateleme. A nemzeti szocialista felfogás szerint azt sem lehet mondani, hogy a vezéri állam azért diktatúra, mert nem demokrácia. Ez helytelen szembeállítás. A demokráciának mint államformának a monarchia az ellentéte. Minden államformában, így a demokráciában is, lehet diktatúra. Akkor ugyanis, ha az államéletben fellépő szükség és veszély minden hatalmat egy ember kezébe rak le, hogy ezzel az államot mint egészet megmentse. A diktatúra azonban

¹ Hitler, Adolf: Mein Kampf. XVII, Auflage der Volksausgabe. München 1933 501. l.

² V. ö. Koellreutter: Der Aufbau des deutschen Führerstaates. (Die Verwaltungs-Akademie. Ein Handbuch für den Beamten im nationalsozialistischen Staat. Berlin 1934 f. Bd. I, Gruppe 2, Beitrag 19, 6. 1.)

mindig csak rövid időre szóló átmeneti jelenség, amely a normális rend helyreállítását szolgálja. A vezéri állam azonban magát végérvényes és normális államformának tartja, nem pedig kivételes állapotnak.¹ Hogy ez azonban így lesz-e, erre a jelen pillanatban feleim nehéz lenne.

A vezéri államnak mindenesetre a nép a politikai alapértéke. A liberális demokrácia a népben csak egyedek összességét látta. Ránézve a nép legfeljebb politikai egység volt. Ezenkívül tagjait a közös kultúra kötötte össze, amelynek külső kifejezője a közös nyelv volt. így tekintet nélkül a vérségi kötelékre mindenki helyet foglalhatott benne, akinek emberi ábrázata volt. Kelsen liberális államelmélete a népet egyszerűen jogi kérdésnek tekinti. Jellemző, hogy a német nyelvben nem is alakult ki tősgyökeres kifejezés a „nemzet“ megjelölésére. A franciából vette a „Nation“ kitételt. Annak, hogy a nép és nemzet fogalma az államtanban nem nyert kellő tisztázást, mélyebb okait abban látják,² hogy a liberális államtan individualisztikus alapszemlélete mellett nem hozhatott létre valódi kapcsolatot a nép és az állam lényege, valamint a nép politikai élete között. Ránézve ugyanis a nép individuális összetétele és vele együtt az egyesnek hozzá való viszonya és benne elfoglalt helye az egyetlen és döntő probléma, jöhet a nép lényegét elsősorban összességében lehet felfogni. A nemzeti szocializmus ezzel szemben a népnek mint történetkulturális egységnek lényegét azokban a természeti közösségekben látja, amelyeket a vér és a föld határoz meg.

A fasizmus szerint az állam alkotja a nemzetet. A nemzeti szocializmus szerint éppen fordítva: az állam csak a nép politikai életformája. A liberális állam „törvényállam“ (Gesetzesstaat) volt, mert benne a norma uralkodott, amely egyetlen kötelező határa volt az egyén szabadságának. A jogi pozitivizmus tehát a személytelen normát tette uralkodóvá. Kelsen állama egyenlő a normarendszerrel. Pedig a vezetést mindig emberek gyakorolják. A nemzeti szocialista elmélet szerint tehát sem a szociológiai, sem a jogi államfogalom nem jöhet tekintetbe, mert az állam politikai alakulat, és így annak tudományos fogalma csak politikai természetű lehet.³

A német vezéri államban az államhatalomnak funkciók szerint való hármas felosztása, ami Montesquieu fellépése óta közkeletűvé vált, elvesztette jelentőségét. Bizonyos, hogy a hármas felosztás a liberális demokrácia eszköze volt a polgári szabadságjogok érvényesítése céljából az abszolutizmussal szemben. A vezéri államban azonban törvényhozás és végrehajtás nem válnak el politikailag, mert csak formái a vezetésnek, amely pedig annak egységessége miatt a vezér kezében összpontosul. A nemzeti szocialista államban az államhatalom ismét oszthatatlan és mindent egybefogó egységgé lett. Ennek az államhatalomnak viselője pedig a vezér és államfő. Benne teljesedik be a vezéri állam. Így a nemzeti szocialista államtanban az állameszme alapfogalma, a szuverenitás, ismét politikai értelmet kap. A szuverenitás

¹ Huber: i. m. S. 229.

² így Koellreutter: Grundriss der Allgemeinen Staatslehre. Tübingen 1933, S. 35 f.

³ Így Huber: Die deutsche Staatswissenschaft. (Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft Bd. 95, 1934, H. 1 32. 1.)

fogalmát az abszolút állam termelte ki. A konstitucionális liberalizmus azután úgy akarta a népszuverénitást és a monarchikus alapelv ellenétét áthidalni, hogy az államfőt és a népképviselőt egymás mellé helyezte. A két politikai tényező közül egyiké se legyen a legfőbb hatalom, egyikük se legyen szuverén. Csak az államnak ismerték el a szuverénitását.¹ Az a radikális liberalizmus pedig, amely az egyén szuverénitását hirdette, az állam szuverénitását megtagadta. Így jöttek létre a divatos pluralista szuverénitási elméletek (Gierke, Duguit, Laski stb.). A weimari rendszer pluralizmusa is következetes kifejezése volt egy olyan államnak, amelyben már nincs szuverénitás. A nemzeti szocializmus tehát a maga nagy tettének vallja, hogy ezt a pluralizmust megszüntette. A sokak uralmának rendszerét legyőzte a zárt uralmi rend. Valamikor az abszolútizmusnak volt a nagy vívmánya, hogy a rendi anarchiát legyőzve, voltaképpen a modern állameszmét megteremtette. Az individualizmus helyébe az univerzalizmust léptette. Erre jött a francia forradalom, amely ismét az egyént ültette a világ trónjára és megteremtette az individuális-liberális államot. Ugyan ismét a történelem eme nagy hullámszámbájának korszakába kerültünk volna, amikor a vezéri állam mint a XX. század új politikai életformája a pártállam pluralizmusát letörve a szuverénitást régi értelmét helyreállította? Bizonyos, hogy a tekintély! államvezetés elve miben sem különbözik az abszolút monarchia ősi gondolatától. Ezt különben maguk a mai német vezéri állam elméleti indokolói is elismerik s így érthető, hogy Hitler elődjét Nagy Frigyesben látja, a felvilágosult abszolútizmus megtestesítőjében.

A NÉMET VEZÉRI ÁLLAM alkotmányjogának eme vázlatos ismertetése után önként tolu ajkunkra a kérdés, hogy milyen magatartást tanúsítson a magyar jogászat az ebben a rendszerben lefektetett új államtani elvekkel szemben. Kétségtelen ugyanis, hogy a német nemzeti szocializmus, amely sok rokonságot árul el az olasz fasizmussal, tetszős eszméinél és nemzeteket átformáló képességeinél fogva él és hat. Sőt területének határain túl is érvényesülésre törekszik. Emellett nálunk megvan az a kinetikai előnye, hogy a német jogi intézmények századokon át mindig befolyásolták a magyar jogintézményeket.

A magyar mindig alkotmányos nemzet volt. Éppen az osztrák-német szellemmel évszázadokon át folytatott küzdelmében mindig görcsösen ragaszkodott alkotmányához. A magyar alkotmány a nemzeti géniusznak legcsodálatosabb alkotása.² Páratlanul áll az egész európai kontinensen. Csak az angol szigetország alkotmánya mutat hasonlóságot a történelmi magyar alkotmányhoz. Ugyan ki merne Angliában kiforratlan, új világmegváltó eszmékért az évezredek át kipróbált ősi alkotmányhoz hozzányúlni? Ugyan nem az egész angol nemzet ellenállását vonná-e maga után? Apáink véréből megszentelt alkot-

¹ V. ö. Schmitt, Carl: Hugo Preuss. Sein Staatsbegriff und seine Stellung in der deutschen Staatslehre. Berlin 1929, 8 l. — Huber: Das Staatsoberhaupt des Deutschen Reiches 227 l.

² V. ö. Csekey, Stephan: Ungarns Staatsrecht nach dem Weltkrieg. (SA. aus dem Jahrbuch des öffentlichen Rechts Bd. XIV, 409—483.) Tübingen 1926, 410 l.

mányunkban, amely végigkísért bennünket történelmünkön és oly sok válságon segített át bennünket, nemzeti életünk legnagyobb értéke nyilatkozik meg. Egy ezerestendős alkotmány annyira összeforr a néppel, hogy végre az állami életet másként elképzelni sem tudja és valósággal a hazaszeretet forrásává válik. Milyen bölcsen járt el a nemzet például, amikor a világháborút követő összeomlásban, amikor valósággal tombolt körülötte az alkotmányozási láz, az ősi alkotmányosság útjára való visszatérést jelölte meg az egyetlen helyesen járható útnak és amennyire lehetséges volt, a történelmi jogfolytonosság alapjára helyezkedett. A papiros alkotmányok, miként a történelem számtalan példája mutatja, könnyen papírromgyokká válhatnak. A magyar alkotmányt azonban jellemzi páratlan rugalmassága. Mi előbb megvalósítottuk a hivatási rendi képviselői intézményét a felsőházról szóló 1926: XXII. t.-c.-ben, mint az 1928-ból eredő olasz korporációs alkotmány vagy a német vezéri állam. Nincs tehát semmi akadály a történelmi alkotmányunk rugalmassága mellett, hogy átvegyük azt, ami a kialakuló új világ rendjében maradandó értéknek látszik.

Maguk a német nemzeti szocializmus államjogi írói mutatnak rá arra a nagy értékre, amely az angol alkotmányban megvalósul. Angliát is vezéri államnak minősítik, mert benne az egységes néphezkötött politikai vezetés elve érvényesül. Az angol parlamentarizmusnak klaszszikus kétpártrendszerre biztosította mindenekelőtt, hogy mindig volt egy politikai vezér, akire a korona a kormány vezetését ráruházta. Az afölött való döntés azonban, hogy bírja-e a kormány Angliában a parlament bizalmát, már régidő óta a népre mait át. Nem valami pártokra szétforgácsolt parlament buktatja ott meg a kormányt, hanem a kormány a parlament feloszlata és új választások útján politikai válságok idején maga dönt afölött, hogy az ország és a nép bizalmát bírja-e vagy pedig nem. Ez már nem parlamenti, hanem plebiscitárius döntés, mert azt a választó nép eszközli és emellett az a döntő, hogy itt nem kollegiális kormányról, hanem egy vezérről, a miniszterelnökről és a tőle képviselt politikai eszmékről van szó. Tehát a vezérnek a nép többségével való politikai összeköttetésén nyugszik a hangsúly.¹

Intézmények átvételét csak azonos feltételek fennforgása indokolja. Nem véletlen, hogy a tekintélyállam elsősorban Itáliában és Germániában vert gyökeret. Ezeket az országokat évszázadokon át a partikularizmus jellemezte. Az olasz városok renaissance kényurai és a pápa korlátlan hatalma nélkül olasz földön aligha támadhatott volna Mussolini. Az elvileg korlátlan hatalmú, Isten kegyelméből uralkodott Hohenzollemekek nélkül alig volna megmagyarázható Hitler mai hatalma. Csak azok a népek tűrik és vállalják a felemelkedés reményében a diktatúrát, amelyeknek lelkében tudatosan vagy tudat alatt ott él a vágy, hogy egy erős akarathoz rendeljék alá magukat. A német mindig katona volt és állandóan egyesületekben szervezkedett. A szubordinációt ismerő tömegben talál a maga igazi énjére.

A németnek azonban nem volt igazi alkotmányos és közjogi érzéke. Már a XV. században feladja az ősi germán jogot s a római jog recepciójával a közjogot is magánjogi hálóval vonja be. A nép

¹ Így Koellreutter: Der Aufbau des deutschen Führerstaates 30 1.

csak mint a föld tartozéka szerepel, amelyet a dominus terrae minde-
 nestül eladhat, elzálogosíthat, leányával hozományul adhat stb.
 A Római-Német Szent Birodalom monstruózus közjogi szervezet-
 lensége is arra vezethető vissza, hogy a magánjogi gyámkodáshoz
 szokott germánság nem kapott Rómától megfelelő közjogi szabályo-
 kat. Hisz magában az Imperium Romanumban is valóságos anarchia
 uralkodott az államhatalom főszervének létesítése körül. A német
 jogászok ismerték fel legkésőbbben a közhatalom közjogias természetét.
 Amennyire nagyszerű magánjogászok kerültek ki a német tudósok
 köréből, annyira jellemző, hogy a liberális korszak három legnagyobb
 közjogásza nem árja, hanem zsidó származású volt: így Laband,
 Jelűnek, legújabbban Kelsen. Még az is jellemző, hogy mindhárom
 más-más országból vette eredetét. Nem, a Werbőczyk, Deákok és
 Szilágyik nemzetének nincs szüksége az alkotmányjog terén német
 praeceptorokra.

Igen tiszteletreméltó a német nemzeti szocializmusban, hogy a
 nemzet hagyományaiból és történelmi szerepének felismeréséből
 meríti politikai célkitűzéseit. Ámde a német állam faj állam, amely a
 vérközösség és a vértisztaság eszméjét tűzi ki legelső feladatául. Az
 árja fajiságának életformája a német vezéri állam. Hitler birodalmá-
 ban tehát a faj mítosza él. Ez azonban csak egy negatívum, mert
 ennek alapján lehetővé válik ugyan a jelenlegi vezetőktől nem kívána-
 tos elemeknek a német népközösségből való kizárása, de pozitíve nem
 határozható meg, hogy kik tehát a német népközösségnek a tagjai.
 Ezt ma faji vagy leszármazási alapon eldönteni nem lehet. Érzelmi
 alapon sem, mert a szubjektív bevallást mint az individuális-liberális
 felfogás módszerét a nemzeti szocializmus elveti. A hovatarozás
 kérdését szerinte csakis maga a közösség döntheti el a közösségi érde-
 keknek megfelelően. Végeredményében azonban kétségtelen, hogy a
 faj élettani fogalom, amely alá az ember csak fiziológiai szempontból
 tartozik. A nemzet azonban mint kulturális sorsközösség elsősorban
 szellemi és nem biológiai fogalom.

Reánk nézve nemcsak hogy pozitív értéket nem jelentene a faj-
 állam eszméjének átvétele, de veszedelmekkel is járna mind a bel-
 földi, mind az utódállamok területén élő magyarság szempontjából is.
 A magyar már akkor több fajnak a keveredése volt, amikor vándor-
 lásai során a Kárpátok medencéjét elérte. Már ekkor az ősi finnugor
 és a török származású volgabolgár elem szerencsés egybeolvadásából
 állott elő. Itt a beolvasztás és a vérkeveredés továbbment. Aligha
 tévedünk, ha azt állítjuk, hogy fajilag a magyarság ma közelebbi rokon-
 ságban van a Dunamedencében élő nemzetiségekkel, mint a finnekkel.
 És ez a vérkeveredés a mai magyarság etnikumának kialakításában
 nem volt kártékony, sőt bizonyára előnyösen járult hozzá, hogy a
 nemes magyar fajta kitermelődhetett. Milyen alapon lehetne tehát
 ma magyar fajtisztaságról beszélni?

Hogy pedig a nemzeti szocializmus faj elméletének elterjedése
 milyen veszedelmeket rejthet az elszakított területrészek magyarsága
 szempontjából, arra idézhetjük e híradást: Románia már megkezdte
 a hitleri állampolgári elvek alkalmazását, mert az új munkatörvény

szerint az alkalmazottak lehetnek: vérbeli románok, román állampolgárságú nem románok és idegen állampolgárságú nem románok. Háború esetén azonban a kisebbségek előre küldetnek a front első vonalaiba és a hősi halál elérése esetén a kiváltságos jogú polgárok nagy kötelékébe juthatnak.¹

A régen kész magyar polgári törvénykönyvet nagy nemzetpolitikai szempontok egyelőre elsüllyesztették a képviselőház erre a célra kiküldött bizottságában. Ne beszéljünk hangosan róla, de soha egy pillanatra se feledjük, hogy a magyar génusznak a jövőben is át kell világítani tudni a mesterséges határokon s a magyar közjogi berendezéseknek is vonzóerőt kell gyakorolniok az elszakított magyarságra és idegenajkú testvéreire.²

Bizonyos, hogy a magyar sorsközösség jövője igen sokban Itália és Németország hatalmi súlyától és politikai akaratától függ.³ Sohasem éreztük talán annyira megrendítően, mint a közelmúlt hetekben, hogy mily emberfeletti erőt és tekintélyt tudott adni Németországnak Hitler felrázó uralma. Mintha a versailles-i diktátum utolsó foszlányainak széttépésében a párizskömyéki békeparancsok végórájának közalgése morájanék felénk. Csodálattal nézhetjük Mussolini Itáliáját és Hitler Germániáját, példát meríthetünk magunknak belőle, hogy a nép lelki és politikai erőinek mily hatalmas fokozását jelenti, ha a politikai vezetés eszközeit és célkitűzéseit valamely nemzet hagyományoktól megszentelt történelméből merítik és egyéniségéhez alkalmazzák. De nekünk nem idegen jelszavakra, nem új életformákra van szükségünk, hanem arra, hogy megvalósulhasson az ezeréves nagy magyar gondolat. A mi jövődönk azon fordul meg, hogy a régi alkotmányt és a hagyományokat át tudjuk-e menteni a mostani zűrzavarból egy születő, új világ számára.

CSEKEY ISTVÁN

¹ Nation und Staat. Jg. VII, 1934, H. 7, 448. — V. ö. ehhez Magyar Kisebbség. XV évf., 1936, 6. sz. 160. I.

² V. ö. Egyed István: Az új államrendszerek és a magyar alkotmány. Budapest, 1935, 20. 1-

³ V. ö. Kovrig Béla: Fasizmus — hitlerizmus, Budapest, 1934, V. 1.

A FRANCIA NÉPLÉLEK

A FRANCIA BALOLDAL választási győzelme után mindenünnen kutató pillantás szegeződik most Franciaországra: mit tartogat a küszbön álló új politikai kurzus a francia belső és külső politika számára, igaz-e, hogy az „elnégeresedő“ francia nép a bolsevizmus felé halad, lehetséges-e, hogy a baloldal megszabadítsa a francia külpolitikát attól a merevségtől, amely a háború óta a francia diplomáciát a status quo szolgálatába állította, egyáltalában valószínű-e, hogy a francia politikában fordulat álljon be, igaz-e, hogy most már Franciaországnak is választania kell a baloldali és jobboldali kollektívizmus között és hogy ha nem esik a szovjet karjaiba, akkor ő is a fasizmusnál köt majd ki, hogy végül is az egymást megértő frontarcos diktatúrák teremtsék meg Európa békéjét?

Sokfelől kísérik ilyen gondolatokkal az új francia rezsím berendezkedését, amelynek eljövendő politikáját a baloldali pártok programjából igyekeznek kiolvasni, megfélemlítve arról, hogy a francia politikában sokkal nagyobb szerepet játszanak a francia nép hajlamai, mint az egyes pártolóiak többé-kevésbé szükségszerűen elméletileg megkonstruált céljai. Ebből a szempontból a helyzet az, hogy a program lehet mindenható Németországban, ahol egy népszerű gondolat hamar világnézetévé válik, amint hogy a másik végletként Angliában a program politikailag úgyszólván non-existens, mert minden cselekedetet kizárólag a pillanatnyi exigencia irányít. Franciaországban a program szerepe, bármennyire formalisztikusnak ismerik is külföldön a franciákat, az angol felfogáshoz áll közelebb; Franciaországban az egymást követő rezsimek nem kapcsolódnak ugyan olyan kicsiny zökkenőkkel egymás munkájába, mint Angliában, de nem is tekintik magukat annyira új kiindulópontnak, mint Németországban, úgyhogy valószínűnek kell tartani, hogy a francia baloldal, ha most nem vesz is át semmit a jobboldal programjából, a magából is előreláthatóan csak annyit igyekszik majd megvalósítani, amennyit valóságérzéke megenged.

A REALITÁS FELISMERÉSE és az ahhoz való igazodni tudás, a merev rendszertől való idegenkedés és csak az elv lényegének követése — voltaképpen ez legszembeötlőbb tulajdonsága a francia népnek, s az élet jelenségeinek szerves kapcsolatát, a külsőségnek mindig valamely belső összefüggésből való származását bizonyítja, hogy a francia

léleknek ez az alapvonása már az első benyomásokban is megnyilvánul, amelyek francia földön várják az embert — például az utcai közlekedésben.

Nálunk pontosan kidolgozott rendszer irányítja a forgalmat, tömérdek közlekedési rendőr, minden második utcasarkon jelzőlámpa, az autókön világító karok mutatják, hogy a kocsi milyen irányba akar fordulni. Franciaországban szemmeláthatóan kevesebb a közlekedési rendőr, összehasonlíthatatlanul ritkább a jelzőlámpa, sokkal kevésbé feltűnő helyen is van s az autókön sincs annyi integető és mutató szerkezet. Ennek ellenére Párizsban a német statisztikusok összehasonlítása szerint is kevesebb az autóbaleset, a közlekedés individuálisabb, de folyamatosabb is: ha egy kocsinak sürgős a dolga és utat kér a gyalogosok között, nem támad negyedórás rendőri ügy s ha egy gyalogjáró átsurran a kocsik közt, mindig azzal a sofőrrel vált egy pillantást, akinek elébe akar vágni, a közlekedési rendőr gyakran sűrű forgalomban is egyenkint mutatja a kocsiknak és gyalogosoknak, hogy merre szabad az útjuk. A dolgokat s főleg az embereket nem igyekeznek mindenáron elvek kényszerzubbonyába bujtatni, hanem az elv alkalmazását idomítják a helyzethez. Általában a törvény diszkrétebben van jelen az utcán s mutatis mutandis hasonló a helyzet az élet más területén is: a rendőr nem az úttest közepéről tartja szemmel a közönséges halandókat, hanem oldalt a gyalogjárón, rendszerint a szélén vagy a fal mentén áll s ahol valahol be kell avatkoznia, rábeszéléssel kezdi és csak a legvégső szükség esetén fenyegetőzik a hatalmával.

Az utca egyébként is sokat árul el a francia ember életéből, ebben Franciaország még levantei hagyományokat őriz. Az utca élénksége, az emberek gesztikulálása, hanghordozása, a helyenkint mérsékelt tisztaság úton-útfélen mutatja, hogy Franciaország részben a közép-tengeri medencében terül el, ugyanakkor azonban más tájakra és fajokra emlékeztető tulajdonságok is szembetűnnek: az alpesiek kedélyessége, amelynek két világvárosi otthona Párizs és Bécs, s érdekes, hogy bár a francia nép hadilábon áll a technikával — ez szintén földközi-tengeri örökség — megvan benne az északi fajok iparúzó hajlama is, a fejlett ipari életre képesítő mechanikai és szervező készség.

Valóban, Franciaországnak nemcsak földje tevődik össze úgyszólván minden európai tájból — délen a Közép-tenger medencéjéhez tartozik, nyugaton az Atlanti-óceánhoz, északon az iparúzésre alkalmas szelíden dombos kontinentális vidékhez, keleten pedig az Alacsony-Alpesek vidékéhez, amely azonban csak egyik állomása annak a gazdag skálájú átmenetnek, amely az Ile-de-France kertjétől a Magas-Alpok gleccservilágáig vonul —, a francia nép fajilag is három nagy családdal folyik egybe, egyformán megvannak benne az uralkodásra vágó északi fajnak, a kispolgári, fantáziátlan, óvatos alpesi és az élénk temperamentumú, színes képzeletű földközitengeri fajnak a vére és hagyományai s mert maga az ország évszázadok óta egységes életet él, a Kárpátok medencéje mellett ez Európának gazdaságilag legegységesebb s ilyen aránylag kicsiny területen talán az egész világnak legautarkabb országa. Ez a sokféle táj és fej hozta létre egységes öntvényben a vegyületet, amelyet ma francia nemzet néven ismerünk és amely szellemileg mégis legegységesebb népe Európának.

Mindez azonban nemcsak a fejkeveredés jegyeiben mutatkozik meg (ilyen például a sötét hajnak és világos szemnek „tipikusan franciás“ találkozása) és nem csupán a különféle foglalkozással járó haj-

lamok vannak meg a francia emberben (a hajózástól a vadászatig, a kezdetlegesebb gabonatermeléstől a differenciáltabb kertészetig, a kisipartól a nagyiparig benne él minden termelő tevékenység hagyománya s ezzel együtt a paraszt konzervativizmusa épp úgy, mint a kereskedő leleményessége vagy az iparos életmódnak akaratra való nevelése), hanem lelki vonásaiban is különféle tájak és fajok sajátosságai ütköznek ki. A francia embert egyaránt jellemzi úgy a dialektikára való hajlam, a képzelőerő, a szellemi bátorság (ez földközítengeri hozomány), mint a testi bátorság, a munkabírási, a munka szeretete és a szervezőtehetség (ami az északi fajjal való keveredésből eredhet) és mint a takarékoság, a szűk látókör, az új dolgoktól való idegenkedés, a régihez sokszor nem is hagyományszeretettel, hanem egyszerű korlátoltságból való ragaszkodás (ami az alpesi fajnak jellemzője). A fegyelmetlenség individualizmusukkal kitűnően megfér, viszont ha komoly okuk van rá, elsősorban ha baj fenyeget, nincs még egy nációja a világnak, amely az egyéneknek olyan gyors és olyan nagy önfeláldozására számíthat, mint a francia, aki otthon a kaszányában semilyen önkényeskedést nem tűr el, de akinek engedelmessége a lövészárokokban, azt mondják, nem ismer határt.

Ilyen ellentét még a fizikai és szellemi tisztaságról való fogalmaiknak feltűnő különbözősége: fizikai dolgokban kényelemszeretetük sokszor arat győzelmet tisztaságra való törekvésükön, viszont szellemileg a francia legtisztább népe a világnak. Hasonlóképpen a férfiak öltözködése egyik európai országban sem esik oly messze az eleganciától, mint itt s ugyanakkor a francia szellemet fogalmi tisztasága mellett elsősorban elegancia jellemzi. Ez a mi számunkra oly érthetetlen kettősség más téren is megfigyelhető, ahol anyag és szellem találkozik. A francia ember, úgy látszik, nem tud szabadulni a középtengeri medence averziójától a technikai civilizációval szemben, de a szellemi életben s kivált művészetben és tudományban biztos ösztönnel tapint rá a kultúrának legmélyebbről jövő és legkifinomultabb megnyilvánulásaira. Második természetévé vált az északi szorgalom; amíg bizonyos nagyságú tőkét össze nem gyűjtött, sokat és intenzíven dolgozik. De hogy az északi ember munkaszeretete nem válik nála öncéllá, hogy a földközítengeri ember fantáziája sohasem sodorja le a realitások síkjáról s általában, hogy az élete ment minden egyoldalúságtól, azt nyilván az az óvatosság okozza, amely részben faji (alpesi), részben pedig társadalmi eredetű: Franciaországban a polgárság nagyobb részét közeli szálak fűzik a föld népéhez s a paraszt bizalmatlansága, kapzsisága, maradisága a francia életben mindenütt kiütközik. Innen eredhet tehát az, amit az európai köztudat a francia measure-nek nevez és ami szintén egyik legfőbb jellemvonása a francia léleknek: a mértéktartás, amely megóvja őt a túlzástól, a divatoktól, általában a kipróbálatlan újításoktól; ez az a konzervativizmus, amely a francia emberben sokszor a tudatnál és az akaratnál is erősebb, ez az a fék, amely szabályozza, ellensúlyozza a logika uralmát a rációval szemben nagyon fogékony francia szellemem és amely megakadályozza, hogy a francia ember az életben erőszakot elkövető ideológiát vagy akár csak a fejlődés kipróbált iramát túlságosan gyorsítani akaró reformot elfogadjon.

Hiába fejlődött ki tehát a francia népben a racionalizmus, mint látszólag uralkodó tulajdonság, ezt ellensúlyozza a régihez, a megszokotthoz való ösztönös ragaszkodása és gyakorlatias érzéke s úgy látszik, hogy ebből a kettősségből, az elvont eszme és a célszerűség kölcsönhatásából született meg a francia léleknek és általában a francia közéletnek másik ismertetője, az állandó ellenőrzés, az önkritika és a szólás-szabadság.

Ugyanilyen párhuzamosság húzódik meg a clarté, a francia gondolkodásnak közmondásos világossága, a szándék határozottsága és a hozzá megválasztott eszközöknek a célhoz mért arányossága és gazdaságossága mögött is. Ez az az arányérzék, amellyel a francia rendszerint meg tudja különböztetni a lényegest a mellékestől és amellyel fel tudja ismerni két ember egymáshoz való tartozásának fontosabb és kevésbé fontos elemeit. Nyilván ennek és a francia embert jellemző tapintatnak és lelkiismeretnek tulajdonítható, hogy a francia társadalomban az emberi kapcsolatok (a házasságtól a társas viszonyig) nagyon tartósak szoktak lenni s talán ezzel magyarázható a francia embernek az a képessége is, hogy időtálló kompromisszumokat tud kötni. A francia udvariasság is inkább csak a lényeges kérdésekben jelentkezik, nem feltűnő kalapemelgetésben, hajlongásban, alázatos szavakban, hanem inkább tapintatában, magaviseletben s az embereket ismerő jó pszichológusnak megértő magatartásában. Lehetséges, hogy ez az arányérzék óvja meg a franciát attól, hogy bármennyire szereti is a teatralitást, ugyanolyan nagy súlyt tulajdonítson a gesztusnak, mint az olasz; hogy céljainak kitűzésében olyan merész legyen, mint a német; hogy képzelete annyira elragadja, mint az orosz és hogy pillantását annyira csak a pillanatnyi követelményre irányítsa, mint az angol.

Ám ha cselekedeteiben megvan is módjával a lendület, a pazarlás pénzben vagy erőben és a kockázatra való készség teljesen hiányzik a jelleméből. Kockáztatja az életét a harctéren, de otthon, csöndes, veszélytelen időben még a kényelmét sem engedi csorbítani; kockáztatja megtakarított pénzének kicsiny töredékét a tőzsdén, de nem kockáztat semmit az állagából annak, amit megszerzett vagyonban, tudományban, politikában. Ha ez veszedelemben forog, a kapzsiság sokszor teszi vakká az önzését s rendszerint csak akkor nyeri vissza tisztánlátását és lelki fölényét, ha a veszedelem már elmúlt.

Így fejlődött ki a francia külpolitikában is a status quo-ba való ijedt kapaszkodás is, amelynek alapja a félelem volt Németországtól, az a félelem, amely miatt a weimari Németország legfelhőtlenebb napjaiban sem tudták elhinni, hogy „a másik Németország“, a poroszság militarista és imperialista erői végleg alulmaradtak a baloldali Németországgal szemben. S érdekes, hogy a franciák még ma sem látják be, hogy éppen ez a félelmük és a németeknek ebből eredő megaláztatása élesztette fel ismét a Rajna jobbpartján ezt a „másik“ Németországot. Ezzel magyarázható a kisantanthoz való ragaszkodásuk is. Tisztában vannak azzal, hogy a kisantant milyen törekeny szerszám, de nem akarnak, lelki beállítottságuk, a rizikótól való félelmük következtében nem is tudnak lemondani a kisantantnak konkrétumokban leszögezett segítségéről, ha ezzel szemben csupán egy másik politikai kombinációnak bár értékesebb és fejlődésképebb, de ma még nem körvonalazható ígérete áll.

A franciák maguk nem tiltakoznak a maradiság vádja ellen s arra hivatkoznak, hogy a francia népnek, amely a múltban a civilizáció élén haladt, most éppen abban van európai küldetése, hogy konzervatív legyen, az a hivatása, hogy a világháború előtti technikai s a világháború utáni ideológiai eltévelyedésekkel, túlzásokkal és divatokkal szemben a fék, a XIX. század szellemi hagyományainak őrzője legyen. Mindenesetre, ha a történelem valóban ezt a szerepet szánta Franciaországnak, akkor a francia nemzet feladatának magaslatán áll. A francia ember valóban nem általánosít, nem siet mindenből világnézetet csinálni, nem igyekszik minden tetszetős elvet az élet minden területére kiterjeszteni, amire a freudizmus kezelése igen jó példa. Közép-Európában akik a freudizmust elfogadták, világnézetté fejlesztették, amelyet még a népek életének a vizsgálatára is ki akartak terjeszteni, viszont a francia nem lát benne egyebet, mint figyelemreméltó orvosi segédeszközt. S ha egyes gondolatok gyorsabban hódítják meg a középeurópai népeket, — amelyekre, ahogy a franciák mondják, a gondolatok egy-egy villama szokott lecsapni — Közép-Európában múltó divatként tűnnek el néha olyan értékes eszmék, amelyek Franciaországban, miután nagynehezen gyökeret vertek, tovább élnek. Ezért ha a németek azt mondják, hogy Kant nagyobb gondolkodó, mint Pascal, a franciák azt válaszolják, hogy Kant nem él benne a német nép tudatában, míg Pascal gondolkodása és stílusa ott lüktet még ma is a francia beszédben. Ez a lassúság akadályozza, hogy ugyanakkor intenzívebbé is teszi a gondolatok, intézmények vagy termelési módszerek fejlődését, aminek két irányban is jelentkezik a hatása: egyrészt abban, hogy a franciák újításai rendszerint belső szükségből indulnak ki és kipróbált lépésekből állanak, másrészt pedig abban, hogy az új gondolatok mélyebbre hatolnak a köztudatban, szerveesebben kapcsolódnak a hagyománysorba, mint egyebütt.

AZ ÍGY KIALAKULT KÖZÖS GONDOLATOK és szokások teszik ennek az oly mélységesen individuális népnek a magatartását kollektívvé bizonyos alapkérdésekben s ennek tulajdonítható, hogy Franciaországban bizonyos fokig kollektíven fejlődött ki a nép társadalmi és politikai gondolatvilága, aminek nemcsak az az oka, hogy a forradalom óta a legtöbb európai néphez viszonyítva aránylag csekély osztálykülönbségek állanak fenn a francia társadalomban, hanem az is, hogy a közügyekben való általánosabb részvétel a politikába széles rétegeket nevelt bele és hogy az állandó és széleskörű közéleti vita következtében a fogalmak tisztázottabbak vagy legalább is egyöntetűbbek Franciaországban, mint másutt. Bármilyen elkeseredett küzdelmet vívjanak egymással a különféle irányzatok, nemcsak az emberi szabadságnak és az önálló gondolkodásnak vagy legalább is az arra való törekvésnek a hagyománya él benne a francia emberben, hanem néhány konkrét politikai kérdésben is meglehetősen általános az egyetértés; ezek: kormányzás nem képzelhető el az egész nép ellenőrzése nélkül, az ellenőrzés vita, vagyis szólásszabadság nélkül s a magántulajdon korlátozás nélkül.

E mögött a néhány közös s inkább negatív, mint pozitív elv mögött lényegileg annak az eszmének áll kisebb-nagyobb mértékben való

elismerése, amely nemcsak politikailag, hanem gazdaságilag is mindenekelőtt a személyiséget és az emberi méltóságot akarja megóvni, az a szinte vallásos hit az emberi értékekben, amely francia gondolkodók szerint a francia kultúrát történelmileg is a görög-római kultúra folytatójává tette. A francia lélekben valóban van lényegesen görög, a görög gondolkodás empirizmusa, a görög életöröm, és lényegesen katolikus vonás, az erőfeszítés jutalmában való hit. Ez tette Franciaországot nem mai hitében, de életformájában a nyugati kereszténységnek legjellemzőbb talajává, ahol minden a munkán és a személyiségen alapul, ahol az iskolai vizsgáktól a közkórházi orvosi és a tanári kinevezésekig minden előmenetel névtelenül lefolytatott verseny pontozott eredményétől függ és ahol a jobboldali fiatalság politikai hitvallását fejezte ki Daniel-Rops (*Éléments de notre destin* című könyvében):

„Antietatisták, antikapitalisták, antikommunisták és diktatúraellenesek vagyunk, de vájjon mik vagyunk akkor tulajdonképpen? Megmondjuk: perszonalisták. Olyan civilizációt akarunk, amely tiszteletben tartja a személyiséget és megvédi a hazához, a családhoz, a foglalkozáshoz és a magántulajdonhoz való kötelekeit. A tulajdon azonban ne elvont legyen, hanem személyes és közvetlen... Semilyen valódi civilizáció nem épülhet fel máson, mint a személyiségnek és az ő örök értékeinek tiszteletén.“

A francia néplélek kollektív megnyilvánulásai mindenesetre nem csupán ilyen gyökerekből, hanem a mai francia életmódból is erednek, amely a maga nevelő hatásával az egyének politikai magatartását is befolyásolja. Elsősorban azokat a szokásokat kell itt említeni, amelyek a francia embert takarékoságra és ezáltal nemcsak a maga anyagi függetlenségének aránylagos növelésére, hanem a közgazdasági és pénzügyi kérdésekkel való nagyobb együttérzésre is rákényszerítik: az alkalmazottaknak alig van felmondási idejük s a társadalombiztosítás a gyógyszerárak, valamint a szabadon megválasztott magánorvos tiszteletdíjának költségeit csak utólag téríti meg (azt sem egészen!). Ennek a takarékoságra való szoktatásnak meg is van a foganatja: Franciaországban alig található olyan munkást vagy kispolgárt, akinek ne volna megtakarított pénze, úgyhogy a proletár állapot szőszerint vett klasszikus előfeltétele — a gazdasági hátvéd teljes hiánya — a francia proletariátusnak csak kis hányadánál fordul elő. A francia életmód különben más vonatkozásban is kedvez az egyéni függetlenségnek, mert ha néhány kereskedelmi s ipari alakulat és bank felülülülja is középeurópai társainak méreteit, maga a francia társadalom sokkal több önálló és független kisexisztenciából, kisgazdából, boltosból, kisiparosból s más szabadfoglalkozású emberből áll, mint az olasz, a német vagy az amerikai. S a francia nép egészséges társadalmi ösztönére vall, hogy az úgynevezett hochkapitalizmus visszaszorítására irányuló küzdelmet nem felülről jövő állami intervencionizmusra akarják alapítani, hanem a kispolgárság megerősítésére, aminthogy Franciaországban a korporatizmus is az állami beavatkozásnak nem az intézményesítésére, hanem éppen a kizárására, feleslegessé tételére irányul.

Érdekes egyébként, hogy a közgondolkodásnak egy-két alapkérdésben való körülbelüli egyöntetűségét az ellentétes szemléletek közéleti vitája sem bontja meg: az egyes áramlatoknak egymással szemben való akciói és reakciói lassúbbak és kisebbek, a tézisek és antitézisek még a politikai földrengésre vezető összezapás előtt rendszerint apró szintéziseket hoznak létre s ez az oka annak, hogy az ellentétes irányzatok egymásnak nem megsemmisítését, hanem többnyire csak korrigálását érik el. Ha tehát a francia pártokban kollektivisták és liberális, forradalmi és konzervatív, ideologikus és empirikus érvek csatáznak

egymással, e disszonáns hangokból a francia fül kihall néhány akkordot is: a szabadság és fegyelem koordinálását s a szocializmus részletigazságait a liberális kapitalizmus és a kaszárnya-kollektívizmus között.

Ez a francia természetrajzban rejlő kiegyenlítés más téren is jelentkezik; a politikai életben uralkodó individualizmust, amely oly erős, hogy még a parlament is inkább egyénekből mint pártokból áll, erős nemzeti intézmények ellensúlyozzák: elsősorban a hadsereg (a vezérkar vétőjával senki és semmi nem tud dacolni), azután a közigazgatási bürokrácia, amely különféle kormányok alatt is jelent valamelyes folyamatosságot. Hogy ennek ellenére a francia államéletet oly általános rendetlenség jellemzi, hogy időnként megismétlődnek a Stavisky-ügyhöz hasonló botrányok, azt nem az állami gépezet hibái okozzák, hanem sokkal inkább a kényelemszeretet, amely kisebb bajnak érzi az ügyek tömegéhez képest aránylag ritka és megtorlatlanul sohasem maradó visszaélést, mint az állandó ellenőrzésnek terhét. Hasonló a helyzet a fegyelmezedség más tüneteivel szemben is. A köztisztviselők számára például olyan függetlenséget biztosít a státútumuk, hogy semmiféle törvényes eszköz nincs annak megakadályozására, hogy egy hivatali altiszt órákat töltsön el néhány perc alatt elvégezhető küldöncmunkával. Ez a visszaélés a szabadsággal, amilyen jelentéktelennek látszik, olyan mély bepillantást enged a francia társadalomba, mert míg másutt a hivatali följebb való tekintélye az altisztekkel szemben részben a felsőbb osztályok társadalmi presztízsén alapul, addig Franciaországban, ahol a nemzet testének túlnyomó részét olyan kispolgárság teszi, amely fölfelé nem alázatosságot, hanem inkább gögőt érez, a fegyelemtartásnak ez az eszköze is hiányzik.

Ez a probléma mindenesetre nem új. Franciaországban régóta jelentkeztek már mozgalmak, hogy a társadalomba fegyelmet, a kormányzásba nagyvonalúságot vigyenek. A Dreyfuss-ügyből született meg az első ilyen eszméáramlat, amely nem Dreyfuss bűnösségéből, hanem éppen ártatlanságából merítette a tanulságot, nevezetesen, hogy ha a botrány későbbi fázisában Dreyfussnak és a hadseregnek, tehát egy egyének és egy nemzeti intézménynek a presztízse ütközött össze egymással, akkor az egyént kell feláldozni a közösség szempontjának. Ebből a gondolatból indult ki az Action Frai[^]aise mozgalma, amely nem vallási, hanem célszerűségi okból, a társadalmi tekintély és fegyelem elősegítése céljából igyekszik minél nagyobb befolyáshoz juttatni a katolikus egyházat és amely a kormányzás folyamatosságának érdekében követeli a monarchia visszaállítását.

Hasonló eredetű reakció volt a köztársaság eszméi s főként anti-klerikális irányzatával szemben a katolicizmus újjáéledése, a valláosság és a katolikus szociológia terjedése, amitől a katolikus egyház azt reméli, hogy a köztársaság szabadkőműves és liberális szellemét idővel a társadalmi, sőt az állami életben is vissza tudja majd szorítani.¹

¹A francia katolicizmus szociális helyzetére jellemző történetet mond el Pierre Frédéric most összejelent könyvében (État des forces en France): 1929-ben északfranciaországi textilgyárosoknak egy konzorciuma bepanaszolja az egyházi bíróságnál a kerület keresztény munkásainak szakszervezetét és demagógiával vádolja meg Liénart tourcoing-i apátplébánost, amiért a munkásokhoz húz. Róma erre Liénart-t Lille püspökévé nevezi ki s egyébként is úgyszólván az egész vonalon a szakszervezeti munkásoknak ad igazat. Később egy sztrájk idején a gyárosok megtudják, hogy Lille püspöke feliratkozott a sztrájkolókat pártoló listájára. A gyárosok megbotránkozva jelentik ki, hogy ez hallatlan eset Franciaország történetében,

A köztársaság megmerevedett hagyományaival való szembeszálást jelentett még a frontharcos szervezetek jobboldali csoportjának megalakulása is. E szervezetek nagy szolgálatokat tesznek a fegyelem terjesztésének, de politikai befolyáshoz nem tudtak jutni, részben mert fasiszta külsőségeket utánoztak, részben pedig azért, mert a francia közgondolkodás amennyire a nemzet tulajdonának érzi a katonaságot és amilyen nagy becsülésben tartja a frontharcosokat (a hadsereg nyugdíjasain kívül 3,800.000 ember, frontharcos, háborús özvegy és árva kap különféle címenek nyugdíjat az államtól s köztük 1,300.000 olyan frontharcos van, aki csak 1930 óta veszi fel járulékait, polgári értelemben véve tehát semmiesetre sem rokkantak), olyan nagy idegenkedéssel fogadja mindenki a frontharcosok polgári érdekképviselőinek vezetőit a közéletben, mert azt tartják róluk, hogy sem nem katonák, sem nem politikusok. Ezzel kapcsolatban érdekes megfigyelni, hogy az európai diktatúrák nem propagandisztikus, hanem inkább ellenkező hatást gyakorolnak a közvéleményre, úgyhogy lehetséges, hogy a francia politika már egy megkötöttebb rendszerhez folyamodott volna, ha nem volna előtte a többi diktatúra képe, bár ugyanakkor nem szabad elfelejteni azt sem, hogy a most küszöbön álló baloldali rezsimnek valószínűleg bekövetkező zavaros belpolitikája, határozatlan külpolitikája és az ebből származó bonyodalmaknak látványa felébresztheti a tömegekben az individualista hajlamok és tradíciók mellett a francia lélek vágyakozását egy organikusabb rendszer felé. Ami azonban önmagában még mindig csupán lelki előkészítése és nem kezdete volna a rendszerváltozásnak. A döntő lökést inkább csak egy belülről vagy kívülről fenyegető súlyos és nyilvánvaló katasztrófának veszedelme adhatná meg, de akkor is a változás első etapa valószínűleg csak annak a francia politikai szokásnak az alkalmazásából állana, amelyet ideiglenes fasizmusnak lehetne nevezni és amely válságos pillanatokban általános belpolitikai fegyverszünetet hoz létre, hogy a végrehajtott hatalmat egy meghatározott feladat megoldása céljából egyetlen emberre ruházza, mint Clémenceaura a háború alatt vagy Poincaréra a frankcsata idején. S csak egy ilyen állapot elhúzódásának következtében kerülhetne sor a belpolitikai intézmények vagy a külpolitikai dogmák reformjára s talán a francia jobboldal álmára is, arra, hogy a mai „spiesz. Franciaország helyett a „másik. Franciaország álljon a világ elé, amely megtalálja a szintézist a francia nemzetnek a forradalom előtti és azóta kifejlődött hagyományai között.

AMI MÁR MOST azt a kérdést illeti, hogy a francia népben milyen hajlandóságok élnek külpolitikai tekintetben, mindenekelőtt meg kell állapítani, hogy a francia — szemben minden ellenkező látszattal — nem imperialista. Területi törekvései nincsenek sem Európában, sem

mire Lienart püspök ezt feleli: „A keresztény lelket ismertem fel szavukban... Hacsak a kommunisták nyújtanának segítséget a hozzájuk tartozóknak, mi, a végső nyomorban lévő keresztények, kísértést éreznénk, hogy csatlakozzunk hozzájuk... Ha hallgatnának az egyházra, nem volna harc. Minthogy azonban ennek ellenére van harc, legalább hagyják, hogy az egyház betöltse karitatív szerepét/. S hogy ez mennyire az egyház tanítását fejezte ki, teszi hozzá Frédérix, Róma megmutatta azzal, hogy nemsokára bíborossá tette Liénart-t, aki amúgy is legfiatalabb püspöke volt Franciaországnak.

a gyarmatokon és mivel termelési ágai egymást kiegészítik, lakosságát pedig munkával és étellemmel is ellátják, sem népesedési fölöslegét nem kell határain kívül elhelyeznie, sem iparcikkei átvételére nem kell más népeket rákényszerítenie, sem pedig éléskamrát nem kell magának más országokban biztosítania. Ugyanakkor hiányoznak belőle azok a lelki vonások is, amelyek a terjeszkedő népeket jellemzik: amilyen jó pszichológus az egyes francia ember — gondoljunk csak a mi szemünkben legfranciásabb írójukra, Maupassant-ra vagy a francia filmek rendezésére (ennek a jó lélekismerő ösztönnek tulajdonítható a francia tapintattól a francia diplomácia virtuozitásáig egész sor jellemző francia tulajdonság) — annyira képtelen megérteni maga a francia nép egy másik nép lelkiállapotát. Erre vall a francia külpolitikának a diplomáciai síkon való megmaradása is: a francia — szemben az angollal — a legtrikábban folyamodik az imperialista politikának ahhoz az eszközhöz, hogy az érdekeinek útjában álló rezsimeket megdönteni igyekezzék, a francia diplomácia rendszerint nem pártokkal, hanem kormányokkal, más országoknak nem belső ellenzéki erőivel, hanem lehetőleg kizárólag a diplomáciájával szokott szövetkezni. Ezenkívül az imperializmus lelki előfeltételeinek hiányára vall, hogy Napoleon dicsőséges történelmi emlék, de nem nemzeti hős, szobra, utcája alig akad egész Franciaországban s hogy a francia nép nem becsmérli ellenségeit, nem becsüli le erejüket s nem nézi le őket.

A franciák külpolitikai gondolkodását úgyszólván egyetlen elem befolyásolja uralkodóan: a nép minden idegszálába beivódott emléke az inváziók sorozatának s ez a magyarázata annak az idegességnek, amellyel a francia német szomszédjával szembenéz. Ez adja meg a választ arra a kérdésre is, hogy van-e háborúra való készség a francia népben? Támadó vagy akárcsak preventív háborúra aligha volna kapható — nyilván ez volt egyik oka annak, hogy Franciaország még csak tüntető mozgósítással sem válaszolt Hitler rajnai bevonulására —, de ha felrémlenék a franciák előtt egy ellenük irányuló támadás lehetősége, akkor elvesztené a súlyát minden pacifista pártprogramul és minden racionális mérlegelés.

Voltaképpen ez a lélektani jelenség, a németektől való rettegés a kulcsa a francia külpolitikának, ez tartja a francia diplomáciát a status quo bűvkörében, ez teszi lelkileg képtelenné arra, hogy megkülönböztetést tegyen revízió és revízió között, ez hajszolja minél sűrűbb szövetségi hálózat megszervezésére s úgy látszik, hogy a revízió oszthatatlanságának dogmájától a küszöbön álló fejlemények során csak két eshetőség bekövetkezése tántoríthatná el a francia diplomáciát: a szövetségi hálózat kiépítésének teljes sikere (az angol-orsz közzeledés kimélyítése és az angol-olasz együttműködés helyreállítása), amely félelmét oszlatná el, vagy pedig e kísérletének teljes kudarca, amely a Dunamedencében kényszeríthetné eddigi politikájának megváltoztatására.

FREY ANDRÁS

ELPUSZTULT AZ AMERIKAI MAGYARSÁG¹ HALOTTAKRÓL CSAK JÓT

NEKÜNK AMERIKAI MAGYAROKNAK legfellebb tízezer dollár értékű szülőhazánk, Magyarország. Körülbelül ennyit harangozott össze a legutolsó amerikai magyar megmozdulás, mikor híre jött, hogy a szerb kormány ezrével küldi át a magyarokat a határon.

Göncruszkai származású, abaúji magyar Kender István, aki immár negyven éve eszi Amerika kenyerét és aki Ohio állam Dayton városában ma is kétszázezer dollár értékű ingatlan ura, ősz fejét kapargatva mondotta az adományt sürgető magyar hetilap szerkesztőjének, Kelemen Jánosnak:

— Nem mondom, olvastam a magyar újságból, hogy baj van a szerbekkel, de hát baj van most itt is, mert sok a munkanélküli és ritka a garas. Hát éppen no, adok én is egy dollárt, mert segít az is valamit. Tőlem az is elég, mert én már úgyse megyek többé haza, meg azután úgyszincs köztük abaúji ember.

Vájjon tudja-e és megérti-e Magyarország, hogy milyen szomorú és nagy amerikai magyar igazság van eltemetve göncruszkai Kender Istvánnak abban a mondasában, hogy a szerb területről kiüldözöttek között nincs abaúji ember? Rájönnek-e arra, hogy nekünk, akik végleg amerikai életre szorultunk, a szülőhaza fogalma nem jelenti többé a Kárpátoktól az Adriáig és a Lajtától Gyimesig menő területet, hanem csak annak a falunak szűk határát, amelyben születünk és nevelkedünk.

Az öreg amerikas magyaroknak a szerb üldözöttek javára adott egy dolláros adomány a mértéke. A fiataloké pedig, a második és harmadik nemzedéké még rosszabb. Ifjú Kender Pista vagy Kender Jancsi, akik már maguk is családos emberek, komor arccal, huzakodva néznek a magyar hetilap szerkesztőjére és kelletlenül mondják:

— None of my business. I was bom here. (Nem az én üzletem. Én Amerikában születtem.)

A magyarországi közvélemény ezekre a kegyetlen megállapításokra bizonyára azzal a kérdéssel felel:

— Hát nincsenek többé magyar intézmények, egyházak, egyletek, lapok Amerikában? Vannak. Talán többen is, mint amennyire szükségünk lenne. Íme a kimutatás:

¹ Fenti cikket az amerikai magyarság egyik nagyérdemű vezetőtagjától kaptuk, válaszként Kún Andornak folyóiratunkban megjelent, „Hogyan megy veszendőbe Amerika magyarsága?” M. Sz. XXII. 440. 1. c. cikkére változatlanul közöljük; pesszimizta felfogására Kún Andor az itt következő tanulmányban reflektál. *A szerk.*

— A római és görög szertartású katolikus magyar nyelvű egyházak száma Amerikában jelenleg 73. A magyar anyanyelvű katolikus papok száma 102. Közülök 3 pápai prelátus, legtöbbje plébános, káplán vagy ferencrendi szerzetes. Két magyar apáca zárda is van. A református és lutheránus templomok száma 227, mintegy 259 lelkészrel. Magyar református lelkészképzők két helyen vannak. Két magyar árvaház van, katolikus és református alapon. Az amerikai magyar egyházi összvagyon értéke az ingatlanok nagy értékcsökkenése dacára 11 millió dollár.

Az egyletek sorában első a Verhovay biztosító egyesület 20.000 taggal és 3½ millió dollár vagyonnal. A bridgeporti Magyar Biztosító Szövetségnek 5000 tagja és 1¼ millió dollárja, a Rákóczi Egyletnek 4500 tagja és 1½ millió dollárja, a Református Biztosító Egyesületnek 3200 tagja és 1¼ millió dollárja van. A négy nagyon kívül 736 kisebb vagy nagyobb amerikai magyar egyesület 67.000 taggal és mintegy 4 millió dollárral rendelkezik.

Az amerikai sajtó jelenleg 2 napilapból, 35 hetilapból, 4 egyleti hivatalos közlönyből, 3 vallásos jellegű hetilapból és 2 vallásos jellegű havi folyóiratból áll.

Más közjellegű tényezője az amerikai magyarságnak nincs. A 16 baptista egyházközség és a 2 Christian Science felekezeti alakulat a magyarság körében nem számottevő. A newyorki magyar szabadkőműves páholy az orosz csoport bevonulása folytán elvesztette magyar jellegét.

A három, magyarokat összefogó tényező tehát még most is mintegy 200.000 bevándorlót magyart és 25 millió dollár értékű összvagyonot képvisel. Ennek azonban Magyarországra nézve semmi értéke nincs többé, amint azt a nagy nemzeti válság idején nyújtott csekély tízezer dollár mutatja.

Halottakat idézett a Magyar Szemle hasábjain dr. Kun Andor akkor, mikor annak megállapítására törekedett, hogy „Hogyan megy veszendőbe Amerika magyarsága?“ A jó szándékú magyar író saját hazájának érdekében azt szeretné, ha ma is olyan lenne az amerikai magyarság helyzete, mint 1913-ban, mikor amerikai írói nevem (A. S. Glenn) alatt néhai Tisza István gróf kívánságára a Magyar Figyelő című folyóiratban beszámoltam az Amerikába vetődött földművelőnek a magyar föld iránti éhségéről.

Az átmeneti magyar bevándorlóból, aki akkor aranyat söpörni jött Amerikába, azóta végleg megtelepedett öreg amerikás magyar lett, aki nem éhes többé a magyar talaj birtokára. A negyedmillió vagyonú Liszák József, aki már dédunokáiban gyönyörködik, mondja:

— Nem mennék többé vissza a kassai püspök egész birtokáért sem.

A nagy lélekbeli elváltozás miatt nem okozható senki, de legkevésbé Magyarországra. Az a vád, hogy az illetékes magyar körök nem törődtek semmit az amerikai magyarsággal és nem tettek érte semmit, nemcsak téves, de valótlan is. Nem volt arra a világháború előtt Amerikába jött magyarnak semmi szüksége, hogy sorsa felett érezze a magyar kormányzat gondviselő kezét. Magyarnak maradt hivatalos befolyás nélkül is, hiszen azzal az egyetlen gonddal vándorolt ki, hogy minél hamarabb összegyűjtse a mindenható dollárokat és hazasietve magyar birtokot szerezzen talpa alá. A hivatalos és a nem hivatalos Magyarország nem várt tőle mást, csak azt, hogy minél több amerikai dollárt küldjön vagy vigyen haza. A kivándorlót nem kellett féltetni attól, hogy beolvad az amerikai egyetemességbe, hogy elveszti faji érzését és jellegét. Ennek dacára a magyar állam a kikötő-

beli menházzal, a becsületes pénzküldés félhivatalos jellegű lehetőségének megteremtésével, magyar papokkal és lelkészekkel, magyar könyvek küldésével, amerikai magyar lapok segítségével megtett mindent a békeidőkben kivándorlók magyar voltának megőrzése érdekében.

Mindez együttvéve se ingatta meg a bevándorlónak veleszületett magyar faji érzését a régi, a háború előtti időkben. A nagy amerikai köztársaság kebelén élve meg se érezte a demokratikus eszmevilág hatását. Maradt annak, aki volt, egyszerű, falusi magyarnak, aki ha tőkét szerezve hazatért, nem gondolt arra, hogy a magyar kormányzati rendszert változtassa, hogy új gondolatokat vigyen a közéletbe, hanem meg volt elégedve azzal, ha földhöz juthatott.

Ezt az ideálisnak mondható állapotot, a magyarországi amerikai kivándorlás fénykorát derékban vágta ketté a világháború. Legelső hatásaként tüzes lobogással váltotta ki az Amerikában élő magyar lelkéből a faji összetartozás és a haza iránti szeretet lelkesedését. A háború kitörésének tizedik napján Nuber Sándor, akkori osztrák-magyar newyorki főkonzul a következőkről értesített:

— Teljesen felesleges lett volna az, hogy hivatalos felhívásban értesítem az Északamerikai Egyesült Államok területén tartózkodó alattvalóinkat hadkötelezettségükre és arra, hogy annak elmulasztása milyen következményekkel jár. Népünk a sajtóból amúgyis értesült az események felől és a háború kitörését követő első hat nap alatt 37.000 hadköteles jelentkezett hivatalomban. Jellemző az, hogy a jelentkezők 73%-a magyar honos volt, 17%-a a szorosan vett osztrák tartományokból eredt és a maradék megoszlott a nemzetiségek között. Több, mint húsz hadköteles saját költségén jött Newyorkba Califomiából átlagosan 120 dollár költséggel, hogy jelentkezzen hadi szolgálatra. Ezek kivétel nélkül magyar honos kivándorlók voltak, ami arra mutat, hogy a monarchia területén legjobban a magyarok érzik, hogy mivel tartoznak hazájuknak.

A háborúszülte lelkesedés az 1921-ik esztendeig tartott, addig az időpontig, amíg végül az amerikai magyarság is felébredt arra, hogy mi történt Trianonban Magyarországgal. A háború befejeztének pillanatában, ha a közlekedési viszonyok megengedik, az egész amerikai magyarság hazasietett volna, de — szerencsére — csak ezrek juthattak át, akiknek egyrésze visszatérve szájról-szájra adta a hírt, hogy maradjon mindenki Amerikában addig, amíg a magyarországi viszonyok meg nem változnak és a magyar kormány hívó szavát nem halljuk.

Ez a hívó szó a trianoni viszonyok folytán sohasem érkezett hozzánk és közben az Egyesült Államok is bezárta kapuit a bevándorlók előtt. Ezrével érkeztek a kétségbeesetten panaszkodó levelek azoktól, akik túlságosan siettek a hazatéréssel és többé nem tudtak Amerikába visszajutni. Sírva írták:

— Csak mégegyszer segítsen az Isten, hogy Amerikába visszajuthassak. Ti, akik ott vagytok, ne mozduljatok onnan semmi áron.

Ez az időszak, az 1921-ik évtől a mai napig terjedő esztendő hozták meg azt a nagy változást, amelynek eredményeként magyar nemzeti szempontból elveszett az amerikai magyarság és többé semmi körülmények között nem is menthető meg. A „Survey“ nevű amerikai

folyóirat hasábjain Philip J. Vandevater egyetemi tanár 1934-ben „The Melting Pot“ (Az olvasztó kohó) cím alatt ezeket írja:

„A nagy amerikai olvasztó kohó hosszú kísérletezés után végre el tudta érni azt, hogy a kivándorlás folytán partjainkra érkezett vegyes nemzetiségi elemeket egyetlen nemzeté olvassza össze. 1921 előtt az európai nemzetek mindig találtak olyan vegyszereket, amelyek az egybeolvasztás műveletét ha nem is tudták teljesen megakadályozni, de erősen hátráltatták. A bevándorlás megszigorítása felfokozta az olvasztó kohó tüzének hőfokát, ami meghozta a kívánt eredményt. Megállapíthatjuk azt, hogy az olvasztás nem az európai nemzetek mulasztása, hanem a mi fokozott munkánk eredménye.“

A folyóirat szerkesztőségének figyelmessége egyidejűleg arra a kérdésre is kiterjedt, vajjon mit szólnak az olvasztó kohóban ülő bevándorlók Vandevater tanár megállapításaihoz? így adhattam kifejezést a Survey hasábjain a magam nézetének:

— Caught by the cat or by the trap the fate of the mouse is the same.

Az egérnek mindegy, hogy macska vagy csapda kapja-e el. És 192r óta mi, amerikai bevándorlók csupán elkapott egerek vagyunk.

Amint a mi saját külön helyzetünk ilyen kialakulásában az Egyesült Államoknak nincsen semmi érdeme, úgy Magyarországnak nincs benne semmi hibája.

Az amerikai magyarságnak az egyetemességbe való beolvadása ellen a katolikus papság harcolt a békebeli időkben és Trianon után is jó ideig, legnagyobb sikerrel. A magyar katolikus szemináriumokat végzett papok a hitélet tanításain felül éreztetni tudták népükkel a szülőhazához és a faji kötelékekhez való ragaszkodás szükségét. Az eredményt 1912-ben Kohányi Tihamér, az első amerikai magyar lap alapítója és tulajdonosa így mutatta ki:

„Napilapom 276 helyi ügynökének összeolvasása alapján állítom, hogy jelenleg háromnegyed millió magyar él az Egyesült Államokban, akinek 62%-a katolikus vallású, 34%-a protestáns és a maradék megosztó. Ennek a néptömegnek csupán 3%-a telepedett le véglegesen Amerikában, aminek jeleként polgárjogot szerzett az új hazában. Fel-tűnő, hogy míg a katolikusoknak csak háromnegyed százaléka tagadta meg szülőhazáját, addig a protestáns elemek 26%-a hagyta el a magyar honosságot. A maradéknak pedig 92%-a olvadt be véglegesen könnyen érthető okokból.“

A világháború előtt tehát a katolikus egyházak voltak a magyar fajhoz való ragaszkodásnak végvárai Amerikában. Trianon után a megszállott és elveszt területekről egész csomó fiatalabb magyar pap menekült át Amerikába, akik a régiek nyomán talán még fokozottabb mértékben próbálkoztak azzal, hogy a magyart továbbra is magyarnak tartsák. Mindenesetre nehezebb körülmények között dolgoztak, mert akkor már erősen gyökeret vert a gondolat, hogy a szülőhazában nincs többé keresnivalónk. De a magyarmentő harc folyt mégis addig, amíg az amerikai főpásztorok ki nem mondták, hogy a bevándorló elemeknek az amerikai közösségbe való kapcsolását óhajtják. Ennek jeléül egyre több és több magyar származású, amerikai ifjút vettek

fel szemináriumaikba azzal a tervvel, hogy bilinguis, azaz kettős nyelvű papjaik révén elősegítsék az olvasztó kohó munkáját.

— Az amerikai püspökök szemináriumokban nevelt fiatal magyar papok nem képesek arra, hogy magyar nyelvű egyházi beszédeket tartsanak, sőt legtöbbjük egyenesen kerébe törí a templomi szöszékben a magyar nyelvet. A hitközségi irodában ugyan kielégítően látják el a magyar híveket, a gyóntatószékben is megfelelnek, de a szöszéken csődöt mondanak. Az igazi megoldást csupán Schrems József clevelandi megyés püspök találta meg, aki Magyarországról hozatott két harmadéves kis papot azzal, hogy szemináriumában angolul tanuljanak meg. Ez a kísérlet úgy Juhász Jenő, mint Viglás Gyula áldozár papok esetében kitűnően sikerült.

Öt évvel Trianon után egyre keményebben hangsúlyozták az amerikai püspökök azt, hogy a jövőben csakis angol nyelvű katolikus egyházakat akarnak. Walsh, a trentoni egyházmegye akkori püspöke, jelenleg newarki érsek több amerikai magyar újságíró jelenlétéből nagyon hangsúlyozottan mondotta a Hemm János magyar jezsuita szerzetes tiszteletére rendezett banketten magyar papjainak:

„Minél gyorsabban végzitek el egyházközségeitekben azt a munkát, hogy híveiteket igazi amerikaiakká alakítsátok át, annál kedvesebbek vagytok szívemnek.“

A katolikus hit szolgálatának terén hamarosan láthatóvá vált a magyar szemináriumok fölényes műveltségű nevelése, amelynek eredményeként az 59 magyar római katolikus plébános közül ma háromnak van pápai prelátusi rangja és rövidesen még két magyar monsignori cím várható. Olyan számarány ez, aminővel se a bennszülött, se a más nemzetiségekhez tartozó katolikus papok nem dicsekedhetnek.¹

A magyar görög katolikus papságra nézve mindezek nem mérvadóok. A magyar görög katolikus papok változatlanul folytatják tovább a magyarmentő munkát és mert iskoláik is magyar nyelvűek, (a magyar római katolikus iskolákban püspöki utasításra angol nyelvű a tanítás) a második nemzedék se ment még veszendőbe. Csak a harmadik nemzedék során olvadnak majd be a görög katolikusok az amerikai közösségbe, de akkorára viszont templomaik is teljesen eltűnnek. A Vatikán újabban nagy gondot fordít arra, hogy amerikai görög katolikus papjai nötlenségben éljenek és közeledjenek a latin szertartások felé. Teszi ezt azért, mert a görög katolikus papság privilegizált helyzete sok félreértésre ad alkalmat az amerikai közvélemény szemében.

Ha van még a magyar nemzeti gondolatnak végvára Amerikában, úgy a magyar nyelvű görög katolikus egyházközségek azok, papjaik jó magyar volta és kiváltságos helyzetük folytán.

A magyarországi protestáns konvent anyagi támogatásának elvesztése óta az amerikai magyar protestáns egyházak java válságos helyzetbe került. Anyagi gondjaik miatt a jóakarat mellett is csak felületesen foglalkozhatnak a magyar nemzeti érzés megőrzésével híveik sorában. Megosztottságuk is rontja helyzetüket. A különböző

¹ Monsignor Eördögh Elemér toledói, Köller Endre clevelandi és dr. Nagy Dezső detriti plébánosok a pápai prelátusok jelenleg.

amerikai felekezeti csoportokhoz tartozó lelkészeik évek hosszú során át abban a harcban merítették ki tevékenységüket, hogy ki közülök az igazi magyar kálvinista? A harc a személyeskedés terére ment át és a magyar nemzeti érzés ápolása a március 15-iki és október 6-iki ünnepélyekre szorult.

Még veszedelmesebb tényező lett az amerikai lelkészképzés intézményes bevezetése. Ezeket az iskolákat csakis amerikai anyagi támogatás révén tarthatják fent és azoknak végzettjeiből hiányzik a debreceni, sárospataki vagy pápai magyar szellem, de a tanítási színvonal is. A szellembeli különbség a Magyarországon és az Amerikában végzett lelkészek között túlélésén érezhető az otthon nevelt lelkészek javára.

Kétszáznál több protestáns hitközség közül alig akad két vagy három önfentartó egyház. Kivétel csupán a magyar voltában rendíthetetlen „független” csoport, amelynek lelkészei ma is büszkén vallják híveikkel együtt, hogy elsősorban magyarok és csak azután kálvinisták. Heves harciasságuk talán sok magyarlakta amerikai város magyarságát szakította két részre, két gyenge egyházközségbe ott, ahol egy templom szilárd lehetett volna, de a magyar nemzeti eszméhez való ragaszkodásuk mindenképpen tiszteletreméltó.

A második és harmadik nemzedéket azonban a protestáns egyházak is elvesztették, főleg ott, ahol az egyház élére amerikai képzettségű lelkész került. Így kellett ez legyen, mert hiszen ezek a lelkészek maguk is a második nemzedék tagjai, akikben az amerikai levegő erősen átjárta a magyar faji összetartozás érzését.

A Mózes vallását követő magyarok Amerikában jóformán kivétel nélkül kereskedelmi vagy ipari téren, sok esetben professzionális pályán helyezkedtek el és ez már Önmagában is parancsolóvá tette azt, hogy küzdelem nélkül olvadjanak be.

A nagy magyar biztosító egyesületek magyar voltát az ásta alá, hogy túlságosan nagyra nőttek és ezzel önmagukra vonták az állami biztosításügyi hivatalok figyelmét és féltékenykedését. A 100.000 dolláros Szent István Betegségélyező és Temetkezési Egylet ellenőrzésével, fejlődésével vagy hanyatlásával nem törődik Ohio állam, de a három és félmillió dollár vagyonnal rendelkező pittsburghi Verhovay Egyesülettől angol nyelvű ügyvezetést követel a pennsylvaniai kormány Harrisburgból. A bevándorlók, az idegenek iránti ellenszenvet érezni lehet az ellenőrző állami közegek minden rendelkezésében. A kormányzat végleges terve ez, hogy a bevándorlók biztosítási egyesületeit a „fraternal organizations” törvényei alól kivonva az „Insurance Laws” hatáskörébe utalja és mint biztosító társulatokat kizárólag angol nyelvű és szellemű vezetés alá utalja. Ezt a négy nagy magyar biztosító egyesület úgy akarja megelőzni, hogy ifjúsági osztályok felállítására révén maguk térnek át a kizárólagosan amerikai alapra, mert hiszen voltaképpen már úgyszólván csak névleg magyarok. Nem az olvasztó kohó, hanem az amerikai nemzeti gózkalapács veri ki a magyar egyesületekből a magyar jelleget.

A társadalmi, közművelődési, önképző és más hasonló célú amerikai magyar egyletek a bevándorlók elöregedése, halála vagy

félrevonulása folytán az amerikai szellemben nevelkedett ifjúság szórakozó helye lettek és nevelő erejük többé nincs. Egyik legnagyobb önképző egyesületünk, a clevelandi például előadó estélyeket rendezett a közel múltban és elsőnek a Szent Erzsébet hitközség plébánosát, Tanos Imre Árpádot kérte arra, hogy a honfoglalás előtti magyarokat ismertesse. Á rendkívül alapos készütségi! előadáson a közönség két részre oszlott: a magyarországi és az amerikai képzettségűekre. Túl-súlyban az utóbbiak, javarészt ügyvédek, orvosok, gyógyszerészek, mérnökök voltak, akiknek figyelmét az a töprengés kötötte le, hogy vajjon hol lehet az előadásban említett Bajkál-tó és Ural-hegység? A földrajzi tudatlanság gondjai közepett nem is törődtek az előadás lényegével.

Ez az átlagos mértéke az amerikai neveltségű magyar közép-osztály tagjainak is. Egyszerűen nem tudnak magyarul. Igaz ugyan, hogy egyebet se tudnak túlságosan, de magyarul nem is akarnak tudni annál többet, mint amennyi ahhoz szükséges, hogy elemi módon érintkezhessenek a pénzt jelentő és pénzt hozó magyar ügyfelekkel. Lelkükben elvesztek a magyarságra nézve.

Arthur Brisbane, az egymillió dollár évi fizetést húzó amerikai publicista írta:

— A California felé robogó vonaton két orvossal vetődtem össze. Apa és fiú, mindketten egy hivatáson. Az apa a budapesti egyetem neveltje, bámulatosan széles látkörű, nemzetközi műveltségű ember, akivel barátságot fogok ápolni, mert csak tanulhatok tőle. Irodalmat, művészetet, történelmet és mély humorral kevert előadói készséget. A fiú a John Hopkins tömeg-termelőből került ki és „sorry to confess he is no chip of the old block.“

Amit jó magyarsággal úgy fejezhetnénk ki, hogy bizony a fiú olyan alma, aki messze esett a fájától. Azt azonban nem tudja Brisbane, hogy ennek dacára a fiút emelte Amerika egyetemi tanári polcra, míg az angolul kevésbé tudó apa egyszerű egyetemi előadó maradt. Azt se tudja, hogy míg az apa megtartotta jó magyar nevét, addig a fiú angol névre hallgat.

Az emberi élet állandó tragédiája, az apák és fiák gondolatvilágának egymástól való különbözősége, legélesebből az amerikai magyarság körében nyilvánul meg. A magyar gondolatkörből érlelődött apáktól szinte ösztönszerűleg távolodtak el az amerikai szellemből nevelkedett ifjak és ez természetszerűleg vonta maga után azt, hogy a második nemzedék elveszett a magyar hazára nézve. A Trianonban elkapcsolt területek későbbi nemzedékei mögött még ott van háttér gyanánt a szomszédos Csonka-Magyarország a maga fölényes műveltségével, de Amerikában ez is hiányzik. Az Egyesült Államokban törvényszerűleg bomlik fel tehát minden kapcsolat a bevándorlottaktól eredő nemzedékek és az eredeti származási hely között.

Jobb, értékesebb lesz-e a hajtás, amely az átültetett törzsekből ered? Bár ennek megállapítása nem tartozik most reánk, annyit mondhatunk, hogy a gyakorlati élet igen erős elsatnyulást mutat e téren. Az eredeti bevándorlást követő nemzedékből gyorsan tűnik el a magyar faj minden erénye és még gyorsabban váltódik ki belőlük az ame-

rikai élet minden bűne. Magyarországra nézve talán előnyös is, hogy ez a kétes értékű nemzedék eltagadja igazi származását és különös előszeretettel dicsekszik azzal, hogy ír-francia kevérből származik.

Az 1932-ik esztendő során a clevelandi rendőrség egy öt tagból álló bűn-bandát tartóztatott le, amelynek tagjait többrendbeli gyilkossággal vádolták. Az angol napilapok szerint a banda egyik tagja Géza Doudás névre hallgatott, ami világosan jelezte, hogy magyar származású. Mikor a vizsgálati fogságban felkerestük, tagadta magyar származását, francia apáról és ír anyáról beszélt, amire az egyik újságíró felkiáltott magyarul:

— Hála Istennek nem magyar! Nem hoz szégyent becsületes hírnevünkre.

A rácsok mögött levő bandita eltorzult arccal sziszegte vissza:

— Büdös hunkyk!

Így! Félig magyarul, félig angolul.

Hanzelly János jelentése szerint:

„A minden felekezeti amerikai magyar egyházak, betegsegélyző és temetkezési egyletek anyakönyvvezetése és könyvelése, továbbá az amerikai magyar nyelvű lapok gyász hírei alapján megállapítható, hogy a tudott magyar halálesetek száma 1933-ban 6137 és 1934-ben, december hónap kivételével, 6074 volt. A csoportos magyar telepektől félreeső, angol temetkezési vállalkozók által temetett, tehát magyar érdekből ellen nem őrizhető halálesetek száma az ezret meghaladja. Pap, lap és egylet híján nem kaphatunk adatokat olyan népes helyekről, mint a californiai San Francisco, a Wisconsin! Racine vagy a pennsylvaniai Steelton, holott e három városban legalább tizenötezer magyar él.”

A magyar beolvadás ellen küzdők sorában jelentékeny tényező a sajtó, az amerikai magyar írók és újságírók. Sajátságos jelenség, hogy az amerikai magyar életből a sors többnyire költőket, versírókat választott ki és a kötött forma nem volt alkalmas eszköz arra, hogy a beolvadási áramlattal szemben kifejezetten céltudatossággal küzdjön. A harcra alkalmasabb prózai írások során arra a megállapításra kell jutnunk, hogy a Tart pour Tart szempontból az amerikai magyar élet csupán két író váltott ki: Reményi József egyetemi tanárt és Gondos Sándort. Reményi József az egyszerű amerikai magyar néppel nem keresett irodalmi összeköttetést. Magas színvonalú, lelket boncolgató írásai felette állanak az amerikai magyar olvasóközönség színvonalának és így sikereket csak a kifinomodott ízlésű kevesek körében érhetett el. Annál nagyobb szolgálatokat tett azonban fájának azzal, hogy a bennszülött amerikai közönség körében páratlan felkészültséggel ismertette a magyar tehetség különböző termékeit, az irodalmat, festészetet, szobrászatot és zenét. Reményi a legnépszerűbb amerikai előadók közül való, aki évente 30—40 angol nyelvű előadást tart a legelőkelőbb amerikai körökben és a clevelandi Western Reserve egyetem tanszékén tartott előadásai is mindig beleszó magyar vonatkozásokat. E tekintetben nemcsak legsikeresebb, de legértékesebb eleme a magyar nemzeti érdekeknek Amerikában.

Reményivel szemben Gondos Sándor kizárólag a közvetlen magyar bevándorlókat szolgálta magyar vagy amerikai magyar vonat-

kozású, a nép ízlésének leginkább megfelelő mesemondásával. Nem e cikk hivatása az, hogy ezzel részletesebben foglalkozunk.

Az igazi magyarmentő feladat a napi és a heti sajtó vállára tornyosult volna. Ezt a munkát legsikeresebben néhai Kohányi Tihamér, a Szabadság napilap alapítója végezte, de az 1913-ik esztendőben történt halála folytán a lap üzleti sikereket hajszolva egyszerűen mellőzte igazi hivatását. Közben angol kezekre jutott, majd a magyar vonatkozások iránt kevésbé érdeklődő elemek kezére kerülve magyar szempontból értékét veszítette.

A másik napilap — Az Amerikai Magyar Népszava — a magyar nemzeti gondolat öntudatos harcosává alakult át és kiváló szolgálatokat tesz ma is ezen a téren. Céltudatosan és nagy erővel fáradozik azon, hogy a bevándorló magyarban ápolja a faji érzést és a siker elmaradása nem rajta múlik.

A csaknem negyven hetilap, a „Himler-lapok“ kivételével, teljesen helyi érdekűek, alakulásuk óta a megélhetés gondjaival küzdenek és értékük jelentéktelen. A Himler-lapok nagy példányszámuk folytán súllyal rendelkeznek ugyan, de elsőnek ébredtek arra, hogy a beolvasás ellen hasztalan küzdenének és ezért inkább a beolvasás gyorsítására törekednek. Az őszinte nyíltság, amellyel ez irányban dolgoznak, tiszteletreméltó, annál is inkább, mert a legjobban érdekelt amerikai egyetemesség részéről semmi elismerésben nem részesül.

Magyarország az amerikai magyar sajtótól többé igazi értéket nem várhat. És annak előreláthatóan gyors összeomlását, pusztulását nincs oka siratni.

A SORS ÜGY AKARTA, hogy a mi pusztulásunk, amerikai magyarok elmúlása, szinte látható beolvadása az amerikai közösségbe ne legyen Magyarországra nézve csapás és veszteség. A faji érzés talán sirathat bennünket, de a hétköznapi gyásznál nem erősebb mértékben. Engem, akinek hat évtizedes pályámon magyar toliam volt mindig a kenyerem, nem fog el többé szívbeli keserűség, ha féltő gonddal nevelt két unokámra nézek. Naptól óvtuk, széltől védtük a kicsinyeket, hogy angol szó meg ne mételyezze — egyelőre — színmagyar beszédüket. De ennek dacára már meg se lep, mikor a három és fél éves nagyobbik azt mondja:

— Nagyapó, add ide a keys-t a motor-hoz, mert drive-olni akarok.

Mondom, nem fáj ez többé, mert a többi amerikai magyarral rég megnyugodtam abban a gondolatban, hogy mire ebből a két gyerekből embeyi ember lesz, csak annyit tudnak majd a mi szülőházánk felől, hogy ilyen ország is van a térképen. Európában vagy Ázsiában, az nekik majd nagyon egyremegy.

Ha ugyan akkorára lesz még Magyarország a térképen!

VÁLASZ GONDOS SÁNDOR CIKKERE

A MAGYAR SZEMLE 1934. évi decemberi számában cikket írtam címmel: Hogyan megy veszendőbe Amerika magyarsága? Azzal kezdtem ismertetésemet, hogy komoly, hozzáértő szakemberek tizenöt évvel ezelőtt, amikor a kvótatörvény a bevándorlók előtt becsukta Amerika kapuit, megállapították: legfeljebb tíz évig tart még az amerikai magyarság élete. Ennek ellenére még mindig 650—700 ezer ember vallja magát az Egyesült Államokban magyarnak s bárha a gazdasági válság súlya alatt roskadoznak is az amerikai magyar egyházközségek, egyesületek, amazok száma mégis emelkedett, emezeké nem csökkent és ma is ugyanannyi magyar lap jelenik meg, mint tizenöt évvel ezelőtt. Kimutattam azt is, hogy bár valóban törvényszerűen meg kellett volna szünni az amerikai magyar életnek, az amerikai magyarság száma egyideig mégis évente 5000 fővel emelkedett kanadai, mexikói határokon való besurranásokkal, a tengerentúli más államok magyar spóráinak felszívódásával s más tényezők következtében.

Ennek ellenére is megállapítottam, hogy az elmúlás veszedelme fenyegetheti az amerikai magyarságot, ha Amerika meg nem könnyíti belátható időn belül a bevándorlást, amelynek érdekében erős tudományos s hírlapi agitáció folyik. Azt is kifejtettem, hogy céltudatos, rendszeres s áldozatos munka nélkül a következő nemzedékekbe nem fogjuk tudni átmenteni a magyarsághoz való tartozás, a magyar származásra való büszkeség érzését úgy, mint ahogy a németek, skandinávok, lengyelek, olaszok tudják kint megtartani kivándoroltjaik második, harmadik — sőt negyedik generációjának nagy tömegeit. Nem hallgattam el azt sem, hogy a kivándorlás mindenképpen pótolhatatlan vérvesztéseket jelent a magyarság szempontjából s hogy a kivándoroltak maradéktalan megtartása lehetetlenség. Buzgó és módszeres tevékenységgel azonban az amerikai magyarság elkövetkező nemzedékeiből mégis meg lehet menteni bizonyos tömegeket a magyarság érzelmi s kulturális közössége számára.

Erre most Gondos Sándor kitűnő amerikai magyar hírlapíró-társam valóban érdekes és komoly cikkel szállt velem vitába. Az én cikkem címe: „Hogyan megy veszendőbe Amerika magyarsága?” Az ő vitairata címe: „Elpusztult az amerikai magyarság” s alcíme: „Halottakról csak jót”. E két cikk címe tökéletesen kifejezi a két fel fogás áthidalhatatlan különbségét.

1. Én tehát azt állítottam, hogy az amerikai magyarságot az elmulás veszedelme fenyegeti, ha az ellen nem védekezünk, Gondos pedig határozottan konstatálja, hogy az amerikai magyarság megszűnt. Melyikünknek van igaza — arra Gondos önmaga adja meg a választ, amikor az amerikai magyarság, kategorikus holtányilvánítása után megállapítja, hogy az Egyesült Államokban jelenleg 73 magyarnyelvű katolikus egyházközség működik 103 pappal, a magyar református s luteránus egyházközségek száma 227, lelkészei 259. A nagy értékcsökkenések ellenére a magyar egyházi vagyonok értéke 11 millió dollár. Kétszázezren tartoznak magyar egyesületekhez s a magyar egyletek vagyona is kitesz kilencmillió dollárt. Két napilap, 44 hetilap s folyóirat jelenik meg ott magyar nyelven. Ezek nem az én adataim, hanem a Gondoséi. Márpedig igazán nem lehet halálról beszélni ott, ahol — még Gondos szerint is — ilyen tömegek ilyen eleven intézményeket tudnak fenntartani. Hiszen az a 200.000 ember, aki magyar egyesülethez tartozik, családtagjaival együtt 300—400 ezer embert jelent s hány magyar él kint, aida bár jó magyar, mégsem tagja egy egyesületnek sem.

2. Azt állítja Gondos, hogy az amerikai magyarokat alig érdekli már az óhaza, hogy nem fáj azoknak „a román Erdély, a szerb Bácska, a tót Felvidék“. Megszólaltat Gondos egy Kender István nevű amerikai magyart, akit alig érdekel a jugoszláviai magyarok kiüldözése s megszólaltat egy Liszák nevű gazdag amerikai magyart, aki nem térne vissza többé Magyarországra, ha neki adnák a kassai püspök összes birtokait sem. Végül is e kikapott s nem akarom mondani, hogy ellenőrizhetetlen bizonyítékok alapján Gondos meghozza a maga szigorú verdiktjét, amely szerint az amerikai magyarok óhaza iránti érdeklődésének határa az a tízezer dollár, amit nagy ímmel-ámmal összeadtak a Jugoszláviából kiüldözött magyarok megsegítésére.

A Kender uramra és Mr. Liszákra való hivatkozás nem lehet komoly érv egy különben valóban komoly cikkben, hiszen nincsen olyan bolond vélemény, amilyenre egy-két véletlenül - vagy célzatosan — kipécézett ember útszéli szavait ne lehetne citálni. Az ilyen, ötletszerűen idézett ismeretlen, jelentéktelen emberek szájából elhangzó nyilatkozatok nem bizonyítják sem annak a véleménynek helyességét, sem azt, mintha ezek a közvéleményt fejeznék ki. Nem akarom tehát Gondost az érvelés e komolytalan területére követni, bár vele szemben százsámra hivatkozhatnék olyan amerikai magyar levelekre, amelyekből homlokegyenest ellenkezőjét lehetne megállapítani, mint amilyen következtetést Gondos von le két amerikai magyar „body“ beszélgetéséből. Mégsem tudom megállani, hogy bár ezt érvként nem akarom felhasználni, mégis le ne közöljem amerikai levélből az itt következő pár sort. A levelet, mely így hangzik, egy fiatal amerikai lány, Boba Ilona írta Betlehemből (Pennsylvania):

„Itt küldöm szerkesztő úrnak a mi magyar templomunk képét, ahová járunk minden vasárnap imádkozni a mi édes magyar hazánkért. Jóságos plébános urunk, Főtisztelendő Reseterics József építtette ezt önfeláldozó munkával szegény magyarok centjeiből, mert itt is, mint mindenütt, ahol tömegesen laknak magyarok, megőriztük szeretetünket szomorú sorsú hazánk iránt s forró imában kérjük nap-nap után az

igazságos Istent, hogy segítse meg szegény nemzetünket... Mikor olvastuk az Amerikai Magyar Népszavában, hogy gyűjtenek a Jugoszláviából kiülődzött szegény véreinknek, mondtam édesanyámnak, hogy küldjünk mi is. Anyám három dollárt akart küldeni, de én kértem, hogy legalább öt dollárt küldjünk. Amire azt felelte, hogy válasszak, vagy kalapot vesz nekem vagy öt dollárt küldünk. Inkább sohasem veszek én kalapot, — feleltem — csak a szegény, hazátlanná tett magyar testvéreknek küldjünk öt dollárt. A jó magyar anya erre elküldte a gyűjtésre az Öt dollárt s nekem is megvette a kalapot'

Ismétlem, hogy ezt a levélidézetet nem tartom érvnek. Állítom azonban, hogy Kender uram és Mr. Liszák nem típus, csak spécies s itt nem hivatkozom ama személyes tapasztalatomra sem, hogy szerintem az amerikai magyarok óriási többsége jobb magyar, mint az ott-honi, mert őket nem fásította úgy el a mindennapos élet annyi közvetlen csalódása, annyi küzdelme; magyarrá kovácsolta őket az idegen világ ama sok megszegyenítése, üldözése, fájdalmas súrlódása, ami bőven kijár másnyelvű, más életviszonyú országokban minden külföldinek s az a szent betegség, aminek létezését letagadni nem lehet, amit az orvostudomány nosztalgianak nevez.

Hogy mennyire nem áll meg Gondosnak ez a tétéle, megint csak reá hivatkozom, aki cikkében számszerűen ismerteti, hogy a világháború kitörésekor mily tömegesen akartak hazajönni az amerikai magyarok katonának és aki maga állapítja meg, hogy az összeomlás után onnan óriási tömegek tértek volna vissza haza Magyarországra, ha arra a magyar kormány őket felszólította volna. Márpedig ez éppen-séggel nem azt bizonyítja, mintha Magyarország sorsa az amerikai magyarokat nem érdekelné. Az is valóság, hogy a darabont időkben egyes telepeken az amerikai magyarok katonai gyakorlatokat végeztek, mert azt hitték, hogy kiüt itthon a polgárháború s ők abban részt akartak venni.

Nagyon is lehet vitatni, hogy okos dologért vagy ostoba fantasztikumokért lelkesedtek s áldoztak ez esetekben, de hogy áldoztak, az minden bizonnal bizonyíték a mellett, hogy igenis érdekli őket az óhaza sorsa. Valóság, hogy a háború elvesztése után nagy áldozatokkal indítottak mozgalmat, hogy felvilágosítsák Amerika közvéleményét a magyarság igazairól. Az ő felvilágosító munkájuknak része volt abban, hogy Amerika nem írta alá a békeszerződést. Valóság, hogy többszázezer dollárra megy az az áldozat, amit a szibériai hadifoglyok hazahozataláért adakoztak, amit itthoni intézmények támogatására, óhazai jótékony célra adtak s amit mindenféle szélhámosok, hivatásos gyűjtögetők kizsebeltek tőlük hazafias álcímeken. Áldoztak a revíziós mozgalomért, amelyet olyan megható lelkesedéssel tettek magukévá, hogy az bizony az óhazában követendő példa lehetne. Még hat évvel ezelőtt hónapok alatt gyűlt össze 45.000 dollár a newyorki Kosuth-szoborra, pedig csak egyszerű, hívó magyar kisemberek vettek részt a gyűjtésben, amelyben alig szerepelt egy-két százdolláros tétel.

Gondos lekicsinylőleg konstatálja, hogy csak 10.000 dollárt adtak a Jugoszláviából kiülődzött magyarok javára. Ez igaz, de ne felejtjük el, hogy az amerikai válság mennyi magyart tett munkanélkülivé, hány magyart tett tönkre s hánynak vagyonát csökkentette. Ilyen körül-

mények között tehát óriási az a 10.000 dollár, amelynél egyébként sokkal többre rúgott az amerikai magyarok gyűjtése, olyan emberektől, akiknek garasait fokozottan veszi most igénybe az amerikai magyarok nyomorának enyhítése és akiknek e válság folytán megingott egyház-községeiket és egyesületeiket is fenn kell tartaniok s fenn is tartják önként. De vájjon, ha a dollárt valóságos pengőértéke szerint számoljuk: adakozott-e ennyit is Csonkamagyarország ama paraszt- és munkástömege, amelynek sorából rekrutálódott az amerikai magyarság 94 százaléka?! Pedig hozzánk mégis csak közelebb esett a Jugoszláviából kiüldözött magyarok sorsa és a mi számunk tizenhárom-tizenégszer akkora, mint az amerikai magyaroké.

Hivatkozhatunk arra is, hogy az amerikai magyarok sok gyűlése foglalt állást a revízió mellett. Hogy az amerikai magyarság minden alkalmat felhasználta arra, hogy demonstráljon a revízió mellett és a megszállott területek kisebbsége érdekében. A jugoszláviai affér idején is magyar népgyűlések és egyletek munkájának köszönhető, hogy az amerikai sajtó még a legkisebb vidéki városokban is a magyarság mellett foglalt állást és hogy Borah szenátor a nyilvánosság előtt tette magáévá a magyarság igazait.

Hogy mennyire nem áll az, mintha az amerikai magyarokat nem érdekelné az óhaza sorsa, azt bizonyítja az a tény is, hogy az amerikai magyar lapok közül csak azok tudnak jelentősebb olvasóközönséget vonzani, amelyeket magyar nacionalista irányban szerkesztenek s amelyek rendszeresen foglalkoznak az óhaza nagy nemzeti kérdéseivel. Hogy Gondos szerint e sajtó gyorsan össze fog omlani s „pusztulását nincs ok siratni“, ez ugyanannak a túlzó pesszimizmusnak kifejezése, mint amikor Gondos cikke végén kétségbevonja azt is, hogy egy-két emberöltő után szerepelni fog-e Magyarország Európa térképén.

3. Gondos azt állítja, hogy az amerikai magyarság második nemzedéke teljesen elvesz a magyarságra; az öregek meg is nyugodtak már abban, hogy gyermekeik azt sem tudják majd: Európában van-e Magyarország vagy Ázsiában? „Az eredeti bevándorlást követő nemzedékből gyorsan tűnik el a magyar faj minden erénye s még gyorsabban váltódik ki belőlük az amerikai magyar élet minden bűne; Magyarországra nézve talán előnyös is, ha ez a kétesértékű nemzedék eltagadja igazi származását.“

Hogy az amerikai magyarság új generációja amerikaivá lesz— ezt én sem tagadom, ez természetes is s ez ellen küzdeni hiábavaló is lenne, oktalanság is lenne. Azonban ismét állítom, hogy céltudatos munkával — iskolákkal, az óhazai kapcsolatok kimunkálásával —¹ e nemzedékek köréből éppen úgy át lehet nagy tömegeket menteni a magyar kulturközösségnek s érzelmi szolidaritásnak, mint ahogy sikerül ez a németeknek, skandinávoknak, lengyeleknek, olaszoknak.

Statisztikákra nem hivatkozom, csak személyes tapasztalataimra, hogy ahol van magyar egyház és iskola, ott igenis az ifjú nemzedék java része tud magyarul, átérzi a magyar igazságokat, szolidáris fajtájával, sőt nagyobbára egymás köréből is házasodik. Az Amerikai Magyar Népszava 1934-ben az Amerikában született s nevelkedett

nemzedék körében pályázatot hirdetett. Dolgozatot kellett írniok, hogy mit tudnak Magyarországról, tudják-e, milyen igazságtalanságok érték s mily módon tudnának ők résztvenni az ezek megszüntetésére irányuló propaganda-munkában. Sokszáz pályázat érkezett erre — a pályamunkák nyomtatásban is megjelentek — s a pályázat kitűnő budapesti bírálóbizottságára hivatkozom, akiknek tagjait módfelett meglepte az ifjak tudása, magyar lelkesedése s megkönnyezték azokat a büszke meghatottságtól.

A pályázat két győztese a nyáron Budapesten személyesen győzte meg magyar tanultságáról, intelligenciájáról, lobogó magyar lelkesedéséről a hivatalos köröket, pedig ezek nem specicsenek voltak, hanem a megmenthető második generáció típusai. És ez a mozgalom azóta a Magyarok Világkongresszusa lelkes és tehetséges irányításával komoly tömegmozgalommá erősödött, ami ugyancsak azt bizonyítja, hogy a második nemzedéket érdeklí az óhaza.

Elevenen cáfolja meg Gondost az a, jelentős számú amerikai magyar diák is, aki budapesti főiskolákon tanul, pedig legtöbbjének atyja szegény parasztember, napszámos volt itthon. Ezt bizonyítja az is, hogy az amerikai magyar egyesületek — különösen a Verhovay Egyesület — nagyszámban tudják fizető tagokul megnyerni a második nemzedéket.

Gondos túlzását egyébként mindennél szomorúbban jellemzi az a megállapítása, amikor általánosságban az egész amerikai magyar új generációt mint züllött söpredéket állítja be, amely akkor cselekszik a magyarság érdekében, ha letagadja származását.

Hogy ennek homlokegyenest az ellenkezője igaz, hogy az Amerikában felnövekvő magyar nemzedék tudásban, erkölcsben egyaránt elsőrangú — ezt még az amerikai oktatók is elismerték, sőt Johnson szenátor is, a kvótatörvény volt előadója, az idegenek elfogult ellensége, aki a Pesti Hírlapban általam közvetített, approbált nyilatkozatban összehasonlító statisztikai adatok alapján kimutatta, hogy az amerikai magyar nemzedék 1. értelemre, 2. erkölcsre, 3. higiénára, 4. takarékosagra első helyen áll az összes bevándorolt fajtákból származók között. Ezt a magyar közönség inkább eliheti annak az idegen, sőt ellenséges érzelmű szenátornak, aki éppen e kérdések előadója s az erre vonatkozó hivatalos adatok legalaposabb ismerője, mint a magyar, illő mértéken túl pesszimista Gondosnak, aki e szörnyű megállapítása mellett egyetlen érvet, egyetlen adatot sem tud felhozni.

Nem akarom érvként felhasználni, hogy aligha tesznek jó szolgálatot az efféle jóhiszemű cikkek is. Hiszen például említett cikkemet is lényegéből kiforgatva, magyarelles propaganda-ra használta fel a csehszlovák rádió, pedig annak minden sora, megállapítása a magyarság kiválóságát glorifikálta adatokkal.

Hálás vagyok a Magyar Szemlének, hogy közreadta Gondos Sándor valóban sok elmeélel, dialektikával megírt cikkét, mert ezzel módot nyújtott, hogy megcáfoljak sok olyan közhitet, amelyet a Gondos-féle rémlátások keltettek a viszonyokat nem ismerő — vagy ami még veszedelmesebb: felületesen, rosszul ismerő — bizonyos itthoni körökben.

Röviden összegezve végül is ismét hangsúlyozom, hogy az amerikai magyarságot maradéktalanul átmenteni a magyarság számára lehetetlen, ellenben igenis megtarthatjuk az új nemzedékek jelentős tömegeit is a magyar kultúrközösségnek, érzelmi szolidaritásnak, ha ezért módszeres, céltudatos munkát folytatunk. Hogy pedig ennek nemcsak gazdasági, idegenforgalmi, de nemzeti jelentősége sem becsülhető le, arra elég döntő érv, ha az amerikai írekre hivatkozunk, akiknek oroszlánrészük volt az ír szabad állam kialakulásában, —¹ az amerikai lengyelekre, akiknek közreműködése hatásosan támogatta az új Lengyelország megteremtését, — az amerikai zsidókra, akik főtámaszai a palesztinai államnak s Pittsburghra, ahol az amerikai csehek s tótok egyesületeinek megegyezése alapján született meg Csehszlovákia. Hivatkozhatnék a világ olasz telepeire vagy a német kivándorlók virágzó kolóniáira — a Volga mentétől Nagyszebenig —, amik a német érzelmi, művelődési közösség erőforrásai, pedig például az erdélyi százok majdnem ezer éve szakadtak el hazájuktól.

Még ha azonban nem lenne semmi gyakorlati haszna sem annak, hogy a magyar Amerikában mentsék, ami menthető, akkor is kegyetlenség volna egyszerűen leírni a magyarság veszteségszámláján azt a több százezer amerikai embert, aki magyarnak vallja magát, emberfeletti buzgalommal küzdök, hogy ne némuljanak el a kis magyar harangok a Hudson, Ohio, Mississippi mentén, aki magyarul beszél, magyarul álmodik, magyarul szeret s boldog lenne, ha gyermekei, unokái sem felejték el azt a nyelvet, amellyel ők, az őskivándorlók babusgatták azokat, amikor először nyíltak beszédre a csecsemőjajk.

KUN ANDOR

BOLYAI FARKAS IDEGVILÁGÁRÓL

BOLYAI FARKAS a matematikának kimagasló, úgynevezett elit-alakja, János fia matematikai lángész volt. Miután ma már elfogadott tétel, hogy tehetség és agyvelő egymásnak függvényei oly értelemben, hogy meghatározott rendkívüli tehetségek meghatározott agyi területeknek túlfejlődésével járnak, nem meglepő, hogy a matematikához nem is értő ideg orvos szakszerű érdeklődése a magyar szellemi világ e két tündöklő alakjához vonzódik. Ezen az alapon arra törekszik, hogy ezeknek idegvilágát megrajzolja, vagyis lelki és szellemi megnyilvánulásait teljes tárgyilagossággal felismerje, mi mellett távoltartja magát olyan szólamoktól, melyek a lángész és elmezavar közti állítólagos összefüggést emelik ki. Ismeretes, hogy Lombroso olasz elmeorvos 1882-ben hangoztatta mint első ennek az összefüggésnek a fennforgását és 1923-ban Lange-Eichbaum német elmeorvos ragadta meg a lángész kérdését. Lombrosznak feltűnt, hogy kimagasló nagy tehetségek sorában gyakori az elmebántalom; Lange-Eichbaum kevésbé az elmebetegséget, mint az elmebántalomra való hajlamosítottságot, az ú. n. pszichopátiát hangsúlyozta, mely kórállapot szerinte jóformán kovásza lenne a hírnévre vezető zseniális cselekedeteknek és így jutott ő három tényezőnek, a „Genie, Ruhm, Irrsinn.”-nek legszorosabb összekapcsolásához. Lange-Eichbaum gondolatmenetét rendkívül szuggesztív módon megírt két munkában fejtette ki és ezek tartalmát egy magyar szerző, Szirmayné Pulszky Henriette fenntartás nélkül magáévá tévén a „Genie und Irrsinn im ungarischen Geistesleben“ című munkájában, ebben a két Bolyai lelkivilágát is ecsetelte, amikor tolla alól patográfia és nem biográfia került ki; magyarán mondva ő nem egyéni korrajzot, hanem sokkal inkább egyéni kórrajzot írt mindkét Bolyairól. Ezt a munkáját ő mint gyakorlati pszichológus és nem mint elmeorvos nagy szorgalommal, beható meleg érdeklődéssel végezte, de már bevezetőleg hangsúlyozzuk, hogy a patográfia csakis Bolyai Jánosra vonatkozatható elmeorvosi szempontból, míg Bolyai Farkas, az apa, elmekóros vonásoktól mentes kimagasló nagy elmetehetség volt. Ennek bizonyítására az alábbiakban Bolyai Farkasnak igen rövid ideg orvosi jellemzését akarjuk adni, amihez a következő személyi adatokra van szükségünk, melyeket Stäckel¹ és Dávid² munkáiból merítem.

¹ Bolyai Farkas és Bolyai János geometriai vizsgálatai. A M. T. Akadémia támogatásával kiadta, életrajzzal és magyarázattal ellátta Stäckel Pál. Magyarra fordította Rados Ignác. 1914.

² Dávid Lajos, A két Bolyai élete és munkássága. 1923.

Bolyai Farkas apja, Gáspár filozofikus gondolkodású, erős jellem volt, aki halálos ágyán, miután elbúcsúzott, az utolsó pillanatban kérdezte: „Hol van az, akiben reménykedhetem? Az Isten!” és ezután behunyta szemét örökre, amint ezt Bolyai Farkas Gaussnak megírta. Felesége, Pávai-Vajna Krisztina korán halt el és róla nincsen közelebbi adat. A házasságból Farkas és Antal származott, előbbi a marosvásárhelyi református kollégium tanára volt a matematikából és fizikából közel 50 éven át; Antal nőtlenül halt meg mint Alsó-Fehér vármegye főjegyzője, aki mint szorgalmas, értelmes és tiszteletreméltó ember általános megbecsülésből részesült. Megállapítandó, hogy a szülők részéről lángész nem szerepelt. Farkast első tanításban apja részesítette és hatéves korában a nagyenyedi iskolába adta. Rendkívül tanulékony volt; kilencéves korában latin verseket rögtönzött, Homerosból 500 verset kívülről tudott, sőt még a héber nyelvből is egyet-mást; ügyes fejszámoló volt, mert 14 jegyű számokból hibátlanul vont négyzet- és köbgyököt, ami oly könnyen ment Farkasnak, hogy még többjegyű számot kért. Nagy hajlandósága volt a nyelvekre; teljesen győzte a latint, németet, franciát, angolt és románul úgy beszélt mint valami született oláh. Rajztehetsége volt, amelyet a magakészítette puskaor fellobbanása alkalmával elszenvedett látási csökkenése miatt nem fejleszthetett tovább.

Színipályára is szeretett volna lépni, de csak mint műkedvelő szerepelt.

Döntő fordulatot jelentett életében az, hogy báró Kemény Simon őt magával vitte német egyetemekre, előbb Jénába, majd Göttingába; itt három évet töltött és megismerkedett Gauss-szal, akinek elmondta az egyenesek értelmezésére kínálkozó és egyéb matematikai gondolatait, mire Gauss így kiáltott fel: „ön lángész! ön barátom!” Az akadémiai három év leteltével elbúcsúztak Gauss és Bolyai Farkas egymásnak fogadást tévén, hogy minden hónap végén megülik „a barátság ünnepét” olyképpen, hogy karosszékekben megtömött pipájukat elszívják, közben egymásra gondolva. 1799 június 5-én nagyon nehéz szívvel hagyta el Göttingát.

Nagy nehézségekkel, testi és lelki megviseltetéseket jelentő utazás után hazaérkezve, hamarosan átlátta, hogy atyjánál nincs maradása, mert gondolkodásmódjuk közötti „végtelen különbség” (Dávid) távozást ajánlott és így Keményék házában Kolozsvárt nevelői állást vállalt. Itt a szellemileg kiemelkedő emberekkel való érintkezés hatott reá; már ekkor az anyagiakkal keveset törődött és sokkal inkább arra törekedett, hogy olyan kört keressen magának, ahol élénk és nyugtalan szelleme szabadon csaponghatott; e kör tagjaiból lettek később kollégiumi tanárok. A magyar főnemesség hölgyeivel igen jól tudott bánni és késő vénségéig kedvencük maradt; ilyenkor a fiatalságot mindig lefőzte.

1800 farsangján megismerkedett Benkő Zsuzsannával, kiről Gaussnak a következőket írta: „Az én társadalmi osztályomba tartozó 18 éves magyar leány... egyebet nem kell mondanom, mint azt, hogy én meg ő teljességgel szeretjük egymást. Nem éppen tündöklő szépség, de rendkívül vonzó, szelíd, finomlelkű, játszik a Fortepianón, kellemesen énekel kottából és igen jó zenei ízlése van...”

már sokra tanítottam és be akarom fejezni a művet.“ 1801-ben megesküdtek és 1802 december 15-én megszületett Bolyai János, akiről Gaussnak 1803-ban azt írta, hogy „ő (hála Istennek) egészséges, nagyon szép gyermek, vonásai finomak, haja és szemöldöke fekete és tüzes; sőt kék szeme olykor úgy sziporkázik, mint két drágakő“ és 1804-ben „a mi fiúnk pompás legényke, lelkünk éjszakájának ébresztő sugara“. Ennek a szép helyzetnek dacára Bolyai Farkas aggódott a jövő miatt és valóban hamarosan kitűnt, hogy Zsuzsánna, bár kiváló tehetség, de beteg asszony volt; Stackel szerint: „A hysteria csirája bizonyára anyai családjában (erdélyi szász) rejlett; két fivére is psychopathikus volt“; nevezetesen az egyik áttért az izlámra, a másik elzüllött. 1804-ben írta Gaussnak Bolyai Farkas, „nagy, lehangoló szerencsétlenség, ha az embernek beteg felesége van“.

1804 január 22-én Bolyai Farkast meghívták a megüresedett matematikai, fizikai és kémiai tanszékre Marosvásárhelyt, amit főképpen apjának kifejezett óhajára fogadott el; erről írja Gaussnak: „Végre elhatároztam magamat; ez kívánsága volt apámnak is, ki azt az elvet vallotta, hogy az embernek hivatalt kell ellátnia és jól tudta, hogy más hivatalt nem fogok ellátni sohasem.“ Ebben az állásában kezdett matematikával foglalkozni és mindjárt a lelegején hozzáfogott matematikai rendszerének a kidolgozásához; hosszas, gyakran megszakított munkájának eredménye az ő nagy tankönyve, a Tentamen, mely művét 1829-ben fejezte be. 1804-ben küldte el Gaussnak „a göttingai párhuzamosak elmélete“ című munkáját, mely azonban Gaussot nem elégítette ki, ami viszont Bolyai Farkasra volt lehangoló és bárha 1808-ban e munkájának még egy toldalékát is elküldte Gaussnak, végül Bolyai Farkas maga is belátta, hogy munkája így sem volt kielégítő. Mint tanító elkalandozó, sokszor érthetetlen volt; ebben a tekintetben János fia őt erősen felülmúlta. Midőn egyszer a második házasságából való Gergely fia ezt neki megmondta, szinte megkövültén vette tudomásul e szavakkal: „Hogyan lehetséges, hogy azt ép- és józaneszű ember ne értse?“ Másodszor is előadta, de illúziója odavolt egészen. Bolyai Farkas tehát nem volt híján a nagy szubjektivizmusnak, mely még különösen egy Gausshoz 1816 április 10-én intézett leveléből tűnik ki. Ebben arra kéri barátját, hogy a 16 éves Jánost három évre Göttingában Gauss házába küldhesse, ami gróf Kendeffi Ádám önként felajánlott pénzbeli segítségével történt volna és ebben a levelében három felette furcsa kérdést tesz fel. „1. Nincs-e olyan leányod, aki akkor (redproce) veszedelmessé válhatnék, természetes, hogy az ifjúságnak ezt a csatát meg kell vívnia és csak kis része van benne az észnek, ha az elíziumi álmokból nem vak golyótól eltalált nyomorékként ébredünk fel. — 2. Egészségesek vagytok-e, nem-e szegények, megelégedettek-e, nem-e mogorvák? Főleg feleséged önagysága kivétel-e a nembeliéi között? Nem váltoékonyabb-e, mint a szélkakasok? Nem-e olyan kevésbé előre kiszámítható, mint a barometer változásai? 3. Valamennyi körülményt összefoglalva, könnyebben mondhatod meg nekem egy szóval, hogy nem lehetséges; mert majd sohasem kételkedem abban, hogy nem a szíveden múlt.“

Stäckel szerint Bolyai Farkas gazdag volt elmetehetségeiben, de szinte az volt a baja, hogy túlsok jutott belőlük neki. Fantáziája csapongó volt; írt öt szomorújátékot; darabjairól a bírálóbizottság a következőképpen nyilatkozott: „... a bennük levő váratlan gondolatok nagysága, szelíd megézés, merészséggel elegyült olvadó képzelés. Poétái nyelve egynek sincs a beküldők között olyan, mint az övé, csak kár, hogy néhol felette buja növésű, nem tisztáit, nem szoros.“ Bolyai Farkas darabjai nem kerültek színpadra; Bedőházi szerint: „nála a főszempont túlnyomóan etikai, tragédiáinak határozott célja, hogy az olvasót ne csak gyönyörködtesse, hanem kiválólag tanítsa, javítsa is.“ Zeneileg különösebb tehetséggel nem bírt. Gyermekek- és fiatakorában a cigányzene nem volt sok hatással reá, de Göttingában az első opera hallatára a zenét és különösen a hegedűt úgy megkedvelte, hogy már másnap leckét vett és bárha a hegedűtanító azt mondta neki, hogy ujjai a kívánt sebességet nem fogják megszerezni tudni és így nem is akarta tanítványul elfogadni, de viszont Bolyai Farkas nem tágitott. Végül is a tanító fáradozása nem volt eredménytelen. Ifjú tanár korában a hegedűt a brácsával cserélte fel és ebbe annyira begyakorolta magát, hogy kvartettekből pontosan lejátszotta a maga darabját. Technikai kérdések iránt is nagy érzéke volt, amit az általa megszerkesztett Bolyai-kályhával bebizonyított és amely a legújabb regenerációs kályháknak felel meg. Sokoldalúságát jellemzi, hogy szeretett volna erdőinspektor is lenni egy üresedés kapcsán.

Mennyiségtani művei a következők. 1. 1830-ban: „Arithmetica eleje“; 2. 1834-ben: ugyanez alsóbb tanulók számára; 3. 1850—51-ben: „Arithmetica és űrtan elemei“; 4. 1851-ben: „Kurzer Grundriss eines Versuchs“, mely a Tentamen alapgondolatait vázolta. Stäckel Bolyai Farkas matematikai munkásságáról a következőket mondja: „Aki Bolyai Farkas Tentamenjében szeretettel és türelemmel kutat, bizonyára még sok olyan vizsgálat előjátékára akad, amelyet csak későn a szerző halála után hajtottak végre valóban. De a matematikai gondolatok keletkezésének és gyarapodásának megfigyelése felé bizonyára mindig csak kevés embernek érdeklődése fog fordulni; a tömeg a könyvtől megköveteli, hogy kész ismereteket a használatára alkalmas alakban nyújtson és ezért mindig csak úgy lesz, hogy e mély és eredeti gondolkodású szerzőnek műveit csak kevesen fogják olvasni és még kevesebben fogják méltatni.“

1856 július havában érte Bolyai Farkast az első gutaütés, augusztus havában a második, a harmadik késő ősszel és többnapos haldoklás után november 20-án elhunyt.

A felsorolt adatokon áttekintve mindenekelőtt emeljük ki, hogy Bolyai Farkas szülei részéről nagy tehetség dolgában nem kapott semmit. Az ő tehetsége a Bolyai-családban meteorszerűleg jelentkezik s a nagy tehetségek természetrajza szerint már kora gyermekkorban, hatéves korában: ebben a korban két nagy tehetséget árult el, a nyelvtelhetséget és a számolási (kalkulátort) tehetséget, mely utóbbit ne tévesszük össze a matematikával. Közben kisebbfokú tehetségek jelei is mutatkoztak, a rajzoló és színpadi, amelyek azon-

ban mint mellékesek csupán igen rövidéletűek voltak. Fiatalember korában egy harmadik nagy szellemi kiválóságnak, a matematikai alkotótehetségnek jeleit mutatja Göttingában, ahol Gauss-szal oly matematikai eszméket közöl, melyek a princeps mathematicorumot erre a felkiáltásra ragadják: „Sie sind ein Genie; Sie sind mein Freund!“ Stäckel német matematikus szerint Bolyai Farkasnak oly jelentős matematikai gondolatai voltak, melyeket csak későbbben más szerzők, halála után több évtizeddel dolgoztak ki és így mint nagy értékeket tudtak érvényesíteni. Bolyai Farkas apróbb tehetségei megnyilvánultak a zene, drámaírás és mechanikai szerkesztés (Bolyai-kályha) irányában. Anyagiakhoz semmiképpen sem értett. Kedélyi világa tekintetében megnyerő, szívélyes, az embereket sokszor megejtő tudott lenni, aki társalgásban csapongó fantáziájával hatott a környezetre. Nagy át- és megérző képessége volt, mely mindkét nejehez mutatott meleg érzelmeiben, gyermekei iránt tanúsított szülői nagy szeretetében árulta el magát, viszont mindkét nejének végzetes betegségei (az elsőnek elmebaja, a másodiknak tüdőbaja) rendkívül mély nyomokat hagytak benne. Élettartama nagy volt, mert 81 évvel halt meg, olyan betegségben, mely e kornak egyik gyakran előforduló baja: agyi érlemeszesedésen alapuló háromszori agyvérzésben.

Ezekből az adatokból egy testileg teljesen egészséges, hosszúéletű, szellemiekben rendkívül gazdag, nagyon sokoldalú, fantáziában bővelkedő, lelkiekben mélyérzésű egyéniség képe bontakozik ki, mely teljesen híján van bármely kóros lelki megnyilvánulásnak. Midőn ezt a sommás megállapítást tesszük, a leghatározottabban mondunk ellent Szirmaynének, aki Bolyai Farkast schizoid természetnek mondja, bár erős ciklotim árnyalattal; szerinte a túlnyomóan schizoid alkatot elárulják a matematikában és nyelvekben mutatott nagy tehetsége, a pátoz iránt való hajlama, az egyenletesen depresszív hangulata, illetőleg pesszimizmusa. Ezzel szemben nyomatékkal mondjuk, hogy Bolyai Farkas lelkivilágában semmi schizoid vonás nincs; ezt kizárja közvetlen, nyílt egyénisége, embertársaival való szíves érintkezése, melyben híján volt minden testi, lelki merevségnek. Nyíró szerint is Bolyai Farkas szélsőségesen nyílt jellemű, az élet minden dolga iránt érdeklődő, reális világszemléletű, köztiszteletnek és közkedveltségnek örvendő lángész volt. De nem tagadjuk, hogy fényoldalaival szemben voltak egyéniségének tehertételei is: így az a fogatkozása, hogy nem tudott pénzzel bánni s így legtöbbször anyagi nehézségekkel küzdött; nála elmélet és gyakorlat nem fedték mindig egymást, mert bármily kritikus tudott lenni szavakban, oly könnyen lágyult el tetteiben és e tekintetben ismeretes a gyengesége tanulóival szemben. Figyelemreméltó naiv szubjektivizmusa, mely a 16 éves fia érdekében Gauss-hoz írt levelében igen nyilvánvaló. Viszont tudott János fiához kíméletlen lenni, főleg midőn tudósi hiúságában érezhette magát megsértettnek, pl. amikor János a párhuzamosak tételének megoldásával Bolyai Farkas hosszás, sikertelen fáradozásait végül legyőzte. De ezzel szemben áll fia géniusának végül is elismerése, amit a Bolyai Farkastól való

Tentamen és a Bolyai János alkotta Appendix című két munkának együtt való kiadása bizonyít. Az egyéni kifogásolhatóság tárgyát képezi még az is, hogy például fiával összeveszvé, szükségből leveleztek, de ezt mind a ketten úgy tették, hogy a megszólítást mellőzték, amiben bizonyos modorosság nyilvánult meg. Ámde nem meglepő, hogy ahol annyi nagy tehetség egyesül egy emberben, abban lehetnek, ha szabad így kifejezni magunkat, kompenzáló hiányok is, de nyomatékkal mondjuk, hogy ezek a hiányok Bolyai Farkasnál elmekórtanilag semmiképpen sem voltak jelentősek. Vagyis a pszichopátia fogalma alá nézetünk szerint Bolyai Farkas egyénisége szorosan véve nem esik és itt volna a helye annak, hogy a pszichopátiának gyakorlatilag relatív voltára figyelmeztessünk. Már Sommer német pszichiáter utal arra, hogy a pszichopátia koronként más és más, aminthogy t. i. az embereknek is időről időre másoknak kell lenniök; helyesen mondja Hinrichs svájci pszichiáter, hogy a pszichopátia nem húzható egy kaptafára, vagyis meghatározott egészségi sémának megfelelően: „Die aussergewöhnliche Persönlichkeiten kann nicht durchschnittlich normal sein, sehr wohl doch aber normal in bezug auf ihre bestimmten individuellen und doch wieder überindividuell bedeutsamen Zielsetzungen.“ Szintúgy igen találóan mondja Nyíró Gyula: „... igen sok pszichopata van, ki jellemi, etikai, szociális, kulturális szempontból messze magasan az egészségesek átlaga felett áll.“ E helyen természetesen nem hallgathatjuk el Moebius-nak véleményét, aki Bolyai Farkasra nézve megjegyzi, hogy nem volt elmebeteg, de közelálló a pszichopátiához. Ezt a nézetet mi a pszichopátiának ú. n. relatív voltával ellensúlyozzuk és megértés okából kiemeljük, hogy Moebiusnak ez a vélekedése 30 év előtti, amikor a pszichopátiának általánosságban abszolút kórtani jelentőséget tulajdonítottak. Legutóbb Széchenyi Istvánnal kapcsolatosan utaltam arra, hogy a pszichopátia az ő életében is mennyire relatív volt oly értelemben, hogy azt többnek mint egyéniségét színező tényezőnek tekinteni nem lehet, ellenben benne mint döntőek csodálatosan élénk, gazdag és mélyreható gondolatársításai szerepeltek, melyek nem a pszichopátia szüleményei, hanem elitagyvelejének termékei voltak.

Végül milyennek képzeljük el magunknak Bolyai Farkas agyvelejét fentebb közölt szellemi inventáriuma alapján? Erre nem lesz nehéz feleletet adnunk ama vizsgálati adatok nyomán, melyek Somogyi Istvántól és tölem valók egy-egy kiváló nyelvtehetség, továbbá Sántha Kálmántól egy nagy kalkulátor-tehetség tekintetében és utalnék a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában 1932-ben „Az emberi elmetehetség agyanatómiai alapjáról“ és a Magyar Szemlében 1934-ben „Tehetség, agyvelő, lángész“ címen megjelent cikkeimre, melyekben az idevágó adatok részletesebben foglaltatnak. E helyeken bővebben fejtettem ki, hogy úgy a nyelvtehetségnek, mint a számolásnak az emberi agyvelő ú. n. alsó fali karéjában van egymással határosan egy-egy központja, melyek a rendes átlaghoz viszonyítottan azok többszörösére voltak megnagyobbodva és így a területi megnagyobbodásban az itten székelő működő gócnak a rendeshez viszonyítottan

sokkal nagyobb arányú munkaképessége adva lehetett. De Bolyai Farkasnak még egy nagy tehetsége volt matematikai irányban, melynek helyét mint az elvont gondolkodás bizonyos féleségének, a matematikai gondolkodásnak központját a homloki agyban kell keresnünk. Már Moebius utalt arra, hogy a nagy matematikusok koponyáján a külső szemzug mögött és felett egy dudort tudott felfedezni, mely helyzetileg a harmadik homloki tekervénynek felel meg. Összegezve, Bolyai Farkas agyvelejének tehát úgy a homloki, valamint alsó fali lebenyében kell túlféjlődést feltételeznünk. A homloki lebenyben székel a legmagasabbrendű társító központ és ide kell helyezni a matematikai gondolkodást és ettől jóval hátrább a fali karéjba, főleg ennek alsó felének középső részébe a kalkulátor-központot; harszerű körülírt lövegsérülése e helynek a számolási képtelenségre, az ú. n. akalkuliára vezetett. Különösen érdekes Sántha esete; az illető nyolcvéves korában fejben összeadásokat, kivonásokat, szorzásokat, osztásokat, hatványozást és gyökvonást végzett öt-hatjegyű számokkal, mindezt hallás útján rögzítette, mivel ekkor a számjegyeket még nem ismerte. Férfikorában a következő műveleteket végezte: négyjegyű szám szorzása négyjegyűvel, nyolcjegyű osztása négy-ötjegyűvel, négyjegyű szám négyzetemelése és háromjegyű szám köbreemelése, négyzetgyökvonás nyolc jegyű és köbgyökvonás tizenkét jegyű számból, számtani és mértani hatványok, egy és két ismeretlenű egyenletek megoldása, végül tetszésszerű időtartam átszámítása másodpercekre; sajátrendszerű kulcs segítségével megmondta pillanatok alatt, hogy valamely dátum milyen napra esik. Ennek az embernek halála hatvanéves korában szívbajból kifolyólag következett be; agyvelejében az alsó fali karéj középső része, az ú. n. gyrus angularis a jobboldalon az átlagos nagyságnak mintegy háromszorosára mutatkozott területileg megnagyobbodottnak; ezen területi megnagyobbodáson kívül az itten levő idegsejtek úgy számbelileg, valamint testükben felülállottak a normán és így a kalkulátor-központ kiterjedése és szerkezete túlféjlődést mutatott. Igen találóan utal Sántha arra, hogy a számoló nem matematikai elme, mert pusztán kalkulátor és amivel dolgozik, az a tüneményes emlékező képesség, aminthogy a számológépek általában mind ezzel a tehetséggel rendelkeznek. Nagyon tanulságos példát említ Sántha a híres Inaudiról, aki arra a kérdésre, hogy hány másodperc van 39 év, 3 hónap, 12 órában, három másodperc alatt felelt helyesen; amikor pedig a kérdést úgy módosították, hogy 23 órás napokkal és 50 perces órákkal dolgozzék, a számítás sokszorosán nehezebben ment, amiből Sántha szerint nyilvánvaló, hogy Inaudi kívülről tudta már, hogy hány másodpercet tartalmaz egy év, egy hó, 1 egy nap. A kalkulátor tehát nem az a magasabbrendű gondolkodó, aminő a matematikus.

Bolyai Farkasra visszatérve azt kell mondanunk, hogy agyveleje a homloki agykaréjban székelő legmagasabbrendű társító-mezeje, matematikai centruma következtében ú. n. elitagyvelő volt, míg a rendkívüli elmetehetség mellett fennálló kiváló emlékezőtehetsége csupán egyoldalú, különleges talentumokkal is rendelkező embernek tünteti őt fel. Mert talentumaival ő kétségkívül embertársai felett

kimagasló volt, aki ily módon az életben előnyös megkülönböztetésre tehetett szert; ellenben matematikai tehetségénél fogva volt ő éppen egy elitagyvelő tulajdonosa s mint ilyen nagy, magasabbrendű tehetség, mert ezzel a képességével ő olyan gondolatok termelője volt, melyeknél fogva embertársait magasan túlszárnyalta, lévén Ő e gondolatoknak egészen egyéni létrehozója; és így semmiképpen sem utánozható. Ezen egészen egyéni alkotótehetségénél fogva ő feltétlenül a zseniális emberek közé sorolandó. Stäckel szerint ő eredeti és mélygondolkodású matematikus volt; Dávid szerint János fiával ellentétben ő nem annyira alkotó, hanem kritikai elme: „a XIX. században megindult korszakalkotó matematikai kritika egyik legönállóbb előhírnöke volt.“

Ezekből a leletekből egy fontos, mondhatnám perdöntő körülmény tűnik ki és ez az, hogy a nagy tehetség, csúcspontján a lángésszel, semmi szorosabb oki kapcsolatban nincs azzal a bionegatív tünetnyel, amit pszichopátiának nevezünk. Mivel mint láttuk, a nagy tehetség mint biopozitív jelenség egyenes folyománya meghatározott agyi területeknek mint meghatározott működésű központoknak feltűnő túlfejlettségével, a lángész problémája teljesen elveszti misztikus voltát és az agyvelő szerkezeti kialakulásának biológiai kérdésévé válik és ebben rejlik a lángész problémájának a lényege. Ezt a kérdést én így fogalmaztam meg: az emberi tehetség kérdése végső elemzésben azon dől el, hogy az agyvelő melyik működési területe éri el a szerkezeti kialakulás milyen tökélyfokát.

Ebben a meghatározásban a lángész természettudományi értelemben vett lényege foglaltatik, mely mellett persze beszélhetünk egy pszichológiai, sőt Lange—Eichbaum szerint egy szociológiai értelemben vett lényegről is. A lángésszel pszichológiai szempontból 1932-ben Boda István foglalkozott és azt felsőbbrendű irányítottságon nyugvó asszociáció gyanánt határozta meg, mondván: „a zseniális képzelet csak olyan lehet, amelyik lényegeket, mélységeket, értékes átfogó szintézisek megragadásához, illetve kialakításához, igazságfelismerésekhez segíti az egyént.“ A lángész szociológiai meghatározásával nagyon behatóan Lange—Eichbaum foglalkozott; bevezetőig mondtuk, hogy szerinte a zseniális cselekmények előzményeképpen a hírnév szükségeltetik. Lange—Eichbaum tiltakozik az ellen, hogy a zseniális embert a külvilágtól elszakítottan nézzük, mintegy légüres térben, szinte a boncolóasztalra fektetve. A Lange—Eichbaum által használt kisegítő tényező, a híressé válás ellen már Boda István foglalt állást, mondván, hogy sok nagyírú sporttehetség vagy énekművész vagy filmszillag, bármily híresek is ma, de a történelem folyamán egyedül hírességük miatt nem fognak a „zsenitrónra“ emeltetni. Összegezve azt mondanám, hogy a lángész kérdésének meghatározása két szempontból lehetséges: 1. anatómiai és 2. funkcionális szempontból. Az anatómiai szempont megtestesül az agyvelőnek fentebb említett működési központok szerint való helyi túlkifejlődésében; a funkcionális szempont pedig ilyen helyi túlkialakulások következményeképpen előállott túlműködésben, hyperfunctióban valósul meg. A hyperfunctiónak lényegéhez nem az

asszociációnak mint a funkciónak a gyorsasága, hanem annak „felsőbbrendű irányítottsága“ (Boda), magam szavaival abszolút eredetisége és újszerűsége tartozik, vagyis nem a működés alaki, hanem tartalmi milyensége a döntő. Itt jegyezném meg, hogy Boda a zseni-problémában i. egy természettudományos, 2. egy biológiai és 3. egy pszichológiai tudományos objektumot lát. Nézetünk szerint az első és második objektum azonos és megfelel az anatómiai szempontnak; a harmadik objektum megfelel a funkcionális szempontnak. A lángész meghatározásában szociológiai szempont mint önálló szempont határozottan nincsen; a szociológiai viszonyok lehetnek elősegítők vagy hátráltatók, de a lángész lényegéhez semmiképpen sem tartoznak. Ismétlem: a lángésznek Lange—Eichbaum által megszerkesztett formuláját elfogadni nem lehet, mert lényegi körülménynek tüntet fel olyan tényezőt, mely önmagában véve teljesen mellékes a lángész mibenlétének kérdésében.

Ezen felismerés után azonban felmerül a kérdés, hogy bizonyos kiváló tehetségek, mint az agyi organizáció egészen egyéni eredményei, összefüggésből vannak-e bizonyos testi-lelki egyéniségekkel, a zömök, piknikus vagy ciklikus és a magas, nyúlánk vagy schizoid konstitúcióval. Fentebb láttuk Szirmayné szerint, hogy Bolyai Farkas schizoid alkatát a matematikában és a nyelvekben való nagy tehetsége árulná el. Hogy mennyire óvatosaknak kell ilyen következtetésekből lennünk, azt éppen a Bolyai-család bizonyítja. Az apa, mint kimutattuk, lelkiileg schizoid vonások híján volt; testileg középtermetű, soványarcú ember volt, aki a schizoid egyénre nézve jellegzetesnek tartott „Winkel-profü“ képét nem mutatta. Egyenesen a legnagyobb kritikára ösztönöz bennünket Bolyai János, aki lelkiileg kifejezett schizoid ember volt, amint erre Szirmayné is helyesen utal, de aki testileg kicsiny és jelentéktelen termetével egyenesen rácsáfolt a schizoid alkattípus vonásaira, a nyúlánk, magas leptosom testalkatra. Végzem a következő kijelentéssel. Meghatározott, értékes szellemi képességek és bizonyos testi-lelki alkatok bár néha gyakrabban találkozhatnak, de semmiképpen sem engednek egymásra egyenes következtetést és így nézetem szerint tanácsos lesz a jövő fejtegetésekben a szellemi képességeket és a testi-lelki alkatot inkább mint egymásmelletti jelenségeket tekinteni, amelyeknek egymáshoz való szorosabb viszonya még további megfigyelésekre és megállapításokra szorul. Igaz, hogy már eddig is ismeretesek az ú. n. alkati ötvözetek, és éppen ezek azok, amelyek diagnosztikai óvatosságra intenek.

LÉGIFORGALOM EURÓPA ÉS ÉSZAK-AMERIKA KÖZÖTT

ANAPI SAJTÓ sűrűn jelzi, hogy az Atlanti-óceán északi felén, az Egyesült Államok és Európa között rövidesen megindul a rendszeres légiforgalom. A déli Atlanti-óceán meghódítása után e hírek legfeljebb azért keltenek csodálkozást a nagyközönség körében, hogy ez a légi összeköttetés még mindeddig nem került megvalósításra, holott köztudomású a két északi kontinens között fennálló intenzív és régibb keletű gazdasági kapcsolat. Az alábbiakban óhajtjuk e légiforgalmi vonal kiépítésének módját és terveit ismertetni annyival inkább, mert — mint látni fogjuk — e vonal üzembehelyezése a magyar gazdasági életet is közelről érdekli.

A déli Atlanti-óceán rendszeres légiforgalma már teljesen kiépült. A francia és német légiforgalmi társaságok szorgalmas kísérletezés után és egymással versengve megteremtették 1935 év folyamán a heti kétszeres légi összeköttetést Európa és Dél-Amerika között. Az „Air France“ gépei Párizsból Spanyolország és Afrika nyugati partjai felett Dakarig repülnek, majd onnan egy „ugrással“ átrepülnek a 3300 km távolságban fekvő brazíliai Natalba. Innen útjukat Dél-Amerika keleti partjain folytatják Rio de Janeiron, Montevideón át Buenos Ayresbe s majd az Andeseken át Santiago du Chilibe. Az óceáni szakaszt 15-19 óra alatt teszik meg a gépek. A Budapesten feladott levél 4 nap alatt van Buenos Ayresben és 5 nap alatt Chiliben. A „Deutsche Lufthansa“ járata Stuttgartból indul Seville-n át a Gambia-i Bathurstig (jelenleg angol gyarmat). A gépen érkező postát itt egy másik gépre rakják át s ezt a repülőgépet a Gambia-folyó torkolatában horgonyzó és repítő-szerkezettel (katapult) ellátott hajó, a „Schwabenland“ röpteti ki megfelelő kezdősebességgel az Óceán fölé, majd a Brazíliával szemben levő Fernando Noronha sziget közelében tartózkodó s ugyancsak katapulttal felszerelt „Westfalen“ hajó mellett száll le, s üzemanyag felvétel után ugyancsak Natalba repül a gép. Innen kezdve a leírt úton repülnek a Deutsche Lufthansával szoros kapcsolatban működő Condor szindikátus gépei Chilibe.

A rekordidő Santiago du Chili és Stuttgart között a német társaságnál 4 nap 5 óra 30 perc, illetve Buenos Ayres és Stuttgart között 3 nap 18 óra 31 perc, míg az Air France társaság gépeinél a rekordidő a Buenos Ayres—Párizs útra 2 nap 18 óra 29 perc.

A két társaság 1935 augusztus 1-től kezdődőleg menetrendi megállapodást kötött, hogy a közönség érdekeit szolgálva az egyik társaság

gépe csütörtök éjfélkor, a másiké vasárnap éjfélkor induljon el Európából és így az üzleti világnak hetenként kétszer van alkalma e közlekedési eszköz nyújtotta előnyök igénybevételére. 1936 elejéig a németek 143-szor repültek át így a hajók igénybevételével a déli Atlanti-óceán s több mint 6 millió darab levelet szállítottak át, míg a francia cég ez év elejéig 73 „direkt“ óceáni repülést végzett s utankint 150—200 kg postát vitt át.

A déli Atlanti-óceánon tehát befejezést nyert e nagy mű kiépítése s ma már csak a járat gyorsítása, valamint a rendszeres utasszállítás bevezetése jelent újabb problémákat ezen a vonalon.

MINDEZEK ISMERETE után joggal kérdezhetjük: miért indult meg a rendszeres óceáni légiforgalom a déli Atlanti-óceánon s miért kerül csak most sorra az északi Atlanti-óceán légiforgalmának megszervezése. A repülőtechnika fejlődése, az időjárási viszonyok, valamint a konjunktúrális gazdasági helyzet ismerete megadják e kérdésre a feleletet.

A déli Atlanti-óceán felett átrepülendő távolság 3300 km, míg az északi Atlanti-óceánon, Európa és New-York között a legnagyobb kör mentén a legrövidebb távolság 5850 km. Várni kellett tehát, amíg a technika ily hatástávolságú, teljes biztonsággal működő gépeket termel ki, amelyek nyugodtan szembenézhetnek ezzel a nagy távolsággal. De másrésről a Dakar—Natal-i út meteorológiailag kedvezőbb, mint az északi Atlanti-óceán légtere, amely magasabb szélességekben fekvő, szélsőségekre hajló s a tengerben uralkodó áramlások következtében sokkal szeszélyesebb, mint a majdnem aequatoriálisan fekvő Natalba vezető átjáró. A gazdasági konjunktúrát is említenünk kell végül, mert különösen a gyarmataikat veszített németek a világháború után azonnal behálózták a déli amerikai kontinenst légi vonalaikkal, s e vonalakhoz kerestek csatlakozást Európából, míg a franciák már a világháború előtt meglevő összeköttetéseiket akarták közelebbi relációba hozni Európával. Mint általában tudjuk, e délamerikai országokban feltűnő gazdasági fellendülés indult meg, sok európai család keresett és talált is gazdasági elhelyezkedést és európai vállalatok működési területet.

A XX. század mindent legyőző technikája ma már elérte azt a pontot, hogy az északi átjárót kiépítse. Nagy segítségére szolgálnak e célnél azok a tapasztalatok, amelyeket a Csendes-óceánon Sanfransco és Honolulu között kiépített légiúton gyűjtöttek az utolsó hónapokban az amerikaiak.

Mint mondtuk, az Európa (Hamburg vagy Le Havre) és New-York között a leszállás nélküli legrövidebb közvetlen út hossza 5850 km. Rendelkezésre állanak azonban más utak is, amelyek valamivel hosszabbak ugyan, de biztonságosabbak és közbeeső leszállási lehetőségeket nyújtanak. Nem is szólva az Armströng által javasolt, hangárokkal, katapulttal, töltőállomással és rádiogonio állomásokkal felszerelt úszószigetekről, csak a természetes leszállóhelyeket vesszük figyelembe. Az első ilyen út Lissabonból a portugál Azori-szigeteken és az angol Bermudákon át vezet New-Yorkba. Ennek az útnak összhossza 6300 km. (Lissabon—Azori-szigetek: 1940 km; Azori-szigetek—Bermudák: 3100 km; Bermudák—New-York: 1250 km.) így ezen az úton a leg-

hosszabb tengeri szakasz 3100 km, vagyis rövidebb mint a Dakar—Natal-i út. Ugyancsak elképzelhető az útvonal vezetése Lissabontól vagy Cap Yuby-tól (francia Nyugat-Afrika) a spanyol Kanári-szigeteken s a portugál Verdefoki-szigeteken át St. Louisba, amely még valamivel hosszabb, mint az előbbi út. Útrövidítés céljából az angolok Írországból a Shannon-folyó torkolatától gondolják a repülés megkezdését. Az olaszok Balbo marsall vezetésével csoportos repülésben, Lindbergh ezredes az elmúlt években a két kontinens közötti utat Izlandon és Grönlandon át tették meg. Bár e távolság 8500 km-t meghaladja, a sűrű leszállási lehetőségek következtében a leghosszabb tengeri szakasz nem több, mint 950 km és így különösen kisebb hatótávolságú gépek számára igen kedvező, de természetesen jóval több időt vesz igénybe, mint az előbb említett vonalak. Elképzelhető azonban az összeköttetés a sarkvidékeken át is; különösen, ha nem Európa és New-York-i kapcsolatra gondolunk elsősorban, hanem Európa északi államai, vagy Oroszország és Amerika belsejében fekvő, vagy nyugati városok között akarnak légiösszeköttetést teremteni. A távolságok ez utóbbi esetben lényegesen rövidülnek, csak a megfelelő meteorológiai tapasztalatok, illetve segédszolgálat kiépítése válik ez esetben elsőrendű szükségletté.

Visszatérve az északi Atlanti-óceánon létesítendő összeköttetésre, olvasóink emlékezetébe idézzük, hogy Lindberghnek New-Yorkból Párizsba történt szenzációs átrepülése, 1927 máj. 20 óta még számosan, köztük a mi tragikusan elhunyt Endresz Györgyünk és Magyar Sándorunk is sikeresen keltek át az Óceánon keleti irányban s ugyancsak sikerült az ellenkező irányban is bravúrosan meghódítani már ez Óceán légerét. Az óceánrepülőket Mussolini néhány éve Rómába hívta, hogy ott gazdag tapasztalataikat egymással kicseréljék és meghatározassák a legbiztonságosabb és legkedvezőbb útvonalat.

E tapasztalatok ma már bőségesek, mert részben különböző útvonalat használt óceánrepülő, részben az Atlanti-óceánon áthaladó hajók, valamint külön magassági szélmegfigyeléseket végző expedíciós hajók is elég adatot gyűjtöttek össze az északi Atlanti-óceánon uralkodó szél és egyéb légköri viszonyokról. Az egyes szigeteket mint leszállási bázisokat több repülő expedíció, legutóbb a francia Namy sorhajóhadnagy vizsgálta felül.

De hozzájárultak ehhez azok a kísérletek, amelyeket a „Deutsche Lufthansa“ 1928 óta folytat lankadatlan buzgalommal az Európa—New-York-i összeköttetés gyorsítására. Már 1928-ban a „Columbus“ hajóval végezték az első kísérletet, hogy a kontinens felé közeledő hajóról egy napi távolságra előre repítsék az odaszánt postát. 1929-ben e kísérlet végleges kivitelre került, mert a „Bremen“ hajóra katapultot szereltek fel és 1929 július 29-én megtörtént a hajóval szállított repülőgép első rendszeres „kilövése“ 400 km-el New-York előtt. A repülőgép 2½ óra alatt megérkezett New-Yorkba, míg a hajó maga csak 10 óra múlva futott be a kikötőbe. Visszafelé augusztus i-én lőtték ki a repülőgépet Cherbourg előtt 5 tengeri mértföld távolságban s a gép 800 km-t repült előre Brementenig s ezzel 24 órát takarítottak meg időben. 1930-ban az Európa hajóra is felszerelték a katapultot (kirepítő-

szerkezetet), valamint bevezették a „vontatóvitorlát“ (Schleppsegel), amelynek segítségével a hajó mellett leszálló repülőgépet a hajóra tudják emelni. Ezáltal az utánrepülés és előrekirepítés is lehetséges volt s így 36 órát nyertek az ilyen módon irányított postaküldemények. A leghosszabb repülő út ekkor már 1130 km volt s az időnyereség 36 órára emelkedett. 1931-ben már 31 ilyen kombinált repülést végeztek (előző évben 24-et) s ezáltal a posta mennyisége 69%-ot emelkedett. 1933—4—5 esztendőben átlag 1300 km-t nyertek az út mindkét oldalán s így a szállítás időtartama 4 napra csökkent. Az alábbi táblázatban adjuk az ily módon elért eredményeket, megjegyezve, hogy természetesen utasokat, poggyászt és expressz árut is szállítottak ezen az úton.

Év	megtett km. a tenger felett	utasok száma	poggyász expressz áru	posta,
				újság
tonnában				
1928	10.902	90	1	—
1929	38.247	112	1	—
1930	66.894	160	1	5
1931	87.150	110	1	9
1932	96.143	87	1	8
1933	101.440	145	1	10
1934	120.294	224	2	9
1935	126.000	280	2	10

1935 december 2-án végre összeült az első „Transatlantic Air Mail Conference“ Ottawában, majd utána Washingtonban, amelyen részt vettek az Egyesült Államok, Angolország, Canada és az ír Szabad Államok képviselői s akikhez rövidesen csatlakoztak Franciaország és Németország hivatalos kiküldötteikkel, mint amely országok szintén részt kívánnak venni az északi Atlanti-óceánon megszervezendő légi-forgalmi üzem berendezésében.

A konferencia igen eredményes volt. Elhatározták, hogy 1936. év folyamán a „Pan American Airways“ és az „Imperial Airways“ megindítják a próbajáratokat és pedig két útvonalon: egyrészt az Új Foundland-szigeteken át, másrészt a Bermudák és Azori-szigeteken keresztül. Bár ez utóbbi út hosszabb, a vonalon uralkodó kedvezőbb meteorológiai viszonyok kárpótolni fogják a lebonyolító légiforgalmi társaságot és utasokat az időkülönbségetért. A Pan American Airways a Glenn Martin hydroplánnal (ugyanaz a típus, mint a Sanfrancisco—Honolulu között közlekedő „China Clipper“), illetve a Sikorszky 42 típusú s nagy kényelmet és biztonságot nyújtó géppel indítja meg próbaútjait, míg az angol Imperial Airways 4 motoros Short-gépekkel áll a start-hoz, amelyek Mr. Short Brothers gyárban most készülnek, másrészt megpróbálkoznak a Maya-féle ikergéppel. (Ez utóbbinál a 4 motoros kisebb gép egy nagy hydroplánra van felszerelve s e hydroplán adja meg a kezdősebességet a tőle a levegőben elváló fenti kisebb gépnek.)

A „Air France“ légiforgalmi társaság a „Compagnie Générale Transatlantic“-kal karöltve vette fel a tárgyalások fonalát és főleg az Azorokon és Bermudákon át akarja vonalát vezetni. E társaságnak rendelkezésére áll már megfelelő gép is, s azonkívül kitűnően tudja felhasználni azokat a tapasztalatokat, amelyeket a déli Atlanti-óceánon szerzett immár néhány esztendei átrepüléseivel, valamint kitűnően iskolázott elsőrendű személyzetével.

A „Deutsche Lufthansa“ is élénken érdeklődik e kérdés iránt, hiszen mint fentebb láttuk, már eddig is sokat tett a két kontinens közötti út időtartamának megrövidítésére. Múlt év folyamán a kiéli Howald Yards hajóépítő vállalatnál egy, a „Schwabenland“ és „Westfalen“ úszóhajóknál még modernebb hajót rendelt állítólag abból a célból, hogy a fenti hajók valamelyikét javítás esetén helyettesíthesse. Azonban aviatikai körökben jól tudják, hogy a katapulttal (type N. 9.), gonio-állomással stb. felszerelt 2000 tonnás hajót, amelyet két M. A. N. Diesel-motor (egyenként 1000 HP) óránként 15 csomónyi sebességgel képes hajtani, az északi Atlanti-óceán közbelső állomása céljaira építették. A hajó 1936 májusán készen áll. Bizonyára nem maradnak el e versenytől az olaszok sem, akik ép most építették meg Piaggio P 23 típusú 5000 km hatótávolságú 4 motoros repülőgépet 400 km átlagos sebességgel s akik annak idején tanulmányutat végeztek Balbo marsall vezetésével.

Remélhetjük tehát, hogy 1936-ban a rendszeres próbarepülések, az év végére esetleg a menetrendszerű légiforgalom is megindul, mert az amerikai General Postmaster szerint az első próbarepülések már 1936 május végén megindulhatnak.

MOST MÉG VALAMIT a vonal jövedelmezőségéről. Köztudomású, hogy a légiforgalmi vonalakat direkte vagy indirekte állami szubvencióban részesítik s a közönség ezt, mint minden más közlekedési vállalatnál, hogy úgy mondjuk, megszokta. Nem úgy azonban a fiatal légiforgalom vezetői, akik szeretnék ezt a modern és igen drága üzemmél dolgozó közlekedési eszközt függetleníteni, vagy legalább is a köz kis megterhelésével üzemben tartani.

Erre vonatkozólag többek között Bardel végzett számításokat, aki alapul vette, hogy jelenleg csak a francia hajók által szállított posta évi mennyisége 3000 tonna Európa és az Egyesült Államok között. Ha évi 180 oda és 180 vissza utat számítunk, vagyis összesen 360 utat és a fenti posta mennyiségének csak 9%-át, tehát 270 tonnát repülővel szállítanak, vagyis repülésenként 750 kg-ot, úgy szerinte a járat már megtalálja a számítását, feltéve, hogy a jelenlegi légitársaságok pótdíjak érvényben maradnak. E számításnál nem is vette figyelembe az utas és expreszáruból származó bevételeket, amelyek pedig rövidesen lényeges jövedelmet fognak biztosítani a légiforgalmi társaságoknak.¹ Nézzük most már mit jelent ez, a hazai viszonyokat vizsgálva. A Magyar Kir. Postavezérigazgatóság 1934. évi jelentéseinek levélpostaforgalmi adatait elemezve, azt találjuk, hogy Magyarországból Németországba és viszont a küldemények 0.5%-a, Franciaországba 13%-a, Angliába 0.7%-a szállítatik légitársaságok által, viszont a távolabbi országokba jóval jelentékenyebb számokat ér el ez a mennyiség. Így: Egyiptomba 4.8%, Brit-Indiába 11%, Egyéb-Ázsiába 10% kerül légitársasági feladásra.²

¹A Csendes Óceáni (Kalifornia) Honolulu járaton már is bevezették az utas-szállítást igen kiváló eredménnyel.

²Az 1935 évi adatok bizonyára még előnyösebbek lesznek, mert a magyar posta a légitársaságok díjakat 1935 év folyamán mérsékelte és propagandáját is erősen növelte, azonban ezek az adatok még nem közöltettek.

Helyesnek találjuk tehát a fenti számítást, ahol 9%-ot vesz alapul a szerző, mint légi úton szállítandó anyagot, tekintettel a nagy távolságra.

Ami most már országunkat e kérdésből érdekli, erről legyen szabad elmondanom, hogy a légiposta fellendülése során számos kérdés érkezett hozzám, bankok és vállalatok részéről, amelyeknek Észak-Amerikával üzleti összeköttetésük van, vagy ilyet létesíteni óhajtanak: hogy s mint lehet a körülbelül 16—18 napi postaválasz időt megrövidíteni.

1934. évben Magyarországból az Egyesült Államokba 798.851 levelet küldtek, 737.818 levelet kaptak. Kanadába 135.155 illetve 230.985 volt a levelek száma, vagyis összesen 1,730.152 levélküldemény érkezett, illetve ment el. Ennek súlya (átlag csak 10 g-ot számítva) 17.301 kg illetve 17 tonna, tehát jelentéktelen a fenti 3000 tonna mennyiséghez képest, de annak mégis egy részét alkotja.

Ha az északi Atlanti-óceán rendszeres légiforgalma kiépül, hazánk éppen úgy élvezni annak előnyeit, mint ahogy eddig is kihasználta üzleti világunk, nagy expanziós erővel és leleményességgel bíró gyár-iparunk és kereskedelmünk a délamerikai, délafrikai, távolkeleti összeköttetést. Szerencsére hazánk úgy saját, mint számos, országunkat érintő külföldi légiforgalmi vonal útján direkt összeköttetésben áll ezekkel a már meglevő transzkontinentális vonalakkal és így hasonlóképpen meglesz az összeköttetése a rövidesen meginduló északi Atlanti-óceáni repülővonalakhoz is és fel fogja használni tudni a neki nyújtott előnyöket úgy saját fiai, valamint külföldi üzletfelei javára.¹

SZILBER JÓZSEF

¹ Szándékosan nem vettük figyelembe tárgyalásaink során a Zeppelin léghajó működését, mert tisztán a repülőgép forgalmat akartuk tárgyalni. Nem maradhat azonban említés nélkül a „Graf Zeppelin“ (L. Z. 128) 16 útja Délamerikába 1935-ben, amellyel szemben most 22-t terveznek 1936-ban. A L. Z. 129 készenáll, s az L. Z. 128-cal felváltva Németország-Brazília, illetve Németország-Lakehurst között fog rendszeresen közlekedni.

A CSEHSZLOVÁK POLITIKA HODZÁTÓL KROFTÁIG

BENEST december 18-án, néhány héttel Hodza miniszterelnöki kinevezése után bonyolult előjátékkal, de végül mégis váratlanul nagy többséggel a csehszlovák köztársaság elnökévé választották. Kétségtelenül az ország legtehetségesebb fia került az elnöki székbe. Amikor az új elnök először jelent meg a prágai Hradzsín udvarán a feszesen álló katonák sorfala előtt, zászlók lengése, kürtök riadása, dobok pergése között s a csillogó fegyverek árnyékában aranytól fényes tábornokok és feketébe öltözött ünnepélyes urak társaságában — a szemlélő előtt nyilvánvaló lett, hogy Benes Eduárd az államfő új típusát testesíti meg Európában. Az alacsony, csupakéz-csupafej ember váratlan modernséggel hatott az ódon barokk vár hatalmas udvarán, ahol minden lépés döngve visszhangzik a méteres kőlapokon és a méretek általában túldimenzionáltak; megjelenésében kevés fejlődési stílszerűség volt, de annál több élet. Masaryk elegáns alakja sohasem hatott idegenül a Habsburgok e szlávos pompájában, mert Masaryk megjelenésében bátran felvehette a versenyt akármelyik Romanov nagyherceggel vagy kecskeszakállas finom francia szenátorral. Benes más. Benes nem tud „megjelenni“. Ha embertípust keresünk, amely a lehető legtávolabb áll a hitleri vagy a mussolinis megjelenés kiszámított színpadiasságától, úgy Csehszlovákia elnökében találjuk meg. Mennyire távol áll e fürge ember a „méltóságteljesének nevezett pózoktól, mennyire nem fenségesek e gyors lépések, hirtelen mozdulatok, a kíváncsi jobbra-balra nézelődés, a feszült, szinte mohó érdeklődés minden iránt, ami útjába kerül, az üzleties forgolódzás, laza és kecs nélküli tárgyilagos fellépés. Mégis mennyi vitalizmus árad belőle! Az éles szem, a nyugtalan fej, a megjelenés szokatlan feszültsége, a róka éles értelmét, a szívós erély, a páratlan megfigyelőképesség tulajdonságait juttatja eszünkbe. Szeizmográf-ember, gondoljuk, aki mindent regisztrál, ami szembe kerül vele. Benes Eduárdot nem elégítheti ki a méltóságteljes pózolás, a felvonulások és ünnepek lassú pompája, mert semmi nem állhat távolabb egyéniségétől, mint az üres reprezentálás. Aki nem látta Benest az elnökválasztás napján, amikor a legfürgebb volt az egész társaságban, érezte, hogy az elnök nem lesz passzív arbitere a politikának s a jövőben is rányomja egyéniségének bélyegét a csehszlovákiai történésekre, amennyire ezt az alkotmány megengedi.

Öt-hat hónappal az elnöki hatalom átvétele után már kibontakoztak azok a módszerek, amelyekkel Benes Eduárd az új helyzetben dolgozni akar, ámbar az elnöki befolyás látható jeleiről egyelőre nem igen beszélhetünk. De a módszerekből sokra szabad következtetni. Benes, a külügyminiszter, legnagyobb eredményeit az emberekkel való állandó és élénk kontaktussal érte el s ezért sokat utazott, hogy mindenkivel közvetlenül beszélhessen. Mint elnök nem utazhat. Nos, ha Mohamed nem mehet a hegyhez, a hegy jön Mohamedhez. Akivel az elnök beszélni kíván, magához kéri a Hradzsinsba s így leghatásosabb államférfiúi módszere továbbra is az emberekkel való közvetlen és élénk érintkezés maradhatott. A Csehszlovák Sajtóiroda mindennap közli azoknak névsorát, akik audiencián jelentek meg Benesnél s e listából kibontakozik a tárgyalások páratlan élénkségének és szélességének képe. Benes mindenkivel közvetlenül beszélget, aki fontos kül- vagy belföldön, magához rendeli a szervezetek, az intézmények vezetőit, a főbb hivatalnokokat, tanácsokkal, irányelvekkel látja el őket, meggyőzően vázolja álláspontját s ismert rábeszélőképességével bizonyára eléri, amit kíván. Ahány francia újságíró, angol politikus vagy skandináv nagyiparos Prágába jön, — s a külügyi kormányzat gondoskodik, hogy minél több jöjjön — meglátogatja az elnököt, s ilyenkor nem udvariassági csevegés folyik, hanem hosszú komoly eszmecsere a helyzetről és a világeseményekről, majdnem valódi konferencia. Benes az audienciák rendszerével hű maradt Masaryk tradícióihoz, de míg az első elnök emelkedett emberi szempontokról társalgóit vendégeivel, valódi filozófiai és szociológiai Weimart igyekezett teremteni a Hradzsinson s a legszívesebben írókat, tudósokat, művészeket fogadott, addig Benes Közép-Európa politikai Weimarává szeretné kiépíteni az ódon prágai várat s előszere-ttel publicistákkal, gazdasági szakemberekkel, képviselőkkel társalog.

A mozgékony módszer egyetlen célt ismer: Masaryk szellemi és politikai vonalának megőrzését, az állam szociális, demokratikus, haladó, realista, nyugatbarát, népszövetségpárti, szenvedélymentes alapelveinek védelmét. Masaryk elnökségének utolsó éveiben egyrészt a világesemények, másrészt a hradzsini vitaiizmus csökkenése következtében Csehszlovákiában is erősödni kezdtek a szomszédos államokban hatalomra került s a Hradzsins 1919—20-ban lefektetett alapelveivel szöges ellentétben álló politikai irányelvek. A demokrácia szentségének dicsérete helyett a prágai utcán felcsendültek a fasizmus elvei. A nyugat-európai s a vele kapcsolatos új oroszbarát orientáció helyett a közép-európai népek összefogásának szükségessége lett egyes helyeken a jelszó, bizonyos „reakciós“ tendenciák terebélyesedtek el a közéletben s voltak pillanatok, amikor győzni látszott az új magatartás. Benes elnöki erélye csendesesen, szinte észrevétlenül, máris legyöngítette ez ellenelvetet, ami akkor is eredmény, ha egyébként tudjuk, hogy a prágai mentalitásváltozást nem kizárólag ő, hanem elsősorban az európai körülmények okozták. A régi masaryki vonalvezetés erősödik s a Hradzsins épúgy ott van minden esemény hátterében, mint volt az előző elnök legjobb éveiben, 1920 és 1930 között. De Benes irányzata s a politikai közélet, amely elnöksége alatt fokozatosan formáló-

dik, mégsem teljesen azonos a régi vonallal, mert az elnök a helyzet-hez idomította rendszerét. Érezte, hogy az ellentendenciák néhány hasznos és hatásos elvét át kell venni, ha eredménnyel kíván küzdeni ellenük. A masarykizmust a szó szoros értelmében kiegészítette az elmúlt évek vívmányaival: állandósította a tekintélyen fölépülő „autoritativ“ demokráciát az új nemzetvédelmi törvények kiépítésével, a hadseregnek az eddiginél nagyobb jelentőséget adott, az oroszbarát politikát megerősítette, a katolicizmussal szemben elfoglalt 1920-as álláspontot végleg átértékelte.

Az idő rövid s egyelőre nem kereshetjük az új módszer és irányvonal eredményeit. Az első öt hónap tényleg csak arra szolgálhatott, hogy a Hradzsín új ura berendezkedjék és bevezesse a közéletbe az új munkaáramot, lerögzítse a higgadt, védő és erősítő sztatikai energiát, amelynek feladata lesz az eljövendő évtizedben az állam motorjait egyenletesen hajlani. Mielőtt azonban ez sikerülhetett, végleg le kellett jártni az ellentendenciákat. Amíg erőszakosak vagy felületesek voltak, a hideg erély egyszerű rendőri rendszabályokkal végezhetett velük. A fejekben kristályosodó nézeteket, a demokrácia fonáságáról elterjedő véleményt viszont az új elnök környezetének átütőbbé váló propagandája igyekezett eloszlatni jelentős kezdeti sikerrel. Nehezebb volt megcáfolni azokat a nézeteket, amelyek lojálisak és patrióták voltak ugyan, mégsem helyeselték a Hradzsín irányát s nem éltek forró vagy felelőtlen fejekben, hanem a közéletre mély hatást gyakorolva komoly és befolyásos politikusokat sorolhattak híveik közé. E felfogások dinamikusabb államvezetést kívántak. Gyorsabb megoldásokat a kül- és belpolitikában, a régi irány átértékelését, közeledést a jobboldali nézetekhez, nyugateurópai irány helyett közép-európaibb magatartást. Képviselői jogosan és hatásosan elsősorban gazdasági szükségességekkel érveltek. Benes és köre jól tudta, hogy a dinamikus felfogásokban sok igazság van. Szívesen törekedett volna megvalósításukra, de mint a közép-európai helyzet kitűnő ismerője, biztosra vette, hogy a mostani állapotokban lehetetlen e gyors megoldást kívánó tendenciákat realizálni. A nép ösztönösen hajlott a dinamikusabb politika felé; hogyan bizonyítani a népnek, hogy elképzelései megvalósíthatatlanok? Nem papiros érvekkel vagy szigorral, ó nem, ez rossz módszer volna, hanem hagyni, hogy a fiatalos és heves optimizmus kísérletet tegyen tervei elérésére. Ha sikerül, ám; jó ha nem sikerül, az ellentendencia lejárja magát s a közvélemény belátja, hogy kizárólag a régi alapokon álló sztatikai politika alkalmas az állam kiegyensúlyozott vezetésére.

Így került sor Hodza terveinek realizálási kísérletére.

AMIKOR NÉHÁNY HÓNAPPAL ezelőtt ezen a helyen¹ Hodza Milán hatalomrakerülésének körülményeivel foglalkoztunk, utaltunk a két problémára, amelyet az új csehszlovák miniszterelnök gyorsan és tökéletesen meg kívánt oldani. Fellépését magabizó optimizmus s a „führerség“ magatartásának enyhe íze jellemezte, ami kissé megborzongatta ugyan az öreg prágai demokratákat, de a közélet végül is

¹ Magyar Szemle XXV. kötet, 349. 1.

a veszedelmes játéknak kijáró kíváncsisággal figyelte a kezdődő korszakot. A két probléma közül a külpolitikai a „középeurópai kérdés“ megoldására vonatkozott, a belpolitikai a „szlovák kérdés“ likvidálására. A közvélemény alapján véve alkalmasnak tartotta a miniszterelnököt a feladatra: egyrészt szlovák volt, aki Prágában sem rontotta le maga mögött a népéhez vezető hidakat, másrészt tökéletes középeurópai jelenség volt, akit a dunai térben jól ismertek és most érdeklődéssel várták kezdeményezését. Hodza Milán a Duna-vidéken mindeütt otthonlévő ember típusát testesíti meg: pontosan ismeri a magyar életet, hiszen a régi Magyarország területén vívta első harcait és évekig élt a budapesti parlament légkörében, ismeri Bécsset, ahol iskoláit végezte s később, tartózkodásának hosszú évei alatt szoros nexusban állt az udvar legmagasabb köreivel is, ismerte a jugoszlávokat, hiszen bácskai kerületet képviselt a pesti parlamentben, és jól beszél szerbül is, lengyel kapcsolatai sem jelentéktelenek s mint szlovák, posszibilis Varsóban is. Romániához ugyancsak szoros szálak fűzik, hiszen Maniu Gyulával szövetkezve politizált a háború előtt, agrárdemokráciájának íze Radics horvát néptől sem áll távol, politikai iránya általánosságban sem nélkülözi a dunai térben szükséges enyhe jobboldali ízt és romantikus lendületet — barátai voltak Prágában, Turócszentmártonban, Bécsben, Budapesten, Újvidéken, Zágrábban, Belgrádban, Bukarestben s a középeurópai városok mint régi ismerőst üdvözölték, ha útrakelt. Alkalmasabb embert lámpással sem találhattak volna a dunai malaise eltüntetésére, gondolták decemberben-januárban Prágában.

Hodza külpolitikai terve a római blokk államainak összeegyeztetése volt a kisantanttal és így erős, de esetleg Németországgal együttműködő gazdasági test teremtése Közép-Európában, természetesen a mai rend alapján. A cél elérésére kétféle mód kínálkozott: a három római ellenhatalmassággal együtt tárgyalni, vagy az egyiket kiemelni a csoportból, a kisantanthoz vonni s elérni, hogy az első rábeszélésre a másik kettő ugyancsak kénytelen legyen közeledni. Hodza úgy vélte, hogy az abesszín bonyodalmak miatt a megrebbent Ausztria könnyen kiemelhető Róma befolyása alól. Nem akarván elszalasztani a kedvezőnek látszó alkalmat, sürgősen munkához látott s a kezdet tényleg sikeresnek ígérkezett. Ausztria az abesszín hadjárat legnehezebb napjaiban megingott, Schuschnigg január 16-án Prágába jött s két nap alatt a két kormányfő közös platformot dolgozott ki államaik gazdasági együttműködésére. Hodza fáradhatatlanul folytatta akcióját: február 9-én Párizsba utazott, hogy tájékoztassa a francia kormányt közpeurópai terveiről, Ausztria kívánságairól s eloszlassa az esetleges félreértést, Párizsban kettőt látott: azt, hogy Franciaország nem áldozza fel az olaszbarátságot s azt, hogy Németország aligha illeszkedhet be békésen a nélküle teremtett középeurópai rendbe. Egyébként Hodza optimizmus a párizsi tartózkodás alatt érte el legmagasabb fokát s a miniszterelnök vidám bőbeszédűséggel nyilatkozott jobbra-balra a biztos sikeréről. Benes is sokat beszélt annakidején utazásai alatt, de másféleképpen. Órákhosszat bölcselkedett az újságírókkal s hirdette elveit a demokráciáról, anélkül, hogy pozitívumot mondott volna. Hodza szavai ígértek, bejelentettek, lelepleztek, szenzációt jósoltak. Ekkor tette azt a nyilat-

kozát is, hogy „Ausztia egy hónapon belül a kisantanthoz csatlakozik“. — A párizsi út ragyogó hangulatban telt el, de amikor Hodza a más irányból tornyosodó veszély elhárítására február 21-én Belgrádba utazott, a láthatáron megjelentek az első sötét fellegek. Erről az utazásról a sajtóban már kevesebb szó esett. Nyilvánvaló lett ugyanis, hogy Hodza elképzelése jugoszláv érdekeket zavar s Belgrad nem óhajt túlzottan közeledni Rómához, de nem is akarja feláldozni berlini gazdasági érdekeit, míg az osztrák kérdés megoldásánál más véleményen van, mint Schuschnigg, aki szívesen látta volna az osztrák dinasztikus kérdés rendezését. Az idő közben eljárt, az olaszok kikászolódtak az abesszín bonyodalmakból s Ausztia ismét Róma felé mosolygott. Hodza hazajött Belgrádból — és február végén lemondott külügyminiszterségéről. Nem szokásos, hogy valaki akkor fordítson hátat a határozott céllal vállalt megbízatásnak, amikor a feladat elintézése még folyamatban van. De itt nem volt folyamatban többé. Elintézték. Másként, mint Hodza gondolta: Mussolini márciusban szorosabbá fonta a római „petite triplice“ szövetségét, most már lehetetlen volt Ausztriát kiemelni s ha valaki tárgyalni óhajtott a római hatalmak és a kisantant összeegyeztetéséről, nem az egyik római állam kiugrasztásával tehetette, hanem egységesen, mint egy másik szilárd blokkal. A jugoszláv vétó következtében Csehszlovákia egyébként sem cselekedhetett a másik két kisantant-társ nélkül ugyanúgy, mint Ausztia sem kezdeményezhetett önálló politikát Róma és Budapest nélkül. A tárgyalások meglassultak és csehszlovák részről már nem Hodza vezette őket, hanem Krofta, az új prágai külügyminiszter.

Miért futott holtpontra Hodza akciója? A miniszterelnök — és akkori külügyminiszter — talán sok optimizmussal látott munkához s hónapok alatt kívánt rendezni évtizedes ellentéteket. Másik tévedése az volt, hogy úgy vélte, hogy Abesszínia miatt Olaszország kikapcsolódott Közép-Európából, holott Mussolini ellenjátéka mindennél erősebbnek bizonyult. Az olasz hadsereg abesszíniai győzelme márciusban már végleg lehetetlenné tette a dunai dolgok puccszerű megoldását. Az osztrák helyzet fonákságaihoz is könnyű kézzel nyúlt Hodza Milán. Ausztia céljaival és törekvéseivel szemben a kisantant kizárólag a negáció álláspontját foglalhatja el, mint a május 6-i kisantant-konferencia tette, amikor — Hodza nélkül — leszögezte, hogy sem a Habsburg-féle, sem a csatlakozási megoldásba nem egyezhet bele. Így viszont Bécsnek nem igen érdeke a közeledés, ámbár Schuschnigg Starhemberg május 14-iki bukása után valószínűleg újabb kísérletet tesz a kisantant megközelítésére. Jugoszlávia különvéleménye Olaszországról és a német-jugoszláv gazdasági különérdekek ugyancsak megnehezítik az autark Közép-Európa gyors megszervezését, de lehetetlen is dunai megoldást erőszakolni Magyarország és Németország kihagyásával, vagy azzal a titkos reménnyel, hogy „Magyarország idővel úgyis bekényszerül a tervezett új Közép-Európába, ha a többiek egyszer már benne vannak“. A német piacot és a német árut egyetlen középeurópai államnál sem pótolhatják Hodza romantikus elképzelései „a dunai gabona megszervezett nyugateurópai elhelyezéséről“. Németországról Hodza Párizsban fölényesen beszélt és a „vagy vele, vagy

nélküle“ híres axiómáját alkalmazta, de a keserű belátások után május elején egy prágai parlamenti beszédében, amely mintegy szürke és félszeg epilógusa volt a háromhónapos közép európai kísérletezésnek, már Németországot ama nagyhatalomnak nevezte, amelyet feltétlenül be kell vonni a közép európai gazdasági rendezésbe még akkor is, ha így csak félmegoldás lehetséges.

Hodza decembertől márciusig tartó dunai dinamikája áprilisban legyengült s ekkor már a sztatikai elv, amelyet legtisztábban a Hradzsin képvisel Csehszlovákiában, folytatta a saját lassú és körülményes, de veszélytelen módszerével a nem sok eredménnyel kezdett munkát. Krofta, az új külügyminiszter, a dunai kérdésekben visszaállította a Czemin-palotában a Hodza külügyminiszteri vendégszereplése előtt uralkodó állapotokat: a népszövetségi módszert, a kisantant szolidaritását, a megoldhatatlan problémák kikerülését, a feltétlen nyugateurópai receptet. Az „egy hónap múlva így lesz“ lelkes optimizmusát újra a megfontolt „csak lassan, lassan“ elve váltotta föl s valljuk be, az események a sztatikai elképzelést igazolták. Olaszország újra megjelent Európában s a helyzet ugyanaz lett, mint egy esztendővel ezelőtt, a tervezett általános római konferencia előestéjén, amikor az abesszín háború a Hradzsin bánatára kegyetlenül véget vetett a kisantant és Olaszország óvatos közeledésének. Az akkor elejtett fonál ma talán újra felvehető, gondolják Prágában, mert a renitens és dinamikus Olaszország az elért siker után esetleg tényleg telítetté válik („a kielégült hatalmak sorába léptünk“ — mondotta Mussolini május elején), s abban reménykednek, hogy Itália „dinamikus“ és „proletár“ nemzetből ugyanúgy „sztatikai“ és „rendszerető“ állammá válik, mint a szovjet s a Hradzsin előkészületeket tesz az 1935 elején megszakadt dunai tárgyalások folytatására, a tavalyra tervezett római összeegyeztető konferencia megkésztetett összehívására. Krofta folytatja a körülményes munkával lépésről-lépésre előnyomuló benesi politikát, Hodza nagyobb sebességet diktáló külön útja csak epizód maradt. A sztatikai elv ügyességének jele, hogy nézetei győzelmének ellenére a hodzaizmus balesete nem járt belső megrázkódtatással: a miniszterelnök nem bukott meg, sőt a pártok egységének érdekében maga a Hradzsin tartotta szükségesnek, hogy hatalmon maradjon. Csak éppen a dinamikus tervek, a merész lendületekbe vetett hit járatta le magát, a kontinuitás megzavarása, a közép európai „császárvágás“. Hodza megmaradt, de belátta, hogy erőszakolni nem lehet a megoldást s ma készségesen alkalmazkodik a sztatikai elképzelésekhez s elismeri gyakorlatibb voltukat, a Hradzsin pedig nem vesztette el Hodza kétségtelenül meglévő helyzeti és személyi értékeit, amelyeket tovább felhasználhat a nehéz parlamenti csatákban.

A MÁSIK KÍSÉRLET, amire Hodza vállalkozott, a szlovák kérdés megoldása volt. Párhuzamosan a januártól márciusig tartó külpolitikai aktivizmussal Hodza és Hlinka behatóan tárgyalt a csehek és a szlovákok közt kísértő rossz hangulat eloszlatásáról s néha csaknem úgy látszott, hogy megszületik az egyezés. A külpolitikai offenzíva lefékezése után Hodza február végén lemondott a külügyminiszterségről és kétszeres lendülettel fordult a szlovák ügyek felé. Többízben lent

járt Szlovenszón, majd a szlovák néppárt küldöttsége tárgyalt hetekig Prágában. A cél az ellenzékben levő katolikus néppártnak, a szlovákok legerősebb és döntő mentalitású csoportosulásának kormánybavonása volt. A kormány számszerű okokból nem szorult a szlovákok támogatására, de a néppárt kormánypartisága ország-világ előtt dokumentálta volna a cseh-szlovák egységet s a köztársaság a belső konszolidáció presztízsével intézhette volna egyrészt külpolitikai, másrészt a katonai ellentállóerő megszilárdítására irányuló belső ügyeit. Amikor két-három hónapos tárgyalás után már-már úgy látszott, hogy minden rendben van, március 27-én a szlovák néppárt kommunikét adott ki, amelyben bejelentette, hogy ellenzékben marad. Hodzának tehát ez a terve son sikerült.

Az összeegyeztető tárgyalások legnagyobb hibáját abban kell keresni, hogy Hodza mindent a szlovákoknál óhajtott elérni és semmit a cseheknél. Míg a szlovákokat engedékenységre akarta bírni az autonómia, a hivatalnokok proporciója, a szlovák nyelv és a nemzeti önállóság kérdéseiben, addig a csehektől nem tudott vagy nem akart kedvezményeket kicsikarni. Alig kezdődtek meg a tárgyalások, a miniszterelnök észrevehette, hogy alapjában véve sem a csehek mértékadó körei, sem a szlovák autonomisták nem kívánják őszintén a megegyezést s leginkább csak udvariasságból tárgyalnak. A miniszterelnök pártja, az agrárpárt félt attól, hogy a katolikus szlovák néppárt kormánybavonásával a növekedőben lévő katolikus befolyás megerősödik az országban s elüti az agrárokat a polgári front vezető szerepétől. Ezért a párt olyan utasításokkal látta el Hodzát, amelyek eleve kilátástalanná tették a megértést, mert a miniszterelnök nem közeledhetett a szlovák felfogáshoz, bármennyire szerette volna. Viszont Hlinkákéék biztosabban érezték magukat az ellenzék sáncai mögött, mint a kormány táborában, mert a nép előtt egyszer megírták már, amikor személyi előnyökért feladták elvi programjukat. Most az autonomista mozgalom erősödőben van a szlovák fiatalság körében. E fiatalság fejlődése gyakran más, mint a prágai diákságé: valahogy közelebb áll a középeurópai és a lengyelországi radikálisan jobboldali ifjúság irányvonalához, mint a prágai szovjetirányzathoz, amit a pozsonyi diákság április utolsó napjaiban lezajlott antiszemita zavargásai is bizonyítanak, s Hlinka néhány öregebb párttag opportunistá hajlama miatt nem kockáztathatja e radikálisan autonomista fiatalság elfordulását. A teljhatalmú pártvezér a forrongó fiatalok, a Sidorok, Sokolok, Durcsánszkyak pártjára állt, nem a kormánybalépni akaró Ravaszék oldalára, mert bennük látta a jövőt és a szlovák nemzeti irányzat diadalát. Az ősz pártvezér érezte, hogy kormánybalépése esetén előbb-utóbb fúzió keletkeznék a cseh katolikus néppárt és a szlovák katolikus néppárt között, azaz az utóbbiból mindössze a katolikus program maradna meg s a nemzeti elveszne. Ebbe viszont sohasem egyezik bele s Hlinka állásfoglalása döntött a tárgyalásoknál.

A szlovák néppárt radikálisan autonomista iránya nem technikai, hanem elvi követelésekkel lépett föl, ámbár előre sejtette, hogy kívánóságait Hodza nem teljesítheti, mert legfeljebb néhány jó állást, gazdasági előnyt fizethetett volna a kormánybalépésért, de nem alapvető

dolgokat. A főkövetelés „a szlovák nemzeti jelleg“ elismerése lett, a csehszlovák nemzeti egység prágai tanainak feladása. Ilyesmit Hodza megbízói nem engedélyezhettek, különösen, amikor Hlinkákéik technikai követeléseiket is megsokszorozták s pénzügyminiszterük, Mederli szenátor révén általános szanálást kívántak. A konferenciák lassan homokba fúltak s Hodza kénytelen volt visszahúzódni második kitűzött feladata elől is s mentve a menthetőt, egyetértésben maradni pártjával, az agrárokkal, hogy megtarthassa a miniszterelnöki tárcát. Hlinkákéik a nagy megkísértés után megkönnyebbülten vonultak vissza az ellenzéki szabad mezőkre, ahol tovább csilloghattak a népszerűség fényében és folytathatták donkihóti harcukat a cseh nyelv és a prágai mentalitás ellen. Hodza útjai elváltak tőlük. A miniszterelnököt március óta nem merész elképzelései tartották a miniszterelnöki székben, hanem helyzeti és taktikai képességei. „Agrárdemokráciájának“ vannak árnyalatai, amelyek a szocialisták előtt rokonszenvesek és senki nem tud agrárérdekeknek annyira szociális színt adni, mint Hodza. A szocialisták és az agrárok ellentéteit ő hidalja át a legügyesebben, nélkülözhetetlen tehát, mert távozásra felboríthatná a fontos egységet. A külpolitikának szintén használ, ha szlovák ember a prágai miniszterelnök s az áprilisban kirobbant Phönix-ügy hullámai sem teszik kívánatosá a cserét. Ne csodálkozzunk tehát, ha Hodza továbbra is aránylag biztosan ül kormányelnöki székében.

A MŰLT LEZÁRULT, az olasz-abesszin konfliktus után Európában új éra kezdődik, Csehszlovákia ugyancsak új helyzetben lát a régi-új problémák megoldásához. Az új helyzet Prágában az egy év előtti politika visszatérését jelenti, különösen a külpolitikában, ahol Krofta Kamii megingathatatlanul képviseli a benesi vonalat. Az új külügyminiszternek nincs önálló elképzelése, hiszen azt az irányt, amit általában „benesi külpolitikának“ neveznek, tíz évig együtt építette a jelenlegi elnökkel. A Czemin-palota szellemét újra a régi óvatosság jellemzi, a kevesebb lendület, — nemcsak Hodzánál, hanem valahogy a régi Benesnél is kevesebb lendület, mert Krofta hűvösebb és nehézkesebb jelenség, mint Benes volt. Egyébként ő is a csehszlovák „tanárpolitikusok“ garnitúrájába tartozik, ugyanúgy, mint Masaryk vagy Benes. A két államfő odaadó híve s diplomáciáját ugyanaz a professzoros vonás jellemzi, ami Benesét, talán kevesebb mozgékony és találékony, de ugyanaz a látási mód és szívósság. Míg Benes a szociológus szemével bírálta a jelenségeket, Krofta a történettudós felfogásával tekint maga köré, néha több jóindulattal, mint mestere, akinél szelidebb és puhább. Két és fél havi működéséből nem vonhatók le lezárt következtetések s talán csak annyit állapíthatunk meg, hogy Krofta egy árnyalattal több pesszimizmussal nézi Európát, mint Benes, de szárazabban és szenttelenebből is. Látszik rajta, hogy nem tartozik a háborúutáni Európa építőmesterei közé, mint Benes, aki azonnal védőbeszédet vagy propagandabeszédet mondott, ha az új Európáról nyilatkozott, hanem későn érkezve, az ügyekbe akkor kapcsolódott be, amikor az alapok már léteztek. Krofta természetesen a középeurópai helyzet megítélésénél is a pesszimizisták közé tartozik és tudja, hogy a megoldás

nem oly egyszerű, mint Hodza elképzelte. Pilzen polgármesterének, az osztrák Reichsrat képviselőjének fia, a jómódú család osztrákos légkörében nevelkedett s a háború előtt mint fiatal és független magántudós járta Európát. Az olasz kérdés egyik legjobb ismerője, aki Benesnél alaposabb összeköttetésekkel rendelkezik Rómában és a Vatikánban, ahol fiatalága egy részét töltötte. Nagy szerepe volt a katolikus egyházzal való kibékülés előkészítésében (már 1922-ben ilyesféle megbízással küldte Benes Rómába) s most tőle várják az olasz-csehszlovák jó viszony kiépítését. Nem tartozik az úgynevezett cseh „felszabadító nemzedékhez”: 1920-ig nem foglalkozott politikával és a levéltárak elvont légkörében élt, amíg Benes kiemelte és megtanította a gyakorlati életre.

Minisztersége alatt eddig három esemény állította komolyabb problémák elé: március közepén a katonamentes rajnai övezet puccszerű német megszállása, április elején az osztrák védkötelezettség újabevezetése és május 5-én a bonyodalmas helyzetben összeülő kisantant-konferencia. Az első kettővel nem sok dolga akadt. A Rajnavidéki probléma nincs elintézve, Krofta sem tehet mást, mint az éber várakozás álláspontjára helyezkedik, mindenkor készen a francia akciókhoz csatlakozni. De tudjuk, hogy Csehszlovákia szívesen mérsékelné a Németországgal szemben követett magatartást, mert biztonsága megerősödésének venné, ha tényleg sikerülne megkötni a birodalommal a megneemtámadási szerződést, „amit Hitler ajánlott. Bármennyire elítéli tehát a rajnai megszállást és bármennyire veszélyesnek tartja a német hatalom megerősödését, nem tudja megállni, hogy ne kacérkodjék Hitler bejelentése nyomán a Németországgal való végleges kibékülés gondolatával és ezért váltig hangoztatja, hogy „a német ajánlat meggondolandó és megfontolandó“. Krofta talán árnyalatokkal közelebb áll a németekhez, mint Benes, neveltetése, múltja, tudománya okozta így, s nem utolsósorban az ő hatásának tulajdonítható, hogy Hodza miniszterelnök Közép-Európáról mondott május eleji beszédében feltűnő határozottsággal nyilatkozott Németország és Közép-Európa gazdasági együttműködésének szükségességéről. Krofta szerint a hitlerista mozgalom elérte kulminációs pontját s ma tényleg békülni lehet a birodalommal, „valódi szerződéseket“ kötni vele. A szudétanémetek között amúgyis új „neoaktivista“ mozgalmak kapnak lábra s nem lehetetlen, hogy Henlein hatalmas pártja, annak ellenére, hogy még mindig növekedőben van, kénytelen lesz idővel mereven ellenzéki álláspontját mérsékelni, ha nem akarja elkedvetleníteni választóit, akik nem élhetnek örökké a sorvasztó feszültség legmagasabb fokán és két-három éves hiábavaló várakozás után valószínűleg kiújul bennük a periféria-németek tipikus alkalmazkodási sajátsága, a jobb életkörülmények lojalitással való megvásárlásának „aktivizmusa“.

Az osztrák kérdésben sem volt túlnehéz Krofta helyzete. Az ausztriai védkötelezettség bevezetése nem jelentett meglepetést Európában s állítólag Schuschnigg és Hodza tárgyalásain már szó volt róla. Az esemény úgy pottyant a kontinensre, mint az érett gyümölcs. A kisantant és főleg Csehszlovákia az „elv“-nek kijáró hűséggel megelégedett volna a formális tiltakozással, sőt talán erre son kerül sor (mint ahogy nem tiltakozott Franciaország és Anglia), ha a kiobbant probléma

nem okoz nézeteltérést Prága és Belgrád között. Jugoszlávia más szemmel néz Ausztria megerősödésére, mint Csehszlovákia. Az osztrák probléma így elvezetett Krofta külügyminiszersége harmadik s eddig legjelentősebb eseményéhez, a május 5-én és 6-án lezajlott belgrádi kisantant-konferenciához.

Közép-Európa és Németország viszonyának gazdasági részét Jugoszlávia másként ítéli meg, mint Csehszlovákia. A legtöbb kisantant-politikus főtörekvése eddig a három állam politikai és gazdasági érdekeinek egységesítése volt, s most történt először Belgrádban, hogy Sztojadinovics jugoszláv miniszterelnök nyíltan határvonalat vont a kisantant politikai egysége és a tagállamok gazdasági útjai közé s álláspontját a bukaresti Universtulnak május 7-én adott nyilatkozatában világosan kifejtette. Más a politika és más a közgazdaság, hangsúlyozta. Jugoszláviát Franciaországhoz a lehető legszorosabb politikai jóviszony fűzi, a két állam gazdasági kapcsolata mégis jelentéktelen. Németországgal megfordítva van: Belgrad és Berlin között nincs barátság, de a birodalomban befagyott 450 millió dináros jugoszláv követelés miatt a kereskedelmi viszony a lehető legélénkebb s Jugoszlávia öngyilkosságot követne el, ha másként cselekednék, miután a szankciók miatt amúgyis elvesztette legjobb piacát, Olaszországot. Sztojadinovics tehát fölszólította a kisantantot, hogy tegyen különbséget a politikai és a gazdasági viszony között. Az új tézis súlyosan megrendítette Csehszlovákia kisantant-felfogását. A köztársaság ipari állam s elképzelése az volt, hogy a politikai kisantantból idővel gazdasági kisantantot épít ki, azaz ipara gazdasági előjogokat kap a két balkáni birodalomban s az új kliensekkel felpeszdtíti a háborúutáni Európában kedvezőtlen helyzetbe került cseh és morva ipart. Az álom Jugoszlávia magatartása miatt nem teljedhetett s a német konkurrencia győzött a Balkánon. Prágában érezték, hogy a belgrádi konferencia a „gazdasági kisantant“ elképzelésére súlyos csapást mért s Krofta legalább igyekezett menteni a menthetőt: a politikai egységet. Az osztrák fegyverkezés ezen a téren is zavart okozott. A hallatlan olasz presztízsnövekedés idegessé teszi Jugoszláviát, mert Belgrad attól tart, hogy ha engedékenységet mutat, olasz befolyás alatt álló fegyveres gyűrű kovacsológárdák köréje Albániától Trieszten, Laibachon át Szegedig, esetleg Bulgáriáig. Szívesen látná tehát, ha a német hatás lenyúlna Triesztig és elvágná az olasz gyűrűt, míg Csehszlovákia éppen ebben a lehetőségben látja a veszélyes fejlődést és szeretné, ha az önállósodó Közép-Európában Ausztria erős maradna, míg az egyetlen beleszóló nagyhatalom Olaszország, amelynek dunai politikai érdekei Németország viszonylatában azonosak a csehszlovák érdekekkel. Viszont a kisantant és a római blokk közelebbhozásának terve Németország bevonása nélkül jugoszláv szempontból tarthatatlan s a három kisantant-hatalom a konferencián a sok ellentétes érdektől veszélyeztetett egység megmentésére kénytelen volt olyan határozatot hozni, amelyben számol minden kívánsággal s minden érdeket egy kalap alá von. Így természetesen kizárólag negatívumokra és általánosságokra épített kompromisszum jött létre, amely semmit nem enged meg, de minden előtt nyitva hagyja a kaput. „Ezt nem szabad, azt nem szabad, ezt is, azt is be kell

vonni“, mondja a hivatalos kommuniké, amely ellene van annak, amit Jugoszlávia non akar, de ellene van annak is, amit Csehszlovákia nem akar, ellenzi a csatlakozást, de ellenzi Ausztria önállóságának megerősödését, viszont mindenkit meghív a középeurópai tárgyalásokra, Olaszországot, de ellenlábasát, Németországot is. Egyik mondata lerontja a másik értékét s az ellentétes célok egymásmelléállításával lehetetlenné teszi a továbbjutást. Mindazonáltal Krofta érdeme marad, hogy sikerült a politikai ellentéteket áthidalni. „Nem tudunk meg-egyezni, hogy délnek vagy északnak induljunk, ne induljunk tehát sehova s maradjunk jóbarátok a mai helyen, tapodtat sem lépve sem jobbra, sem balra.“ Az eredmény tényleg Kolumbusz tojása, de vájjon meddig követhető Krofta tézise Közép-Európa égő házában, ahonnét végeredményben egyszer mégis el kell indulni jobbra vagy balra, mert gyors akció nélkül a bennrekedteket elemésztí a tűz?

PÁRHUZAMOSAN a vázolt három eseménnyel a csehszlovák politikai életben más történések is futottak, melyek nincsenek ugyan dátumhoz kötve, mégis szerepet játszanak a fejlődésből. Az egyik ilyen probléma tisztára külpolitikai, a lengyel kérdés, a másíknak, a francia baloldal megerősödésének és vele kapcsolatban a szovjethatás növekedésének belpolitikai vetületei vannak. A lengyelekkel szemben legújabbán a reményteljes várakozás magatartása általánosodik Csehszlovákiában. Koscialkowski budapesti útja és a május 15-iki kormányválság, amely az ezredesek csoportjának megerősödését okozta, idegesítően hatott ugyan, mert aláhúzta azt a lengyel fejlődést, amelytől félnek Prágában, de a lengyel belpolitikai élet növekvő ziláltságától és az új varsói gazdaságpolitikai belátásoktól sokan a németbarát és csehellenes „Beck-féle epizód“ — mint Prágában nevezik — gyors végét remélik és várják, hogy Varsó engedelmesen visszatérjen a francia politika bűvkörébe. A jelszó tehát: kivárni, amíg a szeszélyes lengyel temperamentum átcsap a másik irányba, hiszen a változás előjelei megmutatkoztak már az április másodüt felében lejátszódott lengyel eseményeknél, a baloldal növekvő aktivitásában s az utcai összeütközésekhez vezető elégedetlenségben. Krofta Benesnél is türelmesebb magatartást igyekszik mutatni a lengyel kérdésben, míg a belpolitikai propaganda főterekvése, hogy elejét vegye a lengyel hatás szlovenszkói terjedésének s tény is, hogy Pilsudski halála óta a lengyel forma varázsa fokozatosan gyengül Szlovenszkón. Prágában egyszóval bíznak abban, hogy a varsói erjedés aránylag rövid idő alatt elsodorja a mai rezsímet s a baloldal felülkerekedésével vagy a németellenes szélsőjobb megerősödésével a csehszlovák-lengyel ellentétek automatikusan elsimulnak.

Érdekes belső következményei vannak Csehszlovákiában a francia balfelé tolódásnak. A köztársaság vezérő példaképe kezdettől fogva Franciaország volt, nem csoda, ha most is az maradt s a balfelé hajló prágai többség rokonszenwel figyeli a szocialisták előretöréseit. Ez alkalommal talán nem is egyedül a francia fejlődés okozza az örömet, hanem az, hogy a helyzet megszilárdítja a francia-orosz szövetséget, hiszen Prágában két év óta külsőleg-belsőleg erre az együttműködésre építették a jövőt. A cseh társadalom kultúrájában két vezér-

hatás uralkodik: a francia és az orosz, addig teljes a boldogság, amíg a két nagy példa összhangban van. A cseh közélet, főleg az irodalom és a fiatalság, egyre közelebb kerül a leszelidülő, gazdagodó, demokratizálódó, sőt hazafiasodó szovjet életformához. Amióta Csehszlovákiába két év előtt legálisan betört az oroszbarátság és kiújultak a régi szláv kapcsolatok, Moszkva befolyása a kultúrközéletben egyre szervezettebbé válik. Amióta pedig Moszkva európaizálódik, valahogy a középúton találkozni kezd a kollektívizmus felé haladó cseh és a demokratizmus felé haladó orosz életfelfogás. Az első európai nép, amely forradalom nélkül az egyszerű átszivárgás erejével közel juthat egy megenyhült szovjetformához, a cseh lehet, miután a faszizmus próbálkozásai 1935-ben megbuktak s a nép hátat fordított a Národní Sjednoceni tökéletlen szélső jobboldali kísérletezésének. Itt a csehszlovák fejlődés tényleg hasonlít a francia fejlődéshez, sőt határozottabb. Két év előtt a csehszlovák kommunista párt halottnak számított, amióta azonban az Európát kitűnően ismerő Dimitroff Moszkvában lanszírozni tudta a „népfrontok“ lehetőségét és a szocialista-kommunista szövetség ellenoffenzívát indított Európában, amióta a szovjet polgárisodásával koncessziót tett a nyugati kispolgár ízlésének s a „kommunizmus“ nem apokaliptikus rémként jelenik meg többé, hanem joviálisán és békésen, mint Litvinov, a csehszlovák párt is újjászületett. Az 1935 májusában lezajlott választásokon a párt a megjósolt letörés helyett megtartotta pozícióit, sőt megerősödött s a váratlan eredményt általában már az új idők jelének tekintették. Azóta valamennyi községi választáson s így főleg a május 10-iki részletválasztásokon a kommunisták egyenesen, legutóbb 20—25 százalékot kitevő erősödést könyvelhetnek el.

A baloldali irányzat kiteljesedésének útjában mégis két akadály van: egyrészt a köztársaság németjeinek intranszigenz nacionalizmusa, amely távol esik a prágai fejlődés vonalától, úgyhogy az ideológiai ellentét egyre mélyebbé válik a szudétanémetek és a csehek között, ami veszedelmes kicsattanásokhoz vezethet; másrészt a katolicizmus fokozódó befolyása a csehszlovák államban. Aköztársaságban a szélsőbal ellenformája nem a lejáratott szélsőjobb, hanem a cseh társadalom demokratikus, kispolgári és pátosznélküli szellemének inkább megfelelő újfajta katolikus néptendencia, amely az 1935 júniusi katolikus kongresszus óta állandóan erősödik. Szinte azt mondhatnók, hogy az elpolgárisodott szovjetforma csak akkor diadalmaskodhatna — ha kibékülne a katolikus egyházzal. A cseh kommunisták és a cseh katolikusok — s ez rávilágít különös mentalitásukra — ilyesmit is lehetők tartanak s nem törődnek azzal, hogy a világfejlődés nem igazolja elképzeléseiket.

SZVATKÓ PÁL

FIGYELŐ

A MÁSODIK DEBRECENI DIÉTA

TAVALY RENDEZTE meg a debreceni Tisza István Tudományegyetem hallgatósága első ízben a Debreceni Diétát, mint az egyetemes magyar ifjúság világnézeti, társadalompolitikai és tudományos tájékozódásának előadásokkal és vitákkal kapcsolatos kongresszusát s a múlt évi siker hatása alatt ez év márciusának utolsó napjaiban ismét összeült ez az immár rendszeresítésre mindenképpen megérett és érdemes ifjúsági „parlament“, hogy elmélyített és kiszélesített programmal szemébe nézzen a magyar jelen és jövő legnagyobb problémáinak.

A Diéta rendezésénél döntő szempontként érvényesült az a belátás, hogy úgy az előadások tárgyának, mint az előadók személyének meghatározásánál és kiválasztásánál érvényesüléshez kell juttatni a magyarság egyetemes szempontjait és érdekeit. A Diétát rendező debreceni bölcsészettan-hallgatók Árpád Bajtársi Egyesülete, egyetemi és főiskolai hallgatók Szent László Köre és Soli Deo Gloria szövetsége tehát programmul tűzte ki, hogy az általuk előre meghatározott tárgyú előadások megtartására oly előadókat kérnek fel, akik, ha különböző pártokban, egyházakban vagy mozgalmakban tevékenykednek is, állásfoglalásuk vagy munkásságuk az új nemzedék felfogását és érdeklődését tekintve jellegzetesnek tekinthető, tehát az általuk feltárt és egymásnak esetleg ellentmondó tételek felállításával és az ezek kapcsán kifejlődő viták révén leginkább lesznek képesek megvalósítani vagy megközelíteni azt a célt, amit a Diéta eredetileg maga elé tűzött: a nézetek küzdelméből és harcából kiemelkedő problématisztázást és szintéziskeresést. A generációs küzdelmeket világnézeti gyökerekig visszavezető Mátrai László, az új emberföldrajzi világképet felrajzoló Mendöl Tibor, a magyar néprajztudomány hiányait feltáró Ortutay Gyula, a magyar föld- és parasztkérdést fejtegető Kerék Mihály és Kovács Imre előadásainak nyomán keletkező vitákban éppen úgy az áthidaló szempontkeresési vágy ütközött ki legészrevehetőbben, mint azokban az előadásokban, amit a szociális kérdéssel kapcsolatban protestáns szempontból Pap Béla, katolikus szempontból Rády Elemér, magyar vonatkozásban pedig Hilscher Rezső tartottak. De tárgyilagosságra és többszempontú problémafeltárára törekedtek és jutottak el azok a már politikumot érintő előadások is, amelyeket a zsidókérdésről Barcza Gedeon és Rajniss Ferenc, az új államelméletekről Acsay Tihamér és a magyarság dunavölgyi szerepéről és küldetéséről Pongrácz Kálmán tártak a hallgatóság elé. Száraz számok, megcáfolhatatlan történelmi adatok és logikus következtetések láncolatába fűzve vonultak el a háromnapos Diéta alatt a főiskolások előtt azok a magyar problémák, amelyek megoldásától vagy meg nem oldásától nemcsak az új nemzedék, de joggal mondhatjuk az egész magyar nemzet és történelem jövője is függ s ha — amint láttuk — az előadók személy szerint több alkalommal ellentétes programot hangoztató iskolákból vagy mozgalmakból kerültek is ki, a Diéta végén kialakuló legnagyobb élmény mégis az volt, hogy nagy vonásokban beigazolódott az ugyanazon nemzedékhez tartozók élmény- és problémaegysége, vagyis az a képesség, hogy néha ellentétes jelszavak alatt is azonos eredményekhez képesek jutni, mert ha módszerekben vagy készültség tekintetében van is eltérés az egyes csoportok között, a magyar élet fájó pontjai tekintetében szinte teljes az egyetértés. A nyers

problémalátás tehát összekapcsolta az előadókat és hallgatókat a Diétán is, nem került olyan kérdés tárgyalás alá, amit mindenki ne érzett volna egyúttal saját problémájának, tehát ha ellentétek mutatkoztak is, ezek nem a merev negáció formájában jutottak érvényesüléshez, hanem sokkal inkább a problémák arányosításának, színezésének vagy sorrendi beosztásának kérdésében. Nem lehetett tehát jobb- és baloldaltól vagy közép-„pártról“ beszélni az ifjúság tömegeit illetően a Diétával kapcsolatban, csak jobboldaltól, azonban eme jobboldalon belül a műveltség, képesség, világnézeti tisztázottság, pártpolitikai beszervezettség szempontjai már jelentős szerephez jutottak s míg a hallgatóság egyik, politikum felé inkább hajló része a faji és népi politika szempontjainak szinte kizárólagossá tétele által vélte megoldhatónak a jelenlegi válságot, a kereszténységet nem annyira antiszemita jelszavakban, mint elmélyedt és kitisztult vallásos életben élő, a kulturális és történelmi szempontok iránt nagyobb hajlamot eláruló másik csoport ezen szempontok mellett — tehát nem kizárásukkal vagy mellőzésükkel! — egyenrangúságot követelt a többi programpontra is, sőt a pozitív reform lényegét csak ezek együttes és egyidejű megvalósításában tudta felfedezni.

A két felfogás vagy helyesebben és szabatosabban e két stílus szellemi párviadala volt tulajdonképpen a Diéta igazi értelme, célja és tartalma s ha a huszas évek hasonló mozgalmaira vagy Összejöveleire gondolunk, Örömmel kell megállapítani, hogy az új nemzedék, vagyis az egyetem padjait betöltő mai huszas generáció — mindkét árnyalatában — nagy szellemi és erkölcsi fejlődésen esett át, látóköre tágult, nézőpontjai tisztázódtak, szellemi felkészültsége javult, vitatkozási készsége és modora kifinomult, tömegérdeklődése kiszélesedett. A háromnapos Diéta folyamán, mikor annyira aktuális és kényes kérdések is szőnyegre kerültek, mint a hallgatóságra oly mély hatást gyakoroló antiszemitizmus, amibe a vitában jelenlévő zsidó hallgatók is belebocsátkoztak — egyetlen közönséges, durva vagy tapintatlan felszólalás és közbeszólás nem történt, a vita hangja mindvégig higgadt és tárgyilagos maradt, hallgatóság és rendezőség egyaránt és mindenkinek felett szellemi élményt keresett elsősorban s ezzel nagyfokú fegyelmezettségről tett tanúságot. Jogos büszkeséggel írhatta le tehát a Diéta egyik legképzettebb és vitában leginkább készséges főiskolai hallgatója a kétségbe általunk sem vonható igazságot: „Dicséretes volt az a bátorság, amivel mindenki meg merte mondani saját véleményét Ez előtt a fiatalság előtt nincsenek lejáratott fogalmak. Lehetett beszélni liberalizmusról, demokráciáról, marxizmusról, téves antiszemitizmusról, semmit sem fogadtak felemelt öklök, inkább biztos, tárgyilagos kritikák. Ez a fiatalság ellenfeleit is jól ismeri és nem becsüli le őket. Tudja mennyit ér és hosszú úton jutott el önmagához. De éppen ezért nem is kell féltetni attól, hogy könnyen feladja elveit.“

A Diéta „műsora“ teljesen szociológiai és politikai beállítottságú, nincs benne egyetlen irodalmi, művészeti vagy kritikai előadás. Ez már magában lényeges eltérés a majdnem teljesen irodalmi érdeklődésű előző generációval szemben. Viszont a novum részint előnyös, részint hátrányos vonatkozásban érezteti hatását. Előnyös, mert bizonyos realitást és rendszerességet lop a szemléletbe, viszont hátrányos is, mert a politikai szempontok inflációjához vezet. A Diéta erényeivel szemben a hibák is ezen a ponton ütköztek ki legszembe-tűnőbben. A főiskolai hallgatóság szívesen, gyakran és néha jól is vitatkozik, ha „témánál“ van, de azonnal elapad kritikai készsége vagy mellékvágányra tereli a témát, ha politikai tendenciától ment problémára kerül a sor. Ha megvan is az az előnye az előző évfolyamokkal szemben, hogy érdeklődik és olvas is, ez ma még szellemi síkban komoly eredményt nem

jelent, mert műveltsége inkább csak jelszó- és folyóiratműveltség, a szaktudományok rendszerre nevelő komoly stúdiumai nélkül. Bizonyosfokú szellemi fegyelmetlensége is erre vezethető vissza a hallgatóságnak. Egyetlen témánál vagy gondolatnál rendszeresen és logikusan kitarítani közülök csak alig páran tudnak, a tudományos következtetések levonására nem árulnak el elég bátorságot, hajlamot és őszinteséget, lehetőleg mindenbe politikumot kevernek és ennek révén szeretik és gyakorolják a legkomplexebb témák olyan fokú leegyszerűsítését, ami már tulajdonképpen egyetlen jelent azok teljes elejtésével. Ez gondolkozásuknak bizonyos egyoldalúságot, merevséget és színtelenséget ad, szinte azt lehet mondani, hogy egyes ifjúsági rétegek a primitívségből divatot akarnak csinálni s politikai, közéleti vagy szellemi téren bizonyos kis hősi pózt látnak ebben az antiintellektualista állásfoglalásban. Ez a magáról többet hallató, mint produkáló irány azonban a Diétán csak töredékeivel szerepelt, mert a többség — s a múlttal szemben ez is novum volt — sokkal nagyobb érdeklődést árult el a fogalmak pozitív megformulázása iránt, mint ahogy azt még a közelmúltban is tette. Kítűnt ez különösen a zsidókérdés tárgyalásánál, ahol merő negatívumok helyett a felszólalók nagyobbik fele a keresztény társadalom megszervezését tüntette fel egyetlen és eredményes orvosszerűl, de kítűnt a többi kérdés vitájánál is, így a szociális és külpolitikai problémák fejtegetésénél, ahol Makkai Sándor nyomdokain mindenki legelső teendőnek „magunk revízióját“ ismerte el s ezek alapján a magyar nemzeti tömegelő politikai, gazdasági és kulturális megszervezését sürgette, dunavölgyi küldetésünk vezérgondolatává téve Andrassy híres megállapítását, hogy: a legjobb külpolitika a helyes belpolitika. A főiskolai hallgatóság érdeklődése ha erősen politikai beállítottságú és így terjedelemben korlátozott is, azt el kell ismerni, hogy jelentős tisztuláson esett át, szándékaiban morális, szemléletében szociális és altruista, generációs megnyilvánulásaiban ma már türelmesebb és szellemi tartalommal átítatottabb, mint akárcsak pár évvel ezelőtt is. A viták során kétségtelenül feltűntek fiatal tehetségek s így a manapság annyit és oly jogosan emlegetett elitkiválasztás szempontjából is jelentős eredményekkel szolgálhatna a Diéta, ha ezekkel szemben pedagógusaink részéről fokozottabb érdeklődés nyilvánulna meg s a fiatal korral járó itt-ott megnyilvánuló rendszertelenséget vagy kellő tárgyismeret hiányában mutatkozó túlzást rendszeres és komoly szemináriumi kutatómunkával próbálnák már a főiskolai évek alatt eliminálni. Az elitképzés szempontjából feltétlenül szükséges, hogy főiskolásaink eme „aktívabb“ tagjaira is nagyobb figyelmet fordítsunk, bennük a nemzet jövő vezetőit lássuk és ha panaszkodunk amiatt, hogy nálunk a politikai, gazdasági vagy társadalmi élet nem tart kapcsolatot a tudomány vívmányai-val, úgy ezeket a vívmányokat nemzeti küzdelmeink jövő vezetőihez már most elvigyük, vagyis akkor, mikor ezek befogadásával szemben még nagy fogékonysággal bírnak s ezek átatanulmányozására szelid pedagógusi erőszakkal eredményesen rá is szoríthatók.

A debreceni Diéta alapján igen szép és eredményes munkát végzett, mindenképpen megérdemli, hogy vele szemben az idősebb korosztályok is nagyobb érdeklődést mutassanak a jövőben. A jelenleg mutatkozó hibák ószinte feltárásával segítséget kell nyújtani ezek eliminálására és a tárgyalási anyag kiszélesítésével — művészeti és irodalmi előadások beiktatásával — az előadások és viták többszempontrúvá és szellemibbé tételére. Az előadásokon Benedek László, az egyetem rektora is megjelent. A Diétát Pongrácz Kálmán záróbeszéde rekesztette be, amelyben a hallgatóságot az aktív munka megkezdésére s e célból munkaközösségek megalakítására szólította fel.

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

Az abesszin katasztrófa, az új Római Birodalom, a májusi genfi tanácsülést az angol-olasz feszültség – A francia választások, a Blum-kormány kommunista hatás alatt; az angol kérdőív és sorsa; Ausztria belső nehézségei: Phoenix, Starhemberg, a Heimwehr lefegyverzése.

AZ OLASZ ABESSZIN konfliktus hirtelen drámai véget ért. Az olasz hadaknak két fronton végrehajtott nagyszerűen megszervezett támadó felvonulása előtt az ethióp hadsereg minden ellenállásra képtelenül, a szó szoros értelmében fejvesztetten menekült. Az északi hadsereg Desszié birtokában feltartóztatlanul haladt a főváros felé, délről pedig Graziam hadai közeledtek Harrarhoz. Az Addis-Abeba visszaözonló szedett-vedett csapatok fenyegetővé tették a helyzetet az ethióp fővárosban. A négusnak nem volt már kire támaszkodnia, minthogy derék hadát és gárdáját az asanghi tó körüli csatában kockára tette és elveszítette. Ilyen körülmények között csak két választása maradt: vagy visszavonulni az ország belsejébe és kétségbeesett guerilla-harcot szervezni meg a törzsfőnökökkel, megkockáztatva azt, hogy esetleg legyilkolják, vagy pedig az egyetlen nyitva levő úton Dzsibuti felé kimenekülni országából. Hailé Szélasszié, több láda megmaradt ezüst és arany marhája birtokában, bölcsen az utóbbit választotta. Azonban az, hogy hirtelen elhagyta országa fővárosát és végleg feladta a küzdelmet, az ellenállásnak utolsó reményét is, nagy és keserű meglepetést okozott mindazoknak, akik hamis számítások alapján politikájukat az abesszinek kitaró ellenállására, hosszantartó guerillaharcára építették fel.

A háború megszűnt ellenfél híján, s ezzel az európai hatalmak szégyenletes belső konfliktusának első fejezete lezárult. Olaszország pedig, ami egy ember óriási akaraterjének nemzetére való átruházását, egészen magasrangú katonai szervezési teljesítményt és személyes katonai bravúrt illeti, történelmi jelentőségű győzelmet aratott: világhatalommá vált.

A császár távozása után Addis-Abeba egy félvad állam fővárosa valódi képét mutatta. A szétszórt hadseregnek még fegyveres, de züllött osztagai és az állami raktárakból még megmaradt fegyvereket zsákmányoló lakosság együtt rablótáborra alakította át a fővárost, néhány napon át veszélyeztetve az ottmaradt európaiak életét. A rossz utakon hihetetlen gyorsasággal, de óvatosan előnyomuló olasz csapatok Badoglio marsall vezetése alatt május 5-én szállták meg a fővárost, menekülést és nyugalmat hozva a szorongatott külföldi követségek számára. Az abesszin hadsereg összeomlásának, a császár menekülésének és a főváros elfoglalásának politikai következményei rendkívül nagy jelentőségűek. Amint azt a Duce a Palazzo Venezia erkélyéről az egész világnak bejelentette: a háború véget ért. Etiópia Olaszországé. Bár egyideig találgatások folytak arról, vajjon Olaszország nem fog-e új császárt trónra ültetni és csak protektorátust gyakorolni, a válasz Rómából minderre hamar megjött. Benito Mussolini kérelmetlen és kegyetlen következetességgel végiggázolt a Népszövetség, Nagy-Britannia, sőt még Franciaország érzékenységén is, bejelentve egész Abesszínia annektálását és az „olasz birodalom“ megalapítását. Ezzel a sok tekintetben érthető, de mégis provokáló lépéssel a Duce ismét megsemmisítette azt a politikai előnyt, amit Abesszínia spontán Összeomlása számára jelentett, ha kímélni akarta volna a Népszövetséget vagy megkönnyíteni számukra a

befejezett tények elismerését. A hangulat Londonban és Genfben is, bár rendkívül levert és pesszimista volt, eleinte mégis hajlott azon megoldás felé, hogy nem lehet a Népszövetségtől követelni egy összeomlott ország helyreállítását. Megvolt a hajlam arra is, hogy a május n-ére Összehívott Tanácsülésen a szankciókat beszüntessék és valamilyen módot találjanak, ha nem is egy népszövetségi tagállam megszűnésének elismerésére, de arra, hogy ezt a tényt egy színleles abesszin kormánnyal való békekötés alapján tudomásul vegyék. A Duce keresztülvágott ezen a szubtilis számításon. Az annexió tényével, azzal, hogy Viktor Emánuel király felvette a császári címet és proklamálták az új római Birodalmat, még Párizs számára is egyidőre lehetetlenné tettek minden Olaszország felé barátságos lépést. London tajtékozott a dühtől, Párizs fenntartásokat jelentett be és közölte Rómával, hogy ilyen körülmények között lehetetlen a szankciók beszüntetése mellett állást foglalnia. Mindez nem akadályozta meg Olaszország győzelmes diktátorát és a Birodalom megalapítóját abban, hogy azt, ami eredetileg szeme előtt lebegett, az anyaországnál négyszer nagyobb új gyarmat bekebelezését, végre ne hajtsa és be ne jelentse.

A május 11-ére Genfben összegyűlt Tanácsot, amelynek ülésén Olaszország képviselőjében részt vett Aloisi báró, képtelen feladat elé állította Olaszország eljárása. A Tanács, Anglia vezetése alatt, apró bosszút vett magának: a napirendre kitűzött olasz-abesszin konfliktus tárgyalására az Alapokmány előírásai értelmében a Tanács asztalához hívta Etiópia — papíron továbbra is tagállam — delegátusát. A következmény az volt, hogy Olaszország képviselője otthagya a Tanács asztalát, sőt másnap, Mussolini utasítására, az egész olasz delegációval elutazott Géniből. Olaszország képviselőjének elutazása felvetette azt a kérdést, vajjon a fasiszta nagyhatalom el akarja-e hagyni a Népszövetséget — most, győzelme után? A Tanács június 16-ára halasztotta el a döntést, amikor az úgynevezett koordinációs bizottságot is, amely a szankciók kérdésével foglalkozik, összehívják. Tekintettel arra az erős mozgalomra, amely a legkülönbözőbb államokban, de főképp Angliában megindult a szankcióknak megszüntetését kívánja, immár valószínű, hogy júniusban, a chilei kormány már beadott indítványa alapján, beszüntetik a szankciókat, vagy pedig minden tagállam megítélésére fogják bízni, mikor és hogyan akarja egyénileg megszüntetni az immár céltalanná vált rendszabályokat. Nem kisebb ember, mint Austen Chamberlain fejtette ki az Alsóház egyik ülésén, hogy a szankciók a háború megakadályozására vagy befejezésének gyorsítására szolgálnak, de nem a bosszú vagy büntetés eszközei. A kérdés azonban nem az, hogy beszüntetik-e a szankciókat vagy sem, mert azok többé-kevésbbé maguktól meg fognak szünni, hanem az, vajjon elfogadható-e a Népszövetség számára s a benneülő nagyhatalmak presztízsével Összeegyeztethető-e, hogy egy tagállamot, szemükláttára, asszisztenciájuk és ellenállásuk mellett, ki lehessen végezni — minden következmény nélkül. Elég-e, ha ugyanazt teszik, amit a Mandzsukuo esetében, azaz nem ismerik el a befejezett tényt? Mit ér ez, ha az annektáló állam ennek kijelentése után épp oly jól érzi magát zsákmányával, mint azelőtt? Milyen következményei kell hogy legyenek a Népszövetség alapokmányára és a tagállamok kötelezettségeire a 16. cikkre alapított politika csődjének? Lehet-e szó a népszövetségi Alapokmány revíziójáról és, ha igen, hogyan kell ehhez hozzálátni, hogy ne vezessen káoszhoz? Milyen lesz Olaszország viszonya a Népszövetséghez, Franciaországhoz és Angliához?

Most, hogy az afrikai hadjárat befejeződött, békés, civilizatórius munka kezdődött a fekete földrészen. Nyugodtan megállapítjuk tehát, hogy földünk öt kontinense közül legnyugtalanabb és legnyugtalanítóbb

a mi szerencsétlen Európánk, civilizációnk ősanja. Ázsiában csak az orosz-japán konfliktus pillanatnyilag elég távolinak látszó veszélye fenyeget, Dél-Amerikában normális forradalmak bonyolódnak le, Palesztinában arabzsidó zavargások nehezítik meg az angoloknak a kormányzást — mindez gyerekjáték ahhoz a feszültséghez, a kölcsönös gyűlölet, féltékenység és hatalomratörés játékához képest, ami az európai kontinensen folyik és azt pusztulással fenyegeti. Pillanatnyilag a legélesebb a feszültség Róma és London között. A világháború legrosszabb idejére emlékeztet az a fehérenizzó gyűlölet, amivel Angliában Olaszországról beszélnek. Viszont Rómában már szeptember óta nem csinálnak titkot belőle, hogy sohasem fogják Angliának elfelejteni, amit ellenük tett. Pedig mindkét birodalomnak, de főként Európának lenne érdeke, ha kissé nyugodtabb és szenvedélymentesebb légkörben vizsgálnák meg a helyzetet mindkét országban és igyekeznének most már megtalálni azokat a mozzanatokat, amelyek összekapcsolhatják őket s nem azokat, amelyek mindinkább nyílt konfliktus felé vezetnek. Angolok és franciák egyaránt a középtengeri hatalmi egyensúlyt — értsd: saját főhatalmi pozíciójukat — féltik Olaszország előretörésétől. Az új fasiszta birodalom bejelentése szerintük annyit jelent, hogy Olaszország mai helyzetével nem fog megelégedni és a Földközi-tengeren és a Vörös-tengeren ki fogja építeni hatalmi bázisait. A brit kormány tehát nagyon nehéz elhatározások előtt áll és semmi sem jellemzőbb a Baldwin kormányra, mint hogy még most sem képes elhatározásokra jutni. Pedig el kell határoznia, hogy végez a szankciókkal. Milyen álláspontra helyezkedik Etiópiával szemben — létezőnek tekinti-e vagy sem? Hajlandó-e a befejezett tények alapján jobb viszonyt létesíteni Olaszországgal és esetleg egy Középtengeri Paktumot kötni vele? Képes-e elindítani egy népszövetségi reform-akciót és ha igen, hova akar ezzel eljutni? Kudarca vájjon befolyásolja-e helyzetét a Dominionokban? Hajlandók lesznek-e ezek továbbra is követni London vezetését? Milyen lesz viszonya az új francia kormányhoz? Sikerülni fog-e a kölcsönös bizalmatlanságot, amely ma uralkodik, kissé enyhíteni? A franciákkal együtt fogja-e keresni a megegyezést Hitlerrel, vagy pedig igyekezni fog közvetlen útat találni Berlinbe, hogy végérvényesen elválassza Olaszországtól? Hiszen vannak már komoly hangok Angliában, amelyek Németországot akarnák Olaszország ellen egyensúlyként felhasználni és ezért hajlandók lennének Ausztriát is áldozatul odadobni.

MINDEBBEN A LEGNAGYOBB KÉRDŐJEL Franciaország. A választások meghozták, amit mindenki előrelátott, a balratolódást és pedig erősen megtételezve. Senki sem hitte volna, hogy a kommunisták hatszoros erővel kerüljenek be az új kamarába s a szocialisták közel megkétszerezék létszámukat. Oka ennek a keserű balrafordulásnak, amelyre a francia nép 1789 óta mindig hajlamos maradt, a jobboldali pártok gyengesége, veszélyhezó külpolitikája és terheket terhekre halmozó pénzügyi politikája. A jobboldali pártoknak nem voltak vezetői, amikor az 1934 februári események szinte az egész ország közhangulatát feléjük terelték. Az aggastyánok kormánya — a Doumergue-Barthou csoport — a jobboldali kormányzás sírját ásta meg. Ahelyett hogy erélyesen, rögtön választatott volna, Doumergue hozzálátott a pénzügyek rendezéséhez, közben elmúlt a hangulat, amely neki hozta volna meg a többséget. A Németországgal szemben provokáló, de erőt nem mutató külpolitika alapja Franciaország mai európai válságának. A deflációs, az üzleti életet és a kereső osztályokat megterhelő pénzügyi politika, amit Doumergue-Flandin és különös kegyetlenséggel Laval folytatott, az egész kishivatalnoki, magántisztviselői kart maga ellen lázította. Kétségtelen, hogy a kommunista szavazatok nagy része ezek közül került

ki. Bár minden párt a frank leértékelése ellen foglalt állást, nehogy népszerűségét kockára tegye, nyilvánvaló azért, hogy a választók, akik pénzügyi kérdésekről nem tudnak teljesen érett véleményt alkotni, ha nem is a devalváció, mégis valamilyen új kísérlet mellett foglaltak állást. Maguk sem tudták, hogy mi legyen az, csak nem a teherviselés emelése, amely már kibírhatatlaná vált. Ennek az ellenkezője pedig az infláció és a leértékelés. Hogy ez miként fog bekövetkezni és milyen pénzügyi és szociális törvényhozás kíséretében, az erre adandó válasz bizonytalansága, a sötétbeugrás a doktrinér marxisták vezérlete alatt, az, ami aggodalommal tölti el a francia tőkéseket.

Λ III. Köztársaságban most először kerül szocialista vezetésű kormány uralomra. Nacionalizálási, erélyes vagyon- és jövedelemadó programja tökemenekülést okozott úgy, hogy a frank helyzete már az átmenet idejében, amely alatt az új parlament Összeilléséig az alkotmány értelmében a régi kormány a helyén marad, megrendült és egy pillanatban úgy látszott, mintha a devalváció népszerűtlen lépését a Sarraut—Régnier-kormánynak kellene megtennie, a Blum-kormányt hagyva a lépés előnyeinek learatását. A prezumpatív miniszterelnöknek, a szocialista-vezér nagytőkés Léon Blumnak azonban sikerült egy-két nyilatkozatával, amelyben igyekezett a tőkét azzal megnyugtatni, hogy semmiféle veszélyes kísérletre nem készül, megállítani a zuhanási folyamatot. Így is a Banque de France egy hét alatt két és fél milliárd frank aranyat veszített, de még mindig 60%-on felüli fedezetet mutat ki. Kétségtelen, hogy a kormány programjában benne van a francia jegybank nacionalizálása és újjászervezése, amivel meg akarják törni a bank kormányzóinak hallatlanul nagy politikai befolyását. Ezenkívül egyelőre más veszedelmes pontot nem harangoznak be a szocialisták, viszont nehéz elképzelni, hogy ezt a mérsékelt, a kapitalizmust bizonyos mértékig kímélő irányzatot a marxista-szocialista, francia-szocialista, radikális és radikális-szocialista kormány-koalíció soká fenn tudja tartani, amelynek ahhoz, hogy parlamenti többsége legyen, szüksége lesz a 72 kommunista szavazatra. A kommunisták, Stalin instrukciói alapján, kijelentették, hogy nem lépnek be a kormányba. Nyilván, mert nem akarják magukat lejártni és mert sokkal elhatározóbb befolyást gyakorolhatnak a kormány politikájára kívülről, mint ha felelősséget vállalva bent ülnek. Ezt Léon Blumnak, bármily kényelmetlen volt is számára, bizony tudomásul kellett vennie. Az Öregedő szocialista vezérek pedig kormányzati tapasztalat nélkül mennek neki annak a nehéz feladatnak, hogy Franciaországot kormányozzák egy méreteiben még be nem látható pénzügyi és külpolitikai krízis kezdetén. Hogy mennyire kommunista befolyás alatt állanak, azt máris legjobban bizonyítja az a tény, hogy Léon Blum első állásfoglalása határozottan szankcionista volt és ő maga ilyen irányban befolyásolta már a Sarraut-kormányt. Közben parancs jött Moszkvából, hogy a szankciókat be kell szüntetni, mert ha Németország ellen a Rajna-megszállás miatt nem alkalmaztak szankciókat, abszurdum Olaszország ellen fenntartani azokat. Ilyen irányú kijelentést tett Litvinoff a Tanács titkos ülésén Genfben és ugyanígy nyilatkozott Thorez kommunista vezér a francia lapokban. Moszkva számára, amely külpolitikájában is tartózkodik minden doktrinárizmustól, az ellenség Németország, a nemzeti szocializmus. Józan realizmussal nem a Népszövetség arcának megmentését, hanem legveszélyesebb ellenfele, a Német Birodalom tönkretételét szorgalmazza. Mindebben megdöbbenő látvány, hogy Franciaországnak egy német-nevű, zsidó származású miniszterelnöke legyen, akit a háttérből a moszkvai III. Internacionále dirigál. Ez a Franciaország pedig tulajdonképpen nem idegenkednék attól, hogy Németországgal megegyezzenek.

Az ma már kétségtelen, hogy a rajnai konfliktus le van zárva. A tárgyalások Anglia és Németország között oly lassan haladnak, a locarnói hatalmak semmiféle állásfoglalásra nem képesek, hogy közben a németek lázas erővel viszik előbbre az erődítmények kiépítését. A francia-német érintkezés így áttolódott Londonba, amely quasi a Locarno-hatalmak nevében már az áprilisi Tanácsülésen vállalta a közvetítést Berlinnel. Ennek az akciónak az első lépése egy kérdőív volt, amelyet a többi locarnói hatalmakkal egyetértésben Nagy-Britannia berlini nagykövete nyújtott át a kancellár távollétében a birodalmi külügyminiszternek. Hetekig tartott, amíg ezt a kérdőívet az angol kormány létrehozta. Különös okmány ez: enyhén, majdnem önmegalázóan van megfogalmazva, csak hogy barátságos benyomást keltsen Berlinben, viszont francia befolyás alatt egynéhány olyan kellemetlen kérdést intéznek Berlinhez, amely alkalmas arra, hogy a német olvasó vérét arcába kergesse. Annál inkább, mert egész különös módon az angol kormány a kérdőívet tartalmazó levelet az átadást követő nap hirtelen nyilvánosságra hozta. Nyilvánvaló, hogy ilyen kényes diplomáciai tárgyalást nem lehet a nagy nyilvánosság előtt lefolytatni, tehát ha bevonják a nyilvánosságot, azzal a sikert kockáztatják. A nyilvánosságra hozatal oka valószínűleg az volt, hogy több kormány lévén bevonva a tárgyalásokba, a régebbi tapasztalatok alapján indiszkrécióktól féltek s ezeknek csak egy autentikus közléssel lehetett elébevégni.

A kérdések legérdekesebbje, amely egyben a legbántóbb is, arra vonatkozik, vajjon Németország abban a helyzetben érzi-e magát, hogy kész „őszinte szerződéseket“ kötni? A kérdőív arra mutat rá, hogy fontos előre tudni, vajjon az egyik szerződő fél később nem fogja-e kötelezettségeit megtagadni azzal az indokolással, hogy, amikor megkötötte a szerződést, nem volt abban a helyzetben, hogy kötelező szerződést kössön. A továbbiakban megkérdik, vajjon Németország hajlandó-e a Rajna-vidék újramegszállása után Európa mai területi és politikai státusát tiszteletben tartani? Egyike a legfontosabb kérdéseknek, amelyiknél felfedezhető a francia, sőt a moszkvai befolyás, arra vonatkozik, hogy vajjon Németország hajlandó-e nemcsak közvetlen szomszédaival, hanem Szovjetországgal is megnevezési szerződést kötni.

A kérdőív eredménye egyelőre negatív. Hitler fogadta az angol nagykövetet és hosszabb tárgyalás után közölte a nyilvánossággal, hogy Németország a mai cseppfolyós nemzetközi helyzetben jobbnak véli elhalasztani a válaszadást. Amilyen nehéz Németország gazdasági és pénzügyi helyzete, annyira előnyösen alakul külpolitikai pozíciója. A két diktatúra szinte öntudatlanul — mindenesetre nem kölcsönös megegyezés alapján — egymás kezére játszott az utóbbi másfél év alatt, aminek azért sok tekintetben nehéz a lélektani alapjait kikutatni. Hiszen alig néhány héttel az általa Összehívott stresai értekezlet után Mussolini megindította azt a hadjáratát, amely világosan hivatva volt arra, hogy a stresai frontot darabokra törje. Ezzel alig egy évvel a Dollfuss meggyilkolása után hozzájárult Németország presztízisének emeléséhez és hatalmi helyzetének megjavításához, ami egyenes vonalban vezetett el a Rajna-vidék megszállásához. Hiszen ha az angol-francia-olasz viszony jó lett volna s Anglia nem lett volna Franciaország ellen elkodvetlenedve a szankciós politika lanyha alkalmazása miatt, Hitler valószínűleg nem kockáztatta volna meg a március 7-1 aktust. A Rajna-vidék remilitarizálása, ha egyszer befejezett tényé válik, tulajdonképpen szabad kezet ad Németországnak Kelet felé, mert sebezhető oldalát sértetlenné teszi. Bizonyos viszont az is, hogy a rajnai újrafegyverzés Mussolini helyzetét azon pillanatban, amikor az olaj-szankciók ismét fenyegettek, egy csapásra megkönnyítette és diplomáciailag megnyitotta számára

az utat Addis-Abeba felé. Ma azonban nincs az a jóstehetségű politikus, aki előre meg merné mondani, hogy vájjon az angol-német közeledés vagy az olasz-német közeledés válik-e valóra. Pillanatnyilag legvalószínűtlenebbnek a szerencsétlen stresai front helyreállítása látszik.

A Rajna-vidék újramegyszállása óta a nemzetközi politika és sajtó ismét telve volt Ausztriát illetően nyugtalanító hírekkel. A vélelem az volt, hogy a nemzeti szocialista párt, a március 7-1 bevezetett tény feletti sikerén felbuzdulva, most Kelet felé szeretne kísérletet tenni, bízva abban, hogy a nagyhatalmak ismét nem lesznek akcióképesek, különösen, mivel az egyetlen tettekre kész hatalom közöttük, Mussolini, túlságosan el van foglalva Abesszíniával. Hiába tett Hitler legkategorikusabb nyilatkozatokat és ajánlott fel keleti és délkeleti szomszédainak is megneemtámadási egyezményt, Ausztria helyzetét ismét kritikusnak tekintették. Hozzájárult ennek a véleménynek a terjedéséhez az osztrák Phoenix-biztosító botránya, ami kissé megrázta erkölcsi alapjaiban az osztrák kormányzati rendszert, amikor kiderült, milyen Összegek kerültek korrupciós célból a kormányhoz közelálló körök kezébe. Ennek a fejleményeként mind feszültebbé vált a viszony a kormány alapját alkotó úgynevezett Hazafias Front keresztényszocialista és Heimwehr elemei között. A kormány hirtelen elhatározása, hogy bevezeti az általános védkötelezettséget, figyelmeztetés volt a Heimwehrnek, hogy napjai meg vannak számlálva. Hiszen a hadsereg megnagyobbításának egyik célja éppen a para-militáris alakulatok felszívása volt. Ausztria pénzügyileg sem bír el magas létszámú állandó hadsereget és a nemzet testén élő védelmi alakulatokat. Ennek tudatában jelentette ki Starhemberg herceg egy vidéki gyűlésen tartott beszédében, hogy a Heimwehrhez csak holtteste felett lehet hozzányúlni. Bármennyire igyekezett is Schuschnigg kancellár barátságos viszonyát Starhemberghez fenntartani, Heimwehr-csapatok tüntetése ellene és a keresztényszocialisták gyűlölködő kirohanásai Starhemberg ellen, igen veszélyes színben tüntették fel a kabinet és a Hazafias Front egységét. Ebben a helyzetben a fiatalosheví szövetségi vezér-herceg üdvözlő táviratot eresztett meg Mussolinihoz címezve, amelyben ünnepelte a demokratikus álnokság és demagóg hazugságok felett aratott győzelme alkalmából. A francia és angol kormányok ezáltal az elírás által találva érezték magukat és követeik útján élesen tiltakoztak az ellen, hogy az osztrák kormány egyik tagja így nyilatkozzék róluk. Schuschnigg kancellár Örömmel ragadta üstökön az alkalmat, hogy turbulens munkatársától szabadulhasson. A kormányrekonstrukció néhány óra alatt kész volt. Starhemberg herceg kivált és a Hazafias Front vezetését Schuschnigg vette át, amivel egyeduralomra tett szert Ausztriában. Pillanatig sem lehet kétség aziránt, hogy Schuschnigg továbbra is fenntartja a római protokollokban lefektetett politikai irányvonalat. Erről az oldalról semmiféle bizonytalanság nincs. De bizonytalan a helyzet Ausztriában abban az irányban, vájjon sikerül-e a Heimwehrt tényleg lefegyverezni, anélkül hogy vagy az állam rázkódnék meg alapjaiban, vagy a megfenyegetett Heimwehr csatlakoznék a nácihoz. Nem valószínű, hogy ez a kérdés hosszú ideig napirenden maradjon. Mussolini mindenesetre mérséklően igyekezett hatni a hercegre s így talán remélhető, hogy rövidesen az állam érdekeit szolgáló megegyezés jöhet létre a szövetségi kormány és a Heimwehr-szervezet között, amely iránt utóvégre sok hálával kell tartoznia a mai Ausztria kormányának, de még lakosságának is.

MAGYAR KISEBBSÉG JUGOSZLÁVIÁBAN

A délvidéki magyarság a politika mérlegén — Egy belgrádi magyar tankönyv — Az újvidéki magyar östehetségek kiállítása — Zenta nem kap főgimnáziumot — Az óbecsei Magyar Népkör működése és a vajdasági magyar írók jutalmazására kitűzött ezüstkoszorú-jelvény — Magyar Népolvasókör alakult Nagybecskerekén — Szerb színészet támogatása a kisebbségek pénzén — Magyar műkedvelés „technikai akadályokkal” — Egy meg nem tartott gazdatanfolyam Székelykevéen — A vajdasági malomipar és a lisztkivétel csődje.

A JUGOSZLÁVIAI magyar kisebbség politikai hovatartozása a volt magyarpárti vezetőférfiaknak., de a többségi szerb politikusoknak is egyaránt nagy gondot okoz. Míg előbbieket egy önálló magyar kisebbségi politikai pártban, addig utóbbiak a jugoszláviai radikális egységpártban (Jugoslovenska Radikalska Zajednica) látnák legszívesebben a magyarságot. Mint korábbi beszámolóinkban megírtuk, egy jugoszláviai választás kiírása könnyen megtörténhet s a különböző politikai pártok máris komoly propagandamunkát fejtenek ki a választók megnyerésére, illetve a választások előkészítésére. Így a kormány radikális egységpártja részéről Sztankovics földművelésügyi miniszter maga járta végig a vajdasági (főleg a kisebbségek által lakott) községeket és különböző ígéretekkel édesgette a J. R. Z. táborába a hiszékeny magyarokat és németeket.

A feloszlott jugoszláviai Magyar Párt egykori képviselője, dí. Strelitzky Dénes, a jugoszláviai magyar kisebbség jövő feladatairól és politikai orientációjáról a Törökkanizsán megjelenő Jugoslovenski Sever című hetilapban nyilatkozott. A nyilatkozat szerint a földművelésügyi miniszter vajdasági politikai körútja után a magyarság soraiban erőteljesebb politikai mozgalom tapasztalható, de jelentős átcsoportosulás is a volt magyarpárt híveinek sorában. A kisebbségek dilemma előtt állanak, — mondja a nyilatkozat — hogy belépjenek-e a kormány radikális pártjába, vagy pedig a volt magyar párt esetleges életrekeltését várják meg. Bár ez utóbbira alig van kilátás, mert a mai törvényes előírások nem teszik lehetővé a magyarság régi politikai csoportosulásának felújítását.

Strelitzky Dénes nyilatkozata a délvidéki magyarság nagy szervezetenlenségét tükrözi vissza, amit maga is beismer nyilatkozatának további részén. Ennél is súlyosabb azonban az a körülmény, hogy a magyarság mint a múltban, úgy ezúttal is a kormányzó radikális párt áldozatául eshetik egy-két ígéret árán. Ami pedig a volt magyarpárti képviselő nyilatkozatának befejező mondatát illeti, sajnos, egy cseppet sem megnyugtató, hogy ő a jugoszláviai magyar kisebbség részére csupán néhány alapvető kívánságának teljesítését kérte és reméli, hogy a kívánságok teljesítése elől nem fognak kitérni. Vájjon milyen megnyugvást és eredményt jelenthet a politikai jogaitól megfosztott délvidéki magyar kisebbségnek, hogy a múlt tapasztalatai szerint újabb ígéretet kaphat majd a kormánytól. Ígéretet, amelyet az éppen úgy nem fog megtartani, mint ahogyan eddig soha sem tartotta meg. Hiszen a félmillió délvidéki magyarságot ezidőszert is egyetlen „hivatalból rendelt” képviselő képviseli a belgrádi szkupstinában, holott számarányához viszonyítva legalább 6—8 képviselője kellene hogy a törvényhozás házában üljön. Arról pedig csak keserű szájjal lehet megemlékezni, hogy amíg a megszállt Délvidék magyarságának „berendelt” képviselője a szkupstinában a költségvetési vita során tele szájjal szónokol a jugoszláviai magyarság lojalitásáról és megelégedettségéről, addig a valóban lojális magyarságot egymásután érik a hatóságok részéről a legdurvább sérelmek és a legillojálisabb bánásmód.

Utóbbi beszámolómban a délvidéki magyar kisebbségi tanerőknek Dél-Szerbiába, Bosznia-Hercegovinába és Macedóniába való kényszer-áthelyezéséről emlékeztünk meg. Ezúttal pedig egy jugoszláviai magyar tankönyvvel a kezünkben arról szeretnénk beszámolni, milyen tankönyvből okul egy jugoszláviai magyar tanuló. A könyv címe: „Emlékeztető“, a magyar tannyelvű elemi iskolák harmadik osztályú tanulói részére. Szerzője Rabrenovics Milán, aki a könyvecskét eredetben szerb nyelven írta meg, fordítója pedig egy másik szerb, Milutinovics Dusán. A könyvet szerb nyomda készítette Belgrádban; rosszul fordított címe pedig „ismer-tető“ akar lenni a gyakorlati élet fogalmairól. A sajtó- és helyesírási hibák tömkelegén átvergődve, megállapíthatjuk, hogy a könyvecske primitív ábrázoló képei szerb kliséről, szerb magyarázó szöveggel készültek. Ami pedig az egyes fogalmak „magyarázatait“ illeti, azok egyenesen döbbenetes képét nyújtják annak, hogyan fest egy olyan magyarnyelvű tankönyv, amelyet eredetileg szerbül írnak meg és fordítója is a magyar nyelvvel alaposan küzködő szerb ember. Mindjárt az első oldalon, az évszakok felsorolásánál, az esztendőt az ősszel kezdi és a nyárral véli befejezettek. A hasznos növények között a hárs- és az akácfa felsorolása után „a szerdar-fa azért hasznos növény, mert levelével a selyemhernyót etetik.“ Az állatvilágról szólván, „az őz és szarvas a fák fiatal hajtásait és kérgeit eszik.“ Az állatok közül pedig „a farkas télen, amikor nagyon éhes, az embert is megtámadja és szereti a magányt s csak télen verődnek össze nagyobb farkákban.“ —, „Növényeink megtermékenyítését a rovarok eszközük.“ Azután a rétről azt mondja, hogy „olyan mező, amely a kaszálón kizöldül, a lekaszált füvet pedig szénának hívjuk.“ A folyóvíz magyarázatát következőképpen adja elő a kitűnő tankönyv: „A forrás vize lefolyik a hegyről és patakocskát képez, másokkal egyesülve, patakot alkot, a patakok folyócskát, a folyócskák pedig nagyobb és nagyobb folyót alkotnak.“ Ezek szerint a forrás, ér, csermely, patak, folyó és folyam fogalma mindörökre titok marad a magyar nyelv árnyalati elemeivel nem rendelkező tankönyv miatt. A tengerről ugyanez a tankönyv azt mondja: „valamennyi folyó a tengerbe (!) Ömlik, azért olyan mély és nagy a tenger, hogy az egyik partról nem lehet a túlsót látni.“ Azután „a halak teste többnyire házi-cserép módjára elhelyezkedett pikkelyekkel van fedve és a hal tojásból kell ki.“ Ami pedig a fürdés egészségi előnyét a szervezetre jelenti, így fogalmazza meg: „A fürdés által sok betegség kigyógyul» vagy elhárul.“

Az újvidéki Református Olvasókör nagyszabású közművelődési terveinek megvalósítása során újabb lépést tett. Az egyesület legutóbb színműpályázatot írt ki, majd pedig a képzőművész-ös tehetségek felkutatására és felkarolására indított mozgalmat. Evégből kiállítást rendezett április hó folyamán a jugoszláviai magyar rajzoló-, festő- és szobrászöstehtetsegek alkotásaiból. A kiállítás iránt hatalmas érdeklődés nyilvánult meg, amelynek eredményeképpen több mint 300 kép, festmény, rajz, szobormű, faragás és dombormű érkezett be. A sok másoló-, utánzótehetség mellett Örvendően lehetett megállapítani, hogy néhány műkedvelő szobrász és festő egyéni, bár primitív alkotóképessége vitán felül áll. Ha a kiállítók közül tehát csak két-három östehtetsegek fejlődését lehet remélni és egyidejűleg ezek továbbképzését biztosítani, a kiállítást rendező újvidéki Ref. Olvasókör máris elérte célját és az arra érdemesek továbbképzésére a jugoszláviai magyar társadalom támogatását joggal elvárhatja.

Jugoszlávia második legjelentékenyebb magyar-szerb párhuzamos tannyelvű gimnáziuma Zentán van, amelynek régi sérélmé, hogy nyolc tanosztályos jellegét a tanügyi hatóságok megszüntették és csak mint négyosztályos, alsófokú gimnáziumot engedték működni. Jugoszlávia egész terü-

letén azóta is egyetlen nyolcosztályos gimnázium van. Szabadkán, melyben a kötelező államnyelv mellett magyartannyelvű oktatás is folyik. Most azután Zenta város képviselőtestülete beadványban kérte alsófokú gimnáziumának főgimnáziummá való átszervezését. E kérést a város magyarságán kívül a szomszédos (majdnem egészen magyar) községek, sőt Magyarakanizsa városa is évi 27.000 dinár iskolafenntartási segéllyel kívánta támogatni. A belgrádi vallás- és közoktatásügyi minisztérium azonban a napokban elutasította Zenta kérését s az elutasítást azzal indokolta meg, hogy az eddigi önkormányzati iskolák nem mutattak fel kellő eredményt; egyébként is a közeli városokban elég felsőfokú gimnázium van és így a zentai és környéki diákok ott folytathatják tanulmányaikat. Az elutasító végzés indokolásával kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy Zentához a legközelebbi nyolcosztályos gimnázium a negyven kilométernyire fekvő Szabadkán van, amely távolság iskolalátogatás szempontjából nem jöhet figyelembe. Ami pedig az indokolásnak az Önkormányzati iskolák ki nem elégitő tanoktatására vonatkozik, nem lehet kifogás a zentai gimnáziumra, mert mindenki által tudott dolog, hogy a zentai gimnázium nem önkormányzati, hanem állami tanintézet. Reméljük, hogy erről lassacskán a belgrádi közoktatásügyi minisztérium is tudomást szerez s a zentai állami gimnázium esetleges újabb kérésének elutasításánál ezt figyelembe veszi. Végül pedig a Magyarakanizsa által állami középiskola fenntartására felajánlott 27.000 dinár sem megvetendő összeg, ha arra gondolunk, hogy a jugoszláviai iskolák éppen nem nívón felüli felszerelésűek, amint azt az alábbiakból is látni fogjuk. Nagykikindán a képviselőtestület a város nehéz pénzügyi helyzete miatt beszüntette a helyi polgári iskola szubvencióját, amelyet a város már 30 év óta tart fenn. Április hónapban az intézet tanárai már a saját fizetésükből fedezték az iskolaszolga fizetését, irodaszereket, villanyszámlát, stb. költségeket. A szülők kétségbe vannak esve, hogy most a záróvizsgák előtt két hónappal tették lehetetlenné az iskola fenntartását és így a gyermekek egy teljes évet veszítenek. A legfőbb baj, hogy a háború előtt épített modern iskolaépületet az orosz „Invalidus-Otthonnak adták át s a polgári iskola egy rozoga, egészségtelen épületben maradt. Most az iskola fenntartásáról tárgyalások folynak a polgármester és a báni hivatal, valamint a minisztérium részéről, hogy az iskola pénzügyi alapjait újra megvessék.

Az óbecsei Magyar Népkör, amely a Vajdaság egyik legrégebb és legtekintélyesebb magyar kultúregyesülete, megtartotta idei tisztújító közgyűlését dr. Draskóczy Ede elnökletével. A közgyűlésen nemcsak az óbecsei, hanem a környékbeli testvéregyesületek is képviseltették magukat. Draskóczy Ede elnöki beszámolója után kihirdették a Kör vezetőségének határozatát, mely szerint a vajdasági írók egy-egy jelesének évente kiosztani szokásos ezüstkoszorút ezúttal Szirmai Károlynak, a Kalangya című irodalmi folyóirat főszerkesztőjének ítelték oda. Szirmai Károly méltán megérdemelte a kitüntetést, mert Szenteleky Kornél halála óta lankadatlan fáradtsággal és igyekezettel tartja kezében a vajdasági magyar irodalom irányítását, szervezését és végzi azt a tisztító munkát, amely nélkül a vajdasági irodalom hímes mezői elgazosodnának. Az óbecsei Magyar Népkört dicséret illeti azért az áldozatkészségért, amellyel a vajdasági magyar irodalom felkarolásában és a délvidéki irodalom jeleseinek kitüntetésében és buzdításában mindig előljár.

A jugoszláviai magyar kultúregyesületek száma eggyel szaporodott: Nagybecskereken Kelemen János hírlapíró (a Híradó szerkesztője) kezdeményezésére Magyar Népolvasókör elnevezéssel a magyar közművelődés terjesztésére egyesület alakult. A február 23-án közgyűlésileg elfogadott alapszabályt az illetékes hatóságnak jóváhagyás végett benyújtották. Az

egyesület egyik sarkalatos alapszabálypontja a többségi nép részéről olyan kevéssé honorált és már unalomig hangoztatott jugoszláv-magyar kultúr-közeledést hirdeti; ennek szolgálatában kíván állni az egyesület. Az egyesület tervbevelt könyvtár alapítása azonban jó szolgálatot tehet a könyvhiányban szenvedő bánati magyarságnak.

A vajdasági magyar műkedvelőkkel kapcsolatban leszögeztük már, hogy a hivatásos magyar színészet híján népnevelő szerepet töltenek be, azonban kizáróan a délvidéki magyarság anyagi támogatására és áldozatkészségére vannak utalva. Hivatásos színészettel csak a vajdasági szerbség rendelkezik, amely a bánai közművelődési osztálytól komoly anyagi támogatást kap. Ezt a támogatást sokalta most meg a bánai hivatal és a szerb színészetnek nyújtott szubvenciót jelentékenyen csökkentette, de egyben gondoskodott arról, hogy ez a megrövidítés végeredményben ne váljék kárára a vajdasági szláv színészetnek. Természetesen ez a gondviselő jóindulat most is csak a vajdasági magyarság és a többi kisebbség zsebéből nyilatkozott meg, amikor Szabadka és Ujvidék mozgószínház látogató közönségét a drágább mozijegyvásárlások után egy, olcsóbb jegyek vásárlása esetében pedig fél dináros külön színháztámogató illetékkel sújtották. Amíg tehát a magyar műkedvelés csak éppen, hogy vegetál, addig a vajdasági szerb színészet a kisebbségek pénzéből él és virágzik.

Az újvidéki Magyar Polgári Daloskor a „Szuhay“ című háromfelvonásos vígjátékot készítette elő bemutatásra. Az előadást azonban „előre nem látott akadályok“ miatt az utolsó percben el kellett halasztani.

A temesmegyei Székelykevévén a helyi gazdakör négyhetes gazdatanfolyamot akart rendezni; a hatóságok azonban nem engedélyezték, mert magyar nyelven akarták megtartani. Csak természetes, hogy a gazdasági élet fejlődésének ilyen gátló körülményei a gazdálkodó egyén és a gazdasági vállalkozás alakulására egyaránt visszahatnak, mint azt például a valamikor virágzó bácskai és bánati malomipar válsága mutatja. Az alábbi táblázat szomorú körülményeit tükrözi annak, hogy hová süllyedhet egy iparág, ha lépten-nyomon az adóprés és a sovíniszta szempontok rideg gátlásaiba ütközik. A vajdasági malomipar hatalmas visszaesését a legutolsó 16 év liszt kiviteli statisztikája világítja meg legjobban:

<i>Év</i>	<i>liszt kivitel millió dinárban</i>		
	<i>Év</i>	<i>Év</i>	
1920	96·8	1928	8·0
1921	127·0	1929	35·2
1922	142·0	1930	28·0
1923	239·0	1931	8·8
1924	348·7	1932	7·8
1925	201·0	1933	4·0
1926	163·7	1934	3·9
1927	61·8	1935	3·6

A lisztexportot tehát az 1924-ben elért 348 milliós legmagasabb értékéről az elmúlt évben ennek századrészére zuhant alá. A délszláv liszt legjobb vevői Ausztria, Cseh-Szlovákia és Olaszország voltak. 1924-ben az osztrák kivitel értéke még 172.5 millió dinár volt, míg 1934-ben már csak 3.5 millió. Csehország 1924. évi 120 milliós és Olaszország 1923. évi 30.6 milliós liszt-kivitele 1934—35-ben teljesen megszűnt. Egy iparágak ilyen hatalmas válsága mellett a jugoszláv kormány legfőbb gondja, hogy a szintiszta magyar lakosságú Székelykeve gazdanépe milyen nyelven tart gazdasági tanfolyamokat.

BUDAPEST FELMÉRÉSE

HA SZIGORÚAN SZAKKÉRDÉS is, mégis kevés budapesti polgár nem tud arról, hogy fővárosunkban megkezdődött és folyik a nagy mérnöki művelet: a városmérés. A részletekről már természetesen kevésbé van tájékoztatva a nagyközönség s azért van, hogy ezzel kapcsolatban sokszor egészen ijesztő tájékoztatanságra valló hozzászólásokat, terveket és eszméket hallunk.

Egy nagyváros életének végtelenül sok kapcsolata van a műszaki tudományokkal. Az utak, a villamos, autóbusz, gáz és villany, a telefon, rádió, az építkezés, a víz, sőt néha még a levegő is (ventilátor) a műszaki munka eredménye. Nem tehetünk egyetlen lépést sem egy nagyváros területén, anélkül hogy bele ne bukkanánk a mérnöki alkotásokba. Budapest főváros költségvetési kiadásainak csaknem háromnegyedrészt műszaki munkákra fordítja.

Ennek a rendkívül sokféle és sokoldalú munkának észszerű megszervezése a világ összes nagy városainak egyik legnagyobb feladata, hiszen mindenütt súlyos milliókról van szó, a város polgárainak verejtékes adójáról, amelynek legcélszerűbb és leghelyesebb felhasználása a város vezetőségének mindenütt legfőbb kötelessége. Hozzá nem értő szemlélőben is a legnagyobb visszatetszést szüli az a látvány, mikor az utcát egyik hónapban a vízvezeték, másikkban a gáz, harmadikkban az útkövezés miatt bontják fel.

A nagyvárosok műszaki munkái észszerűen csak úgy szervezhetőek meg, ha biztosítva van számukra az egységes vezetés és a közös építési terv. Azért látjuk mind több metropolisban, hogy a műszaki ügyek irányítását külön mérnöki képesítésű vezetőre bízzák, sőt nem egy helyen a város polgármesterévé is mérnököt választanak. Ezért nem lehet már tovább halasztani Budapesten sem a műszaki alpolgármesteri állás megszervezését, hogy itt is biztosítsák a műszaki alkotásokat végző osztályok egységes és szakszerű irányítását.

A másik követelménynek: a közös építési tervnek viszont legelső feltétele egy az egész város területére kiterjedő városszabályozási terv. Ma már alig van Európában nagy város, amely nélkül merné irányítani a város állandóan zajló építkezési életét. Nemcsak a nyugati fővárosoknak Stockholmtól-Bemig, de még a balkáni Belgrádnak is az volt a világháború után az első dolga, hogy nemzetközi tervpályázat útján (amelyet éppen magyar mérnök nyert meg) elkészíttette szabályozási tervét. Hogy mit jelent a rendezési terv hiánya, azt rögtön

megértjük, ha például arra a Bethlen-udvarra gondolunk, amelyet felépítése után egy évtizeddel már le kellene bontani, mert a megnyitandó utca vonalába esik. Az így teljesen haszontalanul kidobott száz-
ezrekért viszont tárgyilagosan senki sem tehető felelőssé, mert Budapestnek ma sincs városrendezési terve.

Ennek a tervnek az elkészítését, mint Futaky Zoltán írja „Buda és Óbuda felmérése.. c. munkájában, már 1860-ban „elodázhatatlanul sürgősnek.. mondták s a Közmunkatanács már 1870 július 26-án tartott ülésén kimondta, hogy „szab. kir. Buda főváros összes határa háromszögíttetni és részletesen felmérteni szándékolttatik abból a célból, hogy a pontos fekráji térképek alapján az építkezési és szabályozási vonalak véglegesen megállapíthatók legyenek“.

A szabályozási tervnek, de az ezen kívül eső minden műszaki munkának is egyetlen biztos alapja a szabatos várostérkép. Ennek az elkészítése a célja a most folyó városmérésnek.

A nagyközönség tájékoztatlan tagjaitól nem egyszer hallottam az ellenvetést, hogy: miért kellene Budapestről új térképet készíteni, hiszen akármelyik könyvkereskedésben meg lehet kapni egy-két pengőért a főváros nagyon jó és pontos térképét, amelyen még a legkisebb lépcsők, erdei ösvények is rajta vannak.

Ennél a kérdésnél először is tisztában kell lennünk azzal, hogy térkép és térkép között nagy különbségek lehetnek. Budapestnek valóban nagyon jó átnézeti térképei vannak, de hiányzik a jó részletes térképe. A kettő között a különbség a méretarányban van. A közforgalomban levő térképek méretaránya többnyire 1:25.000 vagy ekörül van s ez azt jelenti, hogy a térképen egy centiméternek látszó távolság a valóságban 250 méter. Ezen a térképen az emberi szemmel érzékelhető legkisebb méret körülbelül öt méternek felel meg a valóságban. Ezért kell ezeket a térképeket teljesen eltorzítani s az utcákat, hidakat három-négyszer olyan szélesre rajzolni, mint amennyi a pontos ábrázolás szerint azokat megilletné. Ez persze azzal jár együtt, hogy a háztömbök minden oldalról megkeskenyedve s néhol teljesen megváltozott alakokkal kerülnek a térképre. Ezek az átnézeti térképek csak tájékozódás és turisztika szempontjából használhatók fel, de azokról pontos méreteket levenni lehetetlen.

Van részletes térképe is Budapestnek.

Már II. József felmérte Budát és Pestet is 1785—87-ben annak a kornak egyik legkiválóbb magyar mérnökével: Bállá Antallal.

1830-ban a katonák mérték fel a két várost.

1867 és 1874 között pedig először Pestet mérette fel a városi tanács Halácsy Sándor magánmémökkel, azután Budát és Óbudát mérette fel a Közmunkatanács.

Az akkor készült térképek méretaránya a beépített területeken i: 720, a külsőségekben 1:1440. Vagyis a belsőség! lapokon egy centiméternek 7.2 méter felel meg, tehát az épületeknek 15 centiméternél nagyobb kiugrásait már ábrázolni lehet rajtuk. Ezeknek a térképeknek az eredeti példányai üveglapokra ragasztott papirosra készültek, aminek az volt a célja, hogy a papirosnak a hőmérséklet és nedvesség hatására bekövetkező méretváltozásait kiküszöböljék s ezzel a térképre

felrakott méreteket megőrizték. Ezek Budapest híres „üveglemezei“, féltve őrzött kincse a főváros III. ügyosztályának. Ma ezek szolgálnak alapul a főváros egész műszaki közigazgatásának.

Ha az ember megnézi ezeket az üveglemezeket, kétségbeesetten csapja össze a kezét: hát lehet ezek után ma még dolgozni?

Budapest a térképek készítése óta eltelt 65 esztendő alatt világvárossá lett, a 280.000 lakos egymillióra szaporodott. Egész új városrészek keletkeztek s a térképen még szántóföldnek jelölt területeken ma már épülettömbök állanak és villamosok csilingelnek. A Dunán 1870-ben még csak az egyetlen Lánchíd vezetett át, a Szabadság-tér helyén ott állott az ormótlan Neugebäude. Az Andrassy-út helyén még apró viskók dülöngéltek s a Műegyetem helyén még a Lágymányosi-tó csobogott. Még a Margitsziget alakja is egész más volt: a délnyugati sarkán egy kis fiók félsziget nyúlt ki belőle.

Budapest legpontosabb térképe még ezt az állapotot tünteti fel.

A másik hiánya az üveglemezeknek az, hogy a városkép mellőzhetetlen adatai: a magassági méretek csak az akkori beépített területeken vannak meg. Az új utak, csatornák, vezetékek azonban mind a város többi, akkor még beépítetlen részén folynak, amelyekben manapság minden egyszerű küszöbmagasságot csak hosszadalmas és költséges színtezéssel lehet megállapítani.

Az üveglemezek harmadik baja magas életkoruk. Olyanok, mint az öreg csatár, aki már nagyot hall, rövidet lát és akinek egy ép szerve sincs. Bármennyire kímélik is ezeket a térképeket, mégis rendkívül elvannak nyúve, vannak olyan foltjaik, s nem kis számmal, ahol már az egész rajz a felismerhetetlenségig elkopott. Ilyen térképekről kell aztán a telekhatárokat kitűzni olyan területeken, ahol a négyszögölnek tizedrésze is érték! Valóban csak a székesfőváros mérnöki karának eléggé nem méltatható érdeme, hogy az egész műszaki közigazgatás nem került még a csőd szélére.

ÉRDEMES-E egyáltalán ilyen nagy költséget igénylő térképet készíteni, ha 40—50 esztendő múlva már hasznavehetetlenné válik? — ez a kérdés tolul a fentiek ismerete után az ember ajkára.

Ez a kérdés nem egészen indokolatlan. A felmérést ma már valóban úgy kell berendezni, hogy azt ne kelljen minden emberöltőben megismételni. Ezt két feltétel betartásával lehet elérni. Az egyik a számszerű felvételi eljárás, a másik a folyamatos és állandó nyilvántartás.

A régi mérések „rajzi felvételek“ voltak, ami annyit jelent, hogy az eredeti térképlapokat, az üveglemezeket künn a helyszínén rajzolták olyan módon, hogy egy-egy ponton felállva a rajzasztallal, az onnan látható házsarkokat és egyéb tárgyakat távcsővel beirányozták s azután a távcsőhöz rögzített vonalzóval meghúzták a megfelelő irányvonalat. Ezt vagy egy másik pontból meghúzott irányvonallal metszették át, vagy felrakták rá a megmért távolságot. Így kapták meg az egyes pontokat, de az egész mérés eredményét csak a térképen levő rajz őrizte meg. Ha a térkép egy sarkára ráömlött a tusos üveg, akkor azon a részen az egész mérés eredménye megsemmisült.

Mint Oltay professzor „Adatok a magyar geodézia történetéhez“ című közleményében kimutatja, magyar mérnöké: Gáti Istváné az érdem, hogy már 1835-ben hirdette ennek a rajzi felvételnek a hátrányait s ehelyett a ma „számszerű felvételnek“ nevezett eljárást javasolta, amelyet ő a következőképpen ír le: az ajánlott új eljárás szerint a mérnök „térképet a helyszínen nem készít, hanem csak alaplineákat mér, trianguláz (háromszögei) és szögleteket vesz (szöget mér), ezeket felírja és térképeit honn a szobájában készíti, hol az papiros és tábla az időnek viszontagságainak kitéve nincs és ez mellett az térképek egyszerre — az mint kívántatik — kisebb vagy nagyobb idomzatban készíttetnek, sőt jegyzőkönyvét is oly érthetőleg és világosan vezeti, hogy az alaplineákból és szögletekből a felszámolások által meghatározott pontokat mindenki, még 1000 év múlva is felrakhatja, az térképet elkészítheti és — bár az egyszer felrakott térkép idővel megrongyollik, avagy mérnöki tekintetből hasznavehetetlenné válik is, az írt jegyzőkönyvből ismét más tökéletes térképet állíthatni elő“.

A főváros az új felmérés munkálatainak irányítására egy három tagú szakértőbizottságot kért fel, amelynek tagjai Oltay Károly műegyetemi tanár, Szilágyi Béla min. tanácsos, az állami földmérés vezetője és Kempelen Ágoston, a főváros városrendezési ügyosztályának vezetője. Magyarország legelső geodétáinak ez a triumvirátusa biztosíték arra, hogy Budapest felmérése valóban a legtökéletesebb módon lesz végrehajtva. Az eredeti felmérési adatokat tehát itt sem a romlékony térkép, hanem jegyzőkönyvek őrzik, amelyeket megfelelő számban lehet sokszorosítani s az egyes példányokat külön-külön őrizni. Ezekből a térképet bármikor újra lehet rajzolni.

Hogy az eredetileg tökéletes térkép állandóan megbízható, vagyis Budapest területének valóban hű tükre maradjon, azt a szabatos nyilvántartás biztosítja. Ez alatt azt kell értenünk, hogy az új térkép elkészítése után a fővárosnak gondoskodnia kell arról, hogy a terepen történt minden legkisebb változást azonnal bemérjenek és térképezzenek az ezzel megbízott mérnökei, akár a természet okozta azokat a változásokat (hegyomlás, vízmosás, iszapolás), akár az ember (építés, bontás, telekmegosztás).

Az egyszer elkészített térképek tehát most már sokkal hosszabb életűek lesznek, mint az ezelőttiek. A rájuk fordított összeg tehát hosszú évszázadokig kamatozó befektetés lesz.

A költségek felemlítésénél a műveltebb újságolvasók rendszerint a légifotogrammetriát szegezik a mellünknek, amelyről a legtöbb ember azt hiszi, hogy lényegesen olcsóbban készít ugyanolyan jó térképet, mint a földi eljárások.

A légifotogrammetria a legújabb térképezési eljárás, amelynél a terepet repülőgépről lefényképezik s a fényképekből különböző igen bonyolult műszerek segítségével rajzolják meg a kívánt térképet. A légifelvételt várostérkép készítésére már 1928-ban felhasználta Berlin. Az ottani tapasztalatok Rédey László közlése (Berlin légifelvétele) szerint azt bizonyítják, hogy a kétféle eljárás között, az ellenkező hiedelmek dacára, semmiféle árbeli különbség nincs, de a légifelvételnek igen nagy hátránya, hogy nem ad számszerű mérési eredménye-

két, tehát ez is csak rajzi eljárásnak tekintendő. Szabatos várostérképek készítésére ma már külföldön sem kísérleteznek a fotogrammetriával, hanem csak egyébként megközelíthetetlen terepeknél (Karakorum) vagy kisebb pontosságot kívánó értéktelenebb területeknél (Svájcban a havasi legelők) használják térképezésre. Ezenkívül azt is figyelembe kell venni, hogy a légifelvétel a messziről nem látható határvonalakat, a fával benőtt terepek képét egyáltalán nem tudja feltüntetni s ezért sok kiegészítő földi mérést is kell mellette végezni.

A VÁROSTÉRKÉP ELKÉSZÍTÉSÉNEK első lépése a háromszögelés.

Ha hidat építünk, először megfelelő távolságban a szilárd, mozdulatlan pilléreket kell elkészíteni, amelyekre a híd szerkezet biztosan támaszkodhatik.

Ilyen pillérei a felmérésnek a háromszögelési pontok. Ezek biztosítják a sok apró részlet között az egységet és az összefüggést.

Hogy mi a háromszögelés, azt is elég egyszerű megérteni még annak is, akinek az ismereteiben a sinus-cosinusok csak rosszemlékű középiskolai abrakadabrák. A háromszögek oldalainak hosszúsága s a két-két oldal által bezárt szögek közt pontosan meghatározott összefüggések állanak fenn, amelyek révén, ha valamely háromszög oldalainak a hosszúságára van szükségünk, elegendő az egyik oldal hosszát és két szöget megmérni s ezekből az adatokból a két ismeretlen oldal hosszát egyszerű számítások útján megkaphatjuk. A háromszögelés tehát szögméréseket végez, hogy ezekből hosszakat, távolságokat számíthasson. A nem szakember ezen mindig csodálkozik. „Hogyan“ — mondja — „hiszen ezeket a szükséges hosszúságokat sokkal egyszerűbb volna közvetlenül megmérni, hiszen hosszát mérni csak könnyebb, mint azokat az érthetetlen szögeket.“

A valóságban a dolog éppen ellenkezőleg van. Szöget mérni sokkal egyszerűbb és könnyebb, mint távolságot — legalább is annak, aki mindkettőhöz egyformán ért. Azután itt olyan távolságokat kellene megmérni, mint a Gellért-hegy és Hármashatárhegy közötti elméleti vonal. És ezeket a hosszakat nemcsak egyszerűen meg kell mérni, hanem müliméteres pontossággal kell megmérni, ami közvetlen hossz-mérések révén kedvezőtlen terepen teljesen elképzelhetetlen volna. Ezért a mérés úgy van berendezve, hogy csak az első háromszög egyetlen oldalát mérik meg. Ebből a szögmérések segítségével kiszámítják a másik két oldalt, amelyek további, rájuk épített új háromszögeknek szolgálnak számítási alapul. Így számítják ki egyik háromszöget a másiktól, míg végre az egész terület be van hálózva s ismét visszértünk a kiindulási ponthoz. A számításoknak üyen, egymáson felépülő berendezése okozza azt, hogy a legelső vonal, az egész mérés „bázisa“ gyanánt szolgáló alapvonal megméréseben elkövetett esetleges hiba a későbbi háromszögek számítását mindig nagyobbra növekedve terheli. Ezért fontos az, hogy az alapvonal megmérése a lehető legnagyobb pontossággal történjék.

A budapesti alapvonalat, amelynek helyét Oltay professzor a szentendrei sziget déli csúcsán jelölte ki, 1933-ban mérték meg. A vonal hossza 3576 méter. Két végén megfelelő építményekkel van bizto-

sítva s az egész vonal 24 méterenként leásott faoszlopokkal volt kijelölve, amelyek tetején egy-egy indextest volt felerősítve. Az indextestek rendkívüli finomságú vonalainak távolságát a legkisebb hőtágulású, úgynevezett invar-drótból készült mérőeszközzel mérték meg.

Itt talán érdekes megjegyeznünk, hogy mivel a magyar bázismérő-készülék is sok egyéb értékünkkel együtt az utódállamoknak zsákmányává vált, új készülék pedig csak évekig tartó laboratóriumi vizsgálatok után válik használhatóvá, a fővárosi alapvonalméréshez Oltay professzor személyes kapcsolatai révén Ilmari Bonsdorff tanár, a finn Geodéziai Intézet vezetője és a finn kormány teljesen ingyen bocsátották rendelkezésünkre a saját nagyértékű készüléküket. A finnek nemesszívúsége odáig ment, hogy még a készüléknek a mérés előtti és utáni komparálását is teljesen ingyen végezték el, pedig ez is elég költséges művelet.

Ezzel a nikkelaacél ötvözetből készült dróttal mérte meg a műegyetem geodéziai tanszéke a budapesti alapvonalat. Ennek a bázismérésnek a megszervezése is egészen rendkívüli volt. Hogy mit jelent egy ilyen igen nagy pontosságot igénylő munka, arra következtethetünk abból, hogy a németek híres schubini alapvonalmérésénél 160 ember működött közre, nem is szólva az északamerikai bázismérésről, ahol egy egész munkászáz volt foglalkoztatva, mert erre a célra külön földpályát építettek s például a mérőrúdjaikat állandóan olvadási hőmérsékleten levő jégben tarották.

A magyar mérnöki zsenialitás ezt a hatalmas mérést mindössze nyolc ember igénybevételeivel egy hét alatt elvégezte, pedig minden egyes szakaszt 48-szor mérték meg. A mérés pontossága többmilliomodnyi, vagyis száz méteren nem téved egy tizedmillimétert sem. Ez a szám mai tudásunk szerint az ilyen munkánál elérhető pontosság szélső határát jelenti.

A HÁROMSZÖGELÉS szögmérési munkáit és számításait Papp Gyula műszaki tanácsos vezetésével egy 10—15 tagú mérnöki kirendeltség végezte el három esztendő alatt.

Az egyes pontokat különféleképpen jelölték meg. A hegyek tetején erdős területeken hatalmas „gúlák“ épültek, amilyenek a Kamaraerdőben, a Hármashatárhegyen vagy a Normafánál levő legmagasabb, — 26 méteres — kilátótoronynak is alkalmas fapiramisok. Bent a városban pedig elsősorban tornyokat, az OTI felhőkarcolót, gyárkéményeket, a lóversenytéri tribünt és más magasépítményeket jelöltek ki háromszögelési pontok gyanánt. Ugyanezt a célt szolgálják a városban szerteszét látható fekete-fehér festésű s felül számmal ellátott vasrudak.

A bázis két végpontjából kiindulva először hét főpont helyzetét határozták meg szabatos szögmerések segítségével.

Az egész rendszer középpontja a Gellért-hegy s e körül van egy-egy elsőrendű pont Borosjenőn a Nagykevélyhegyen, Mogyoród határában a Gyertyámoson, Rákoscsabán az Erdőhegyen, Taksonyban a Pacsirtahegyen, Sós-kúton a Nagyhegyen és Nagykovácsiban a Kopasz-erdőben. Ez a hét pont volt az elsőrendű hálózat, amelyben minden

szöveget 24-szer mérték meg. Mivel egy-egy irány hossza átlag 17.5 km, ahol már egy másodpercnyi tévedés is 8 cm hibát okoz, a legnagyobb gondossággal kellett eljárni még az észlelési időpont kiválasztásában is. Az elsőrendű pontokat csak éjjel, szélcsendes időben lehetett irányozni úgy, hogy a célbavett pontokon heliopterrel fényjeleket adtak. A többi pontoknál is voltak olyan esetek, hogy a nagy utcai forgalom és a zavaró légköri viszonyok miatt csak kora hajnalban három és öt óra között lehetett az észlelést végezni s a mérnök ott állt már hajnalhasadéskor lesve, hogy mikor sikerül „távcsővégre“ kapni a sokat keresett pontot.

Ebből az elsőrendű hálózatból 17 pont közbeiktatásával alkották meg a másodrendű hálózatot, 58 ponttal a harmadrendűt s 1670-nel a negyed- és ötödrendűt. Elhelyeztek összesen 400 magas pontot (gúlát), 306 vasasztalkát, 466 föld alá süllyesztett vasszekrényt, 98 bronzcsapot és 345 faragott kőoszlopot, a többi pontot pedig épületeken jelölték ki. A jelölés módját mindenütt úgy válogatták ki, hogy a forgalmat egyáltalában ne akadályozzák. Az összesen 1810 pontnak a megjelölése, mérése és számítása három évig tartott és 1935 végével fejeződött be.

Az egész hosszú munkának az eredménye egy alig százoldalas füzet, amelyben a háromszögelési pontok összrendezői vannak felsorolva.

Az összrendező- vagy koordináta-rendszer megértéséhez képzeljük el azt, hogy Budapest térképén tetszőleges helyen húzunk két egymásra pontosan merőleges vonalat, nevezzük azokat tengelyeknek. A térkép bármelyik pontjának, például egy házsaroknak a helyzetét most már úgy tudom meghatározni s ezt a megállapítást másokkal is közölni, ha megméröm, hogy az egyik tengelytől keletre vagy nyugatra pontosan milyen távol fekszik a kérdéses házsarok és mekkora a távolsága északra, vagy délre a másik tengelytől. Ezt a két távolságot, ami a pont helyzetét félreérthetetlen módon meghatározza, nevezzük összrendezőnek. A magyarországi hálózat középpontja a Gellért-hegyen van, az egyik tengely pontosan észak-déli irányú, a másik erre merőleges. Ehhez a két tengelyhez képest van kiszámítva mindenik háromszögeit pontnak a távolsága milliméternyi pontossággal.

A mérések jóságát az úgynevezett középhibák mutatják.

Ha mérési hibáról hallunk, akkor nem szabad arra gondolnunk, hogy a mérés a szó mindennapi értelmében „hibás“. Vegyünk kézbe egy közönséges centimétert s mérjük meg vele a szobánk hosszát. Ha a mérés eredményét csak deciméteres pontossággal állapítjuk meg, akkor azt akárhánszor ismételjük, mindig ugyanazt az eredményt kell, hogy kapjuk, hacsak valami durva és könnyen ellenőrizhető hibát nem követtünk el.

Ha azonban milliméteres pontossággal kívánjuk a mérést végrehajtani, akkor ahányszor mérünk, annyiféle eredményt fogunk kapni. Ilyen pontosságú mérést már befolyásol az, hogy mennyire húzzuk meg a mérőeszközt, milyen pontosan jelöljük meg a méter végét, milyen mértékben térünk el mérés közben az egyenes vonaltól és sok más apró, ki sem elemezhető körülmény. Méréseink tehát még nem hibásak a szó közönséges értelmében, ha köztük egy bizonyos határon aluli, elhanyagolhatóan kis eltérések mutatkoznak.

Ha az előbb említett szobát egymástól függetlenül, többször ismételve két ember méri meg, akkor azt a mérést fogjuk pontosabbnak mondani, amelynek az egyes eredményei között kisebb az eltérés. Ha a többszöri méreteknak kiszámítjuk a középértékét, akkor az egyes mérési eredményeknek ettől a középértéktől való eltérését nevezzük az egyes mérés középhibájának. Ennek az elgondolásnak az alapján mondhatjuk azt, hogy a középhibák összehasonlítása módot nyújt a pontosság meghatározására.

A világ legpontosabb ismert háromszögelésének eddig a drezdait tartották, amelynél a szögmérés középhibája átlag 0-4 másodperc volt.

A budapesti szögérés irányközépphijája 0.3 másodperc, s tekintettel arra, hogy a drezdai mérés irányzái átlag 35 kilométeresek voltak, tehát kétszer olyan hosszúak, mint a budapestiek, a mi pontjaink meghatározása legalább kétszer olyan pontos, mint a németeké, vagyis Budapest háromszögelése ma már a világ legpontosabb ilyen mérésének tekintendő, legalább is a tudományos szakirodalomban eddig közzétett adatok, amelyek rendelkezésünkre állanak, ezt bizonyítják.

Hogy ez a rendkívüli pontosság nem csak elméleti feltevés, hanem gyakorlatilag is igazolódó valóság, arra a mérés során érdekes bizonyíték adódott.

1884-ben mérte a katonai földrajzi intézet a budapesti alapvonalat, amelynek egyik végpontja Rákoshegyen, a másik a rákoskeresztúri köztemetőben volt. Ezt a 4248 méter hosszú vonalat, amely azóta teljesen beépült területen vezet át, a múlt század egyik legpontosabb mérésének tartották, mert az egész vonal középphijája 2 milliméter volt. Most ennek a két pontnak a távolságát az új budapesti alapvonalból kiindulva s a hálózatok során végigmenve háromszögelés útján meghatározták s az így kapott érték 1 /700.000-nyi pontossággal, tehát szinte elképzelhetetlen szabotossággal egyezett a katonák mérésével.

A magasságmérés mellőzhetetlen kiegészítője a felmérésnek. Minden építkezés, útépítés, csatornázás megtervezéséhez ismerni kell a terep magassági adatait is.

Budapest magassági mérése, vagyis szintezése a háromszögeléssel egyidőben, 1933-ban indult meg. Ezt a munkát — az eddig ismeretektől eltérőleg magánmémőkökre bízta a főváros. Az elsőrendű hálózatot dr. Guoth Béla, a másodrendűt rajta kívül még Bikkfalvy Béla, Hajnal Sándor és e cikk szerzője mérték. Mindkét hálózat a főváros egész területén elosztva ezer-ezer pontot foglalt magában.

A szintezési pontok az épületek lábazatába, vagy lakatlan területen faragott kőoszlopokba elhelyezett tenyérnyi nagyságú bronztárcsák, amelyeknél a függőlegesen állított tányérka peremének legfelső pontját kell meghatározni.

Az összes pontok magasságát a magyarországi alapszintnek választott s a triesti Cosulich mólón mért és megjelölt Adriai-tenger középsíkja fölött mérjük. Ehhez képest már a háború előtti mérések során meghatározták a magyar szintezési hálózat alappontját, a nadapi főpontot, amely emberi számítás szerint mozdulatlan ősközetben van elhelyezve. Ebből vezették le Budapest részére a műegyetemen elhelyezett alappontot. A tengerszintnél Budapesten sokkal érzékenyebb a Duna vízszint nullpontja, amely a Lánchíd pillérén van megjelölve s amely 96 méterrel és 547 milliméterrel van az Adria fölött.

A szintezési alappontok egymástól 400—1500 méterre vannak elhelyezve. Mivel a magasságmérésnél 50 méternél nagyobb távolságra már nem lehet pontosan irányozni, az alappontok között a szükség szerinti számban biztosan álló cövekeket, aszfaltba vasszögeceket verünk le. Ezeket nevezzük kötőpontoknak.

A magasságmérés úgy történik, hogy a kiindulásul felhasznált tárcsa és a mellette levő első kötőpont között, pontosan a közepén, felállunk a szintező műszerrel s annak távcsövét a rászertelt vízszintező csövecskével, az úgynevezett libellával (amit legegyszerűbb alakjában az ácsok, kőműveseknél láthatunk) pontosan vízszintessé tesszük. Azután a távcsöbe karcolt vízszintes vonásnál leolvassuk a tárcsa fölé állított, centiméterre beosztott és számozott lécet. Ezt a leolvasást mindkét irányban elvégezve, a talált két értéket levonjuk egymásból s így megkapjuk a két pont magasságkülönbségét. Így haladunk tovább és tovább végig a kötőpontokon, amíg el nem jutunk a következő alappontig, amelynek a kezdőponthoz képest elfoglalt magasságát a közben mért részmagasságok összeadásával kapjuk meg.

A méréseket természetesen itt is többször meg kell ismétlni. A munka nagyságára is tájékoztatásul szolgálhat az az adat, hogy az északbudai városnegyedben például 25.000 irányzást kellett végezni,

csak a másodrendű pontok mérésénél. De a mérések ellenőrzésére szolgál az is, hogy a méréssel körben haladva vissza kell jutnunk vagy a kezdőpontokhoz, vagy el kell érniük valamelyik már előbbi mérésből ismert alapponthoz.

Természetes, hogy a munka pontos végrehajtása itt is igen érzékeny és pontos műszert kíván s jogosan lehetünk büszkék arra, hogy erre a célra a tudományos világban legkiválóbbnak elismert műszer: az Oltay-rendszerű, Süss-gyártmányú precíziós szintező műszer magyar találmány és magyar gyártmány. Külföldön is jól ismerik s a gyár nemcsak Európába szállít belőle, hanem például a Palesztinát felmérő angol mérnökök is ezt használták s a legnagyobb elismeréssel emlékeznek meg róla.

Ennek a műszernek, az alkalmazott szabatos mérési módszereknek is nagy része van abban, hogy a budapesti szintezés pontossága is a legelső helyet foglalhatja el világviszonylatban is az összes városmérések között.

Az összes pontok magassága századmilliméterre van kiszámítva. A mérésekben mutatkozó eltéréseknek az átlaga a szigorúan megállapított hibahatároknak alig a tizedrészét éri el. A már befejezett északbudai részen például, amelyről az eredmények rendelkezésünkre állnak, a másodrendű szintezés kilométerenként számított középhibája 0.47 milliméter. Ezt a pontosságot tudomásunk szerint még egyetlen más nemzet mérnökei nem érték el. Az osztrák-magyar katonai szintezésnél ez az érték 5.55 mm, a hollandoknál a híres terschellingi szintezésnél 278 mm s a legújabb bajor állami méréseknél — mint a német szaklapok nem kis büszkeséggel hirdetik — elérték az 1-20 millimétert.

EZEK AZOK A MUNKÁK, amelyek Budapest felméréséből eddig megtörténtek.

A nagy mű következő lépései: a sokszögelés és részletes felmérés. A főváros ezeket a munkálatokat részben szociálpolitikai elgondolásból, de főképp saját jól felfogott érdekében, az eddigi hármás bizottság irányítása mellett teljesen magánmémökök útján szándékszik elvégeztetni.

Annak idején, ha ezekről a munkálatokról is elegendő adat fog majd rendelkezésünkre állani, a munkának ezekről a részeiről is tájékoztatni fogjuk a művelt magyar közönséget. Részben azért, hogy teljes képe lehessen a legszebb geodéziai műveletről, a városmérésről, részben pedig abban a reményben, hogy Budapest felmérésének ezután fejezeteiről szóló beszámolóinkban is ebben a különleges szaktudományban a magyar kultúra felsőbbrendűségét hirdető eredményeket jelenthetünk.

LOVAG FEHRENTHEIL LÁSZLÓ

MUNKAI DŐ — MUNKAPIAC

A MUNKAI DŐHÖZ FÜZŐDŐ erkölcsi, nemzetpolitikai, közegészségügyi szempontoknak nem lehet akkora jelentőségük, hogy mellettük eltörpülhetne a megélhetés szempontja, ami a közgazdasági érdekekben jelentkezik. Közgazdasági érdek a pénzügyi és műszaki értelemben eredményes termelés, amely egyúttal előfeltétele, hogy egy nemzetgazdaság az adott körülmények között optimális mértékben és feltételekkel adjon — termelő munkával elérhető — megélhetési lehetőséget az államnépnek. Az erkölcsi, egészségügyi, állampolitikai értelmű maximális munkanap elvét tehát csak addig a határig szabad érvényesíteni, amíg ez nem veszélyezteti a nép megélhetésének anyagi feltételeit.

Sokan minden bizonnyal tiltakoznak ama beállítás ellen, mintha a munkaidő kérdésébe ütközhetnék egyrészt az erkölcsi, egészségügyi, állampolitikai, másrészt a nép megélhetéséhez fűződő anyagi érdek. Általános érvénnyel ezt mi sem állítjuk, de ennek lehetőségét sem vagyunk hajlandók a priori kizárni. Akik tagadják ennek az érdek-ütközésnek a lehetőségét, annak a felfogásnak a képviselői, hogy a munkaidő korlátozása nem csökkenti sem a közgazdaság termelőképességét (produktivitását), sem a magángazdaságok hasznát, sőt az utóbbiakat több munkavállaló foglalkoztatására készítette, a legfőbb szociális érdeket, az emberi létjogot szolgálja. Ennek az érvelésnek gondolatmenetét követve, olyan megállapításokkal találkozunk, amelyek ahelyett hogy megerősítenék, leronthatják egymást.

Már a liberális szociálpolitikai irányzat úttörője, Brentano, eltűnődött azon, hogyan lehetséges a munkaidő korlátozásának érdekében egyidejűleg azt állítani, hogy az ennek folytán elveszett munkateljesítményt pótolja a munkának ugyanezen okból nagyobb intenzitása és ugyancsak a munkaidő korlátozása révén csökken a munkanélküliség. Mert ha a munkásság életereje, munkakészsége tényleg felfrissül, fokozódik a munka rövidebb ideje folytán és ezt kifejezi az óránkénti átlagos munkateljesítménynek olyan arányú emelkedése, amely ellensúlyozza a munkaóraszám csökkenésének kihatását a termelés eredményére, akkor a munkaidőreformnak nincsen és nem is lehet hatása a munkapiacra. Ha pedig mégis van, ez annak a bizonyossága, hogy a munka intenzitásának az emelkedése nem ellensúlyozza az üzemi foglalkoztatás időtartamának a korlátozását, ami csökkentheti a közgazdaság termelőképességét és a magángazdaságok hasznát.

Melyik megállapítás és milyen mértékben igaz? E kérdés eldöntésének kell megelőznie minden állásfoglalást, jogszabályalkotást a munkaidő ügyében, nehogy közgazdasági érdekeket és rajtuk keresztül a nép megélhetését veszélyeztesse egy különben jóakarátú rendezés.

Befolyásolja-e a munkaidő korlátozása a termelés eredményét? Erre az első részletkérdésre kell válaszolnunk, mert tagadó válasz esetében csak egy megállapítást tehetnénk: a munkaidő korlátozása nem érinti a munkapiacot, tehát alkalmatlan eszköz a munkanélküliség leküzdéséhez.

A munkatudomány a munkaidő és a munkateljesítmény összefüggésének vizsgálatánál a közvetlenebb és módszeresebb eljárás érdekében a munkaidő és a termelési eredmény összefüggését elemzi. Ezt a módszert követve a gondolkodó nehezen bontakozik ki az aritmetikus gondolatformákból és ezért könnyen jut ahhoz az egyszerű megállapításhoz, hogy $10 \text{ munkaóra} = X \text{ munkateljesítménnyel}$, $8 \text{ munkaóra} = X - f \text{ munkateljesítménnyel}$. Már pedig legnagyobb hiba minden munkaórát a munkateljesítmény tekintetében egyenlő értékűnek venni, amikor a munkát kifejtő ember nem mechanizmus, hanem organizmus, sőt lelkes, szellemes lény, minek következtében ezeket az összefüggéseket nem lehet Amberg, Krepelin által oly szépen feltárt munkapszichológiai és fiziológiai tények mellőzésével, egyszerűen hármasszabállyal megoldani.

Még egy előzetes megállapítást kell tennünk: a munkaidő változásának elbírálásánál sem mellőzhető annak mennyiségi jelentősége. Nem közömbös, hogy egy vagy három órával csökken a napi munkaidő, de az sem, hogy napi tizenkét vagy nyolc óráról csökken. Ami érvényes lehet a napi munkaidőnek 10-ről 9 órára csökkenésénél, már nem jöhet tekintetbe, ha azt pl. 7-ről 6 órára korlátozzuk. Az alábbi fejtegetéseknél vegyük tehát figyelembe, hogy azok 8—12 órás napi munkaidő keretében kialakult eltolódások tapasztalatain alapulnak.

A munkateljesítmény bizonyos időegység alatt előállított gyártmányok összege. Időegységnek vehetjük a napot, a hónapot, az évet vagy a munkaórát. Mi az utóbbit vettük figyelembe, mert gazdasági jelentősége az óránkénti teljesítménynek van. A termelés költségeinek számos elemét, tüzelőanyagot, világítást, munkabért nem hetenként, havonként, hanem munkaóránként számolják, csak egynéhány költség-elem nem változik a munkaórák szerint, mint pl. a magánalkalmazottak fizetése, a bérlemény használati díja, a gépek amortizációja.

Ha ezeknek a módszertani szempontoknak a figyelembevételével vizsgáljuk a munkaidő és a munkateljesítmény összefüggéseit, különbséget kell tennünk a különböző munkatípusok között. Mert egészen másként alakul az összefüggés a túlnyomólag testi munkánál, mint a részben automatikus gépeken vagy a teljesen automatikus gépeken végzett munkánál. Rendkívül nagy jelentősége van annak, ki, mi diktálja a munka ütemét egy munkafolyamatban, a gép-e vagy az ezt kiszolgáló ember. Mert ha a munkafolyamatban az emberé az irányító szerep, akkor a munkaidő korlátozása esetén az ember iparkodik olyan mértékben gyorsítani a gyártás ütemét, hogy ezzel ellensúlyozza azt a keresetvesztést, amelyet a munkaórák számának csökkentése

folytán szenved. Automata gépeknél azonban más a helyzet. Itt a gép diktál és az ember alkalmazkodik a gép üteméhez, tehát az ütem fokozásával nem hozhatja be a munkaidőreform okán kieső keresetét. Franciaországban Lille és Tourcoing textiliparában tapasztaltuk, hogy a nyolcórás munkaidő bevezetését követő néhány év múltán a gyárosok azzal tették lehetővé a munkásság fejlődő munkaintenzitásának a hasznosítását, hogy az addiginál gyorsabb ütemben járatják a félig automata gépeket és egy-egy munkásra átlagosan a korábbinál nagyobb számú teljesen automata szövőszek ellenőrzését bízták. Ha azonban a gépek működése egy-egy iparágban vagy üzemben már a munkaidő korlátozása előtt megközelítette a műszakilag kívánatos legnagyobb sebességet, a gépek tevékenységének az ütemét nem lehet a munkásság munkaintenzitásának fejlődésével arányban fokozni. Ezért a félig és a teljesen automata gépeknél legtöbb esetben csak jelentős tőkebefektetéssel járó racionalizálás révén lehet a munkaütem fokozásával ellensúlyozni a munkaidő csökkenését.

Perbeszállunk azzal a felfogással, hogy az automata gépekkel végzett munkafeladatoknál a munkaidő korlátozása nem vált ki a munkateljesítményre kedvező eredményeket. Dogmatikusnak minősítjük azt az elméletet, amely szerint ahol a géptől függ a termelés üteme, a termelés eredménye a munkaidővel egyenes arányban változik. A cambridgei fáradtsággkutató intézet bizottsága ugyanis Florence-szal az élén, tapasztalható tények alapján tagadja, hogy az automata gépek ellenőrzése nem igényel szellemi vagy testi munkát, mert éppen ellenkezőleg ezeknél a munkagépeknél a munkás figyelmetlensége, éberségének elernyedése súlyos termelési hibákat okozhat. A munkásnak állandó éber készségben kell lennie, hogy a munkafolyamatnál előforduló váratlan jelenségeket, zavarokat gyors, határozott és szakszerű beavatkozással ellensúlyozza. Az automata gépeket kiszolgáló munkások éber figyelme okozta elfáradásra jellemző, hogy ezeknél a gépeknél a napi utolsó munkaóra teljesítménye a maximális óránkénti teljesítménynél 127%-kal, az utolsóelőttié pedig 72%-kal volt kisebb. A munka görbéje tehát az automata gépek kiszolgálóinál is kimutatja a progresszív elfáradást, ezt fejezik ki a közölt viszonyszámok. Márpedig az automata gépek óránkénti teljesítménye állandó lenne, ha az emberi munka változó intenzivitásának nem lenne szerepe az ilyen gépek termelési eredményének kialakulásánál.

Részben automata gépeken végzett munkánál lehet a legtökéletesebben megfigyelni a munkaidő és a teljesítmény közötti összefüggést, miért is a legtöbb vizsgálat erre irányult. A vizsgálatok sorozata megállapította, hogy bizonyos körülmények között a negyvennyolcórás munkahét bevezetése után az összteljesítmény elérte a korábbi 55 órás munkahétnél tapasztalt színvonalat és lényegesen nagyobb volt a még korábbi, egyébként azonos feltételek mellett kifejtett heti 65 munkaóra termelési eredményénél.

Hiba lenne vizsgálódásainknál mellőzni annak felismerését, hogy a munkaidő csak egyik tényezője a munkateljesítménynek és bármelyik tényező hatása mindenkor attól függ, hogy az összes tényezők milyen erővel és minő irányban hatnak a munkateljesítményre.

Legyünk tekintettel arra is, hogy a munkateljesítményt befolyásoló tényezők egymásra is hatnak, pl. a munkaidővel a munkára irányuló akarat és kedv is változik.

Hogy kijelölhessük a munkaidő szerepét a teljesítményt kiváltó hatóokok sorában, különbséget kell tennünk külső és belső tényezők között. A külsők sorába tartoznak mindazok, amelyek a külvilágból, a társadalmi, technikai környezetből adódnak. Ilyenek mindenekelőtt az üzem műszaki felszerelése és szervezete, amelyek szintén kölcsönös befolyást gyakorolnak egymásra. Képzeljük el a magasolvasztók munkájánál a műszaki berendezések, a vegyi folyamatok alakulásának, az olvasztók számának, kapacitásának, a kocsz, az érc, a salakképző anyagok minőségének, a szállítóberendezések szerkezetének és minőségének, a fuvósél vezetésének és egyéb technikai mozzanatoknak minő döntő hatása van a termelés eredményére! Mennyire változik az ember-tényező szerepe a munkateljesítmény kialakulásánál aszerint, hogy milyen irányban és mértékben módosulnak ezek a roppant jelentőségű technikus tények! — A belső okok pedig mindazok, amelyek a munka alanyi tényezője, az ember oldaláról jelentkeznek. Ezek ismét két részre bonthatók: a munkaképességre és a munka akarására. Mindkettő pszichikai és fiziológiai tényezők hatása alatt is változik. A testi munkaképességre erőteljesen hat a szellemi, lelki tényező, miként a munka akarására kiható munkakedvre a fáradtság jelenségben megnyilatkozó fiziológiai helyzet gyakorol befolyást. A munkakedv-faktort értékelve elismerjük, hogy a munka akarásánál az ösztönös magatartásnak nagyobb a jelentősége a racionális elhatározásnál. A rövidebb munkaidőre irányuló vágyakozás a szellemi és lelki kielégülésre való törekvésből származik, ha tehát kielégül, a munkakedvet, a munka örömet lényegesen fokozza. A munkával szemben érzett kedvetlenséget legalább is lényegesen tompítja, ha a munkás abban a tudatban dolgozik, hogy munkáját befejezve személyi, lelki, szellemi szükségleteinek élhet.

A munkateljesítményre ható okok között a munkaidő külső tényező. Miként azonban általában a munkaeredményre ható külső és belső tényezők kölcsönösen befolyásolják egymást, a munkaidő is külső tényezőként való érvényesülésén felül közvetlenül hat a belső, emberi tényezőre, befolyásolván ennek munkakedvén, illetőleg munkaakarásán keresztül az ember pszichikai munkaképességét. Amennyire a rendszerező emberi elme racionális képet alkot a különböző hatótényezőknek egymással versenyző, egymást lerontó, majd erősítő együttműködéséről, annyira képtelen ellenvetést kizáró módon a kusza összefüggések hálózatából kiemelni egyetlen hatótényezőt és ennek közvetlen következményét. Ezért bár könnyű kimutatni, hogy a munkaidő változása után miként alakult a termelés, de kifogástalanul sohasem lehet bizonyítani, hogy a termelési eredmény változásának vagy változatlanóságának kizárólagos oka a munkaidő csökkenése volt. Ezért igaza van Robert Friedrichnek, aki Methodologie-jában megállapítja, mennyire nehéz megmérni, hogy a munkateljesítményben beállott eltolódások mennyiben tudhatók be a munkaidő változásának, nem pedig a munkateljesítményt befolyásoló többi tényezőnek, ame-

lyek között — a már említettek felül — kiemeli a nyersanyagok minőségét, a klímát, a munkások átlagos korát, megélhetési viszonyait, bérük vásárlóerejét, lakásviszonyaikat, mint megannyi szüntelenül változó, tehát a különböző időpontokban mért munkateljesítményre eltérő súllyal ható tényezőket. Aki valaha irányított tömeges munkálatokat, jól tudja a túlmeleg nyárnak, a túlhideg télnek, az időjárás szélsőséges alakulásának, számtalan imponderabiliának befolyását a munkateljesítményre. Ha mindezt tekintetbe vesszük, elismerjük, hogy természettudományos módszerű, laboratóriumi jellegű vizsgálatoknak itt nincsen semmi értelmük, a munkateljesítmény és a munkaidő összefüggése is a társadalom ama életjelenségeinek világába tartozik, amelyeknek alakulását megmagyarázhatja az értelem és a tapasztalat, de amelyet kísérletezés sohasem igazolhat. Ezért — dr. Vemonnak a vas- és fémipari fáradtságvizsgálat során tett tapasztalataira, Bettford és Sloughten megállapításaira és R. Hilferding elméleti munkásságára is támaszkodva — a napi munkaidőnek kb. 15%-nál nem nagyobb arányú csökkenése esetében, túlnyomórészt manuális és részben automata gépeknél végzett munkánál, csupán feltételezzük, hogy a termelési eredmény kialakításánál a munka növekvő intenzitása ellensúlyozza a munkaidő csökkenését, feltéve hogy ezt a kompenzációt külső hatótényezők nem gátolják, sőt elősegítik. Kézenfekvő kérdés: mik gátolhatják és mik segíthetik elő a munkaidő csökkenésének és a munkaintenzitás emelkedésének gazdasági szempontból kívánatos kompenzációját?

Dr. Bosch, miután még 1910-ben finommechanikai telepein megvalósította a napi 8 órás munkaidőt, megállapította, hogy a finommechanika terén a 8 órás munkaidő megvalósítása előnyösnek bizonyult, a kedvező eredménynek azonban előfeltétele, hogy a munkások ne időbérben, hanem darabbérben részesüljenek. Ugyanehhez az eredményhez jutott a genfi Milhaud, aki bő amerikai tapasztalati anyag alapján kifejti, hogy a teljesítményhez igazodó bérfizetés megszüntetése ott, ahol a 8 órás munkanapot megvalósították, mindenütt a munkateljesítmény csökkenését idézte elő, ezzel szemben ilyen esetekben az akkordbérrendszer bevezetése, illetőleg fenntartása mindenütt a teljesítmény emelkedéséhez vezetett. Diehl is megállapítja, hogy darabbér esetében a munkás buzgólkodása, a munkakedv, a feladatra összpontosuló érdeklődés fokozza a munka intenzitását, mert a darabbérben részesülő munkás mindent elkövet, hogy az óránkénti teljesítmény emelésével behozza a munkaidő csökkenésével különben őt sújtó bérkiesést. Nála olvashatjuk annak a börgyárnak gyártási eredményeit, amely 10-ről 8 órára korlátozta munkásainak napi foglalkoztatását. Példája azt mutatja, hogy a munkaidő csökkenése dacára az akkordban fizetett tanult munkások teljesítménye és ennek alapján a keresete 10%-kal emelkedett, ezzel szemben az időbérben részesülő tanulatlan és segédmunkások napi átlagos teljesítménye 15—20%-kal, keresetük pedig 20%-kal csökkent. Ebből a szempontból szintén tanulságos a newyorki National Industrial Conference Board 1921. évi adatfelvétele. A vizsgálódás 373.536 munkást foglalkoztató 436 gyapjú-, pamut-, selyem-, cipő- és fémipari üzemre

terjedt ki. A vizsgálat, amely annak eldöntésére irányult, hogy az 1919. évi munkaeredménnyel szemben a 48 órás heti munkaidő bevezetésével előálló helyzet milyen termelési eredménnyel járt, megállapította, hogy 87.2%-ban a termelés eredményének csökkenését eredményezte, 87%-ban a munka eredménye változatlan maradt, 4.1% esetében emelkedett. Az említett 87.2%-ból 20%-ban a munkateljesítmény a munkaidőnél kisebb mértékben csökkent. Kitűnt, hogy a fém- és cipőiparnak azokban az üzemeiben, ahol a munkások darabérben részesültek, a teljesítmény nem csökkent a munkaidő arányában, mert a munka intenzitása emelkedett. A háború utáni tapasztalatok általában azt mutatták, hogy a munkateljesítményhez igazodó bérfizetési rendszer a munkaidő csökkenésének természetes kiegészítőjeként szerepelt, a munkaintenzitás fokozását szolgálva.

A munkaidő csökkenésének és a munkaintenzitás emelkedésének kompenzációja természetesen jelentős mértékben attól függ, hogy a munkás táplálkozása miként alakul és mire fordítja hosszabbá nyúlt szabad idejét. Mert ha a munkaidőcsökkenés folytán előálló keresetcsökkenés rontja a munkás táplálkozását, meghosszabbított szabad idejét pedig kocsmázásra és egyéb egészségtelen időtöltésre fordítja, fizikailag képtelenné válik munkaütemének tartós fokozására. Kétségtelenül fenyegető veszélynek látszik, hogy munkaidőcsökkenés esetében a munkás kénytelen lesz táplálkozási igényeit mérsékelni. A valóságban nem kell ettől tartanunk. Megfigyelhető a hosszú munkaidőnek és a fizikai kimerültségnek befolyása az alkoholizmusra. A kimerültségnek következményei ugyanis igen súlyosak, közömbössé teszik a munkást és előbb-utóbb kiváltják belőle a csillapíthatatlan vágyat a változás, az izgalom, a szenzáció után, ami a szeszes italok, bódítószerek mértéktelen élvezetébe torkollik. A francia munkaügyi minisztérium első három 1923. évi jelentésében olvassuk, hogy a munkaidővel az alkoholizmus is lényegesen csökken. A hosszabb szabad idő folytán megindult a munkásság kiáramlása a kertvárosokba, lendületet vett a munkáskertek tömeges létesítése, népesebbé váltak az ipari szaktanfolyamok, olvasottakká a népkönyvtárak és mindennek velejárója volt az alkoholizmus visszafejlődése. Márpedig ha a munkásság zöme egészséges tápanyagra fordítja korábban szeszes italokra költött pénzét, ezzel már részben ellensúlyozza annak a keresetkiesésnek élelmezési következményeit, amely előáll, ha a gépi berendezés akadályozza a munkaütemnek a munkás által óhajtott fokozását. Mindenestre a munkaidő csökkenését elrendelő közhatalomnak legyen gondja a népélelmezés költségeinek mérséklésére, a munkásság szabad idejének célszerű, egészséges és gazdaságos felhasználására, a munkássport és a munkásság érdeklődési körére tekintettel beállított iskolán kívüli népművelés fejlesztésére. A munka intenzitásának emelkedése nagyobb valószínűséggel fogja ellensúlyozni a munkaidő csökkenését, ha a munkásság szabad idejével az államvezetés olyan mértékben törődik, mint Olaszország a Dopolavoro és Németország a Kraft durch Freude intézmény kifejlesztésével. Mindez természetesen nem következhet be, ha a munkaidő csökkenését a munkás nehéz robottal járó mellékfoglalkozás szerzésére aknázza ki és munkahelyétől távol-

fekvő városrészbe vagy környékre költözik, amivel szükségképpen naponta többszöri, hosszadalmas és fárasztó közlekedés jár.

A mondottakból kitűnik, hogy közgazdasági szempontból kívánatos kompenzáció akkor következhet be, ha az üzemben tudományos módszerrel kidolgozott bérszámítási rendszert alkalmaznak, az üzemszervezetet az alkalmazott ipari pszichológiai és fiziológiai kutatások eredményeivel számolva építik ki, minden munkást képességeinek leginkább megfelelő munkakörben foglalkoztatnak, a munkaidőt közbeeső, az alkalmazott pszichológia elveinek megfelelő időtartamú szünetekkel megszakítják, a munkás főfoglalkozásain kívül kerül minden olyan fáradozást, amely az ő keresőtevékenységének ártalmára van és az adott bérvizonyok mellett a legeszszerűbben táplálkozik.

A vállalkozó maga is keresi, és pedig a magángazdasági hasznosság érdekében, a munkaidő csökkenésének ellensúlyozó eszközeit. Mert azzal, hogy a munkás munkaütemének gyorsításával ellensúlyozza — akkordbérfizetés esetében — a munkaórák megfogyatkozását, még nincsen feltétlenül kiküszöbölve az a hátrány, amely a vállalkozást sújtja. Ezért a vállalkozás maga is keresi a munkaidő csökkenésének ellensúlyozását és ezt három tényezőben látja: a gyártás specializálásában, az improduktív időveszteségek megszüntetésében és az üzem racionalizálásában.

A termelési folyamatnak kevés számú meghatározott árutípus kigyártására való korlátozásával kétségtelenül elérhetjük a gyártás menetének egyöntetűségét, uniformizálását, ami a termelési költséget csökkentő szériagyártásnak műszaki előfeltétele. Minthogy azonban a specializálódás csak addig érvényesülhet, amíg ennek gazdasági feltételei megvannak, szűk kapacitású belföldi piacok esetében a gyártás specializálódása alkalmatlan eszköz az üzemi munkaidő csökkentésének kompenzálására.

Az improduktív időveszteségek megtakarítása Stanley Kentnek abból a véleményéből indul ki, hogy a gyári munkás kárbavesztett munkaideje átlagosan a napi munka 10%-a. A kárbavesztett munkaidő azonban nemcsak a napi munkaidő mértékétől, hanem attól is függ, hogy a munkaidő beosztása folytán milyen mértékű a munkásság átlagos elfáradása. Lord Leverhulm azt tapasztalhatta, hogy amikor üzemében a munkaidőt heti 53 órára emelte, a munkásnők munkaidejéből hetenként 14 munkaóra kárbavesztett, a produktív munkaidő tehát mindössze heti 39 óra volt. Erre ő a heti munkaidőt 12 órával 41 órára csökkentette, mikor is mindössze átlagosan heti 1 óra bizonyult kárbavesztett időnek. Így tehát annak ellenére, hogy a heti munkaidőt 53-ról 41 órára csökkentette, a produktív munkaórák száma heti 1 órával emelkedett. Az elmondottakból következik, hogy csak tapasztalad úton lehet rájönni egy-egy üzemnek arra az optimális heti munkaidejére, amikor viszonylag a legalacsonyabb a gazdasági szempontból kárbavesztett munkaórák száma.

A vállalkozó részéről kívánt kompenzációnak harmadik módja az üzem racionalizálása a termelési költségek mérséklése érdekében.

Mindez a törvényes munkavédelmi intézkedés a magángazdaság munkaköltségét legalább is átmenetileg növeli. A magánvállalat költ-

ségszámításai ugyanis a mára és a közeljövőre irányulnak. Nem számolhatnak tehát a szociálpolitikai intézkedéseknek a termelési költségekre kedvező, de csupán a távoli jövőben érvényesülő közvetett hatásaival, még akkor sem, ha elismerik, hogy a szociálpolitika, illetőleg az általa kiváltott okszerű emberökönómia folytán az átlagos munkaképesség, a produktív népesség társadalmegészségügyi színvonalával együtt emelkedik, következésképpen — erről az oldalról kiindulva — a közteher, mint a vállalkozás termelői költségének egyik fontos eleme, csökken. Ha a vállalkozás számításaiban egy munkaidő-reform következtében a munkaköltség megrágnak, a vállalatok üzemtechnikai tökéletesítéssel, racionalizálással, újabb, lehetőleg automata gépek beállításával és minél kevesebb emberi munkaköltséggel járó folyamatokkal iparkodnak ellensúlyozni a munkaidő csökkenésének a termelési költséget növelő hatását. Így volt ez mindenkor, amikor bármi növelte az emberi munkaerő árát. Erre céloz az amerikai Schönhofnak szellemes megállapítása: Mi kényszerű feltalálók vagyunk! Ő ugyanis már 30 évvel ezelőtt kimutatta, hogy az aránylag magas munkabér és rövidebb munkaidő ösztönözte az amerikai találmányoságot az ottani meglepő műszaki újításokra.

Közhatalmi akarattal csökkentett munkaidő esetében olyan gépi berendezések válnak gazdaságossá, amelyek a hosszabb munkaidő korában inrentábilisaknak bizonyultak, miért is ezeket tömegesen nem gyárthatták ki. Visszamatatva a csökkent munkaidő és az óránkénti teljesítmény összefüggéséről elmondottakra: való, hogy egy megadott automata gép napi 8 órán át foglalkoztatva, óránként nem gyárthat gyorsabb ütemben, mint korábban, amikor napi 10 órán át volt üzemben, ellenben az az új gép, ami pl. a 8 órás munkaidő megvalósítása esetén már rentábilisan a régi gép helyébe kerül, a réginél gyorsabban működhet. Különb is ne tévesszük össze a munkás napi munkaidejét az üzem munkaidejével. Ha ugyanis racionalizáló intézkedésként a korábbi két, egyenként 10 órás műszak helyett napi három, egyenként 8 órás műszakban dolgoztatunk, akkor az üzemi munkaidő napi 20 órától 24 órára emelkedik, annak ellenére, hogy a munkások munkaideje 20%-kal csökken. Nem kell részleteznünk, hogy ilyen esetben a korábbinál gazdaságosabb mind az erő, mind a munkagépek, mind a gyárépületek és az egész berendezés kiaknázása. A napi egy csapatváltás helyett kettővel járó ismeretes költségtöbbletet az üzembe fektetett tőkék gazdaságosabb kihasználása és gyorsabb amortizálása bőségesen ellensúlyozza. (Megjegyezzük, hogy a napi 3, egyenként 7 órás műszakot tartjuk az üzemi foglalkoztatás jelenleg legkedvezőbb formájának, mert amellet hogy napi 21 óra üzemi munkaidőt eredményez, a rendes termelőmunka keretén kívül napi három óra időt ad a gépek időnkénti kipróbálására, kenésére, apróbb javítására és a csapatváltásokkal járó személycsere és szerszámátadások lebonyolítására.)

Fejttegetéseinket megerősítik egyes külföldi tapasztalatok.

A svéd munkaügyi és népjóléti igazgatóság szerint bizonyos mértékig sikerült a munkaidő korlátozásának ellensúlyát megtalálni az üzemvezetés és az üzemszervezés reformjában és a munka koncentrá-

dóját és produktivitását növelő újabb műszaki eljárásokban. A 8 órai munkaidő bizonyos iparágakban a termelési eszközök tökéletesedése irányában hatalmas lendítő tényezőnek bizonyult. A németalföldi fogyasztási szövetkezetek központi szövetsége szerint a 8 órai munkaidő bevezetése a szövetkezeti pékműhelyeknél a gépi berendezés fejlesztését tette szükségessé. A jugoszláv kormány hivatalos megállapítása: a munkaidő korlátozása fejlesztette az iparosodást, mert a 8 órai munkaidő kötelező előírásának az iparban közvetlen következménye volta vállalkozás részéről több munkagép beállítása, a régebbi tökéletlen gépi berendezéseknek pedig tökéletesebb munkagépekkel való pótlása.

A vállalkozásnak érthető és észszerű törekvését, hogy racionalizálással ellensúlyozza a munkaidő csökkenésének magángazdasági kihatásait, számos körülmény akadályozza. Ha egy iparvállalat a munkaidő csökkentése előtt elérte az illető iparágban az adott körülmények között legmagasabb technikai és üzemszervezési színvonalat, nincsenek olyan tág racionalizálási lehetőségei, amelyeknek kiaknázásával a munkaidő csökkentése után ellensúlyozhatná ennek előnytelen gazdasági következményeit. Ott is azonban, ahol ilyen lehetőségek adva vannak, hosszabb idő szükséges a szervezeti és technikai újítások végrehajtásához, a racionalizálás ilyen esetekben tehát átmenetileg olyan zökkenőkkel, fennakadásokkal jár, amelyek inkább kimélyítik, mintsem ellensúlyozzák a munkaidő változásának ártalmas magángazdasági kihatásait. A technikai racionalizálás rendszerint új tőkék beruházását, a vállalatban működő álló tőkék növelését teszi szükségessé. Az álló tőkék növelése pedig csökkenti a magánvállalkozás piaci rugalmasságát, növeli az amortizálandó tőkét és azt a veszedelmet, amelynek minden, jelentős állótőkét képviselő nagy gépi berendezéssel működő vállalat kockázatára azok az új ipari találmányok jelentenek, amelyekkel gazdaságosabban és jobban lehet termelni, mint azokkal a gépekkel, amelyekbe a vállalat — racionalizálása során — a tőkét befektette. De milyen tőkét? Ennél a kérdésnél merül fel a racionalizálás legnagyobb nehézsége. A legtöbb vállalat ugyanis idegen, tehát kölcsöntőkével racionalizál. A tőkepiaci viszonyok alakulásától és a vállalat piaci tekintélyétől (bonitásától) függ, hogy a racionalizálással járó tőkeszükségletét tudja-e és ha igen, milyen feltételekkel fedezni. Ha ugyanis a vállalat racionalizálását kedvezőtlenebb időpontban, terhesebb tőkekölcsönzési feltételekkel valósítja meg, mint a vele versenyző vállalatok, ez az egyetlen körülmény megsemmisítheti a céget. Ezért a magánvállalatok roppant kockázatot vállalnak, amikor a munkaidőcsökkenés ellensúlyozása végett racionalizálnak, igaz, akkor is, ha ezt elmulasztják és ezzel a velük versenyző és sikerrel racionalizáló vállalatoknak a piacon előnyt adnak. A munkaidő csökkentése tehát olyan helyzetet teremt, amelyben minden vállalat kockázatos magatartást kénytelen tanúsítani, akár racionalizál, akár nem. Ezért munkaidőreformot csak olyankor szabad végrehajtani, amikor a piac bővülése folytán a versenyhelyzet enyhül és a tőkepiaci viszonyok kedvező alakulása, a hitelfeltételek számottevő enyhülése csökkenti a racionalizálási célra igénybevett kölcsöntőkék felvételével járó kockázatot.

Figyelmet érdemlő szempont, hogy kizárólag saját tőkével dolgozó szerény vállalatok, kisipari cégek a racionalizálásban rejlő lehetőségeket a munkaidő csökkentésének ellensúlyozására non aknázhatják ki, részben tőkeszegénységük, illetőleg fogyatékos hitelképességük okán, részben azért, mert korlátolt vevőkörük (piacuk) csupán olyan szűk keretű termelést tesz az ő esetükben gazdaságossá, amelyben aránytalanul nagy lenne a racionalizálás során különben használható gépi berendezés amortizációs terhe, hiszen ez az egész gép után terhelné az ilyen cégeket, jóllehet a gépek termelőképességének csupán kisebb hányadát tudná kiaknázni. A munkaidő csökkenését ellensúlyozó racionalizálások tehát a több segéddel dolgozó kisipar rovására módosítják a gyáripar, — a több segéddel dolgozó kisipar, — a segéd nélkül vagy egyetlen segéddel dolgozó kisipar versenyhelyzetét.

FEJTEGETÉSEINK ALAPJÁN válaszolhatunk tehát a felvetett kérdésre: megfelelő eszköz-e a munkaidő észszerű csökkentése a munkanélküliség korlátozására?

Kétségtelenül, ha valamely iparban a racionalizálás elérte a gazdaságosan megvalósítható legmagasabb mértéket, a munkaidő korlátozásának magángazdasági következményeit racionalizálással ellensúlyozni nem lehet, miért is, ha a munkások intenzívebb tevékenysége nem hozza be a munkaidő csökkenése következtében elmaradó munkateljesítményt, a magánvállalkozás csak a munkáslétszám emelésével tudja kitermelni a piaci szükségletnek megfelelő gyártmány mennyiséget. De még ha az üzemi racionalizálás nem is érte volna el az említett legmagasabb mértéket, számos magánvállalat részben a kölcsöntöke magas ára, vagy a vállalat hitelképességének fogyatékosága miatt nem él a racionalizálás lehetőségével, hanem ehelyett ugyancsak a munkáslétszám emelésével biztosítja termelési színvonalának változatlan fenntartását.

Ha a jogszabályok szociálpolitikai, közegészségügyi, nemzetpolitikai szempontból többé-kevésbé általános érvénnyel állapítják meg a napi vagy a heti foglalkoztatás leghosszabb időtartamát, ez a maximális munkaidő számos üzem életében nem lesz azonos az üzemi termelési viszonyoknak megfelelő, gazdasági szempontból optimális munkaidővel, hiszen az utóbbi minden üzem esetében annak termelési feltételeihez, illetőleg munkásságának faji, kor- és nem szerinti összetételéhez képest üzemenként eltérő. Már pedig ha a maximális munkaidő egy üzemnél eltér az illető üzem optimális munkaidejétől, a munkaidő csökkentésének teljes ellensúlyozása aligha lehetséges, miért is a vállalkozás megint csak a munkáslétszám emelésével tudja változatlanul fenntartani az üzem termelőképességét. Rámutattunk már arra, hogy időbérrendszerű bérfizetés esetében a munkásság célszerűtlennek találja az óránkénti munkateljesítmény fokozását, ilyen bérfizetéssel dolgozó vállalatok tehát a munkaidő csökkentésének a termelési eredményt korlátozó kihatását elsősorban a munkáslétszám emelésével tudják ellensúlyozni, ha számukra nincsen megadva az üzemi racionalizálás gazdasági lehetősége. De még ott is, ahol a munkateljesítményhez igazodó bérfizetési rendszer és a túlnyomólag

kézi erővel vagy csak részben automata gépekkel végzett munka folytán a munkásság hajlik afelé, hogy munkájának növekvő intenzitásával — elsősorban saját érdekében — ellensúlyozza a munkaidő csökkenését, hosszabb idő szükséges ahhoz, hogy a munkaidő korlátozása annyira növelje a munkakészséget és a munkaképességet, hogy ez kiválthassa a munka intenzitásának tartós emelkedését. Ebben az átmeneti, sok esetben több éven át tartó időben megint csak a munkáslétszám emelkedésével lehet biztosítani a gyártásnak változatlan szinten való fenntartását.

A munkaidő korlátozása tehát kétségtelenül javít a munkapiaci helyzeten. Megállapításainkból azonban az is kétségtelenül kitűnik, hogy a munkaidő csökkenésének a munkapiacra kedvező hatása nem olyan jelentőségű, mint ezt egyesek feltételezik. Az elmondottakon felül ezt a hatást lényegesen korlátozzák a munkaidőt csökkentő rendelkezések alól tett azok a kivételek, melyek nemzetgazdasági szempontból és az idényiparok, a folytonos tüzelésű üzemek, a munkakészültségek, a családi üzemek jogosult érdekei szempontjából mulhatatlanul szükségesek. Ennek ellenére jogos kívánság az ipari munkaidő korlátozása. A közösség javára ugyanis értékesíteni kell az emberi munka produktivitását fokozó technikai fejlődést, ami csak akkor következik be, ha a munkaidő csökkenése folytán javul a nemzet munkarejének értékállománya, fejlődik a munkásság közegészségügyi helyzete és az állampolgárok az eddiginél több időhöz jutnak polgári kötelességeik teljesítésére, a nemzet kultúrjainak megismerésére és gyermekeik nevelésére. A munkaidő csökkenéséből a közösség javára szóló előnyök olyan természetűek, amelyek emberhez az eddiginél méltóbb életlehetőséget biztosítanak. Ezek a közösség és az egyén szempontjából mutatkozó nagy előnyök, amelyeknek nemzetpolitikai jelentősége miatt kell minél általánosabban korlátozni a munkaidőt még akkor is, ha a vele járó munkapiaci előnyök nem érnek fel a munkaidő csökkentésével kapcsolatos magángazdasági haszonáldozattal.

KOVRIG BÉLA

A HÚSZÉVESEK¹

AZ ELMÚLT TÉLEN alkalmam volt mintegy 25—30 ifjúsági szervezettel megismerkedni és bepillantani tagjaik gondolatvilágába. Túlnyomólag az úgynevezett húszévesek csoportjába tartoztak ezek a fiatal emberek, akiknek az életkora tehát 18—25 év között változott. Nagyobbrészt felekezeti vagy bajtársi alapon szervezett egyetemi hallgatók vagy fiatal diplomások voltak, de akadtak közöttük iparos-ifjúmunkások is. Számomra rendkívül érdekes megfigyelésekre nyújtott lehetőséget a gyakori érintkezés az ifjúság különböző alakulataival s alkalmat adott arra is, hogy összehasonlítást tegyek az egyes ma élő nemzedékek felfogása és gondolatvilága között.

Nem az a célom, hogy éles határvonalakat rajzoljak meg, amennyiben vannak ilyenek; erre az impressziók önmagukban nem elégségesek. Az alábbiakban közvetlen megfigyeléseimet adom elő, úgy amint azokat a személyes érintkezés és eszmecsere során szereztem a húszévesek törekvéseiről, vágyairól, felfogásáról a magyarság sorsát érintő főbb kérdéseket illetőleg. Természetesen itt azért rá kell mutatni a különbségekre is, melyek az előttük járó nemzedékektől többé-kevésbé elválasztják őket. Nemzedékeket mondok, mert úgy látom, hogy nemcsak a ma hatalmon lévő „harmadik nemzedékkel“, hanem a napjainkban oly sokat szereplő harmincévesekkel szemben is vannak határozott ismertető jegyeik. Ez a megkülönböztetés talán túlzásnak látszik. Bevallom, hogy magam is annak tartottam, amíg közelről bepillantást nem nyertem ennek az ifjúságnak a leikébe és gondolatainak műhelyébe. Pedig a magyarázat kézenfekvő. Ma olyan időket élünk, amikor tíz esztendő többet számít, mint azelőtt egy emberöltő. Világpolitikai eseményekben, gazdasági és politikai rendszerek átalakulásában, eszmék forrongásában és érlelődésében, tehát olyan dolgokban, amelyek történelmi korszakokat határolnak el. A legfiatalabb nemzedék egy gazdaságilag zűrzavaros, világnézetileg kiforratlan, lelkileg diszharmonikus, erkölcsileg kiegyensúlyozatlan korba született bele, ebből merítette első gyermekkori benyomásait, ebben fejlődött ki értelme, amelyben teljesen hiányzanak a békebeli világ benyomásai és fogalmai. A háborús nemzedék jóval kedvezőbb körülmények között startolt

¹ Folyóiratunk volt tudunkkal az első a „húszévesek“ mint különarcú fiatalság felismerésében (v. ö. Jambrekovits László, Levél a mai ifjúságról, III. 62. l.) jelen cikkünk ez új arcot már pontosabb körvonalakkal állítja elének. *A szerk.*

az életbe, melyet szebbnek és nyugalmasabbnak is látott, mint amilyen ma. Más az életszemlélete, mások az értékítéletei, annyira, hogy az embernek sokszor az az érzése, mintha a húszévesek és a harmincasok generációja között nagyobb lenne a különbség, mint a „harmadik nemzedék“ és a harmincévesek között. Ez a háborút járt és a hozzá közel eső generáció már kezd valahogy megbékélni a sorssal. Különösen az a része, amelyiknek sikerült elhelyezkednie. A határvonalak, melyek nyolc-tíz évvel ezelőtt olyan élesek voltak, ugyancsak elmosódtak. A lehangosabbakat elhallgattatta egy-egy jobb pozíció vagy közéleti szerep, a többiek pedig, akik azelőtt a kórust szolgáltatták, csendesen számlálgatják nyugdíjéveiket és kínosan ügyelnek arra, hogy előmenetelüket a ranglétrán semmi meg ne zavarja. Persze többen vannak közöttük, akik irigykedve néznek a szerencsésebbekre és maguk is szerény tehetségeiket meghaladó karriert szeretnének befutni, anélkül természetesen, hogy feltűnőbb módon exponálni kelljen magukat bármilyen irányban. Mert ami biztos, az biztos. A régi nevek lassan eltűnedeznek a generációs orgánusok hasábjairól. Biztos pozíció, nyugdíj, esetleg könnyű karrier — bizony ebből új világ nem fog születni. A harmadik nemzedéknek nem nagyon kell attól tartania, hogy ami közvetlenül „utána következik“, méltatlan lesz az ő hagyományaihoz.

No majd a húszévesek!

KEZDJÜK A VILÁGNÉZETI KÉRDÉSEL. Erről ma nagyon sokat írnak és beszélnek, talán éppen azért, mert az elvek, eszmék és fogalmak körül soha oly aggasztó zavar nem uralkodott, mint ma. Ebben az országban jelenleg az emberek nagy többségének nincs világnézete: akinek volt, azé megrendült, akinek nem volt, annak még nincs. Azért van ma olyan nagy keletje a kívülről jövő eszmeáramlatoknak. Nem szégyen tehát, ha a legfiatalabb nemzedék is keres valamit, amely törekvéseinek és cselekvéseinek határozottabb irányt szabna. Dicséretére legyen mondva, hogy ezen a téren megnyilatkozásai kevésbé zavarosak, önállóbbak, realiztikusabbak és egészségesebb ösztönt árulnak el, mint az előtte járó generációé.

Kétségtelen, hogy a mai ifjúság elutasítja az elmúlt századnak ma már hivatalosan is megtagadott, de a valóságban most is uralkodó eszméit. Hogy közkeletű és kedvelt kifejezéssel éljek, antiliberalis. Ebben tehát lényegében megegyeznék a háborút járt nemzedékkel. Mégis mennyire más az ő felfogása, mennyivel őszintébb, mélyebb és realiztikusabb! Talán nem is felfogás már, hanem meggyőződés. Határozottan idegenül érzi magát ebben a felemás világban, ahol unostalan hallja, olvassa: le a liberalizmussal, le a kartelkapitalizmussal, ugyanakkor úgy látszik neki, hogy minden ennek a folyvást kiátkozott gazdasági rendszernek a j árszalagján halad. Az aránytalan jövedelmek, a munkaerő kegyetlen kizsákmányolása, a szociális védelem fogyatékosága éppúgy vagy alig változott alakban megvannak ma is, mint az agyoncsépeelt liberális korszakban.

A harmincévesek antiliberalis felfogása túlnyomólag az antiszemitizusból fakad. Azért támadják a szabadelvűséget, mert „a zsidósággal akarnak leszámolni“. A liberalizmus elleni érveiket is az anti-

szemitizmus szótárából veszik. Az újabb nemzedék sem tagadja, hogy van zsidókérdés, amelyet el kell intézni. Világosan látja azt a félreismertetlen összefüggést is, mely a liberális irány és a zsidóság között fennáll s szerencsétlen fejlődésünk nem egy tragikus vonását magyarázza meg. A húszévesek antiszemitizmusa azonban kevésbé formalisztikus, mint a mi nemzedékünké. Ugyanígy van a liberalizmussal is. Azért utasítja el elsősorban, mert nem tudja megoldani az ember problémáját. Úgy érzi, hogy a szabadelvűség és ennek édes gyermeke: a merkantilkapitalizmus nem fér össze a szociális állam fogalmával. Az egyiket fel kell áldozni, hogy helyet adjon a másiknak. Az individuális liberalizmus társadalmi, gazdasági és politikai szemlélete és berendezkedése helyén az új közösségi népi gondolat bontja majd ki formáit.“ Ezt várják, ennek megvalósítására törekednek, szemben a harmincasok nemzedékével, amelynek felfogása ebben a kérdésben távolról sem ilyen egységes. „Elvből kapitalisták vagyunk — mondja egy erősen harmincas, de ma is nagyon aktív diákvezér egy hatalmas egyesület nevében —, mert az ellenkezője bolsevizmust jelent, de a tőkét magánjogi korlátozásokkal szabályoznánk és nemzeti szellemmel kívánnánk telíteni.“ Bizony itt egy kis zavar van a fogalmak körül is és a frázis körül is. Mindenesetre világosabb az a törekvés, mely a tőkét szociális tartalommal akarja telíteni. Az egészen fiatalok közül a közgazdák jelentenek különvéleményt. Szerintük „a kapitalizmus a legtökéletesebb gazdasági rend, illik a magyar lélekhez, mert a magyar liberális természet“. A nagy többség azonban, amelyiket nem feszélyez a „céhbeliség“, más véleményen van. A magyar minden képzelt vagy meglévő individualizmusa ellenére is erősen hajlik a kollektivebb formák felé. Csak nem tudja még, melyik legyen az.

Nehéz is ezt eldönteni az eszméknek abban a zűrzavarában, melyben itt legtöbb halandó tévelyeg. Magyarország valósággal az ütközőpontjában fekszik a különböző eszmeáramlatoknak, melyek hol a nyílt színen, hol titokban küzdenek a még mindig uralkodó, de úgylátszik végnapjait élő liberalizmussal. Az ifjúság erősen megoszlik ebben a küzdelemben, de még egyáltalán nem állapítható meg pontosan, hogy a nagy tömeg melyik irányt fogja választani.

Tagadhatatlan, hogy a marxista ideológiának is vannak hívei. Nem lehetnek sokan, mert a fiatalság zöme határozottan nemzeti alapon áll. De mindenesetre sokkal többen vannak, különösen a nyomortól nemzeti érzésükben megzavartak és a szélsőségek felé tévelygők nagy számát is figyelembe véve, semhogy elhanyagolható mennyiségnek tekinthetnők őket. Nagyon érdekes az ifjúság magatartása azokkal a világnézeti áramlatokkal szemben, melyek a nacionalizmust a kollektivizmussal kötik össze. Vitathatatlan, hogy a fasizmus, de méginkább a hitlerizmus erősen megragadta az ifjúság képzeletét. Ezek a mozgalmak, különösen látható szociális kihatásaik miatt, rokonszenvesek neki. Rokonszenve azonban ezidőszerint még alig jutott túl az érdeklődésen. Gyűléseiken megtapsolják a szónokokat, akik e mozgalmakat dicsérik, de éppúgy helyeselnek azoknak is, akik hibáira mutatnak rá. Egy-egy ilyen gyűlés benyomása alatt az embernek eszébe jutnak Beksics Gusztávnak, a jeles liberális publicistának érdekes sorai.

„A nyugati eszmék és az azokba kapcsolt szenvedélyek fáradtan érkeznek hozzánk. Amazoknak fénye részben elhomályosodik, emezeknek heve részben elpárolog, mire hozzánk jutnak... A nyugat nagy politikai és társadalmi forradalmainak viharai csak akkor vonulnak át láthatárukon kelet felé, mikor útközben már nemcsak villámaikat hullatták el, hanem részben termékenyítő esői is leszakadtak.“ Ma még nem tudjuk megállapítani, hogy a legfrissebb nyugati eszmeáramlatoknak is ez lesz-e a sorsa a magyar földön. Talán ezúttal nem is nagyon bánnék, ha egy kissé „fáradtan“ érkeznének meg ezek a mozgalmak és útközben leszakadnának róluk azok az elemek, melyek nem a mi földünkre valók. Csakhogy éppen az ellenkezőjét tapasztaljuk. Ami jó és értékes bennük, a szociális mag, már kihullott mielőtt ide ért volna. A külsőségek önmagukban nem tudják már lelkesíteni a sok csalódáson átment ifjúságot. Legalább is az ifjúságnak gondolkodó részét nem. Ez sohasem fog hinni olyan mozgalom őszinteségében, melynél az antiszemitizmus jelszava alatt elsikkad a szociális gondolat és az ezer holdakhoz tapadó feudális hatalmak a barna ing védelme alatt akarják átmenteni magukat a jövőbe. Innen van az, hogy a mai intellektuális ifjúság, bár tudatosan antiszemita, át van itatva a szociális gondolat-tól és nemzeti alapon áll, nem lelkesedik oly önfeledten a mai nyugati eszmékért, mint a száz évvel ezelőtt élt reformnemzedék tette. Eltekintve most egyéb szempontoktól, amilyen pl. nemzeti érdekeink féltése, mindenesetre érdekes, hogy az elit helyett ezúttal az ifjúság kritikátlan elemei ragadják kézbe az „új világ“ születését hirdető különböző mozgalmak zászlaját.

De hát hol van akkor a magyar ifjúság? A jobb vagy a baloldalon? Mert hiszen ma eszerint szeretik osztályozni az embereket s természetesen az ifjúságot is. Anélkül azonban, hogy egyáltalán tisztázva lenne a jobb- és baloldaliság fogalma. Érzi ezt maga az ifjúság is, amelynek tájékozódását különösen zavarja, amikor jobb- és baloldali világnézetről beszélnek. Közülök csak kevesen veszik észre, hogy ezt a meghatározást is külföldről vettük át, ahol a jobb- és baloldal tényleg világnézeti különbségeket jelöl meg és ott a politikai pártok is eszerint helyezkednek el. Nem így azonban nálunk. Itt sohasem világnézeti alapon történt a politikai pártok kialakulása, ilyen értelemben tehát jobb- és baloldal sem képződhetett. A liberalizmus és konzervatizmus is teljesen összekeveredett nálunk, úgyhogy ma már szét sem lehet választani. De ez nem is fontos, mint ahogy a mai világnézeti anarchiában és megtévesztő pártviszonyok között a jobb- és baloldal közötti megkülönböztetés son. Ne várja tehát senki az ifjúságtól, hogy eszerint kategorizálja magát. Jövője és vele azoké az eszméké és törekvéseké, amelyeket képvisel, nem azon fordul meg, hogy milyen zászlón lengeti a szél, hanem a megvalósításon. „Vannak problémák, melyeknek megvalósításánál nem ismerjük el a pártintenciók, a jobb- vagy baloldaliság, az igenlés vagy tagadás fennforgását. A telepítés kérdése, a nyomorgó alföldi magyarság földhöz- és kenyérhezjuttatása nem politikai klikkek vagy hatalmi csoportok ügye, hanem az egyetemes magyarság érdeke“ — írja a húszévesek egyik legfrissebb orgánuma, a Széchenyista Ifjúság. Ebben a felfogásban már nyoma sincs annak a türelmetlenségnek,

mellyel ma a politika porondján vagy az idősebbek egyesületeiben még mindig találkozunk, ahol nem a problémát, hanem a pártállást nézik. Ez az ifjúság például a radikális földreform követelésében és sok más fontos magyar kérdésben sokkal közelebb érzi magához a baloldali Veress Pétert vagy Takács Ferencet, mint azokat a jobboldali „zsidó-evő” mágnásokat, akik ezerholdjaikhoz és feudális kiváltságaikhoz való görcsös ragaszkodásukat féktelen antiszemitizmusukkal akarják népszerűvé tenni. Ezt az ifjúságot nem lehet többé hamis látszatokkal megtevesztetni, mert az embereket nézi és nem a jelszavakat, a lényegét és nem a formát. A keresztény és nemzeti gondolat nála nem hivalkodásra való, nem is ajánlólevél, amellyel karriert lehet csinálni és vagyont lehet gyűjteni, hanem természetes alap, amelyen jóban-rosszban ki kell tartania. Mélyebb, humanisztikus műveltsége kevésbé teszi fogékonnyá az előítéletekkel szemben, könnyebben megtalálja tehát a lehetőséget a társadalmi és politikai ellentétek kiegyenlítésére. Bizonyos, hogy ez a nemzedék sokkal alkalmasabb lesz az osztályharc enyhítésére és elvadult szociális problémáink kibogozására, mint mi harmincasok vagy az uralkodó generáció.

VESSÜNK EGY PILLANTÁST az ifjúság lelki alkatára. Ez látszólag kevésbé egységes, mint a harmincasoké. Különösen a megalkuvásra hajló készséget illetően nem. Természetesen itt is vannak olyanok, nem is kevesen, akikre nem illik az a jellemzés, amit erről a nemzedékről adtunk. Ezek és az elit, mely itt sokkal mélyebb rétegű és jellegzetesebb, mint a harmincéveseknél, élesebben elkülönül, mint emezeknél. Az elit értékeesebb, viszont a másik rész silányabb. Szociális helyzetünk sivársága, a kenyérért folytatott élet-halálharc, a jövő teljes bizonytalansága az ifjúság egy részében — bármilyen különösen hangzik is — igen becses tulajdonságokat fejlesztett ki: keménységet az elhatározásban, elmélyülést a tudományban, jellemzilárdságot, életismeretre való komoly törekvést és fogékonyságot a spirituális értékek iránt. A másik részében viszont az emberi gyarlóságokat juttatja túlsúlyra: a felületességet, gerinctelenséget, anyagiasságot stb. A magam nemzedékéről nincs jó véleményem, de annyira sohasem süllyedt, hogy napidíjért vonuljon ki ünnepélyes alkalmakkor. Valósággal művészi tökélyre emeli ez a pumpolást, a kedvezmények kijárását, az alkalmazkodást és a szolgálalkúséget, ha valamilyen előnyök szerzéséről van szó. Inkább szánom, mint elítélem az ifjúságnak ezt a részét, mert hibái nem az övé, hanem a korsellemé, amelynek kialakításában neki semmi része nincs. Meglehet érteni a kecskeméti ifjúság márciusi szónokának keserű kifakadását is „a jóllakott erkölcsprédikátorok, a rakott asztalok és teli széfek nemzetmentői” ellen, akik „puhasággal, gerinctelenséggel és szervilizmussal vádolják az ifjúságot”, de ne haragudjon ő sem: ilyen tulajdonságokkal „új 48-at” mégsem lehet előkészíteni.

Szerencsére a kép nem ennyire vigasztalan. A hibákat konstatáljuk, de nincs jogunk arra, hogy pálcát törjünk e nemzedék felett, amelyről egészben véve sokkal kedvezőbb véleményünk van. Kétségbe kellene esni nemzetünk sorsán, ha nem így volna. A mai ifjúság tömegei-

ben nagy számmal vannak kiváló, sokat ígérő emberek, akik előbb-utóbb hatással lesznek ingadozó kortársaikra is. Ezekhez csatlakoznak a harmincévesek közül azok, akik a sok kísértés ellenére sem adták fel meggyőződésüket, mellyel néhány kérdésben már eddig is döntően befolyásolták az ifjúság szemléletét. Az elit hatása annál nagyobb, mert nemcsak szellemi, hanem erkölcsi is. A bátorság is erősebb lábón áll náluk. Igaz, hogy egyénileg nincs mit kockáztatniok: a 75 pengős állások és a nagy többség számára a teljes reménytelenség tényleg nem nagyon alkalmas a megkísérlésre. A pozícióba jutottak is derekasabban viselkednek, mint az idősebbek. Vérük tiltakozik mai társadalmi és gazdasági berendezkedésünk anomáliái ellen. És úglátszik nem tudják, de nem is akarják megtagadni magukat.

Innen van, hogy ezt az ifjúságot már nem lehet az orránál fogva vezetni. Előbb megnézi, hogy milyen ügynek adja oda magát. Politikai karrieristáknak és kalandoroknak kevésbé engedelmes eszköze, mint a mi nemzedékünk, a harmincasoké. A jelszavakkal szemben is tartózkodóbb, szinte mondhatnám: érzéketlen. Ez nagyon érdekes sajátsága a mai fiatalságnak. Közömbösen, sokszor fanyar, szkeptikus arccal fogadja a legszebben elmondott, hangzatos frázisokat is, amelyek hallatára mi annak idején véresre tapsoltuk a tenyerünket. Igaz viszont, hogy ezek a frázisok azóta nagyon megkoptak és rengeteg csalódást keltettek. Megmosolyogja a „neobarokk“ érzelmességet, mely a tények elhallgatásával akar könnyű hatást elérni. A „fehérre meszelt kis falusi házak muskátlis ablakai“ mögött terpeszkedő reménytelenség és a saját beszédén elérzékenyedő vezérigazgató jóléte között éppoly groteszknak találja az ellentétet, mint a szavak és a tettek, a romantika és a valóság között. Nem a lélek fásultsága ez nála, hiszen még nem ért rá sokat csalódnai, nem is a lelkesedés hiánya, amivel többen vádolják, sőt nem is pesszimizmus, bár erre sok oka lenne. Olyan körülmények között nőtt fel, hogy nem tud könnyen felhevülni, a szép, de üres szavak hatása alatt légvárakat építeni, de nem is esik olyan hamar kétségbe, mint az idősebbek. Szereti a józan, egyenes, cifraságoktól ment beszédet, mely inkább az értelmére, mint az érzelmére hat. Agyán keresztül vezet az út a szívéhez. Lelkesedése is így ébreszthető fel. Mert tud lelkesedni, csak ahhoz igaz ügy és igaz emberek kellenek.

EGÉSZ LELKÉVEL FORRADALMAK. A forradalmiság nem az ajkán, hanem a szívében él, nem külsőségekben nyilatkozik meg, hanem meggyőződésében gyökerezik. Forradalmár olyan értelemben, hogy anyagi, szellemi és erkölcsi életünk gyökeres átalakítását kívánja. A nagy magyar sorskérdésekben gyors és radikális megoldásokat sürget. Ezen a téren a harmincévesek agitációjának hatása alatt áll, de messzebbmenő konzekvenciákat von le amazoknál. Nem áll meg a földreformnál s még néhány felkapott jelszónál, mert az egész magyar életet szerves szintézisben látja és akarja megreformálni. Horizontja is szélesebb: messzebb néz a csonka ország határainál. „Az új magyar horizont — írja a Széchenyista Ifjúság — nem zárul le a trianoni országhatárok politikai vagy vámsorompóinál, hanem szerves összefüggésben tudja látni a Dunamedence történeti, kulturális, földrajzi

és gazdasági sorsközösségében élő népeinek minden életkérdését.“ Ez persze még nem program, de illet a dolog természeténél fogva nem is adhat. Az „öncélú középeurópai részletmegoldások“ elutasításával sem mond újat, de az a tény, hogy érdeklődését ez a kérdés annyira leköti, mutatja szemléletének szélesebb perspektíváit.

Mind többen keresik fel közülök az elszakított magyarságot a testvéri és kulturális kapcsolatok ápolása végett. De más okból is. Valóságos szociográfiai láz fogta el ezt az ifjúságot, mely közvetlen forrásból akarja megismerni a külföldi kutatási módszereket is, hogy amit azokból jönnek talál, itthon alkalmazhassa. Egyesületeik szinte versenyeznek a falukutatásban. Már központ is alakult, mely megrendezte első kongresszusát, sőt úgylátszik, hogy a magyar „Gusti professzor“ sem várat már sokáig magára. A kutatások értékéről eltérők a vélemények. Egyik kritikusk, aki különben maga is közülök való, így ír: „Valóságos expedíciók indulnak a falu felé nagy lelkesedéssel, de annál kevesebb tudományos felkészültséggel. Tábortüzeket rendeznek, falujárók, regösök bukkannak fel az ország különböző részén s az ifjúság gyűjt mindent, ami csak kezeügyébe kerül: nótát, pásztorfaragást, szociográfiai adatot... A falutanulmányozások eredménye egy-két esettől eltekintve nagyon siralmas.“¹ Ez a kritika túlságosan szigorú. Igaz, hogy vannak szalon-szociográfusok, akik divatból mennek falura, a kutatási módszerek sem tökéletesek még, de a komoly elem jó úton halad és jól is végzi dolgát. E sorok írója figyelemmel kíséri ezt a munkát, alkalma volt több még nem publikált dolgozatot és falu-monográfiát is elolvasni. Majdnem mind megüti a mértéket és van közöttük néhány egészen elsőrangú alkotás, mely komoly értéke lehetne a szociográfia irodalmának. A háborút követő évek ilyenmű munkálataihoz képest a színvonalemelkedés óriási. De ennél is sokkal fontosabb a néphez való közeledés, mely nem leereszkedés többé s így a falujárás során az alsóbb néposztályok és az intellektuális ifjúság között a szociális viszonyt barátságosabbá teszi.

SOKKAL SIVÁRABB A KÉP, ha az ember az ifjúsági mozgalmakat nézi. Egyesületi élete a múlttal szemben fejlődést nem mutat. Amilyen előnyösen különbözik ez a nemzedék más téren az idősebbektől, olyan vigasztalan a helyzete szervezeti tekintetben. Szinte azt mondhatnám, hogy ment volna a fiatalság sok hibától — jelenlegi egyesületei nélkül. A diákjóléti munka, amelyet legtöbb egyesület elsősorban végez, fontos, de a mai rendszer mellett nagy hátránya, hogy hozzászoktatja a fiatalokat az önállótlanáshoz, a kedvezmények igényléséhez. Ez a szelekcióra is káros, mert gyakran olyanokat emel az egyesületek s így az ifjúság élére, akik kiváló szellemi és erkölcsi tulajdonságokkal kevésbé rendelkeznek, de annál inkább összeköttetésekkel vagy a kedvezmények kijárásához szükséges képességgel. Mondani sem kell, hogy ezért elsősorban nem az ifjúságot kell hibáztatni, amely kegyetlen életviszonyai között nem nélkülözheti a kedvezményeket, hanem a helytelen rendszert, amely erre a megoldásra kényszeríti. Az eredmény ismeretes: az elit nem jut hozzá a vezetéshez és a fiatalok azt látva, hogy a kiemel-

¹ L. Gunda Béla cikkét a „Válasz“ 1935 áprilisi számában.

kedéshez kevésbé értékes egyéni kvalitások kellene, a nem éppen kívánatos példa után indulnak.

A közelmúltban körkérdest intéztek az ifjúsági vezetőkhez, hogy nyilatkozzanak a magyar sorskérdésekről és egyesületeik törekvéseiről. Többek között ilyen válaszokat adtak:

„A faji gondolat adja a szervezet alapját/. Az egyesület minden tagja „esküt tesz arra, hogy minden cselekedetét a faji gondolathoz igazítja ... A magyar faji gondolat alapján álló állam létesülését gátolja az, hogy nem ismerjük a magyar fajtát... A birtokmegosztást telepítéssel kell gyógyítani.“

„Nagyon szükséges lenne, hogy egy földbirtokreform kapcsán a középosztálynak juthasson föld, a hivatalnokoknak, hogy fásasztó és egészségtelen városi munkájuk után visszavonulhassanak a saját kúriájukba.“ Arra az ellenvetésre, hogy a földtelen és nyomorgó földművesrétegeknek talán inkább szükségük lenne földre, a válasz így hangzott: „A hivatalnokoknak juttatott föld az ő helyzetüket is megoldaná, mert azok nem művelhetnék földjeiket és megfogadnák őket, ez nekik is egzisztenciát jelentene/.

„Teljesen helyesnek tartjuk a revíziós követelések mai megjelenésének formáját és hirdetését, terjesztjük a revíziós nyomtatványokat és plakátokat, külföldiekkel váltott leveleinkbe mindig teszünk egy-két revíziós levelezőlapot vagy egyéb propagandairatot/.

Nem folytatjuk tovább. A fent előadottakat összehasonlítva ezekkel a nyilatkozatokkal, óriási különbséget találunk. Ez nem a húszévesek elitjének a hangja, felfogása és műveltsége. Az okát részben már felfedtük. De másrészt tudni kell azt, hogy az ifjúsági egyesületek vezetői gyakran az idősebb korosztályhoz tartoznak. Megnyilatkozásaik tehát nem mindig azonosíthatók az ifjúságéval. Nálunk különben éppen nem ritka eset, hogy intézmények célja és vezetőik véleménye között kibékíthetetlen az ellentét. De azért a verkli forog, csak egészen mást mutat, mint amit kellene. Merőben helytelen volna az ifjúsági egyesületek egy részének működéséből és vezetőik időnként hallatott szavából a fiatalság törekvéseire, műveltségi fokára stb. következtetést vonni. A helyzet azonban így annyira visszás, hogy súlyos kontroverziák származnak belőle. Ezek utóbb mind gyakrabban előfordulnak. A fiatalság érzi, hogy a mai állapot elviselhetetlen számára, mert egyesületi élete mást mutat, mint ami ő maga. Igazi arca meghamisítva mutatkozik a közvélemény előtt s vezetőinek magatartása miatt őt ítélik el. Innen az az erjedés, mely ifjúsági körökben újabban jelentkezik. A kibontakozás nem könnyű, mert hamar politika keveredik a dologba, ez pedig mindenre alkalmas, csak arra nem, hogy a helyes kiválasztás érvényesülhessen. Szerencsére vannak biztató momentumok is. Ilyen volt a nemrég lezajlott debreceni diéta, ahol az ifjúság komolyabbik része pártokon, szervezeti széttagoltságon, eszmei zűrzavaron felülemelkedve találkozott s kereste minden elfogultság és gyűlölködés nélkül a jobb jövő útjait. Az ilyen találkozás egyszer talán megindítja az elit mozgalmát s vele felszínre veti azokat a vezetőket, akik méltó képviselői lesznek az ifjúság mind határozottabban kiformalódó vágyainak és törekvéseinek.

„KÉT EGYES SZEMÉLY KÖZT, tagadhatatlan, az idősebbnek van vagy lehet több tapasztalása. Generációkban éppen megfordítva áll

az eset s a közelebb esőnek s így az ifjabb generációnak van vagy lehet több tapasztalása... Különösen olyan időkben, amilyenre Széchenyi is értette, amikor t. i. két nemzedék két, egymástól élesen elütő korszak határmesgyéjén áll. Csakhogy az egyik a túlsó, a másik az innenső oldalon, egyik a régi, másik az új világot képviseli. Ilyenkor a két generáció között a rendesnél jóval nagyobbak az ellentétek, melyek nem csupán a vérmérséklet különbözőségéből erednek, hanem világnézetiek. Ezért is történik nehezebben, olykor nagyobb megrázkódtatással a nemzedékváltás: az idősebbek felforgatóknak tartják az ifjúságot, féltik tőle „a régi jó idők“ intézményeit, ha mégoly korhadtak is azok, melyeket azonban ők teremtettek meg vagy tartottak fenn egy életen keresztül. A fiatalság „tekintélyromboló.. és „tisztelen“, mert nem hajol meg az öregek „bölesége.. és nagyobb tapasztalata előtt. Persze azt figyelmen kívül hagyják, hogy új korszaknak újak a tapasztalásai is, amelyekből esetleg a fiatalok többel rendelkezhetnek, mint az öregek. Az ellentéteket rendszerint nem lehet kiegyenlíteni: a nagyobb erő győz, olykor az erőszak. A kompromisszum ritka eset, inkább csak az erőtlén, dekadens társadalmakban.

Tagadhatatlan, hogy Magyarország is új korszak küszöbén vergődik. Intézményeink egy része már régen elkorhadt, újakkal kell felcserélni; a másik része tökéletlenül funkcionál, ezeket új tartalommal kell megtölteni. Nem lehet vitás, hogy ez a feladat a fiatalabb nemzedékre vár és nem a megalkuvásra erősen hajlamos háborús generációra. Érdekes tény, hogy nálunk az utóbbi időben a generációs ellentétek tompultak. Legalább is kifelé nem jelentkeznek olyan élesen, mint azelőtt. Ennek kettős okát látom. Az egyikről, a harmincévesek elcsendesedésének okáról, fentebb már szó volt. A fiatalok pedig finomabb eszközökkel dolgoznak. Kevesebb hanggal, de nagyobb felkészültséggel és mélyebb meggyőződéssel. Talán ez a magyarázata, hogy az öregek rokonszenvesebb érdeklődéssel kísérik a húszévesek törekvéseit, mint a miénket. Többre is értéklik őket, jóllehet ez a fiatalság sokkal távolabb esett a fájától, sokkal intranszigenesebb és elszántabb, mint a harmincévesek. Mintha nem is közvetlen folytatása lenne az ú. n. harmadik liberális nemzedéknek. De kevesebb benne a türelmetlenség, ami erőre és önbizalomra mutat. Ez sajnos nagyon hiányzik a mi nemzedékünkől s tagadhatatlanul a gyengeség jele. Rosszabb szociális viszonyok között él, mint annakidején mi éltünk, jövője pedig sokkal reménytelenebb, mégsem a kenyérvitát helyezi az első sorba. Törekvései között sem a tüneti jellegű álláshalmozás megszüntetése, hanem az elvi kérdések: a nagy nemzeti, szociális és gazdasági feladatok állanak előtérben. Szemei előtt egy új, európaibb Magyarország mind határozottabb körvonalakban kibontakozó képe lebeg. Csak természetes, hogy a régi tekintélyeket erős kritikával illeti és nem feltétlenül tiszteli. A tekintély elvét nem veti el, csak átértékeli. Nem imponál neki az állás, a születés, a rang, ha nem tapadnak hozzá szellemi és erkölcsi értékek. Többször tapasztaltam, hogy még szakelőadók megválogatásánál is mennyire nem a külsőségek és a konvenciók után mennek, hanem elsősorban azok jellembeli tulajdonságait veszik figyelembe.

AZ ITT ELMONDOTTAK távolról sem adják kimerítő rajzát a fiatalabb nemzedéknek. Mindenesetre hű és objektív leírásra törekedtem. Ez persze nem jelenti azt, hogy megfigyeléseim közben esetleg nem tévedtem is. Egészen véve azonban ezt a generációt feltétlenül értékesebbnek tartom, mint a harmincéveseket. Ezt ma már sokkal pontosabban lehet látni, mint pár évvel ezelőtt, amikor még sok jellemző motívum hiányzott, amelyek azóta élesebbé tették az egyes nemzedékek eltérő jellemvonásait.

Sorsdöntő jelentősége van annak, hogy ez a generáció erős legyen testben-lélekben, szellemiekben és erkölcsiekben egyaránt, mert emberi számítás szerint neki kellene ennek a lejtőre jutott országnak a zuhanását megállítani, intézményeit és közszellemét modernizálni. Ebben a misszióban komoly szerep vár a harmincévesek intakt és alkalmas elemeire is, akiknek előkészítő munkájából már eddig is több kérdésben szempontokat és indítást kapott. Az „új negyvennyolc“, amelyet szeretnek hangoztatni, semmivel sem ígérkezik könnyebbnek, mint a száz év előtti volt. Mindenesetre három személyi előfeltétel elengedhetetlen: jellem, amiben olyan szegényeknek látszunk; tudás, hogy nagy feladataink legkisebb részleteit is helyesen ítélhessük meg és bátorság, amelyben legszegényebbek vagyunk, a kockázat és felelősség vállalására. E tulajdonságok nélkül — s ezt jól jegyezze meg ifjúságunk — nem vállalkozhat történelmi feladatok megoldására.

KERÉK MIHÁLY

AZ ORVOSI HIVATÁS VÁLSÁGA

Az A mélyreható változás, amely az utolsó évtizedben gazdasági és társadalmi berendezéseinket átformálta, az a forrongás, amely a zene, az építészet, vallás és szociális élet minden terén új formák után tör, válságba hozta a kultúrával és a gazdasági élettel ezer szállal összekötött orvosi tudományt és magát az orvoslást is. A korszellemnek és a világnézetnek társadalmi és politikai berendezéseinkben, a tömegek életfelfogásában, szociális és etikai magatartásában való érvényesülése nagyjelentőségű átalakulást indított meg nemcsak az orvosi tevékenység külső rítusában, hanem magában az orvosi hivatás benső tényezőiben is.

A háború előtti magas kapitalizmus erősen individualista organizmusában az akadémikus társadalomhoz tartozó orvos egyénileg nagy társadalmi tekintélyt élvezett, de az orvosi hivatás államéleti fontossága a mainál jelentékenyen kisebb volt, mert az államnak a járványok elleni küzdelemtől eltekintve kevés olyan szociális közfeladata volt, amelynek megoldását az orvosi hivatás keretében kereste. Példaképpen elegendő megemlíteni a nyomorékgondozást, amely a világháború előtti időkben teljesen szociális-charitatív tevékenység volt és még az ortopéd orvos közreműködését is nélkülözte.

De a XIX. század második felében már világosan érezhetővé vált az iparosításnak, a középosztály fokozódó elszegényedésének, az ebben a korban létesült munkásbiztosításoknak és a nagyvárosok kiépülésének a hatása az orvosok társadalmi és gazdasági helyzetére. Sőt magában az orvostudomány fejlődésében is csakhamar megnyilvánult a munkásbiztosító pénztárak hatása, mert ezeken keresztül a szociális szemlélet vonult be az orvostudományba.

A világháború utáni évek gazdasági krízisei fokozott hatósági beavatkozást tettek szükségessé, mert a munkanélküliség stb. következtében meglazult család szociális és egészségügyi funkcióit az állam volt kénytelen fokozatosan átvenni.

A betegség, az aggkor, a rokkantság esetére szóló biztosítás kiterjesztése, közkórházak építése, a betegellátás és a szegénygondozás közhatalósági úton való megszervezése a szociális közgondozásnak hatalmas hálózatát és kollektív rendszerét teremtette meg. Azáltal, hogy az állam közvetlen részvétele az egészségügyi és szociális feladatok ellátásában ilyen hatalmas mértékben kibővült, az egészségügy államéleti felfogása is megváltozott. Előtérbe kerültek a szociálpolitika egészségügyi vonat-

kozású feladatai, sőt a kollektivizmus ideológiájában fogamzott új szociálpolitika nem elégedett meg azzal, amit az alapjában megrendült individualisztikus felfogásból táplálkozó régi szociálpolitika hirdett, — hogy humanisztikus atmoszférát teremtsen a gazdasági életben — hanem az egészségvédelmet a tulajdon védelmével egyenrangú feladatnak minősítette és az egész gazdasági termelés szociális megszervezését tűzte ki céljául.

A mindenható állam a társadalmi és egyéni élet minden terén teljes jogot követel magának és már materiális okokból is, de meg a generatív károsodás kiküszöbölése céljából is — az embervédelem és humanitás terén is tervgazdaságot akar. Ennek a folyománya, hogy a szociális és egészségügyi gondozás egész rendszerében az egészséges élet védelmének a gondolatát: a m e g e l ő z é s t helyezte előtérbe.

Az egészségügyi politikának ez az új célkitűzése az orvosi tudományának és az orvosi kutatás eredményeinek az alkalmazási körét a szociálpolitikában rendkívüli mértékben kiszélesítette és az orvosi munkának az orvosi tanulmányi rend eddigi keretein túlmenőleg a szociális egészségvédelem, az iparegészségtan, a szociális technika és munkásvédelem összes területein polgárjogot biztosított. Az orvos működése még lényegesebben növekedett fontosságban azáltal, hogy az államnak szociálpolitikai céljai érvényesítésében az orvos szerves és lélekszerinti közreműködésére van szüksége. Az új egészségügyi szociálpolitikai felfogás szerint nem a beteg állapítja meg az időt, amikor az orvost felkeresi, hanem az egész népességnek állandó egészségügyi gondozás alatt kell állnia.

Az irányított állami egészségvédelem megváltoztatta igényeit az individuális szemléletű orvosi munkával szemben, minek következtében az orvosi ideológiának és az orvosi munkának is meg kell változnia. A mai szociálpolitika nemcsak azt kívánja az orvostól, ami a hippokratészi tanok szerint két évezred óta az orvos ősi hivatása volt: a beteg ember megsegítése és a fájdalomcsillapítás, — hanem az egészséges élet védelmét.

Ez elsősorban azt jelenti, hogy a modern állam azt kívánja az orvostól, hogy a beteg embert ne mint a társaságtól elvont individuumot, mint pusztán klinikai biológiai problémát tekintse, hanem mint a szociális életközösség egy láncszemét. Vagyis az orvosi tudomány sem maradhat csupán a beteg ember tudománya.

Minthogy továbbá az élet mechanizálódása folytán uniformisabbá lett társadalomban háttérbe szorult a perszonalizmus és az egészségügyi szociálpolitika is tömegekkel foglalkozik, ennek következtében az állam az orvosi tevékenységet is úgy akarja átalakítani, hogy az orvos ne individuális, hanem szociális orvos legyen, vagyis az egész nemzet egészségügyi értékállományának a gondozója.

Az orvosi kar jövő helyzetének kialakulása természetesen a legrosszabb kapcsolatban van a szociálpolitika és a közegészségügy ilyenkor való alakulásával. Bizonyos, hogy az állam az orvosi kar szociálpolitikai fontosságának és intellektuális erejének megfelelő helyet fog biztosítani az orvosnak ebben a kollektivizált humanitásban, de örök előfeltétele, hogy az orvosi ténykedés külső és belső tényezői — a köz-

egészségügy államéleti felfogásában beállott változásnak megfelelően — összhangba kerüljenek a szociális és gazdasági rend alakulásával. Csak természetes, hogy azon átmeneti idő alatt, amíg az orvosi tevékenység súlypontjának a betegségek megelőzésére való áthelyeződése, illetve az orvoslás új rendje kialakul, csökken a gyógyító magánygyakorlat értékelése, sőt az orvosi rend átmenetileg válságba is kerülhet, mindaddig, amíg az orvos új helyzete a társadalom mai kultúrszervezetében véglegesen kialakul.

Az ORVOSI REND napjainkban észlelt hanyatlása tehát véleményem szerint nem csupán az általános gazdasági helyzet megrendüléséből leli magyarázatát. Megengedem, hogy az ország megdöbbenően alacsony kereseti viszonyai mellett az országos viszonylatban magában véve nem magas orvosi létszám (kb. ezer lakosra egy orvos jut) orvostársadalmi szempontból már túrhetero verseny jelent, hogy továbbá az orvosok földrajzi megoszlásában mutatkozó egyenetlenség (az orvosok 45%-a lakik Budapesten), a fix orvosi állások alacsony díjazása és az orvosi túltermelés nagy mértékben közrejátszik az orvosi társadalom gazdasági és morális hanyatlásában, de itt valóban többről van szó: a hivatás általános válságáról, amelynek főoka az, hogy az orvoslás az individuális és kollektív világnézet ütközőpontjába került.

Hogy az orvos individuális gyógyító munkájában hivatásának alapvető etikai normái évszázadokon át nem változtak meg a korok változó eszmeáramlatai következtében, ez igaz — hiszen az áldozatkészség és az emberszeretet az orvosi hivatás változatlan erkölcsi eszményéből fakadnak — viszont az orvos társadalmi helyzete koronként nagyon is változott, aszerint, hogy az akkori társadalom szükségleteit hogyan tudta szolgálni, vagy hogy mennyire volt szükség az akkori államéletben az orvos közcélú tevékenységére és végeredményben, hogy mi volt az akkori kornak a betegségről alkotott fogalma.

A görög orvos vándorló kézműves volt, a római hosszú ideig rabszolga, majd később a Kr. e. II. századtól kezdve a nagy római orvos Galenus ideje óta szabad polgár. A korai középkorban, mikor a testkultúra a lélek ápolásával szemben háttérbe szorult, az orvos és a pap újra közelebb jutott egymáshoz, emellett egyes előkelő udvarokban az orvosnak kiemelkedő helye volt. A középkor végén az orvoslás — eltekintve a szerzetes orvosok munkájától — nagyon is közepes mesterséggé süllyedt. Vesalius és Paracelsus működésével a XVI. században kezdődik egy új fejlődés, amely Harvey (1628), Jenner (1798), Semmelweis (1844), Helmholtz (1869), Virchowon (1900) át az orvosi tudomány fénykorába vezetett és az orvost privilégiumokat élvező tudós polgárrá emelte. Míg ma — a társadalom egykori kiváltságosa — útban van a felé, hogy egyszerű alkalmazottá süllyedjen le.

Az orvos társadalmi helyzetével párhuzamosan változtak a társadalom összetétele, az uralkodó korszak és a mindenkori szükség szerint az orvosi tevékenység külső hivatásrendi szabályai is. Az orvosi tisztességbe ütköző vagy orvosetikailag kifogásolható cselekmények megítélésében is más volt a felfogás a különböző történelmi korszakokban. Ramazzinit, akit a szociális orvostudomány atyja és harmadik

Hippokrates jelzőjével tüntetett ki az utókor, az orvosi kollégium csaknem katedrájától fosztotta meg a piszkos műhelyek látogatása miatt és a XVII. század elején hány orvost illettek az orvosi méltósággal össze nem egyeztethető magatartás vádjával azért, mert nem öszvéren látogatták betegeiket. Hasonlóan változott a közfelfogás az orvosi titoktartás, az orvosi reklám stb. kérdésében. A mai társadalom magasabb érdekei megkövetelik, hogy az abszolút orvosi titoktartás elve alól kivételeket tegyünk (pl. egy szifilisszel fertőzött dada, vagy egy gümőkórral fertőzött vőlegény stb. esetében) és bár orvostársadalmi és hivatásetikai szempontból megengedhetetlenek tartjuk egyes tudományos előadásoknak, vagy nagy orvosi műtéteknek ismertetésével a higiénikus felvilágosítás köpenye alatt űzött reklámot, az egyéni higiéné szabályainak ismertetését ma már nemcsak, hogy nem kifogásoljuk, hanem nagy üzemekben, egészségügyi, propaganda központokban végezzük. A középkorban a vallásos gondolkodás — habár a morálteológia és az orvostudomány sokszor szemben is állt egymással — szociális szellemmel termékenyítette meg az orvostudományt és a vallásos korszellem befolyása alatt lett úttörője az orvosi tudomány az egészségügyi munkásvédelemnek, amit az ókor. nem ismert.

Hogy a korszellem mennyire befolyásolja az orvostudományt, azt szembeötlő módon igazolhatjuk az orvostudománynak a múlt század közepe óta észlelt fejlődésével.

A természettudományi materializmus felszabadította az orvosi gondolkodást a humoralpatológiai és spekulatív befolyás alól és kitermelte Virchow mechanikai-morfológiai felfogását. Ahogy a természettudományos felfogás az egészségben megfoghatatlan természetet elemeire bontotta, hogy megismerhesse, ugyanúgy a Virchow-féle speciális kórtani felfogás az egyes szervekből kereste a betegségek székhelyét és a klinikai kórképet bonctanilag és szövettanilag is körülhatárolni igyekezett. Kétségtelen, hogy ez a felfogás nagy lendületet adott az orvosi tudománynak, de egyúttal az orvosi gondolkodás desintegrálódásához és az orvostudományi egység szétmállásához vezetett.

Az orvostudomány tehát a természettudományi materialista világnézet hatása alatt vett olyan fejlődési irányt, amely — a társadalom differencializálódásának megfelelően — az orvosi tevékenységet szervek vagy testrészek betegségeivel foglalkozó szakmákra aprózta fel. A néhány évtized múlva Pasteur és Koch felfedezései alapján kialakult kórtani-etiológiai orvostudományi irány ugyan a betegségeket újra kórtani egységekbe foglalta össze, de pompás bakteriológiai és vegyi felfedezéseivel méginkább lehetővé tette a klinikai betegvizsgálat mellőzését és az orvost lassanként a betegágytól a laboratóriumi vizsgálatok tömkelegébe vonta. A beteg lassan személytelen objektum lett a gyógyításban is, mert „funkcionális és nervosus“ panaszait feleslegesnek tartotta meghallgatni az „objektív laboratóriumi leletre“ támaszkodó tudományos orvos. A specializálódott orvostudomány a sugaras és diétás terápia, az iszapkezelés, a vízkúra, a massage, a gyógytorna, a légkúra, a foglalkozási terápia, a fénykezelés, a diatermia, a kozmetika stb. révén mind több és több technikai segédeszköz és laikus segéderő alkalmazását tette szükségessé. Ennek következtében

a laikusok által is könnyen megtanulható részletfeladatok ellátása hivatásos kozmetikusok, masszörök, fogászok, furdósök kezébe került és mint a középkor első felében, egy alsóbbrendű gyógyító szolgálat fejlődött ki. Szociológiai szempontból rendkívül érdekes, hogy a preventív egészségvédelem kifejlődése az orvos mellett megint egy új egészségügyi hivatást termelt ki: a védőnőét, aki a megelőzés egyéni eszközeit közvetíti és aki hivatásilag — ellentétben az ápolónővel — nem is tekinthető orvosi segédmunkásnak.

Az orvosi gyógyításnak gépiessé válása, amely az operatív radikalizmus mellett mindmáig jellegzetes sajátossága a gyógyításnak, azt hozta magával, hogy az eredményes orvosi gyógyító tevékenység folytatásához szükséges költséges berendezést az individuális magánorvos nem is igen teljesítheti. Az orvoslásnak rendelőintézetbe, ambulanciákba, kórházakba (gyógyászati nagyüzem) való összpontosulása, vagyis a betegellátás szocializálása, tehát nemcsak a nagy ipari üzemek kifejlődésében szereplő külső és belső okok, azaz gazdasági, kulturális fejlődés eredménye, hanem maga az orvostudomány fejlődése és specializálódása is elősegítette azt.

Lehet-e csodálkozni azon, hogy a lélektelenített orvostudomány és mechanizálódott orvoslás mellett az orvosi munka morális megbecsülése csökkent és hogy a céhbeli és nem céhbeli csodadoktorok és kuruzslók nagyobb hatást tudnak gyakorolni a szenvedő betegre, mint a tüneti vagy szervi gyógyítást végző tudományos orvos, aki terápiás eljárásainak a pszichoterápiával, sőt netalán a biológiai orvostudomány eszközeivel való kiegészítését napjainkig feleslegesnek tartotta.

Népszerűtlenné vált az orvostudomány, s ma a laikus gyógyászat terjedésének rendkívül kedvez korunk miszticizmusra hajló szelleme is. Hogy az orvosok iránti bizalmatlanság még az intellektuális körökben is terjedőben van, annak oka részben az, hogy a gazdasági válság a maga meztelenségében mutatta meg az orvos segítőkészségének korlátoltságát és másodsor azért, mert az iskolai orvostudomány vezetőeszméivel és módszereivel szemben kíméletlen harc folyik magában az orvosi rendben is. Az orvosellenes hangulatot fokozza az orvosi hipotézisek ingadozása, az orvosszakértők egymásnak ellentmondó szakértői véleménye, az elméleti orvostudomány egyik-másik ellentmondásának felesleges feltárása, a nagyközönségnek orvosi szakkérdésekkel való túlterhelése, szorosan vett orvosi kérdéseknek szenzációt hajhászó tárgyalása.

Az orvosi kar hosszú ideig rideg részvétlenséggel nézte társadalmi privilégiumainak fokozatos elvesztését és régi presztízsének a csökkenését, később pedig, amikor már megérezte, hogy válaszüjra került, nem tudott tettekké tényező lenni az orvosi és egészségügyi politika irányításában. Ennek egyik oka a magyar orvosi kar apolitizmusa és szűkkörű közéleti tevékenysége, amely abból a feltevésből származott, hogy az orvos politikai vagy más társadalmi aktivitása az orvosi dignitás sérelmével járhat. Részben onnan, hogy az önálló orvosi társadalom csak későn, az 1880-as években alakult ki (még a német Aerztevereinsbund is csak 1873-ban alakult meg!), de a szellemi képviselő —

mindmáig — az orvosi tanári karnál maradt. Ennek következtében az orvosi rend egyeteme általában nem sokat foglalkozott orvosegészségügyi kérdésekkel. Letagadhatatlan az eddigi orvosrendi érdekképviselet belső gyengesége, amely véleményem szerint főleg az orvosi rendnek gazdaságilag heterogén rétegzettségében leli magyarázatát: az eltérő társadalmi és gazdasági viszonyok között élők az orvosi diploma alapján végzett tevékenység azonosságára sem tudja összekovácsolni. Nem mellőzhetem annak a megemlítését sem, hogy a kicsinyes személyi harcokkal kórosan átszótt magyar orvosi közélet nem is volt alkalmas arra, hogy komoly politikai talentumokat neveljen az orvospolitika számára s ezek munkája révén az orvosi rend aktíve résztvegyen az ő életfeltételeiket szabályozó törvények megalkotásában, vagy az állam és az orvosi rend szempontjait egyaránt kielégítő rendszert dolgozzon ki a fenyegető orvoskérdés megoldására. Pedig a magyar orvosügy hatalmas fejlődését a XIX. század második felében nem csekély mértékben annak köszönhetjük, hogy Balassa János és Markusovszky Lajos nemcsak nagy sebészek és nagy orvosok, hanem nagy kultúrpolitikusok és nagy államférfiak is voltak.

Az 1936. évi I. t.-c. azáltal, hogy a társadalmi és gazdasági szervezettség mai fokának megfelelő orvosi érdekképviseletet teremtett, emelni fogja az orvosi kar összetartozandóságának a tudatát, a testületi szellemet és az orvosi kar kollektív felelősségérzetét a nemzet egészségével szemben.

Rendkívül érdekes, hogy a szintézisben látó korszellem hatása alatt a természettudományos atomizmus és a mechanikai kauzalitás után az orvostudományban is erős a vágy egy új szintézis, lelki entitás és konstitúciós egység után. A klinikai orvoslás konstitúciós patológiai beállítottsága már a biológiai totalitáshoz vezető utat jelzi s ugyanakkor az egészségvédelem szociális eszközöket is kíván az orvos kezébe adni, hogy biológiai-szociológiai egységben foglalkozzék az orvosi gondozás alanyával: az emberrel.

Az új orvosi spiritualizmus a gyógyítás mechanizálódása folytán háttérbe került házi-orvosi rendszer visszaállításának a kérdését vetette fel annak dacára, hogy különben sem gazdasági, sem pszichológiai adottságok nem kedvezők annak feltámasztása szempontjából.

Nyilvánvaló, hogy a családi élet meglazulását előidéző gazdasági és társadalmi tényezők megváltozása és a család intézményének erkölcsi és anyagi megerősödése nélkül a házi-orvosi rendszer alig lesz visszaállítható. De pszichológiailag is kedvezőtlen a helyzet, mert a nagy publikum ma az orvosi foglalkozást általában kommerciális foglalkozásnak, kenyérkeresetnek tekinti.

A házi-orvosi intézmény két működést egyesített magában: a beteget gyógyító és az egészségesnek tanácsot nyújtó orvosét. Bár ez utóbbit az egészségügyi nevelés és az egészségügyi propaganda pótolja, vagy pótolni igyekszik, az orvostudomány szintézisre mutató mai iránya kívánatosnak jelzi a házi-orvosi rendszer valamely formában való visszaállítását — ha nem is eredeti pátriárkális formájában, hanem

legalább működésének lényegét illetően. Igen jelentős érvet szolgáltatott a kérdés kedvező megítéléséhez az amerikai Committee on Cost of Medical Care nevű szakbizottság ama megállapítása, hogy az Összes előforduló betegségek $\frac{5}{6}$ -a természeténél és minőségénél fogva az általános orvosi gyakorlat körébe tartozik. Nyilvánvaló tehát, hogy a betegségek $\frac{1}{6}$ -a ellátására szükséges szakorvosi létszám erősen túlméretezett és kóros fejlődés eredménye — annak dacára, hogy minden látszat szerint a társadalmi élet mai rendjében a szakorvosi betegellátás még a nagyközönség igényeinek is jobban megfelel.

Az orvosi társadalom jövő útja a társadalomgazdasági viszonyok által megszabott irányban az államosítás vagy társadalombiztosítások felé halad, vagyis az orvoscélel egyetemes megoldásának a kulcsa az egész közegészségügyi politika revíziójában, az egészségügy és szociálpolitika tárgyi átszervezésében, illetve a népgondozás kiépítésében van.

Az egészségügy államosításának gondolata már a múlt század közepe óta kísért a magyar orvostársadalom körében, a világháború utáni időben pedig a szabad hivatás erkölcsi megóvásának elvi hangoztatása mellett — az orvosi kar egészségpolitikai programja jóformán a fix állami állások szaporításának a szorgalmazásából állott. Annál érdekesebb ez, mert az orvosi függetlenséget a társadalombiztosítás kiterjesztésével sokkal kisebb mértékben fenyegető szocializálás gondolatának a felvetése még ma is — amikor jóformán teljesen szocializálva van az orvosi munka — annyira ellen-szenves az orvosi közvélemény előtt, hogy még a szakembernek is számolnia kell az eretnység vádjával a probléma őszinte megtárgyalásánál.

Két esetben merülhet fel annak szükségessége, hogy az egészségügyi ellátás részben vagy egészben állami feladattá nyilváníttassék, avagy az egészségügyi közszükségletek a közlekedés, vízszolgáltatás stb. mintájára közüzemek útján biztosíttassanak. Először, ha az egészségügyi feladatok megoldását az állam köztekinetekből nem engedheti át az egyéni iniciatívának és másodszor, ha a társadalom egészségügyi szükségleteinek a megoldása túlhaladja az egyes ember teljesítőképességét. Nem feladatunk vizsgálni, hogy valóban fennforognak-e azok az okok, amelyek az állami és nemzeti érdekek szempontjából kívánatosak vagy szükségessé teszik az egészségügyi ellátás kollektivizálását, de őszintén meg kell mondani, hogy — a meglévő kórházak, ambulatóriumok, egészségügyi központok és más egészségügyi intézmények hatalmas szervezete a kollektív egészségügyi ellátásnak már olyan mértékét jelentik, amely nagyon közel jár az egészségügyi munka teljes szocializálásához.

Kétségtelen, hogy az államosítás tervszerűséget teremtene a gyógyellátásban, biztosítaná az orvosok megélhetését, rendezné munkaviszonyukat, megkímélné őket a költséges berendezésektől, azonban megszűnnék a szabad hivatás illúziója.

Hogy az államosítás az orvosi hivatás erkölcsi és tudományos színvonalának süllyedését hozná magával, az méltatlan vád egy magas etikai tartalommal bíró hivatással szemben, hogy csak közvetlen

materiális érdek ellenében tudja nyújtani a legjobb segítséget és orvosi munkát.

Minthogy azonban a tulajdonjog elvén álló államban az egészségügyi intézmények és felszerelések, gyógyszervegyészeti gyárak, fürdők, gyógyszertárak, ellenszolgáltatás nélkül nem tehetők közüzemekké, állami kézbe való átvételükre pedig pénz nincsen, az orvoskérdésnek az államosítás útján való rendezése egyelőre csak elvi jelentőségű lehetőség.

Az egészségügy és vele együtt az orvoskérdés megoldásának orvostársadalmi szempontból sokkal előnyösebb és állami szempontból sokkal olcsóbb formája adódik a társadalombiztosítások kiterjesztése útján. Ennek azonban nagy akadálya az orvosi kar és a munkásbiztosítás indokolatlan szembenállása, ami nagyrészt abból a tarthatatlan felfogásból származik, hogy az orvosi kar társadalmi és gazdasági helyzetének szemellátható rosszabbodásáért a munkásbiztosítás felelős. Nem kívánok most azokkal a vádakkal foglalkozni, hogy a társadalombiztosítások a társadalmi és orvosi morált aláássák, a betegségeket tenyésztik, de az vitathatatlan tény, hogy a társadalmi biztosítások társadalmunk mai struktúrája mellett sem a munkások, sem az orvosok szempontjából nem nélkülözhetők. A munkáskategóriák betegellátását helyesebben és gazdaságosabban — munkásbiztosítás nélkül — egyelőre az állam nem tudja megoldani, mert ezidő szerint nem tudja előteremteni még a betegellátás költségeit sem.

A legelső feladat volna a pénztárak orvosi ellátásának olyan megszervezése, amely révén a pénztárorvosi munka kisebbbértékű voltáról elterjedt felfogást kiverhetnők az emberek fejéből. Ez azonban alig érhető el másképpen, minthogy a személytelen tömegkezelés megszüntetésével biztosítjuk a magánorvosi praxisban elért magas orvosi színvonalat. De le kell vonnunk a tanulságát annak, hogy a Zeileiskezelés rosszabb volt a legrosszabb tömegkezelésnél és a csodadoktor erős egyénisége mégis ezzel vonzotta a legkülönbözőbb társadalmi osztályhoz tartozó betegeket. A pénztárorvosi szolgálat azonban a magángyakorlat mintájára a korlátozás nélküli szabad orvosválasztás alapján sem orvosi, sem gazdasági okok miatt nem szervezhető meg. Ennek ellenében viszont el kell ismerni, miszerint a szabad orvosválasztás kérdésének tisztán gazdasági vizsgálata nem megfelelő módszer és eljárás az orvoskérdés tisztázásában, mert a kérdés megoldását nem gazdasági jellegű ellentétek, hanem in ultima analyszt az orvosi hivatás alapkérdéseivel összefüggő elvi szempontok teszik nehezzé. De aztán a kötött orvosi rendszer kapcsán tapasztalt visszasságokat sem szüntetné meg egyedül az orvosi díjazás emelése.

A teljes szabad orvosválasztás és a teljes szocializálás között azonban számtalan lehetőség van. Az osztrák új ipari társadalombiztosító törvény 106. §-ában világosan kimondja, hogy a társadalombiztosítási orvosi gyakorlat vállalása még akkor sem jelent alkalmazotti viszonyt, ha az orvos fix díjazásban részesül (B. S. V. G. 107—1935).

Felesleges itt részletezni azokat az előnyöket, amelyek a munkásbiztosítás és az orvosok barátságos együttműködéséből adódnának, mert meggyőződésem szerint ez az együttműködés a dolgok belső

szükségességéből folyik. Méltányosnak tartom, hogy a társadalombiztosítás ne csak fiskális szempontokat kövessen az orvoskérdés megoldásában, hanem tartsa erkölcsi kötelességének közreműködni az orvoskérdés megoldásában, viszont az orvosi kar ne akarja az egész orvoskérdést izoláltan a társadalombiztosítások keretében megoldani. Jogos kívánságnak tartom pl., hogy a Központi Orvosi Tanács konzultatív jogot nyerjen egészségügyi kérdésekben és hogy — ami a modern szociálpolitikának alapkövetelése — mint érdekelt, az intézet igazgatásában is közvetlen befolyást nyerjen, de vészes és nagyon helytelen volna az orvosi kar részéről a társadalombiztosítás szétbontását követelni, vagy azon dolgozni, mert valóban bekövetkezhetnék társadalombiztosító nélkül, hogy az orvostársadalom mai helyzete egy-két évtized múlva aranykornak tűnnék fel a következő orvosi generáció előtt.

AZ EGYETEMES orvosügyi reformoknak szerves tartozéka az orvosképzés reformja is. Nagy tévedés volna ezt egyszerű pedagógiai reformnak tekinteni. Itt is az döntő, hogy az egyéni vagy a kollektív orvosi munkáé-e a jövő. Olyan reformra van szükség, amely számol az általános orvosi gyakorlat szükségleteivel és az orvosi rend megváltozott szociális helyzetével. A kiképzésben nagyobb figyelmet kell szentelni a betegápolás, a gazdaságos gyógyszerrendelés, az orvosérdekeltségi szervezkedés, a hivatási etika, a szakértői tevékenység, a szociálhigiéne oktatásának és útmutatást kell nyújtani arra is, hogy a fiatal orvos miként illeszkedjék be a modern állami élet mechanizmusába. Számolni kell továbbá azzal, hogy az egészségügy államelméleti felfogásában beállott változás és az orvosi vezetés biztosítása a szociális egészségügy mezején előbb-utóbb szükségessé fogja tenni a higiénikus szakorvosok kiképzését, vagy esetleg külön közegészségügyi fakultások létesítését.

Azoknál a korlátozásoknál azonban, amelyeket az utóbbi időben az orvosi pálya túltömöttségének a megszüntetésére különböző helyekről ajánlottak, helyesebb volna véleményem szerint az orvosi pályára lépők előzetes testi, lelki és erkölcsi szelekciója. Erre amúgy is szükség van egy olyan élethivatásban, amelyben embereknek teljesített személyes szolgálatról van szó, de a sürgős szükségét különösen átérzi az ember, ha az orvosi pályaválasztás motívumait ismeri.

Mit szólna ősmesterünk, Hippokrates, aki tudvalevőleg azt mondta, hogy az orvosi foglalkozásra születni kell, ha pl. az 1931—32-ben érettségizett és orvosi pályára készülő magyar ifjúság pályaválasztási motívumait ismerné? Az olyan kettős választott pályamegjelölések, hogy orvos vagy fakereskedő, orvos vagy technikus stb., igen kevés benső hivatásérzetről tanúskodnak és arra mutatnak, hogy az illetők az orvosi foglalkozás részéről támasztott pszichikai és etikai igényekkel sem igen vannak tisztában. Még kevésbé annak szociális lehetőségeivel.

Balassa János, a magyar orvosi rend bálványozott vezére 1838-ban ezt írta: „Vivere aliis, non sibi, constituit essentiam medici, nec non basim medicináé, artium praestantissimae celestibus ereptae“,

nem magának, hanem másoknak élni: ez az orvos lényege s alapja az orvostudománynak, valamennyi hivatás legelejének, amely az égiektől származik.

Az orvosi pályára készülők alkalmasságának pszichotechnikai vizsgálatában sem az intelligencia, sem az egyes képességek megállapítása egyedül nem volna elegendő jogalap a hármas irányú kiválasztásra. Az orvosi tevékenységben ugyanis nemcsak az intelligencia és a szakmabeli felkészültség, hanem a morális és személyi tulajdonságok, szóval az egyéniség a döntő, illetve az öszszemélyiség vizsgálata az első. Ennek megállapítása pedig nagy nehézségekbe ütközik, mert részint az egyes speciális orvosi ágak hivatási profiljából nem lehet egységes orvoskaraktert vagy foglalkozási típust összeszerkeszteni, másrésztől nem igen van olyan közvetlen módszer vagy eljárás, amely révén bizonyos lelki követelmények (türelem, erkölcsi komolyság, szociabilitás) kielégítő és megbízható módon megmérhetők lennének. A testi tulajdonságok, az érzékszervek épsége, színérzék stb. tekintetében is nagyon eltérő igényeket támasztanak az egyes ágak: általános gyakorlat, sebészet, a bőrgyógyászat, a fogászat, a tisztviselő, a gondozó és a gyógyító orvosi munka.

Századokon át elválaszthatatlan volt az orvostudomány és a higiéné és ma az individuális és szociális orvoslás szétválásának, a higiéné és az orvostudomány elkülönülésének előestéjén vagyunk. A vajúdas semmiesetre sem jelenti a természettudományokra felépített orvosi tudomány büszke épületének az összeomlását, hanem csupán átmeneti ideológiai bizonytalanságot, amelyet minden bizonnyal egy új felfelé irányuló lendület fog követni. Azok számára, akik aggodalommal szemlélik ezt a vajúdat és az orvosi gyógyítás végleges csődjétől félnek, megnyugvásul szolgálhat, hogy az érvényesülést kívánó szocializációs törekvések a történelem folyamán nem először merültek fel és a gyógyító orvosi munka individuális jellege csodálatosképpen mindig változatlan maradt. Viszont a társadalom szocialhigiénikus szükségleteinek a kielégítésére az egyéni higiéné már nem bizonyult elegendőnek és — bár az egyéni gyógyító orvos is továbbra is a higiéné szolgálatában marad — a nagy néptömegek higiénés színvonalának emelésére valóban kollektív megoldási módszerek szükségesek. Az államnak azonban érdeke és kötelessége arra ügyelni, hogy az egészségvédelem kívánatos fejlődése ne váljék az orvosi társadalom via dolorosa-jává, továbbá hogy az individuális gyógyításban az orvos és a beteg bizalmi viszonya újra helyreállíttassék.

A nagyközönség, amely sohasem értette meg egészen a magának külön etikát teremtett orvosi társadalmat, nem ismeri annak évezredes fejlődését, hivatási szociológiáját és patológiáját, az orvosi munka értékét és az orvosi felelősségérzés gigászi magasságát, az orvosi rend nyugtalanságában csupán egy kenyérgondokkal küzdő társadalmi osztály gazdasági harcát látja, pedig arról van szó, hogy az orvosi foglalkozás a személyes bizalom alapján működő független és szabad hivatás maradhat-e avagy a szociális igazgatás kollektív felelősségre nevelt egészségügyi hivatalnoki szervezete?

GORTVAY GYÖRGY

ÓKORTÖRTÉNETÍRÁSUNK

AZ EGYETEMES TÖRTÉNET ELSŐ KÖTETÉHEZ

HISTÓRIA — egyike a legmélyebb értelmű s leggazdagabb színárnyalatú görög műszavaknak. Ma egyszerűen történelmet, történetírást jelent. A szó értelme egykor, eredete korszakában felölelte mindazt, ami vizsgálódás, kutatás, ismeret, tudás, tudomány. Benne rejlik az emberi megismerés útja, a meglátástól egészen a tudásig. Végső fokon igazságkeresés jellemezte a histort (v. ö. polyhistor), a tudomány beavatottját. Nem csoda, ha a história szó egyszer csak rávonatkozott az idő anyagának megnyitkozására, a történelemre. Előtűnik a jelentésváltozás az új fogalomban: történettudomány, azaz tudomány mint történelem.

Arra a tényre, hogy a történetírás előfeltétele a tudatos igazságkeresés, pillanatnyilag eszmélt csupán a kezdeményező Ókor. Az antik görögség tudatára ébredt ugyan a történelmi célkitűzés helyességének, felvillant előtte a történelem, mint sokat sejtető tudományos lehetőség, de a megvalósítástól elmaradt. Tudatalatti eszközzé vált a história az ókori történetírás műhelyében. Külsőségeken épült, pusztán alakító mesterség, gyakorlati, sőt politikai célok szolgálatában. Az ókori történetírók nagyrészt megelégedtek azzal, hogy példálózva tanítottak s — ahogy maguk hangoztatták — ráneveltek az életre.

Ma a történetírás éppenséggel az eszményi historia-t igyekszik megvalósítani. A modern történetírás a klasszikus fogalom eredeti értelmében munkálkodik. Célját „a történelmi jelenségek és folyamatok tudományos megvilágításában, az igazság megismerésében látja“. Ami annakidején a felismerés szikrájára boruló homályban meddő maradt, az ma a tudat örökfényre gyúlt világánál megtermékenyül. A lényeg felfedése, az útmutatás érdeme kétségtelenül az Ókoré, de a kiaknázást és fejlődést az utókor, mégpedig a legújabb kor indította meg. Ezen a ponton is beigazolódik, hogy az utókor, valahányszor az antik hagyományt túlhaladja, értékeinek hasznosítása mellett szinte újraéli az egészet.

E gondolatmenet különösen időszerűnek látszik abból az alkalmából, hogy magyarnyelvű Ókortörténetünk van, mely a Hóman—Szekfű—Kerényi-féle Egyetemes Történet első köteteként jelent meg. A vállalkozás vezérszempontjainak emelkedettségére mutat, hogy a magyar történelem háttérének világképét megelőző Ókor históriájával is eredeti kutatások útján óhajt megismertetni.

Ókori tárgy és modern közönség... — A látszólagos ellentét hívogatóan csábít a szigorú kötelezettségű elvek egyoldalú feladására. Minő magatartást tanúsítson anyagával szemben ma az ókortudós? Könnyű, egyszerűen csak sekélyes dolog lenne lezártnak hitt anyag-halmaz kölcsönvétele, esetleg átrendezése. Ilyesmi nyomán támadhat csömör olykor még a klasszikus értékek irányában is. Ilyenkor sikerül a kultúra eszményét ideig-óráig lejártni. Nemrég küzdöttünk ilyen, az antik szellem örökségét megtagadó áramlatok ellen. Napjaink szerencsésen túljutottak a művelődés legnagyobb válságán: ismét közeledünk a klasszikus szellem értékeinek megbecsüléséhez. Ezzel természetesen együttjár a tudomány igényeinek is fokozódása a múlt tanulságaival szemben.

A klasszikus antikvitás az emberiségben ismételt megújulást s mind kimagaslóbb biztossággal talál önmagára. Az igazi szellemiség állásfoglalása az egész ember életeszmenyét alapozó görög-római világgal szemben elárulja, hogy benne látja az örök értékek egyik magvát. Nem az első humanizmus korának léptük át ma a küszöbét. Az antikvitás hívója az egész ember szellemi egységét hordozza magában. Élettartalomnak ennyi is elég. A tudós- vagy művészlelemben azonfelül megszólalnak az egyéniség hasonló hangolású húrjai. A klasszikus Ókor anyagában, szellemiségében mindig mindenki megtalálja a magáét.

Az alkotó ókortudós előtt azonban — akár a fejlődő tudomány más területén — az anyag napról napra bővül, az igények pedig mindinkább fokozódnak. Természetszerű tehát, hogy az átfogó szemléletkörön belüli kisebb tárgykörök, anyagegységek is megtalálják a szakemberüket. Ez az egészséges analízis segíti elő majd végeredményben a teljes szintézist.

Nem csekély nehézségekkel járhatott a magyar Ókortörténet tervének megvalósítása. Hiszen az ókortörténet — még az ókortudomány határain belül is — mindig meglehetősen elhanyagolt kutatásterület volt nálunk. Rokonérdeklődésük is úgy kerülgette e tudomány-szakot, mint holmi kimerített, terméketlen pusztaságot. A háború utáni korszak sem kedvezett hasonló tudományágak fejlődésének. A klasszikus műveltség híveit keserű csalódások érték s ez az ókortudomány hivatott vezéreit is elkedvetlenítette.

Néhaj Hornyánszky Gyulának nyílt az alkalom, hogy készülő Görög Történet-évei alapját vesse egy magyarnyelvű Egyetemes Történet bevezető részének, az Ókornak. A szociológus-történetírót azonban munkássága közepéből ragadta el a halál. Örökét Kerényi Károly vette át; a vallástörténész-filológus vállalta a szerkesztés munkáját. Rá várt a feladat: színvonalas magyarnyelvű Ókortörténetet nyújtani. Kerényit félelmetes tudása és egészében az antikvitástól megragadott egyénisége ajánlhatták e szerep betöltésére. Szerkesztői minőségében egytől-egyig szaktudósokat kért fel munkatársakul. A szerkesztőség nyilván a helyzet ismerete alapján és felelőssége tudatában választott. Bár nélkülözzük egy-két magyar tudós közreműködését (ezt — úgy látszik — külső körülmények akadályozták), a külföldi szakemberek kiszemelését sikerültnek mondhatjuk. Hogy

milyen komolyan fogta fel a szerkesztő feladatát, arra jellemző az a dicséretes önkorlátozás, mellyel sajátmagára — illetékessége ellenére — csak a Homyánszky-féle töredékek kikészítését és a hozzá legközelebbiek megírását róttá ki.

Az Ókortörténet őskortudományi bevezetését ifj. Gallus Sándor írta. A fiatalabb tudósnemzedék egyik tehetséges tagja mutatkozik be itt előnyösen. Tömör, világos stílusban foglalja össze a praehistoria mai állásának eredményeit. Mindvégig figyelemreméltó szempontokkal, helyenként (pl. a hallstatti műveltségről szólva) új anyaggal gazdagítja mondanivalóit. Fő érdeme, hogy kidomborítja a magyar vonatkozásokat. Láthatólag érvényesülnek nála az iránytadó régészet és őskortudomány alapelvei.

Az Ókor keleti népeinek történetét Dávid Antal előadásában kapjuk. Kevés tudós van szakjában annyira a földre utalva, mint az orientalista. A földtől vár és remél leleteket és a föld valóságán keresztül közelít rég letűnt korok s népek lelkivilágához. Hiszen a legrégebb földhöz kötött kultúrákról van szó... Akármilyen legyen is vezérfonala, a földközelség elengedhetetlen követelmény számára. Dávid Antalnál ez eléggé érezhető. A korszakok egymásutánjához igazodó eseménytörténete mellett elképzelhető szervezettebb egység is, de így elkerülte esetleges belémagyarázások kísértését. Ügyesen érzékelteti tudományszakának problémáit és tárgyának kisebb mozzanatait is oly részletesen fejtegeti, hogy párhuzamos megvilágításokra (pl. az egyiptomi vallásnál) már alig marad hely. Rendszerezése mindenképpen szakszerű munka — s ez nagy érdeme.

A legrégebb kultúrák a keleti népek őstalajából fakadtak, mégis a művelődés forrását, egyben az Ókor lényegét mindig a görög-római világ jelentette. Sosem közömbös az, ki és hogyan fog antik anyagközléshez. Az előfeltétel: a megértés. Nemcsak tárgyi, tudományos ismeretek dolgában, hanem belső, lelki élmények szempontjából is. Az őskortudósnak, még ha történetét írja is az ókornak, legalább bizonyos mértékig filológusnak kell lennie. A kifejezésre méltó gondolat, a logos szeretetének kell őt hevítenie. A filológusban a szív-lélek teljes odaadása van a logosért. A logos filozófiai háttére ismert. Tartalma végeredményben a beszéddé vált értelem. Párhuzamban áll vele az oknyomozó történetírás pragmatikus megjelölése. Ahogy a logos birodalmának határai kiterjednek az értelemadta gondolattól a nyelvbéli beszédkifejezésig, úgy foglalja magába a pragma az észokot, egyszersmind a tényvalóságot. Mindkettő megvalósulás: a logos a gondolaté a szó kifejezésformájában, a pragma az indítóoké az okozat tényében. A történelem oknyomozásra váró tényei gondolati összefüggésüket illetőleg tehát megértő szellemre találnak a filológusban, így volt ez a legnagyobbaknál: gondoljunk Mommsenre és Willamowitzra.

Mindez igazolásra talál a görög-római történelemnek abban a szivárványszínű képében, amellyel az új ókortörténet kellemesen lep meg. A különböző korszakokat más-más értelmezi: ahány tudós egyéniség, annyiféle felfogás. Felmerül a kérdés: egyáltalán lehetséges volna ma az Ókortörténet eredeti egészének kiadása egyazon

író tollából? Aligha. Ekként jön létre a megosztott munka, amely az egység feladása nélkül óhajta több oldalról megvilágítani az antik valóságot.

Hellas története nagyobb hányadában Hornyánszky Gyulától való. Az elhunyt ókortudós egyike volt szakjában a legkiválóbbaknak. Hozzáértésén kívül ritka érzéke volt kollektív életnyilvánulások magyarázatához. Mindig megtalálta tárgyának, amellyel éppen foglalkozott, azt a részletét, amelyet társadalomtudományi szemszögből is megvilágíthatott. A szociális közösség mintapéldáit szolgáltató görög világ nyilván ezért vonzotta annyira. A görög történelemnek Hornyánszkytól írt fejezetei azonfelül, hogy a szakérdeklődést kielégítik, széles látókörűek és átfogó irányúak. Ezzel a tudós érdemeinek elismerése mellett megállapítottuk a görög szellem mindenható erejét is.

Mesteri Hornyánszky leírása a görög nép és görög föld sajátosságairól. Mindjárt a bevezetésből látszik, hogy itt nemcsak tárgyismertetésben, hanem eredeti meglátásokban lesz részünk. A kizárólagos környezet-elmélet támogatóival szemben még kevesen vannak, akik valamely nép sorsalakulását elsősorban a lelkiességétől teszik függővé. Hornyánszky — a régebbi munkáiban érvényesülő felfogását is revideálva — merészen állást foglal azzal, hogy a természeti környezet alakítóereje mellett kiemeli a történeti adottságok szerepét s végeredményben a lelki mozzanatok döntő befolyását hirdeti. Ez máris több, mint görög történelem: egyetemes ténymegállapítás. Tolla nyomán egyfelől kibontakozik a görög aktivitás, individualizmus és idealizmus, másfelől megkapó összhangba olvadnak e nép extatikus és plasztikus jellemvonásai.

A kréta-mykenae-i műveltség kapcsolatainak és ellentéteinek belétorkollása a görögbe, vagy a görög törzsek ábrázolása — egyformán hivatott értelmezőre lelt Hornyánszkyban. Különösen elemében van, midőn a politikai s gazdasági fejlődés során a társadalmi egységek kialakulásáról beszélhet. Ilyenkor még más szempontok (pl. vallás, nyelvi s egyéb kifejezésformák és viszonyuk egymáshoz) háttérbe szorulásáért is kárpótol. Tetőpontjára jut a jellemzésnek az ión és dór világ párhuzamos rajzában. Megfelelő fokon éles elhatárolással húz határvonalat a mondái hőskor és igazi történelem között. Végül mélyreható okfejtéssel elemzi a görög-perzsa és peloponneszosi háborúkat. Gondolatmenetének kristálytiszta logikája, de nem egyszer ügyvédi okfejtése van.

Helyenként már Hornyánszky sorai közt felismerhetők a szükséges kiegészítések nyomai. A szerkesztő érdeme az, hogy a munkatársak bármely irányú szakképzettségének előnyei sehol sem váltak bántóan kirívó egyoldalúsággá. Emellett mindvégig feltűnő tisztelettel kezeli az egyes tanulmányokat. Szemelláthatólag inkább hozzáadás, mint elvétel útján kerekíti az egészet egységgé. Ő maga a pánhellenizmus dór alapjait, Athén kibontakozását és szellemi birodalmát írta meg hét fejezetben.

Az a tudományos irányzat, amelynek Kerényi nálunk legzetes képviselője, minden valóságot lényegestül egzisztenciálisan fog fel. Számára az ókor példakép: a szellem humanitása a földön.

Vagy még inkább: az örök-igaz ember a föld és szellemiség mesgyéjén. Nincs olyan ókortudományi probléma, amelynek megoldását e hármasság (Ember—Föld—Szellem) valamelyikének kihagyásával tárgyilagosságnak tartaná. A három tényező egységének alkotásait közvetlen térszemlélettel rögzíti és tökéletesen rekonstruálja. Diakronikus készsége nyilvánul abban, hogy a történelem jelentős pillanataiból kiindulva, a múltat és jövőt egyaránt feltárja. Nem hiába választotta interpretálásul a görög történelemnek azt a részét, ahol az idő szinte megáll a térben, a szellemanyag kikristályosodik, kiteljesedik az emberformában. A tudományos anyag kifejezésformájában Kerényi a mindjobban jelentkező művészi igényeket is igyekszik kielégíteni. Ennek a törekvésnek a külföldi irodalomban nem egy eltévelyedése ismeretes: olykor feláldozzák a tartalmat az alakért \$ csak a felszínen mozognak. Kerényi szerencsésen alkalmazza e felfogás életrevaló előnyeit úgy, hogy tudománya immanens eredményeit megőrzi érintetlen, hamvas tisztaságukban és egyedül a külső szempontok megvilágítása során enged művészi újításokat. Stílusa — élményszerűségénél fogva — inkább nehéz vonásokat vés, mint könnyed metszeteket rajzol. Mondanivalója mögött is fajsúlyos, alapvető igazságok vannak, írása éppen ezért fokozott elmélyedésre készítő tanulmány.

A makedón birodalomról Kahrstedt Ulrik göttingai professzor értekezik. Míg Homjánszkynál a társadalom, Kerényinél pedig a szellemi fejlődés, kivált annak vallásos háttére bontakozott ki erőteljesebben, Kahrstedt a gazdasági és technikai haladást részesíti különös figyelemben. Persze ez a kihangsúlyozás sehol sem esetleges, hanem a megfelelő anyagrész természetéből is következik.

Kahrstedt eddigi munkássága folyamán főleg a Kr. e. V—II. évszázadok történetét kutatta. Különösképpen Karthágóval és a hellenizmus kialakulásával foglalkozott. Mindebből érdekes iránykörvonalai tűnnek elő. Kahrstedt személyében az ókortörténész azt vallja, hogy arra hivatott népek az uralmat maguknak mindig akkor biztosították, ha belesodródtak új élethatások áramlatába. Itt elsősorban az egészséges fajkeveredésre gondol, de az olyan műveltségváltásra is, ami nő a háborús technika felülkerekedése a szellemiség békéjén.

Képe a makedón világról rendkívüli alaposággal kidolgozott, mellékajtsaiban is részletezett. Előszeretettel vizsgálja a válságos fordulópontok előzményeit, eredő okait. Fokozatosan készít elő a tragikus bukásra, Görögország függetlenségének elvesztésére, hogy hirtelen lendítsen fel a magasba, Nagy Sándor világhatalmának ormaira. Az adatok legbensőbb összefüggéseit is ízeire, alkotórészeire bontja. A makedón erő és görög szellem találkozását híven ábrázolja, legfeljebb a Keletbe oltásuk nemesítő hatását méltatja kevésbé. Magát a hellenizmust inkább sejteti, általánosságban körülírja, mint meghatározza. Első pillanatban talán szokatlan, mégis életszerű kapcsolatokat talál a régmúlt és napjaink között.

A római história kezdeteit elismert szakértője, Alt heim Ferenc hallei egyetemi tanár fejti ki rendkívül fejlett történeti érzékkel. Ismeretes, hogy a szűkebb szakkörébe tartozó római vallást sem rendszerben, hanem történetében ábrázolta (v. ö. Römische

Religionsgeschichte I—III., 1931—33). Történet szemlélete a mommseni hagyományokon épült. Alapvetése többrétűsége mellett is egységes. Az „ósitáliai“ nyelv kérdésében ugyanolyan mértékadó tekintélynek mutatkozik, mint a mediterrán műveltség-formák vagy akár az Augustus-kori műveltség terén. A rómaiságot kihámozza és lényegét napfényre hozza. Végcélja az, hogy csodálatos képességgel összpontosít minden tényt, adatot s szempontot tételének, az önálló római egységnek igazolására. Kritikája a pseudohistoria minden jegyét — még ha egykorú is — megsemmisíti. Munkája mégsem célzatos, mert ítéleteinek bizonyítása, tudományos módszere szigorúan következetes. Tovább megy előzőinél annyival, hogy a történeti fejlődést nem lassú kibontakozásban, hanem szellemi áramlatok szervesen összefüggő egymásutánjában látja. A szellemi fellendülést mindenkor az uralkodó egyéniség teremtő alkotásának tulajdonítja. Korszakalkotó tények a kiindulópontjai az ú. n. epochéknak (v. ö. *Epochen der römischen Geschichte I—II.*, 1934—35). Alheim kimagasló érdeme, hogy meggyőz a római idők fokozatos életitmusáról. Az, hogy ennek a kétségtelen valóságnak, ami egyenértékű a rómaiság fejlődéstörténetével, hullámhegyei, azaz aktív mozgatóerői vannak, Alheim után világos.

Alheimmal élén a legújabb Róma-kutatásnak az a legjelentősebb vívmánya, hogy a római történelmet végre elfogadható érveléssel független egységnek értelmezi. Átala nyílik elsőízben mélyreható tekintet a Földközi-tenger nyugati őskultúrája, Sardinia szigetvilága felé. Ekként nyer merőben új megvilágítást az etruszk-kérdés is. A rómaiság tehát nem másolata, sem folytatása a görögségnek, hanem eredetileg különálló egység. Igaz, hogy a görög minta döbbsentette rá saját lényegére, önnön valóságára. Es mikor ez megtörtént, akkor lépett Róma a történelembe.

Rómának talán az a korszaka a legfordulatosabb, midőn a halódó köztársaság feloldódik a létrejövő monarchiában. Nem sokról van szó, pár évtizedről csupán (Pompeius és Caesar kora), mégis ezek az idők hordozták magukban a nagy eljövendőt: a császárságot. A mélyen szerteágazó gyökérszálak nem működtek öncélúan, hanem magukon keresztül a fatörzset táplálták. Átható erők, fojtott és kitörő indulatok, a döntő akarat felvillanó gesztusai jellemzik e kort. Ha valahol, hát itt fontos az oknyomozás a benső összefüggés láncszemei után. E rész feldolgozója, Scott Kenneth clevelandi ókortudós inkább az eseménytörténet híve. Ezt az álláspontot nem lépi túl, műve azonban józan átgondolása és világos felépítésű.

A rómaiság közvetlenül azután, hogy fejlődése tetőfokára ért, hanyatlani kezdett. Ennek a színeváltozó császárkornak a történetét eleveníti meg mélyenjáró fejtegetéseivel Kornemann Ernő. Személyében jelenkori ókortörténetírásunk egyik legkiválóbb szaktekintélyét tiszteljük. Kornemann ugyancsak egy irányból, az ókori államélet felől közelít az antik valósághoz, szempontjaiban, probléma-meglátásaiban mindazonáltal korlátolatlan. A szinkretizmusra legjellemzőbb kor képén is megkülönbözteti a római alapszint a többlettől és szétválasztja az egyéniség adottságait a

közösség alakulataitól. Egyik főérdeme, hogy a történeti események elbírálása terén az egykorú vallásos hagyomány adatait is figyelembe veszi. A régi városi életnek kiváltképpen jeles szakértője (v. ö. Zur Stadtentstehung etc. 1898). Mindamelltt az ókortudomány legtöbb ágában jártas. Forráskritika, papyrologia, keletkutatás, művelődés- és gazdaságtörténet — mindegyik terén van színvonalas munkája.

Az ókori történelem anyagát tekintve főleg a római császárkorral foglalkozik. Alig van közismertebb területe az ókori históriának, mint ez, Augustus és utódainak kora. Komemann mégis minden vonatkozásban tud újat mondani. Módszerében pedig mereven ragaszkodik az emlékek körülhatárolható bizonyíték-anyagához. Augustusnál a Monumentum Ancyranum, utódainál Tacitus képe nyer helyenként egészen új megvilágítást. Nem kis érdeme, hogy olyan untig csévelt, egyben túlzott ferdítésű anekdoták, aminők például Néróval kapcsolatban állandóan kísértenek, nála nem merülnek fel újra. Viszont röviden és szükségképpen kiderül, hogy Nérónak is megvoltak a maga politikai elgondolásai. Kiindulóponton a faji származás sajátosságait, tetőponton a megvalósulás arányát a kitűzött eszményhez állítja előtérbe. A császárság második megalapítójának Hadrianust tartja (v. ö. Kaiser Hadrian, 1905). Megelégedéssel tölthet el, hogy a hanyatló császárkorban Alföldi András fontos eredményeire is támaszkodik. Itt különösen az elhatalmasodó illír befolyást érzékelteti szemléltető erővel. Végül megkapó színekkel ecseteli a római császárság átmenetét a középkorba, az „utolsó rómaiak“ világát.

ÖSSZEFOGLALÓLAG MEGÁLLAPÍTHATÓ, hogy az Egyetemes Történet első része a tudomány magas színvonalán álló Ókortörténet. Munkatársai között szerepelnek Amerika, egyszersmind Európa — benne Magyarország — ókortörténészei. Ha Európa külföldi szaktekintélyeihez mérnök párhuzamosan az ókortörténet újvilági s bármelyik magyar képviselőjét, az összehasonlítás nem válnék hátrányára egyik honi tudósunknak sem. Az új magyaryelvű Ókortörténet bizonyára újabb kiadásoknak néz elébe.

A kötet rendkívüli tanulsággal is szolgál, önmagában rávilágít arra a tagadhatatlan tényre, hogy a magyar tudományosságnak az antik görög-római kultúra kutatásaival szemben kifelé is mindig voltak és lesznek kötelezettségei. Hiszen egy időben előfordult, hogy egyetemeken senki sem iratkozott ókortudományi szakra. Hála Istennek, változófélben a helyzet. Várjuk és reméljük a klasszikus tanulmányok újraéledését hazánkban. Művelődésünk legfőbb irányítói már előkészítették hozzá a talajt. Most már e tudomány szak hivatott vezetőin a sor, hogy az ókortudomány lehető minden ágán szakjában elmélyedésre képes, szintetikus látású tudós-gárdát neveljenek.

AZ ÓKOR TÖRTÉNETEIRŐI

HÓMAN BÁLINT azokban a bevezető szavakban, melyekkel az „Egyetemes Történet“ köteteinek sorát megnyitja, azt mondja a jelen, első kötetről (IX. lapon): „A megoldás ... nem végleges. Nyolc egyéniség, nyolcféle érdeklődés, munkamódszer és szemlélet természetes eltérései és ellentétei kiütkeznek az előadásból. Mégis nagy és nélkülözhetetlen kezdeményezés történt, mely a jövő kiadások során bizonyára tökéletessé csiszolt műnek fog helyet adni.“ Viszont az első kötet szerkesztője, Kerényi Károly, a módszerek és szemléletek különbözőségében előnyt lát, nemcsak azért, mert, amint a XV. lapon mondja, a mommseni módszer, az újabb gazdaságtörténeti szemlélet és a társadalomtudományi szempont mellett szóhoz kellett jutnia a vallástörténelmi iránynak és az egyéniség-látó, művészi történetírásra irányuló törekvésnek is, hanem egészen elvi okból is. „Az olvasót“ — mondja — „ma joggal érdekelheti az ókor története mellett az is, hogy e történelem mint lesz modernné; mint tükröződik különböző alkatú modern szellemekben. Ókor-történelmünk ezt mutatja be: különböző szellemek találkozását az ókor valóságával. S amit közvetlenül elérni óhajt, szintén csak a találkozás: a magyarságnak minél nagyobb felületen való találkozása ugyanezzel a valósággal.“ Természetes, hogy ez a két szempont nem zárja ki egymást. Annak, hogy ebben a műben különböző módszerek, különböző történet szemléletek jutnak szóhoz, ugyanúgy meg vannak az előnyei, mint a hátrányai. És talán nagyon jellemző, hogy a történész inkább a hátrányokat, a filológus inkább az előnyöket hangsúlyoztatja. A történész a nagy fejlődési vonalakat kutatja, keresi azokat az állandó kulturális, faji, gazdasági és földrajzi mozzanatokot (a Kelet és a Nyugat ellentéte, az univerzalizmus és a partikularizmus polaritása“ stb.), melyek különböző átváltozásaikban és kölcsönhatásaikban meghatározzák a történelmi folyamatokat; a történelmi fejlődésnek azt a belső dialektikáját óhajtja felfedezni, mely a különböző korszakok egymást követő kulturális és szellemi alkatait mint akciók és reakciók sorozatát belső összefüggésbe hozza és érthetővé teszi. Történetírás alatt tehát a múlt idők olyan felidézését érti, mely ezeknek az elemeknek a szintéziséből, rámutatva a nagy történelmi összefüggésekre, az elmúlt korszakok képét adja azáltal, hogy ezeket a fejlődésbe beállítja és bennük a legfőbb történelmi tényezőknek a hatását mutatja ki. Egy jó történelmi műtől tehát elsősorban egységes koncepciót,

világos, átgondolt tervet kíván a nagy fejlődési vonalaknak és az egymást követő korszakok belső viszonyának értelmezésében és jellemzésében akkor is, ha ez az egységes koncepció csak mint a kutató tudós egyéni elgondolása és módszere valósítható meg és így bizonyos fokig mindig a szóban levő történelmi és szellemi mozzanatok egyéni értékelésével és értelmezésével jár együtt. Többet ér, a történész fel fogása szerint, az egységes kép, még akkor is, ha egységesen viseli egy bizonyos szubjektivitás nyomait, mint a különböző módszerekből és szemléletekből összetett mű, melyben, habár az összes jogosult szempontok szóhoz jutnak és egymást kiegyensúlyozzák, mégis a nagy összefüggések, az átmenő fejlődési vonalak elhomályosodnak. A filológus viszont az egyes mű (történetírás, jogalkotás, költemény, művészi emlék) interpretációjából indul ki. Természetes, hogy a részletek történelmi magyarázata és levezetése is szükséges, abból a célból, hogy az illető alkotás belső tartalma minél jobban emelkedjék ki azokból a kor- és helybeli megkötöttségekből, melyekben szükség-szerűen benne áll és amelyek a más viszonyokban, más kultúrában élő szemlélő részére talán megnehezíthetnék ennek a belső tartalomnak a megértését; de ez mind csak előkészítés. A filológus főfeladata épp ennek a belső tartalomnak a megértése, megragadása és másoknak való megmagyarázása. A benne rejlő szellemi érték, a szépség, az igazság az, amit az egyes műből ki kell emelnie úgy, hogy magyarázata révén másokra is hathasson; hogy ez az érték milyen történelmi viszonyban áll más korszakok, más kultúrák szellemi értékeivel és hogy milyen kapcsolatban áll ugyanannak a kultúrának, melybe tartozik, más fejlődési fokozataival, az közvetlenül nem is tartozik a filológusra — csak annyiban, amennyiben ezeknek az összefüggéseknek a megértése talán az egyes tartalom és érték mélyebb megértéséhez szolgálhat. Ezért a filológus legfontosabbnak tartja az egyes szellemi jelenség, az egyes mű, az egyes alkotás minél kongeniálisabb megértését és magyarázatát, még akkor is, ha ennek a megvalósítása csak akkor lehetséges, ha minden egyes korszakot, minden egyes kultúrkört vagy szellemi áramlatot más egyéniség értelmez és magyaráz és a nagy történelmi összefüggések, az egyes szellemi alkotások és jelenségek sajátosságának kidomborítása mellett, háttérbe szorulnak.

A két módszer közti különbség érdekes módon ismétlődik a művön belül abban a két részben, mely a római történelmet tárgyalja. Altheimnél az egyes korszakok, kultúrkörök és szellemi áramlatok jellemzése mindig egy határozott mű, egy irodalmi munka, egy archeológiai emlék filológiai interpretációjából emelkedik ki. Így szerepelnek egymásután, hogy csak egypár példát ragadjunk ki, a szardíniai őskori építkezés (386), a római-pún szerződés (414), a 12 táblás törvény (427), a Vei-i Apollon-szobor (422), Polybios harmadik könyvének a bevezetése (545), a samothrakei Nike (533), Polyeuktos Demosthenes-szobra (537), Kallimachos Demeter-hymnusa (541), a Domitius-oltár (601) és Horatius és Vergilius költeményei (602—614). Tipikus filológiai eljárás, sőt azt mondhatjuk: művészet ez, mely az egyes történelmi emléket nemcsak forrásnak használja, hogy belőle a történelmi eseményekről vagy a kultúrtörténelmi fejlődésről értesül-

jön, hanem bennük közvetlenül a történelmi fordulatok tudatos vagy öntudatlan kifejezését látja és így nem rajtuk keresztül, hanem bennük jut el a történelmi valóságok megértéséhez. Nem a történetíró által közölt tények, hanem maga a történetíró szemlélete és történelmi tudata válnak így a történetírás tárgyaivá. Meg kell látnunk — mondja Altheim — „a történetíró kapcsolatát saját, rá jellemző, vele összeforrott korával“ (547). Így még olyan jelenségekben is fel lehet fedezni a szellemi tartalmat, a tipikus jelentőséget, aminők különben teljesen kívül esnének a történetírás munkáján, vagy legfeljebb mint jelentéktelen részletek szerepelhetnének benne: a latin nyelv etikai terminológiája (432), az aventinusi Ares-templom alapításának körülményei (426), a hellenisztikus külpolitika és hadviselés „technikai“ gondolkodásmódja (514, 528, 531), a dialektus „tudatos“ alkalmazása a költészetben (540). Még a Nagy Sándorról szóló történetírás fogyatékosága is, ilyen megvilágításban, a személyiségében rejlő „egyszerinek és rendkívülinek“ kifejezésévé válik (480). Ez a módszer nem az eseményeket kutatja, melyekben az események mögött álló „történelmi erők“ érvényesülnének, hanem az egyes jelenségeket, melyekben a korszakok és kultúrák szellemi tartalma jut kifejezésre és testesül meg. Nem az a fontos, hogy mit okozott a tárgyalt esemény vagy jelenség, hanem hogy mit jelent. Így még a történelmi személyek körül kialakuló mítosz is történelmi forrássá válik. „Egészen közömbös az, mennyire valószínűek és lehetségesek az egyes vonások: csak az a mértékadó, mi fejeződik ki bennük.“ (508.)

Az ember hajlandó lenne azt hinni, hogy ebből a módszerekből Altheim történet-szemléletének egyik alapmeggyőződése is származik: az tudniillik, hogy nem szabad lassú, észrevétlen fejlődést, zökkenés nélküli kontinuitást belevinnünk a történet lefolyásába, mikor a történet menetére éppen az jellemző, hogy lökésszerű, ritmikus periódusokra tagozódó, bizonyos epochális korszakokban teljesen új tartalmakat feltáró, szellemi alkotó-processzus. Ez a szemlélet úgy látszik szükséges következménye annak a módszernek, mely a történetírást egyes, kimagasló alkotásoknak, mint a szellemi valóságok történelmi megtestesüléseinek az értelmezésére alapozza, és így az egyes korszakokat jellemző „novum“-ot csak akkor hajlandó felismerni, amikor ez a tartalom már teljesen kialakult formában, kiforrott alkotásokban mintegy testet öltött, ugyanazoknak a mozzanatoknak kezdetleges, rudimentér, embrionális állapotait pedig szükségszerűen figyelmen kívül hagyja.

Ennek a módszernek az ellenkezője az, melyet Kornemann alkalmaz. Kornemann Mommsen iskolájából való és Mommsen iskoláján még ma is érezhető, hogy ő eredetileg jogász volt. Ezért Kornemann-nál is az alkotmánytörténelem áll a központban; egyrészt mint a kulturális és szociális élet legfontosabb tényezője, másrészt mint a kulturális eltolódások és átalakulások legvilágosabb kifejezője. Semmi nem jellemzőbb Kornemann módszerére, mint az, hogy ő a kereszténységnek hatalomrajtását elsősorban a keresztény egyház közjogi helyzetének átalakulása révén mutatja be (677/678). Mert előtte az alkotmány, a szociális alkat, magában véve szellemi mozzanat (világosan

jut ez kifejezésre a 627. oldalon). Így a római császárság története számára a hellenisztikus-keleti monarchia és a régi római állameszme harca. Caesar maga mindjárt kezdettől fogva a katonai monarchiát akarta megvalósítani (621, 623), Augustus ezzel szemben a régi, alkotmányos szabadság helyreállítója akart lenni (616). Komemann hangsúlyozza, hogy az Augustus cím sem visel szakrális jelleget, még nagyobb potestást sem jelent a konzulságon fölül, csak magasabb auctoritást (617). A keleti provinciákban azonban Augustus hatalma az Imperium proconsulate folytán nagyon közeledett a régi, hellenisztikus királyokéhoz (622/623) és itt lett ő, a hellenisztikus királyok nyomán, „az emberi nem megváltója.. is (619), aki a Dea Romával együtt istentiszteletben részesült (617). Egyiptomban végül egyenesen a régi monarcha helyébe lépett. „így nyert Itália. . — mondja Komemann világos formulába foglalva alkotmányjogi analizisét — „egy fokozott auctoritással bíró új monarchikus hivatalnokot, a provinciák így nyertek ezzel szemben egy hivatalnok-egyeduralkodót, Egyiptom pedig így nyerte el az ősrégi autokrácia örökösét... (624.) Mivel azonban a határok felől folyton fenyegető veszély mindinkább a keleti katonaságot juttatta hatalomra az államon belül, az ott kezdetben nyíltan bevallott katonai monarchiának idővel az egész birodalom alkotmányformájává kellett fejlődnie (623,627). Az a közigazgatási módszer, melyet Augustus Egyiptom számára állított fel, az egész birodalomra kiterjedt (653). Ez hozza magával a birodalom nivellálódását, Itália provinciává való süllyesztését, a római polgárságnak az egész birodalomra való kiterjesztését, ez egyúttal megalapozza a Kelet kulturális túlsúlyát, mely a birodalom központjának a Keletre való áthelyezése folytán még jobban megerősödik. Ezt az áthelyezést is a katonai helyzet tette szükségessé (648, 660). A „Kelet.. azonban kétfélet jelent: hellenizmust egyrésztől, ősi, valóságos Keletet másrésztől. És amint a hellenizmus győzött Augustus római nemzeti ellenhatása fölött, úgy győz most a Kelet — a kereszténység formájában — Hellas fölött (665). A kereszténység pedig — az alkotmány szempontjából — az egyházat jelenti. Így alakul ki az ókor végén az abszolút monarchia és az egyház szintézise, s egyszersmind ellentétje, mely mint római keresztény császárság és mint bizánci államegyház él tovább a középkorban.

Különös figyelemmel kíséri Komemann az egyes országrészeknek az egész birodalomhoz való viszonyát is. Elsősorban természetesen megint alkotmányjogi szempontból: szerinte Augustus koncepciójában benne volt az egész birodalom magva, mely a többi provinciákon uralkodott; figyelemmel kíséri a provinciális szervezetnek a régi határállamokra való kiterjesztését, ami által olyan területek válnak a birodalom szerves részeivé, amelyek előbb csak külső érdeklődési szférájába tartoztak, és az egyes részek sajátosságos — gazdasági, politikai, szellemi — jelentőségére mutat rá, minek folytán a birodalmon belül sajátosságos szerepet töltenek be (639, 646), de lassan, a decentralizációs folyamat hatása alatt, mint önálló országegységek válnak ki a birodalom egységéből. Hazai szempontból számunkra különösen fontos az a nagy jelentőség, melyre, katonai erényei folytán, Illyricum és Illyricumon belül Pannónia tett szert, annyira, hogy a genius Illyrici

bizonyos korszakokban a birodalom egységének és hatalmának a jelképe lett (649). Nagyon érdekes, hogy az utolsó nagy keresztény üldözésekben, melyeket elsősorban illír, sőt részben pannóniai származású császárok folytattak, Komemann az új pannóniai határ-rómaiságnak, a régi római tradíciók örökösének reakcióját látja a kereszténységgel, a Kelet vallásával szemben (651). A széthullás kezdetét abban látja Komemann, hogy a bevándorolt germán törzseknek a római birodalom határán belül adtak olyan jogokat, amilyenekkel a római kliens-államok régebben csak a határon kívül bírtak (670). Ez szabadította fel teljesen azokat a centrifugális erőket, melyek már régebben egyes felkeléseknél vagy birodalomfelosztásoknál érvényesültek, például Galliában. Ezért a „népvándorlás“ kezdete — amennyiben népvándorlás alatt azt a folyamatot értjük, mely a római birodalom széteséséhez és a középkori államegyeníségek kialakulásához vezetett — nem a 375-ös év, hanem a II. század vége, amikor germán kliens-népek először lépték át a római birodalom határát (642). Itt is, mint feljebb, az alkotmányjogi fejlődés leírásánál, megfigyelhetjük Komemann módszerének azt a tendenciáját, hogy minden nagy történelmi fordulatot olyan történelmi erők hatásaként fogjon fel, melyek lassú, következetes fejlődésükben és kialakulásukban a következő korszakokban nyilvánuló új formák és alkotások csiráit már magukban hordják. II. Constantiusnak az egyházi hatalomra való törekvésében és a nyugati egyházi szellem ellenállásában — mondja Komemann — „már a középkori pápaság és nyugati császárság közti küzdelem vetette előre árnyékát“ (679) és a késői ókor növekedő gazdasági kötöttségében, a colonatusban és a munus-rendszerben, már a középkori gazdasági rend kialakulását látja. Különösen szemléletessé válik ez az ő módszere akkor, amikor a történelmi tényezőket, melyek a fejlődést meghatározzák, mintegy megtestesülve, területükben elkülönítve, állíthatja egymás mellé (685). Ezeknek a tényezőknél a felfedezése, fejlődési irányuknak a megértése és kölcsönhatásaiknak és kölcsönös kiegyensúlyozásaiknak a leírása — ez Komemann érdekes felfogása szerint a történetírás.

Kár, hogy az a négy fejezet, mely az Altheim-féle részt a Komemann-féle résszel köti össze és a római történelmet Sullától Augustusig leírja, igazán nem több, mint aminek a szerkesztő bevezetésében minősíti: „felületbeszélés, pusztán esemény-előadás.“ (XVI. lap.) így nem kapjuk meg azon a helyen, amelyen azt elvárnék, Caesar államfelfogásának és politikai működésének azt a képét, melyet Komemann leírása feltételez és melyre több helyen utal. Ebbe a korba az Altheim-féle rész már csak a szellemi átalakulás és a vallásos megújulás leírásával nyúlik bele; a kevésbé szakképzett olvasót talán az is zavarhatja, hogy itt Augustus személyiségének, művének és történelmi jelentőségének egy egészen más értelmezése nyilvánul meg, mint a Komemann-féle részben. Altheim az 596. és 597-ik lapon éppen az ellen a felfogás ellen polemizál, melyet Komemann vall — és mely nála a 627-ik lapon tipikus kifejezést talál azokban a szavakban, melyekkel Augustus művét jellemzi: „az Augustus által emelt mesterséges építmény.“ Igaz, hogy Altheim elsősorban a vallásos meg-

újhodásról beszélj Komemann az Augustus által teremtett alkotmányról, mely a régi római szabadságot és Itália vezérszerepét a hellenisztikus módon igazgatott birodalomba bele tudta illeszteni. De alapjában véve mégis ugyanarról beszélnek, mert Althcim részére az állam újjászervezése csak annak a régi római szellemnek új formában való megnyilvánulása, amely legerősebben a vallásos megújulásban talált spontán kifejezést, Komemann részére viszont a vallásos restauráció csak függvénye annak a politikai „rómaiság“-nak, melyet Augustus alkotmánya képviselt, az az alkotmány, mely fölött a hellenisztikus katonai monarchiának szükségszerűen győznie kellett. Így a két különböző módszer szükségszerűen különböző elbíráláshoz is vezet.

A Hornyánszky-féle részben megint más módszerre találunk: a szociológiai módszerre. Jellemző, hogy mindjárt az első fejezetben a görög politikai élet sajátosságait és a görög nép és a görög szellem tipikus vonásait hogyan vezeti le a görög szociális élet alapfeltételeiből és ezeket viszont az éghajlati és földrajzi viszonyokból. A görög szellem mozgékonyága, melyet a görög föld szegénysége okoz, a nyilvános élet, mely a görög műveltség minden intézményére, minden alkotására rányomja bélyegét (ezt a nyilvános életet csak a déli klíma teszi lehetségessé) és a görög individualizmus így találják magyarázatukat. Ebből nemcsak a görög műveltség minden ágának agonisztikus jellege válik érthetővé (az a jelenség, hogy majdnem minden kulturális tevékenység agon, versengés formájában történik), hanem az az alapvető megfigyelés is, hogy a görög politikában tipikus tömegjelenségeket és erős szociális érzéket tapasztalhatunk a tagadhatatlan individualizmus mellett. Az élet nyilvánossága, a kis politikai egységekben lejátszódó politikai élet ébren tartotta a szociális érzéket, az összetartást egy olyan lakosságban is, melynek szellemi életére jellemző a legmesszebbmenő individualizmus; az individualizmus ellenére viszont a szellemi mozgékonyág, a befolyásolhatóság egy ilyen lakosságot fogékonyvá tesz a tipikus tömegpszichológiai jelenségek iránt. Így egyesülhetnek a görög nép szociális alkatában olyan vonások, melyek mint egy egységes, zárt faji vagy pszichológiai típus vonásai nem fémének meg egymás mellett.

Természetes, hogy ezek a vonások, a viszonyoknak megfelelően, nem mindenütt lépnek fel egyformán, hanem helyi és történelmi feltételektől meghatározva, az egyik vagy a másik tulajdonság felé fejlődnek ki erősebben. A dóroktól lakott terület zártsága, aránylagos gazdagsága és a történelmi események hatása így hozták magukkal, hogy a dór népben inkább a szervezkedés, a politikai hatalomra való rátermettség, az észszerű rend erényei érvényesültek. Az iónok viszont, akiket a természet a tengerre utalt és akik a szigeteken és Kis-Ázsia partján szétagolt, kis városállamokban éltek, szellemi mozgékonyáguk és a kereskedelemre és pénzgazdaságra felépülő gazdaságuk folytán a görög individualizmust tudományban, művészetben, szociális életükben annyira kifejlesztették, hogy ez már a politikai életképesség, a politikai alkotóerő rovására ment. Egyedül Athén, bár szellemileg az ión kultúrkörbe tartozott, köszönte régebbi dór kapcsolatainak azt a politikai erőt, mely a delosi szövetség megszervezésében egy nagy-

szerű politikai alkotást tudott megvalósítani. Ennek a mindinkább erősödő ellentétnek ahhoz a nagy összecsapáshoz kellett vezetnie, melyet a peloponnesosi háború neve alatt ismerünk. Itt nem két nép, két faj áll egymással szemben, hanem két egymástól eltérő életforma. Az oligarchák mindenütt Spárta mellé álltak, a demokraták Athén mellé és így a háború egész Görögországra terjedt. „Nem a másféle ,vér. itt a döntő (hiszen a küzdő felek közeli fajrokonok), hanem a másféle ,forma., amelynek végzetszerűségét éppen a peloponnesosi háború teszi az egymással küzdő felekben teljesen öntudatossá... (290.)

Ennek alapján érthető, hogy a görög kulturális fejlődés leírása két részre oszlik, melyben külön-külön „a dór világ.. és „az ión világ“ története és kulturális tevékenysége kerül tárgyalásra. Ez a polaritás (melyet Homyánszky a 184. lapon formulázott meg világosan) annyira irányadó az egész Hornyánszky-féle rész elrendezésében, hogy néha, egyes jelenségekre alkalmazva, a mesterségesen ráerőszakolt szkémának a benyomását kelthetné. Ezért olyan kiegészítésre szorult, mely kiemeli azokat a mozzanatokot, amelyekben az egyetemes görög kultúra megnyilvánult: Olympiát, Delphoit és az athéni kultúrát. Ezeket a kiegészítő fejezeteket a szerkesztő írta, úgymint Athén belső fejlődésének a történetét is. Kerényi szemléletében azonban nem a szociológiai szempontok dominálnak, hanem a művészet és a vallás, mint mélyebb szellemi valóságoknak kifejezési formái; ebben a tekintetben Altheimhez áll közel. Ennek tulajdonítható, hogy Athén „egyetemessége“ itt egész más értelmezést talál, mint amilyenre a Hornyánszky-féle alap gondolat utalt volna. Az ő szemében Athén nem az a város, melyben az ión szellem és népjelleg bizonyos dór elemekkel és hatásokkal egyesült és így válhatott, utólag, egyetemessé, általános göröggé; néki az „athéni valóság.. kezdetől fogva olyasvalami, ami „vonzza a rokon görög erőket, befogadja a rokon görög formákat és a saját erejével fokozva fel, a saját formája szerint teremtve újjá őket, létrehozza azt a maradandó valóságot, amely... az athéni élet teljes értelme.“ (308.) „Ami athéni, az a görögség fölé emelkedik anélkül, hogy megszűnnék még mindig, teljes mértékben athéni lenni.“ (308.)

A peloponnesosi háborútól kezdve Kahrstedt folytatja a görög történelem leírását. Amit főképpen hangoztatni akar, az az a körülmény, hogy a nagy háborúk és a görög államok politikai gyengesége ellenére (hiszen a 386-os békét a perzsa nagykirály diktálta a görög államoknak) a gazdasági fellendülés tovább tart, sőt a IV. században éri el tulajdonképpen csúcspontját. Az akkor keletkező kapitalizmus és az industrializálás folytán Görögországnak terjeszkedésre volt szüksége. Ezt a modern gazdaságtörténelem eszközeivel mutatja be; olyan dolgok kerülnek szóba, mint kamatláb, munkabér, a föld becsértéke és jövedelmezőképessége, az üzemek nagysága, a kis- és közép-birtok közti határ eltolódása (342—44.). Amellett a korszakot apró vonásokból mozaikszerűen összetett olyan kultúrképpel jellemzi, mint amilyent a 346. lapon állít elénk. Ezeknek a viszonyoknak az eredménye az, hogy „a Keletre özönlenek a görögök... Mindegyike a kis helyi államoknak... gyűjtőmedencéje lesz görög embereknek, az államvezető minisztertől a háremhölgyig, a zsoldos kapitánytól az

udvari borbélyig. Olyan görögök ezek, akik nem érzik magukat többé athénieknek, korinthosiaknak vagy valami más városhoz tartozónak: egyszerűen csak görögök... Az évszázad nagy kérdése az volt, hogy továbbra is szétszakadozva, mint a kultúra megtermékenyítői szolgáljanak csak, vagy hogy meg fogják-e Ázsiát hódítani, az egyesülés már lefektetett alapján.“ (343.) Nagy Sándor genialitásának teljes elismerése mellett ez a szemléleti módszer mégis úgy tünteti fel előttünk a dolgot, mintha Nagy Sándor csak egy olyan folyamatnak a hatalmas és nagystílű végrehajtója lett volna, mely már jóval előtte kezdődött és belső szükségességgel ahhoz az eredményhez vezetett volna, melyet Nagy Sándor elért. Itt megint két különböző szemléletnek az ellentétje ütközik ki a műből. Mert Nagy Sándor és a hellenizmus története még egy másik helyen is szóba jön. Altheim tudniillik római történetében azt a helyes eljárást követi, hogy nem indul ki Róma kezdeteiből és csak a terjeszkedés nyomán vonja be leírásába azokat az államokat, amelyek Rómával békésen vagy háborúsán érintkeztek, hanem előbb írja le azt a világot, amelybe Róma belépett — az ó-itáliai világot és a hellenisztikus világot — és csak azután Róma fejlődését és terjeszkedését. A hellenisztikus világ jellemzése természetesen Nagy Sándortól indul ki és itt Nagy Sándornak egész új képét kapjuk. Személyiségének és művének „egyszerűsége“ és összehasonlíthatatlansága erősen kidomborodik Altheim leírásából. Sőt Altheim a makedónok bekapcsolódását a görög terjeszkedés folyamatába egyenesen úgy értelmezi, hogy itt egy új nép vette át és tette magáévá a görög kultúra örökségét és ezt a folyamatot párhuzamba állítja azzal a másik folyamattal, mely a római államelmélet tette a görög kultúra hordozójává (481). A makedón nép szerepe — és ennek folytán Nagy Sándor történelmi jelentősége — így egész más megvilágításba kerül, mint annál a felfogásnál, mely a makedónokat egyszerűen már régebről hellenizált barbámépnek tekinti és nem látja itt a görög kultúra első recepciójának nagy szellemi folyamatát. De másrésről sem Altheim, sem Kahrstedt nem tér ki azokra a kapcsolatokra, melyek Nagy Sándor monarchiája és a régi keleti hagyományok között fennállnak, ezt csak Dávid teszi az ókori Kelet történetének befejezésénél. A szempontok sokfélesége itt is, mint Augustus történelmi helyzetének az elbírálásánál, részekre bontja azt a nagy vonalat,—mely kevésbé a fejlődésnek, mint a tradíciónak a vonala —, mely Bábelt és Egyiptomot Nagy Sándor birodalmán és a hellenisztikus királyságokon keresztül a késői római birodalommal köti össze. Ezeket az összefüggéseket egészükben viszont Kornemann tárgyalja.

Úgy a görög, mint a római történelem kezdeteivel belenyúlik a praehistorikus időkbe, azokba az időkbe, melyekről nem a történelmi forrás és a hagyomány, hanem csak az ásatás és az összehasonlító nyelvészet ad felvilágosítást. Altheim ugyan a 374-ik lapon éles határvonalat akar húzni a történelmetelőtti és a történelmi kor között és kijelenti, hogy ő csak az utóbbival óhajt foglalkozni. De éppen ő tárgyalja legbővebben az őskori Itália kultúrköreit és viszonyait, a szardíniái és az etruszk világot és mindkettőnek keleti kapcsolatait.

Hornyánszky is bőven tárgyalja a görögelőtti Görögország kultúráját, a krétai és a mykénai műveltséget (egyres helyeken azonban a szerkesztő kezét véljük felismerni, aki ezt a részt az Altheim-féle rész első fejezeteivel összhangba hozta). Azonfelül Gallus Sándor írt a mű elején egy nagyon használható őskortudományi bevezetést, melyben sikerült neki megteremtenie a kapcsolatot az Altheim-féle és a Horayánszky-féle praehistorikus vonatkozású fejezetekhez.

Végül még a keleti ókor történetéről kell szólnunk, melyet Dávid Antal írt. Ez a rész legtökéletesebben valósította meg azt, ami az egész mű rendeltetése volt: szigorúan tudományos színvonalon és minél általánosabb és minél sokoldalúbb megvilágításban a történet olyan leírását adni, mely a művelt, de nem szigorúan szakképzett olvasóközönség részére is érthető legyen. A feladat ebből a szempontból talán éppen ennél a résznél könnyebbnek látszik, mert a többi részekkel szemben lezárt, elkülöníthető egységet alkot (ha már egyszer arról lemondunk, hogy a mű azokat a szálakat is kövesse, melyek az ókori keletről egészen a késői császárkorig átnyúlnak); megnehezíti azonban az a körülmény, hogy itt, sokkal inkább, mint a többi részeknél, hézagosságot, feltevésekre és kombinációkra kell a történetírást felépíteni, amikor a történetíró vagy azt a hibát követheti el, hogy biztos ténynek kezeli azt, ami csak valószínűség és hipotézis, vagy azt a másikat, hogy az olvasót a különböző hipotézisek pro- és kontrájával fárasztja. Dávid Antal mind a két hibát elkerülte és a legrégebbi korokról eleven képet tudott adni anélkül, hogy a legtöbb adatnak hipotetikus voltát elhallgatta volna; sőt, ami különösen a nem szakbeli olvasó részére értékes, rámutatott mindenütt arra is, hogy milyen irányban várhat még a kutatás újabb felfedezéseket és új világosságot. A korszakok és kultúrák jellemzésére az összes lehetséges módszereket felhasználja. Ugyanúgy tud kiemelni egy kultúraképet az archeológiai anyag leírásából, mint az ősi irodalom jellemzéséből, amikor helyenként magukat az irodalmi emlékeket is megszólaltatja (32/33, 42/43, 49). A legújabb felfedezések, mint például a Mohendzso-Daro-i ásatások is, figyelembe vannak véve és így jutnak legelőször a nagyobb olvasóközönség elé a kellő méltatáshoz.

Mindent összefoglalva, azt mondhatjuk, hogy a szerkesztőnek igaza van, amikor ő ezt a művet összehasonlítva más olyan történelmi munkával, amely sok kéz együtmunkálkodásának az eredménye (ilyen többek között *The Cambridge Ancient History*), azt állapítja meg, hogy itt szűkebb arányok között nagyobb a megvilágítás sokfélesége (XIV. lap). Ez azonban, amint láttuk, kevésbé válik az olvasónak hasznára, akit kevésbé érdekel a módszerek különbözősége, mint a nagy történelmi összefüggések, aki kevésbé akar a különböző szemléletekről, az ókori valóságnak különböző szellemekben való tükröződéséről értesülni, mint magáról a tárgyról. Igaz, hogy ez is csak úgy lehetséges, ha ez a tárgy bizonyos egyéni szemlélet, egyéni értelmezés vetítésében kerül az olvasó elé. Azt a szerves együtműködést, mely több munkatárs esetében is a megvilágítás és értelmezés aránylagos egységességét biztosíthatná, csak ott lehet megvalósítani, ahol ezek a munkatársak közös munkakörben, közös tudó-

mányos milieuben együtt vannak, de nem ott, ahol külföldi munkatársakat kell igénybe venni, sőt egyes esetekben kész munkát a mű egészébe beleilleszteni (mint például a Kornemann-féle részt). Hogy a szerkesztő nem tudott magyar tudósokból egy ilyen történetészgárdát összeállítani, arról éppen ő maga tehet legkevésbé. Igaz, hogy vannak magyar tudósok, akiknek a neveit az olvasó a munkatársak sorában önként kereste volna — nevezzük csak meg Alföldi Andrást és Heinlein Istvánt — akiknek bekapcsolása nem a szerkesztőn múlt. De egypár kiváló tudós, aki erősen kifejtett tudományos egyéniségével és speciális érdeklődési körével különben is csak nehezen illeszkedhetett volna bele egy egységes terv szerint folytatandó együttműködésbe, nem pótolhatja a tudományos munkaerők nagyobb táborát, melyből a mű szükségletei szerint kellett volna alkalmas munkatársakat felvonultatni; de ilyen tábor — sajnos — hazánkban nincs. A jövőt illetőleg: ha látjuk, milyen szép számban és milyen nagy tudományos eredményekkel működnek a hazai és az újabbkori történet terén a legkülönbözőbb korú, irányú és érdeklődésű munkaerők, akkor nem mondhatjuk azt, hogy a magyar tudományos élet nem lenne képes az ókori történet terén is egy ilyen tudósgárdát nevelni. Ennek a jelenségnek az oka a klasszikus ókori műveltség iránti érdeklődésnek az a bizonyos hiánya, melyet — sajnos — a magyar műveltségben még sok helyen és sok alkalomnál tapasztalhatunk. Ebből érthető, hogy csak egy példát hozunk fel, az a sajnálatos s a külföld előtt szégyenteljes helyzet, hogy az ókori keleti történetre ma egyetlen tanszék sincs az egész országban, holott még a cseheknél is több tanszék van, s amikor ma minden állam versenyezve vesz részt a keleti régi kultúrák feltárását célzó ásatásokban, akkor nekünk még csak tanszékünk sincs, mely az ilyen törekvéseket kiérlelhethé és megvalósíthatná. Négy egyetemünkön görög-római történeti tanszék is mindössze egyetlenegy van. Hogy mindez igazán hiány — olyasvalaminek a hiánya, ami szükségszerűen hozzátartozik a magyar műveltséghez, ha az átfogó és önálló akar lenni —, azt éppen a jelen mű teszi legerősebben szemléletessé. Reméljük, hogy a magyar műveltséget arra fogja ösztönözni, hogy ezt a hiányt minél tökéletesebben pótolja.

IVÁNKA ENDRE.

A SZÍNHÁZI ÉV MÉRLEGE

ÉVEK ÓTA NEM VOLT ilyen mozgalmas színházi életünk. Ennyi újdonságot, ennyi jubileumot és táblás házat rég nem jegyzett a pesti krónika, örvendetes, hogy a siker nem egyes színházakba fészkelte be magát, hanem úgyszólván mindet végiglátogatta. Majd mindegyik színházunk elkönnyvelhet egy-két valóban értékes bemutatót. A közönségnek az a szerencsés ösztönű vagy jól informált töredéke, amely kizárólag ezeket a prömiereket látogatta, élményszerű benyomásokkal búcsúzhat az idei színházi évtől. Kevésbé irigylendő helyzetben van azonban a színi kritikus, akinek tisztsége a szezon minden darabjának megtekintését zordon kötelességgé tette, ő ugyanis ez üdítő oázisokhoz csak hosszú és sivár utazás után juthatott el; a néhány szép estéért légiónyi gyöngye és rossz darabbal kellett megfizetnie.

Impresszióink ilyenkor, kapuzárás után bontakoznak ki végső formájukban. Amikor már nem befolyásolnak a napisajtó tudósításai, az egymásnak hetvenhétféleképpen ellentmondó vélemények, sem a pillanatnyi benyomások vagy a még hátralevő attrakciók várható meglepetései. A számadás teljes, nincs egyetlen nyugtalanító, hiányos rovat — a mérleget el lehet készíteni.

Az egyenleg ugyanaz, bárhogyan csoportosítjuk a rendelkezésre álló tételeket.

Szorítkozzunk a pusztá számadatokra. A szezonban színre került több mint három tucat újdonságból — tehát a nemzeti színházi klasszikus drámákat nem számítva — három mű hozott igazi értéket és komoly nyereséget: Szent Johanna, A roninok kincse és A néma levente. Ezeken kívül három cím alatt találunk figyelemreméltó írói nevet: Krisztin, Forr a bor, Csoda a hegyek közt. A többiek között legfeljebb biztató hang (Az Úr katonái) vagy bizarr kísérlet (Örök keringő) akad, de olyan nem, amely a nyereségszámlát lényegesen módosítaná.

Csoportosítsuk színpadi újdonságainkat témakörök szerint. A színművek nagy része korszerű dráma, ú. n. „Zeitstück“. Létezésük non az írói egyéniségben vagy a tárgy drámaiságában, hanem a napi érdeklődés futóhomokjában gyökerezik. Napihírek, pletykák, riportok bújnak meg a dráma álruhájában (Harangvirág, Kilencágú korona, Az én leányom nem olyan, Házasság, Ti szegény lányok). Főleg pedig az állástalanság, közelebbről az állástalan diplomások problé-

mája, legalább húszféle változatban (Ifj. Horváth Pál, Április, Fény a faluban, Nagy szerelem, Úrilány, Mindennek ára van! stb.). Figyeljük meg, hogy ennek az égető problémának a színpadon már semmiféle szociális értéke nincs. Teljesen meddő, öncélú klisé, behelyettesítése a megfeneklett fantáziának. A súlyos probléma a színműparosok kezében üres dekorációvá merevült; gyakori ábrázolása a válságon nemhogy enyhített volna, hanem ellenkezőleg azt eredményezte, hogy a társadalomnak ma már nemcsak az állástalan diplomások, hanem az ötletelen drámaírók problémájával is számolnia kell... Nincs drámai műfaj, amely oly kevéssé állná az idők szelét, mint éppen a korszerű dráma. A divatos témák kiszipolyozása végül nemcsak a témát teszi tönkre, hanem magát az író is lejáratja. Innen van, hogy igényesebb íróink már tudatosan távolodnak el az aktuális tárgyaktól s szinte menekülnek egy idegen világ vagy a régi idők romantikájába (Kállay Miklós, Heltai Jenő, Molnár Ferenc).

Mivel — a mérleg szerencséjére — nemcsak a szerzőkön és színműveken fordul meg a színház sorsa, hanem az előadásokon is, az előadásokat pedig a színészek és a színházi hagyományok is jócskán befolyásolják, végeredményben legcélszerűbb lesz az egyes színházak szerint rendezni színházi emlékeinket.

A NEMZETI SZÍNHÁZ estéről folyóiratunk hasábjain nemrég részletesen beszámoltunk.¹ A legutóbbi három hónap alatt öt magyar újdonságban és ennél is több klasszikus dráma felújításában volt részünk. Bizonytalan kísérletezések után e legutóbbi bemutatók egyikében találta meg végre a Nemzeti Színház azt a művet, amely reprezentatív módon képviselt irodalmat, műfajt és mértéket. „A r o n i n o k k i n c s e“ a színházi év kiemelkedő eseménye és az idej magyar újdonságok legbecsesebb alkotása. Kállay Miklós, a fmontollú esszé-író és kritikus, aki negyedszázados újságírás mellett is költő maradt, a Szent Imre-év „Liiomos királyfi“ című nemzeti színházi ünnepi drámájának szerzője, egy távoli földrészt egzotikus világából aknáztta ki ízig-vérig tragikus történetét. A dráma a Felkelő Nap országában játszódik le a XVIII. század elején. Hőseinek, a 47 roninnak emlékezete ma is nagy tiszteletben él, sírjuk szent búcsújáráhely. Kállay Miklós „szamurai története“ a japán hűbéres kor egyik legszebb példáját eleveníti föl. Az esemény két társadalmi réteg síkján zajlik le: a főúri daymiók és a hűbéres lovagok vagyis szamurájok rétegében. A daymio halálával a szamurai roninná, azaz gazdátlaná, sorsvetetté válik. Ha a hűbérrurat csel vagy erőszak ejti el, a roninok becsületbeli kötelessége ennek halálát megbosszulni. A roninok kincse tehát a becsület, amely a hűséggel, illetőleg a hűséget megpecsételő bosszúval azonos. Az ilyen roninok sorsa mindenképpen tragikus: hogy uruk halálát megbosszulják, azt a becsület Íratlan törvénye parancsolja; hogy gyilkos tettükért megbűnhődjenek, azt viszont a törvény szigora követeli. A kegyetlen dilemma vaskapcsai épp oly bizonyossággal morszolják össze őket, mint hajdan a kérlelhetetlen végzet, az Ananké a görög tragédiák hőseit... Egy távoli világ mesészerű hagyományai-

¹ Magyar Szemle, 1936 áprilisi szám.

ból bontakozik ki, de a lélek egyetemes törvényeinek traverzein épül föl Kállay Miklós drámája. Asano-Nagonari herceg felesége jóhírének védelmében kardot ránt a császári helytartó udvari főembere, a kira ellen. Ez a cselszövő parvenü ugyanis — visszautasítva a szép Kaoyo hercegnőtől — hűtlenséggel vádolta meg az asszonyt. A kira megmenekül, a hercegnek el kell vesznie: a helytartó palotája szent hely, aki itt kardot ránt, halállal bünhődik. „Nippon törvényei szentek, Nippon törvényei kegyetlenek“, recitálják a dráma hősei. A harakiri elkerülhetetlen. Ám a herceg helyett — megelőzve őt — szakasztott mása, féltestvére és kedvenc vitéze, Juranosuké áldozza föl magát. Önfeláldozásában ura iránti hűségén kívül úrnője iránti reménytelen szerelmének is része van. A herceg számára nincs más megoldás, mint-hogy maga is szerepet cserél: Juranosuké öltönyében a roninok élére áll s vállalja helyette a becsület törvényét, a bosszút. Felesége klasztromba vonul, őmaga társaival halálra keresi a kirát. Ám az legerősebb várába zárkózik, nagy őrséggel véteti magát körül, idegen nem férhet a közelébe. Az ál-Juranosuké cselhez folyamodik. A cselvetéssel az író új drámát ágyaz a drámába s a herceg szerepjátéka tovább differenciálódik. Most már nemcsak bajtársaival szemben alakoskodik, hanem feleségével is — s életre-halálra megy a játék. A próba sikerül: a vad elhagyja rejtékét s elesik; a hercegnő pedig — ugyancsak kettős szerepjátékkal — minden kétséget kizáróan meggyőzi férjét gyanúja alaptalanságáról. Természetes, hogy a bonyolult szerepjáték kis időre feltartóztatja az események sodrát, anélkül azonban, hogy a cselekmény egysége megbomlana. Az epizódok szervesen nőnek ki a történetből, ezért nem is lankasztják érdeklődésünket; ellenkezőleg, éppen itt éri el a dráma legmagasabb feszültségét. A megoldás törvényszerű: hősünk vállalta a ronin szerepét, vállalnia kell a lázadó ronin sorsát is: a halált. A mű megnemértésére vallana azt hinni, hogy drámaisága a véres bosszún fordul meg s akcióját közelebbi miliőbe is át lehetne plántálni. Kállay Miklós drámája elválaszthatatlan attól az erkölcsi világrendtől, amelyből az egész kompozíció kifejlik s amely ezt a kemény, férfias alkotást parancsolólag formálja. Megérdemelt forró sikerének titka nem az egzotikus lehetőségek kiaknázásában rejlik, — e tekintetben példás önfegyelemmel találkozunk. A dráma szilárd felépítése, hibátlan vonalvezetése, színes meseszövése és gazdag ámyalású költői nyelve: mindez együtt adja sikerének igazi kulcsát. Ezek a kitűnő értékek hivatva vannak arra, hogy a művet a szezőnsikeren messze túl is éltessek. Németh Antal rendezése, Jaschik Álmos színpadképei, Millos Aurél koreográfiája és a színészek — elsősorban Tímár, Pethes és Somogyi Erzszi — játéka méltók voltak a szép feladathoz.

Móricz Zsigmond „Forr a bor“ című színműve volt a Nemzeti Színház másik, elismert névvel fémjelzett újdonsága. A „Légy jó mindhalálig“ feledhetetlen hőse, Nyilas Misi elevenedik meg ismét a színpadon. A debreceni kollégium nyurga, félszeg maturandusaként bukkan fel. Kedves, gyerekes bája lefoszlott, zárkózott, különc mintadiák lett belőle. Hajdani lényéből csak kényes becsületérzését hozta magával. Története társai érettségi stiklijének s a maga szerelmi konfliktusának szálaiból bonyolódik. A darabnak azonban igazi drámai

rugója nincsen. Nem a színműből, hanem már magából a főszereplőből hiányzik annak feszítő ereje. Hősünk megszorult társai tervében nem osztozik, amíg csak az érettségi tételek megszerzéséről van szó; tiltja a becsület. De amint féltékenysége feltámad s vetélytársának, az egyik fiatal tanárnak levelezéséhez hozzáférhet, nyomban vállalja az imént még olimposzi fenséggel megvetett közösséget; ezt már nem tiltja a becsület. A csíny sikerül tökéletes eredménytelenséggel végrehajtaniok. A kínos helyzetet az utolsó percben igazgatójuk meleg embersége megmenti ugyan, Misink szívügye is rendbejöhét, ahogy parancsolja. Csakhogy neki, a Vörösmartyból kivágott durcás Petikének most már semmi sem kell. Egy kis karcolás a lelkén — s ő már halálosan csalódott... Az első nőben, az első szerelemben vagy tán önmagában? Biztosan ő sem tudja ... Ezzel a felemás akkorddal zárul a darab. Kétségtelen, hogy a mű fanyar alapszínének feloldása, legalább az utolsó jelenetben, legalább egy kis illúzió-morzsaival! — sokat javított volna a darab hatásán. Kár, hogy ezt az író is, a színház is elmulasztotta. — Móricz Zsigmond, egyik nyilatkozata szerint, nagyon szereti ezt a darabját, mint ahogy nagyon szereti a regényt is, amelyből készítette. Magában a darabban is szembetűnő a közvetlen élményszerűség; az író annyira közel áll hőséhez, hogy a közönség elől szinte teljesen eltakarja. Így aztán a „Forr a bor“ színpadi formájában is erősen lírai aláfestésű epika maradt. Tagadhatatlan, hogy a részletekben vannak jelességei (néhány jelenet és a karakterrajzok) s elhibázottsága ellenére is helye volt a színpadon. Móricz Zsigmond nevét mindig örömmel köszöntjük a Nemzeti Színház műsorán, éppen ezért szeretnők, ha legközelebb egy már fogantatásában színpadra szánt, tehetőségét hívebben reprezentáló drámáját lehetne méltatnunk.

A Nemzeti Színháznak még három bemutatójáról kell megemlékeznünk. Ezek egyikének színrevitelével a Nemzeti ismét a szezonelő próbálkozásaira emlékeztető túlzott engedményeket tett a színvonal rovására. Andai Ernő az ügyefogyott szobatudós típusára specializálta magát. Játékbabája a luxus-szakos filozopter. „Soha ilyen tavasz“ című regényének esztétikusa és „Porcellán“ című darabjának művészet-történésze után ezúttal — „Harangvirág“ című vígjátékában — filozófusként szervirozza ugyanazt a lehetetlen összetételű figurát, akivel pedig bőven elég egy életben egyszer találkozni. A „vígjáték“ egyébként a naívságnak és gyámoltalanságnak annyira iskolapéldája, hogy kár több szót vesztegetni rá. Az efféle színművek csak azt bizonyítják, teljesen fölöslegesen, hogy a nyolckrajcáros vásári holmiban, az üvegyöngyben és a festett gipszszoborban mindig lesz kereslet és kínálat. De azt már csöppet sem tartjuk csábítóknak, hogy a Nemzeti Színház a jövő szezonra újabb Andai-alkotást ígér ...

A másik két bemutatóról az az érzésünk, hogy színpadra sietteték, mielőtt még végleges formájukban kiforhottak volna. Török Sándor, a Nemzeti Színház fiatal háziszerezője azt mondta „Á p r i l i s“ című komédiájáról, hogy benne a divatos karrier-darabok ellenpárját és általában az expressz-karrierek szatírját kívánta megírni. Nyilatkozata alapján a közönség ebből a szempontból igyekezett felfogni az előadást; annál inkább zavarba kellett jönnie, midőn a játékból csak

mellékesen olvashatta ki a bevallott szándékot, mert minduntalan egyéb tendenciák tolultak előtérbe. Egy valószínűtlen áprilisi tréfa irreális síkján pereg le a játék. A gazdag öreg mecénás akként leckéztet meg egy élet- és emberismeretre túlmohón sóvárgó fiatalembert, hogy vendégei előtt tömeggyilkos anarchistának adja ki; a halálraítélt áldozat előtt a vendégek förtelmes őszinteséggel tárják föl legbenső énünket, míg a jelentéktelen ifjonc számára éppen e förtelmek ^{nyitják} meg az áhított karrier mesés távlatát. A házigazda hajnali leleplezése aztán, hogy t. i. áprilisi tréfa volt az egész, a társadalmi maszkból kivetkőzött vendégsereget és az dkapatott ifjú óriást egyaránt megfelelő hőmérsékletre hűti... Az „Április“ kétségtelenül tehetséges, de tehetségét fölöslegesen tékozló író munkája. A komédiájában felbukkanó ötleteket vagy külön-külön kellett volna értékesítenie (karrierlovag aranyfedezet nélkül, lárvák a társadalom álarcában, emberség és tömeghisztéria), vagy célját jobban szem előtt tartva olyan figurát alkotnia, aki nem passzív haszonélvezője, hanem aktív strébere az érvényesülésnek. Furcsa a darab igazságszolgáltatása is, amely szerint mindenki megkapja, amit keresett, csak éppen az ocsmány tréfacsinálónak jár több mint kegyelem: önigazolás.

Máriáss Imre első színművét s az évad utolsó bemutatóját — „Fény a faluban“ — a rendezésnek lehetett s kellett volna kissé meghúznia. Akkor célja felé biztosabban haladó, arányosabban tagolt népi dráma kerekedett volna ebből a sok tekintetben népszínműi hagyományokra támaszkodó falusi történetből. A színmű kissé hosszadalmas cselekménye a körül bonyolódik, hogyan hatol be a szegény, elmaradt, sötét és bizalmatlan faluba a szimbolikus fény, ami az adott esetben villanyvilágítást, becsületet és haladást egyformán jelent. Máriáss Imre sokban az újságíró szemével nézi a mai falut, de így is nem egy égető problémáját veszi észre s mutatja fel. Alakjai jó részét a falusi zsánerképekből kölcsönözte ugyan, de helyenként egyéni színnel és hanggal ruházta fel őket. Műve komolyszándékú, kezdetnek biztató; bemutatkozását rokonszenwel fogadjuk.

A Nemzeti Színház klasszikus estéiről a múltkor elmondottakat ismételjük: kiválogatásuk szempontjai helyesek, rendezésük újszerűsége törekvése általában indokolt, játékmegoldásuk megszokottan jó. A legutóbbi klasszikus előadások közül említendők: az ötletesen modernizált Liliomfi, Shakespeare Vízkeresztje, Ibsen Solness építőmestere és a megújhódott János vitéz. Felette kívánatos volna, ha az újdonságok összeválogatásában is hasonló szerencsés érzék érvényesülne. Az előadások színészi oldaláról röviden csak ennyit: indokolatlan az eredeti gárda jeleseit — csak Bajor Gizit, Tasnády Ilonát és Nagy Adorjánt említjük — az újak miatt tétlenségre kárhoznatni. Sugárt és Maklányt minden este ott szeretnénk látni a színpadon, örvendetes, hogy a fiatal férfiszínészek között biztató tehetségek vannak kialakulóban, de az új tagok közül egy-kettőtől szívesen elbúcsúznánk... Végleges képet az újjászervezett Nemzeti Színházról még mindig nem adhatunk, miután úgy tudjuk, hogy „a Nemzeti Színház vezetősége tulajdonkép csak a jövő esztendőben érvényesítheti kultúrpolitikai és művészeti törekvéseit, mert az évadban színrekerült darabok legnagyobb részét

még az előző vezetőség kötötte le. Ezek szerint a jövő centenáris esztendő lesz a felfrissített Nemzeti Színház igazi vizsgaéve.

A VÍGSZÍNHÁZ ebben a szezonban jubilált. Májusban ünnepelte fennállása negyvenedik évfordulóját. Négy évtized óta, mint az ország első magánszínháza, jelentős helyet és szerepet tölt be a főváros kulturális életében. A millenárius kiállítás napján, 1896 május elsején, Jókainak egy ma már címszerint sem ismert színművével („Barangok“) nyílt meg. Azóta is állandó összeköttetést igyekszik tartani irodalmunk első vonalával. Herczeg Ferenc, Móricz Zsigmond és Zilahy Lajos nem egy nagyszerű színműve a Vígszínház ünnepi előadásáról indult hódító körútjára. A vígszínházi darabok igazi jellegét azonban egy másik típus domborítja ki; az, amelyet ma export-dráma néven szokás emlegetni. E típusnak ma is mintakul tekintett első képviselői (Ördög, Liliom, Tájfun) a Vígszínház szellemében, szinte annak deszkáin termettek. Házi szerzői elsősorban a külföldi hatásokat közvetítő békebeli pesti írók s ezek tanítványai: Bródy Sándor, Molnár Ferenc, Lengyel Menyhért, Heltai Jenő, Szomory Dezső, Szép Ernő, Fodor László. Több neves külföldi drámaíró a Vígszínház előadásaiból ismert meg a magyar közönség. Színészei, akiknek élén Hegedűs Gyula és Varsányi Irén állt, sajátos játéktílust inauguráltak: a közvetlen, természetes realizmust. A színpadi keretnek áldozatos, szinte pazar kiállítása, a már-már öncélú rendezés egészíti ki vígszínházi általános képzeletünket.

Idővel persze a legszebb hagyományok is megfakulnak. A Vígszínház az utóbbi években mintha túlnagy súlyt fektetne hagyományai kultuszára; eredeti szelleme helyett jobban ragaszkodik e szellem egykori képviselőihez. Békebeli modernsége ma már inkább konzervativizmusnak hat. Az idén is a kipróbált házi szerzők voltak a helyzet urai. Egyetlen ismeretlen tehetséggel kísérletezett a színház, de a próba nem vált be. A szezon mérlegét a rendezés szempontjai alakították ki, a dramaturgia feltűnően háttérbe szorult. Nem csoda, ha maga a negyvenéves jubileum volt a Vígszínház egyetlen igazi eseménye. Átúto sikerű előadásokról nem, csak témaváltozatokról számolhatunk be.

A Vígszínház jubileuma ünnepi műsorául legbensőbb munkatársának, Molnár Ferencnek „Csoda a hegyek közt“ című, könyvalakban már évekkel ezelőtt megjelent „legendáját“ választotta. Ez a mű az írónak ismételten megnyilvánult nosztalgiájából született: eljutni a földi dolgok metafizikai magyarázatáig, kifürkészni az idő- s valóságfölötti titokzatos törvényeket s ezek jegyében költővé avatni. Molnár Ferenc a gyermekek védőszentjéről, Szent Miklós érsekről kreált új legendát. „A múlt században, valahol messze fenn a hegyek közt“, vagyis az időnek és térnek legendaképződésre alkalmas távlatában, egy kis bányavároskában gyermekgyilkosság történt. A leányanya, a szegény kis cseléd kerül a bíróság elé, mert minden látszat ellene vall. Már-már a logika és a paragrafus áldozatául kell esnie, amikor a védelmét ellátó „ismeretlen ügyvéd“ — Szent Miklós — csodat művel: a vádló és a vádlott jelenlétében kiássza a földből a halott gyermeket, kézenfogja s a földről, ahol a kis fattyú mindenkinek útjában volt, elvezeti a magasba, az örökkévalóság hajlékába. A rejtély

megoldódik, az igazi bűnös elveszi méltó büntetését... A lélek rejtelmeinek költészete és egy véres bűnügy szálai fonódnak össze az új Molnár-dramában. Kolostor, előkelő polgári otthon, törvényszéki tárgyalóterem és regényes hegyi tájék szolgáltatja a mirákulum keretét. Külön-külön mind a négy felvonásban felcsillan a költészet sugara, de a mű egészében a költő és a rutinier sehogy sem találja meg egymást. A négy szín szinte négyfelé hull, jóllehet a mese kerek, nincs mellékesemény, mely annak egységét megbontaná. Nem is a kompozíció hiányzik ebből a darabból, hanem valami egyéb; éppen az, amin a történet hite lenyugszik, ami a csodat csodává, a legendát legendává teszi. A népballadában Júlia szép leánnyal csoda esik, hisszük. Budai Ilonával, Kádár Katával is effélék történnek, azokat is hisszük. Molnár mirákulumából azonban hiányzik a költői révület, a meggyőződés hite s a magávalragadó extázis. Ez okozza, hogy a csodatétel a közönség számára sem válik élménnyé s ihletett festmény helyett jószándékú olajnyomatként hat.

Ez egy bemutató kivételével a Vígszínház összes estéit korszerű színművek foglalták le. Itt is, mint általában a többi színházban, csupán napi érdekű téma és probléma, részint hangos cégérül állítva, részint epizódokba rejtve. S még hagyján, ha friss és megoldatlan társadalmi kérdések körül vesztegel a defektet kapott színműírói fantázia. De a korszerű dráma már elképesztő anakronizmusokat is produkál, intő figyelmeztetésül, hogy a drámaírás nem riportmesterség s tulajdon sarkára hág, aki a korral versenyez. Azon még kevéssé csodálkozunk, ha idősebb íróink kínálgatják meglepő újdonságokként a csak nekik szokatlan változásokat, de azt már sehogysem értjük, hogy a fiatalabb nemzedék is, amely pedig benne él a mindennapok áramában, hasonló gátlásokban szenved ...

A Vígszínházban a „Zeitstück“-ök sorát is Molnár Ferenc nyitotta meg a szezon elején, „Nagy szer elem“ című vígjátékával. Hőse „az állástalan diplomás“ (mondanom son kell, hogy mérnök), akit jegyesének nővére „a dolgozó nő“ (mondanom sem kell, hogy előkelő gentry-kisasszony) juttat állásba. Ezzel aztán a téma társadalmi alapszínét a szerelmi bonyodalmak színei váltják föl. A jegyesség felbomlik, a komoly dolgozó nő — a tipikus hideg és okos szűz! — egyik percről a másikra húga új vőlegényébe szerebnesedik, egy kedves szél-tolóba, aki tehetséges festő és filmrendező, bár még egyetlen filmet sem rendezett és képet is csak egyet adott el életében, az is a Munkácsy volt, — egyszerűen igen használható fiatalember, csupán arra az egyre alkalmatlan, hogy ama bizonyos „nagy szerelem“ hitelét s illúzióját keltse. Szerencsére azonban a konfliktus enélkül is megoldódott — mérsékelt sikerrel.

Ahogy a régi fényképek, nagyapáink és nagyanyáink arcképei, többé-kevésbé közös vonásokba olvadnak, úgy az élő nagyapáknak — vagy legalább is nagyapakorúaknak — szemléletmódja és rövidlátása is veszedelmesen hasonlít egymáshoz. Mindezt azért kellett előrebocsátanom, mert Szomorú Dezső „Bodnár Lujzája“ Molnár Ferenc nagyszerelmebeli Ági Margitjával közös töről fakadt. A figurák gyanús vérségi kapcsolatot sejtetnek, a milió szakasztott

ugyanaz, a szemléletmód tökéletesen egyező. Mintha Molnár és Szomory közös monoklit viselnének. Szomory színművével nem annyira a lényeges, mint inkább a mellékes szempontokból érdemes foglalkozni. A lényeg az, hogy „Bodnár Lujza“ legfiatalabb tagja annak a „társadalmi trilógiának“, amelyet a szerzőtől korábban létrehívott „Takács Alice“ és „Szegedy Annie“ vezet be. Az első „a diadalmas“, a második „a féle energiájú“, e legújabb „az erőtlenséget, ingatag nő“ típusát kívánja megrajzolni, magának a szerzőnek hiteles kommentárja szerint. Az erőtlenséget és ingatagságot illetően a modell hibátlan. Ez a Bodnár Lujza, akinek az izléstelenségig sűrűn hangoztatott kettős prédikátuma van, az első felvonásban kalapszalont tart fenn a Belvárosban, de üzlete csak annyiban érdekli, hogy a legcsinosabb kalapokat ő maga hordja; a második felvonásban férjhez megy egy tipikusan infláció-korabeli fezőrhez (jóllehet a mese-mese kifejezetten „ma“ történik!). A jó partiéért persze faképnél hagyja kedvesét, aki nem is lehet más, mint állástalan ifjú, de változatosság kedvéért nem mérnök, hanem pilóta. Ingatagságáért azzal kárpótolja, hogy most meg férjét hagyja ott miatta. Végül, egy újabb fordulóponton visszatér a kopaszodó férjhez, miután kellőképpen kitapasztalta, hogy egy rosszulmenő kalapüzletnél és egy állástalan diplomásnál mégis csak stílszerűbb egy dunaparti luxuslakást választani a prédikátumok keretében... Szomory túlhaldott társadalomszemlélete főalakja beállításában a legkirívóbb. Ma már mindenki természetesnek tartja, hogy aki nem tőkepezés, annak dolgoznia kell, mert sem az öt-, sem a hét-, sem a kilencágú koronából vagy a dupla előnévből megélni nem lehet. Sőt mi több, azt is tudjuk, hogy régebben sem hullt le senki ujjáról az aranygyűrű, amiért munkával szerezte meg kenyerét! Szomory Dezső ma az egyetlen ember Magyarországon, aki nem tud beletörödni abba, hogy régi nemesi famíliák sarjainak hétköznapi munkára kelljen kényszerülniök. Az ő részéről különösen méltányolandó ez a lovagias felháborodás. Mindössze azt szerettük volna, ha Bodnár Lujzát és rokonságát, a dekadencia áporodott légkörének eme kései virágait, az erkölcsi felfogás kérdéseiben is hasonlóan előkelőknek nevelte volna.

Csathó Kálmán színművei kétfélék. Egyik fajtájuk illedelmes úrigyermekhez hasonlít; ezeket a szerző a múltban a Nemzeti Színház konzervatív közönségének szokta bemutatni. Másik fajtájuk vásott, nevetlen, borzas nebulókból áll, akiket — Isten őrizz! — vétek lenne annak a maradi publikumnak még csak közelébe is vinni! Ezekkel a gyermekekkel az óvatos szerző kizárólag a Vígszínház felvilágosodott, modern közönségének kedveskedik. Ilyen borzas, szabadszájú gyermek volt vagy hat évvel ezelőtt „Matyika“, aki minden áron színészni szeretett volna lenni. Csathó új vígjátékának Gittája a Matyika-féle hagyományok egyenes örököse. Típusa azoknak a *comme il faut* úrilányoknak, akikről mamájuk — a méltóságos asszony! — nyugodt lelkiismerettel addig trillázza, hogy „Az én leányom nem olya n“, amíg ki nem derül, hogy *biz*. az világra olyan! Sőt amolyanabb ... Ennek a színdarabnak inkább csak bonyodalma van, mint meséje. Mert, hogy az előkelő úrilány éjszakánként lokálokban mulat, reggel félhétkor tér haza, autótúrákat tesz édes kettesben s hol egy

mulatói botrányt, hol egy legénylakást, hol pedig egy autókarambolt úszik meg szárazon, itt-ott elvéve lila pettyekkel, s hogy végül mégis emelt fővel ölti magára a menyasszonyi fátylat, azt úgy-e ma már az Új Idők olvasói sem tartják mesének? Ami a darabban eredeti és hatásos: azok a rendkívül jellemző alakok: a papa, akinek az minden bölcsesége, hogy a lányoknak nemcsak tisztességeseknek kell lenniük, hanem azoknak is kell látszaniok, ami magyarrá fordítva azt jelenti, hogy fő a látszat; a mama, aki se nem elég idős, se nem elég fiatal ahhoz, hogy kurta eszét megértjük vagy megbocsássuk; az erénycsősz nagynéni, aki saját példáján oktat ki arra, hogy egy — de csak egyetlenegy! — ifjúkori botlást minden hajadonnak meg lehet bocsátani... és így tovább. Azokat a jeleneteket, amelyekben az író a mai fiatalság problémáit az öregek szemüvegén át mutatja, kedves, tiszta humor hatja át. Amint azonban az öregekkel letéti az okulárét, kimozdítja őket hálás attitűdjükből s belesodorja abba a tótágasba, amelyet előbb oly bájos megbotrányozással szóltak meg: nyomban elveszti a vígjáték hangját s talaját. Félreértések elkerülése végett meg kell jegyeznünk, hogy a darabban egyetlen egyetlen szó el nem hangzik. Fonetikailag a vígjáték minden betűje szalonképes. Ha egy mű morális jellege kizárólag ezen fordul meg, akkor Csathó Kálmán vígjátéka angyalian ártatlan darab...

Említsük még meg Lakatos László és Fendrik Ferenc rövidlejáratú színműveit (A királyné, Volt egyszer egy asszony...) s ezzel a Vígszínház összes hazai újdonságait felsoroltuk. Külföldi darabot mindössze kettőt importált a Vig s mindkettőt angol nyelvterületről. George S. Kaufmannak, a múlt években nálunk is bemutatott „Vacsora nyolckor“ szerzőjének Moss Hart társaságában írt, filmszerűen pergő színjátéka: az „Ő rök keringő“ nagyon is magán viseli amerikai bélyegét. Főérdekessége a szokatlan szerkezeti megoldás: a drámai képek visszafelé peregnek, feltárva, helyesebben leleplezve egy lélek fejlődésrajzát a legsötétebb materializmustól vissza a leghamvasabb idealizmusig. A meglett férfikortól a pályakezdő ifjúságig. Főösleges hosszasan bizonygatni, hogy ez a szenzációs újítás egyszerű, de csak egyszer beváltható trükk. Játék az idővel. Kiábrándító játék; olyan, mint egy pirámis „leépítése“. A darab legfőbb értéke: életből merített, jól megmintázott alakjai. És a kitűnő szerepek. Dodié Smith angol író, egy polgári család életébe világít be, amint annak tagjai „Az első tavaszi nap“ lehelletére reagálnak. Az apát egy színésznő szédíti meg, az anyának kérője akad, a felnőtt leány szökni készül, a fruska az első biztató lépéseket teszi, a fiú egy kalandot üt nyélbe. Estére aztán, amikor leereszkedik a városra a köd, az első tavaszi nap varázsa megtörik: az öregek, akik nem is olyan öregek, örülnek, hogy semmi sem történt, a fiatalok meg elteszik magukat másnapra... Egy kicsit érzelmes, egy kicsit hisztériás, de semmitmondásával és befejezetlenségével is hangulatos életkép.

A vígszínházi előadások rendezését fentebb elismeréssel emeltük ki. Egyet azonban nem értünk. Miért csinál a Vígszínház iskolát abból, hogy némelyik előadását reklámcélokra is felhasználja? Éspedig olymódon, hogy hozzá közelálló festőművészek képeit a kulisszákra nem-

csak kifüggeszti, hanem a szerepekbe ékelt emphatikus kitéréssekkel fel is dicsértet! Ez történt Szomory színművében Fényes Adolfnak és Csathó vígjátékában Herman Lipótnak egy-egy képével. Eddig csak a lírai költészetet sajátította ki a reklámpar, főleg a gumisarok- és rovarirtó-különlegességek céljaira. Nem tartjuk kívánatosnak, hogy ugyanezt a példát most a drámai műfaj is kövesse előkelő műintézetek dobogóin.

A Vígszínház és Nemzeti Színház szerepet cserélt. Eddig a Nemzetinek volt kamaraszínháza, most a Vígának van: a Pesti Színház. Nem annyira az elitközönség kiszolgálását, mint inkább a kisebb súlyú színdarabok elhelyezését tekintették — úgy látszik — feladatául. Egy „Mackó“ című francia bohózat, Szép Ernő szenvelgő „Szív-dobogása“, Fodor László „Érettségije“ és a Hunyady Sándorral társult Hatvány Lili „Kilencágú korona“ című komédiája került itt színre. Fodor László vígjátéka néhány jólsikerült tanárkarikatúrával aratott sikert. Egyébként a darab tipikusan jelzi a korszerű színművek elkerülhetetlen sorsát. Tegnap még szenzációs témája (az élettől hermetice elzárt iskola) ma már kész anakronizmus. A témát és társadalmi morált illetően az egyesült Hatvány—Hunyady-színdarab sem távolodott el az érintett típusoktól. A grófi család aranyijairól van itt szó, akik mindketten rangfelejtve nősülnek. A komédia azon a csattanón fordul meg, hogy míg az anyagrófhé mindkét fia meszalianisztát el tudja viselni, addig a lokálból már korábban kiemelt sógornő szíve — sértett méltóságában — majdnem meghasad... Ha csak a dialógusokat vesszük, szó se róla: az író nő ismeri a terepet és embereit, s élesnyelvűségét is pazarul népszerűsíti. Komédiája azonban üres időtöltésnél s romantikus ponyvánál nem egyéb. Író nőt említünk, mert társszerzőjét a műben sehogysen tudtuk fölfedezni.

A MAGYAR SZÍNHÁZ kevés bemutatóval, de sok sikerrel zárta le az évet. Majdnem mindenik előadása százas sorozatokban futott.

Heltai Jenő verses vígjátéka, „A néma Levente“ érdemi ki legjobban a pálmát. A vígjáték egyszerre több meglepetést hozott: történelmi keretet, egy távoli kor tündöklő színeit a hétköznapjaink fotográfiáihoz szoktatott közönség ámulatára; verses formát, cizellált, költői nyelvet, kiérlelt, aszú ízt a mechanizált színműgyártás cáfolatául, egyszóval irodalmat a kizárólagos üzleti szempontok ellenében. Megtévesztés volna azt hirdetni, hogy Heltai vígjátéka az említett szempontokból egyedülálló s úttörő jelentőségű; színpadjainkon eddig is fel-felbukkantak időnként hasonló törekvések — csak éppen kevesebb megértéssel találkoztak. A mű sok tekintetben a múlt századvégi újromantikus dráma hagyományait eleveníti föl igen szerencsésen. Zilia, a szép piemonti özvegy három évi némasággal fizetteti meg egy magyar vitézzel egyetlen csókját. Másfél év után megesik a szépasszony szíve s fel akarja oldani esküje alól a lovagot, aki időközben Mátyás király kedvelt hadnagya lett. Zilia asszonyi varázsa elbűvölő fenségével lép fel, de csúfos kudarcot vall. Az erőviszonyok és szerepek ugyanis fölcserélődtek. Most a lovag van fölényben s ugyanolyan keményen lecsejteti meg a kegyetlen szépet, mint ahogy az büntette őt. A forduló-

pont a pajzán renaissance-kori mesét átmenetileg baljós árnyékba vonja: Zilia mint kontár kuruzsló siralomházba kerül. A bakó köntösében azonban lovagja jelenik meg s a zárójelenetben a megalázott aszszony, vérpad helyett, oltár elé térdel — a szóra bírt levante karján ... Heltai Jenő vígjátéka nem tudatos szembehelyezkedés a kor színpadi szellemével, csupán ösztönös bizonyágtétel a költészet mellett. A költő, aki hű maradt önmagához és eszményeihez, most legszebb alkotását érlelte ki. Szípkázó szellemessége, bölcs humora, csilingelő tiszta rímei chansonjaira emlékeztető kecses formába: szökellő versekbe s fordulatokban gazdag szerkezetbe kristályosodtak. Vígjátéka azonban megköveteli, hogy meseszerűségéből ki ne mozdítsuk. Mat különben éppen a sarkpontján válik valószínűtlenné, hangjának színenkénti változása pedig stílusterésnek tűnhet fel. Az bizonyos, hogy a remekbékészült első felvonást sem a másodiknak mozgalmas képei, sem a kissé túlexponált harmadik felvonás non érik utói. A darab megérdemelt sikerében társszerzői része van Bajor Gizi páratlanul finom játékának, amely egyúttal művészete eddigi csúcspontját jelenti. Erényes, gőgös és hideg, majd hiúságában megfogott, aztán hódító varázsában elbizakodott, végül megszegyenített, halálraszánt és újra fellélekző Ziliája: feledhetetlen.

A szoión első feléből hónapokig egyetlen dráma töltötte ki a Magyar Színház színpadát. Egy Emmet Lavery nevű fiatal amerikai ügyvéd színműve: „The first legion“, amely a fordításban „A zúr katonái“ címet kapta. Közönségünk érdeklődését elsősorban az a külsőség fogta meg, hogy a műnek csupa férfiszereplője van: nyolc jezsuita páter, egy világi pap, egy szkeptikus orvos és egy kisfiú. Figyelemreméltóbb benne, hogy amerikai szerző mélyedt el a hitélet problémáiba s Pesten a Magyar Színház nézőterén keltett ilyen szép visszhangot. Tárgya: a hit és a tudományos szkepszis világnézeti harca, amelyet egy csoda vált ki és egy másik csoda győz le. A második csoda — Tamás esetének modem változata — azonban inkább csak a főhőst győzi meg, mint a közönséget. Noha a probléma fölvetése kissé felszínes, a zárójelenet pedig inkább befejezés mint megoldás, Lavery műve érdemes kísérlet. Rendezése, akárcsak A néma leventéé, Hevesi Sándor avatott kezét dicséri.

A Magyar Színház többi újdonsága semmivel sem emelkedik ki a megszokott variánsokból. Az egyik: Mikszáth-novellából dramatizált vígjáték (Balázs Sándor: Mindenki lépik egyet), a másik: szatirikus korkép, amely mindössze másfél évtizeddel késte le önmagát (Lakatos László: A gazdag ember), a harmadik: a kollektív és szimultán házasságtörések, pontosabban: a házastársak házasságonkívüli életének tragikomédiája (Vaszary János: Házasság).

A BELVÁROSI SZÍNHÁZ, Budapest egyik legkisebb színháza aratta a szezon legnagyobb — vagy ahogy mondani szokás — átütő sikerét. Bernard Shaw „Szent Johannája“ aza mű, amelyet marandó irodalmi értéke, mesteri rendezése és művészi előadása egyaránt méltóvá tett a közönség és a kritika legteljesebb elismerésére. A számos csoda között, amelyeket az elmúlt évadban színházaink meg-

jelenítettek, a legnagyobb és legköltőibb ez volt: a domremyi Jeanne csodálatos misztériuma, aki mint naív, de józanészű parasztleány indul útjára s mint az angol imperializmus terveit keresztező, veszedelmes boszorkány máglyán ég el a legszebb francia város piacán... Az orléansi szűz sorsa látszólag inkább nemzeti, mint egyetemes tragédia; a probléma alaposabb vizsgálata azonban felfedi ennek a sorsnak egyetemes gyökereit; ez a magyarázata, hogy legismertebb feldolgozásai nem francia szerzőktől valók. Shaw is ebből a szempontból állította be a „Pucelle“ tragikumát. De emellett tudott egyszerre korhű és modern is lenni s tudott a hit irracionális világába hatolni, anélkül hogy szatirikus énjét megtagadta volna. Szemlélete és témája kontrasztját a mű javára értékesítette: páratlan konstrukciója az ellentétek dialektikáján épül fel. A legélesebb kontraszt maga a főalak: az a szuggesztív egyéniség, akinek nem imponál a kor szelleme... A Belvárosi Színház „Szent Johanna“ előadása csak felújítás, ha számontartjuk, hogy évekkel ezelőtt Pesten már bemutatták. De újdonság, újság és felfedezés így, ahogy jelenlegi rendezésében újjászületett. Bulla Elma alakítása nagyvonalú, tiszta, tökéletes. Az együttes és a rendezés kifogástalan.

E lenyűgöző szépségű esemény mellett a Belvárosi Színház többi bemutatója éppúgy elhalványodott, mint — két-három kivétellel — az egész pesti színházi front. Két prömier itt is az állástalanság rémeit idézte. Zilahy Lajos vígjátékában (Ú r i l á n y) arra tett kísérletet, hogy a problémát kiemelje a híg sablonból; az állástalanságot és nincstelenséget nem ágyazza a diplomás fiatalok kasztjába, hanem — sokkal humánusabb felfogással — föltépi a kérdés egyetemes tragikumát... Gáspár Miklós, alias Margit, egy egészen elfogadható kabarévígjátékot terhelt agyon az állástalan mérnök és a dolgozó nő komplexumával (M i n d e n n e k á r a v a n). A vígjáték modelljét és miliójét a lehető legszerencsétlenebbül választotta meg; az előbbit az Isten tudja miért, az utóbbit, a minisztériumi hivatali szobát, nyilván a fokozottabb pikantéria kedvéért. Színművében az évad uralkodó témája végleg elsekélyesedik...

SZEBB S MÉLTÓBB FELADAT lett volna színházi életünk fonák-ságai helyett a színműtermés par excellence drámai problémáit elemezni tüzetesen. De erre alig nyílt alkalom, mert a termés az idén sem volt jobb, mint a korábbi években. A felsorolt értékek ugyanis nem a színvonalat emelték, hanem csak a kivételek számát gyarapították. Már pedig ez lényeges különbség.

BISZTRAY GYULA

PÁRTOK ÉS POLITIKUSOK ROMÁNIÁBAN

EZERKILENCSZÁZHARMINCHÁROM december végén a liberálispartai kormányelnök, Duca, a vasgárdisták merényletének Tatarescu foglalta el, kinek első évi kormányzatáról, a „román politika egy évéről“ az elmúlt tavasszal számolt be e folyóirat.¹ Akkor a két nagy párt, a kormányon lévő liberális és az ellenzékét képező nemzeti parasztpárt zülléséről írtunk: a liberális párt két vezér, Dinu Bratianu pártelnök és Tătărescu miniszterelnök között megoszolva, töredékekre szakadozott; a másik nagy párt, a nemzeti parasztpárt hasonlóképpen két politikus, Maniu és Mihalache mögé csoportosult, a harmadik vezér, Vajda Sándor pedig megalkotta kisebbségellenes-antiszemita „nemzeti front“-ját, melynek „numerus valachicus“ névre keresztelt programjával szintén részletesen foglalkozott e folyóirat.²

A román politika azóta sem változott.

A pártok helyzete személyi tekintetben semmit, politikailag valamit változott: a liberális párt halad a züllés útján, de a nemzeti parasztpárt, bár Maniu nem tért vissza és Vajda visszavonhatatlanul szakított, a két regáti, Mihalache és Lupu vezetése alatt valamit visszanyert régi erejéből és népszerűségéből, legalább Erdélyen kívül, amely nagyrészt ma is Maniu befolyása alatt áll s egy év és pár hónap óta kitartóan hirdeti a Tătărescu-kormány s a liberális párt közeli bukását és a parasztállam eljövételét, ami csakugyan el fog következni, ha a király úgy akarja. Mert láttuk már Romániában nem egyszer, hogy kormányváltás alkalmával nem egy nagy ellenzéki pártnak jutott a hatalom, hanem az uralkodó akaratából az ország élére került valaki, aki megett nem volt senki és semmi, se párt, se program, se politikai meggyőződés, amit — a „Zorile“ szerint — nehéz is a román vezető egyéniségeknél keresni, mikor pártokat és politikusokat egy új fogalom, a programok „nimicológiája“ jellemez.³ S ha láttuk a kormányon Averescut és Iorgát, miért ne láthassuk ott egy hónap múlva a „frontul románescet“ vagy a „frontul constitutional“, Averescu tábornokot Gheorghe Bratianuval vagy Cuzát Gogával? Annak a sok népgyűlésnek és szónoklásnak, ami nap nap után folyik,

¹ Magyar Szemle, 1935 áprilisi száma.

² Magyar Szemle, 1935 május, június és júliusi számában.

³ „Zorile“, 1935 november 1. „Nimic“ románul azt jelenti: semmi.

magukat biztatva, hogy hogy megbuktatják Tatarescut; néppárti és nemzeti liberális, agrár- és keresztyén-nemzeti párti egyesülésnek; Vajda Sándor fogadkozásának, hogy megette van az ország s ő a jövő embere s minden pártvezérnek és közembernek mélységes meggyőződése, hogy ő az uralkodó kiszemeltje: — mindez lehet, kell hogy valahová vezessen: Tătărescu bizonyosan meg fog egyszer bukni s valaki jön a helyébe. De a román politikai és pártélet ma egy nagy összevisszaság, melynek mozaikszerű eseményein összefüggéstelenül vonul keresztül egy jobboldali erős, nacionalista, fasiszta hangulatú, kisebbségellenes, antiszemita irányzat küzdelme egy demokratikus, radikális, alkotmányosságot hirdető törekvéssel. Hogy mindennek mi lesz a vége, hol lesz a kibontakozás, — azt talán az uralkodó és a mindentudó Titulescu sem tudná megmondani ma.

A MŰLT, 1935. év áprilisában — megírtuk volt akkor — került a Skoda-Seletzki-féle parlamenti bizottság jelentése a kamara elé, mely az 1930. évben a hadiszállítások körül állítólag elkövetett visszaélések miatt az akkori Maniu-kormány hadügyminiszterének, Cihoski tábornoknak és az azt követő Vajda-kormány igazságügyminiszterének, az erdélyi Popovici Mihainak a vád alá helyezését indítványozta.¹ Az indítvány mérhetetlen felháborodást keltett a nemzeti parasztpártban, az erdélyiek, elsősorban Maniu elleni támadásnak tekintették, talán nem indokolatlanul; a két volt miniszterelnök, Maniu és Vajda s velük minisztertársaik, Mironescu, Mirto, Madgearu, Gusti és a többi jelentette ki szolidaritását a két vádolt miniszterrel s követelte osztozásukat a felelőségben. A jelentés tárgyalása drámai jelenetek között folyt le, Maniu öt óra hosszat beszélt s aztán lassanként megszületett az egér: Cihoski tábornokot vád alá helyezték, de a Popovici esetében a pártfegyelem felmondta a szolgálatot, a vád alá helyezési indítvány nem kapta meg a szükséges kétharmad többséget s egy év múlva, most tavasszal, Cihoskit is felmentette a bíróság. Politikai hajsza az egész a nemzeti parasztpárt ellen, amely a végén is csak arra szolgált, hogy megmutassa a liberális párt fegyelmezetlenségét s alkalmat adjon a nemzeti parasztpártnak, hogy újra mérges hadjáratot indítson a kormány ellen, egyet a sok közül, melyeket azelőtt és azóta folytat.

Nincs tere az állami és a gazdasági életnek, melyen súlyos váddal ne illesse a nemzeti parasztpárt a liberális kormányt. Hogy anarchiába viszi a gazdasági életet, szegénységbe döntötte a parasztot, a munkást, a kispolgárt, tönkretette a pénz értékét és a hitelt, mindent; káoszt teremtett a közigazgatásban; fenntartja az ostromállapotot, mely a valóságban csak a kormány gyengeségének és korruptségének bizonyítéka; támogatja a szélsőséges irányzatokat és halogatja az ország védelmének megszervezését, helytelen irányba viszi a külpolitikát. A párt végrehajtó bizottságának ez évi márciusi határozata azt állítja, hogy elítéli a kormány politikáját a nemzet nagy többsége is, amint ezt a mehedinti-i és hunyadmegyei pótválasztások mutatják, ahol a kormány és a reakciós jobboldali pártok minden terrorja ellenére mindkét helyen a nemzeti parasztpárt győzött. Ez mutatja a párt küzdelmének

¹ Magyar Szemle, 1935 áprilisi szám, 386. és köv. lapon.

jogosultságát, amit megerősít az a jelenség, hogy a kormány folyton a korona megé bújik és próbál menekülni a felelősség alól, megzavarva a korona és a nemzet viszonyát is.

Viszont a párt folyton védekezik a túlzottan radikális, kommunista hajlandóságok és a korona iránti illojalitás vádja ellen. És a látszat amellet van, hogy a vád nem alaptalanul éri. A volt regát-bessarábiai parasztpárt sohasem volt dinasztikus és az erdélyi nemzeti párt se mutatott mindig hódolatot a királyi házzal szemben; hogy miért nem, az most nem tartozik ide. Tény, hogy annakidején Maniu megtagadta Ferdinándnak, Nagyrománia első királyának a koronázásán való részvételt s mikor Carol száműzetéséből visszatért, Maniu mint kormányelnök nem jelent meg fogadására a repülőtéren. Most márciusban vádolta meg Goga a parlamentben a pártot antifaszizmussal és antifasiszta összeköttetésekkel és antifaszizmus Romániában lényegileg kommunizmust jelent. A jasi antifasiszta per most a tavasszal kommunista per volt.

A „Dreptatea“, a párt bukaresti hivatalos lapja az ősszel, mintha forradalomra bujtogatna, közölt a párt számára himnuszt és indulót, melynek pár sora így hangzik:

Mi védjük az ország földjét
S uralkodni akarunk ott;
Annyi század utódai, mi
Ma is vérünkkel öntözzük földjét
S munkáljuk verejtékes kézzel.

Takarodjatok, ti, paraziták,
Zsarnokok és gazdagok;
Ti parasztok és szenvedésben társaink,
Gyertek győzelmünk zászlója alá,
Egyesüljete velünk.

Ez az utolsó sor: „uniti-va cu noi“ nem emlékeztet kissé egy másik felhívásra, amely így végződik: „világ proletárjai, egyesüljetek?“

A lapok visszaemlékeztek még valamire.

1935 november 14-ikére a nemzeti parasztpárt tiltakozó gyűlést hívott össze a kormány ellen Bukarestbe, melyet a kormány a végén betiltott. A tervezett gyűlésen való részvételre — a Currentul közölte — Hunyad megyében egy felhívás forgott kézről-kézre következőleg kezdődve: „Polgárok, munkások, parasztok, elvtársak — tízezerszámra keljete fel novemberben és követe a kommunista és nemzeti parasztpárti felszólítást, eredjete Bukarestbe a november 14-iki gyűlésre.“ Lehet, hogy a felhívás apokrif volt s csak a párt kompromittálására szolgált. De a kompromittálhatóságnak is vannak feltételei s Romániában sokan elhiszik Cuzáéknak és Vajda Sándornak, hogy a nemzeti parasztpárt nemzetietlen, zsidóbarát és kommunista.

„Ion Mihalache pártja és a zsidóság“ — írta a Tara Noastra — „közös munkát végez a román állam ellen... A román nemzet két táborra van oszolva: egyik oldalon vannak azok, akik teljesen románok történetük, tradíciójuk, mindennapi gondjuk, követe útjuknál fogva,

ami mind egybevéve alkotja a román öntudatot; másik oldalon vannak a nemzet ellenségei románellenes gondolkodásuknál és céljaiknál fogva. Egy tábor támadásának van kitéve a román állam, amely egyesít mindent, ami idegen, ami doktriner, „abstraktivista” látnokokat, akik titkos, földalatti pénzekkel fizetnek, a pusztulás himnuszát éneklük és szociális forradalom után kiáltoznak.“ Szóval: a sábeszgojok, amint a Tara Noastră hívja őket, ami nem más, mint „az a román, aki megszakított minden közösséget a nemzeti erkölcsökkel, mert a nemzeti erkölcs nem dogma, hanem egy rövid, kötelező parancs: szeresd hazádat és áldozd fel érte magad. Sábeszgoj az a román, aki szereti a hatalmat, a pénzt, hogy aztán hazája ellen forduljon: erkölcsi szörny, aki képes hazáját elárulni és nem örül meg belé.”

Ezekre a vádakra nehéz volt komolyan felelni. A nemzeti parasztpárt egy kiváló tagja, Moldován Valér, kolozsvári egyetemi tanár és volt miniszter, egy kis parabolát mondott válaszul:

1896-ban, a magyar millennium évében, találkozott egy magyar egy románnal s azt mondja neki:

— Hé, oláh! Ezer esztendeje, hogy őseink elfoglalták ezt a földet s mi ünnepelünk. Utánunk jöttek a szászok s a maga idejében azok is meg fogják ünnepelni, hogy ide telepedtek. De mikor jön el a ti időtök? Mikor ünnepeltek ti?

A román gondolkodik s azután azt mondja:

— Mi nincs mit ünnepeljünk: mi mindig itt voltunk.

Így vagyunk mi is, a nemzeti parasztpárt „Nemzeti keresztyén párt”, „román front”, hazafias akció“ stb. mind monopóliumot csinált, hogy ő, egyik nagyobb nacionalista, mint a másik. De mi mosolygunk és nyugodtan mondjuk: „Mi hazafiasak vagyunk.”

De illojaliság, dinasztiaellenesség, kommunistaság vádja nem jár semmi komoly következménnyel a román politikai életben s nem akadályozza a nemzeti parasztpártot, hogy ne higgye, hogy a liberálisok hamarosan bekövetkező bukása után nem ők jutnak hatalomra. Mihalache furcsa konstrukciója szerint maga az alkotmány kívánja ezt. „A nemzeti parasztpárt a hatalom küszöbén áll” — mondta ez év márciusában Aradon. — „Az uralkodó hívni fogja a pártot, úgy, amint az alkotmány rendeli... Alkotmányos országban semmi sem történhetik a nemzet akarata ellen. A román nemzet óhaja nyilván a nemzeti parasztpárt felé irányul, amely az uralkodó bizalmát is bírja, akinek restaurációjáért küzdött s akit mindig lojálisán és hűségesen szolgált.”

Hogy ez az önbizalom jogosult volna, azt éppen a párttal hűvös viszonyban álló, de mégis a párthoz tartozó Maniu lapja, a „România Nouă” vonta kétségbe. A pártvezetőség — írta — kezdi érezni, hogy vége felé jár a folytonos „tanácsolgatási taktika”; a párt ultimátumokat ad, biztos terminusokat szab a kormány bukásának idejét illetőleg; de a terminusok elmúltak, Tătărescu nem bukott meg s a párt nincs kormányon...

Hogy miért nincs és miért nem fog oda jutni, azt meg Vajda Sándor kolozsvári „Pátriája” (mert Mihalachééknak is van egy „Pátriájuk” Kolozsvárt) magyarázta meg egy „Miért nem juthat hata-

A nemzeti parasztpártban hiányzik az egyöntetűség, a homogenitás, ami egyedüli biztosítéka gyümölcsöző kormányzatnak. A párton belül éles ellentét áll fenn úgy az alkotmányos, mint a taktikai kérdésben, mint a parasztállamot illetőleg.

Maniu állásfoglalása ingatag s inkább negatív.

Mihalachénak, bár nem ért egyet Mamiival, szintén nincs határozott álláspontja, de Maniut nem meri nyíltan elítélni s a párt számára nem bír egyenes utat megszabni; alkotmányos kérdésekben határozatlan, mint a szellő járása.

A parasztállam kérdésében: Maniu, bár nem foglal nyíltan állást ellene, lapja, a „Romania Nouă“ útján támadja.

Mihalache pedig sohasem jutott odáig, hogy pontosan megszabja annak szervezetét, aminthogy az egész koncepció nem szolgál egyéb, mint spanyolfalul azoknak a parasztnak a kihasználására, akiknek szavazatát igénybe akarják venni.

Kormányrajutás előfeltétele az egység, a párt egysége.

A nemzeti parasztpártban ezt nem lehet másként megteremteni, mint Maniu kiselejtezésével vagy Mihalache eltávolításával.

DE MINT MONDOTTAM, nemcsak ez a nagy ellenzéki párt vitatkozik a hatalom felett és tart igényt a kormány átvételére: mint mindig, akár van válság, akár nincs, a jelentkezők között mindig ott van Averescu tábornok, hogy alkosson parlamenti kormányt, amilyenek azt ő gondolja, 'vagy csináljon diktatúrát, ha olyanná válik a hangulat.

Az 1933. választások alkalmával pártjának, a konzervatív néppártnak egy képviselője se került a törvényhozásba, a leadott szavazatok 1.55 százalékát tudván megszerezni, ami nem elégséges, hogy a képviselőösztásban résztvehetett volna. Maga a tábornok hivatalból tagja a szenátusnak.

1935 május végén a néppárt egyesült Gheorghe Brătianu valamivel több reményű „nemzeti liberális“ pártjával, amelynek 10 képviselője volt a kamara 387 tagja között. Az egyesülés alkalmával hatalmas beszédáradat folyt, semmivel sem lépve túl a rendes sablont. Reá három hónappal, mint annyiszor, ismét ellenőrizhetetlen híre járt, hogy bukik Tătărescu. Azonnal jelentkezett a most már „frontul consti tufonalnak“ elkeresztelt új párt s lapja, az „Indreptarea“ megmagyarázta, hogy az egyetlen, ami lehetséges, az, hogy az uralkodó Averescut bízta meg a kormányalakítással.¹

Mióta II. Carol uralkodik, — írta az újság — Dúca egyhónapos miniszterelnökségét kivéve, Romániában nem volt pártkormány, nem volt parlamenti kormányzat az országban. Ma a liberálisok vezére Dinu Brătianu, a nemzeti parasztpárté tulajdonképpen, tekintélyénél fogva, Maniu: ellenben az illető párthoz tartozó kormányok elnökségét egyik sem vállalta: az elmúlt nemzeti parasztpárti kormányok elnöke előbb Mironescu, azután Vajda Sándor volt, a mostani liberális kormány feje Tătărescu; arról nem is lehet beszélni, hogy Iorga „néhány technikai eszme nevében“ (?) teljesen párt nélkül került hatalomra. Most, 1935 augusztusában a nemzeti parasztpártot emlegetik a kormány várományosául, de egy Mihalache-kormányról szó sem lehet, mert igaz, hogy ő volna névleg a párt elnöke, de egy „ilyen kultúrátlan, tapasztalat és tekintély nélküli parasztra“ bízni a kor-

¹ Indreptarea, 1935 augusztus 15.

mányi, a közélet olyan rettenetes süllyedésével járna, amit az ország nem bírna ki. Éppen oly kevésbé lehet a Tatarescu-kormány újjászervezéséről szó, mert Dinu Bratianu, a párt elnöke nem hajlandó a kormányban részt venni, hanem ellenzékbe akar menni.

„Öt évi uralkodása alatt“ — folytatja a lap — „II. Carol nem támaszkodott egyszer sem pártokra, nem nevezett ki olyan miniszterelnököt az országnak, aki tekintélyre, tapasztalatra és kikristályosodott politikai meggyőződésre támaszkodott volna. Ennek a következménye az ország szomorú helyzete. Averescu marsall sohasem kereste a hatalmat (?), de múltjánál és vezetésének tekintélyénél fogva a pártnak joga van, hogy ma azt követelje, annál inkább, mert arról van szó, hogy az országnak egy becsületes, jogtisztelő, rendet teremtő kormány legyen. A korona nem mellőzheti Averescu marsaik.“

A koronának ilyen irányú állásfoglalása azonban, ha rákerül a sor, nem lesz olyan könnyű; többek között az nehezítené meg, hogy Vajda Sándor éppen ilyen, sőt erősebb jogra hivatkozva követeli a „frontul romänesc“ számára a hatalmat. Pártjának ilfovi szekciójának Bukarestben tartott gyűlésén egy hónappal ezelőtt mondta a következőket: „Undorodom, hogy nagy hangon beszéljek és magamat előtérbe toljam, vagy elmondjam a szép mesét, mely arról szól, hogy a császár köteles a nép akaratát követni. Csak maradjon a hatalmon a liberális kormány, míg rájön az uralkodó, hogy a frontul romänesc magában foglalja az ország egész népét a bocskortól a püspöki süvegig. Vannak, akik vitatkoznak afelett, hogy mi jobboldaliak volnánk, ők meg baloldaliak. Úgy van: ők balpártiak — de mi nem vagyunk jobboldaliak: mi a nemzet vagyunk.“ Kit illetve meg a hatalom, ha nem magát a nemzetet!

A KERESZTYÉN NEMZETI PÁRT politikája egy éles kisebbségellenes, antiszemita, diktatúrára való törekvésben merül ki s a pártot, mióta abba befészkelte magát, nem az öregedő Cuza, hanem Goga Oktávián, az ország egyik legzajosabb politikusa testesíti meg. Mi itt, a trianoni Magyarországon annyit tudunk róla, hogy erdélyi oláh, kitűnően tud magyarul és gyönyörűen lefordította az „Ember tragédiáját“ románra.

Én azt is tudom, hogy úgy jó ötvenes korban van; a magyar időben újságírással kezdte és a „szenvetések költője“, „poetul pätimirii“, természetesen a román szenvetések költője volt. Irt sok nagyon szép verset és egypár nagyon érdekes színdarabot. Még a háború kitörése előtt kiment Romániába, a háború alatt vad propagandát csinált Magyarországon ellen; a háború után tagja lett a Consiliu Dirigentnek és az Averescu minisztériumnak s tagja a román akadémiának. Kezdetben erdélyi nemzeti párti volt, később Averescu néppártjának volt tagja, azután megalapította saját nemzeti agrárpártját s most nemrég a keresztyén nemzeti párthoz csatlakozott. Ma antiszemita vezér.

De antiszemita sem volt mindig.

A kamara ezévi március 6-iki ülésén dr. Lupu, a nemzeti parasztpárt egyik vezéralakja, egypár dolgot beszélt el róla, ami kiegészíti a szenvetések költőjének fennebbi képét.

Goga antiszemizmusa — mondta Lupu — nem olyan régi és nem olyan tűzálló. A „Must, mely forr“ című darabjában még ezt írta: „Ne vádoljanak engem antiszemizmussal: hülyeség az.“ S pár évvel ezelőtt, mikor még saját pártja volt és azt kezdték híresztelni róla, hogy az antiszemizmussal kacérkodik, pártjának Goldman nevű tagja Kisenevből megkérdezvén őt, hogy igaz-e ez, azt felelte: „Nem igaz; én szeretem a zsidókat.“ És úgy ezt a Goldmant, mint Blank Aristidet, a Marmorosch és Blank nagy bankár cég fejét megajándékozta arcképével, az utóbbira ajánlásképpen ezt írta: „Egyetlen arcképem — egyetlen barátomnak.“ Aminek magyarázatául Lupu Vajdáknak egy nyilatkozatát idézte, amely szerint Blank, a zsidó bankár külön zsebet tart Goga számára.

„De atunci am evoluat!“ azóta fejlődtem — volt Goga megjegyzése mindezzel s ezzel fejeződött be Lupu kellemetlenkedése.

A szennyes leleplezések persze nem álltak meg az egyik vezér személye körül. Az „Adevérul“ egyik februári számában cikk jelent meg „A hazafiság monopóliuma“ címmel s benne a keresztyén nemzeti párt megalapítójával és névleges vezérével, Cuzával is foglalkozik. Megállapítja, hogy a keresztyén párt vezére nem volt mindig istenes, keresztyén ember. Egy régebbi versét idézi, melyet politizálás előtt írt volt s amelyben a következő sorok fordulnak elő:

Temetésemre, barátaim, hagyjátok, hogy jöjjenek a pópák,
De mondjátok, hogy életemben atheista voltam,
Hogy üres komédiának tartottam a vallást,
Hazugságnak a gyónást, ostobaságnak a temetést,
És nem találtam az Istent az egekben.

„Mi közöljük e verset“, — jegyzi meg hozzá a lap — „de nem hisszük, hogy Cuza úr fel fogja venni hátrahagyott munkái közé, ha nem akarja kitenni magát, hogy post mortem kiközösítsék a nemzeti keresztyén pártból“.¹

S a szennyes leleplezések nem álltak meg a vezéreknél.

Ha nem nyíltan és őszintén is — Cuzáék, Gogáék, Vajdáék, mellettük a feloszlatott vasgárda utódegyesületének, a „Tótul pentru Șară“-nak a vezetője, Comeliu Z. Codreanu, a „kapitány“, a jövőbeli román Führer, mind a fajelmélet hívei. Most a télen írt az egyesület egy fiatal tagja, Alex. Cantacuzino (maga is fanarióta, görög eredetű) könyvet a „romanizmusról“: „Románul de mâine“, a holnap románja, melyben fajilag tiszta „romanitást“ követel a jövő román nemzet és román állam alapjául. Csudálatosképpen a könyvben nincs szó Codreanuról, a „kapitányról“. A nemzeti parasztpárti „Dreptatea“ kifürkészte, hogy miért nincs.

Comeliu Z. Codreanu apja husi-i gimnáziumi tanár volt, Ioan Zelinschinek hívták és a család — gyanús — bukovinai eredetű volt. Az apa 1902 márciusában a Zelinschi nevet a jobb, román hangzású Zelea Codreanura változtatta s e nevet kiterjesztették az akkor kiskorú Comeliura is. A lap megállapítja, hogy a bukaresti telefonkönyvben két Zelinschi szerepel, mindkettőt Móricnak hívják s mindkettő

¹ Adevérul, 1936 február 26.

izraelita. Nem mondja, hogy ebből bármiféle következtetést is kellene levonni, de folytatja: „Ez az új, jó román névvel felruházott ifjú Zelea-Codreanu ma feljogosítva érzi magát, hogy az arsurai orthodox pópa fiának, Nicolae Lupunak és a topoloveni-musceli tanítónak, Ion Mihalachénak, akik ősidőktől fogva románok, leckét adjon a román hazafiságból.“¹

ABBAN A NAGY ÖSSZEVISSZASAGBAN, melyet az ellenzéki alakulatok mutatnak, a liberális párt és kormánya volna hivatva, hogy egyöntetűséget és összhangot képviseljen. Távol van attól: a liberális párt szétdaraboltsága és benne a széthúzás talán élesebb és akútabb, mint az ellenzéki pártokon.

Arról, hogy a párt vezetésében nincs egység, utolsó alkalommal írtam volt.² Nem is lehet másképp: a párt vezére Dinu Brătianu — a kormány elnöke Tătărescu; Brătianu már koros férfiú, egyik utolsó tagja a régi Brătianuknak s valamennyire még a régi liberális iskolából való; Tătărescu fiatal politikus, opportunista és a modern politikai irányok felé vonzódik. Brătianuval nem mer nyíltan szembeszállani s néha szembehelyezkedik a szélsőséges alakulatokkal, túlzó nacionalistákkal, de újra és újra nyilvánvalóvá válik elnézése irántuk, sőt rokonszenve; szűkebb politikai köre mind jobban közeledik a jobboldali ellenzékhez s a kamarában nem egyszer jobban tapsol a liberális párt egy csoportja Gogának vagy Vajdának, mint azok saját pártja. A hozzá közelálló „H“ csoportot — melyről szintén volt már szó előző cikkemben — mindenféle panama kompromittálta; a „pärerai libere“, a szabad vélemény csoportja pedig, melynek legkiválóbb tagja Viktor Iamandi, a fiatalok legkiválóbbja s még egyelőre a kormány tárca nélküli minisztere, kevés szimpátiával nézi Tătărescu határozatlan politikáját s úton-útfélen nehézséget csinál.

A kormány helyzetét az utolsó hónapokban két esemény jellemzi.

Az egyik a tél folyamán lezajlott pótválasztások.

A sucevai és a mehedinti-i választásokon a nemzeti parasztpárt és a nemzeti keresztyén párt állott szemben, a kormány nem állított jelöltet s minden jel arra mutatott, hogy a kormány Cuzáékat támogatja: nekik állott rendelkezésükre a hivatalos hatalom, a csendőrség, a hivatali terror. A nemzeti keresztyén párt azonban megbukott s mindkét kerületben a parasztpárt aratott nagyon szép győzelmet.

A hunyadmegyei választáson már kormánypárti jelölt állt szemben a nemzeti parasztpárti Pop Ghitával, aki tulajdonképpen Maniu híve. Itt a nemzeti parasztpárt győzelme még nagyobb volt, mint a regáti kerületekben: 32.000 szavazatot kapott Pop a kormánypárti jelölt 24.000 szavazatával szemben.

A parasztpárt természetesen örömmámorban úszott és a kormány lemondását jövendölte és követelte. A kormánypárti „Viitorul“ persze igyekezett a nemzeti parasztpárti győzelmet lebecsülni, azt írta, hogy Déván a szocialista és magyar szavazatok segítették győzelemhez a

¹ 1936 április 30.

² Magyar Szemle, 1935 április, 382. és köv. lapon.

pártot, Mehedintén a terror és a verekedés. A farkas és a bárány meséje. Mihalache azonban büszkén verte a mellét, hogy mindhárom választáson „összetörtük a Tatarescu-Goga koalíciót.“

A másik esemény, ami nagy hullámokat vert fel, elég zord világitásban tünteti fel az egész közeletet.

Április elejére az egyetemi diákság tizedik kongresszusát hívta egybe Marosvásárhelyre s mikor a hónap 2-án egy sereg diák a regátból átutazóban volt Erdélybe, Sinaian, ahol két évvel azelőtt Dúcát egy vasgárdista lelőtte, kiszálltak a vonatból, a Dúca emlékére emelt keresztet bemocskolták, horogkeresztekkel mázolták be, éljeneztek Caranicát, Belimacet és Constantinescut, a három gyilkost és kiáltozták: „Jól tették, hogy eltették láb alul!“

Marosvásárhelyt megtartották kongresszusukat, de egyebet se csináltak, mint politizáltak, határozatokat hoztak, hogy diákok csak a „tutul pentru {ara“ és a „frontul romanesc“ párt tagjai lehetnek, hogy azok a tanárok és diákok, akik összekötést tartanak fenn a liberális és a nemzeti parasztpárttal, eltávolítandók az egyetemről és minden diákegyesületből; drákói rendszabályokat követeltek a destruktív társadalmi és szellemi mozgalmakkal szemben s kimondták, hogy elkövetett árulásukéit Stelescu Mihály volt képviselőn és Taslanuanu volt miniszterelnökségi titkáron „bosszút fognak állani“.

Mindez erős felháborodást okozott az országban s a történeteket a kormány rovására írták, gyengeségének, sőt együttérzésének tulajdonították. S a felháborodásban osztozott a kormánypárt „páleri libera“ csoportja, mely egyhangú határozatot hozott s ezt hat tényleges államtitkár is aláírta.

A csoport határozata súlyos szavakkal ítéli el azokat, akik elég lelkiismeretlenek és alacsonyok voltak, hogy megsértsék Dúca emlékművét, aki legendás alakká nőtte ki magát a román történetben. Undorral emlékeznek meg arról, ami a sinaiai pályaudvaron történt. A nacionalizmusnak erkölcsi alapja kell hogy legyen s akik barbár módon sírokat és hullákat gyaláznak meg, azok nem a román lelket képviselik. „Ami Sinaian történt, az az utolsó züllés és emberi hitványság merénylete.“ De megbotránkozik a határozat a kormány passzivitása miatt is: gyávaságnak és erkölcsi érzéketlenségnek nevezi a kormány kommunikéjét. A határozat végül egyenesen Titeanu belügyi államtitkár ellen fordul, aki „tetteivel és mulasztásaival áthágta azt az erkölcsi és politikai vonalat, amit a csoport tagjaitól meg kell követelni s ezért tagjai sorából kizárja“.

Így nyilatkozott a kormánypárt egy tekintélyes csoportja. Titeanu nyilatkozott és védekezett: „Terhemre írják a sinaiai lármát“, — mondta — „de elfelejtik, hogy javamra írandó az április 2-i éjszaka, amikor nem engedtem meg, hogy Chiaja ezredes négyszáz csendőre belelőjön 200 védtelen diákba. Ez az én vétkem.“

A kormány azonban elejtette Titeanut s mennie kellett, a belügyminiszter, Inculet pedig nyilatkozatot adott ki, melyben elmondja, hogy a kormány mindent tud, jegyzőkönyveket vettek fel úgy a sinaiai, mint a marosvásárhelyi dolgokról s a kormány tanulmányozza azokat. Dúca emlékének megsértése pedig nem volt komoly dolog, a vizsgálat

megállapította, hogy két macedón diák volt a tettes, kik ellen megindult az eljárás.

Az eljárás csakugyan megindult, nem két macedón, hanem több diák ellen, kik közül kilencet ítélték el. A per alatt elhangzott vallo-mások alapján pedig megindult a Duca per újrafelvétele, amiből úgysem lesz semmi.

Lassanként elsimultak ennek az ügynek is a hullámai s elhallgat-tak a kormány bukásáról kelt hírek.

Nemsokára azután fogadás volt a miniszterelnöknél s egy liberális képviselő tréfából megkérdezte Tătărescut, hogy meddig lesz még kormányon?

„Amíg bele nem unok!” — felelte derülten a miniszterelnök.

Szász ZSOMBOR

JUGOSZLÁVIA KÜLPOLITIKÁJA A RÉGENSTANÁCS ALATT

Sándor király utolsó félével a kisantant belső ellentétei; a szófiai út; német-szerb közeledés; Párizs bizalma; Itália ellen; Pál herceg és külügyminiszterei; diplomáciai revirement; olasz-francia közeledés; Marseille likvidálása; olasz-délszláv közeledés; a dunavölgyi kérdés; német-szerb flirt; a veldesi kisantant-konferencia; angol orientáció; a szankciók; Borisz cár Belgrádban; az olasz piac elvesztése; olasz ködképek a délszláv láthatáron; francia-délszláv ellentétek; Nínéc előadása; Németország gazdasági előretörése; az osztrák védkötelezettség; a belgrádi balkáni és kisantant-konferencia; görög és cseh külön utak; végzetes illúziók.

A Sándor király a régenstanácsra igen súlyos belpolitikai örökséget hagyott. Jugoszlávia külpolitikai helyzete jóval kedvezőbb volt. Félévvel a marseille-i véres esemény előtt beható tárgyalás alá vettük Sándor király külpolitikáját.¹ Most előbb a király élete utolsó félévének külügyi eseményeit tekintjük át, hogy azután ezekhez kapcsoljuk a régenstanács idején kialakuló külpolitikai helyzet rajzát.

A kisantant 1933 február 16-án jelentette be a Népszövetségnek, hogy egységes nemzetközi szervezetté alakult. Ez a szervezet fikció maradt. Nemcsak az annyit emlegetett gazdasági egységet nem sikerült megvalósítania, hanem a kisantant két tagozatra bomlása politikailag is jelentkezett. Csehszlovákia és Jugoszlávia külpolitikája különböző irányokba fejlődik, Románia meg hol az egyikkel tart, hol a másikkal tart. Amit a kisantant kiegészítésének hirdetnek, az 1934 február 9-én megalakult balkáni blokk, volt a tagozatokra oszlásnak egyik oka. A balkáni blokknak nagyobb a jelentősége, mintsem azt a blokkegyezménynek szövege elárulja. Ez csak a négy szövetkezett állam balkáni határait garantálja. Tényleg pedig a Balkán fogott itt össze minden idegen befolyás kizárására a félszigetről. Jugoszlávia és Románia egész történelmükkel és vezető köreik mentalitásával balkáni államok. Ha szépen csengő szavakkal mást mondanak is, mai közép-dunai birtokállományukat hadiszákmánynak tekintik és aszerint bánnak vele. Nekik a Balkán biztosítása hasonlíthatatlanul fontosabb, mint Csehszlovákia közép-dunai és középeurópai problémáinak megoldása. Ezért helyez Belgrád akkora súlyt a blokkon kívül maradt Bulgária beléptetésére. A Georgijev-kormány uralomra jutása megjavította a bolgár-szerb kiegyezés kilátásait. 1934 szeptember 27—október 1 között a délszláv királyi pár hivatalos látogatást tett Szófiában, ahol talán túlzott elővigyázatossággal, de a külső jelek szerint melegen fogadták őket.

A kisantant kohézióját régóta gyöngíti az osztrák kérdés is. A „sem Anschluss, sem restauráció“ megoldás csak ideiglenesen hidalja át az ellentéteket. Jugoszláviának érdeke az Anschluss, Csehszlovákiának veszedelme. Anschluss esetén a német-olasz ellentétek megszabadítanak Belgrádot az adriai gondoktól, a restauráció veszé-

¹ Egy év délszláv külpolitikája. Magyar Szemle XXI. k. 167—177. 1. A jelen tanulmány 1936 május 10-ig tárgyalja Jugoszlávia külpolitikai életét.

lyeitől és a magyar revíziótól. Az 1934 júliusi osztrák nemzeti szocialista puccs alkalmával Jugoszlávia nyíltan az osztrák lázadók-kal rokonszenvezett és az olasz beavatkozás hírére háborúval fenyegetőzött.

A német-szerb közeledésnek évek óta tapasztalható tünetei az osztrák eseményekkel kapcsolatban megszaporodtak. Az ellenvéleményt lehangoló német nemzeti szocializmus és Sándor király nagyszerb diktatúrája kölcsönösen vonzották egymást. A délszláv újságírók 1934 májusi németországi útja, Göring két látogatása ugyanabban a hónapban, az ellenzéki szerb Jovanovic Joca júniusi állásfoglalása a német orientáció mellett, a német sajtó barátságos magatartása a balkáni blokk iránt, a szófiai királylátogatás alkalmával a szerb-bolgár közeledés valószínű ünneplése voltak e téren Sándor király életében az utolsó mozzanatok.

A német barátkozás e jelenségei nem keltettek aggodalmat Párizsban. Jeftic külügyminisztert 1934 júniusában a francia főváros barátságosan fogadta. Paul Bastide a Vreme számára írt ünnepi cikkében expressis verbis kijelentette, hogy a német-délszláv kapcsolatok gazdasági jellegűek és így nem érintik a francia-délszláv relációkat. Barthou külügyminiszter ugyané hónapi belgrádi látogatása a francia-szerb törhetetlen barátság ünneplésének jegyében zajlott le. A Politika ekkor Bastide tételét úgy variálta, hogy a francia barátság még jobban elmélyülne, ha Jugoszlávia nem volna kénytelen terményeit revizionista államokban elhelyezni, őszintébben beszélt a diktatúra szlovén vezérére, Kramer Albert, aki az osztrák nemzeti szocialista lázadás után nyíltan megtámadta a franciákat, mert nem Belgrád németbarát álláspontját tették magukévá az olaszokkal szemben.

A római hármastalálkozó (1934 március) óta amúgy is nagyobb volt a délszláv bizalmatlanság Itália irányában. Ennek volt egy nagyon reális gazdasági oka is: Jugoszlávia veszedelmezten érezte Olaszországba irányuló fakivitelét Ausztria részéről. Egy másik ok volt az a gyanú, hogy Róma Magyarországot ezután még jobban fel fogja karolni. Mikor a magyar kormány a Népszövetségnek benyújtotta határsértési panaszát Jugoszlávia ellen (1934 május), ez Belgrádban óriási felháborodást okozott. Megjátszották a marseille-i pör előjátékát Genfben. Ezekhez járultak a régi olasz-szerb ellentétek és az osztrák puccs alkalmával felmerült újabbak. Albániáról Belgrád sohasem mond le őszintén és az olasz protektorátus alatt álló Albániát sajtó nyílt sebének érzi.

Ebben a helyzetben indult el Sándor király tragikus francia útja a...

PÁL HERCEG, mint a régenstanács elnöke, a külpolitika irányítását teljesen magához ragadta. A herceg addig, míg régenssé nem lett, nem játszott szerepet sem a bel- sem a külpolitikában. Sándor király családjában is autokrata volt. Mellékisteneket nem tűrt maga mellett. De nem tűrt meg országa kormányzásában erősebb politikai egyéniségeket sem. Maga volt saját maga külügyminisztere. A külügyminiszter és a diplomáciai kar kénytelen volt informatív és technikai felada-

tokra szorítkozni. Ez nagyon megnehezítette az eszes, művelt, de tapasztalatlan és ingadozó régensherceg helyzetét.

A régensherceg ösztönösen érezte, hogy meg kell szabadulnia Sándor király embereitől, ha úr akar lenni az országban, ha a diktatúra által végletesen kiélezett ellentéteket enyhíteni akarja és hazáját az összeomlás veszedelmétől meg akarja menteni. Persze ezt könnyebb volt megállapítani, mint végrehajtani, hiszen az állami élet minden ágát évek óta ellepték Sándor király teremtményei, viszont a király váratlan tragikus halála megerősítette a centrifugális tendenciákat. A herceg törekvései e kettős veszedelem malomkövei között őrlődnek fel.

A marseille-i véres nap után kénytelen-kelletlen átvette mindenes-tül Sándor király kormányát Jeftic Bogoljub külügyminiszterrel együtt, aki Srskic Milan első kormányának megalakulása óta (1932 július 2) állott a külügyek élén. Féktelen ambíciókkal bíró tartalmatlan routinier, akit Sándor király rántott elő az ismeretlenség homályából, talán azért, mert Zivkovic tábornoknak sógora. Mikor Pál herceg az Uzunovic-kormányt menesztette, Jeftiében vélte megtalálni az eszközöt a diktatúra liquidálására. Megint az akkor még dönthetetlennek tartott Zivkovió sógorsága ajánlhatta. Jeftic mint premier megtartotta a külügyi tárcát is. A hozzáfűzött reményeket egyáltalán nem váltotta be. A diktatúra által feloszlatott, de annál inkább megerősödött régi pártokat nem tudta megnyerni, a meggondolatlanul kiírt választásokon, ha nem is a leadott szavazatok száma szerint, de politikailag teljes vereséget szenvedett. A vereség után új diktatúrára készült, ami aztán bukásához vezetett.

Pál herceg Jeftic pénzügyminiszterét, Stojadinovic Milant, nevezte ki miniszterelnökké (1935 június 24). Ez is magának tartotta meg a külügyi tárcát. Stojadinovic megnyerte a kormánynak az eddig Macekkel tartott muzulmánokat és a Jefiic-választáson részt nem vett radikálisokat és szlovén klerikálisokat, de meg tudta tartani Zivkovicot is. A kormány tehát jó auspiciumok között indult el útjára, de a programjában szereplő demokratikus reformok elhalasztásával elkedvetlenítette a régi pártokat és az új premier hamarosan Jeftic skupstinájának foglyává lett. A szerb radikálisok kiválása a kormányból (1935 december 22), majd a skupstinai merénylet ürügyével Zivkovió puccsszerű eltávolítása (1936 március 8) a kormány helyzetét igen bizonytalanná tette. Stojadinovió a külpolitikában amatőr: világlátott ember mélyebb ismeretek nélkül.-Cinikus pénzember, aki a politikai kérdéseket nem veszi nagyon komolyan.

Jeftic a délszláv külpolitikát változatlanul Sándor király szellemében irányította a király tehetsége nélkül. Stojadinovic, úgy látszik, új külpolitikát tervez, de egyelőre csak egy lényeges változást látunk: kíméletlenül megkezdte a király diplomatáinak kiirtását. Menesztette a két elmozdíthatatlant is: Spaljko Jivojin párizi és Balugdzic Zivojin berlini követet. Részben elmozdította, részben kicserélte a londoni, a washingtoni, a varsói, a madridi, a prágai, a bukaresti, az ankarai, a szófiai, a brüsszeli, a buenos-airesi és a santiago-i követeket, nem szólva a Sárga Házban és a konzulátusokon történt változásokról.

Az OLASZ-FRANCIA megegyezés Hitler uralomra jutása és a Dollfuss-gyilkosság óta aktuálissá vált. A megegyezés csak azon ellentétek kiküszöbölése árán volt elképzelhető, melyek e nagyhatalmak kis szövetségei, főleg pedig Itália és Jugoszlávia között fennállanak. Olasz részről maga a Duce tette az első lépést Belgrád felé 1934 október 7-1 milánói beszédével. Akkor a marseille-i merénylet és utána a Magyarország ellen emelt délszláv vádak egyelőre lehetetlenné tették a közeledő politika folytatását. A francia-olasz relációk azonban tovább javultak, amiben adva volt a marseille-i konfliktus békés elintézésének szükség-szerűsége is.

A konfliktus legizgalmasabb napjaiban a Quai d'Orsay félhivatalosa teljes objektivitással vette vizsgálat alá az olasz-délszláv ellentéteket. A kölcsönös bizalmatlanság a legnagyobb baj. Belgrád fél az olaszok ausztriai hegemoniájától, a magyar revíziós törekvések olasz támogatásától és a balkáni olasz expanziótól. Az olaszok Jugoszláviában látják földközítengeri és keleti terveik legfőbb akadályát. A délszlávokat bántja az olasz sajtó állandó tétele Jugoszlávia bomlásáról (Temps, 1934 november 4).

Mikor 1935 elején az olasz-francia megegyezés megvalósult, Róma és Belgrád levonták az új helyzet konzekvenciáit. A két sajtónak feket tettek a nyelvére. 1935. szeptember 14-én az új belgrádi olasz követ Guido Viola conte di Campalto átnyújtva Pál hercegnek megbízólevelét, egyenesen a Dúcéra hivatkozva hangsúlyozta, hogy működésének célja a két állam barátságának teljes helyreállítása. Itália semmiben sem akarja gátolni Jugoszlávia fejlődését és területi integritása sem áll az olasz érdekek útjában. A követ a belgrádi Pravdában hangsúlyozta, hogy Olaszország nemcsak nem ellensége a kisantantnak, hanem el is ismeri „eme szerencsés nemzetközi kombináció“ vitalitását. Ami a revíziót illeti, Itália mindig egy a népszövetségi keretek között mozgó békés megoldásra gondolt.

A DUNAVÖLGYI KÉRDÉS rendezése volt az olasz-francia megegyezés legfontosabb célja. A két nagyhatalom egy pontban feltétlenül egyetértett: Ausztria önállóságának biztosításában. A dunavölgyi kérdés egyszerű felvetése is elég volt azonban arra, hogy a „szerencsés nemzetközi kombináció“ kebelében az ellentétek kiütkezzenek. A kisantantba szívesen bevették volna Ausztriát, de ez a gondolat az osztrák vörös lázadás leverése óta az álmok birodalmába tartozik. Minden más megoldásról másként gondolkozott Prága és másként Belgrád.

Németország Marseille után is folytatta közeledési offenzíváját Belgrád irányában. Goring Sándor király temetésekor szükségesnek vélte aláhúzni azt, hogy Németország nem tűri meg, hogy területén délszláv emigránsok gyülekezzenek (Obzor, 1934 október 20). E nyilatkozatra válaszul a Sárga Ház félhivatalosa nyíltan állást foglalt az Anschluss mellett és megvádolta az osztrák kormányt, hogy „kíméletlen gonosz hadjáratot folytat“ Németország ellen (Pravda, 1934 december 28). A Völkischer Beobachter erre igen melegen felelt és idézgette Nikolajevic Bozónak, az Avala bécsi tudósítójának cikkeit, melyek hemzsegnek az osztrákgyűlölettől és melyek miatt 1935 július végén

az osztrák kormány végül is kiutasította a szerb publicistát. A jugoszláviai német sajtó február elején arról írt, hogy Németország hajlandó garantálni a kisantant és a balkáni blokk államainak mai határait. Ez az Echo de Belgrade szerint Közép-Európa államainak német vezetés alatt való reorganizációját jelentené. Ugyanekkor nagyon pozitív formában a németországi bankok terjeszkedéséről érkeznek hírek Jugoszláviából, azzal a kommentárral, hogy német felfogás szerint a francia befolyás a Balkánon teljes hanyatlásban van (Slovenec, 1935 február 2). Göring dalmát útján sajnálkozik, hogy a világháborúban a németek és a szerbek egymás ellen harcoltak. Németországnak nem kellett volna a Monarchia oldalán hadba szállnia, mikor ennek úgyis el kellett pusztulnia (Pester Lloyd, 1935 május 11. esti szám). Nászútján Belgrádban igen meleg fogadtatásban részesült. A német sajtó egy része ezt úgy kommentálta, hogy Jugoszlávia a francia politikától elfordulóban van (Pester Lloyd, 1935 június 8. esti szám). Ugyanekkor a belgrádi német követség megcáfolta a Göringnek tulajdonított kijelentés hiteles voltát, hogy t. i. Németország számára a magyar szövetség állandó volna, a délszláv pedig csak alkalmi. Göring aztán külön aeroplant küldött a szerb újságírókért és úgy mutatta be nekik a harmadik birodalmat.

Csak igen csekély részét idéztük a szerb-német közeledésre vonatkozó sajtóanyagnak. Ezek a tünetek Párizsban most már megütközést okoztak. A megütközés fokozódott Stojadinovic Milan miniszterelnöki kinevezésekor, mert az új premier a német-osztrák vámuniós kísérlet idején azt propagálta, hogy Jugoszlávia csatlakozzék e vámunióhoz. Stojadinović a skupstinában a francia szövetséghez való hűségét hangsúlyozta és sietett Párizsban bemutatkozni.

A német-szerb flirt leghevesebb szakaszaiban is a kisantant kifelé iparkodott megőrizni az egység látszatát és a revízió, valamint a restauráció ellen való immár unalomig ismert állásfoglalásaival valahogy fenntartotta eddigi külpolitikájának folytonosságát. Közvetlenül Stojadinovic párizsi útja előtt a veldesi kisantant-konferencia a népszövetségi politikához való törhetetlen ragaszkodását jelentette ki. Hajlandóknak nyilatkoztak a dunai paktumhoz hozzájárulni, amennyiben ez a dunai államok mai birtokállományát garantálja. Kijelentették továbbá, hogy a fegyverkezési egyenlőséget csak a biztonság fokozása esetén fogadhatják el. A Habsburg-kérdést nemzetközi kérdésnek tekintik és a Habsburg-ház bármely tagjának trónfoglalását minden eszközzel meg fogják akadályozni.

A veldesi határozatokhoz sajtóságos széljegyzeteket írt Jovanovic Joca a szerb földművespárt vezére, aki hosszú időn át a szerb diplomácia egyik jelentékeny egyénisége volt. Egy belgrádi előadásában azt mondta, hogy a magyar revízió a civilizáció katasztrófája volna. De veszedelmes a restaurációs mozgalom is, mert bizonyos francia politikai körök az Anschluss ellenszereként szívesen látnák a Habsburgok visszatérését. „Hangsúlyozta, hogy érthető bizonyos magyar államférfiak álláspontja, amellyel ellenzik a Habsburgok malmának helyreállítását, mert benne saját politikai pályájuk végét látják.“ Mivel azonban mindez elég bizonytalan védekezés a két veszedelem ellen, csak egy komoly segítség van: az Anschluss (Obzor, 1935 szept. 4).

Az ANGOL-OLASZ ellentétek kiélesedése volt Stojadinovic párizsi útjának egyik oka. A kisantant veldezi konferenciájának megbízásából közölte Lavallal, hogy kitartanak a francia népszövetségi politika mellett, de ha az abesszín kérdés úgy fejlő'dnék, hogy választaniok kell Anglia és Itália között, akkor Londonnal mennek. Ez a határozat az alig megindult olasz-délszláv közeledést megállította. Pál herceg a Sándor király alatt változatlanul hűvös angol-szerb relációkat meg akarta javítani. Ennek szubjektív okai vannak: a herceg angol nevelése, a kenti herceggel való sógorsága. Ami eddig a herceg személyes érzelme volt, az most aktív külpolitikává lett.

Az Olaszország ellen életbe léptetett szankciók igen súlyosan érintették Jugoszláviát, hiszen szarvasmarha-kivételének 70%-a, fakivételének 60%-a megy Itáliába. Katasztrófális hatású volt a fakivitel megszűnése, miután ez Jugoszlávia legfontosabb exportja. Bosznia és Szlovénia mintaszerű fakitermelő vállalatai még 1935 késő őszen válságba jutottak. Jugoszlávia a spanyol, a francia és az angol kivitel fokozásával próbált a bajon segítem. Spanyolország zavaros viszonyai miatt a tárgyalások csak 1936 áprilisában indultak meg. Franciaországgal nem sikerült számba vehető egyezményt kötni. Anglia ugyan különböző vámkedvezményeket biztosított Jugoszláviának, de ezek egyrészt nem értek fel a szankciók folytán előállott veszteséggel, másrészt nem az első sorban károsult faiparon segítettek.

Franciaország rideg magatartása nagy elkedvetlenedést okozott Belgrádban. Az Avala szolgálatában álló francia újságokkal Belgrád megíratta, hogy nincs ráutalva Franciaországra. Hűsége — és az egész kisantanté — addig tart, amíg a franciák a politikai status quo biztosításán kívül törődnek egyéb érdekeikkel is. Retorzióképpen Jugoszlávia Angliában eszközölt nagyobb fegyverrendelést. A zenicai bányát meg hadi célokra rendezik be és a bánya felszerelését Kruppra bízták.

Anglia előretörése a Balkánon nemcsak Jugoszláviában érezhető. Venizelos puccsának balsikere után angol protekcióval visszakerült trónjára a görög király. A balkáni blokk három pravoszláv dinasztija igen közeli rokonsággal van egymáshoz fűzve és mindegyiknek külön-külön is rokoni kapcsolatai vannak az angol uralkodóházzal.

A negyedik pravoszláv balkáni állam Bulgária és uralkodója Sándor király halála óta lazított Jugoszláviával való összeköttetésein. Georgijevnek 1935 januárjában bekövetkezett bukása után Belgrádban újra kialakult a bolgár emigráció. Ez nem tett jó benyomást Bulgáriában. Velcev ezredes szeptember végén Belgrádból indult újabb bolgár kalandjára és akkor a bolgár sajtó egyenesen bűnrészességgel vádolta meg Jugoszláviát. A Velóev-pör tárgyalásakor viszont a szerb sajtó írta azt, hogy a bolgár hatóságok azt tendenciózusan Belgrád ellen kiélezve vezetik. Az angol király temetése után hazautazóban, minden jel szerint angol tanácsra, Borisz cár látogatást tett Belgrádban. A látogatáshoz optimista kombinációkat fűztek: Bulgária kisebb határrevíziót kapna és belépne a balkáni blokkba. Erre még a helyzet nem ért meg, de a cár látogatása után a két ország viszonya ismét megjavult.

Jugoszlávia angol orientációja kétségtelenül megnövelte az ország külpolitikai súlyát, amire vigasztalan belpolitikai helyzetében igen

nagy szüksége van. Az angol barátságért azonban súlyos áldozatokat is kellett hoznia. Nincs kizárva az sem, hogy az olasz piacot Jugoszlávia végleg elveszti. Már ez év elején a Sipad bosnyák faipari vállalat egyik igazgatója kifejezte aggodalmát, hogy a szankciókban részt non vett Ausztria és Magyarország kiszorítja az olasz piacról Jugoszláviát. Azóta több hasonló nyilatkozat hangzott el és a faipari vállalatok egyre idegesebben fordulnak a szankciók ellen. Azt már bizonyosra veszik, hogy eddigi privilegizált helyzetüket az olasz piacon többé nem szerzik vissza.

Az új római paktum és ezzel párhuzamosan az utóbbi években ingadozott olasz-albán relációk megszilárdulása sokaknak eszébe jutatta Olaszország hajdani körülkerítő politikáját Jugoszláviával szemben. Az osztrák vörös lázadás után egy tekintélyes német lap Ausztria olasz megszállásának rémét festette a falra. Ez esetben, írta a lap, Jugoszlávia nyugati része (a szlovén és a horvát területek) három oldalról volna körülfogva és háború esetén Jugoszlávia kénytelen volna e területet kiüríteni (Vossische Zeitung, 1934 március 2). Akik ezt az okoskodást magukévá tették, ma hasonló helyzet kialakulását kombinálják.

Sokan vallják azt, hogy a délszláv külpolitikát mindig a legközelebbi nagyhatalomhoz való viszonya határozza meg és hogy Jugoszlávia szerencsecsillaga akkor emelkedett a legmagasabbra, mikor az 1924 január 27-i olasz-délszláv római egyezményvel sikerült a két állam ellentéteit kiküszöbölnie. Akiknek ez a felfogásuk, azok meglehetősen szkepszissel figyelik Jugoszlávia angol orientációjának eddigi eredményeit.

A FRANCIA-DÉLSZLÁV szövetség belső ellentétei az új esztendőben fokozott mértékben jelentkeztek. Párizs a versailles-i béke második önhatalmú revíziója után a sécurité-t alapjaiban megingottnak érzi. Bármennyi hatalom kötötte is le magát a rajnai vonal védelmére, bármily átláthatatlan hálózatát a szövetségi rendszereknek fűzte is össze a Quai d'Orsay a tényállapot fenntartására, Párizs attól tart, hogy a német vasököl egy nap mindent felborít. Franciaországnak nyernivalója nincsen. Egy új háború maximális eredménye számára csak a németység új gúzsba kötése volna: a sécurité, amelyet Versailles-ban biztosítottak érzett. Ellenbai egy új háború, vagy ennek elmulasztása egyaránt a kontinensi hegemonia elvesztését jelentheti. Belgrad a rajnai vonal védelmére ma még hajlandó, de azt tartja, hogy ezzel minden kötelezettségének eleget is tett. Ha a rajnai vonal biztosítva van, megvan a sécurité, minden egyéb francia törekvés délszláv támogatására csak az esetben várhat Párizs, ha e törekvések fedik a délszláv érdekeket. Sőt, ha non is a belgrádi hivatalos körök, de a délszláv intelligencia viszonzóságot állít fel a rajnai vonal védelme és a délszláv érdekek francia támogatása között. Azaz a rajnai vonal védelme fejében Franciaország támogassa Jugoszlávia balkáni és dunavölgyi politikáját. Miután a rajnai vonal veszedelmeztetése ezidőszert francia rémlátás, a vonal védelmének illúziójáért Franciaországnak egész tekintélyét és fegyveres erejét Jugoszlávia rendelkezésére kellene

bocsátania. Nincs francia, aki ezt az okoskodást magáévá tenni hajlandó volna. Belgrádnak sikerült a cári Oroszországot akkor vinnie háborúba, mikor ezt ő akarta és a világháború szerb eredményei e politikát igazolták. Így semmi remény arra, hogy a szerb közvélemény megváltozzék. Ezekben van adva a francia-szerb külpolitikának egymástól való elfordulása.

Addig, amíg az európai status quo fenntartása—és itt nem pusztán a területi status quóra gondolunk — lehetséges volt, a francia-szerb érdekellentéteknek inkább elméleti jelentőségük volt. A nemzeti szocializmus diadala a helyzetet megváltoztatta. A francia-olasz közlekedés és ezzel kapcsolatban a dunavölgyi kérdés felvetése óta alig palástolhatók el többé az ellentétek. Nagyon érdekes és tanulságos e tekintetben Nincic Momcilo volt külügyminiszter előadása a belgrádi Népegyetemen. Nincic megjósolja, hogy az abesszín konfliktus elintézése után Itália aktívabb lesz az európai politikában mint valaha. Ez Jugoszlávia szempontjából igen fontos mozzanat, mert Itália egyrészt az osztrák-magyar és az albán szövetséggel, valamint a bolgár barátsággal megerősítette helyzetét, másrészt a franciák a németek miatt nagy súlyt helyeznek Itáliára. Hivatkozik a szerinte jól értesült d'Ormesson Temps-i cikkére, mely aláhúzza a kisantant belső ellentéteit és azt, hogy ezzel ez alakulat értéke nagy mértékben csökkent. DOrmesson megírta azt is, hogy sokan a franciák közül az Anschluss legjobb ellenszerének a restaurációt tartják, amit Nincic politikai naivitásnak és veszedelmes tévedésnek mond. Az új helyzetben Jugoszlávia legjobb önvédelme a szerbek, horvátok és szlovének összetartása (Obzor, 1936 április 23). Az előadásban az a legérdekesebb, ami nincs benne. Nincs benne Anglia, Nincic tehát az angol orientációt likvidálja. Nincs benne Németország, mert reméli, hogy a franciák teljesítik olasz- és restauráció-ellenes követeléseit. Ez a remény azonban nem lehet valami szilárd, mert a belső összetartást jelöli meg a legjobb önvédelemnek. Nincicnek igaza van: semmiféle külpolitikának sem lehet sikere belügyi konszolidáció nélkül. Mussolini külpolitikai fölényén kívül a délszláv belpolitika bajain omlott össze hajdan Nincicnek szemfényvesztő ügyességgel felépített diplomáciai kártyavára (1926 december 24). Azonban ki hisz Jugoszlávia belső konszolidációjában? És ki hisz abban, hogy a franciák Belgrád ízléséhez szabják külpolitikájukat? Marad tehát az előadásban agyonhallgatott Németország...

A német-szerb relációkkal kapcsolatban Belgrád mindig hangsúlyozza e kapcsolatok gazdasági jellegét. A gazdasági válság kitörése óta Jugoszlávia és Franciaország külkereskedelme jóformán megszűnt. Igaz, hogy a magyar beviteli kontingens rovására a franciák ismételtelen emelték a délszláv beviteli kontingenst (Pester Lloyd, 1936 március 29, április 17), de az a délszláv hivatalos védelem, hogy a francia kivitel e kontingenssel évi 13 millió dinárra emelkedett, inkább gúnynak hangzik, mint elismerésnek. Ellenben ugyanekkor Jugoszlávia német kivitele 486 millió dinárról 636 millióra emelkedett! Persze ennek arányában folyik a német ipari és kereskedelmi invázió Jugoszláviába. Ha az olasz piac végleg elvész, Jugoszlávia gazdasági okokból is német orientációra szorul.

A német-délszláv barátkozás, valamint az olasz-osztrák szövetség az oka annak a barátságtalan magatartásnak, melyet Belgrád Ausztriával szemben tanúsít, mely magatartás mindenképpen ellenkezik Franciaország intencióival. A kormány belgrádi félhivatalosa már ez év elején kiemelte, hogy az osztrák restauráció kérdésében Berlinnel egy vonalon állanak (Vreme, 1936 január 7). Schuschnigg prágai útja nagyon izgatta a belgrádi kedélyeket, úgy hogy Girsza belgrádi cseh követ kénytelen volt azt állítani, hogy Ausztriának a kisantanthoz való csatlakozásáról folynak tárgyalások! Belgrád aztán minden osztrák barátkozás előfeltételül azt kívánta, hogy az osztrák kormány tiltsa el a Habsburg-propagandát (Times, 1936 február 14). Hodza barátságos magatartását Ausztriával szemben Belgrád elítélte és visszautasította az angol intelmeket is, melyek Ausztriához való viszonyának revideálását ajánlották (Times, 1936 február 18). Hodza belgrádi látogatásának eredménye egy sereg üres ünneplés volt. Belgrád egyelőre elgáncsolta a viszonyokkal jobban számoló cseh koncepciót, de ezzel a két szövetséges állam viszonya is hűvösebbé vált.

Stojadinovic március 6-i külügyi expozejá nem hozott meglepetéseket. Hangsúlyozta, hogy a kisantant „az a várfal“, melyen megtörnek azok illúziói, akik még mindig nem békültek meg a háború utáni tényállapottal. Az osztrák restauráció kérdésében megismételte a „határozott“ nemet. Ez expoze értelmében az osztrák általános szolgálati kötelezettség ellen Jugoszlávia élesen állást foglalt. Belgrád attól tart, hogy a védkötelezettség behozatala egyrészt a restauráció előkészítő lépése, másrészt a magyar általános védkötelezettség próbája. A hivatalosan is revíziót hirdető Magyarország felfegyverzése nagyobb ellenállást provokálna, mint a területi revíziót nyíltan feladott Ausztriáé.

Bizonyos az, hogy Belgrád egyre kevésbé alkalmazkodik Párizs-hoz és ez év eseményeinek tanúsága szerint erről immár a Quai d'Orsay nemcsak tudomással bír, hanem ezt a nyilvánosság előtt sem titkolja. A francia kiábrándulás igen nagy fokát árulja el, hogy a külügyminisztérium félhivatalosa mindegyre visszatér a francia-délszláv relációk vizsgálatára és legutóbb pontokba foglalva állapította meg, melyek azok a fontos külpolitikai kérdések, melyekben a kisantant államai nem értenek egyet (Temps, 1936 május 1). A kisantantot francia megállapítás szerint egyedül a magyar revíziótól való félelem tartja össze.

BADOGGIO ALKIRÁLY diadala állította meg az utolsó napokban a külpolitikai züllés e tüneteit. Május elején a balkáni blokk és a kisantant Belgrádban konferenciát tartott és minden erejével rajta volt, hogy a megingott egységet valahogyan helyreállítsa, hogy így az Európába visszatérő olasz külpolitika sakkhúzásait készültebben fogadhassa. Az egységet külsőleg sikerült is megmenteniök, de ezért Jugoszlávia keserves áldozatokat hozott és a belső ellentétek így is megmaradtak.

A balkáni blokknak nem a Dardanellák felfegyverzésére vonatkozó török kívánság volt a legfogasabb kérdése, hanem Görögország magatartása. Az volt a legkisebb baj, hogy a Dardanellák bejáratánál fekvő görög szigetek demilitarizálásának megszüntetését kívánta. Ezt a blokk minden nehézség nélkül elfogadta. Már kellemetlenebb dolog volt,

hogy az Égei-tengeren Neuillyben biztosított bolgár kikötő kérdésében az egész blokk kénytelen volt a görög negáció álláspontjára helyezkedni. Ezzel a szerb-bolgár közeledés útjába egy új akadály gördült. A leg-súlyosabb görög kívánság azonban az volt, hogy a blokk paktumát úgy magyarázzák, hogy ez csak a balkáni államoknak egymásközi konfliktusára vonatkozzék, mivel pedig Albánia az 1936 március 19-i szerződés óta nem irányítja szabadon saját külpolitikáját, ne tekintsek balkáni államnak. Görögország ezzel egy albán-délszláv (értsd olasz-délszláv) konflagráció esetére biztosítani kívánta semlegességét. Sem Romániát, sem Törökországot nem érdekli ez az ügy, ellenben Görögország megtartása a blokkban nekik is, Jugoszláviának is, fontos érdekük. Angol nyomás is érvényesült a görögök érdekében. Így Belgrád kénytelen volt Athén követelését honorálni.

A kisantantért is Jugoszláviának kellett áldozatokat hoznia. Cseh-angol-francia nyomásra elejtette az osztrák védkötelezettség ellen tervezett akcióját, sőt expressis verbis lekötötte magát Ausztria függetlensége mellett, amit Berlinben aligha tudnak be érdemül. Ezek fejében a kisantant magáévá tette a délszláv álláspontot a restauráció kérdésében fegyveres ellenállást mondván ki. Persze e határozat gyakorlati értéke nagyon is vitás. Viszont Belgrádnak bele kellett nyugodnia a cseh-osztrák gazdasági közeledés folytatásába. A szovjet-délszláv relációk kérdésében azonban Prága kosarat kapott. Belgrád még a diplomáciai viszony felvételére sem hajlandó. Teljes volt az egyetértés a magyar revízió kérdésében.

Jugoszlávia külpolitikai helyzetének súlyosbodására vall, hogy a két konferenciának úgyszólván valamennyi tehertételét neki kellett magára vállalnia. De bizonyos külpolitikai fegyelmegzettségre is, hogy magasabb érdekekből nem habozott meghozni ezeket az áldozatokat. Ez a rideg financier Stojadinovic stílusa. Ha nem is a kisantant, de Belgrád, megérdemelte a konferencia után annak a Temps-nak dicséretét, mely pár napja még oly élesen bírálta.

A PÁRIZSI BÉKÉK Európája minden eresztékeiben recseg és ropog. Ha nem is a területi kérdésekben, de sok minden egyébben már bent élünk a revízió korszakában. Az új helyzetbe nem egyedül Belgrád nem tudja magát beletalálni, de talán egyetlen állam sem áll oly merev orthodoxiával a status quo alapján mint Jugoszlávia. Külpolitikai ingadozása erre vezetendő vissza. Keresi az új eszközöket, melyekkel a statusquót örök életűvé tegye. Illúziókban él az, aki azt hiszi, hogy a szerbek bárkihez hűek maradnak. Nem a mostani premierről van szó, hanem az igazi szerb nacionalistákról. Előttük csak egy dolog szent: a szerb imperializmus fenntartása. Ezért bármely percben hajlandók az egész emberiséget a legnagyobb katasztrófába dönteni. De illúziókban él Belgrád is, mikor azt hiszi, hogy megállíthatja a történelem óráját, hogy gyógyíthatatlan belpolitikai válságban vergődve győzni tud azok felett a hatalmak felett, melyek egy európaibb Európát akarnak megteremteni.

BAJZA JÓZSEF

FIGYELŐ

AZ ŐSGERMÁN ERDÉLY TUDOMÁNYOS MESÉJE

KATONAI ÉS SZELLEMI lefegyverzést áhítózó korunk a szellemi tudományok terén is kitermeli a maga képmutatóit. Az objektív tudományos kutatásnak az igazság megismerésének vágyától fűtött művelői ma már sztoikus közönnyel vesznek tudomást azokról a törekvésekről, amelyek különösen a történelmi tudományokat próbálják bizonyos egyedül üdvözítőnek vélt politikai elgondolások szolgálatába állítani, s meg kell elégedniük az ellenvélemény nyilvánításával, anélkül azonban, hogy szélesebb körök meggyőzését remélhetnék. Sietünk eloszlatni a gyanút, hogy hazai viszonylatban nem akadunk gyomlálni valóra, a turáni eszme néven ismert tévtanításnak mindmáig szépszájú híve akad minálunk is, de elképzelhetetlen, hogy céhbeli tudós valaha is hitet valljon mellette. Politikai és társadalmi berendezettségünk még nem olyan s remélhetőleg nem is lesz olyanná, hogy kényszerítő nyomást gyakoroljon a szaktudósokra, mint ez Szovjet-Oroszországban, Romániában, Törökországban és bizonyos mértékben Németországban történik. Ezzel szemben az említett országokban hivatalosan kötelező a hatalom érdekeit szolgáló „tudományos” munka, az egyéni érvényesülés csak ezen az úton indulhat el, minden eltérés az előre megszabott irányvonalától a számkivetettség veszélyével jár.

A tudományok elpolitizálása kétségtelenül annak a nagy szellemi világválságnak egyik jellemző tünete, amely a világháború utáni áldatlan viszonyok közepett szükségképpen jelentkezett győzőknél és legyőzöiteknél egyaránt s amelynek befolyása alól, több-kevesebb nehézséggel és áldozattal, csak a legjobbak tudták magukat kivonni mindenütt, bár sok esetben ez csak részben sikerült. Az egyes kutatók megnyilatkozásainak őszintesége így általában a többségi közvélemény atmoszferikus nyomásának lett a függvénye. Az utódállamok tudományossága ebben a tekintetben bámulatos következetességgel megszervezett szellemi együttműködés keretében törekszik arra, hogy történelmünket is feldarabolja s így a trianoni békeparancsnak a múltra nézve is hatályt szerezzen. Hogy a szellemi együttműködésnek ez a formája mennyire idegen a gyakorlatilag sajnos érvényesülni nem tudó népszövetségi eszme talajából sarjadt nemzetközi szellemi együttműködéstől, azt nem kell külön hangsúlyoznunk.

Míg azonban a legyőzöiteknek nyilvánított államokban a múlt átformálásának az a célja, hogy a megaláztatást felejtető és egy szebb jövő kulcsának tartott ideológiát kovácsoljon (fajelmélet, turanizmus, pántörök őskultúraelmélet stb.) s így a felemelkedés eszmei erőforrásává legyen, addig a győztes államokban a tudomány arra törekszik, hogy az örökérvényűség igényével fellépő új politikai képződmények alá egy vélt történelmi alapot építsen, amely azok létrejöttének erőszakos voltát hivatott elkendőzni azáltal, hogy a természetes történelmi fejlődés eredményeit láttatja bennük.

Nekünk, mint kis nemzetnek, ebben a háború utáni ellenséges környezetben különösen nehéz a helyzetünk. A jasi egyetem német professzora

nemrégiben vetette szemünkre, hogy gögösek vagyunk, mert tudományosságunk eredményeit többnyire csak magyarul tesszük közzé, s így még ha akarnák is szomszédaink, nem vehetnek munkánkról tudomást; egy magyar tudós alapvető bizantinológiai kézikönyvéről pedig Bukarestben jelentették ki, hogy: *Hungarica non leguntur*. Ez természetesen nem érv, mert ugyanezt mondhatjuk mi is cseh, tót, horvát, szerb és oláh szomszédaink nyelvérről, akiknek az említett jasi tanár elfelejtette ugyanezt a tanácsot megadni. Elszigeteltségünknek a nyelvi különállásnál mélyebb oka, hogy nem akarnak tudomást venni rólunk. Ezen a nehézségen bizony még akkor sem fogunk gyökeresen segíthetni, ha nemzetközi segédnyelvhez fordulunk, mert aki történelmet hamisít, az nem azért jár el tudománytalan módon, mert hiányosak a nyelvismeretei, hanem mert előre megfontolt szándékkal cselekszik. Határozott tapasztalataink vannak arra, hogy nemzetközi nyelven megjelent magyar munkákat a legjobb esetben idéznek ugyan, de a benne foglalt állításokkal nem foglalkoznak, vagy azokat egyenesen elferdítik. Az elfogulatlan Nyugat képviselőinél mindenesetre érhetünk el bizonyos eredményeket német-, angol-, francia- és olasznyelvű fordításokkal, az utódállamok tudósainál azonban csak a legritkább esetben.

Ezek előrebocsátása után nem szabad csodálkoznunk azon, hogy az erdélyi oláh kontinuitás után immár egy második Erdély honfoglalás előtti történetével kapcsolatos tévlemélet kezd kiszivárogni Nyugatra s hogy éppen Németországban talál meg nem érdemelt visszhangra, annak nyilvánvalóan az az oka, hogy jelen esetben az erdélyi szászok is érdekelve vannak. Már a háború előtti időkben akadtak hangok (R. Loewe, Kisch Gusztáv), amelyek nyugati analógiák nyomán és ezek téves alkalmazásával a keleteurópai viszonyokra azt hirdették, hogy a germánság és a rómaiság a hajdani világbirodalomban mindenütt hasonló körülmények között olvadt össze és élt együtt. A gótok, vandálok és gepidák Erdélyben az oláhok őseivel hosszú évszázadokon keresztül a legnagyobb egyetértésben férték meg eszerint, s ennek az idillikus szimbiózisnak számos emléke élne még mindig az oláhok nyelvében. Az oláh és az ógermán-erdélyi szász folytonosság elmélete tehát korrelatív kapcsolatba kerültek egymással: aki tagadja a germán elemek jelenlétét az oláhban, az nem hisz az erdélyi germán folytonosságban, aki pedig oláhnyelvi germán elemek létezését elfogadja, az egyszersmind az erdélyi oláhok állandó helybenlakására is esküszik.

A keleteurópai és különösen az erdélyi germán-román probléma a világháború utáni években nyert újabb aktualitást. A régebbi ezirányú fáradozások meddősége és a lesújtó kritika, amely például Loewe kísérletét is fogadta, az új hatalmi viszonyok közepett nem gátolhatta meg az ógermán elemek utáni hajtóvadászat széleskörű kibontakozását. Dacia Superior egyetemének (így nevezték el a kolozsvárit) tanárai a legnagyobb hévvel vetették magukat e tárgykörre (Diculescu, Giuglea, Puşcariu, Kisch), hogy a nézetük szerint nagy bizonyító erővel bíró ógermán elemeket torik-szakad kimutassák az oláhból. Fáradozásaiknak azonban nem lett meg a kellő eredménye, mert nemcsak a bukaresti és jászvásári tudósok (Densusianu, Philippide, sőt még Iorga is) fejezték ki többé-kevésbé súlyos kételyeiket, hanem a kolozsvári V. Bogreával együtt érdektelen külföldi tudósok is. Meyer-Lübke hangoztatta, hogy elvileg nem lehetetlenség ógermán nyelvi elemek kimutathatósága, de kétségbe vonta az *in concreto* ilyeneknek bélyegzett szószármaztatások megbízhatóságát. A belgrádi P. Skok emlékezetes polémiája Diculescuval, amely a *Zeitschrift für romanische Philologie* hasábjain zajlott le, mindenkit meggyőzhet arról, hogy az oláh tudós művében lüktető szellem minden, csak nem módszeresen gondolkozni tudó koponya terméke. Skok is megállapítja, hogy ez a szellem merő sovinizmusból

táplálkozik s éppen ezért ellenérvek felfogására és megemésztésére teljesen alkalmatlan. Megállapítja továbbá, hogy Diculescu az erdélyi oláh kontinuitás dogmájának szemszögéből nézi a problémát s végül a „Schlechte Etymologien sind leider keine Beweise“ kijelentéssel tér napirendre az oláh tudós gyarlóságai felett. A kontinuitás hivatalosan kötelező hirdetésének egyébként szintén behódoló Giurescu, Iorga szigorú bírálója és ellenlábasa, szintén meglepő tárgyilagosággal jegyzi meg, hogy az ógermán-ósláh együttélés nyelvi bizonyítékairól az eddigi kutatás alapján semmi bizonyosat sem tudunk mondani. Általában elmondhatjuk, hogy a vita a germán elemek erőltetőinek s így az erdélyi germán-román szimbiózis hirdetőinek dicstelen vereségével zárult s egyideig úgy festett a dolog, hogy ez a szakutcaba került és a meddő hipotézisek ingoványában elposványosodott probléma komolyabb bizonyító anyag felbukkanásáig lekerült a napirendről.

Azonban nem így történt. A szász Kisch Gusztáv, kolozsvári egyetemi tanár, a dákoromán eszméktől duzzadó dacia superioris légkörben Diculescu, Giuglea s bizonyos fokig, Pujcariu és Draganu társaságában is, tovább játszadozott kedvenc tételével s költői idézetekkel megtűzdelt tanulmányaiban egyre-másra ismételte és termelgette szerény tehetségéhez képest az ógermán helynév- és szómagyarázatokat, amelyekről néhány évvel ezelőtt a Századok hasábjain már szólottunk egyízben. Ugyanakkor az erdélyi szász kritika józanabb képviselői is elutasító álláspontra helyezkedtek a derék kolozsvári professzor egy szerencsétlen kötetével szemben. E bírálatok azonban süket fülekre találtak, mert Kisch a tudomásul nem vétel kényelmes módját vélte alkalmazhatónak. Legutóbb ismételt feltáalta (v. ö. Festschrift Dr. Friedrich Teutsch, 1931) unalomig ismert és megcáfolt ezirányú fejtegetéseit, mert ezek ismételt felfrissítésének nemcsak az uralkodó többségi közönség tapsai járnak ki, hanem úgylátszik a mai Németország tudósai között is akadnak olyanok, akik ezt a dilettantizmustól alig elválasztható irányzatot valamilyen, de semmiesetre sem tudományos szempontból sietnek felkarolni és szélesebb körökben terjeszteni. E. Gamillscheg, a berlini egyetemen a romanisztika jeles tanára, aki azonban kelet-európai történeti és nyelvtudományi dolgokban az előkelő idegen nagyképű tájékozatlanságával mozog, annyira kongeniálisnak találta Kisch eredményeit (ezekre és Diculescu támaszkodik nemrégiben megjelent Romania Germanica című kétkötetes művének a keleti romanizmust tárgyaló részében), hogy utóbbi egyenesen Berlinbe invitálta, majd előadását kiadta az általa szerkesztett Vom Leben und Wirken der Romanen című kiadványsorozatban. A Forschungen und Fortschritte ezidei 12. száma pedig hosszasan ismerteti Kisch előadásának anyagát, úgyhogy ezek a tévtanok immár egy a nemzetköziség igényével fellépő szaktekintély védőszárnyai alatt próbálják ismételt a megtéveszthető szakemberek jóhiszeműségét kihasználni.

Hogy milyen színvonalon mozognak Gamillscheg, Kisch és Diculescu etimológiai, arra nézve e helyen csak egy-két példát idézünk, a többi megbeszélését szakfolyóirat számára tartjuk fenn. Kisch például az oláh o r a \$ (város) szót, amelynek magyar eredetét rajta kívül senki sem vonja és nem is vonhatja kétségbe, ógermán elemnek tartja! Az oláh „a u m b l á f o r f o t a“ „sürög-forog, ide-oda szaladgál“ kifejezésben előforduló f o r f o t a szót, amely nyilván hangutánzó eredetű, „ein germanisches Wort kann es nicht geben“ csatakiáltással a „gyík“ jelentésű (t. i. „négylábú“ állat) svéd fyrfota szóval egyeztetni s ezen az alapon ógermánnak tartja. Ezt a magyarázatát több más hasonló furcsasággal egyetemben Gamillscheg is magáévá teszi, aki különben Diculescuról is így nyilatkozik: „Ich halte die Beweisführung Diculescus für lückenlos gelungen“ (i. m. II, 240).

A szó hangutánzó eredetében különben még a bukaresti akadémia szótára sem kételkedik. Az sem kevésbé megdöbbentő baklövése a berlini professzornak, hogy a magyar eredetű *rudă* erdélyi oláh táj szót a *gepida ruda* szóból származtatja, holott a közoláh nyelv ezt a tárgyat a szláv eredetű *prajina* szóval jelöli.

Végül megjegyezhetjük, hogy az állítólag több évszázados germán hatásnak az oláhban éppen olyan világos és félre nem érthető nyomokat kellett volna hagynia, mint ahogy ez Nyugaton tényleg meg is történt. Hiszen a nyugati román nyelvek régebben valósággal hemzsegtek a frank, burgund, nyugati gót, stb. elemektől s ennek a mélyreható germán nyelvi hatásnak helynevek és közszavak alakjában ma is nyilvánvaló bizonyítékai fedezhetők fel. Hogy csak néhány példát említsünk: a *guerre-guerra*, *blanc-blanco-bianco*, *gagner-guazanhar-guadagnare* stb. szavakhoz hasonlóan világos germán elemeknek az oláhban is elő kellene fordulniuk, hacsak egy szemernyi igazság is lenne a kolozsvári dákoromán tudósok és Gamillscheg elképzeléseiben. Feledik az utóbbiak azt is, hogy néhány esetleg minden kétséget kizárólag ógermán-nak bizonyuló oláhnyelvi szó sem bizonyíték az erdélyi oláh őslakás mellett, mert mint már Skok helyesen jegyezte meg, ilyeneket az ősoláhok a Balkán-félszigeten is átvehettek. Egy levegőben lógó kontinuitás-elmélethez tehát hiába konstruálunk ugyanabban a közegben egy másikat, ettől még egyik sem jut földközbe.

A nem nagy koncepciójú, de a részletekben világosan látó fáradhatatlan Weigand Gusztáv óta a német tudományosság az oláh Őstörténeti kérdésekben egyre távolabb kerül a tárgyilagos kutatás alapelveitől. Már M. Friedwagner munkásságán is meglehetősen érezhető a kolozsvári áfium hatása, bár ő egészben véve igyekszik elfogulatlanul megvizsgálni a problémákat. Gamillscheg azonban már a kritikátlanságnak olyan megdöbbentő fokára jutott el, informátorait olyan furcsán válogatja össze és annyira saját-ságos egyoldalúsággal használja fel az oláh kérdés irodalmát, hogy ezen méltán gondolkodóba kell esnünk, őszintén sajnáljuk, hogy ennek a problémakörnek a mai Németországban nincsenek nagyobb számban hivatottabb művelői, akiknek jótékony kritikája megakadályozhatná, hogy hasonló pro-

TAMÁS LAJOS

pagandisztikus, kétségtelenül magyarellenes jellegű vállalkozások a komoly tudományosság kellékeivel felszerelt könyvek és folyóiratok közreműködésével burjánozhassanak széjjel.

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

Az angol szankciós politika vége, Suvich felváltása, az osztrák kérdés. — A francia gazdasági és politikai helyzet. — A belga választások, a kisantant nehézségei — Észak-amerikai belső fejlemények.

A NEMZETKÖZI HELYZET az utolsó hónap alatt elég lényeges, bár kifelé még nem teljesen kifejezésre jutó változáson ment keresztül.

A feszültség kétségtelenül enyhülni látszik. Olaszország afrikai győzelme és a négus elmenekülése a bevégzett tények oly sorát teremtette meg, amelyekkel még a legelvontabb gondolkodású politikusnak is számolnia kell. Az angol Népszövetségi Ligák Uniója a megáttalkodottan doktrinárius Lord Cecil vezetése alatt ugyan meggyőzhetetlen erőszakkal küzd a szankciók élesítése érdekében, de tény az, hogy Angliában már nagyon kevesen hallgatnak a közvélemény e veszedelmes félrevezetőire, akik a világot elvont erkölcsi kívánságaik szerint akarták hirtelen bebútorozni és most beleütköztek a tények áthatolhatatlan kemény falába. A szankciós politika, amely Európát egy tulajdonkép Európán kívüli okból majdnem katasztrófális háborúba sodorta, végleg és visszavonhatatlanul megbukott. Mr. Neville Chamberlain, brit kincstári kancellár, aki a szankciós politikának már a múlt ősszel ellensége volt, szokatlanul éles beszédben a szankciók élesítésének gondolatát „az örület csúcspontjának“ nevezte. Már az a tény, hogy Baldwin elhatározta magát Sir Samuel Hoare rehabilitására és a Hoare—Laval-terv okos áldozatát ismét visszavette a kabinetbe az admirális első Lordjaként, megmutatta a brit kormány új irányát: ez a szankciók megszüntetése és közeledés Olaszországhoz. Ismerve az angolokat, nincsen kizárva, hogy ez csak a visszatérést jelenti a realizmushoz, de egyáltalában nem felejtik el a megszegyenülést, amelyet Olaszország nekik okozott, sem a veszélyt, amit az olasz birodalom alapítása számukra jelent, de ennek az elintézését későbbi időpontra halasztják, amikor azt remélik, hogy mai fegyverkezési inferioritásukat megszüntetik és amikor a német veszedelemmel már leszámoltak.

Technikailag a szankciós politika népszövetségi befejezésének a formális lehetővé tételére megadta a döntő lökést az argentin kormánynak egy a Népszövetségi főtitkár útján beadott javaslata, amellyel a múlt év októbere óta elnapolt népszövetségi Közgyűlés sürgős összehívását kérte. A Népszövetség XVI. rendes Közgyűlése a szankciók kimondása óta tudvalevőleg nem oszlott fel, hanem egyszerűen csak nem ülésezik, tehát az elnöknek — ezidőszerint még Benes doktornak, akit közben a cseh köztársaság elnökévé választottak — körtávirata alapján össze lehetett hívni. Az argentin javaslatnak nyilvánvalóan vannak jogi és politikai céljai. Jogi szempontból az argentin kormány azt tartja, hogy a szankciók kérdésében az Assembléának kell döntenie és nem a Tanácsnak, ennek az exkluzívabb népszövetségi szervnek. Az argentin kormány nem volt barátja a szankciónak, de szolidaritásból elfogadta ezt a politikát. Most nyilván azt óhajtja, hogy a Népszövetség összes tagállamai állást foglalhassanak az új helyzetben, de politikailag továbbmenő céljai lehetnek. Argentína külügyminisztere, Saavedra

Lamas, aki doktrinér nemzetközi jogász, 1933-ban néhány délamerikai állammal szerződést kötött, melyhez utóbb az Egyesült Államok és néhány európai hatalom, többek között Olaszország is csatlakozott. Ennek a megnevezési és semlegesség! szerződésnek egy lényeges pontja az aláíró államok kötelezettsége, hogy erőszakos területi változtatásokat nem ismernek el, megszüntetésükre azonban csupán erkölcsi eszközöket alkalmaznak. Azon túlmenően, hogy az Assembléen nyilván ennek az elvnek az alkalmazását akarja elérni a buenos-airesi kormány, még egy másik, speciálisan amerikai politikai célja is lehet. Az Egyesült Államok állandó nyomása alatt a délamerikai államokban nagyon nő a népszövetség-ellenes hangulat. Guatemala tudvalevőleg sohasem alkalmazta a szankciókat, Ecuador — a Tanács tagja — néhány hónappal ezelőtt beszüntette azokat, Chile elsőként tett javaslatot a szankciók felfüggesztésére és a kilépéssel kacérkodik, míg a középamerikai államok közül Guatemala már be is jelentette kilépését. Tehát bomladozik a népszövetségi front és növekszik Washington befolyása. Amint az Egyesült Államok növekvő nyomásának ellensúlyozására próbálta meg Argentína a saját belépésével erősíteni a Népszövetséget és igyekezett a feléje irányuló délamerikai politika vezetését átvenni, úgy most is nyilván az a szándék vezet, hogy valami közös népszövetségi politika megtalálásával a délamerikai államok között végbemenő bomlást megakadályozza és ezzel Washington befolyását ellensúlyozza. A Népszövetség válsága ugyanis nemcsak Európában vált akuttá, hanem felütötte fejét a többi kontinenseken is. Kétségtelenül számolni kell azzal a lehetőséggel, hogy az összes délamerikai államok kilépnek az európainak túlnagy és világszervezetnek túlgyenge genfi intézményből.

Olaszország politikája továbbra is rendkívül céltudatosan fejlődik és bár hangban barátságosabbnak, sőt engedékenyebbnek látszik, változatlan kíméletlenséggel keresi majdnem megalkuvás nélküli érvényesülését. Nagymértékben javára szól a mód, ahogyan az angolok ellenállását igyekszik enyhíteni. Grandi nagykövet megbízást kapott, jelentse ki a Foreign Officeban, hogy Olaszország a Brit Birodalom érdekeit respektálni fogja és nem követ semmi olyan célt, amely ezeket veszélyeztetné. Továbbá bejelentette hivatalosan, hogy Itália hajlandó éppen ezeknek a céloknak a lerögzítésére közép-tengeri paktumot kötni, mindennek előfeltétele azonban a szankciók megszüntetése. Hasonló értelmű és tónusában feltűnően barátságos nyilatkozatot tett Mussolini a Daily Telegraph tudósítójának is. Kétségtelen, hogy Franciaország balrafordulása is erősen befolyásolja a Dúcét abban az irányban, hogy a közvetlen megegyezést keresse Nagybritanniával. Nincs kizárva az sem, hogy megfordult a fejében az antibolsevista hatalmak blokkjának gondolata is. Hogy politikája átalakulóban van, ha még nem öltött is új formát, annak kifelé is látható és érzékelhető hangsúlyozott jelét adta személyes változásokkal is. Suvich államtitkár távozása a külügyminisztériumból és Mussolini vejének, a fiatal Ciano grófnak kinevezése külügyminiszterré, ha nem jelenti is azt, mintha a Dúcét az új munkatárs más irányban befolyásolhatná, mint amilyenben ő úgyis menni akar, figyelmeztetés akar lenni a legkülönbözőbb irányokban arra, hogy politikájában változás állhat be és hogy azok a merev elvek, amelyeket Suvich személyesített meg, esetleg nem kerülnek olyan kizárólagos alkalmazásra, mint eddig. A trieszti, tehát osztrák származású Fulvio Suvich képviselte ugyanis az intranzigens osztrák politikát és a németellenes irányt. Ebben némi változás már az utóbbi hónapokban is tapasztalható volt, de az államtitkár elejtése kifelé is manifesztálta a Dúcénak azt az elhatározását, hogy politikájának inkább Németország felé irányuló fejlődése is lehetséges. Egyelőre nem egyéb ez taktikai húzásnál — hiszen Ciano, akiről azt mondják, hogy

németbarát, ugyanakkor angolbarát hírébe is került, tehát egy személyben képviselheti akár a londoni, akár a berlini irányt, ha sor kerül rá. Sőt, ha a fentemlített anti-kommunista gondolat győzne, akkor akár a Berlin—London—Róma vonalat is.

Nem könnyű azonban elképzelni, hogy milyen alapon jöhetne létre valamely olasz-német megegyezés Ausztria kérdésében. Schuschnigg kancellár hirtelen elhatározott olaszországi üdülése, amelynek folyamán — mint mondták, pusztán udvariasságból — találkozott Mussolinivel, több mint valószínű, hogy annak a célnak volt szentelve, miként lehetne Berlin—Bécs és Róma között olyan megoldást találni, amely mind a hármat legalább is időlegesen kielégítse. Olaszország számára Ausztria tartós függetlensége Berlinton és függősége Rómától nézetünk szerint életkérdés. Tehát semmi olyan koncesszióba bele nem mehet sem Mussolini, sem Schuschnigg, aki Ausztria függetlenségének politikáját képviseli, ami a német vagy nemzeti szocialista befolyást döntővé tehetné Ausztriában. Hitler számára pedig megdönthetetlen doktrína az, hogy Ausztria a német „Volkstum”-hoz tartozik, a német nemzet része — hasonlóan minden a Birodalom mai határain kívül lakó némethez — politikája és hovátartozása tehát a németiség belügye. Ennek a két egymással szemben álló tételnek az összeegyeztetése feltűnően hasonlít a kör négyesítőzése problémájának megoldásához. Schuschnigg állítólag arra hajlandó volt, hogy széleskörű amnesztiát adjon az osztrák nemzeti szocialistáknak, hogy egy vagy két nagynémetet, de nem nemzeti szocialistát, bevegyen a kormányába tárcanélküli miniszternek. Ezzel szemben csak a német kiutazási tilalom, illetve az ezermárkás kiutazási díj megszüntetését s Ausztria függetlenségének újbóli elismerését kérte. Azok a hírek, amelyek az Angliának adandó német válaszjegyzékről kiszivárogtak, nem mutatják azt, mintha a birodalmi kormány részéről meglenne a hajlandóság az ilyen alapon való megegyezésre. Ismét felmerült a plebiszditum gondolata — nemcsak Ausztriában, hanem minden a Német Birodalommal szomszédos államban, amelyben németek laknak — azzal a céllal, hogy a németek hovátartozásukról döntsenek. Ennek az elvnek az elfogadása természetesen lehetetlen úgy a mai osztrák kormányra, mint általában minden osztrákra nézve, aki ha németnek érzi is magát, nem akar a nemzeti szocialista birodalomhoz tartozni, de Mussolinire nézve is.

Mindezekből csak azt a következtetést lehet levonni, hogy ha a szankciókat megszüntetik is, az európai hintajáték egyelőre legalább tovább fog folyni anélkül, hogy végleges frontok éles körvonalakkal kialakulnának. Ebben az európai káoszban pillanatnyilag csak az látszik biztosnak, hogy Németország és Franciaország nem lesznek ugyanabban a hatalmi csoportban; az összes többi államok hovátartozása ma még teljesen bizonytalan és csak az események alakulása szerint fog a legközelebbi évek folyamán eldőlni; összeütközés esetén pedig csupán az utolsó percben!

Az EURÓPAI HORIZONTON a legnyugtalanítóbb jelenség ma Franciaország. Már egyedül a népfront uralomrajutása, élén a nagyeszű, de nem nagy bátorságú, doktrinér szocialista, de magánéletében nagyítóké Léon Blummal, a franciákban 1789 óta organikusán bennük élő baloldali tendenciák korlátlan uralomrajutását jelentette. Első hatása már annak a valószínűségnek is, hogy a népfront uralomra jut, a francia tőke pánikszzerű menekülése volt, tehát támadás a frank ellen. Az uralom átvételének közeledtével, május végén, vészujjzó jelként indultak meg a sztrájkok részben a fővárosban, részben az északfranciaországi ipari központokban. A szindikátusoknak és a kommunistáknak a népfront uralomrajutásának fenyegető veszélye nyilván jó alkalom volt arra, hogy a többé-kevésbé kezükben lévő

munkásságot erőteljes anyagi és munkajogi követelésekkel manifesztációkra bírják. A sztrájkoknak fenyegető jelleget adott különösen az a tény, hogy a munkásság nemcsak a munkát szüntette be, hanem megszállta az üzemeket és vagy blokkolta a gyárvezetőségeket, vagy egyszerűen kizárta őket az üzemekből, ami mégis nagyon hasonlít az önkényes birtokbavételhez. A kommunisták és a szakszervezetek tendenciája elég világos volt: Blum a szociális reformok egész sorát jelentette be: ezeknek a politikai előnyét nem lehetett a kormány-koalíción kívülmaradottnak teljesen Blum javára átengedniük. Olyan mozgalmat szítottak tehát, amelynek követelései legalább is azonosak voltak Blum reformcéljaival. Most, hogy a törvényhozás sztrájkok után elfogadta a kormány programjában amúgyis szereplő szociális javaslatokat, a post hoc propter hoc elvénél fogva az érdem a sztrájkmozgalomé. Második következménye pedig az, hogy Blum kénytelen gyorsan elpuffogatni programjának legfontosabb pontjait — többi közt a Banque de France átszervezését, a fegyverkezési ipar államosítását és egy gabonaközpont felállítását — s ezek megszavaztatása után már őszre teljesen ki fog fogyni a municióból, tehát a kommunistáknak kényükre-kedvükre ki lesz szolgáltatva. A sztrájk-helyzet azt mutatja, hogy az ország kormányzása nincsen a kormány, a munkásság vezetése pedig nincs a kommunisták kezében. A negyvenórás munkahét, kollektív szerződés és a munkásbizalmi elismerése alapján, héttől tizenöt százalékig terjedő béremeléssel, egyes iparágakban sikerült megegyezést létesíteni. Eltekintve a megegyezések ama gazdasági következményétől, hogy a termelés megdrágult, tehát a francia export ismét vissza fog esni, a sztrájkok korántsem szűntek meg, hanem ismét más iparágakra kezdenek kiterjedni és nyilván azt mutatják, hogy a munkások többet akarnak elérni, mint vezetőik. Hogy ezen a szociális forradalmi lejtőn a lényegében polgári Franciaország, különféle származású agitáció befolyása alatt, háttérben a mind kommunistábbá váló Spanyolországgal, hová juthat el, azt ma lehetetlen eldönteni. Annál kevésbé, mert hiszen kétséges, hogy a szocialista kormány adott pillanatban tud-e a munkásság ellen kellő eréllyel fellépni.

Mint említettük, a termelés megdrágulása nem fogja az ország gazdasági helyzetét megjavítani. Bármily határozottsággal jelentse is ki Blum, hogy nem hajlandó a frankot leértékelni, minden cselekedete karöltve azzal a pánikkal, amit okoz, a devalváció felé viszi. A kérdés csupán az, hogy végül a kormány fogja-e ezt gondos előkészítés alapján keresztülvinni úgy, hogy lehetőleg kézben tartsa az egész processzust, vagy pedig a tőkemenekülés következtében a leértékelés egyik napról a másikra virrad-e rá?

HOGY GAZDASÁGI, politikai és társadalmi indokoknál mélyebben fekvő okok mozgatják meg az emberek tömegeit, annak nyilvánvaló bizonyítékát látjuk abban, hogy Belgiumban, amely tavaly már leértékelte pénzegységét és annak a termelésre való minden jó hatását élvezi is, s ahol ma gazdasági fellendülés van, a robbanó jellegű sztrájkok éppen úgy kitértek, mint a valóban nem könnyű gazdasági helyzetben lévő Franciaországban. A május végén megtartott választások érdekes eltolódásokat hoztak a belga parlament összetételében. A szocialista-katolikus-liberális koalíció, melynek élén Van Zeeland másfél év óta sikerrel vezette a kormányt, erős veszteségeket szenvedett egyrészt egy új, fasiszta jellegű, purifikációs célzatú párt, az úgynevezett „rexisták“, másrészt a kommunisták javára. A kormánykoalícióból különösen a katolikusok vesztek sok szavazatot a Rex-mozgalom javára, amely 21 mandátummal jelent meg a parlamentben; a szocialisták és liberálisok pedig a kommunisták javára, akik háromról kilencre emelték parlamenti képviselőtüket. A Rex-mozgalom különösen

a párt-korupció ellen foglalt élesen állást és ez az iránya tette elsősorban népszerűvé fiatal, nagy szónoki képességű vezérét, M. Degrelle-t. A választás eredménye természetesen a kormány lemondásához vezetett. A király, minthogy a koalíció abszolút többsége megmaradt, ismét Van Zeelandot bízta meg a kabinetalakítással, aki azonban, a katolikusokat érven a legnagyobb vereség, elhárította magától a megbízást. A választásoknál legkisebb veszteséget szenvedett szocialista párt vezérének, Vanderveldének kormányalakító kísérlete azonban teljesen csődöt mondott. A sztrájkmozgalom fellángolása pedig arra kényszerítette az uralkodót, hogy nyomatékkai appelláljon a kormányzásában oly sikeres Van Zeeland hazafias érzésére és megkérje, vállalja a kabinet-alakítást a szocialisták igen erős követelése dacára is, amelyek következtében a miniszterelnöknek hat tárcát, köztük a külügyit is, át kellett nekik adnia.

A belső kohéziójában megtámadott kisantant államfői szükségesnek tartották, hogy külpolitikai szolidaritásuknak és egységüknek erős nyomatékkai adjanak kifejezést. Ennek az elgondolásnak felelt meg Benes elnök és Pál jugoszláv régensherceg június 8-i bukaresti látogatása, amelyet a cotroceni katonai parádé alkalmából történt tribün-összeomlás, nagyszámú halottjával, tragikusan zavart meg. A jugoszláv régensherceg látogatása szinte az utolsó napokig bizonytalan volt. Titulescunak személyesen kellett Belgrádba repülnie, hogy az utolsó ellenállást is leküzdje és ott bebizonyítsa ennek a manifesztációnak nagy jelentőségét s azt, hogy belőle Jugoszlávia nem maradhat ki. Pál herceg valószínűleg nemcsak Jugoszlávia német politikája miatt vonakodott a bukaresti uralkodótálalkozón részt venni, hanem azért is, mert a bolsevista ügynökökkel elárasztott Romániában egyáltalában nem érezte magát biztonságban. Annak az ünnepélyes kijelentése után, hogy a kisantant egysége megingathatatlan, hogy a három állam céljai azonosak, hogy a status quo fenntartása legfőbb közös céljuk, hogy Habsburg-restaurációt és minden revíziós törekvést casus bellinek tekintenek, Pál herceg a tribün-katasztrófa után rögtön elutazott, míg Benes, nagyobb szolidaritásának külső kifejezésére, még öt napig maradt Romániában. A kisantant vezérkari főnökei az államfőtálalkozást követően beható tanácskozást folytattak a három hadsereg közös akciója részleteinek megállapítására mindhárom államot fenyegető lehetőségek esetére. Bár nem szenved kétséget, hogy a jugoszláv-német viszony rohamosan szorosabbá válik és pedig abban az arányban, amilyen arányban Olaszország afrikai győzelmei után erősebb és hathatósabb faktorrá válik Közép-Európában és a Balkánon. De mégis illúzió lenne a kisantant hamaros bomlását remélni. Sok közös érdek kapcsolja őket össze s vagy nagyobb jelentőségű általános változásnak kell bekövetkeznie, vagy a három állam egyikének erőviszonyaiban kell alapvető változásnak beállani ahhoz, hogy ez a célkoalíció felbomoljék.

Az amerikai Egyesült Államok figyelme mindjobban elfordul Európától, sőt a közfigyelem Ázsiától is, s mindjobban összpontosul az elnökválasztás kérdésére és az ezzel összefüggő gazdasági és társadalmi problémákra. A republikánuspárt elnökjelölő konventje nagyobb izgalmak nélkül folyt le. A mai helyzetben ennek a pártnak sem programja, sem jelöltje nincs arra, hogy kilátással vehesse fel a versenyt a novemberi elnökválasztáson. A pártnak nincs egyetlen egy valóban nagytekintélyű vezére és ha végül Kansas kormányzóját, Mr. Landont választották is meg elég nagy többséggel elnökjelöltül, ez inkább azért történt, mert ezt a nem jelentékeny, de komoly embert valamivel több bizalom veszi körül, mint ellenjelöltjeit, akár Knoxot, Illinois kormányzóját, akár Borah szenátort tekintjük is posszibilis ellenjelöltnek. A Rooseveltt-féle New Dealt sok támadás éri ugyan; egyes részeit

erős kardcsapásokkal elpusztította a Legfőbb Bíróság, mint alkotmányelleneseket. Lehet, hogy a gazdasági és szociális reformok rendszabályai sok szempontból inkongruensek és egymással ellenmondók, mégis el kell ismerni, hogy a létfenntartás költségei erősen csökkentek, a termelés költségei pedig alászállottak. A munkásjólét színvonala emelkedett és ennek a kísérletnek a költségeit a nagytőke fizette meg. Bizonyos, hogy Roosevelttel szavazatainak száma az őszi választáson kisebb lesz, mint első diadala alkalmából volt, de hogy népszerűsége a választók széles köreiből különösen a közép- és távol-nyugaton még igen jelentékeny, az kétségtelen és így újraválasztása bizonyosra vehető. Az Egyesült Államok politikája tehát sem befelé, sem kifelé nem igen fog változni a legközelebbi négy év alatt. Bent Roosevelttel igyekezni fog a New Deal reformjait, amennyire ezt a legfelsőbb bíróság döntései megengedik, fenntartani és kiterjeszteni, és költségvetésredukáló, nagytőkeellenes politikáját kiépíteni. Kifelé a washingtoni kormány továbbra is meg fogja kísérelni a szigorú semlegesség és az európai bonyodalmaktól való távolmaradás politikáját követni. Hogy ez mennyiben gyakorlati elgondolás, azt az amerikaiaknak is csak az események fogják megmutathatni. Világot ismerő politikusaik és íróik máris igyekeznek nekik bebizonyítani, milyen lehetetlen ma ezt a semlegességi és izolációs politikát akár európai, akár ázsiai konfliktus esetén fenntartani. Egyelőre még nem hiszik el és reménykednek abban, hogy sikerülni fog Amerikát a megférhetetlen és harcias európaiak elkerülhetetlen viszályaitól távol-tartani.

OTTLIK GYÖRGY

UPTON SINCLAIR

AZ IRODALMILAG AVATATLANOK épügy, mint a marxi dogmákba kapaszkodók hajlandók Upton Sinclairról megállapítani, hogy kivételes jelentőségű író. Az a körülmény, hogy esztendőkön át Európában több rajongással emlékeztek meg róla, mint az amerikai Egyesült Államokban, majdnem azt a lát-szatot keltette, mintha az érettebb európai irodalmi judicium, lélektana és irodalmi tartalma alaposágánál fogva, hozzáértőbben értékelte volna az amerikai írot, mint honfitársai. „A senki se próféta hazájában“ fel-fogás alapján még megbízható európai kritikusok is készek voltak arra, hogy Amerika szociális éretlenségének és irodalmi fejletlenségének tudják be azt a langyos érdeklődést, amellyel — európai viszonylatban — Amerika Upton Sinclair iránt viseltetik, sőt azt a sokszor ellenséges-kedő álláspontot, amely az amerikai kritikában Upton Sinclairrel kapcsolatban megnyilatkozott. Az emberi szellem elfogultságának tanujele az a tény, hogy ugyanazok az európaiak, akik a művészet szentségét, lényegének időtlenségét hangoztatni szeretik, egyszerre megfélekednek erről az elvről, s hogy Amerikán üthessenek, Upton Sinclaimek olyan értékeket hajlandók tulajdonítani, amelyek bizony az irodalom „szentségének, lényege időtlenségének“ elvével homlok-egyenest ellenkeznek. De hát a következetlenség veleje az elmélet és a valóság örökös harcának, s alighanem ennek kell betudni azt is, hogy Upton Sinclairról, akinek kétségtelenül vannak értékei, túlzásba menő elismeréssel nyilatkoztak azok, akik egyébként áhítattal és alázattal közelítik meg az irodalmat és a művészetet. Itt akarom megjegyezni, hogy Upton Sinclairt non tekintem az írástudás árulójának, mert hiszen ezt a fogalmat meg sem értené; egyszerűen azért nem értené meg, mert Julien Benda eszmeköre teljesen idegen lelkivilágának, s mert az irodalmat nem alkalmazkodásból, hanem meggyőződésből politikai, társadalmi és gazdasági eszköznek tekinti. Persze, ez az amerikai író azért ír úgy, ahogy ír, mert másként nem is tudna írni; de azért is ír úgy, ahogy ír, mert ezt a módját az írásnak tekinti az író feladatának, s el sem tud képzelni olyan írot, akinek erkölcsa a mű-vészet, nem pedig a társadalmi reform, akár evolúciós, akár pedig forradalmi módon valósuljon is meg ez a reform. Ugyanekkor meg akarom jegyezni azt is, hogy magában véve ez a szempont még nem ártalmas az igazi alkotóművész megteremtett világában; elvégre Victor Hugo (noha formátlanságait nem lehet letagadni) emberjavító,

társadalmátalakító szándékait össze tudta egyeztetni művészi credoival; a hiba az, amikor az emberi vágy osztályöntudatos szándéka erősebb a megvalósított művészi eredményénél, amikor a programra lármája, ha nemes is indítóokában, letorkolja a művészet tiszta zenéjének összhangját. Upton Sinclair az osztályöntudatosá váló puritán, aki csak a típus kategóriáiban tud gondolkodni, csak az általánosítás igazságát vagy igazságtalanságát ismeri fel vagy véli felismerni, csak az abszolút jót vagy az abszolút rosszat teszi a megfigyelés és a kifejezett élmény tárgyává, s ezért s a művészi érzékenység hiányánál fogva az életnek és az emberiségnek ezer és egy olyan árnyalatát mellőzi, amelynek tudomásulvétele és kifejezése a nálánál kisebb tehetségű, de művészi érzékenység tekintetében fejlettebb írók esetében elképzelhetetlen,

Upton Sinclair 1878 szeptember 20-án született Maryland állam Baltimore városában. College-tanulmányait New Yorkban végezte. Már korán kezdett írni. Kezdetben „dime novel”-ekkel, az amerikai irodalom legalacsonyabb rendű műfajával kísérletezett, csak hogy pénzhez jusson, később azonban az írás „komolyabb” területére tért át. Egyik-másik regényével, például a „The Jungle” cíművel, óriási tiszteletdíjhoz jutott, s az a körülmény, hogy regényei többsége idegen nyelvek fordításában is megjelent, ugyancsak használt gazdasági helyzetének. A szocializmust bizonyos evangélista lázzal fogja fel, s amellet összeegyeztetni akarja az amerikai demokratikus élet feltételeivel is; ennek kell betudni, hogy 1906-ban New Jersey államban kongresszusi képviselőjelölt volt, később, amikor a californiai Pasadenában telepedett le, kongresszusi képviselőjelöltként lépett fel szocialista programmal California államban, majd két ízben kormányzónak „szaladt”, hogy a stílusos amerikai kifejezést használjam. A kollektív szempontokat a gyakorlatban is érvényesíteni akarta, amennyiben New Jersey állam Englewood községében Helicon Home Colony címmel a magántulajdont tagadó társaságot szervezett meg, mely azonban az idők folyamán összeomlott, s Californiában szocialista színházat alapított, mely rövid idő elteltével kénytelen volt bezárni kapuját. Sok regényt írt, önéletrajzot, röpiratokat és tanulmányokat az amerikai sajtó s általában az amerikai kapitalista intézmények ellen s öt színdarabot. Írósvádájából következik, hogy minden megerőltetés nélkül ír; alig van stílusérzéke, a mondatok harmóniájával nincs tisztában, s csak a tárgy érdeklí s szociális felháborodásának hevülete és vetülete. A tizenhetedik században prédikátor lett volna, a tizennyolcadik században Thomas Paine felvilágosodottságának agitátora, a tizenkilencedik században progresszív politikai szervező, s elkerülhetlenné vált, hogy a világot megreformálni akaró természetét a huszadik században regényekben és pamfletekben élje ki. Szereti a sportot, elsősorban a teniszt, amely dehogyis proletár-szórakozás, s egyik életrajzírója szerint második feleségével együtt, aki szonett-költő s Mary Craig Kimbrough a neve, „meglepő kísérleteket tett a telepátia terén”. Műveiből kiderül, hogy emberségesre törekszik, ami erény, de a kifejezés tökéletessége nélkül mégsem művészi erény, őszintén tud gyűlölni és őszintén tud szeretni, ami annak a jele, hogy sok benne

a vitalitás, de érzéseit, ha elméletekkel fegyelmezi is, nem tudja művészi élménnyé varázsolni. Propagandista s nem teremtő író.

Mint ahogy Edith Wharton a „genteel tradition“ íróője, szóval a legelőkelőbb és legkonzervatívabb amerikai hagyományoké, épúgy — a típus ellentétének elve alapján — Upton Sinclair írója a „genteel tradition.“-bői kiesett vagy azt meg sem közelítő Amerikáé. Edith Wharton osztályöntudata azé az Amerikáé, amely a demokráciának plutokratikusan támogatott arisztokratikus előnyeit élvezzi; Upton Sinclair osztályöntudata azé az Amerikáé, amely a kereszténység puritán elfojtottságával tanulta meg az önuralmat, közben azonban rájött arra, hogy ez az önuralom a kevesek gazdasági helyzetének és társadalmi kiváltságának használt, ellenben a nagy tömegeket kirekesztette a gazdasági jólét paradicsomából. Upton Sinclair képzelete erkölcsös, azaz puritán; viszont annyiban teljesen szakított ezzel az örökséggel, amennyiben a marxi dialektika ruhájába öltöztette az igazság elvét, s ebben a ruhában a maguk hagyományaira bizony nem ismernének rá a puritánok. Tévedés azt hinni, hogy Upton Sinclair „modern“; sokat vett át a szocializmus eszmeköréből, de felháborodása és a társadalmi igazságra vonatkozó arány-felfogása lelke legmélyén visszhangja azoknak az őseinek, akik a vadonban Isten nevében a civilizáció útját egyengették, s ha kellett, Isten nagyobb dicsőségére, az indiánokat is kiirtották. Más szóval az igazságnak csak azt a képét látja, amely a tőle megfestett képpel azonos; az eltérő színekben — a helyett, hogy a puritánok „bűn“ fogalmával élne — a kizsákmányolást fedezi fel, a törvényesen igazolt zsarolást és visszaélést, s noha vádjában sok az igazság, meggyőző erejükből temérdek vesztítenek egyrészt azért, mert Upton Sinclair lélektani szempontból nagyon is leegyszerűsíti az élet problémáit, másrészt azért, mert igazság-konceptiójának nem tud művésziileg meggyőző erőt adni. Aki elégedetlen a mai társadalommal s elégedetlenségének visszfényét látja azokban a lesújtó ábrázolásokban, amelyekkel Upton Sinclair a kapitalista társadalom amerikai kinövéseit érzékelteti, az az ember természetesen elragadtatással teszi le könyvét. Nem művészi kíváncsisága elégült ki, hanem olvasás közben emberi elégedetlenségének sikerült megenyhülnie. Az érzelgős olvasó van úgy gyakran Dickens regényeivel, mint az osztályöntudatos vagy legalább is elégedetlen olvasó Upton Sinclair műveivel. Felszabadult annak a halandónak a jelenlétében, aki jót káromkodott, nagyszerűen sírt vagy pedig megmutatta túrhetetlenségét annak az embernek, akinek hatalmát, mert pénze van s mert meg tudja szervezni önzését, a társadalom elviseli a maga tehetetlenségében és közönyében.

Az igazi alkotó szellemnek az a természete, hogy dogmákkal nem hagyja magát gúzsba kötni. Még az olyan író esetében sem, akinek az íráshoz való jogát nem vitatom el, mint amilyen Upton Sinclair. Műalkotása idéltlen, mert nem élettörvényének megfelelő levegőben mozog, hanem olyan levegőben, amelynek összetétele csak látszólag biztosít mozgási szabadságot az írónak. Nemcsak hazafias frázisokkal lehet titánkodni, hanem forradalmi általánosításokkal is. Az az író, aki sziruphanggal biztatja az olvasókat s hazudik, épúgy szembe helyezkedik az irodalom tisztaságával, mint az az író, aki ökölbe szo-

rított kézzel ront neki a gazoknak s a szépirodalmat demagóg-porondnak tekinti, nem pedig a sors osztatlan egységét, a mély harmóniát kereső lélek művészi kifejezésének. Néhány esztendővel azelőtt Upton Sinclairt (akinek teljes neve Upton Beall Sinclair) az irodalmi Nobel-díjra ajánlották. Ez a tény valósággal gúnyja az irodalmi díjak esztétikai jelentőségének. A zajos toll még korántsem alkotó toll, s mint ahogy a jó kocsiától elvárhatóni; hogy ismerje a gyeplőt s lova természetét, épúgy a teremtő írótól is méltán megkövetelhetem, hogy eszközével s anyagával tisztában legyen. Upton Sinclairból hiányzik az éneklő varázs gazdagsága, a lét titkából feltörő elkábító fénye a képzeteknek; s noha tud elbeszélni s noha regényei változatosak epizódokban s néha rohamosan követik egymást az érdekesebbnél érdekesebb jelenetek, amelyekből kicsap az emberi indulat és szenvedély, a legkritkább esetben tud lélektanilag megbízható bonyodalmat teremteni vagy pláne alakokat, akiknek valóban közük van a bonyolult emberi élet valóságához. Határozottan kivételes az a jellemző készsége, amely „Boston“ című regényében Corneliának, a forradalmi lelkű gazdag nőnek, aki a munkásmozgalomhoz csatlakozik s unokájának, Bettynek megrajzolásában nyilatkozik meg. S az a körülmény, hogy „King Coal“ című regényéhez Georg Brandes írt hízelgő előszót s hogy „The Jungle“ című regényéről annakidején lelkesen beszélt Theodore Roosevelt, nem az irodalmi érték felismerésével azonos, hanem arra vall, hogy Brandest, az irodalmi realizmusért harcoló kritikust elragadta heve, amikor a tárgy bátorságának értékelésében megfélekedett a művészi hiányokról, s azt mutatja, hogy Theodore Roosevelt szociális lelkiismeretének nem ártott az elnöki tisztség. Nyilvánvaló, hogy Upton Sinclairt nem bizta meg a sors a rejtélyek feltárásával, azzal az alkotó hivatással, amelynek kifejezett tökéletességében a magány ormán úgy zeng a lélek, hogy a hitetlen ember felismeri szívében a végzet misztériumát; Upton Sinclairben dühöng és szaval a társadalmi lelkiismeret és az emberséges részvét, alkotásaiban felvillan a gazdasági igazságból felismert valóság fénye, s érzélgősségében, amikor kikel az amerikai kizsákmányolás ellen, a szavak áradatába belevész a szegény ember tehetetlensége és a kapitalizmus méltatlan és kihívó önteltsége. De alakjai nem emberek, hanem fogalmak; történetei egyoldalúak; céljai didaktikusak s nem művésziek. A „Big Business“ világában Courths Mahler írója a kiebrudaltaknak; sikere épp annyira végzetes tükre az átlagolvasó szép tani tájékozatlanságának, mint azoknak az íróknak a művei, akik mozi-vakmerőséggel és ízléstelenséggel a polgári társadalom kedvében járnak. A felháborodás épp annyira nem kizárólagos forrása az alkotó művészetnek, mint az erőtlen elnézésből eredő „mindent megértés“ elve.

Upton Sinclair az állástfoglaló írók sorába tartozik. Fontos ez?

A művészet fontos az állásfoglalásban is. Nathaniel Hawthorne nagy regényíró volt, de az igazán mellékes, hogy kora lelki divatját, a mesmerizmust és a spiritizmust gyakran belefoglalta műveibe. Thomas Mann egyik-másik kitűnő művében nem tud megszabadulni a pszichoanalízistől, ami korának „lelki divatja“, de ha az utókor meg fog emlékezni róla, a pszichoanalitikai visszhangnak alighanem kevés része

lesz ebben, hanem annál inkább művészetének. Állásfoglalás: megírni azt, ami közös, ami egyetemesen emberi a faji és osztálybeli különbségek ellenére; ámde ez Dante, Goethe s más irodalmi lángelmék feladata volt. Micsoda sekélyes közösség az, amely a kihangsúlyozott igazságtalanságokban, az eltorzított vagy talán fotografikusan hűséges fájdalmakban csak egy társadalmi osztály visszaéléseit látja egy másik társadalmi osztállyal szemben? Elvégre nem minden ember, aki az „uralkodó osztály“ tagja, kivaszt nadrágú szélhámós, aki, ha Európában él, lelkén monoklit hord, s ha Amerikában él, ezüstdollárt; s bizonybizony nem minden kihasznált proletár a kihasznátság következtében silány emberpéldány, hanem egyéb okoknál fogva, amelyek túlvannak a gazdasági determinizmus elvén. Őrütség volna letagadni azokat a részletigazságokat, amelyeket Upton Sinclair tanulmányköteteiben megállapít. A legelemibb tisztesség csömör-hangulattá változik, amikor a „The Goslings“ kötetben az amerikai „public schoolok“ félszegségeit és ferdeségeit bírálja az író, vagy a „The Goose Step“ kötetben a collegek tartalmatlanságát, vagy a „The Brass Check“-ben az amerikai sajtó tőkés eszmekörét. De épen ez a részletigazság teszi olyan igazságtalanná Upton Sinclairet akkor, amikor az érem másik oldalát is észre kellene vennie, a tőle kifigurázott intézmények pszichológiai adottságait s egyéb körülményeit. S ha már készek vagyunk elfogadni „tanulmányköteteinek“ (amelyekben sokszor több a hangulat és a vélemény, mint a tény) bizonyos következtetéseit, bizony sokkal nehezebb elfogadni ezeket a következtetéseket regényei alapján, mégpedig azért, mert zseniális írónak kellene lennie annak, aki Upton Sinclair közhelyes megfigyeléseiből az irodalmi értékű alkotások levegőjébe vezetné az olvasót. Ugyanakkor, amikor sikerül meggyőzően szuggérálni az amerikai monstrum-városoknak, New Yorknak, Bostonnak, Chicagónak, Denvemek jellegzetességeit, mégis a piszok és mocskok, a füst és korom, a jóságot méz-szóval megkönyező, minden hájjal megkent senkik és embereknek látszó szédült férgek környezetében, a durvaságok és faragatlanságok és könyörtelenségek világában képtelen meglátni az egyetemes jelentőségű emberi lelkek ablakát, azon betekinteni s így meggyőződni arról, hogy az ember nemcsak osztályvetület, hanem titok és sár, magasztosság és alacsonyrendűség a maga pusztán emberi mivoltában.

S mert csak típusokkal dolgozik s nem egyénnel, akik lehetnének típusok is, azért hiányzik a jellemteremtő erő csodája alakjaiból. Még F. V. Calverton is, aki pedig szocialista kritikus, szemére hányja Upton Sinclaimek, hogy alakjait az olvasó legfeljebb annyira ismerheti, mint amikor egy újsághír keretében találkozik valami szenzációs eseménnyel kapcsolatban eddig ismeretlen nevekkkel. A név, helyzet és cselekmény nem elegendő egy ember belső életének felismeréséhez. A „King Coal“ című regényben például a hős egy Hal Warner nevű huszonegy esztendő fiatalember, aki a munkások közé keveredve, Joe Smith néven szerepel. Joe Smith tényleg gazdag család sarja. Bátyjával összevész az elviselhetetlen coloradói bányaviszonyok miatt. Elhatározza, hogy nyári szünidejében vizsgálat tárgyává teszi a bányászok helyzetét. Bányász lesz, számos visszaélést fedez fel, közben minden-

féle nemzetiségű bányászokkal ismerkedik meg, sorsába beleszövődik egy „Red Mary“ nevű ír munkásnő, s a regény végén elfogadja a bányászoknak azt az elvét, hogy szervezkedhessenek. Mi ez a regény? Szociológiai dokumentum, de semmiesetre sem irodalmi alkotás. Tükörképe az amerikai tőkésrendszer infernójának, de igazi élet, megkomponált művészet, lélektani megbízhatóság, alig lelhető ebben a műben. A „The Jungle“-ban Chicago ipari rengetegével s húsvágó negyedével találkozunk, s egy Jurgis Rudkus nevű litván munkással s Onával, a litván nővel s a Packingtown körzetben lakó bevándorlók-kal. S módunkban van megismerkedni az amerikai tőkésrendszer kíméletlenségével, amellyel szemben Jurgis Rudkus védtelen; ez a rendszer végül züllésbe hajszolja a szerencsétlen litvánt, s csak egy politikai „közjáték“ segít ideiglenesen sorsán. A regény a szocializmus dicsőítésével végződik. A „Jimmie Higgins“ című regényben a nyomor handicapj ét születésétől érző munkástípussal foglalkozik az író, a szocializmus sorsával a háború idején, s Jimmie Higgins erejének és önérzetének összeomlásával. Az „Oil“ regény anyagát az író a Harding adminisztráció olajbotrányaiból merítette, „Boston“ című regényének anyagát Sacconak és Vanzettinek, a két olasz ideális anarchistának tragédiájából. Ezek talán a legjellemzőbb úgynevezett szépirodalmi munkái a világhírű amerikai írónak; viszont jellemzőek nem mint szépirodalmi alkotások, hanem mint naiv szocialista szemmel meglátott általánosító jelenségei az amerikai életnek. Upton Sinclair pamfletista, s ebből a szempontból nyelve erőteljes, célja egyenes, ítéletnyilatkozatai sokszor fejjén találják a szöveget. De nem művész.

„King Coal“ című regényének utószavában, ami tizenhárom oldal terjedelmű, az író megírja, hogy mennyi munkával gyűjtötte össze a regényéhez szükséges anyagot. Ez mindenesetre tiszteletreméltó szorgalom, s a háború előtti európai naturalisztikus és realizisztikus írók adatgyűjtésének emlékét eleveníti fel. De pórul jár az az író, aki azt hiszi, hogy az adatgyűjtés az irodalmi teremtés lelkiismerete. A művészet szelleme megtagadja azt az író, aki megtagadja az intuíciót, a képzelet összefogó erejét, a kifejezés zenéjét, a tárgyilagosság felelősségét, az érdekmentességet, az előítéletfeletliséget. Upton Sinclair nem tudja, hogy nemcsak veszett ebek vannak és hűséges házőrző kutyák s nemcsak ördögök, akik kapitalisták s nemcsak angyalok, akik proletárok. Ha ezt tudná, kevesebbet írt volna, ami sokkal több lenne a soknál, vagy nem élt volna vissza a regény ruganyos türelmével.

AZ AMERIKAI ELNÖKVÁLASZTÁS

Egy órával azelőtt még a clevelandi Public Hallban voltam, a negyvennyolc állam republikánus delegátusai — a Borah szenátorra eső tizenkilenc szavazat jelentéktelen ellenzékiisége mellett—Alfred Mossman Landonban, Kansas állam kormányzójában állapodtak meg, mint a republikánus párt elnökjelöltjében. Lehet, hogy Mussolini és Goebbels értenek a tömegtüntetés megrendezéséhez; de hogy a republikánus párt irányítói felveszik velük a versenyt, ahhoz kétség nem férhet. A Public Hall óriási méretű terme tömve volt. A delegátusok, nők, férfiak egyaránt, tomboltak, ordítottak, sikongtak, sivítottak. Nincs az a természetes és mesterkelt hang, amely ne zúgott volna végig a Public Hallon. Valami kirobant naivság áradt el a hatalmas helyiségben, a lázas lelkesedésnek, a demokratikus márnak olyan árama, amelyet felejthetetlen élménynek kell nevezni; ugyanakkor azonban a politikai ravaszságnak szelleme is érvényesült ebben a hangtornádóban. S amikor Landon kormányzó beleegyező táviratát felolvasták (mert a kormányzó topekai otthonában várta a döntést), érezhető volt, hogy az ezrekre rúgó tömeg visszhangja annak a felfogásnak, amelynek lényege, hogy az egyéni szabadság és a kezdeményezés kiváltsága a maga eszményi és gyakorlati távlatában az az amerikai hagyomány, amelyért — Roosevelttel szemben — Landon személyén át a republikánus párt síkraszáll. Hogy Landon válaszában az alkotmánymódosítás esetleges szükségességével és a gyermekmunkára vonatkozó feltételekkel kapcsolatban olyan elvek is voltak, amelyek Roosevelt programjának és céljainak hatását tüntetik fel, ami más szóval annyit jelent, hogy a republikánus párt az eddiginél mélyebb szociális lelkiismerettel indul az elnökválasztási harcba, arra nyilvánvalóan a delegátusok és általában a jelen voltak túlnyomó többsége egyáltalában nem gondolt. Amikor a zenekar a „Star Spangled Banner”-be, az amerikai nemzeti himnuszba fogott s a közönség énekkel kísérte a zenekart, az az érzés uralkodott a Public Hallban, hogy a demokrácia ráismert a maga lehetőségeire s Rooseveltnek az őszi választások alkalmával kemény harcot kell majd folytatnia ellenfelével. Előtte való nap a republikánus tömeg Hoover mellett tüntetett, aki meglepően tartalmas beszédet mondott; ez a tüntetés erkölcsi sikert jelentett a volt elnök számára, de gyakorlati jelentőségét nem lehetett komolyan

venni. A tüntetés gyakorlati jelentősége akkor kezdődött, amikor a delegátusok majdnem egységes határozata után a lelkesedés összpontosodott a kansasi kormányzó személyében. Landon olyan ellenfél, akivel Rooseveltnek számolnia kell.

Hogy az idejében amerikai elnökválasztási harcok lélektanát megértsük, egy csomó mozzanatra kell utalnunk, amely szervesen összefügg az amerikai választások természetével. Olyan országban, mint amilyen Amerika, politikai tekintetben sok az érzelmi infantilizmus. Azaz nagyon is fontos, hogy az elnökjelölt a tömeg szempontjából rokonszenves egyéniség-e vagy sem. Hoovernek, akit még ma is a republikánus párt vezérének tekintenek, szenttelen természete sokat ártott, viszont Franklin D. Rooseveltnek kétségtelenül használt emberségessége, meleg, közvetlen hangja, amely például nagyszerűen hat a rádióban. Roosevelt úgy beszél, mintha az amerikai nép nagybácsija volna, akinek hangjában és modorában temérdek a vigasztaló balzsam. Amikor Roosevelt fenyeget, akkor sem érezni, hogy titokban megrázza öklét; modorával, bájjával meg tudja fékezni a szertelen akarokat, a söpredéktiltakozásokat is. Népszerűsége, jóllehet csökkent, ma is erősen észlelhető. Népszerűségéhez természetesen hozzájárult az a körülmény, hogy jótékonyági intézkedéseivel, „relief” programjával elfogadható kenyeret biztosított a munkanélküliek millióinak s észszerű az a feltevés, hogy ezek a milliók a legközelebbi elnökválasztás alkalmával nem fognak róla megelégedni. Maguk a vezető republikánusok alig bíznak abban, hogy Landonnak sikerül diadalt aratnia Roosevelt felett. A republikánusok egyik tekintélyes vezéréből értesültem arról, hogy a párt azért állapodott meg inkább Landon, mint Borah személyében, mert Landon legyőzése esetében Roosevelt győzelme nem látszik annyira kivételesnek; s ugyanez a republikánus vezér közölte velem azt is, hogy a párt az igazi harcot 1940-ben akarja megvívni. Landon, Borah mellett, ismeretlen politikai egyéniség, viszont ügyes taktikára vallott, hogy a republikánusok őt szemelték ki elnökjelöltnek, mert olyan tulajdonságai vannak, amelyekkel egykönnyen megnyerheti az amerikai tömegek hódolatát és elismerését. Azért hangsúlyoztam fentebb, hogy Rooseveltnek számolnia kell Landonnal, mint komoly ellenféllel. Jó családapa, eléggé közvetlen természetű ember, mezőgazdasági környéken nőtt fel, de az ipari és kereskedelmi érdekeltiségekkel is összeköttetésben áll, megnyerő mosolyú, anélkül hogy mosolya erőszakoknak látszanék, s amit ugyancsak nem szabad elfelejteni: a lakása verandáján elhangzott beszédében, amelyet Topeka város ezrei hallgattak meg s a rádióan át az amerikai nép milliói, meghatott hangjával nemcsak a maga egyéni gyöngédségét éreztette, hanem elismeréssel adózott feleségének is. Persze nem vonom kétségbe Landon kormányzó őszinte ragaszkodását feleségéhez, de jogos az a feltevés, hogy ösztönös politikai ítélőképességével hatott az amerikai nők érzélgősségére. Roosevelt felesége intelligens asszony, azonban túlsókat fecseg s túlsókat firkál. Ismételtelen olyan természetű megjegyzést hallottam, hogy mikor ér rá háziasszonykodni Mrs. Roosevelt, tekintettel arra, hogy annyit szerepel a közéletben! Az

amerikai politikusnak nemcsak azt kell tudnia, hogy kit vesz el feleségül, de az asszonynak is tudnia kell, hogy kinek a felesége.

Ámde ezeken a tisztára személyi, szinte azt mondhatnám impresszionisztikus jelenségeken kívül más tényezők is érthetővé teszik, hogy Roosevelttel miért nem intézheti el kézlegyintéssel politikai ellenfelét. Az emberi természet igen könnyen felejt s ez a megállapítás vonatkozik azokra az amerikai tőkésekre is, akik a Wall Street összeomlása idejében, pusztán gazdasági életérdekük hangját követve, úgy érezték, hogy a forradalmat megelőzendő mégis kívánatosabb Roosevelttel a washingtoni elnöki székben, mint bárki más. Azzal tisztában voltak, hogy Hoover után nem jöhet republikánus elnök; Roosevelttel illetőleg arra gondoltak, hogy gazdag, ennél fogva a magántulajdon elvét nem fogja félrelökni, s mélyek amerikai hagyományai, ennél fogva a „rugged individualism“ szempontját sem fogja összetaposni. Ma pedig ugyanezek a tőkésék arra hivatkoznak, hogy annakidején kötélnek álltak, amikor feltételezték, hogy Roosevelttel, noha tudták róla, hogy szeszélyes és romantikus lélek, az érdekeikkel összeegyeztethetetlen álláspontra mégsem helyezkedhetik. Szocializmussal, kommunizmussal s mindenfajta más verziójú radikalizmussal vádolják az elnököt, azt teljesen figyelmen kívül hagyva, hogy az új Amerika legválságosabb korszakában úgyahogy mégis megtartotta a kapitalizmus egyensúlyát. Az amerikai szocialista párt néhány hét előtti clevelandi konvencióján élesen állást foglalt Roosevelttel szemben, a többi között azt hangoztatva, hogy Roosevelttel szemben semmi köze a szocializmushoz. Viszont a szocialista pártnak ez a kijelentése nem akadályozta meg a tőkés osztály képviselőit olyan jellegű propagandában, amelynek élén Roosevelttel szemben vezetett szocializmusa ellen irányul. Dorothy Thompson, az ismert újságíró, Sinclair Lewisnak, a világhírű amerikai regényírónak felesége Roosevelttel szemben művészi vérmérsékletű egyéniségnek nevezi. Véleménye szerint azért veszedelmes államférfiú, mert hangulatai bírókra kelnek ítélőképességével s gyakran hangulatai aratnak győzelmet ítélőképessége felett. Roosevelttel szemben ellenségei most már ott tartanak, hogy orvosi véleményeket is kijátszanak vele szemben, azt állítva, hogy megbízhatatlansága, következetlensége, féket nem ismerő kísérletező hajlama régi kórságára, az „infantil paralysis“-re vezethető vissza. Ez persze nevetséges állítás, de akik megint hatalomra szeretnének vergődni, azok semmiféle eszköztől nem riadnak vissza, csak hogy céljukat megvalósítsák. S noha ezek a vádak inkább negatív, mint pozitív természetűek, minden bizonnyal — tömeghatás szempontjából — megkönnyítik Landon helyzetét, amit Roosevelttel szemben éppen olyan jól tud, mint ellenfele.

Mindamellett azok a vádak, amelyek szerint Roosevelttel szemben gúzsba köti az amerikai szabadságot, hogy mágikus hangjával eltitkolja alattomos szándékait s túlságos közvetlenségével megmetyelje a tekintélytisztelést, eltörpülnek a csakugyan komoly vádak mellett, amelyeknek lényege a következő: Roosevelttel szemben tudják be a dollár értékének csökkentését, az infláció Damokles-kardjának állandó veszedelmét, a megsúlyosított adókat, a lustaság kitenyésztését s

az okot arra a félelemre, hogy annak a szörnyű költsézésnek, amelybe az elnök belerántotta az országot, előbb-utóbb Amerika katasztrofális következményekkel adja meg az árát. Ugyancsak Rooseveltnek tudják be a bürokratizmus garázdálkodását, a központi hatalom elmélyítését olykor keményen érintve az egyes államok jurisdikcióját s őt vádolják azzal, hogy a demokratikus amerikai életben elhintette az eddig ismeretlen osztályöntudat magvát. Mint a gyerek, aki fölösleges kíváncsiságból szétöri játékszerét, hogy titkaiba belelásson, Roosevelt is — ellenségei vádja szerint — széthányt sok olyan dolgot, amelyhez nem lett volna szabad hozzányúlnia. Humanizmusa egyenességét kétségbevonják, működése gyakorlati jelentőségét tébolyítónak mondják, s a megteremtett munkaalkalmakat „bluff”-nek. Még mindég tíz millióra rúg a munkanélküliek száma, s a kormánytól kijelölt segélyek s a szövetségi hatóságoktól ellenőrzött kikényszerített tevékenységek, a vádak szerint, nem oldották meg az ország égető problémáit. Hajlandók feltételezni, hogy Roosevelt újjáavasztása esetén konzervatívabb lesz, mint jelenlegi működésében, de attól tartanak, hogy esetleges konzervatív hangfogójával sem tudja elejét venni azoknak a diszharmonikus következményeknek, amelyeknek okai mostani működésében fellelhetők. Ezek a vádoló ellenfelek, nemcsak politikai elfogultságból, hanem elvitathatatlan meggyőződésből arra is hivatkoznak, hogy Roosevelt bizonyos korszerű európai politikai eszmék és taktikák nyomdokain halad, ilymód szakítva az amerikai hagyományokkal, azzal az elemi amerikai felfogással, hogy politikai, társadalmi és gazdasági téren Amerikának nincs mit tanulnia Európától. Támadásaik olyan élesek, felháborodásuk olyan viharos, hogy Roosevelt értékeit ha akarnák sem tudnák meglátni. Még azt az érvet sem fogadják el meggyőzőnek, hogy Roosevelt megakadályozta az amerikai gazdasági és társadalmi élet teljes összeomlását s hogy bármi hibát követett el, azt jóhiszeműségével kell magyarázni, nem pedig öntudatos romboló szándékkal. A republikánus mogulok szerint — s dühökben szívesen vállalkoznak a jövőmondó szerepére — a jövő amerikai történetírók Franklin D. Rooseveltről úgy fognak megemlékezni, mint az Amerikai Egyesült Államok legvégzetesebb hatású elnökéről, aki ugyan értett a szép szavakhoz s a lucskos időre is ráfogta, hogy kellemes s a kietlen pusztaságot is kinevezte termékenynek, de működésével csak ártott az országnak.

A tárgyilagos megfigyelő, aki ettől az amerikai politikai örvénytől messze áll vagy ha nem messze, legalább kívül, minden különösebb megerőltetés nélkül észreveheti a vádak igazsága és alaptalansága közötti különbséget. Először is nyilvánvaló, hogy a Roosevelt-adminisztráció kezdetén jelentkezett temérdek remény közül nagyon sok szavakba fült; az is nyilvánvaló, hogy Roosevelt valóban fölösleges kiadásokba verte az országot s amikor a farmereket akarta kielégíteni, akkor az ipari érdekeltségeket mellőzte, s amikor az ipari érdekeltségeket akarta megnyugtatni, akkor a kereskedelmi érdekeltségek tyúkszemére hágott, s amikor a nagy tömegek létfenntartó követeléseinek eleget akart tenni, akkor — munkanélküliségüket figyelembe véve — olyan eszközökhöz volt kénytelen folyamodni, amelyek által

összeütközésbe került a dolgozókkal és a számítókkal. Azt viszont ma még nem lehet végérvényesen megállapítani, hogy tevékenysége minden mozzanatát összevéve a mérleg a javára szól-e vagy pedig ellene. Rooseveltnek a zűrzavarban kellett rendet teremtenie, nem pedig a rendben építenie. S az amerikai összeomlás a republikánus uralom idejében történt, tehát a republikánusok önmagukat vádolhatják — a sokat hangoztatott világválságon kívül — azzal, hogy Amerika megszűnt a prosperitás hazája lenni. Ahhoz kétség nem férhet, hogy Rooseveltt a „kisembert“ a maga felfogásának megfelelően az amerikai viszonyok keretében igyekezett felkarolni; az is igaz, hogy még a négerek egy részét is, akik a polgárháború óta csökönnyösen kitaranak a republikánus párt mint a rabszolgaszabadság szimbóluma mellett, szembehelyezkedve a demokrata párttal, megnyerte a demokrata párt részére. Végül az is igaz, hogy Rooseveltt a szociális lelkiismeretnek olyan valóságát honosította meg Amerikában, amely előtte ismeretlen volt. Hogy szociális lelkiismeretével sokan visszaélnek, hogy immár azok is inkább lajhárosodnak, akik munkaalkalomhoz juthatnának, hogy több baklövés követte működését, mint harmonikus eredmény, azt talán legbizalmasabb hívei is beismerik egymás között, de igen kérdéses, hogy a hagyományokhoz dogmatikusan ragaszkodó republikánus elnök jobban oldotta volna meg feladatát.

Rooseveltt a csoda megvalósítására nem volt képes. S még azok is, akiken segített, a „csoda“ hiányát fájlatják. Annak ellenére valószínű, hogy újra bekerül a washingtoni elnöki székbe. De, amint említettem, Landon komoly ellenfélnek kell tekintenie. Komolyabbnak, mint amilyennek hónapokkal azelőtt látszott, amikor nevét először hajították bele elnökjelölő szándékkal az amerikai köztudatba. Ha valahol, Amerikában értenek egy név vagy program propagálásához. Elvégre Uncle Sam országa a hirdetés hazája, s ahol még Jézus Krisztusról is olyan könyvet írtak, amely szerint legkülönb ügynöke volt az isteni gondolatnak, ott a republikánus elnökjelöltről is el tudják hitetni, hogy megválasztása esetén bűvös pálcájával elővarázsolja a sors sötétségéből a prosperitás fényét. Viszont a propagálást megkönnyíti az a körülmény, hogy Alfred Mossman Landon kansasi kormányzó személyében olyan tulajdonságok észlelhetők s „platformjában olyan elvek fejeződnek ki, amelyek megfelelnek az amerikai ízlésnek és gondolkodásnak. Jellemző a „platformnak ez a kitétele: „We invite all Americans irrespective of party, to join us in defense of American institutions.“ Szóval az „amerikai intézményeket“ akarja Landon megvédeni Roosevelttel szemben. Mi a jelentősége ennek a kijelentésnek? Miért hathat azokra az amerikaiakra is, akik esetleg szegényebbek a templom egerénél? Ha egy francia politikus nacionalista szándékkal a „gloire“ fogalmát használja, vagy egy náci demagóg az „árja“ fölényt, akkor ugyanazt a lélektani szempontot követi, mint Landon, amikor az „amerikai intézményeket“ hangsúlyozza. A fogalom azonos az egyéni szabadsággal, azzal a felfogással, hogy az állam ne avatkozzék polgárai működésébe, azzal a meggyőződéssel, hogy Rooseveltt önkényes

intézkedései homlokegyenest ellenkeznek mindazzal, ami szeplőtlenül amerikai, azaz egyértelmű az „amerikai intézményekben“ szimbolizált egyéni szabadsággal. Jó „Bauernfängerei“ kitétel ez, de hatásos! S Landon programjában, amely természetesen hivatalos programja a republikánus pártnak, minden egyes ígéretét erre a tradicionális amerikai felfogásra építi. Akár az alkotmányos kormányról beszél, akár a munkanélküliség fokozatos megszüntetéséről, a mezőgazdasági problémákról, a vámkérdésről, az üzleti életről, a szövetségi és állami tevékenységről, bármiről beszél is, minden ígéretének, minden tervének gerince az egyéni szabadság, amelynek jelképe az „amerikai intézmények“ fogalma. Landon minden bizonnal őszintén hisz abban, hogy az ember sikerét az egyén jelleme és kezdeményező képessége határozza meg; ebben a tekintetben feltétlenül hű amerikai hagyományaihoz. S az amerikaiak jelentékeny százaléka, még a sikertelenek nagy serege is, vallja, hogy mindenki a maga szerencsésének kovácsa, és csak némiképpen meg kell változni a viszonyoknak s minden rendben lesz. Az a szociális tervszerűség, amely Roosevelttől jellemzi, hiányzik Landon programjából; itt-ott, amint említettem, a Roosevelttől hangsúlyozott szociális elvek visszhangját észrevehetjük Landon programjában, de legtöbb kijelentése nem a tervszerűség huszadik századbeli felfogásán alapszik, hanem az egyéni kezdeményezés elvének amerikai hagyományai alapján. S ámbátor a „platform“ befejezéséből azt olvassuk, hogy a republikánus párt a „modem feltételeket“ figyelembe veszi, mégis az az érzésünk, hogy ezek a „modem feltételek“ még mindig közelebb állanak a múlt *laisser faire*, *laisser aller* álláspontjához, mint a mai kor követelményeihez.

NÉHANY NAP TELT EL a fenti cikkmegírása óta. Közben szükségessé vált a kiegészítése azzal az információval, hogy a republikánus és a demokrata párttal elégedetlenek harmadik pártba tömörülnek, amelynek „Union Party of the United States of America“ a neve. A párt elnökjelöltje William Lemke northdakotai kongresszusi képviselő. Lemket Coughlin detroit-i lelkész, az országos híró „rádió-pap“ támogatja, s minden valószínűség mellett szól, hogy dr. Townsend, az öregek nyugdíját irányító mozgalom alapítója híveit Lemke mellé állítja, sőt az „Union Party“ az ősszel meggyilkolt louisianai politikusnak, Huey Longnak követőire is számít. Attól nem kell tartani, hogy az új párt jelöltjét megválasztja az amerikai nép. Viszont indokolt feltevés, hogy a farmerszavazatok, amelyekben William Lemke, a northdakotai ügyvéd és kongresszusi képviselő s volt állami főügyész bízik, számottevőek lehetnek, s szintűgy azoknak a szavazatai, akik

REMÉNYI JÓZSEF

sem Roosevelttel, sem pedig Landonnal nincsenek megelégedve. Amerikai politikai jósok szerint a Lemkére eső szavazatok inkább Rooseveltnak fognak ártani, mint Landonnak, de semmiesetre sem annyira, hogy Roosevelttel vereségére vezessenek.

A FRANCIA-NÉMET HATÁR

A FRANCIA-NÉMET VISZONY újkori és legújabbkori történelme — Európa történelme. Századok óta egész kontinensünk részben ennek a rajnai párharcnak függvényeként mutatkozik előttünk. Az államok és nemzetek egész Európában aszerint közelednek egymáshoz, vagy távolodnak egymástól, amint e hullámzó menetű és lankadni nem akaró viadal egyik vagy másik feléhez csatlakoznak.

A Rajna elnevezése alatt nemcsak a vízfolyását kell értenünk, de azt a több mint 180 km széles területsávot, mely e hatalmas folyamat jobb és bal partján Svájtól egészen a torkolatáig kíséri. Ez a terület minden időben véres és elkeseredett összetűzések színhelye volt. Nagyon messze kell nyúlnunk a históriába, hogy a kezdet kezdetét megtaláljuk. A harmadik század második felében tört be a frankok germán népe a Rajna alsó folyása mentén római területre, az alemannok pedig a mai Elzászt özönlötték el. Kereken négyszáz évig egyesítette a frank birodalom a különböző néptörzseket és fajokat az Elbától le messze délnyugatra a Pireneusokig. De ez a hatalmas egység megbomlott, — az uralkodó osztályok kettéváltak — keleten erkölcsben és szokásban germánok maradtak, míg túl a Rajnán római és főleg gall elemekkel erősen keveredve, két különböző nép került szembe egymással. Az első elhatárolások természetesen nem lehettek és nem is voltak olyan eltérők, mint a maiak. A legrégebb francia határterületekről azt olvassuk, hogy ott minden, csak nem nyelvi és nemzetiségi elkülönülés volt. Lotharingiában pl. tiszta francia törzsek kerültek német fennhatóság alá, míg a teljesen német fajú Flandria a túlsó oldalon maradt. Ebből is látszik, hogy a verduni szerződés (843) nem két teljesen különálló birodalmat akart teremteni.

A határ és megint csak a határkérdés az ellentétek okozója első-sorban és legfőképpen. A politikai, gazdasági és katonai hatalom fokozatos kiépülésével századok óta ugrásra készen nézett farkasszem a francia és német törekvés a Rajnán túli területeken. Már a XII. és XIII. századtól kezdve elkeseredett és makacs, vissza-visszatérő küzdelmek indultak meg a stratégiai határokért. Örök kívánság és sóvárgás francia részről a Rajna elérése úgy, ahogyan az 1648-tól a század végéig és a napóleoni időkben a középső és az alsó Rajnánál sikerült is.

A politikai küzdelmek és fegyveres összecsapások sorát ez év márciusában a katonaságtól mentesített rajnai övezet német részről

történt újjalagos megszállása zárta le, mely kihatásában és várható következményeiben egész Európa számára súlyosabb kérdés, mint két ország egymásközi vetélkedése.

NINCS TÖBBÉ TERÜLETI ellentét Németország és Franciaország között. Ezt a tételt nem akarják ma sem elfogadni a Rajnától nyugatra, bárhogy hirdetik is világgá a németek. A „sécurité“ gondolata csírázott ki már Richelieu rajnai terveiben, folytatódott XIV. Lajos egyesítési szándékában a keleti határokon, ezt akarták megalapozni a nymwegeni (1679), a ryswijki (1697), a campoformioi (1797) és a lunevillei (1801) békekötések is. Amikor a bécsi kongresszus Franciaországot régi határaitra szorította vissza, akkor is csak elszunnyadt, de nem halt meg végleg a rajnai törekvés. A Bourbonok, a második császárság és a köztársaság ideje óta ugyanez maradt meg politikai célként. 1871-től 1914-ig Elzász-Lotharingia német részről történt bekebelezése óta pedig még inkább lehetetlenné vált minden közeledés.

De a világháború sem hozott teljes és tökéletes kielégülést. „Nem lehetett most többet elérni az angoloknál és az amerikaiaknál“, — mondotta 1919-ben azon az emlékezetes tárgyaláson Clémenceau — „tizenöt év múlva már nem leszek, de ez a tizenöt esztendő legyen elég Franciaországnak ahhoz, hogy határaink elérjék a Rajnát.“

Lepergett az idő óráján ez a hármás lusztrum is. A második versaillesi szerződéstől és a Ruhr megszállástól Locarnón, Lausanne-on át hatalmas volt az út, a rajnai hídfőket is jóval hamarabb ürítették ki, minthogy azt eredetileg tervezték, a Saar-vidék ismét visszakerült Németországhoz, — a katonaságtól mentesített övezet a múlté ma már és Clémenceau rajnai álma távolabb jutott a megvalósítástól, mint ezelőtt tizenöt esztendővel.

Pedig a keleti határ biztonságának kiépítésénél a békeszerződésben Németországnál mentek el legtovább. A versaillesi és ennek mintájára megalkotott többi párizskörnyéki szerződés katonai rendelkezései állandósítani kívánták azt az állapotot, amely győztesek és legyőzöttek között fennáll és amely a béke hangzatos jelszava mögött az egyik oldalon korlátlan felfegyverzési és felszerelési lehetőségre nyújt aljáimat, a másik oldalon pedig a haderőnek még azt a megszervezését sem tartotta megengedhetőnek, mely a puszta védekezés számára elegendő.

A Franciaország és Németország között 1919 júliusában megkötött versaillesi szerződés elsősorban biztosítani akarta Franciaország új keleti határait. E cél érdekében francia katonai körök eredetileg úgy tervezték, hogy az Elzász-Lotharingiához közvetlenül csatlakozó rajnai területen önálló ütköző államot hasítanak ki a német birodalomból, amolyan mesterséges Svájc formájában. A titkos szándék ezen túlmenőleg az volt még, hogy a megalakítandó rajnai ütköző állam Franciaországgal szoros vám-és külpolitikai szövetségre lépjen és a határ katonailag és gazdaságilag így valóban a Rajnáig nyúljon.

Hónapokon át harcoltak ezért az eszméért a békekötés előtt és alatt. Foch tábornagy egyik emlékiratot a másik után terjesztette a nagyhatalmi tanács elé, hogy Franciaország biztonsága érdekében elérje

ezeket. Anglia és az Egyesült Államok ellenvetésén múlt, hogy a terv nem sikerült és így más módszerhez kellett folyamodni.

Az állandó jellegű biztonságot akarta elérni a világháborús német haderő teljes leszereltetése, a hadianyag és készletek kiszolgáltatása és az új Németország fegyveres erejének a legkisebb mértékre való csökkentése. A rendelkezések főbb vonásaikban megegyeznek az általunk sajnosán jól ismert trianoni szerződés katonai határozványaiival.

Az eredetileg tervezett ütköző állam helyett a biztonsági cél érdekében létesült a rajnai katonailag semlegesített terület is. E semleges határvö egyrészt Németország, másrészt Belgium, Luxemburg és Franciaország határvonala, valamint a Rajnától keletre 50 km-re húzódó területsáv volt, amelyen belül Németországnak semminemű katonai vagy fegyveres erőt vagy erődítményt fenntartani, de csapatokat még ideiglenesen gyakorlat céljaira összevonni sem volt szabad. Tilos volt e területen minden olyan rendelkezést (összeírást, készletek gyűjtését stb.) kiadni, melynek katonai vonatkozása lehet. Amennyiben Németország e rendelkezéseket bármilyen módon megszegné, ezt olybá vennék, mintha a szövetséges és társult hatalmakkal szemben ellenséges cselekvést követne el és a világbékét megzavarni akarná (Versailles-i szerződés 44. cikk).

Eredetileg úgy volt, hogy az antanthatalmak a szerződés életbe léptétől számított 15 évre megszállják e katonaságtól mentesített határvönek a Rajnától nyugatra lévő részét. A megszállást a szövetséges hatalmak végre is hajtották és közvetlenül a világháború után színes, félvad afrikai csapatok ékelődtek az európai kontinens két vezető népfaja közé. A Rajna keleti partján kézbevték Köln, Koblenz és Mainz környékét. De mindez nem volt elég!

A békeszerződés egyes pontjainak állítólagos be nem tartásáért, melyet Németország azáltal követett el, hogy az emlékezetes Spartacus lázadások idején csapatokat küldött a demilitarizált Ruhr területre,— Franciaország a megszállást még a Versailles-i Szerződésben megállapított határokon túl is végrehajtotta és 1920 tavaszán Frankfurtot, Offenbachot és Darmstadtot, 1921 elején Düsseldorfot és Duisburgot, 1923 januárjától kezdve pedig a Ruhr-medencét foglalta el.

Csak a locarnoi egyezmények és Németország felvétele a Népszövetségbe juttatták oda az eseményeket, hogy a katonai ellenőrzést megszüntették, a jóvátétel pénzügyi terheit fokozatosan megváltoztatták és a megszállt hídföket még az eredetileg tervezett határidő előtt kiürítették. A katonaságtól mentesített területzár azonban fennmaradt. A francia keleti határon 1929-től kezdődőleg hatalmas új erődítményrendszert építettek, mely a svájci határtól kezdve, Beifort, Strassburg, Metz, Maubeuge és Lüle általános vonala mögött védi az országot.

NÉMETORSZÁGBAN a katonaság számára eltiltott rajnai területtől keletre csak a Weser körüli hegyhátak alkottak természetes védelmet. A világháború előtti időkig a Rajnától nyugatra fekvő részeik óriási hídfőben mintegy ugródeszkát képeztek, amelynek oltalma alatt a német hadseregek több irányban, így a belforti, charmesi és az Oise melletti horpadásokon törhettek előre. Amíg megvolt a katonaságtól

mentes övezet — a Rajna melletti felvonulás nem látszott valószínűnek a francia hadvezetőség előtt és egy francia előtörés a Rajnától nyugatra nem lett volna előreláthatólag megállítható. A francia erődítés megszervezett rendszere mellett sokkal inkább várható volt, hogy a német haderők hadműveleti alapjukat hátrább és a Rajnától északra, talán a Werra, Weser, Thüringiai erdő területére fektetik. Innen egy keletről induló támadás csak a holland-belga határ felől, Meuse-Oise irányában talál némi szabad utat, ha a Dunától délre lévő területet Svájc felé nem vesszük figyelembe.

Csak egyoldalúság és elfogultság képzelhette, hogy Németország tovább túri magán a bilincseket, mint ameddig erő lesz, mely erre kényszerítse. Egészen a legutóbbi időkig Németország, éppen úgy mint a világháború előtt, szinte teljes politikai és katonai bekerítés veszedelme előtt állott. Területi vesztesége Európában igaz, hogy csak 13% körül van, de gyarmatai elvesztésével kb. 3 millió négyzetkilométer területtől és 15 millió embertől fosztották meg. Tíz, Németországot környező állam között a négy legerősebb katonai hatalom, Franciaország, Belgium, Lengyelország és Csehszlovákia — részben egymás között is — szoros szövetséget alkotott. Az 1934. évi lengyel-német megegyezés e katonai gyűrűt először keleten törte ketté. Az általános védkötelezettség bevezetése és a német szuverenitás kiterjesztése a rajnai övezetben a Rajnától nyugatra is megváltoztatta a helyzetet.

Minden ellenkező tünet dacára bízunk kell a belátás erejében a másik oldalon. A biztonsági pszichózisnak és a békeszerződések merev határozványaihoz való csökönös ragaszkodásnak végre is el kell ülnie. Franciaország vezető közei bizonyára tisztában vannak azzal, hogy háborús eredményeiket egymagukban sohasem tudták volna elérni, valamint azzal is, hogy nagyhatalmi céljaik a kontinensen és a megnövekedett gyarmatterületeken új és nehéz feladatok terhét rakták vállaikra. Ehhez elsősorban nekik, de egész Európának nyugalomra van szüksége. A népeknek a békeszerződésekkel szemben állandóan fokozódó ellenállása új irányokba kell, hogy vezesse a francia külpolitikát, ahol most kezdik végre felismerni, hogy a békeszerződések versaillesi, trianoni és st. germaini rendje még az ő sajátos érdekeik szempontjából sem rendezte megnyugtatóan a világ égő kérdéseit.

Németország őszintén és komolyan békét akar nyugati határain is. A közvélemény és a társadalom széles rétegei pedig Franciaországban is világosan látják már, hogy pl. a Ruhr megszállás egyike volt a legnagyobb külpolitikai botlásuknak, semhogy ilyesmit még egyszer meg lehetett volna kockáztatni.

Háború tehát nem lesz, vagy mondjuk nem lehetett a németek rajnai lépése miatt. De egy bizonyos. Ahogy a múltban a német-francia viszony kialakulásától függött jórészt a kontinens sorsa — fokozott mértékben vonatkozik ez napjainkra. Ha ez a viszony további taszítás és ellenszenv helyett közeledést és megértést fog végre kialakítani a nyugati kultúra a két vezető népe között, akkor várhatunk elsősorban javulást az európai kérdések bennünket is érdeklő kuszá és zavart forgatagából.

TISZÁNTÚLI KÉRDÉSEK

7. A TISZÁNTÚL MAI AGRÁRPROBLÉMÁI

BÁR A POLITIKAI FÓRUM ma csak a telepítés és földreform bjelszavaitól hangos, mégis kétségtelen, hogy a mezőgazdasági válság, melyen ma mindenki segíteni szeretne, elsősorban értékesítési és többtermelési válság. Kevesebbet termelünk még mindig, mint amennyit nagyobb szaktudás vagy szorgalom mellett termelhetnénk s amit termelünk, azt viszont szűk kiviteli kereteink és alacsony exportáraink miatt nem tudjuk kellő rentabilitással értékesíteni. Ez az értékesítési válság birtoknagyságra tekintet nélkül terheli az egész agrártársadalmat s teszi improduktívvá a mezőgazdasági termelést. Ellene harcolni csak sok kisebb-nagyobb közigazgatási és gazdasági rendelkezéssel lehetséges. A mai költségvetési keretek és dekonjunkturális viszonyok között ez körülbelül a legrealisabb munka s ha ez parallel halad a szerény és konzervatív keretek között mozgó telepítési tevékenységgel, úgy joggal számíthatunk arra, hogy a közeli évek már kedvezőbb lehetőségeket fognak nyújtani nemcsak az e célból rendelkezésre álló tőkék, de az igénylők személyi tulajdonságai tekintetében is. De ennél a munkánál különös tekintettel kell lennünk a magyar vidékek speciális viszonyaira is, mert az „egyenlő elbánás“ hamisnak bizonyult jogcímén egész ország-részeket ítélnünk halálra és sorvadásra, amint ezt sajnos éppen az annyira magyar ország-rész: a Tiszántúl mezőgazdasági helyzete is bizonyítja.

Mindezen problémák ugyanis különös jelentőséget nyernek a Tiszántúl. Ez az ország-rész szélsőséges időjárása, rossz tarifális viszonyai és legjobb városi piacainak a békeszerződés által való elvesztése miatt különösen nehéz helyzetbe jutott. Érdekesen illusztrálja ezt Kesztyűs Lajos debreceni gazdasági akadémiai tanár könyve, aki a debrecenvidéki kisközépgazdaságok jövedelmezőségi eredményeit beható vizsgálat alá vonta s bár kutatása a legjobb, nemcsak e vidék, de az országos átlagot is messze felülmúló terméskapacitással dolgozó gazdaságokra terjedt ki, mégis a következő szomorú eredményekre jutott: Az 1931-ben átvizsgált gazdasági üzemek — átlagosan számítva — kat. holdanként 37.99 pengő tiszta jövedelmet tudtak produkálni, ami csupán a vagyon 3.13%-os kamatozásának felelt meg. Az 1932-ben átvizsgált nyolc gazdaság átlagában 14.06 pengő kát. holdankénti tiszta nyereséggel folytatta üzemét, ami a vagyon 1.17 százalékos kamatozását jelenti. Az 1933-ban átvizsgált 23 gazdaság

16.82 pengő holdankénti tiszta jövedelmet ért el, ami 178%-os kamatozást jelentett. E szomorú „nyereségű-eredmények mellett e gazdaságok értékesítési és beszerzési viszonyai sem voltak jobbak. Búzánál, árpánál, rozsnál 13—15%-kal, mustramarhánál, hízott sertésnél, hízott marhánál 16—22%-kal, tengerinél, tejnél, tojásnál, borjúnál 22—33%-kal voltak alacsonyabbak a majori eladási árak a statisztikailag nyilvántartott nagypiaci áraknál. Ezzel szemben a termelési eszközök beszerzésénél a cementet 62, a rézgálicot 40, a zsákot 38, a meszet 30, a kocsikenőcsöt 25, a petróleumot 11 és végül a korpát 9 százalékkal fizették drágábban kicsinyben vétel miatt a nagypiaci áraknál.¹

E pár adat dióhéjban szemléltetően tárja elénk azokat a nehézségeket, amelyekkel a tiszántúli gazdának meg kell küzdenie. Az évről-évre visszatérő csapások, a román megszállás, a cseh-magyar vámháború kitörése azonban oly nehéz helyzetet teremtettek a Tiszántúlnál, hogy 1934 tavaszán a földművelésügyi kormányzat — többszöri sürgetés után — maga is szükségesnek ítélte a helyzet alaposabb tanulmányozása céljából miniszterközi szakbizottság kiküldését. A szakbizottság 1934 március i-én munkásságát meg is kezdte s a Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara kezdeményezésére számára megrendezett gazdaértekezlet révén alapos tájékozódást is nyert e vidék speciális problémáiról. E gazdaankét során — amint a kiadott jelentés mondja — öt pont körül csoportosítva tárgyalattak le az aktuális problémák és pedig külön:

1. A szállítási és közlekedési kérdések, különös tekintettel a Tiszántúlról Budapestre, valamint az egyes nyugati határállomásokra történő szállításokra;
2. az export-kontingensek felosztásának kérdése arra figyelemmel, hogy a tiszántúli országrész legalább olyan arányban részesüljön az exportban, mint a cseh vámháború előtt;
3. a gazdaadósságok rendezésének kérdése azon nézőpontból, hogy a tiszántúli országrészbeli adósgazdákra kedvezőbb fizetési kulcsok nyerjenek alkalmazást;
4. a közteherviselés problémája, különös tekintettel a tiszántúli országrész kataszteri osztályozására, és végül
5. speciális mezőgazdasági termelési kérdések és az irányított termelésbe vont növényeknél azok termelési területének felosztása, a Tiszántúlnál hátrányos gazdasági helyzetére tekintettel.²

Első tekintetre talán méltánytalannak és indokolatlannak látszik, hogy e közismerten éppen agrárszempontról gazdagnak ismert Tiszántúlnál az ország többi részével szemben ilyen előjogokat vindikál magának, azonban e kívánások a gazdaértekezlet tükrében magyarázatot nyertek. A Tiszántúlnál különösen súlyos mezőgazdasági helyzete ugyanis már a román megszállástól számítható, vagyis attól az időtől, mikor a megszállástól mentesült területek — az akkori mezőgazdasági konjunktúra áldásait élvezve — mentesültek olyan különleges beruhá-

¹ Dr. Kesztyűs Lajos: Tiszántúli kis- és kisközépgazdaságok jövedelmezőségi és vagyoni viszonyai az 1931—33-ig terjedő években, 13. és 34. l.

² A Tiszántúlnál mezőgazdasága az 1934 tavaszán kiküldött miniszterközi szakbizottság számára rendezett debreceni gazdaértekezlet tükrében. (A Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara kiadása 6. és 7. l.)

zási költségektől, amelyeket e vidék kénytelen volt pótolni. A román megszállás optimálisan felvett s tiszántúli területre megállapított kárösszege egymagában 282,219.414 pengőt tett ki, vagyis a Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara kerületének minden egyes földadó alá eső kát. holdjára 79 pengőt kitevő terhet jelentett. E kárt tetézte az 1928—29 év telén bekövetkezett fagykár, mely kalászosokban 26, szőlőben pedig 20 millió pengő jövedelem kiesését jelentette; továbbá az 1931. évi aszály- és az 1932. évi rozsdá- és aszálykár, mely 37 millió pengő kárt okozott Tiszántúl agrártársadalmának. Hogy e csapások mily érzékenyen érintették a tiszántúli gazdaságokat, az csak akkor tűnik ki teljes valójában, ha figyelembe vesszük, hogy ezek révén minden egyes kát. holdra 12.15, illetve az utóbbi esetben 17.39 pengőt kitevő bevételkiesés jutott, vagyis „a Tiszántúl keleti részének törvényhatóságai területén a károsodás által előidézett bevételkiesésnek pénzübeli értéke csaknem a kétszeresét tette ki annak, mint amennyi kamatot a kársújtott országrészek gazdái összes rövidlejáratú kölcsönök után ugyanazon évben az akkori magas (9.78%-os) kihelyezési kamatláb mellett fizetni tartoztak.“¹

Hogy e terhek mennyire érzékenyen sújtották a tiszántúli gazdaságokat s mily hosszú időre akasztották meg fejlődését, azt bizonyítja ama körülmény is, hogy az 1935 év son tudott javulást eredményezni, sőt — mint a Kamara ezévi jelentése mondja — a „Tiszántúl közgazdasági helyzete továbbra is kedvezőtlenül alakult, aminek főoka a tartós szárazság folytán“ az 1934-ben ismételten bekövetkezett aszálykár, de meg azok az orvoslást még nem talált egyéb okok is, amelyek a tiszántúli mezőgazdasági termelést annyira megnehezítik. Debrecen szab. kir. város törvényhatósági közgyűlésén április elején állapították meg, hogy „Debrecen és vidéke kimaradt az országos gazdasági javulásból“ s a kormány figyelmét ismételten fel kell hívni ama körülményre, hogy a viszonyok javulásával fokozottabban forduljon érdeklődésével és támogatásával e vidék felé, ahol „a javulásnak még semmiféle jele sem mutatkozik... s a prosperitásban részesülő országrészek várjanak addig, míg a többi nélkülöző országrészek új erőre kapnak.“³ Hiszen e terület a trianoni határok megvonása által elvesztette legjelentősebb piacait és Arad, Temesvár, Nagyvárad, Nagykároly, Szatmárnémeti, Ungvár, Kassa, Munkács városoknak idegen impériumok alá kerülése révén a mezőgazdasági munkásrétegek nagy tömegei maradtak kenyér és foglalkozás nélkül. £ nehézségek csak fokozódtak akkor, mikor Magyarország és Csehszlovákia között megszűnt a normális árucsereforgalom. A magyar-cseh vámháború ismételten a tiszántúli vidékeket sújtotta legjobban, mert az ekként most már szinte kizárólag nyugatra koncentrált mezőgazdasági kivitel fuvar-költségeit nem tudta e vidék a fekvésénél kedvezőbb nyugati országrészekkel szemben fedezni, viszont a nyugati irányú import miatt eme árukat is kénytelen volt feláron felvásárolni. Hogy mit jelentett a fuvartöbblet az értékesítés szempontjából, azt élénken illusztrálja pár idevonatkozó adat felemlítése. Míg a csehszlovák határ nyitva

¹ Tiszántúl mezőgazdasága 14. és 171. l.

² L. a „Debrecen“ c. napilap 1936. évi április 4-1 számát.

állt, Debrecen—Záhony 115, Nyíregyháza—Záhony 66, Mátészalka—Záhony 124 km-es távolsággal volt egymás számára megközelíthető. A vámháború kitörése után azonban fenti hazai városaink és Gyékényes, valamint Hegyeshalom határállomások 418—609 km-re kerültek egymástól, ami e vidékeket végleg exportképtelenné tette. De igen hátrányosnak és károsnak bizonyult e nehéz és válságos években ama körülmény is, hogy a kataszteri felbecslések idején Tiszántúl területei irreálisan magas osztályokba soroztattak. Az országos 8.80 korona átlagos kát. tisztajövedelemmel szemben itt — a közben elszikesedett nagy területek dacára is — 9-56 korona az átlagos érték. Ennek viszont az a következménye, hogy e terület rendkívül magas adóterhekkel is kénytelen megküzdeni. A járulékos közterhek szintén a Tiszántúl a legmagasabbak, amit bizonyít ama tény, hogy „az ország összes vízszabályozási társulatainak fenntartási járulékából 80%-ot kitevő rész a tiszai társulatokra esik és csupán 20% jut a dunai társulatokra. A tiszai társulatok érdekerületének pedig legnagyobb része a Tiszántúlra esik, kb. 80%-a, vagyis végeredményben a magyarországi összes vízszabályozási társulatok fenntartási járulékainak kb. 60%-a a Tiszántúl földjét és gazdatársadalmát terheli;... a Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara működési területének összes földadója 8 millió pengőt tesz ki s ugyanakkor az elmúlt hat év átlagában kb. évi 2½ millió pengő vízszabályozási teher jutott a Tiszántúlra, tehát a földadó összegének 31¼%.

Hogy ily nagy természeti csapások, értékesítési nehézségek és aránytalan közterhek viselése mellett Tiszántúl földje adósodott el a legnagyobb mértékben — ezen nem lehet csodálkozni. Hiszen amíg „az ország többi részeiben egy kat. hold földadó alá eső területre 94.96 pengő teher esik, addig a Tiszántúl területének földadó alá eső minden holdjára 126.08 pengő teher jut, szemben az országos átlagot kitevő 102.31 pengővel. A többi országrészekhez viszonyítva tehát a Tiszántúl minden egyes földadó alá eső kát. holdjára 24.85%-kal nagyobb adósságteher nehezedik.“ Ennek káros hatása viszont a termelés csökkenésében érezteti hatását. A termelés egyre extenzívebb lesz, a moderm gazdálkodás egyre szűkebb térre szorul, az állatállomány ijesztően csökken. A gazdaságok köz- és magántartozásaik törlesztését nem az amúgy sem létező jövedelemből, hanem magából a vagyomból fedezik. 1925-től 1933-ig például mindezen okok folytán Tiszántúl szarvasmarhaállománya 9.27, sertésállománya 19.96 és juhállománya 45.15 százalékkal csökkent. Joggal mondhatta tehát az ankét igazgatói bevezető beszéde: „Mindazideig, amíg ezen hátrányoknak kiegyenlítésére alkalmas intézkedések a Tiszántúl gazdáinak segítségére nem lesznek, addig a Tiszántúl mezőgazdasága nagy értékeinek ezt a pusztulási folyamatát megakasztani, megállítani nem lesz lehetséges. De mindezekből egyben útbaigazítást is nyertünk arra nézve, hogy miként lehet és kell a Tiszántúlon segíteni.“²

¹ Tiszántúl mezőgazdasága 21—22. 1.

² Vitéz Czeglédy Béla kamarai igazgató megnyitó beszéde (Tiszántúli Gazdák XII. évf. 5. sz. 2. 1.)

A gazdaértekezlet azonban a helyzet javítását célzó intézkedések, illetve javaslatok tárgyában is megegyezett. A tarifális nehézségek leküzdése céljából javasolta a 150 km-nél nagyobb távolságoktól függetlenített egységes budapesti és exporttarifa életbeléptetését, hogy ekként a nyugati piacokat egyenlő versenyfeltételek mellett a keletmagyarországi termelő is megközelíthesse. Kívánták új utak építését és a Tisza, valamint Körös folyók hajózhatóvá tételét, Tiszántúl állatfeleslege részére — a nyugati piacok elvesztése fejében — a fővárosi piac biztosítását, az osztrák, német és esetleg cseh sertés- és zsírkivitel tekintetében a kontingens meghatározásánál Tiszántúl állatállományának arányos figyelembe vételét, Debrecenben az egész tiszántúli húsexport részére hűtőház építését, a juhexporttal kapcsolatban a kontingens arányosítását, a lóértékesítés terén a katonai lóvásárlások Tiszántúltra való koncentrálását, a baromfi-, tojás- és gyümölcsértékesítés előmozdítása céljából Debrecenben hűtőház üzembehelyezését, a törzsállatállomány gazdaságonként való védetté nyilvánítását, növényi terményeknél a kiviteli engedélyeknek közvetlen a termelők számára való kiadását, a búzamárkázás intézményes valóráváltásával a tiszántúli minőségbúzák kedvezőbb értékesítésének előmozdítását és végül a tervgazdálkodás esetleges megvalósítása esetén Tiszántúl számára a búza, rozs, burgonya és dohány termesztésének kényszerítő előírását — kárpótlásul — a számtani területaránynál kedvezőbb mértékben. £ javaslatokat a Kamara az 1935. évi rendes közgyűlés elé terjesztett jelentésében is fenntartotta és hangoztatta, azonban ezeket még kiegészítette azzal, hogy kívánatosnak nyilvánította a gabonaneműek monopolisztikus jellegű árminimálását, a cseh-magyar kereskedelmi tárgyalások felvételét, az olcsó ruházati akciók állandósítását, az agrárszövetkezeti intézmények egyesítését, Békéscsaba központtal mintavármegye, illetve mintajárás vagy mintakörzet felállítását, a szekérfuvarozás teljes szabadságának fenntartását, a vásárengedélyek és helypénzdíjak redukálását, az egy kát. holdra eső tisztajövedelem 16 aranykoronában való maximálását, az adóreform előkészítését, a kataszteri újraosztályozás keresztülvételét, a gazdaadósságok egyességi eljárásának törvényes szabályozását, a földteher, illetve a gazdaadósságok végleges rendezését, a közmunkáknak Tiszántúltra való koncentrálása által a munkanélküliség enyhítését, a napszámberék minimalizálását, munkások keresményével szemben végrehajtási jogunk revízióját és végül a szociográfiai adatgyűjtés haladéktalan megkezdését annak megállapítása céljából, hogy „egy-egy család vagy munkás évi keresete megbízható adatgyűjtéssel számszerűleg pontosan kimutatható legyen.”¹

Amint tehát látjuk, a bajok nagyobb hányadukban nem oly természetűek, hogy azokat akár földreformmal, akár telepítéssel orvosolni lehetne, mert a fennforgó akadályok és értékesítési válság a földbirtokosokat egyformán sújtja és a törpe- vagy kisbirtokos számára éppen úgy megnehezíti vagy improduktívvá teszi a termelést, mint a közép- vagy nagybirtokosok részére. Mielőtt tehát bármily nagyobb

¹A Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara 1935. évi évkönyve és jelentése 75—125. l.

horderejű reformba kezdünk e téren, első kötelességünk a mezőgazdaság terheinek könnyítésével azt jövedelmezővé tenni, földigénylőink széles tömegeit a kollektív munkára beszervezni, vagyis már eleve útját szegni annak, hogy az új földtulajdonosok elődeikhez hasonló nehézségekkel legyenek kénytelenek megküzdeni. Vagyis: a telepítés és földreform jelszavával nem szabad a kisebb jelentőségűnek látszó, de valójában éppen annyira elmellőzhetetlen problémák megoldásáról a közérdeklődést elterelni. Így a telepítési törvényjavaslat törvényerőre emelkedése után is gyakorlatilag eme „másodrangú kérdések.. megoldásával kell majd nagyobb mértékben foglalkozni annál is inkább, mert amint a javaslat 46. §-a mondja, a főcél kisbirtokok létesítése vagy pedig a meglévő törpebirtokoknak kisbirtokká való kiegészítése lesz, vagyis annak az úgynevezett kisgazdarétegnek számbeli felnövelése, mely konzervatív gondolkozásával, individualista lelki beállítottságával és üzleti tájékozatlanságával legkevésbé bizonyult ellenállónak az agrár értékesítési válsággal szemben. Vám-, adó-, hitel- és tarifapolitikánkat kell tehát a helyi viszonyok részletes számbavétele mellett előbb akként átépítenünk, hogy az újonnan földhözjuttatott vagy letelepített mezőgazda biztosítva legyen afelől, hogy becsületes és fáradtságos munkájának gyümölcsét minden körülmények között élvezni tudja és nem lesz már az első években kényszerítve deficittel járó termelésre vagy arra, hogy mezőgazdasági üzeme természetéhez nem simuló rövidlejáratú és terhes hitelek révén magát gazdasági erejét felülmúlólag eladósítsa.

Földbirtokpolitikánk sorrendjének meghatározásában tehát mindenekelőtt a fundamentális problémák felé kell fordulnunk érdeklődésünkkel. Ez természetesen nem azt jelenti, mintha helyeselnénk a telepítés vagy földreform megalkotásának és végrehajtásának ismételt elhalasztását, hanem csupán azt, hogy miután pénzügyi okoknál fogva úgyszólván erősen korlátozott haladásra leszünk kényszerítve e téren, az agrárkérdés megoldását más és gyorsabb eredményeket nyújtó utakon is keresni kell. Tiszántúli helyzetével kapcsolatban a Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara által előterjesztett javaslatok igen meggyőzőek abból a szempontból, hogy aránylag kevés áldozattal is igen értékes és jelentős segítséget nyújthatunk agrárlakosságunknak és a mezőgazdasági termelést is rentábilissá tehetjük. Nem lehet elhanyagolni és mellőzni tehát egyetlen olyan szempontot sem, mely alkalmas arra, hogy a mezőgazdaság kiadásait és terheit apassza vagy másfelől a többtermelést előmozdítsa, mert ezáltal a mezőgazdaságot figyelemreméltó bevételi többletbe juttathatjuk. A gazdák önségítésének elve — amely a külföldi országokban a szövetkezeti mozgalmak révén már oly szép eredményeket ért el — nálunk sem elhanyagolható szempont többé, amint ezt a Tiszántúli Gazdák Beszerző Csoportjának immár négyéves múltira visszatekintő munkássága is igazolja. E csoport ugyanis megalakulásakor feladataul tűzte ki, hogy az évek óta eredménytelennek bizonyult politikai harc háttérbe szorításával gazdaságilag próbálja a gazdaközönség érdekében a konkurens termelési ágakkal szemben felvenni a harcot s e célból programját ilyképpen

„A gazdasági szervezkedést az igazi szövetkezeti gondolatot, melynek megvalósításától függ a ... gazdatársadalom sorsa ... csak legalulról és a legegyszerűbb eszközökkel lehet, szabad és kell kezdeni. Csak adnunk kell, semmit kémünk nem szabad... Eredményeinket egyáltalán nem üzleti tevékenységgel érjük el. Nem termelünk, árut forgalomba nem hozunk, még csak közvetítói munkát sem végzünk. Munkánk egyszerűen abból áll, hogy állandó figyelemmel kísérjük a mezőgazdaságot érdeklő piacok minden jelenségét, s amikor időszerűvé válik, igyekszünk az egyes cikkekben a legkedvezőbb ajánlatot megszerezni ... A nyert ajánlatokat részletes összehasonlító elemzésnek vetjük alá, különös tekintettel a minőségekre. Az erre alkalmas árut vegyelemzettjük s az egyes alkatrészek ismeretében mi magunk végezzük el a kalkulációt... Mászor saját kísérleteink és kalkulációnk alapján mi magunk szabjuk meg a legmagasabb eladási árat s igyekszünk azt valamely komoly céggel elfogadtatni, nem feledkezvén meg természetesen a tisztességes polgári haszonról sem. Mikor azonban utóbbi ellenére sem szándékozott egyetlen meglévő cég sem akceptálni a megszabott árat... új cégek létrejöttét segítettük elő, amelyek azóta is fennállanak és megelégedésünkre működnek. (Kalkulációnk helyességét azóta az árak országos leesése is igazolta.) A legkedvezőbb ajánlat alapján megállapodást létesítettünk ... s ennek megtörténtéről és tartalmáról értesítjük a gazdaságokat. A továbbiakban aztán csak az ellenőrzés munkáját végezzük.“¹

A csoport, hogy minél több gazdaság csatlakozását lehetővé tegye, elkerült minden kötött egyesületi formát és egész adminisztrációját egyetlen íróasztalra korlátozta. Puritán tevékenységének meg is lett az eredménye, mert míg négy évvel ezelőtt csupán 78 tiszántúli gazdaság szükségletét fedezte, ma 1534 résztvevővel dolgozik. „A 1534 résztvevő közül gazdaalakulat volt kb. 250, a beléjük tömörült közép- és kisgazdaságok egész tömegével.“

Hogy tevékenysége révén milyen előnyöket tudott nyújtani az érdekelt gazdaságoknak, azt akciójának eredménye igazolja legjobban. Ha alapul az 1934-es akciós árakat vesszük és ehhez viszonyítjuk az 1931. évi nagypiaci forgalmi árakat s a két adat differenciáját százalékokban fejezzük ki, akkor a következő eredményeket kapjuk:

	1934. évi akciós ár	1931. évi forgalmi ár	%, amivel az akkori forgalmi árak a mai akciós ára- kat meg- haladták
	pengő	pengő	
Kocsikenőcs, fekete, úszó	22—	52—	136
Traktorolaj	120—	260—	116
Szén, borsodi darabos	98—	152—	55
Szén, rostált, dió	55—	96—	75
Kötéláru, I. a. kg-ként	1·56	2·40	54
Porcsávázó, higanyos, 1 kg-os tételben...	2·60	7·50	188
Nedves csávázó, 1 kg-os tételben	4·30	12·50	189
Tömény karbolíneum 10 kg-os tételben...	—72	1·80	150
Mészkenlé 100 kg-os tételben	—14	—70	400

Ez csak pár kiragadott tétel a csoport eddig elért munkásságából és eredményéből, de már ezek magukban is elegendők arra, hogy a vállalkozás jelentőségét dokumentálják. Ez a vállalkozás — mint a beszámoló helyesen mondja — „még a legteljesebb sikertelenség esetén is senkinek károsodásával nem járhat... senkivel nagyobb baj

¹A Tiszántúli Gazdák Beszerző Csoportjának 1935. évi beszámolója 6—7. 1.

nem eshet, minthogy várakozása ellenére továbbra is azon az áron kell vásárolnia és ott, amelyiken és ahol eddig tette... (mert) kockázatba az eddigi szomorú tapasztalatok után csak akkor lehet majd és szabad belevinni az embereket, ha az... a már elért tiszta haszonra fog korlátozódni s ha már a kísérletezést... az összefogó erő meg-bírja.“

íme a gazdasági összefogás jelentősége és a szövetkezeti gondolat hatalmas ereje. Minden anyagi kockázat és áldozat nélkül, pusztán organizációval a termelési költségeket jelentős mérvben csökkenteni lehet. Nem rontja le ezeknek az eredményeknek jelentőségét természetesen az érdekelt cégek részéről emelt ama kifogás, hogy az árak e szervezet nélkül is csökkentek volna az évek folyamán. Az akcióba eddig be nem vont áruk árai az ellenkezőt bizonyítják.

De a többtermelés szempontjából lássunk most egy másik gyorsan, kevés költséggel megoldható és mégis nagy eredménnyel kecsegtető példát, mely elsősorban szintén kisbirtokosaink helyzetén segítene: a tagosítást. Az 1909 óta tagosított községek közül 78-nak adata nyert kérdőívek alapján feldolgozást s ezekből kiviláglik, hogy átlagban a terméshozam legpesszimisztikusabb számítás mellett is i8.2%-kal emelkedett, de voltak községek, ahol 30—100%-os arányú volt a növekedés. A baromfiállomány ennek folytán átlagban 34'5%-kal emelkedett. A birtokperek átlagos csökkenése 78%-ot tett ki. Munkaidőmegtakarítás 31.2%. Földérték növekedés 32.5%. Mezőgazdasági gépek növekedésének száma 181.2%. Ezenkívül számos község a tagosítás révén fásítani, csatornázni, erdősíteni tudott és módja nyílt új termelési ágakra való áttérésre.¹ Vagyis ha hazánkban a még tagosításra váró mintegy 2000 községben s ennek folytán közel kétmillió hold területen a tagosítást végrehajtanák, a terméseredmény 20%-os átlagos és várható javulása mellett — nyolcmázsás termést és csak nyolcpengős árakat véve is figyelembe — évi 26 millió értékű termés-többletet tudnánk elérni a mezőgazdaság terén, ami az agrártársadalom terheinek könnyítése tekintetében már jelentős eredményt és javulást eredményezhetne.²

Ez csak két kiszakított példa az agrárválsággal kapcsolatos kérdések tömegéből, azonban már ezek is bizonyítják, hogy aránylag csekély áldozattal is milyen hathatós támogatást nyújthatunk a súlyos feladatokkal küzdő magyar földnek. Igen nagy hiba lenne tehát, ha a telepítés és földreform kapcsán ezekről elfelejtkeznénk és anélkül, hogy ezek egyidejű és párhuzamos megvalósításáról gondoskodnánk, az egyiket a másik nélkül engednénk a realizálás stádiumába jutni. Kétségtelen, hogy a XX. századbeli Magyarország számára a legfontosabb és legéletbevágóbb feladat a magyar tömeget, de különösen az állami élet szempontjából annyira értékes paraszti erő megszervezése, azonban minden reform terén csak fokozatosan haladhatunk, mert nem engedhetjük meg magunknak azt a

¹ Dr. Lovag Fehrentheil G. László: Az utolsó negyedszázad tagosításának tanulmányai. (Mezőgazdasági Közöny, VIII. évf. 21—26. 1.)

² Dr. Tátray István: A magyar földbirtokpolitika feladatai. (Magyar Kultúra XXIII. évf. 252. 1.)

luxust, hogy eme kérdések esetleges elszűrése vagy kellőleg elő nem készített megoldása miatt, külkereskedelmi mérlegünk szenvedjen hátrányt. Nem helytálló és nem reális tehát az, ha hazai viszonyainkat az utódállamok földbirtokpolitikájával akarjuk összehasonlítani, mint ahogy azt nemrégiben egyik folyóiratunk tette. Hiszen ezek a reformok mezőgazdaságilag konjunkturális időkben történtek, idegen és „ellenséges“ nemzetiségek ellen irányultak és céljuk — főleg Erdélyben — a történelmi magyar közép- és felsőosztály tönkretétele volt. Ezzel szemben jelenleg súlyos értékesítési válsággal küzd az egész mezőgazdaság, szegénységünk miatt mintegy másfél évtizedre szólóan nem mondhatunk le mezőgazdasági kivitelünkről, ahogy az az utódállamokban történt, nincsenek „ellenséges“ nemzetiségeink vagy osztályaink, akiknek tönkretétele nálunk nemzeti cél lehetne, mert a kisajátított földek fejében nyújtandó kárpótlást is valamilyen formában ismét nemzeti vagyonná és termelőképes magyar tőkévé kell tennünk. Vagyis a magyar mezőgazdasági válságot legyőzni és földbirtokpolitikánk helyes irányát csak akkor tudjuk feltalálni, ha a korral haladva számolunk századunk politikai célkitűzéseivel, de reális szemléletünket megőrizve azzal is, hogy a rendelkezésünkre álló csekély erők miatt feladatainkban sorrendet kell teremteni, mert kísérletekre nincs időnk és pénzünk, reformok nélkül pedig verseny- és életkép telenné válik a magyarság.

PONGRÁCZ KÁLMAN

II. A TISZÁNTÚL POLITIKAI ARCA

AMÚLT BENNE ÉL a jelenben s valamely vidék politikai természetrajzát is csak úgy lehet felvázolni, ha figyelembe vesszük annak történelmi eseményeit és gazdasági fejlődését. Ez alól a szabály alól a magyar Tiszántúl sem kivétel. Hiszen ez a vidék, amely a tatárdúlásban és a másfélszázadig tartó török hódítás ideje alatt ősi magyar kultúráját és gazdagságát elvesztette, mely négyszáz éven át harcolt — igen súlyos erkölcsi, anyagi és emberáldozatok árán — a magyar függetlenségi gondolat sikeréért, annyiszor tönkrement és kezdte újra és ismételten teljesen élőiról életét, hogy sok tekintetben törvényszerűen kellett úgy kulturális, mint gazdasági tekintetben háttérbe szorulnia más, szerencsésebb sorsú és fekvésű országrészekkel szemben. A történelmi fejlődés normális menetét itt számos esetben szakították meg vagy vetették vissza más népeket megkímélt történelmi események. Falvak százai és városok tűntek el a föld színéről, az Alföld ősi erdősége is elpusztult, miáltal még külsőleg is új arcot öltött e vidék. S ha mindezek dacára a Tiszántúl magyar lakossága újra és újra elég erősnek és életképesnek bizonyult arra, hogy életét új alapokra fektesse, ez természetesen már nem törénthetett meg abban a formában, ahogy azt más — fejlődésükben erőszakos behatások által meg nem zavart — vidékek eszközölhették.

Az értékek hosszú századokig tartó pusztulásában sem kulturális, sem gazdasági, de még csak politikai vonatkozásban sem lehetett folytatni a múltat ott, ahol abbamaradt és meg kellett elégedni ideiglenes vagy primitív megoldások eszközlésével.

A mostoha századok terhét azonban Tiszántúl a kiegyezés után is viselte. A célt tévesztett formában végrehajtott Tiszaszabályozás és ármentesítés révén az Alföld kiszáradása és elszikesedése kezdetét vette, az időjárás úgy ennek, mint az erdők kipusztulásának hatása alatt szélsőségessé vált, ami a mezőgazdasági termelés rentabilitásának fokozatos csökkenésében érezte hatását. A Tiszántúl egyre szegényebb lett s a mindenkori kormányok a helyett, hogy nemzeti szempontból felismerték volna e színmagyar vidék gyarapításának és népi állománya megerősítésének nagy jelentőségét, pártszempontok miatt figyelmen kívül hagyták problémáit és lakosságának érdekeit, miáltal a már úgyszólván elég súlyos gazdasági bajokat még politikaiakkal is tetézték. A 48-as tradíciókhoz hűségesen ragaszkodó Tiszántúl ellenzéki magatartása miatt ekként háttérbe szorult nemzetiségi vidékeinkkel szemben s az állami közmunkák és beruházások következetes elmaradása miatt már ebben — a mezőgazdaságilag felette jó konjunkturális időszakban is — csökkentett mérvben tudta felvenni a gazdasági versenyt többi országrészeinkkel szemben. A mindenkori kormányok felcserélték az okot az okozattal, és nem látták be, hogy ennek a vidéknek szélsőségekre hajlamos vérmérsékletét megtorló szabályokkal megváltoztatni nem lehet, hogy az itt jelentkező elégedetlenségnek pártpolitikai szempontoknál mélyebben fekvő okai vannak, s minden ellenzéki megmozdulásban tulajdonképpen ezek érvényesülnek és törnek utat maguknak — néha öntudatlanul is — az ellenzéki pártpolitika jogcímén. Vagyis eredményes, komoly és politikai kihatásai-ban is jelentős változást e vidéken a múltban éppen úgy, mint a jelenben csak akkor lehetett volna elérni, ha a gazdasági és kulturális beruházások és reformok egész sorozatával ajándékozták volna meg ezt a vidéket, hogy a történelmileg mostoha századok csapásait a modern szociálpolitika vívmányaival némiképp feledtessék.

A közjogi szempontok egyoldalú szemléletére beállított és szociális érzék nélkül élő magyar politika és társadalom azonban nem ismerte fel ennek a problémának jelentőségét. Ezért érte meglepetés-szerűen a múlt század kilencvenes éveinek elején a Békés, Csanád és Csongrád megyékben nyílt kirobbanáshoz is vezetett agrár-szocialista megmozdulás. Pillanatnyilag ugyan mégis felfigyelt az ország. Miniszterek nyilatkoztak, az országgyűlésen interpellációk hangzottak el, Gaál Jenő az Akadémia felszólítására megírta a magyar agrár-szocialista irányú munkásmozgalmak történetét s az OMGE 1894 június 20-án tartott igazgató-választmányi ülésén akkori ügyvezető titkárat, Rubinek Gyulát bízta meg azzal, hogy a helyszínen eszközölt tanulmányút után terjessze elő a probléma megoldása tekintetében legcélravezetőbbnek tartott javaslatait. Ezek egy cikksorozatban a Köztelek-ben napvilágot is láttak, de később Rubinek némi átdolgozással kötetbe gyűjtve is kiadta őket. Ennek bevezetésében ekként jellemezte az akkori helyzetet:

„Aki a fáradságot s időt nem kíméli, érdekes megfigyeléseket szerzhet az Alföld szívében. Bizonyos nyomott hangulat uralkodik a kedélyeken, mely gyaníttatni engedi, hogy az egyik fél tart valamitől, a másik meg remél valamit... a munkásmozgalomnak az erőszakoskodásig való fejlődésében nagy része volt (azonban) a közigazgatási közegek tapintatlanságának és tájékozatlanságának (is), mert a mozgalom 1891-ben tulajdonképpen nem volt még a kitörésre érett... Az orosz-házi, békéscsabai és battonyai munkáslázadásokat... követte a hódmezővásárhelyi, ahol még határozottabban konstatálható, hogy a kitörést a hatóság nem indokolt erőszakoskodása idézte elő. A törvény szigora lehűtőleg hatott a felizgult kedélyekre, de vajmi nagyot csalódnék az, aki a helyzet nyugalmból a viszonyok javultára következtetne... sőt, csak súlyosbítja a helyzetet a múlt év silány termése ... nem lehet és nem szabad kicsinyelnünk a jelenségeket. A munkások ezrei egy olyan nagyhatalom, mellyel a mai társadalomnak és az államnak számolnia kell, még pedig vele és nem ellene. Az Alföld termékeny vidékét nagy parasztvárosok népesítik, melyekben a parasztszocializmus lábra-kapasztásán nincs ami ellensúlyozza, mert nincs meg az intelligens középosztály ... Az Alföldön csak nagybirtokos, hivatalnok és paraszt van... Egyfelől a legterméketlenebb parasztkonzervativizmus a birtokos osztály részén, másfelől a szociális és kommunisztikus eszmékkel telített munkásproletárok. Mindkettő veszedelmes... (mert) az első nem áldozatkész és improduktív, a másik mert a mai társadalmi rendnek ellensége ... gyenge vigasz, hogy az elégedetlen munkáselem egyáltalában nincs tisztában sem a szocialisztikus, sem a kommunisztikus eszmékkel, annyi azonban tény, hogy a helyzet tarthatatlanságát valamennyien érzik, mert érezniök kell, s ez az, ami az Összetartás leghatalmasabb rugója ... Az alföldi szociális mozgalom ... elsősorban agrárkérdés, mert a bajok kútforrása a kenyér... Az agrárszociális mozgalom egy másodlagos tünet, s eredendő oka a mezőgazdaság súlyos helyzete, mely egyaránt nyomja a gazdát és a munkást... Téves azonban azt hinni, hogy ez tisztán helyi kérdés, az Alföld speciális baja, mert igaz ugyan, hogy helyi viszonyokban rejlik a baj csirája, de azért az alföldi agrárszociális munkásmozgalmak az egész ország nyugalját és társadalmát veszélyeztetik, s így kötelessége nemcsak a törvényhozásnak, hanem az egész társadalomnak, hogy foglalkozzék a kérdéssel.“¹

Rubineket a későbbi események igazolták is. A három említett vármegyén kívül — ahol a nagybirtok kiterjedése még jelentős — a mozgalom átcsapott a Hajdúságra is és Debrecen város közigazgatási bizottsága 1894. évi egyik jelentésében már felpanaszolja a földművelésügyi kormányzatnak, hogy: „A mezőgazdasági munkáskérdés s különösen az agrárszocializmus hullámverései ide, Debrecenbe is elhátottak már. Hihetőleg — mondja a jelentés — a környékről jövő földmunkások, téglavetőök terjesztik a maszlagot, mely dúsan burjánzik.“ Pedig ezidőben — a Monarchia vámfalain belül — még korlátlan értékesítési lehetőségek előnyeit élvezte a magyar gazda, a Tiszántúl és a Hajdúság legjobb városi piacait nem metszette le a trianoni határ és az ipar felszívó képessége is aránytalanul jobb volt a mainál. S ha mindezek dacára a tömegelégedetlenségnek már ily komoly, a politikai életre is kiható tünetei jelentkeztek, könnyen kiszámítható, hogy a Monarchia összeomlása és az új államhatárok megvonása által ezek a nehézségek ma mily mértékben fokozódtak. A mai, mezőgazdaságilag annyira dekonjunkturális időben, eladósodottsága miatt a kiszegdaréteg is közelebb került a mezőgazdasági és ipari munkásréteg életszínvonalához és felfogásához, ma már megszűnt a belső vándorlás lehetősége is és az autarkias európai gazdaság-

¹ Rubinek Gyula: Parasztszocializmus, Budapest, 1895. Pátria kiad. 5—9. 1.

politika folytán előállott piacnélküliség a hitelpolitikai felépítést sokban nélkülöző 1920-as földreform vívmányait is agyonsújtotta. A húszas évek közepéig tartó konjunkturális időszak elmúltával e terület fokozatosan szegényedett, lakosainak elégedetlensége nőtt és amikor végül a magyar-cseh vámháború kitörése után tulajdonképpen teljesen piac nélkül maradt és helyzetének javítását a mindenkori kormányoknál — felfogása szerint — hiába sürgette, lélekben elfordult a polgári politikai pártoktól és új orientáció kiépítéséhez látott.

Ha az országgyűlési választások mandátumeloszlásától eltekinünk és csupán a leadott szavazatok nyers számát tekintjük, úgy statisztikailag is kimutatható ez a hangulatváltozás. 1927 és 1934 között — mikor még ismeretlen Magyarországon a nemzeti szocialista ideológia — a Tiszántúl vidékein erős visszhangra talál minden ellenzéki megmozdulás. Békés, Csanád és Csongrád vármegyében — ahol talán legnagyobb az agrár proletár réteg — a Szociáldemokrata —, valamint az ugyancsak erősen radikális elveket valló Földműves- és Munkáspárt toboroz és talál híveket, Szabolcs megye északi részén, a megmaradt Ungban és Beregben, valamint Bihar megye szegény, de a nemzeti gondolat mellett mégis hűségesen kitartó vidékein a Nemzeti Radikális Párt, Hajdú, Szabolcs és Szatmár megyék kiscgazda rétegeiben és nemesi-paraszt falvaiban a Független Kiscgazdapárt talál átmeneti elterjedésre. Achim András varázsának a baloldali, Nagyatádi Szabó István és Gaál Gaszton személyi hitelének a jobboldali nemzeti oldalon azonban nem akad örököse s pár évi tétovázás után a közhangulat ezektől a pártoktól is kezd elfordulni. A Tiszántúl és a Hajdúság politikai életében ekkor bizonyos légüres tér keletkezik és irányítás vagy tájékozódás nélkül maradnak azok a rétegek és tömegek, amelyek a mindenkori kormánypártokba bármi okból is beszervezhetők nem voltak. A nemzeti szocializmus fellépése és megjelenése erről a holtpontról mozdította tovább a tömegeket, mert az erős jobboldali és antiszemita akció jelentős baloldali reakciót vált ki s ettől kezdve Tiszántúl újra megindul egy szelekciós folyamat a politikai életben, mely eddigi eredményeiben és kihatásaiban a szélsőséges, jobb- és baloldali pártoknak látszik kedvezni. A habozók és ingadozók nyílt színvállásra kényszerülnek és a szavazó polgárok — vallásuk, társadalmi és vagyoni helyzetük, valamint világszemléleti, politikai és műveltségi szintjük vagy beállítottságuknak megfelelően — egyre nagyobb tömegben tolnak eme extrém pártok hívei közé vagy irányítása alá.

E tekintetben elsőnek Debrecen hívta fel magára az ország figyelmét. Az utolsó országgyűlési választások alkalmával a polgári ellenzéki pártok teljesen felmorzsolódtak és a kormánypárt mellett — majdnem teljesen azonos számmal — a helyi szociáldemokrata és nemzeti szocialista párt nyomult fel második, illetve harmadik legnagyobb alakulatként. Pedig a nemzeti szocialista szavazatok ekkor még megoszlottak a „nyilas“ és „kaszáskeresztes“ pártok között dacára annak, hogy az utóbbi csoport bizonyos törvényes kellékek hiányában a tényleges és hivatalos választáson nem indulhatott. A nagyobb szervezethez, több intelligens ember munkájával és

anyagilag is sokkal kiépítettebb keretek között mozgó „nyilas“-csoport azonban azóta is fokozatosan tör előre és a tanyavilág valamint faluvidék beszerzése által máris jelentős eredményekhez jutott. A párt-szervezés munkája felöleli az agrár és ipari proletáriátust, a kisgazdaréteget, sőt a nehéz gondokkal küzdő alföldi módosabb paraszt-civis birtokosok körét is. Gyors elterjedésre tett szert az ifjúmunkások és főiskolai hallgatók között, de népszerű a leventék, cserkészek sőt középiskolai diákság körében is, mert a tervszerű „felvilágosító“ munka ezeket is számon tartja s részint népszerű nyomtatványaikkal és kiadványaikkal, részint a párt olvasótermének eme fiatal rétegek számára való megnyitása által sokakat vonzott körükből eddig is hatalmába. Az integrális antiszemitizmus hangoztatásával és az intranzigensnek látszó ellenzékiesség kidomborításával azonban a párt népszerű tudott lenni olyan rétegekben is, amelyek eddig éppen társadalmi előítéletből zárkóztak el a jórészt polgári származású vezetők irányítása alatt álló politikai mozgalmaktól s így nemzeti szocialista állásfoglalásuk sokkal inkább negatívum és meddő szembehelyezkedés a jelenlegi rendszerrel szemben, mint komoly meggyőződés vagy értékes segíteniakarás. A mozgalom elterjedésére és népszerűvé válására azonban mi sem jellemzőbb, mint az a tény, hogy hullámai ma már átsaptak a megye határain is és Szabolcs megyében is elindultak hódító körútjukra. A párt tavasszal tartott debreceni „sereg-szemlén“ a „Vezér“ üdvözlésére és beszámolójára százával és ezrével érkeztek gyalogosan, székéről, vonaton a máskülönben bizony elég nehezen megmozdítható hajdúsági és nyírségi magyarok. De szembetűnő volt a párt szervező munkájának sikere a II. Debreceni Diétán is, ahol a legkészségesebb és leginkább begyakorolt vitatkozók a pártból kerültek ki és radikális, gyakran elég primitív szempontjaikkal mély hatást gyakoroltak a kritikai szempontok mellőzésére hajlamos ifjúságra.

Ezekután azonban szinte önkéntelenül merül fel az a kérdés, hogy vajjon mi okozta a nemzeti szocialista gondolat gyors elterjedését e vidéken? A német szellemi és politikai mozgalmaknak Magyarországra minden időben gyakorolt erős hatását leszámítva a mozgalom sikerét főleg arra lehet visszavezetni, hogy lélektanilag és politikailag alkalmas pillanatot választott a párt arra, hogy akcióját megindítsa. Az agrárválság két évvel ezelőtt kulminált s körülbelül erre az időre esik az az időpont is, amikor jelenlegi ellenzéki pártjaink előregedésének tünetei kétséget kizáróan előtűntek. De eme negatív okokon kívül pozitív elemek után is kell kutatnunk és a párt rövid idő alatt igen nagy népszerűségre emelkedett programjában kell keresni azokat a szellemi és politikai elemeket, amelyek elősegítették és megvalósuláshoz segítették ezt a még a párt részéről sem várt gyors sikert.

A párt egyik szellemi és mozgalmi irányítója Debrecenben több alkalommal beszélt a nemzeti szocializmus célkitűzéseiről s ennek kapcsán állásfoglalásukat és programjukat a következőkben körvonalazta:

„A magyar nemzeti szocializmus a magyar ifjúság jajkiáltása...

a világtörténelem legcsodálatosabb eszmeáramlata... Küzdelem a

nemzetközi zsidóság» az élődsi nagytőke és a marxista mételty ellen. Szent szabadságharc a dolgozó milliók felszabadításáért! Megtisztítása a társadalomnak a munkások verejtékén meghízott kapitalista parazitáktól. A nemzeti szocializmus a munka szeretete és megbecsülése, a dolgozók mindennapi kenyerének biztosítása, az élet küzdelmes harcában elesettek gyámolítása, a nemzet minden egyes dolgozó fiának egymás iránti testvéri szeretete és megbecsülése, a hit, a haza, a család védelme és megerősítése.“ E kevés konkrétumot tartalmazó és a többi jobboldali magyar politikai párt részéről is elég sok esetben hangoztatott programot a párt akként akarja megvalósítani, hogy általános és gyorsan megvalósított földreformot ígér, követeli a zsidó birtokok kártalanítás nélküli kisajátítását, követeli „a termelés, az anyagbeszerzés, az értékesítés és a hitel szocialista berendezésének“ felépítését, a „gazdaadóságok kérdését a kamathátralék teljes törlesztésével és a fennálló tőketartozás ötvenszázalékos leírásával oldja meg ... úgy, hogy a fennmaradó adósságot hosszúlejáratú, törlesztéses kölcsönné alakítja át“. ígéri a kartell-törvény radikális reformját, eltörli „a legszegényebb dolgozó rétegeket aránytalanul sújtó közvetett adók valamennyiét“, de ugyanakkor gondoskodik egyenes adóknál a progresszív adókulcs alkalmazásáról, mert „az adómentes létminimum ... megállapításánál... nem az állampénzügyi szempontok lesznek az irányadók, hanem a dolgozó milliók szociális és nemzetgazdasági érdekei.“ Végül követeli a nagyvállalatok nacionalizálását, hiszen „úgy a nemzetközi nagytőke, mint a szociáldemokrata-kommunista népbolondítás a zsidóság világhuralmi törekvését szolgálja“.¹

Ez a részint önmagának ellentmondó, részint a magyar gazdasági élet teherbíróképességét annyira nem ismerő program azonban önmagában mégis kevés lett volna arra, hogy a mozgalom gyors elterjedésének magyarázatát adja. Hiszen bármennyit ígért is, ezek a jelzőszavak a magyar választó polgár számára nem mondtak sok újat, hiszen a huszas évek fajvédő politikája hasonló elemekből épült fel. Ami új volt és ami hódított, az az új politikai „modor“ és „stílus“ volt, a párt határozottsága és mozgalmi radikalizmusa. De hódított az elmélet azért is, mert felismerte, hogy itt minden sikerre számító mozgalomnak elsősorban és mindenekfelett gazdasági és szociális tartalommal kell jelentkeznie s minden szétválasztani alkalmas — közjogi, vallási, osztály — szempontot ki kell kapcsolnia. A nemzeti szocialista program ezért kizárólag csak gazdasági program s bár — taktikai szempontból — szót emel a választások tisztasága tekintetében, azonban magát a titkos választójog gondolata mellett elvileg érthetően le nem köti, nincs programja alkotmánypolitikában, külpolitikában, pénzügy-politikai téren s általában minden olyan kérdésben elkerüli a szintvállást, amelynek kapcsán szembenálló nézetek viaskodnak, vagy amelyek nagyobb látókört vagy szaktudást feltételeznek. De a szorosan vett gazdasági és szociálpolitikában is a párt általános szólalásokon felül részletekbe nem bocsátkozik, s ha tudjuk is állásfoglalását a földreform vagy adókérdésben, programja ismeretlen abban a tekintetben, hogy ezek végrehajtása után az állam gazdasági és pénzügyi rendjét mily elvek és rendszer alapján akarja megszervezni és működésben tartani, gazdaságpolitikájának milyen pozitív elképzelései vannak, és az eddig e téren hangoztatott negatívumokon felül hol és milyen irányban keresi államkoncepciójának körvonalait?

¹A nemzeti szocializmus országútján (Hét beszéd. Magyar Nemzeti Szocialista Könyvtár 5. szám, 15., 65., 43—52. 1.)

A pártprogramul eme határozatlansága és körvonal nélkülsége a mozgalom egyik legnagyobb előnye és hibája. Előnye, mert pillanatnyilag és köznyelven szólva „minden belefér.. s a németországi párt sikereit is a saját programja igazolásának tüntetheti fel, de egyúttal hibája is, mert jelentősebb elterjedés esetén, de különösen az esetben, ha a mozgalom több képviselőjét juttathatja be a parlamentbe, az aktuális kérdésekkel kapcsolatban szükségessé váló állásfoglalás kapcsán a párt program nélkülsége és éppen ebből eredően tanácstalansága hamar napfényre kerülhet. Ez azonban még a távolabbi jövő problémája s jelenleg — határozott és pontosan körvonalazott program hiányában — a tiszántúli nemzeti szocializmus célját, társadalom- és államszemléletét, valamint gazdaságpolitikai elgondolásait a párt kebelébe szervezett párttagok átlagos felfogása folytán — s egy mozgalom szempontjából talán ez a fontosabb — a következőkben körvonalazhatjuk:

A nemzeti szocializmus célja a magyar nemzet és faj minden irányú szupremáciájának kiépítése. Ennek legfőbb akadályá gazdaságpolitikai téren a zsidóság, külpolitikai téren pedig az ugyancsak zsidó vezetés alatt álló liberális-szabadkőműves-zsidó nagytőke és a magántulajdoni rend ellen törő szintén zsidó vezetés alatt álló szociáldemokrácia és kommunizmus. A baj megoldásának egyetlen kulcsa tehát a zsidókérdés. Hogy ezt meg lehet oldani, azt megmutatta Hitler, tehát a németbarátságot nekünk mindennekfelett ápolni kell. De ápolni kell azért is, mert Hitler ellensége a Habsburgoknak, tehát megakadályozza, hogy a régi „svarc-gelb“ világ visszajöjjön. Az osztrák csatlakozást megakadályozni nem lehet, tehát a németekkel baráti politikát kell folytatni, mert a jövő az övék és ha még be is akarnának minket kebelezni, ez ellen sem tehetünk semmit. A kisantanttal vagy Ausztriával azonban nem barátkozhatunk, mert ezzel függetlenségünket veszélyeztetjük. Ha mégis el kell bukni a fajok versenyében, úgy még a német impérium lenne a legkellemesebb, mert Hitler végérvényesen meg szabadítana minket a zsidóságtól.

Ez a számos ellentmondással telített és minden magyar nemzeti vonást vagy politikai érdeket szem elől tévesztő elmélet — melyet e sorok írója számára egy előkelő származású, állami tisztviselő formulázott meg ekként, ki lelkes híve a mozgalomnak s felfogása több vonatkozásban tipikusnak tekinthető — természetesen nem „hivatalos“ álláspont és a párt részéről kinyilvánítva sohasem lett, de a mozgalom feltétlen és minden kritika nélküli nagynémet csodálata és külpolitikai téren tapasztalható makacs hallgatósága mégis oda vezetett, hogy ez a szemlélet a nemzeti szocialista pártban úgy a proletár, mint polgári tagok között általánossá tudott válni. Érdekes tanúbizonyságát adta ennek a Debreceni Diéta is. Mikor az egyik előadó a „Mein Kampf. .-ből vett szószerinti idézetekkel hívta fel a hallgatóság figyelmét arra, hogy a német nemzeti szocializmus külpolitikai koncepciója alkalmas arra, hogy a magyarság dunavölgyi érdekeit egyik vagy másik ponton előbb-utóbb keresztesse, az egyik minden vitában résztvevő nemzeti szocialista joghallgató azzal érvelt az előadó állításai ellen, hogy a „Mein Kampf“ nem adja vissza híven a nemzeti szocializmus programját, mert W. Steed angol publicista is megírta egyik könyvében, hogy Hitler magyarbarát. Vagyis a magyar nemzeti szocializmus ma már magának Hitler könyvének sem hisz akkor, ha ez érzelmileg kellemet-

len a pártnak, s jellemző módon a pártban honoló khaoszra, bátran érvel Wickham Steednek, a fizetett románbarát publicistának, a magyarság halálos ellenségének szavaival. De e szemlélet veszélye még abban is jelentkezik, hogy az antiszemitizmusnak szinte egyetlen és teljes programúiként való vallása által a politikai gondolkozást primitívvé teszi, szellemileg pallérozatlan vezetőket juttat közéleti szerephez, gazdaságpolitikailag sok esetben megvalósíthatatlan elveket hirdet, mert elfelejti, hogy a pénzstabilitás és költségvetési egyensúly a dolgozó milliiónak is „szociális és nemzetgazdasági“ érdeke, — a programú nincs tekintettel nemzeti múltunkra, nincs koncepciója dunavölgyi és európai vonatkozásban és a német mozgalom szolgálai lemásolásával éppen úgy idegen elemeket hoz a magyar politikába, mint ahogy azt az általa annyira lenézett múlt századi liberalizmus tette. De veszélyes a mozgalom világnézeti és valláserkölcsei vonatkozásban is, mert akaratlanul is szálláscsinálójává válik a vallásilag amúgy is gyakorta közönyös tiszántúli ember lelkében az újpogány mozgalmak megindításának. A Tiszántúl, ahol számos község van olyan, ahol a lelkipásztorok állítása szerint hónapokig nem lehet tíz embert a templomban megtalálni, ahol büntetőjogi krónikánkban éppen az utóbbi években láthattuk egész falvak és vidékek morális eltévelyedésének szomorú példáját — mindenképpen káros és kockázatos a keresztény egyházak pozitív hitéleti munkáját a pogány magyar mithológia feltámasztásának kísérletével, vagy e gondolatnak szimpatikussá tétele által megzavarni. Pedig, hogy ez a veszély virulens, azt mutatja máris számos pogány és szektárius példa, de mindez tudattalanul eddig is benne rejtett a tiszántúli tömegek gondolkozásában, amint arra már egyik jeles tollú protestáns lelkipásztor tudósunk és írónk is rámutatott.¹

Pedig ha közelebről nézzük azt a szemléletet, amely a nemzeti szocialista szervezkedés folytán ma Tiszántúl általánossá lett, benne eltorzított formában könnyen feltalálhatjuk a magyar politika tradicionális szempontjait. E vidék Kossuth hatása alatt, ma is intranszigenz képviselője a függetlenségi gondolatnak, tehát — miután ez négyszáz éven át a Habsburgok elleni küzdelmet jelentette — ma is osztrák-ellenes, ezért is Anschluss-párti és ezért nagynémet barát. Benne él a magyarság dunavölgyi vezérszerepének vágya és ezért veti el az osztrák vagy kisantant kapcsolatot, de ugyanakkor a nagynémet terjeszkedéssel kapcsolatban nem érzi szükségét a védekezésnek. Vallási életében — ugyancsak nemzeti tradíciók hatása alatt — különösen egyes protestáns vidékeken erősen „egyházias“, de elmélyedő vallásosságra nincs fantáziája és hajlama, „józan“ marad itt is, tehát a kereszténység mai negatív formulájában — az antiszemitizmusban — világnézetileg is kellőképpen és hamarabb kielégül. Elpusztított és történelmi emlékek nélkül maradt földjén ázsiai származásának emlékét őrzi méltóságos konzervatívizmusában, de tulajdonképpen mégis tradíciók nélkül él, a múlt szépsége és nagysága iránt különösebb érzékkel nem bír, tehát vagy megmozdíthatatlan vagy ha egyszer a „holtpontról“ elmozdul, könnyen ragadhatja magát szélsőségekre.

¹ Fülep Lajos: Nemzeti öncélúság. (Válasz, I. évf. 20. és 21. o.)

Ha azonban akár a nemzeti szocialista mozgalomnak tiszántúli, akár a szociáldemokrata terjeszkedésnek újabb hajdúsági térhódításának alapokát kutatjuk, úgy ma is helyt állónak kell találnunk Rubinek Gyula közel félévszázad előtt tett megállapítását, hogy itt „elsősorban (minden) agrár kérdés, mert a bajok kútforrása a kenyér“. Rubinek régi helyzetképe ma is aktuális: A Tiszántúl „nyomott hangulat uralkodik!”, hatóságaink és intelligenciánk nincs kellőképpen tájékoztatva, a termékek ma is rosszak s ha mégis jók, — s ez már novum — értékesíthetetlenek, a nép sem a szociáldemokrácia sem a nemzeti szocializmus eredeti tanításával nincs tisztában, a helyzet a tömegek számára lassan „tarthatatlanná.. kezd válni és éppen ezért az alföldi és tiszántúli helyzet ma is „országos.. ügy, amellyel nemcsak „a törvényhozásnak, hanem az egész társadalomnak.. is kötelessége foglalkozni.

Rubinek az OMGE-hez benyújtott javaslatában annak idején a következő intézkedések megtételét javasolta: a társadalmi rend elleni izgatást szigorúan büntetni kell, a munkahiány enyhítése céljából a belterjes gazdálkodást elő kell mozdítani, az Alföldet öntözőcsatormákkal kell áthálózni, a mezőgazdasági hitelt meg kell szervezni, a közterheket le kell szállítani, az értékesítés előmozdítására közraktárak építendőek és új utak, valamint vasutak kiépítése szükséges, a nagyipar decentralizálendő, a háziipar felkarolandó, a mezőgazdasági szakoktatás kiépítendő, a birtokmegosztást arányosítani kell, nagybirtokon a farmrendszer meghonosítendő, közlegelők létesítendőek, helyi telepítéseket kell eszközölni, a csőd és végrehajtási törvény módosítendő, a munkásügy, beteg- és balesetbiztosítás a mezőgazdaságban is kiépítendő s végül haladéktalanul meg kell alkotni a bérleti jogot szabályozó törvényt,¹ ami mai napig nem történt meg.

Ha ezeket a javaslatokat a Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara által szükségesnek ítélt reformokkal összehasonlítjuk, úgy feltűnő nagy hasonlóságot találunk köztük.. Ami új a Kamara javaslataiban, az az új idők szülte változások helyes felismerése. Ez a hasonlóság azonban azt mutatja, hogy az Alföld és Tiszántúl alapos ismerői előtt ma is szabály az az igazság, hogy itt minden politikai mozgalom tulajdonképpen csak „másodlagos“ tünet, valami »jobb.. bizonytalan keresése s minden radikális vagy szélsőséges mozgalom „eredendő oka a mezőgazdaság súlyos helyzete, mely egyaránt nyomja a gazdát és a munkást... Ha ezeket az okokat megszüntetjük és e vidék kulturális színvonalát emeljük, a Tiszántúl népét is vissza lehet vezetni legjobb önmagához és azokhoz a magyar tradíciókhoz, amelyek annyira és oly távol állnak a jelenleg követett jobb- és baloldali szélsőséges és idegen szellemű mozgalmak szellemétől. A két javaslat hasonlósága azonban azt is mutatja, hogy közel félévszázad alatt mennyire elfelejtkeztünk erről a problémáról és milyen végzetesen keveset tettünk ennek a jobb sorsra érdemes, munkás és alapjában véve igen értékes tiszántúli magyar paraszti népnek megmentése és felemelése érdekében.

DRASKÓCZY ANTAL

¹ L. Rubinek i. m. 68. és 69. o.

² L. jelen számunk cikkét Pongrácz Kálmán tollából.

A KASZÉSKERESZT-MOZGALOM

MÁJUS ELEJÉN hozták a napilapok azt a hírt, hogy az ország egyes részeiben, de különösen a Tiszántúl forradalmi szervezkedés folyik és az agrártársadalom legszegényebb rétege fel akar vonulni Budapestre a hatalom megdöntésére. A legtöbb újság operett-históriának állította be az egészet és senki sem tulajdonított komolyabb jelentőséget a mozgalomnak. És joggal is! A kaszáskeresztesek vezére, egy meglehetősen exaltált és nagyzási hóborthoz közeli demagóg, a Teleki-téren vásárolt régi tisztí uniformisokba akarta bujtatni legbensőbb híveit, hogy azok, mint a néphadsereg „kinevezett tábornokai“ hozzák fel toprongyos seregét a fővárosba. A sereg jórésze szintén tisztesekből állott és közlegényről nem igen hallottunk. Pedig voltak azok is — nagyon sokan. Amikor a belügyminiszter betiltotta a szervezkedést és a kaszáskereszteseket törvényszék elé állították, bontakozott ki valójában az egész mozgalom elszomorító képe. A június 15-én megkezdődő békési monstre-tárgyaláson az alföldi szegénység olyan alakatlan tömege vonult föl, hogy érhető, ha a lapok nem hoztak róluk fényképeket. Száztizenhárom nincstelen paraszt ült a vádlottak padján és fakó szemükben fáradtan lángolt valami vágy-féle egy emberibb élet után, amit ők darabos megfogalmazással „eszmének“ neveztek...

KÉT ÉVVEL ezelőtt találkoztam először kaszáskeresztesekkel az egyik alföldi nagy uradalomban. Idénymunkások voltak és nagyon szegények. Mindegyikük karján (karszalagon) ott volt a jelvény: piros körben, zöld alapon keresztbefektetett két kasza, középen halálfej. Láthatólag büszkén hordták és valami megfoghatatlan tűz lobogott a szemükben. Az eszméért küzdünk — mondták, de hogy mi volt az az eszme, határozottan nem tudták megmondani. Gyűlöltek az urakat és a — kommunistákat. Éppen cséplünk a gazdaságban és a major szélén két cséplőgép állt egymás mellett. Az egyiknél kommunista érzelmű mezőgazdasági munkások, a másikonál kaszáskeresztesek dolgoztak. Az összetűzések napirenden voltak. A legkisebb ok elég volt arra, hogy pillanatok alatt levonuljanak az asztagról, kazalról, etetőállásból és egymásnak menjenek. Valósággal csatarendbe sorakoztak a gép mellett és mint szabályos hadsereg indultak egymás ellen. És mindez az „eszméért“!

Amikor az öregeket kérdeztem, a vállukat vonogatták. Mögöttük örökös küzdelemben eltelt, gondterhes élet volt, amelyik megtanította

őket arra, hogy ne várjanak semmit a jövőtől. A mindennapi szárazkenyérért harcoltak és sorsuk minden nap egyre reménytelenebb lett. Keserű érzéssel gondoltak vissza szolgálóéletük minden mozzanatára és egyet mindnyájan tudtak: jó nem volt, jobb nem lehet! Bölcsek voltak és a bölcsek megértő tekintetével követték a fiatalok munkáját. Ezek másként gondolták az életet. Bennük minden nap újból és újból föllázadt a múlt: az apák szenvedése és az örökös nyomorúság. Nekik jobb jövő kellett, ők nem tudtak, nem akartak belenyugodni sorsuk mostohaságába. Hányszor föltárták előttem őszintén benső világuk minden emberi vágyát. Talán a fiatalság demokratikus érzése, vagy más körülmény közrejátszása folytán bizalommal lettek hozzám és hosszú beszélgetések során alakult ki előttem egy elhagyott néposztály menekülése a realitások világából a kaszárskereszt misztikus homályba burkolt, ködös eszmevilágába.

A mozgalom abban az időben kezdett terjedni. Az egész Tiszántúl megindult a szervezkedés. A vezér személye nem volt fontos. Zavarosan megfogalmazott tervei egy elnyomott néposztály politikai iskolázatlanságával találkozott és a siker nem maradhatott el. Az ország 4.5 milliónyi agrárlakosságából 3.5 millió az agrárproletár. Ennek a hallatlan nagy agrárproletariátusnak tekintélyes része az Alföldön zsúfolódott össze. Nyomorúságos helyzetükről már annyi ismertetés látott napvilágot, hogy állapotuk emlegetése közhely nélkül nem lehetséges. Mégis ennek a néprétegnek a megmentéséért ezideig nem történt kielégítő intézkedés és most azon az úton vannak, hogy olyan mélyre süllyedjenek, ahonnan többé nincs felemelkedés. A háború utáni egyre mélyülő válság ezt a réteget kezdte ki a legjobban és a sorsuk valósággal kétségbeejtő. Bizonytalan érzéssel hányódnak az életben és lassan kivész belőlük minden emberi öntudat. Teljes nihilizmusba zuhannak és nem törődnek semmivel. Lumpenproletárok lesznek, a legveszedelmesebb elem, akiken a római *kenyeret és cirkuszt* hangulat kezd úrrá lenni. Mi, akik aggódó figyelemmel kísérjük az agrártársadalom és különösen a nincstelenek életét, számtalanszor rámutattunk arra, hogy a vége — a helytelen magyar gazdasági és birtokpolitikai viszonyok következtében — csak ez lehet. A nyomorúságból próbálnak menekülni és ezt többféleképpen érhetik el: nihilizmusba zuhannak, vallási szektákat alapítanak és homályos, ködös politikai célkitűzések és „eszmék“ harcosai lesznek.

A háború előtti agrárszocialista szervezkedés a háború után nem folytatódott. Nemcsak a hatóságok szigorúbb fellépése miatt, hanem főleg azért, mert az agrárszocialista programok túlkijózanítólag hatottak. A híres nemzetközi szocialista agrár-teoretikusok nehezen tudtak a nagyüzem és a kisüzem között választani. Az ő szemük előtt a kollektív berendezkedésű szocialista állam képe lebegett és a nagybirtok határozottan megfelelőbb is volt számukra, mint a kisbirtok. Csak kevesen méltatták a kisbirtok előnyét és még kevesebben szálltak síkra a mezőgazdasági kisüzemekért. Azt azonban mindnyájan tudták, hogy a széles agrárrétegek felé az ő kollektív elgondolásaikkal nem sokra mennek, s így az elmélet fenntartásával a gyakorlatban földosztást hirdettek. Ezért tudtak a háború előtt

aránylag rövid idő alatt olyan nagy sikereket elérni. A magyar agrárszocialisták taktikai okokból a kisbirtok mellé álltak. Amíg öntudatos mezőgazdasági munkásokkal van dolguk, a földosztás gondolatával célt is lehet érni. De amikor az alsó agrárrétegek annyira lecsúsznak, hogy a világosan, egyszerűen megfogalmazott programok kijózanítólag hatnak, akkor már hiábavaló a küzdelmük. Van az emberi nyomorúságnak egy olyan határa, amelyen túl már szétfoszlik az öntudat és nem fog az agy. Sajnos a magyar mezőgazdasági munkásság elért ehhez a határhoz. Politikai nevelésükkel sem törődtek és most homályosan megfogalmazott eszmék harcosai lesznek.

A kaszáskereszt-mozgalom nem az értelemnek szólt. Menekülési lehetőség volt egy elnyomott néposztály számára. Egy része — amelyik intenzívebb lelki életet él — szektákba menekül. Az Alföldön az utóbbi években gomba-módra szaporodnak a szekták és majdnem minden faluban találkozni „hívők“-kel. „Új próféták“ járják az Alföldet és hirdetik „a teljes evangélium tanításának“ idejét. A legkülönbözőbb neveken szerepelnek: Jehova tanúi, ördögűzők, magtalanok, koplalók, reszketősök, pünkösd-várók stb. A történelmi egyházakat otthagyják, új egyházakat alapítanak és a régi keresztényekhez hasonlóan testvéri közösségben élnek. Vallási téren kiszakadva egyedül indult el a magyar paraszt. Többé nem hallgatnak papjaikra és ki tudja merre vezet az útjuk? A kaszáskereszt-mozgalom politikai szekta. Ez azonban veszedelmesebb a vallási szektánál, mert míg amazok tekintete elfordult e világ dolgairól és minden igyekezetükkel azon vannak, hogy a túlvilági életüket biztosítsák maguknak (e világ úgyse nyújt nekik semmit!), addig a politikai szekta tagjai még ebben a földi életben akarnak jobb sorsot kiharcolni maguknak. A mozgalom vezére — talán — tudatosan hatott rájuk, misztikus oldaláról megfogva a terveket és valami ködös idealizmusba burkolva; a kiegyesített kaszák ököljogát hirdette.

A BÉKÉSI SZÁZTIZENHÁROM vádolt mind úgy vallott, hogy az „eszméért“ készek meghalni és ha a vezér azt parancsolta volna, hogy menjenek a városok ellen, ők meg is indultak volna. A törvényszéki bíró számtalanszor megkérdezte: mit értenek eszme alatt? A felelet sohasem volt világos. Néha fogta csak meg valamelyik vádlott azzal, hogy megváltoztatni a mai rendet, mert ahogy most van, az nem jó. A többiek ilyenkor bólogattak. Más nem is tehetek. Amint ott ültek egymás mellett a vádlottak padján, fölolvadtak a rongyosság és nyomorúság nagy közösségében. Mert abban az egyben, hogy valamennyien leírhatatlan szegények, megegyeztek. Száz közül kilencvennyolcszor hangzott el a bíró kérdésére a felelet, hogy se házuk, se földjük; teljesen vagyontalan mezőgazdasági munkások. Volt olyan, aki a bíró elé nem mert odaállni, amikor szólították, mert csak egy rongyos női pullover volt rajta. Ülve maradt a vádlottak padján, mert úgy valahogy el tudta takarni szégyenletes, nyomorult meztelenségét. De a többiek sem néztek ki különül. Valami elmosódó téli-nyári viseletben voltak. Rongyos nadrág, rossz bekecs vagy ködmön; ing egyikén se. Az alföldi szegénység olyan

seregszemléje volt ez a tárgyalás, amelyik mindennél jobban demonstrálta, hogy emberek már mélyebbre alig süllyedhetnek.

Amint személyi adataikat mondták be, tősgyökeres magyar nevek hangzottak el. Csak a vezetők között akadt idegen nevű. A vezetők lecsúszott vidéki intellektuelek, kisiparosok és kétes egzisztenciák voltak. Ezek a bűnösök, mert ők tudták, hogy mire megy a játék, de őket is elkábította a vezértől kapott címek és rangok gazdag fokozata. De a közlegényeket, a néphadsereget, amelynek a Gyoma és Endrőd közötti Kőrös-ártéren kellett volna gyülekeznie és kikiáltani a népköztársaságot és onnan indulnia Budapestre a mai rend megdöntésére — ártatlanná teszi az a körülmény, hogy az egész magyar intelligencia régóta felelőtlenül magára hagyta őket. Ezt a felfogást fejezte ki az ítélet is, mely ép ezért enyhe volt. Csak a vezetők kaptak egy évig terjedő börtönbüntetést, a vádlottak nagy részét felmentették. Nagy nyomorúságuk miatt nem beszámíthatók.. De ugyanígy, ilyen jelenetek között játszódott le a többi tárgyalás is. A Szeghalom—Dévaványa—Kőrösladány vidékén szervezkedő kaszáskeresztesek sem kaptak szigorú büntetést. A bírák nagyon sok enyhítő körülményt találtak...

NEM VÉLETLEN JÁTÉKA volt a sorsnak, hogy amíg a Tiszántúl folyt a kaszáskeresztesek bűnpörének tárgyalása, addig az Alföld egy másik részén, egy másik formában jelentkező, de lényegében ugyanabból a tényből magyarázható esemény játszódott le, amelyik éppen olyan súlyos következményekkel járhat a magyarság egyetemes szempontjából, mint a kaszáskeresztesek eltévelyedése járt volna, ha idejében meg nem akadályozzák. Péter-Pál napján, június 29-én délután 2 órakor „Szent-Lélektől megszállt“, fehér ruhába öltözött, szektás magyar parasztok vonultak ki Tápiószőlőnél a Tápió partjára és belemerítkeztek a Tápió hullámaiba, mint jelképes sírba, hogy abból „bűneiktől megtisztulva“ jöjjenek ki. Sorba állottak a víz partján és a „vének“ vezetésével végezték a szertartást. Térdeikre ereszkedtek és széttárt karral, — a megfeszített Krisztusra emlékezve — ég felé fordult arccal sokáig imádkoztak hangosan, majd alámerültek a vízben és utána hozsannázva vonultak vissza házaikba, hogy szüntelen imádkozással, énekeléssel várják a világ végének közeledtét, amelyik már szerintük — „a jelekből ítélve“ — nincs messze. A legjobban elterjedt pünkösd-várok szekta tagjai voltak. Ők azt tartják magukról, hogy a Szent-Lélek megszállja őket és ettől kezdve „új nyelveken szólnak“ és „új emberek“ lesznek.

Megdöbbenő volt végignézni egyik istentiszteletüket. Nyomott, alacsony parasztházban folyt a vasárnapesti gyülekezés. A fal mellett falfelé fordulva széttártkarú, térdre ereszkedett magyar parasztok imádkoztak hangosan. Ziháló mellükből komoran szállt fel az ima. Meggyötört, vonagló alakjuk hajladozott a petróleumlámpa imbolygó fényében és a falakra ijesztő árnyakat vetett. A fal mellett térdeplők imáját halkán kísérte a padokban ülők elfojtott nyögése. Ezt a félelmetesen misztikus hangulatot csak az újonnan érkezők „békesség“ köszönése törte meg. Majd amikor együtt volt

az egész társaság, megkezdődött az istentisztelet és a közös ima alatt, amikor mindenki hangosan és mást imádkozott, szinte az örületig fokozódott a szerencsétlenek vallási extázisa. Egymásután csúsztak le a földre és vonagló testtel, szakadozott hangon mondták az imát. Delíriumos tekintetük fölszegeződött az égre és várták, hogy a Szent-Lélek megszállja őket. Amikor késő este kijöttem a megkínzott lelkek komor tornájáról, olyan reménytelen gondolatok szakadtak rám, hogy nem mertem a magyar jövőre gondolni...

FELSZABADULÁS VAGY PUSZTLÁS! Csak ez lehet a magyar parasztság sorsa, és ezt szó szerint kell érteni. Az utóbbi években olyan nagyarányú strukturális eltolódások következtek be agrártársadalmunknál, hogy azok gyorsított ütemben fogják a tragédiát befejezni. Van Magyarországon egy birtokhatár, — országreszenként a közgazdasági viszonyoknak megfelelően változik — amelyik élesen elválasztja két csoportra az agrártársadalmat. Ezen a birtokhatáron felüli kategóriák tulajdonosai aránylag még jól élnek és ezek képezik a parasztság kisebbik részét. A nagyobbik fele olyan körülmények között él, hogy állandóan küzdenie kell az agrárproletársorba való lezúllás ellen. Ők már közel vannak az agrárproletariátushoz és egy félelmetes, kompakt társadalmi osztály van kialakulóban, amelyik magában foglalja a törpebirtokosokat, nincstelen mezőgazdasági munkásokat, uradalmi gazdasági cselédeket és amelyik teljesen felolvad a nyomorúság nagy közösségében.

A parasztság felső rétege útban van, hogy elszakadjon a parasztságtól; megalkuszik helyzetével és mást nem is tehet. Pusztuló réteg ez. Ha szaporodási viszonyait nézzük, megdöbbentő realitásban bontakozik ki egy az egész országra kiterjedő egyke-rendszer. Közlednek a falusi úgynevezett kultúr-középosztályhoz. Elpolgáriasodnak, de ez náluk színtelenséget, szürkéséget, gyökértelenséget jelent. Ennek a rétegnek a pusztulása a falu szempontjából sok tekintetben káros, mert anyagi függetlenségük a falu szellemi és gazdasági életének az irányítására predesztinálta őket. Hivatás-tudatuk hiánya miatt azonban ezt a kötelességüket sohasem teljesítették. Alulról utánpótlást nem kapnak. A parasztságnál az újjgazdagok éppen olyanok, mint minden más társadalmi osztálynál. Számításba egyedül csak a lecsúszott agrárrétegek jöhetnek! Ezeket kell megállítani. Anyagi, szellemi és kulturális téren nevelni és a birtokos kisgazdaosztályba felsegíteni.

A kaszáskereszt-mozgalomnak az a nagy tanulsága, hogy többet nem szabad magára hagyni a széles néprétegeket. Ha nem állítjuk meg azt a veszedelmes csúszási folyamatot, ami most az egész agrárlakosságnál végbe megy, akkor majd egyszer késő lesz minden mentési munkálat. Ha Széchenyi ma élne, így foglalná össze a magyar problémákat: veszélyben az emberi méltóság. És különösen veszélyben van a 3.5 milliónyi agrárproletariátusunknál. Én nem találok ma ennél fontosabb feladatot: visszaemelni őket — bármily áldozatok árán is — az emberi méltóságba.

KOVÁCS IMRE

ORSZÁGSZÉPÍTÉS

AZ ORSZÁG SZÉPSÉGE látszólag csak két tényezőből, természeti szépségekből és építészetből áll. Ha alaposabban vizsgáljuk a kérdést, rájövünk arra, hogy ezen a két tényezőn kívül van még egy harmadik is, amely nem olyan körülhatárolható ugyan, mint az előbbieket, de sokkal lényegesebb azoknál. Éppúgy van ez, mint az otthonok szépségeinél, ahol nemcsak a belső felépítés és a bebútorozás a fontos, hanem van ennél valami fontosabb is, amit kissé fellengzős szóval az otthon lelkének nevezhetnénk. Ez a lélek rendszerint szerény apróságokban búvik meg: bútorok, szőnyegek jelentéktelennek látszó elhelyezési különbségében, virág, kép vagy szobor helyének megválasztásában, függönyök redőjében, vagy akár egy hamutartó vagy otffejtett könyv képében. Hiába tervezi meg a házat vagy lakást híres építész, a bútorokat elsőrangú iparművész, hiába gondolnak ők raffináltan „a lélekre“ és terveznek apró eredetiségeket a lakásba, a lélek mégsem költözhetik be mással, csak a lakóval együtt, — ha ugyan beköltözik — együtt él vele és vele költözik is ki. Csodálatos dolog, hogy az otthonnak ez a szépsége jobban szereti az egyszerűbb kis lakásokat, mint a pompázó palotákat. Így vagyunk az országok hasonló jellegű szépségével is. Fontosak a természeti adottságok, fontosak az építészeti műrecek, de van «inái még fontosabb: az a megnevezhetetlen valami, ami apróságokban rejtezik és jobban szereti a kis országokat, mint a nagy birodalmakat.

A motorközlekedés kialakulása révén a kis falvakon átfutó országutak főforgalmi útvonalakká fejlődtek és apró eldugott helyek szépsége kutatók témájából közkinccsé lépett elő; ezzel előtérbe került az ország szépségének legfontosabb tényezője.

Falvak, amelyek azelőtt csak nagynéha láttak idegent, ma az átvonuló forgalom állandó pora ellen védekeznek. Évtizedek előtt kis- és nagyvárosok kirakata a pályaudvar és szálloda, község háza és templom között húzódott meg, ma lehullott a lepel mindahány házról, amely köves út mellett fekszik. Az országok képe mindkevésbé koncentrálódik egyes helyekre, hanem szétterül hosszú útvonalakon és a belső vándorforgalom élénkülésével a feltárt utaknak mind több mellékhatása nő. Minél jobban terebélyesedik a látogatott utak térképe az ország képét alkotó mozaikszernek között, annál nagyobb szerepet játszik a falu és a falusi ház. Lassan oda jutunk, hogy a Baedeker

háromcsillagosai elvesztik vakító fényüket. Úgy a csoportban, mint a magányosan utazók, unottan hallgatják az autókarok vezetőinek beszédét. Elkerülik a híres múzeumokat és szó nélkül veszik tudomásul, hogy a valóságban láthatják mindazt, amit reprodukciókból és prospektusokból, festői felhőkkel körítve, már behunyt szemmel is ismernek. Keresnek azonban valami mást, a kis falusi házak és tanyák között, valamit, amiből a népi sajátosságot érzik ki. Mind többen és többen lesznek, akik nem a barackot, vagy más sokat hangoztatott eredetiséget keresnek, hanem valamit, ami apróságokon keresztül a lélekbe húzódik és amit csak akkor vesz észre az utazó, mikor már új tájakon jár, vagy hazaérkezve visszagondol utazására.

Ez az ország igazi lelke, az ország megbúvó szépsége.

Joggal felvetődik ezután a kérdés, lehet-e ilyen finom szellemi, alig meghatározható tulajdonságot fejleszteni vagy rendszabályozni? Intézkedésekkel, korlátozásokkal és szabályzatokkal nem lehet tenni semmit. Nagyon sokat használ azonban e téren az egyéni kezdeményezés serkentő ereje és irányítása. Sajnos a magyar lélek, bármennyire él is benne az egyéni kezdeményezés vágya és a szépnek megbecsülése, mégis hajlamos arra, hogy azt a sok szépet, amit önmaga munkájával, vagy a rendelkezésére álló eszközökkel létre tudna hozni, tétlenségbe, nemtörődömségbe hagyja fulladni. E téren nem szolgálhat mentségül a szegénység, mert csodálatosképpen éppen a pénz rejti magában a veszedelmet, — főleg az a kevés kis többlet — amely lerántja faluhelyen a nád- és zsúptetőket, hogy cserép- vagy palatetőt rakjon a helyükbe. Ugyanez a kis pénztöbblet viszi az ízléstelen, gyári bútort a tanyákba, cseréli fel műselyemharisnyával, gyári cipővel és egyéb tucatholmival a népi munkát. Városainkban pedig ízléstelen gipszcirádákkal, fertelmes tornyocskákkal ékteleníti el épületeink nagyrésztét.

A városokban a városrendezés tudománya örökdió a megállapított szépségek felett és a jövő fejlődésén. Szaporodik a szigorú szabályrendeletek sora, és kiterjeszkedik a kisebb városokra is, de a falu szépsége védtelenül ki van téve az ízléstelenség és tömegholmi pusztításainak. A város- és országrendezési intézkedések erősen befolyásolják a szépzésművészi kérdéseket, de rendszerint csak nagyvonalú szempontokat vesznek figyelembe. Nem törődnek azonban a polgárok otthonának apró részleteivel, amelyek végül is az ország igazi szépségét jelentik.

Szabályrendeletek megakadályozhatják azt, hogy ízléstelenségek csúfítsák el a már meglévő szépségeket, de új szépségeket nem fognak teremteni.

Szépséget sohasem szabály teremtett, hanem mindenkor egyéniség, valamely eszme, vagy eszmeközösség által lelkesítve. Az eszme, különösen pedig a közös eszme, ma sajnos nagyon hiányzik. Vidéken a vállalkozásnak csak anyagi részével törődő kőművesmesterek munkája ma rettenetes pusztítást visz véghez az ország külső megjelenésén, ami ellen a küzdelmet mielőbb fel kell venni, ha nem akarunk előbb-utóbb arra eszmélni, hogy érintetlen szépségében semmi sem maradt meg ebben az országban. A küzdelem abból állana, hogy az ország minden jóérezsű polgára egyégyé legyen abban a törekvésben, hogy országunkat

szebbé tegyük. Nincsen olyan szegény, vagy hatáskör nélküli ember, aki ne gyarapíthatná az ország szépségét.

Ha végigfutunk mindazokon a lehetőségeken, amelyek a mai viszonyok között rendelkezésünkre állnak, rájövünk arra, hogy minden polgárnak megvannak e téren kötelességei.

Figyelembe véve az ország szerkezetét, a munka úgyszólván önmagától csoportokra tagozódik. Első csoportnak tekinthetjük az ország életének legkisebb egységét, a falusi portát. Ez van egyúttal leginkább elhanyagolva. Második csoportba tartoznak a falusi tér, utca, templom, temető, kultúrház, stb. A harmadik csoportot képezik a vidéki városok. Itt már városháza, megyeháza, utak, hidak, parkok stb. alkotják a szállítás tárgyát. A negyedik, a legnagyobb közösség csoportja: a főváros. E téren már nem járhatlanok az utak, de azért még sok a tennivaló. Végül az ötödik csoportba volnának oszthatók az országos jelentőségű szépítések, úgymint hegyek, tavak, folyók, sőt romok és egyéb műemlékek is.

A fenti csoportosítást az jellemzi, hogy az apró egységtől halad a legnagyobb közösségig, az egyéntől az államig és ez a fokozat egyidejűleg rámutat arra a lényeges szerkezetbeli különbségre, amely szállítás és rendezés között fennáll. Rendezés mindig országos elgondolásból indul ki és halad a legkisebb egység felé, míg a szállítás feladata a részletek megoldása és ezért az egységes elgondolást nem igényli, hanem eredményezi.

Első kérdés a kis porták szállítás. Kapcsoljuk ki az új házak építését, amelyek amúgyis bizonyos mértékben alá vannak rendelve az országos rendezésnek. A készülő és részben meglévő rendelkezések szépészeti szempontból sok kívánivalót hagynak hátra, de ennek a cikknek keretén belül mi csak a már meglévő értékek megmentéséről és elhomályosult értékek feltámasztásáról, az egyéni ízlés felébresztése révén, akarunk beszélni.

A magyar falusi ház, nagy általánosságban, keskeny homlokfalával kint áll az utcavonalon. Egyszerű nyeregteretű oromfalat alkot. A „tisztaszobá”-nak két ablaka az utcára néz. Az udvart lécz- vagy deszkapalánk választja el az utcától s a ház falánál végigfutó tornác az udvarra néz és az utcáról is látható. A szerkezet tiszta egyszerűségében szép. Vegyük sorjában mindazt, ami szépségét megbontja. Falusi kontár kőművesek az utcai homlokzatot értelmetlen, suta tagozatokkal bontják meg. Lizenákat, nyomorodott oszlopokat, párkányokat mesterkednek a sima falra. Az ablakokat ízléstelen malterdísszel körítik és sajnos igen gyakran színes csempedarabokat helyeznek el a vakolatba. Az utcáról felcsapódó sár és por a világos fal lábát pár nap alatt bepiszkítja. Az apró kis homlokzat olykor nem ad elég teret a kőműves fantáziájának, s a padlás eldeszkázott háromszögű falát elvakolják a tér bővítésére.

A tisztítás tovább terjed. A deszkapalánk helyét elfoglalja a sodronyháló. A tornác belsejét ízléstelen szobafestéssel éktelenítik el; az utcai részen lekerül a zsindely-, nád- vagy zsúptető és pala, cserép vagy bádoggal kerül a helyére. A régi, mohos nád- vagy szalmatető mindig hátrább és hátrább vonul a ház belső vége felé, a módosabb gazdánál

már csak az ólakon találjuk meg és a gazda szégyenli, hogy azokat nem tudta kicserélni. A nád- és zsúptetőket a hatóság tiltó rendelkezései bélyegzik meg. A tűzbiztosító társaságok nem biztosítják a nádtetős házakat. Pedig nincs az a falusi tetőfedő anyag, amely szépségben vetekedhetnék a bemohosodott nád- vagy szalmatetővel. Hőszigetelése és tartóssága folytán a legkiválóbb tetőzet; mint egyetlen hibáját, tűzveszélyességét emlegetik.

Az utóbbi években a nád- és zsúptetők tűz elleni impregnálása lényegesen tökéletesedett és ma már oly olcsó eljárásokat ismerünk, amelyek által ezek a tetők felveszik a versenyt a cserép- és palatetőkkel. A tűzbiztos szalmatetőt elsősorban az építési hatóságoknak és biztosítótársaságoknak kellene ismernie, de ezek nem vesznek róla tudomást. Az Alföld vizeinek mértéktelen lecsapolása kiirtotta nádasainkat és az a kevés, ami megmaradt, kitűnően fizet, mert belső építőanyagként külföldre is szívesen vásárolják. A kevés nád nagy keresletnek örvend, ezért drága. Fuvarozási költséggel együtt már drágább a nádfedél, mint a más tetőfedő anyag. Nádfedésre tehát már csak ott számíthatunk, ahol a helyszínen terem. Sokkal előnyösebben állunk a szalmával, különösen akkor, ha tudományos kísérleteket végeznénk a tört, vagyis géppel csévelt szalmának tetőfedőanyagként való felhasználásával és tűzelleni impregnálásával. Ezzel karöltve a szalmatető népszerűségét keli feleleveníteni. A szalmatetőt ma úgy szégyenli a gazda, mint néhány évvel ezelőtt a népviseletet. Rendszeres munkával el lehetne érni, hogy büszke legyen rá, értékelje, mint ahogy kezdi felismerni a fiókos szekrényekből előkerült ruháinak értékét.

Közhangulat és divat népies, rusztikus irányba fordult és ez új lendületet ad a már-már kiháló népművészetnek. Azelőtt az öreg, primitív festésű cserépkályhákat nem javították meg, hanem lebontották és olcsó vaskályhákat állítottak helyükbe. Ma a padlásokról előkerülő egy-két darabjukért annyit fizetnek, mint amennyibe a vaskályha került. Ügynökök járkák a falukat és kutatnak kézfestésű kályhacserepek után. Természetes, hogy ez nem marad következmény nélkül. Elkövetkezik a házi cserépmunka megbecsülése és remélhető, hogy a rozsdás vaskályhák helyére újra szépfestésű kályhák vagy búboskemencék kerülnek. Hasonlóképpen állunk a bútorokkal és ruházzal. A konjunkturális fellendülésben bizonyos visszaélés elkerülhetetlen. Ügynökök és kereskedők lelkiismeretlen hajszája tömegmunkába sodorja a falusi kézművesek egy részét, szériában készítenek utánzatot, ami ideig-óráig ijesztő mérveket ölthet, de következményeiben áldásos is lehet. A tömeggyártás ugyanis értékcsökkenést eredményez és a falu népe ösztönösen rájön, hogy az értékes és szép munkáért többet fizetnek. A népművészet terén csakhamar meg fog indulni az egészséges kiválasztódás.

Sokkal nehezebb a helyzet a falusi háznál. A parasztház forgalmi értékét nem emeli annak szépsége. A nép ösztönös szépérzéke nem talál támaszt a nagyobb keresletben. Nem mondja neki senki, hogy szebb a portája, mint a szomszédé. Ki dicséri meg, amiért szépen rendben tartja nád- vagy zsúpfedelét, hogy tisztára meszeli a ház homlokzatát, hogy szép színes elhúzást festett a lábazon, ahol por

és piszok alig látszik és könnyen átfesthető, hogy ablakfáit színesre mázolta, hogy ablakában muskátli van, hogy az oromfalon kedves felírást vagy virágos díszet faragott, hogy a ház előtti lócáját is szépen kifaragta és nem kopott Thonet-széken ülnek verőfényes vasárnap délután az öregasszonyok a ház előtt, hogy a tornácot nem pesti szobafestővel mázoltatta ki, hanem fehérre meszelte és lógó kukoricacsövekkel és piros paprikával díszítette!

Törődik ezzel a falusi bíró, pap, tanító, jegyző vagy foldesúr? Szó esik erről a gazdakörben, beszél neki erről a rádió, ír neki erről a naptár vagy a kisújság? Legfeljebb arról beszélnek a piacon vagy a faluvégi híd karfáján, hogy gazduramnak jól megy most, mert szép piros csempét rakott, vagy cifra maltert faragott a városi kőműves a házára és pesti piktör főtött a tornácára kínai sárkányokat.

Egészen kevés kis kultúrirányítás is gyors és hatásos eredményt érne el ezen a téren. írásbeli és képes útmutatás, buzdítás, a nép-irányító helybéli bíró, pap, tanító, jegyző és földesúr számára, akiktől előszóval hatna át a népre. Rádióval, képesnaptaókkal közvetlenül a néphez kellene fordulni. Vidéki csoportkirándulások vezetői a legszébb falusi portát is bemutatathatják, ha a hazai nyaralás megszervezői, vagy más országos kultúrszerv venné magának azt a fáradságot, hogy nyilvántartsák a szép portákat. Bizony büszke az a gazda, akinek házát megmutatják a városiaknak. Faluhelyen a pénznek százszoros értéke van, apró kis díjak osztogatásával óriási kultúrérzék lobbanna fel a nép között. A hírmondónak megmaradt egy-két szép magyar porta mintául szolgálna a népművészet renaissance-ában. Sajnos eddigi telepítéseink és falusi kislakásépítés-szövetkezeteink építkezései csak rontották a nép ízlését, pedig jóérezkű művészekkel megteremtett telepes falu új élettel frissítene fel a nép építő ösztönét. A vázolt kultúrmozgalom és a vidéki középítések művészi, gondos kivitele néhány év alatt átfornálná a falusi porták képét és megmentene azokat a további pusztulástól. Hasonló eszközök állanak rendelkezésre ahhoz, hogy a kisebb közösségek alkotásait széppé tegyük. Háború után módunkban lett volna, hogy a hősi emlékművek útján a művészet ihletével szórjuk tele az országot. Sajnos az ellenkezőt értük el velük. A középítkezések és egyházi építkezések révén gyakran nyílik alkalom arra, hogy a falu térkialakításait előnyösen befolyásoljuk. A kertkultúra emelése terén felvilágosító és irányító munkára van szükség. A vármegye, az egyházközségek és uradalmak, birtokok keretéből az egyéni kezdeményezésnek és eredményes munkának határtalan tere nyílik.

Még fokozottabb mértékben találjuk meg ezeket a lehetőségeket nagyobb községekből és vidéki városokban. Az új építésügyi törvénytervezet sok üdvös rendelkezést tartalmaz a rendezés terén, de hiányzik belőle természetesen az, ami az egyéni kezdeményezés feladata, nevezetesen a községek és városok jellegzetességeinek megőrzése és fejlesztése. Gondoljunk csak Egerre, Esztergomra, Szegedre, Pécsre, Székesfehérvárra. Mindegyiknek külön zamatja van. Pedig minden lehetőet elkövettek annak érdekében, hogy nagyváros legyen, hogy száználmasan majmolja a fővárost vagy általában a városok nemzetközi kultúráját. A városok szabályozási terveinek elkészítése, amiről az

országos építésügyi törvény rendelkezni fog, kétségtelenül fontos, de elképzelhető-e szépszerűeti szempontból jó szabályozási terv anélkül, hogy a város jellege előzetesen ne tisztáztassék? Kutató és felvilágosító munkának kell a tervezést megelőznie. A városok jellege történetükben gyökeredik. A múltban és az élő jelenben. A polgárok hajlandósága a családjuk múltjával fonódik össze. Külföldről importált építésügyi szabályzat nemcsak a város jellegét fenyegeti veszedelemmel, de a tradíciókban (egészséges, de következményeiben káros) ellenállásra talál. Régi kapualjakban, udvarokban, kertekben, telekosztásokban, útvonalak görbületében a múlt rejtőzik és nem mind elmaradottság, ami különbözik a főváros rendezett részétől. A különösségekben kincs rejlik, amit ki kell bányászni és meg kell tisztogatni. Országos rendelettel intézkedni e téren vajmi nehéz, legfeljebb általánosságban lehet. Az egyéni, főleg az ősi polgárság kezdeményezésének kell utat engedni, sőt ösztönözni a sablonos szabályzatok fésülése helyett.

Budapestnek is az volt az átka, hogy fejlődésének tetőpontján nem ismerte fel a múltban gyökeredző jellegét. Valamikor minden egyes újonnan épülő világvárosi bérpalotának örültünk és ma már siratjuk a kis földszintes várbeli házakat és undorral nézzük a helyükön terpeszkedő sokemeletes bérpalotákat. Negyven év előtt, városfejlesztési hevíletből, lerombolt várkapukat újraépítjük. A városrendezés kíméletlen nyaktilójától véletlenségből megmenekült templomokat túlzott szeretettel féltjük. Az elhordásra javasolt Gellérthegyet, lebontani kívánt Citadellát ma büszkén kivilágítjuk. Ugyanakkor még nem tartunk ott, hogy a főváros dunaparti és fürdő jellegéért annyi áldozatot hozunk, hogy levakarjuk kevés áldozattal a nemzetközi kulturfestéket. Elég csak azt az egy aktuális példát felemlíteni, hogy a Dunakorzó, a régi pesti zamat, a pesti múlt követelődző folytatása, nehéz, küzdelmes csatát kell hogy vívjon a pár év óta odatolakodott villamossal.

Ráeszméltunk egy-két értékünkre, de nem domborodik ki még a város agyonnyomoritott egyénisége. Igen mélyre került az internacionális törmelék alá, ahonnan csak merész bányászok fáradtságos munkája hozhatja ki és rakhatja össze apró darabokban. A sugárutak és körutak korán túlvagyunk, de még nem múlt el a veszély, hogy a bécsi Ringet vagy külföldi formulákat akarjunk utánozni, régi kertek és városképek teljes eltörlése árán. A nagyváros jellegének tisztázása tudományos és igen nagy munkát kíván. Egyének törtető lelkes összeműködését igényli és harcot a „bizottságok“ és „tanácsok“ elszürkítő törekvésével szemben.

Bizottságilag még nem sikerült műalkotást teremteni. Mindazideig a város művészete nem fog felvirágozni, amíg a tanácskozások akarnak teremteni. A bizottságok hatásköre ma túlburjánzik. Tulajdonképpen a városi parlamentáris ténykedésnek nem volna szabad tovább terjednie a szükségességek leszegezésénél. Ha a közvélemény felveti valaminek a szükségességét, szakértők bizottságának kellene a bizonytalan szükségességet szakszerűen körvonalazni és a kivitel anyagi módozatait megállapítani. Ettől a pillanattól az egyéni felelősségnek kell előtérbe lépni. Teljes felelősséggel szakértők tanácsával kell az illetékes hatalom-

nak a megbízást a művésznak megadnia. A szabadság és egyéni felelősség mezején terem egyedül a művészet és csak ez a levegő őrzi meg és fejleszti tovább a város egyéni jellegét is.

Bizottságok munkája volna arra hivatott, hogy a város szépsége felett őrkdjék. Azonban a bizottság a felelősséget elporlasztja, de a bizottság egyes tagjainak aggodalmait mégis összegezi és ebből a gyávaság hegye dagad fel. Felelősségtudattal csak egyén rendelkezik, bátor csak egyén lehet, bizottság soha. Márpedig e két tényező hiányában egyéni jelleg, szépség nem születik, hanem elsorvad.

A főváros fejlődésén, képenek változásain a bizottságok fakó köpönyege fekszik. Bátoratlan és szegény, nincs aki szülőjének vallja magát. Látnivaló, hogy minél feljebb haladunk a közösségek létráján, annál nehezebb a szépség felkarolása. A vidéki városok életében még kevesebbet játszik szerepet a bizottságok és tanácsok működése, az egyéni hatalom nagyobb. A fővárosban az egyénre és a város egyéniségére ráfekszik a bizottságok és bizottságok szülte szabályrendeletek tömege. Itt nem segít más, mint az, hogy az építési és városrendezési adminisztráció közegeit művészi készség és érzék rostáján is átszűrjük, viszont nagyobb hatalmat juttassunk a kezükbe, nagyobb felelősséggel. Ez úton a városi polgár egyénisége felszabadul a nemzetközi abroncsok alól és ezzel a város egyénisége és szépsége is felszabadul hosszú és sorvasztó elnyomatásából.

A legnagyobb közösség, az ország szépsége még gazdátlan parlag. Tudjuk, hogy van, de az egészszel vajmi keveset törődnek. Az idegenforgalom ébredése miatt kapkodunk ide-oda. Felfedezzük a Balatont, Mátrát, Bükköt, Börzsönyt, Bakonyt és Hortobágyot. Aratjuk ami vadon nő. Gondozni, ápolni, vetni és művelni csak akkor kezdünk, mikor olyasvalamit látunk sorvadni, aminek értékét az idegenforgalom periszkópján át észrevettük.

Rá kell jönnünk arra, hogy az ország szépségét gondozni kell a falusi portától a természeti kincsekig. A pusztulóban lévő értékeket meg lehet menteni, új szépségek születésének talaját fel kell tömi és a magot el kell vetni, mert ha így folytatjuk, a közeljövőben az ország szépségének mezején már nem lesz mit aratni.

KAFFKA PÉTER

RÉGI ÉS ÚJ KOZMOGÓNIÁK

Az EMBEREK KÉPZELETÉT már a legrégebb idők óta mindig izgatta és foglalkoztatta az a kérdés, hogy hogyan keletkezett, miképpen lett a Föld, a Nap, a számtalan csillag, mely a világtérben szétszórva csillagrendszereket, halmozokat alkot, mi a genezise az egész univerzumnak. A naiv képzelődés nem rettent vissza a kérdés nagyszerűségétől. Csak amint a tudományos vizsgálódás mindig több anyagot szolgáltatott ahhoz, hogy egyik vagy másik problémára valamilyen közelítő vagy valószínű feleletet, megoldást találjunk, merültek fel folyton újabb kérdések, nehézségek, tornyosultak a kutatók elé nehéz akadályok, vagy pedig újabb felfedezések; tudományosan pozitív, biztos eredmények halomra döntöttek elméleteket, melyeket sokan sokáig tetszetősnek és elfogadhatónak találtak.

A naiv szemlélet előtt a legcsodálatosabb természeti jelenség is valami magától értetődőnek látszhatik. A nehézségek rendszeresen csak akkor kezdenek kiderülni, mikor valamely jelenség törvényszerűségét pontos mérések, számítások alapján kezdjük okszerűen kutatni. Mikor Huyghens 1655-ben először ismerte fel primitív távcsövével, hogy a Saturnus bolygót szabadon lebegő gyűrű veszi körül, ezen a tényen senki sem akadt fenn, senkinek a csodálkozását ki nem váltotta. A kérdésre akkor lettek figyelmesek a természet jelenségeit érdeklődéssel kísérők, mikor a nagy Laplace azt kezdte kutatni mechanikai alapon, hogyan lehet az, hogy ily óriási gyűrűrendszer szabadon lebeg a hatalmas bolygó körül? Szilárdan összefüggő anyagból van-e, vagy pedig folyékony ez a gyűrű? S mikor kimutatta, hogy sem szilárd, sem folyékony nem lehet, a rejtély még csak növekedett s további sok évtizedekig tartó kutatásokra ösztönözte a csillagászokat, kik végre a matematika és a fizika fegyvereivel fölvértezten lettek úrrá a nehézségek felett.

Azonban nem minden felmerülő kozmikus problémánál sikerül ily aránylag gyorsan és biztosan a révbejutás. Minél komplikáltabb, merészebb vagy magasabbrendű a probléma, annál nehezebb, fáradtságosabb és több időt követelő kell hogy legyen a megoldás munkája is. A világ, a kozmosz, az univerzum keletkezésének és elmúlásának, kezdetének és végének problémája a legnagyobb, leghatalmasabb minden kérdések között, melyeknek megfejtését az exakt kutatás maga elé tűzhetette. Sok jeles tudós sokféle módon igyekezett a megoldáshoz hozzáférközni. A hipotézisépítők valóságos paradicsoma ez a térré-

mim, amelyet exaktabb módszerekkel csak újabb időben sikerült részben megközelíteni.

Mint sok más merész probléma felvetését, úgy a kozmogóniainak tudományos formában való felvetését a görögöknek köszönjük. Platon mondatja Timaioszszal, a pythagoraszai tanok jeles ismerőjével a következőket: „Az ég megalakulása előtt az anyag különféle erőknek volt alávetve. Minthogy részeinek egyike sem lehetett egyensúlyban s mivel minden oldalról szabálytalanul volt hatásoknak kitéve, azért mindezek az erők mozgásba hozták az anyagot. A mozgatott részek némelyike egy irányban, másika más irányba tolódva egymástól elszakadtak“ Platonnak ez a naiv és romantikus kozmogóniája teljesen magán hordja az akkori asztronómiai és geometriai ismeretek mértékét s ebben megegyezik minden utána következő oly kozmogóniával, mely tudományos színezetre igényt tart ugyan, de kellő alapjai hiányzanak. A vállalkozás nagysága fordított arányban áll az ismeretek mennyiségével. Platon és utána több mint kétezer évvel Kant még megengedhették maguknak, hogy az egész világegyetem keletkezésének megmagyarázását megkíséreljék. Aki nem ismeri egész terjedelmükben a valamely problémában rejlő nehézségeket, könnyen elsiklik mellettük és tévutakra kerül, vagy pedig naivul olyan megfejtéseket ad, melyeket semmivel sem lehet indokolni. Laplace sokkal szerényebben már csak a Naprendszer történelmét akarta vázolni, ma pedig igen jól ismerjük azokat az óriási nehézségeket, melyek nem egy nagy csillag, hanem csak például egy kicsiny mellékbolygó fejlődésmenetének kutatása alkalmával élénk tornyosulnak, ha az exakt tudomány korlátaihoz ragaszkodunk és nem a pusztá képzelődés csalóka álmegejtéseivel játszadozunk.

„Kozmosz“ pedig világegyetemet jelent és kozmogónia a világegyetem keletkezését. Mai csillagászati, fizikai és matematikai ismereteink mellett még szó sem lehet ennek az óriási probléma-komplexumnak a megoldásáról. Igényeinket fokozatosan le kell szállítanunk, amint a növekvő nehézségekkel megismerkedünk. Így a merészebb, de bizonytalanabb világkeletkezési elméletekről áttérünk a Naprendszer formálására s az egyes csillag némileg biztosabb alapokon nyugvó fejlődéstörténetére.

Nem ismeretlen, hogy látszólag még sokkal egyszerűbb, vagy legalább is kisebbméretű jelenségek, minők például a hegyek képződése a Földön, vagy pedig a kráterek keletkezése a Holdon, még mindig nem találtak kielégítő magyarázatot, dacára a fizikai tudományok óriási haladásának. Ily körülmények között kétségesnek látszik, hogy a nagyobbszabású kozmogóniai problémák kecsegtetnek-e a megoldhatóság némi reménységével. De számos fizikai problémával is úgy vagyunk, hogy míg a nagy tömegjelenségeket egész pontosan tudjuk követni és megmagyarázni, addig az abban szerepet játszó egyes részecskék viselkedéséről vajmi keveset tudunk, például a gázok hőokozta állapotváltozásainál, elektromos jelenségeknél, folyadékok mozgásánál, szilárd testek rugalmas alakváltozásainál s így tovább. Ez érthető, ha mindezeket a jelenségeket statisztikai szempontból ítéljük meg, amely felfogás újabb mindinkább tért hódít. Így a tulajdonképpeni koz-

mogóniai problémák is nagyobb valószínűséggel lesznek megközelíthetők, mint esetleg a különféle nagyobb számú, de ellenőrizhetetlen erők hatásától származó részletjelenségek.

A világ keletkezésének kérdése, mint közelebb fekvő és könnyebben megközelíthetőnek látszó természetszerűen elsőnek kínálkozott a kutató emberi észnek. De éppen olyan érdekes és izgató a világrendszer, a kozmosz jövőjének kérdése is, a vég problémája. Minden idők örök vágya volt bepillantást vethetni a jövőbe s amint az emberi sorsok ismeretlen jövőjéről szeretnők lerántani a fátyolt, úgy a tudást szomjazó emberi ész a Föld, a Nap, a miriádnyi csillagok és csillagrendszerek, az egész univerzum jövőjét kívánja megismerni. Itt talán szembeötlőbb, hogy ha a jelen állapotról a távoli jövőre akarunk következtetéseket vonni, úgy az exakt tudományok fegyvereivel vértetetlen kell a probléma elé államink. A hipotézisek számának lehetősége kisebb. Úgy látszik, mintha itt biztosabb eredményeket érhetnénk el, ellentétben azzal, amit az emberi történelekről tudunk. Míg ezeknél a múlt ismerete és kikutatása biztosabb és a jövőről sejtelmeknél egyebet alig kockáztathatunk meg, addig az égitesteknél a múlt kiderítése a nehezebbnek látszó feladat.

Ma már nem helyezkedhetünk Arisztotelész álláspontjára, ki szerint kozmogónia nincs is, mert „az ég örökkévaló, sem nem növekszik, sem nem fogy, nem öregszik és mentes minden változástól“. A nagy görög filozófus idejében a fegyvertelen emberi szemnek az ég a tökéletes változhatatlanság képét nyújtotta, de a teleszkópok olyan égi jelenségekkel ismertettek meg bennünket, melyeket a régiek nem is sejtettek. Új csillagok tűnnek fel az égen hirtelen növekvő fényességgel s lassanként ismét eltűnnek a felfegyverzetlen szem számára. A modern csillagászat megtanított arra, hogyan mérjük meg a legtávolabbi csillagok vagy ködfoltok tőlünk való távolságát. Ezekből a mérésekből kiderült, hogy míg némely csillagtól néhány év alatt érkezik hozzánk a tőle kiindult fény, addig némely ködfolttól többszázezer, vagy sokműió évre van szüksége, hogy a Földre jusson, azaz eszerint az égitesteket történetük különböző időpontjaiban észleljük. Míg némelyiket úgy látjuk, mint amüyen öt vagy tíz vagy száz év előtt volt, addig más égitestről a például százezer évvel ezelőtt kiindult fény érkezik most szemünkhöz. A szabad szemmel is észrevehető ismert Andromeda-ködfolt 900.000 fényévnnyire van tőlünk s olyan ködfoltot is ismerünk, melynek távolsága 150 millió fényév. Amint a geológiai tények tanúsága szerint Földünk felületének kétségtelenül megvolt a maga történelme, úgy az említett csillagászati jelenségek azt bizonyítják, hogy az összes égitesteknek is van történelmük. Ezt bizonyítják a Napnak vagy a Jupiternek felületén végbemenő, közvedenül észlelhető nagy változások is. Tudományosan tehát teljesen indokolt az a törekvésünk, hogy az égitestek vagy égitestek egész csoportjainak, halmazainak fejlődésébe betekintést nyerhessünk, hogy visszafelé rekonstruálni próbáljuk történetük menetét s egyúttal következtetéseket vonjunk le a jövő alakulásuk lehetőségeire is.

De amint teljesen kilátástalan volna, ha a kozmosz történetét a jövő végtelenül távol való időpontjáig akarnók előre vázolni, éppúgy

nem vállalkozhatok a komoly tudomány arra, hogy ellenkező irányban, a múltba visszafelé a kezdet kezdetéig érjen. Minden kozmogóniának közös jellemző vonása, hogy az égitesteknek valamilyen önkényesen választott, lehetőleg valószínűnek látszó kezdeti állapotából induljon ki, mely a jelenlegitől többé-kevésbé különbözik s azután megkísérli abból a feltételezett kezdeti állapotból a jelenlegi alakulatot levezetni. Az imént romantikusnak nevezett kozmogóniák ezt meglehetősen önkényesen, a jól megalapozott fizikai törvények negligálásával vagy teljes nem-ismerésével érik el. A régebbi kor filozófusainál ez érthető, mert nem rendelkeztek mai fejlettebb exakt ismereteinkkel. Ez azonban nem zárja ki azt, hogy náluk is helyes, vagy nagy horderejű meglátásokkal ne találkozzunk. Így T. Lucretius Cams ismert filozófiai költeményében, a „De rerum natura“-ban meglepő kijelentésekkel találkozunk az anyag atomos szerkezetéről meg a világegyetem terjedelméről, de kozmogóniája csak teljesen határozatlan kijelentéseket tartalmaz, akár Ovidius kedves versei a Metamorfózisokban.

Komolyabb értelemben vett kozmogóniák csak az asztronómiai, fizikai és matematikai ismeretek fokozatos fejlődésével voltak lehetségesek. Ezen tudományok nagy megalapítói: Copernicus, Galilei, Kepler nem írtak a világok keletkezéséről. Descartes, a jeles matematikus és filozófus merész elméjével ebbe a területbe is behatolt. Szerinte az anyag és a benne létező mozgások mennyisége kezdettől fogva meg volt adva változhatatlanul. Az anyag, éppúgy mint a tér, amelyet elfoglal, folytonos és az első mozgások impulzusai következtében több részre válik szét. Ezek a részek egymásra hatnak és végül három különböző osztályra oszlanak. A legdurvább részek, melyeknek mozgásmennyisége csekély, összeverődnek és a bolygókat, meg az üstökösöket alkotják. Más anyagrészek sűrűlódás folytán elvesztették érdes felületüket és legömbölyödtek. Ezekből lettek a folyadékok, melyeknek mozgása gyorsabb, könnyebb és bizonyos szabályosságra törekszik, amennyiben köralakúvá válik, hasonlóan a folyóvizetknél észlelhető örvényekhez. A részecskék harmadik félesége rendkívül finom. Ezek az első fajta nagy részekről csiszolódnak le sűrűlódásuk közben; a tűznek alkotják az alapélemét, mozgásuk sokkal sebesebb, minden irányban rezegnek és főleg az előbb említett örvények közepén halmozódtak fel és ily módon létesítették a Napot és a többi állócsillagokat. A második fajta részecskék a levegőhöz, a harmadik fajtájúak a fizika éterjéhez hasonlítanak, melyek a bolygókat alkotó szilárd részek közé és minden-hová behatolnak. Az éterrészecskék mozgásának tulajdonítandó a fény és a hő, amelyeket a földi anyagokon, a Napon és a csillagokon észlelhetünk.

Descartes szerint folytonos közegben az anyag ősi mozgásai a körmozgás felé törekszenek. Éppen ezért a Nap és a csillagok közül keletkezett örvényeknek állandóknak és szabályosoknak kell lenniök. A második fajta elemből álló örvények köralakú mozgásra kényszerítik a durva részekből összeverődött bolygókat, amelyek közül másodrangú örvények keletkezhetnek. Ezek más égitesteket ragadnak magukkal, követve a bolygót a Nap körüli útjában: ezek a holdak. Jupiter négy első holdját akkortájt fedezte fel Galilei. Descartes-nak ez az elmélete

élénk hatással volt kortársaira. Első ízben látszottak tisztára mechanikai hatásokra visszavezetve a bolygók és holdjaik mozgásai, valamint a súlyos testek törekvése a Föld középpontja felé. A közös ok a kozmikus anyagban létező örvények. Huyghens fényelmélete és Leibniz elmélete a bolygók mozgásáról Descartes eszméire támaszkodik. Descartes maga a fénytörésre, a meteorokra és a szivárványra alkalmazta. Valamely elmélet értékét azok a tények szabják meg, melyek az elméletet megerősítik. Descartes idejében ily tények még alig voltak ismeretesek, annyira, hogy Descartes maga életének hátralévő részét ily kísérleti tények felkutatására akarta szentelni.

Descartes kozmogóniájában figyelemreméltó, hogy a bolygók keletkezését durva, nagyobb, meteorszerű részek összeverődésére, halmozására vezeti vissza. Ezzel előfutárja lett a modern Chamberlin-Moulton-féle ú. n. planetezimális kozmogóniai elméletnek, mely teljesen analóg módon igyekszik a Nap és a bolygók formálódását megmagyarázni. Ha valaki éppen akarná, akkor ezt az elméletet Platon kozmogóniájából is kiolvashatná.

Descartes idejében még nem is sejtették, hogy az üstökösök valóban nem egyebek meteorok halmazánál. A tapasztalat azt mutatta, hogy az üstökösöket alkotó meteorok idők folyamán széjjelszóródnak, dacára annak, hogy az üstökös magjában az őt alkotó meteorok aránylag igen közel vannak egymáshoz. Ellenben azt észleljük, hogy például a Földre számos meteor esik, melyek a Föld tömegét állandóan növelik. Ebből az látszik következni, hogy meteorösszeverődés csak ott jön létre, hol egy nagyobb tömeg már jelen van. De pontosabb feleletet csak a szigorú matematikai vizsgálat fog adhatni. Descartes kozmogóniája egyébként éppen olyan határozatlan és elmosódott, mint mindazok a kozmogóniák, melyek nem támaszkodnak megfigyelt és számításokkal igazolt tényekre. Ezért a Descartes-féle örvények csakhamar feledésbe merültek Newton fizikájának diadalmas előretörésével.

Newtonnál az örvények helyébe az általános gravitáció törvénye lép, melyet a legpontosabb csillagászati és fizikai mérések számtalanszor igazoltak. Ez a törvény megadta annak a lehetőségét, hogy nemcsak pontosan nyomon követhessük az égitestek mozgását, hanem hogy évekre vagy évtizedekre előre kiszámíthassunk csillagászati jelenségeket, vagy hogy kiszámíthassuk, minő alakokat vehetnek fel az égitestek, minő változásokon mehetnek át ezek az alakok s így tovább. Nyilvánvaló, hogy a Newton-féle törvény segítségével az égitestek mozgását visszafelé a múltba is lehet követni és így önként adódik az exakt, tudományos kozmogónia gondolatának lehetősége. Hogy azonban a gravitációs törvény maga nem elegendő kozmogónia felépítésére, az már abból is kiviláglik, hogy az égitestek fejlődésmenetében a hőfolyamatok éppen olyan fontos szerepet játszanak.

Azonban Newton a kozmogóniai problémát föl sem veti, sőt azt mondhatnók egyenesen kizárja, ő a Naprendszerben való meglevő állapotnak állandóságát vizsgálja, a Naprendszer stabilitását, ahogy mondani szokták. Ezt a stabilitást ő Isten időnkénti beavatkozásának tulajdonítja. Szerinte a Nap, bolygók és üstökösök csodálatos elrendezése csak valamely mindenható és értelmes Lény műve lehet. Laplace

az „Exposition du Systeme du monde“ című könyvében ehhez megjegyzi: „Nem lehetséges-e, hogy maga a bolygóknak ez az elrendezése a mozgás törvényeinek legyen a következménye és a legfőbb intelligencia, melyet Newton segítségül hív, nem tehet-e függővé valamely általánosabb tüeneménytől? Ilyenek a mi véleményünk szerint a tér végtelenségében szétszórt ködszerű tömegek halmazai. Ha végigtekintünk az emberi szellem haladásának és tévedéseinek történetén, úgy azt látjuk, hogy a végső okokat mindig messzebbre sikerült visszaszorítani. Azok az okok, melyeket Newton a Naprendszer határszélére tolt, az ő idejében még a légkörben székelték és az időjárás jelenségek magyarázatára szolgáltak; a tudós szemében tehát nem egyebek, mint a valószínű okok felől való tudatlanságunk kifejezései.“ Newtonnal ellentétben Laplace tehát a kozmogóniát nemcsak lehetségesnek, hanem egyenesen tudományos szükségletnek mondja.

De már 41 évvel az „Exposition“ első megjelenése előtt Kant, a jeles német filozófus egy kozmogóniai hipotézist tett közzé „Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels“ című művében, mely az első nagyszabású és merész számyalású kísérlet az egész világegyetem fejlődésmenetének, történetének megállapítására. Nagy érdeme Kantnak, hogy homályos szavakba burkolt kijelentések helyett részletesen igyekszik feltárni a kozmosz keletkezésének egyes fázisait. Azonban következtetéseit nem tudja Newton matematikai módszerével megtámasztani, bár könyvének címében ezt látszik ígérni s így ő is inkább csak tisztán fenomenológiai leírásra kénytelen szorítkozni. A világegyetem szerkezetéről való érdekes nézeteit ebben a művében fejti ki, melyekhez hasonlókat nem sokkal utóbb Lambert német matematikus is nyilvánított.

Sokszor olvassuk a „Kant-Laplace-féle kozmogónia“ kifejezést. Ez az elnevezés helytelen. Már a cél koncepciójában elvi eltérés van a kétféle hipotézis között. Kant az egész világegyetem keletkezésének magyarázatát kísérli meg, Laplace pedig sokkal szerényebben, csupán a Naprendszer kozmogóniáját akarja megalkotni. Kant művének megjelenése előtt öt évvel az angol Wright „Theory of the universe“ címen megjelent könyvében szintén foglalkozik a világegyetem szerkezetével és fejlődésével. Úgy látszik, hogy ez a munka és Buifon kozmogóniai megjegyzései serkentették Kantot behatóbb saját kutatásokra.

Kant abból indul ki, hogy a Nap körül keringő bolygók mind közel ugyanahhoz a síkhoz és ugyanabban a keringésirányban végzik mozgásukat. Ezért fölteszi, hogy a Nap és a bolygók összes anyaga valamikor a térben szét volt szórva. Mint minden kozmogóniai elmélet, ő is kénytelen valamely a jelenlegitől különböző állapotot feltételezni s ebből a mai alakulatot levezetni. A kezdeti egyformaságból igyekszik a differenciáltságra következtetni. Itt rejlik Kant kozmogóniájának egyik nagy gyöngéje. A bolygók egyirányú keringésének kérdését már Arisztotelész vetette fel. Azért, feleli 6, keringenek mind jobbról balra, mert a kétféle mozgás közül ez a nemesebb, az előkelőbb vagy tökéletesebb. Kant rejtett formában a Descartes-féle örvényeket szerepelteti, melyeket már Newton megcáfolt és elvetett. A mozgás

irányát Elánt nem tudja mechanikailag indokolni. Hacsak nem tételezünk fel olyan Maxwell-féle démonokat, melyek a térben szétszórt anyagrészeket mind egy irányba hajtják, a Kant-féle feltevésből ilyen egyirányúság nem következik.

A mechanikának egyik elemi törvénye szerint zárt rendszerben, amelyre külső erők nem hatnak, a szabadon mozgó egyes tömegek területi momentumai állandók. Ez kifejezésre jut pl. az ismeretes Kepler-féle második törvényben is. Ha tehát a területi momentum kezdetben zérus volt, úgy mindig is az marad. A bolygók összmomentuma zérustól különböző, tehát sohasem lehetett zérus. Kant pedig kifejezetten a nyugalom helyzetéből indul ki. Laplace ezt a hibát elkerülte, amennyiben kezdettől fogva forgómozgásban levőnek tételezte fel azt az izzó ködtömeget, melyből szerinte a Naprendszer keletkezett. Azonkívül Laplace csupán a Naprendszerre szorítkozott, míg Kant az egész Tejút-rendszer kozmogóniáját akarta megalkotni. Az üstökösök mozgásirányáról azt hiszi Kant, hogy a bolygókéval kell megegyeznie. Az ő korában ismert 19 retrogád pályát inkább optikai csalódnak hajlandó minősíteni. Ilyen kijelentést csak kuriózumnak lehet tekinteni, mert az exakt tudományokban a tényeket nem lehet valamely elmélet kedvéért megmásítani vagy éppen letagadni. Kant könyvének ez a leggyöngébb fejezete. Kant kétségtelenül magas szempontokból fogta fel a nagy problémát, melynek megoldására vállalkozott és nagy érdeme, hogy rámutatott az általános gravitáció fontosságára a kozmogóniai folyamatoknál. A tényleges alkalmazásoknál azonban tarthatatlan feltevésekből indult ki.

Egyik legismertebb kozmogóniai elmélet Laplace híressé vált elmélete, melyet a már említett „Exposition“-hoz csatolt egyik jegyzetben fejtett ki. Gauss Laplace-nak kozmogóniai feltevéseit a képzelet játékaiknak minősíti, melyeknek az asztronómiában való szereplését nem akarja megengedni és ugyanabba a kategóriába sorolja, mint saját gondolatait az égitestek lakóiról. Gauss talán kissé túlszigorúan ítélkezik a kozmogóniai feltevésekről, mikor egy sorba helyezi az égitestek lakóiról való spekulációkkal. Különben Laplace maga igen élesen és helyesen szögezi le a maga álláspontját, mikor saját elméletéről azt mondja, hogy ez az általa felsorolt tüneményekből nagy valószínűséggel látszik következni, de hogy azzal a bizalmatlansággal teszi közzé, mit mindaz kelt bennünk, ami nem a megfigyelésnek vagy a számításnak eredménye.

Nincs hely, hogy Laplace elméletét a Naprendszer keletkezéséről részletezzük. Izzó, korongszerű ködtömeget vesz fel kiindulásul, mely a Napot mint valami hatalmas atmoszféra körülveszi és mely a Naprendszer határáig terjed. A bolygók a gáztömegből leváló gyűrűk összesűrűsödéséből keletkeznek.

Laplace óta számos kozmogóniát alkottak különböző gondolkodók, de alig van egy is, mely vele jelentőségben mérkőzhetik. Különösen Poincaré fejtette ki behatóbban matematikai alapon Laplace elméletét, melyről azt tartja, hogy némi módosításokkal még mindig a legelfogadhatóbb valamennyi kozmogóniai elmélet közül. Természetes, hogy a kritikai vizsgálat több ellenvetést hozott felszínre az

elmélettel szemben. Ilyenek pl. Jeans, Moulton és Chamberlin ellenvetései. A két utóbbi tudósnak ú. n. planetezimális elméletét már említettük. A Kant-féle elmülethez hasonló Du Ligondes elmülete, ki szintén az egész univerzumot betöltő ritka káoszól indul ki, de elkerüli a kezdeti mozdulatlanból származó hibát.

Érdekes új szempontokat vezetett be a kozmogóniai vizsgálatokba G. H. Darwin, mikor kimutatta az árapály-tünelmények fontosságát. Míg az amerikai See úgy gondolja, hogy a bolygók a világtérből kerültek a Nap közelébe, amelyeket ez mintegy magához láncolt, a Hold pedig hasonló módon szegődött a Föld öröktársává, addig Darwin szerint a Hold a Földdel valamikor egyetlen tömeget alkotott, melyről az árkeltő erők következtében szakadt le. Darwin számításai nemcsak a Hold múltbeli történetét engedik nyomon követni, hanem rávilágítanak annak jövő sorsára és egyben a mi Földünkére is.

A múlt század közepe óta a hőtan nagy lépésekkel haladt előre. Robert Mayer kiderítette azt az összefüggést, mely a hő és a mechanikai energia között fennáll. Kutatásait a Napra mint energiaforrásra alkalmazta. Azt kérdezte, honnét pótolja a Nap azt az óriási hőmennyiséget, melyet sok millió év óta oly pazarul sugároz szét a világtérbe. A feleletet a Napra hulló nagyszámú meteorban vélte megtalálni. Azonban Helmholtz kimutatta ennek a forrásnak az elégtelenségét és egy újabb energiaforrásra mutatott rá. Ez az égítetek összehúzódása következtében keletkező hő. De ez csak addig fedi a kisugárzás által a világtérbe szóródó hőenergiát, míg a Nap gázalakú. Amint ez az állapot megszűnik, feltartóztatatlanul bekövetkezik a fokozatos kihűlés. Lord Kelvin kiszámította, hogy az összehúzódás folytán keletkező hőmennyiség legfőljebb 50 millió évre fedi a Nap energiaszükségletét, holott a geológiai jelenségek ennél sokszorta nagyobb időtartamot tesznek szükségessé. A kozmogónia ilyenformán új problémák és feladatok megfejtését kellett hogy keresse. Honnét meríti a Nap és a világtérben szétszórt számtalan világító égítet a sugárzáshoz szükséges energiát és meddig tart ez a sugárzóképeség? Másszóval, mekkora egy csillag élettartama? Két új energiaforrást fedezett fel a modern fizikai kutatás, mely egészen új mederbe terelte a kozmogóniát. Az egyik az intraatomos energia, melyre a radioaktivitás jelenségei vezettek, a másik az anyag átalakulása sugárzó energiává. A sugárzás nemcsak energiaveszteséget jelent, hanem anyagveszteséget is. A Nap, miközben hőt és fényt sugároz ki, tömegéből is veszít. Ha ez a folyamat elég hosszú ideig tart, úgy a Nap és a többi csillag összes anyaga átváltoznék sugárzássá, mely időtlen időig terjedne a világtérben. Ez volna a kozmosz végső sorsa és megvalósulna a Hérakleitosz-féle nézet, mely szerint az egész természet nem más, mint egyetlen folytonos áramlás. Azonban az anyagnak ez a sugárzássá, rezgő, hullámzó mozgássá való teljes átváltozása még nincsen egész bizonyossággal kimutatva.

Lehetséges, hogy a világvége más formában is bekövetkezik. Lord Kelvin és Clausius mutatták ki, hogy az energiaátalakulásoknál hő folyton veszendőbe megy azért, hogy alacsonyabb hőmérsékletre kerülve többé nem alakítható át munkává. Az energiának ez a degra-

dálása feltartóztathatatlanul folyik és következménye az, hogy az egész mindenségben mindenütt ugyanaz a hőmérséklet áll elő és következőleg minden hőkicserélődés, minden mozgás megszűnik. Ez az univerzum hőhalála. Hogy ez mennyi évmilliárdok múlva következik be, arra nincsen támpontunk. Schopenhauer úgy véli, hogy a világ vége akkor áll be, mikor az utolsó gondolkodó agy eltűnik a Föld színéről. Nincs többé, miben tükröződjék a világtér története, s így emberi értelemben a világ maga sincs többé. Ez a szellemes paradoxon jóval előbb válhatik valóvá, mint a Clausius-féle hőhalál, az entrópia törvényének ez a kérélhetetlen következménye. A Nap folytonos kihülése következtében a Föld nem kapja többé azt a melegmennyiséget és fényt, mely az életfolyamatok lehetőségéhez szükséges. Örökös jéggel borított, kicsiny sötét égitestként fog keringeni a kihűlt, sötét Nap körül, mely maga is láthatatlanul vegyül el az ég többi csillagmiriádjai közé.

A HAZAI NÉMETSÉG BELSŐ VÁLSÁGA¹

A KI A HAZAI NÉMETSÉG fejlődésével a legutóbbi két évtizedben foglalkozik, azzal az idővel, melynek kezdete a háború második felére esik, rendszerint gróf Tisza Istvánnak egy a képviselőházban 1917 június 15-én elhangzott beszédére szokott hivatkozni, mely jelzi, hogy a hazai németiség belső forduloponthoz jutott. Ebben a beszédében gróf Tisza István felhívja a közvélemény figyelmét arra az elkeseredésre, melyet svábjainknál, „a politikai magyar nemzetnek legtörzsökösebb alaposzlopát képező elemnél“, az a körülmény vált ki, hogy a harctérről hazairó katona fiú csak magyarul tud írni, az apa pedig, aki csak németül tud olvasni, tolmácsra szorul, hogy fia levelét megértse. Gróf Tisza István bizonyára nemcsak azért lépett ezzel a kérdéssel a képviselőház elé, mert itt szociális és erkölcsi anomáliáról volt szó, hanem mert ezzel a magyar élet horizontján egy új probléma vetette fel fejét. Köztudomású, hogy a világháborút megelőző félszázadban a hazai németiség közül csak az erdélyi szászoknak volt fejlett népi öntudatuk, míg a svábság és a szepesi németiség a műveltségnek közép- és magasabb fokán csaknem teljesen magyar kultúrtudattal volt telítve. A svábság — ez képezi Csonka-Magyarország németiségének túlnyomó részét — csak alsóbb rétegeiben, a műveltségnek csak alsóbb fokán maradt meg Öntudatában svábnak, míg annak feltörő részei már csaknem az első generációban teljesen megmagyarosodtak. Ez a sváb öntudat nem volt azonos a németiség népi öntudatával. Vagyis azok a pozitív elemek, melyek egy nagy nemzet népi öntudatát alkotják és egy magasabbrendű közösséghez tartozandóság érzését kiváltják, csaknem teljes mértékben hiányoztak svábjainkban. Ezzel világosan adva volt az a hely, melyet a svábság a magyar élet politikai problémái sorában elfoglalt. Lehet mondani, a sváb kérdés a problémásor legvégén állott. Más szóval, alig képezett problémát.

Ezzel szemben gróf Tisza István 1917-ben felismerte, hogy a sváb kérdés a problémásornak egy magasabban fekvő helyére lépett elő, vagy legalább is útban volt egy magasabban fekvő helyet elfog-

¹ Fenti cikket változatlanul adjuk ki, mert fontosnak tartjuk, hogy közönségünk végre világosan felismerje a hazai német kisebbségi kérdés jelentőségét és problematikáját. Szerzője a hazai németiség egyik vezető publicistája, aki természetesen a mai német nemzetfogalom, a „Volkstum“ alapján áll; innen szemléletének gyakori eltérése a történeti magyar nemzetszemlélettől. Lényegesebb pontokon jegyzetben adjuk véleményünkét.

lalni. Ez valóban így is volt. Tudjuk nagyon jól, hogy ez miért következett be. A hazai svábság a világháborúban nemcsak megtudta, hanem át is érezte, hogy tulajdonképpen egy nagy népnek, a német népnek a tagja. A sváb öntudat kezdett német népi öntudattá átalakulni. Ez a folyamat annál hevesebb volt, mert a németység háborús teljesítményei a magyarságot is bámolatba ejtették. Gróf Tisza István nem lett volna az a nagy államférfi, akinek tartjuk, ha nem igyekezett volna az általa felismert problémát már kezdeti stádiumában levezetni és így a magyar politikát tőle lehetőleg mentesíteni. Ezért helyezte a Bleyer Jakab és mások által felvetett eszmét, hogy a németység számára egy nagy kulturális szervezet létesíttessék. Az összeomlás, a Jászi-féle nemzetiségi politika, a kommunizmus nemzetiségi politikája mind kedvezett a svábság német népi öntudata további fejlődésének. Ez a felfelé haladó ív az ellenforradalom győzelmével sem tört meg. Magyarország helyzete közvetlenül Trianon előtt, de Trianon után is szükségessé tette, hogy egy mintaszerű kisebbségi politikával azt a vádat, mely szerint a háború előtti Magyarország nemzetiségeit elnyomta, hatásában legalább is meggyöngítsék.

A világháború és azt követő első évek élményeit azonban nem szabad a németység népi öntudatra ébredése szempontjából túlbecsülnünk. Bármilyen mély nyomokat hagyott volna is ez az élmény a sváb tömegek lelkében, maradandó hatásúvá és egy további fejlődés szempontjából kiindulóponttá csak akkor válhatott, ha ennek a népcsoportnak vagy az életfeltételei változnak meg, vagy pedig népi öntudattal telített értelmiség vezetése alá kerül. A Magyarországtól levált részekben az első eset azonnal bekövetkezett. Hogy a háború előtti Magyarországon a németység népi öntudata oly gyengén volt kifejlődve, többek között arra is visszavezethető, hogy ez a népcsoport a magyarságba való beolvadásban, illetve a magyarsággal való lelki egyesülésben egyéni értékgyarapodást látott. A csak alsóbb osztályokból álló svábság számára a magyarráulás úgy szociális, mint kulturális szempontból emelkedést jelentett. Ha a magyarosodást más tényezők segítették is elő, még ha ezek a tényezők nem voltak is minden erőszaktól mentesek, az a körülmény, hogy ebben az átalakulásban a németység (mindig az erdélyi szászokat kivéve) nem veszteséget, hanem értékgyarapodást látott, eleve is megfosztotta őt azoktól az eszközöktől, melyek népi öntudatra ébredését előmozdíthatták volna. Vagyis a svábság sorsára bízta magát, egyáltalán nem érezve szükségét annak, hogy sorsával szembeszálljon. Ez a helyzet ott, ahol a hazai németység új impérium alá került, azonnal és gyökeresen megváltozott. A magyarság maga is kisebbségbe szorulván, nem tudta már régi vonzerejét a svábságra kifejteni. Viszont az a közönyösség, melyet az utóbbi a háború előtt népi öntudat szempontjából mutatott, az új impérium alatt minden tekintetben veszélyes volt. Ezzel a veszéllyel annál inkább kellett szembeszállania, mert hiszen az új államalkotó népeket magánál alsóbbrendűeknek ítélte. Itt a háborús élmény valóban egy új fejlődés kiindulási pontjává vált.

Csonka-Magyarországon ebből a szempontból a helyzet változatlan maradt. Hogy a háborús élmény a népi öntudat szempontjából

még sem ment veszendőbe, nagy mértékben Bleyer Jakab fellépésének és működésének tulajdonítható. Bleyer Jakab és kis tábora váltak a csonkamagyarországi németiség előharcosává azzal a céllal, hogy ezt a népcsoportot népi egyéniségében megtartsák és ezt az egyéniséget tovább kifejlesszék. Mit tagadjuk: ha gróf Tisza István a német probléma felvetődésében az akkor természetesnek mondható erők hatását látta, ez a probléma később azért nem szűnt meg létezni, sőt intenzitásában bizonyos mértékben fokozódott, mert Bleyer Jakab és tábora világos célkitűzésekkel ennek a németiségnek vezetésére törekedett. Ebben a törekvésben éppen egy, a magyar történelem által szentesített eszményt láttak. Tudjuk azt, hogy a mai modern magyar nemzeti öntudat kifejlődésében milyen nagy szerepet játszottak a XVIII. és XIX. század írói és költői és a XIX. század politikusai, gróf Széchenyi Istvánnal az élükön. Éppen ezeknek a működése jogosít fel bennünket arra, hogy a magyarságnak nemcsak nemzeti öntudatra ébredéséről, hanem ébresztéséről is beszéljünk. Bleyer hasonló szerep vállalásához annál inkább érezte magát feljogosítva, mert egyrészt a népi gondolat a háború utáni Európában még erősebben terjedt el, mint háború előtt, másrészt a magyarság az ő kisebbségbe szorult csoportjai érdekében hasonló elveket vallott és azonos célokat tűzött maga elé.

A német kérdés tehát nem került le a napirendről. Különös politikai jelentőségét főleg két körülménynek köszönhette. A kérdés egyik komponense a magyar közönség mentalitása. A magyar értelmiség mindig hamis megvilágításban látta a nemzetiségi kérdést.¹ Ha napjainkban bírálatot hallunk a dualizmus korszakának politikájáról, úgy a legtöbb elítélő kritika a háború előtti magyar társadalmat a nemzetiségi kérdésben elfoglalt álláspontja miatt éri. A bírálók között pedig mind több és több magyar közéleti férfiú van. Mi sem természetesebb, mint hogy ez a mentalitás a csonkaország németiségével szemben sem változott. Sőt itt élte ki magát a leghevesebben, mert hiszen, amint eddig kifejtettük, német kérdés a háború előtt alig létezett. A súlyos csalódás után, mit Trianon okozott, a magyar közvélemény itt egy újabb megpróbáltatás előszelét látta, a magyar politikai életnek egy olyan új problémáját, mely nem önmagától vetődött fel, hanem bizonyos fokig mesterségesen lett előidézve. Bleyert és mozgalmát tette felelőssé azért, mert a németiség nem elégedett meg azzal, hogy népi életét a régi formák között élje. Hogy ez a mozgalom erkölcsileg mennyire volt jogosult, hogy mennyire kihatással volt rá a magyarság történelmi fejlődése és jelen politikai célkitűzése, ezt a magyar közvélemény nagy része nem kutatta.

Függetlenül a magyar értelmiség mentalitásától, a kérdés második komponense valóban abban állott és abban áll ma is: a németiség népi

¹ Ép e folyóirat szerkesztője mutatta ki, több helyütt is, közvéleményünk hibáit a nemzetiségi kérdés felfogásában a közelmúltban. Annikor azonban német oldalról is helyet adtunk ily megállapításnak, akkor rá kell mutatnunk, hogy a németiség sem volt helyes szemlélet birtokában: úgy a Bismarck-féle non-intervenciós-felfogás, mint az alldéutschok Volksturm-politikája, a mai német nemzetiség-felfogás elődje és őse, egykép némethatalmi szempontokat alkalmazott a magyarsággal szemben.

életének ez az újjáalakulása, a népi élet szempontjából az igények megnövekedése nem fogja-e a magyarság és németiség tradicionális lelki közösségét megzavarni és a németiségnek eddig minden kételyen felül állott állami, polgári hűségét és állami öntudatát megingatni?

Ha a kérdésre tisztán csak tárgyi szempontok figyelembevételével akarunk felelni, akkor azt kell mondanunk, ez a veszély kikerülhető, ha egyrészt a németiség vezetői az alkalmazandó módszereknél erre a körülményre különös tekintettel vannak, másrészt pedig az állam és a magyarság lehetővé teszik azt, hogy a németiség új életformáiban kiélhesse magát anélkül, hogy komoly ellentállást támasztana. Vagyis ha a németiség népi életének újjáalakításánál sehol sem kerül a magyarsággal szembe. Már első pillanatra feltűnik, hogy ez a felelet annyira általános, hogy a gyakorlati politika szempontjából alig nyújt valamit. Sőt tovább megyünk és azt kell mondanunk, a gyakorlati politika szempontjából rendkívül nehéz a mindkét részről alkalmazandó módszerek tekintetében olyan határvonalakat meghúzni, melyek biztosítékot nyújtanak arra, hogy ez a veszély kikerülhető legyen. Ezért ennek a kérdésnek helyes megoldása elsősorban a cselekvő személyek politikai érzékétől függ. Aki a kérdést alaposabban ismeri, nyugodtan állíthatja, hogy Bleyer Jakab egyénisége, politikai gondolat- és érzésvilága feltétlen biztosítékot nyújtott oly irányban, hogy a hazai németiség renaissance-a nem fog sem az állampolgári hűség, sem a magyarsággal való lelki közösség rovására menni. Köztudomású, hogy Bleyer az összeomlás követő időben a keletkező német mozgalomban milyen intranzigensen helyezkedett a magyar nemzeti álláspontra, szembekerülvén bizonyos radikálisabb német egyéniségekkel. Köztudomású, hogy Bleyemek az ellenforradalom győzelmében milyen nagy része volt s hogy az ellenforradalmi készülődés kritikus pillanataiban Csilléryvel egyetemben egész energiáját vetette latba, hogy a lankadó ellenforradalmi bizottságot tette kényyszerítse.¹ Köztudomású az is, hogy Bleyert az ú. n. nagynémet körök nem tartották ideális kisebbségi vezetőnek, éppen mert a magyarsághoz fűződő lelki kapcsolatai túlságosan befolyásolták minden tettét. Ha a vezető magyar körök minden nyugtalankodásuk dacára Bleyer működése elé nagyobb akadályokat nem gördítettek, úgy ez nagy mértékben arra vezethető vissza, hogy teljesen ismerték Bleyer lelki világát, a magyarság iránti feltétlen ragaszkodását.

Bleyer 1933 decemberében túlkorán elhunyt. Utóda, aki vezéri minőségében csak megközelíthette volna, nem volt. Viszont azoknak, akik a németiség vezetésében most jobban előtérbe kerültek, a magyar sors szempontjából nem volt olyan múltjuk, amilyen Bleyernek volt. Mit tagadjuk: voltak közöttük olyanok is, akik a Bleyer-féle módszerek csődjéről voltak meggyőződve, akik, nem látván a németiség népi életében, öntudatosodásában komoly előrehaladást, az öntudatra ébresztést célirányosabban s gyorsabban akarták végrehajtani. A vidéki magyar értelmiség Bleyerrel szemben is nagy bizalmatlansággal viseltetett. Az új emberekkel szemben ez csak fokozódott s lassanként

¹ L. a szerző tanulmányát: Jakob Bleyer als Nationalitätenminister. Ungarische Jahrbücher, Mai 1934.

áttérjedt a vezető körökre is, a kormányt sem véve ki. Hogy az új emberek követtek-e el politikai hibákat és milyeneket, ezt nem könnyű megállapítani, de nem is akarjuk kutatni. Gratz Gusztáv, aki mindig jóakarattal kezelte ezt a kérdést, azt állítja, hogy történtek politikai hibák. De ha nem történtek volna is, Bleyer halálát követő első két évben a feszültségnek mindenképpen fokozódnia kellett. 1933. év elején Németországban a nemzeti szocializmus jutott uralomra, amely nemcsak új világnézetet hirdetett, hanem komoly lépéseket is tett annak megvalósítása felé. Az európai kis és nagy népek nem tudtak szabadulni attól az érzésüktől, hogy a germán hatalom ismét olyan impozánsan, olyan megsemmisítő erővel lépett a világpolitika színpadára, mint a világháború előtt s a világháború alatt. Kétségtelen az is, hogy a délkelet-európai német népcsoportokra a hitlerizmusnak nagy faszcináló hatása volt, annál inkább, mert az áilamfeletti népközösség gondolatát még élesebben domborította ki, mint a többi politikai körök. Ez a fejlődés a mi közvéleményünkben is bizonyos aggodalmat váltott ki, amit egy ellenkező világnézeti póluson álló sajtó a saját céljai érdekében rendkívül ügyesen és kíméletlenül tudott kihasználni. Ez a sajtó és a mögötte álló politikai körök mindent megtettek, hogy a nemzeti szocialista eszmék terjedését megakadályozzák.¹ A kormány határozott németbarát külpolitikájában pedig ebből a szempontból nagy veszélyt láttak. Ezért ezt a külpolitikát a magyar közvélemény azon része előtt is diszkreditálni kellett, amely egyébként a német fejleményeket szimpátiával fogadta s a kormány németbarát politikáját helyeselte. Kiadták tehát a jelszót, hogy a hazai németiség népi mozgalma a Harmadik Birodalom szálláscsinálója. Minden a németországi sajtó vagy közvélemény részéről a hazai németiség sorsa fölött megnyilatkozó aggodalom vagy kritika nálunk azonnal úgy lett beállítva, mint a Harmadik Birodalom előretörése Délkelet-Európába. A „német veszedelem“ ismét egy közszájon forgó jelszó lett. Ez a közhangulat már Bleyerrel szemben is mutatkozott és bizonyára nagy mértékben hozzájárult ahhoz, hogy legutolsó parlamenti beszéde olyan rossz fogadtatásban részesült. Mi sem természetesebb, mint hogy ez a közhangulat az új emberekkel szemben az említett okoknál fogva még erősebben érvényesült.

Az 1935. év tavaszán lefolyt képviseléválasztások alkalmával a feszültség tetőfokát érte el. Visszavezethető ez arra a sikerre is, melyet a „Magyarországi Német Népművelődési Egyesület“ főtitkára dr. Basch Ferenc a választási harcban elért. Ez a siker rendkívül idegessé tette az egész Déldunántúl magyar közvéleményét s természetesen erős visszhangra talált abban a sajtóban, mely a német mozgalmat már előbb is állandóan denundálta. A választások után nemsokára dr. Baschnak egy már régebben folyamatban volt nemzetgyalázási perében a pécsi kir. tábla, majd a Kúria is marasztaló ítéletet hozott,

¹ A tényeknek megfelelően itt rá kell mutatnunk, hogy a Német Birodalom „Führung“-ja alá helyezkedő kisebbségi mozgalommal szemben erősen jobboldali sajtószervek is gyakran bizalmatlanok. V. ö. Rupert v. Schumacher legújabb könyvét, Volk vor den Grenzen, ahol egyenesen ki van mondva, hogy a Birodalom határain kívüli németiség számára csak egyetlen vezetés lehetséges: „die Führung im Keralande“.

ami rendkívül megnehezítette az ő helyzetét a német kultúregyesületben. Így végül a kultúregyesület a feloszlítás veszélyének volt kitéve.

Kern szándékunk az egyes mozzanatokot és indító okokat részletezni, hanem meg akarjuk állapítani, hogy a német mozgalom súlyos válságba került, mely igen könnyen az egész mozgalom megsemmisüléséhez vezethetett volna, kiszolgáltatván a hazai németiséget olyan egyéneknek, akik legfeljebb származásra nézve németek, a német néppel magával azonban csaknem minden lelki kapcsolatuk megszűnt. Bekövetkezett pedig ez a válság két fő okból. Az egyik ok, hogy Bleyernek nem volt oly utóda, aki kifelé, de befelé a mozgalom vezetői felé is kellő tekintélyre tudott volna szert tenni. A másik ok pedig, hogy a magyar közvélemény nem talált a mozgalom vezetőiben személyi biztosítékot arra vonatkozólag, hogy ez a mozgalom nem fogja az állam érdekét és a németiség és magyarság lelki közösségét megsérteni. Ha ebben a kritikus állapotban a „Magyarországi Német Népművelődési Egyesületet“ és vele a német mozgalmat meg lehetett menteni, úgy erre csak egy mód volt: ismét megfelelő személyi garanciát nyújtani.

Személyi garanciát pedig csak olyan egyéniség nyújthatott, aki amellet, hogy a német mozgalommal szemben jóindulatú megértő álláspontra helyezkedik, közéleti múltja miatt a magyarság a legkisebb bizalmatlansággal sem viseltetik iránta. Ilyen egyéniség pedig nem létezett más, mint dr. Gratz Gusztáv, ny. külügyminiszter, a magyar közéletnek egyik ismert és köztiszteletben álló tagja.

Gratz Gusztávot első ízben az erdélyi szászok küldték mint képviselőjüket az Országházba. Ez kétségtelen bizonyítéka volt annak, hogy nemcsak származásra nézve német, hanem érzelmi világában sem szakadt el a németiségtől. Amidőn a „Magyarországi Német Népművelődési Egyesület“ megalakult, Bethlen István gróf miniszterelnöknek és egyben Bleyer Jakabnak bizalmából került ennek az egyesületnek elnöki székébe. Gratz mindig nagy megértést mutatott a német mozgalom iránt s nagy befolyását és összeköttetését nem egy ízben használta fel arra, hogy úgy a kormánynál, mint más mérvadó politikai köröknél egy haladó kisebbségi politika és Bleyer Jakab célkitűzései érdekében közbelépjen. Bleyer maga a nyilvánosság előtt, de igen gyakran szűkebb körben is nagy elismeréssel és hálával emlékezett meg Gratz ezirányú működéséről. Gratzot a nagy német közvélemény is olyan embernek ismerte és ismeri ma is, aki a magyarországi németiség ügyét a kormánynál és a magyar közvéleménynél őszintén és becsülettel képviseli. Gratz azonban sohasem tartozott Bleyer szűkebb táborába. Nem tartotta magát sohasem a bleyeri értelemben a hazai németiség előharcosának. Egy szóval: ha Gratz Gusztáv dolgozott is olyan irányban, hogy a magyar kisebbségi politika a Bleyer által hirdetett célkitűzések irányában továbbfejlődjék, sohasem volt harcias kisebbségi politikus. Ilyenné már politikai múltjánál fogva sem válhatott. Gratz Gusztáv a magyar sorsnak annyi pontján állott mint politikus és mint alkotó államférfi, a magyar élet oly számos problémáján dolgozott mint politikus és mint közíró, hogy mindezek után lehetetlen lett volna számára olyan politikai

működést kifejtteni, mely akarva nem akarva a magyarsággal szemben feszült viszonyba hozza. Kétségtelen, hogy a politikai élet minden területe tele van feszültséggel, sőt politikáról csak ott beszélhetünk, ahol a kérdéses problémakomplexum körül bizonyos feszültség áll elő. Míg azonban a nemzeti politikán belül ez a feszültség pártok, irányok és csoportok között keletkezik, addig az a politika, melyet egy nemzeti kisebbség saját célkitűzései érdekében folytat, szinte törvényszerűleg idéz elő feszült viszonyt az illető kisebbség és az államvezető nép között. A bleyeri politika állandóan ilyen feszültségben folyt le. Az említett okoknál fogva Gratz Gusztáv számára azonban lehetetlen volt ilyen feszült helyzetet vállalni.

Az eddigiekben kifejtettük, hogy a német mozgalom a múlt évi választások után súlyos válságba került, ami egyrészt a mozgalmat megsemmisítéssel fenyegette, másrészt a hazai németiséget esetleg olyan egyének vezetése alá juttathatta volna, akik hű kiszolgálói lennének ugyan egy felsőbb akaratnak, de maguktól semmit sem tennének a németiség népi életének kifejlesztése érdekében. Az a feladat, amit Gratz Gusztáv 1935 nyarán vállalt, rendkívül háládatlan volt. Basch Ferenc egyesületi főtitkárt nemzetgyalázási perére való hivatkozással felszólította, hogy bizonytalan időre szabadságra menjen s midőn az erre önként hajlandó nem volt, elnöki hatalmánál fogva egyszerűen szabadságolta. Ettől az időponttól kezdődik formálisan is a hazai németiség belső válsága. A mozgalom vezetőinek egy jó része szolidaritást vállalt dr. Baschsal és éles ellenakciót indított Gratz és az egyesület azon tagjai, illetőleg funkcionáriusai ellen, akik az új helyzetben Gratz mögé állottak. Gratznak ezt a lépését a német közvélemény is többé-kevésbé súlyos bírálatban részesítette. Úgy látta, hogy máris bekövetkezett az az állapot, amelyben a magyarországi németiség vezetése olyan kezekbe került, melyek nem nyújtanak kellő biztosítékot abban a tekintetben, hogy ennek érdekeit becsületesen fogják képviselni. A Népművelődési Egyesülettel szemben ellenzéki álláspontot elfoglaló csoporthoz csatlakozott Húsz Richard debreceni egyetemi tanár is, aki azóta ezt a csoportot kifelé is igyekszik képviselni. Húsz erdélyi szász származású, a német mozgalomban azonban nagyon kis múltja van. Csak Bleyer halála után igyekezett abba erősebben bekapcsolódni s az abban elfoglalt pozíciója elsősorban magas társadalmi állására vezethető vissza.

A múlt év nyara óta bekövetkezett helyzet sem a magyar kisebbségi politika, sem a német mozgalom szempontjából nem nevezhető örömdetesnek. Viszont az eddig előadottakból elég világosan következik, hogy a válságnak mélyebb okai vannak. Ezek az okok egyrészt a német mozgalomban Bleyer halála óta bekövetkezett struktúraváltozásban, másrészt a magyar politikai életben bekövetkezett hangulatváltozásban rejlenek. Az ilyen módon beállott helyzetet valami módon likvidálni kellett, a feszültséget valamilyen úton levezetni. A likvidálás egyik kedvezőtlen módja lett volna, hogy a Német Népművelődési Egyesület teljesen olyan kezekbe kerül, melyeknek a német mozgalomhoz soha semmi közük nem volt s ha részben benn voltak is az Egyesületben, ott inkább ellenőrző vagy éppen gátló szere-

pet vittek. Hogy ez a változás valószínűleg olyan formában ment volna végbe, hogy a jelen egyesület feloszlata után egy új egyesület új vezetőséggel alakul, a lényegen nem változtat. Embereket egy ilyen új egyesület számára mindig lehetett volna találni. A német mozgalomban való részvétel eddig rendkívül háládatlan feladat volt. A magyar közvélemény mindig rossz szemmel nézte azokat, akik erre a feladatra vállalkoztak. Ezért Bleyer tábora sohasem volt nagy. Nem állana ez egy olyan mozgalomra, mely teljesen hivatalos jelleggel bír s a hivatalos körök különös pártfogásának örvend. Akiknek sem egyéni jelentőségük, sem a politikai harchoz kellő bátorságuk nincsen, bizonyára szívesen vállalnának ilyen mozgalomban szerepet, annál is inkább, mert ilyen körülmények között bizonyos politikai érvényesülési lehetőségük is nyílnék. Ilyen fejlődés esetén a német mozgalom egy része bizonyára erős politikai harcot indított volna és Magyarország alighanem szemtanúja lett volna egy olyan kisebbségi harcnak, amilyent a csonka országban eddig nem ismertünk. Ilyen harcnak a kimenetele legalább is bizonytalan s nagyon féltő, hogy azok, akik hivatottságot éreznek a hazai németiség vezetésére, ettől teljesen félreszorultak volna.

A likvidálásnak egy másik módját a válságnak a természetrajza maga írja elő. Olyan ember az élen, aki múltjánál és egyéniségénél fogva biztosítékot nyújt arra, hogy úgy a magyar nemzeti érdeket, mint a németiség népi érdekét becsülettel képviseli. Mint már mondtuk, ilyen ember csak egy volt, Gratz Gusztáv, ő vállalta ezt a missziót, viszont alig tagadható, hogy ezt a missziót csak akkor képes eredményesen teljesíteni, ha a magyar kisebbségi politika bizonyos tárgyi feltételek teljesítésével ezt számára lehetővé teszi. Ezek a tárgyi feltételek: elsősorban több megértés a kisebbségi mozgalom iránt és a kisebbségi iskolák kérdésének megoldása. Ma az a helyzet, hogy ebben a tekintetben komoly reményeket lehet táplálni. Ami a kisebbségi mozgalom iránti több megértést illeti, tekintettel arra, hogy a kisebbségi magyarsággal való behatóbb foglalkozás társadmunkának egyik komoly célkitűzésévé vált, ennek megvalósulása esetén a hazai kisebbségek iránti megértésnek automatikusan fokozódnia kell, mert hiszen a két kérdéskomplexum szoros kapcsolatban áll egymással.

Ami az iskolakérdést illeti, az 1935 karácsonyán kiadott rendelet komoly haladást jelent ebben az irányban is. Ez a rendelet egységes iskolatípust vezet be a kisebbségi iskolák számára s körülbelül megfelel annak, amit Bleyer Jakab annakidején követelt. Legfőbb ideje volt, ezt a rendeletet kiadni, mert ha van annak előfeltétele, hogy a kisebbségi kérdés nálunk nyugvópontra jusson, úgy ez elsősorban egy megfelelő iskolapolitika. Az új iskolarendeletet a nagy német közvélemény is megnyugvással fogadta. Mikor 1935 decemberében megjelent, a magyar kisebbségi politikának egy különös teljesítményként lett idehaza elszámolva. Voltak, akik nem mulasztották el szembeállítani ezt a teljesítményt a Bethlen kormány kisebbségi politikájával, amelynek szerintük nem volt meg a bátorsága a közvélemény ellenállásával szembeszállani. Azt ezek a kritikusok elfelejtik, hogy 1931 nyara — amikor gróf Bethlen lemondott — és 1935 decembere között sok minden történt, ami ennek a rendeletnek meghozatalát szinte

kikényszerítette. Elfelejtik azt is, hogy gróf Bethlen, kormányzásának utolsó idejében, mikor a közvélemény ellenállása nyilvánvalóvá vált, el volt határozva, hogy kisebbségi politikáját erélyesen keresztülviszi. Ezt néhai Bleyer Jakab környezetének többször elmondotta. Hátra van még ennek a rendeletek keresztülvitele és hátra van még megfelelő németnyelvű tanerőkről való gondoskodás. Ha ez a két főfeltétel teljesítve lesz, a kisebb kérdések nem fognak nehézséget okozni és akkor remélhető, hogy Gratz Gusztáv misszióját eredménnyel tudja teljesíteni.

Persze a hazai németiség belső válsága megszüntetésének személyi feltételei is vannak. Minden politikai elvnek végelemzésben emberek a hordozói és megvalósítói. Egy politikai irány győzelme, egy politikai elv megvalósítása függ elsősorban attól, hogy kikből áll a győzelmi serege kik azok, akik az elv megvalósításában közreműködnek. Az a csoport, amely ma Gratz Gusztávval és a Népművelődési Egyesület jelen vezetőségével szemben ellenzéki álláspontot foglal el, úgy hiszi magáról, hogy a hazai németiség népi érdekeinek valódi szóvivője és védelmezője és kételkedik a másik csoport ily irányú meggyőződésének és elhatározásának őszinteségében. Ennek a csoportnak egy része legfeljebb Gratz Gusztávban lát becsületes közvetítőt, de csak közvetítőt és nem előharcost. „Volksdeutschnak“ nevezi magát, megkülönböztetésül a másik csoporttól, amelyet szerinte ez a jelző nem illet, amelyet ezért „sprachdeutschnak“ mond. Ez a fogalom az utóbbi években némi változáson ment keresztül. Huszék fogalmazásában „volksdeutsch“ az, aki a németiség népi érdekeért sikraszáll, akiben a német öntudat kizárólagos hamisítatlanságában van meg. Politikai szempontból az önadta jelzőknek általában nincsen nagyobb jelentőségük, különösen ha — mint a jelen esetben — kritériumuk is csak politikumból s nem pontosan körülhatárolható tárgyi elemekből áll. Mégis a Husz-féle csoport jelentőségét nem szabad alábecsülnünk. Hogy nálunk a német mozgalmon belül is lehet „volksdeutsch“ és „sprachdeutsch“ csoportok megkülönböztetését csak meg is kísérelni, annak az az oka, illetve erre módot nyújt az a körülmény, hogy az értelmiségnél sokszor igen nehéz magyar és német között éles határvonalat meghúzni. Még azoknak is, akik Bleyer táborában állottak, egy jó része annyira át van itatva magyar kultúr- és nemzet-tudattal, hogy nagyon nehéz ezekről az egyénekről azt mondani, hogy német öntudatuk minden kételyen felül áll. Viszont vannak nagyon sokan, akik német anyanyelvüknél fogva adott körülmények között hajlandók magukat németeknek vallani, bár német népi öntudattal már nem rendelkeznek. Az értelmiség körében a népi határoknak ez a bizonytalansága speciális magyar jelenség. Ha tehát egy csoport azt állítja, hogy saját tagjaira nézve ezt a bizonytalan állapotot megszüntette, saját német népi öntudatát minden kételyen felül állónak vallja, nem nehéz ezt különösen a nagy német közvéleménnyel elhittetni. Ez pedig annál könnyebben fog sikerülni, ha a hazai németiség érdekeit harcosabban képviseli, mint a másik csoport. A Husz-csoport politikai jelentősége tehát nagy mértékben arra a körülményre vezethető vissza, hogy nálunk az értelmiség körében a népi határok meg-

vonása rendkívül nehéz. Gratz Gusztáv missziója szempontjából tehát nem mellékes az a viszony, mely közte és az ú. n. „volksdeutsch“ csoport között, melyet külföldön is a német népi eszme megtestesítőjének tartanak, végleg ki fog alakulni.

A hazai németiség belső válságának, amint ez az eddig előadottakból talán elég világosan kitűnik, Bleyer halála után szinte vas törvényszerűséggel kellett bekövetkeznie. A nálunk uralkodó viszonyok között pedig ebből valóban nem látszik más kivezető út, mint az, melyre Gratz Gusztáv lépett, akinek határozott szándéka úgy a németiség érdekeit megvédeni, mint a német mozgalom két csoportját ismét összehozni. A siker érdekében szükséges volna, hogy az ú. n. „volksdeutsch“ csoport a helyzetet a maga egész súlyában mérlegelni tudja, amikor is Gratz missziója elé akadályokat nem fog gördíteni. Hogy azonban Gratz Gusztáv az ő politikai irányát úgy a magyarság, mint a németiség érdekében diadalra tudja vinni, olyan előfeltételek is szükségesek, melyeknek teljesítése a hivatalos és nem hivatalos magyar közvélemény feladata.

TÖRÖK ÁRPÁD

ANTIREVÍZIÓ ROMÁNIÁBAN

Éppen három éve, hogy e folyóirat 1933 nyarán beszámolt a román antirevizíós mozgalmak kezdeteiről és folyásáról.¹ Azóta a mozgalom nem lanyguló erővel folyik tovább sajtóban és mint önálló irodalom is érdemes, hogy jelenségeit figyelemmel kísérjük.

1934 tavaszán megalakult Stelian Popescu elnökelete alatt a „Román antirevizíós liga“ s ugyanannak az évnek a májusában Silviu Dragomir, kolozsvári egyetemi tanár főszerkesztői vezetése alatt megindult Kolozsvárit az „Astra“ égisze és támogatása mellett az antirevizíós mozgalom külföldnek szánt, francia nyelvű folyóirata, a „Revue de Transylvanie“, egy ízlésesen, elegánsan kiállított, jól nyomott 140 oldalas füzet. Az első számot követte a többi s ma három-három füzetből álló két kötete van készen kezünkben. „Egy ilyen folyóiratra“, — írta a kolozsvári „Patria“ — „végtelen nagy szükség van s örömmel kell, hogy fogadják mindazok, akik aggodalommal kísérik, hogy odaát, Magyarországon jobb ügyhöz mért buzgalommal folyik a revíziós propaganda. Magyar szomszédaink a béke megkötése óta pár ezer kötetnyi, egész könyvtárra való célzatos könyvet, füzetet, folyóiratot, térképet, mind a békeszerződések, különösen a trianoni szerződés (?) revízióját tárgyalva, adtak ki, a legkitartóbb munkásságot fejtve ki. Nap-nap utáni munkával, a legzseniálisabban kitalált eszközökkel, hazugságaik és hamisításaik útján belé tudták vinni a világ közvéleményének egy részébe, mert a mi valóságaink és igazságaink elhomályosultak a magyar propaganda ködfelhői között.“ A magyar revízió ellen-szeréül reméli a „Patria“ az Astra vállalkozását.

Nekünk, magyaroknak, ilyen folyóiratunk nincs, amely román szempontból, a komolyság és alaposág látszatával bírjon és kétségtelenül benyomást kell, hogy gyakoroljon a tájékozatlan idegenre; mert, természetesen a folyóirat minden sora propagandisztikus, célzatos és megtévesztő, sokszor hamis és hazug: de a külső benyomás kétségtelenül jó.

Bevezető szavaiban az első füzet ezeket írja:

„Az „Erdély. névnek ma már csak történeti és földrajzi jelentősége van: politikailag „Erdély. a román állam része.

A világháborút megelőzően Erdély egy államhoz tartozott, amely ellenséges volt a lakosság legnagyobb számú elemével, a románsággal

¹ Magyar Szemle, 1933 augusztus és szeptember.

szemben. Az ország 1918-ban lépett természetes fejlődésének útjára s mióta román földdé lett, a legoptimistább várakozást felülmúló előhaladást tette. A szellemi élet lendületet vett, mert első ízben szabadultak fel a tömegek rejtett erői; az ipar új forrásokból új életet merített; a mezőgazda élvezi az agrár reform áldásait, mely a föld tulajdonosává tette; az általános választói jog bevezetése folytán minden demokratikus elem tág téren vesz részt az ország politikai életében, egy hosszú idő után, amikor a volt magyar oligarchia kényének volt kiszolgáltatva.“

Tehát ez a kis ország, melyet az Isten minden természeti áldásával megáldott, most a magyar elnyomás megszűntével, a bölcs román uralom alatt egy boldog, megelégedésben élő nép hazája lett. A fentebbiek után ezt hiszi az idegen olvasó.

Mindez szemfényvesztés és hazugság. A történeti és földrajzi „Erdély“ mellől nem múlt el a politikai Erdély sem: van a román államba kebelezett Erdélynek is politikája, amit úgy hívnak, hogy „regionalizmus“ és azt jelenti, hogy az erdélyi román elégedetlen az új uralommal, gyűlöli Bukarestet, mert román kormányzat alatt a kereskedelem pang, az ipar haldoklik s a havasi móc nyomorultabb, mint valaha. Választói jog van papíron, de az nem a demokrácia győzelmét jelenti, mert a hivatalos terror és korrupció nagyobb, mint valaha híre volt magyar uralom alatt. Csak fel kell lapozni a román újságokat, csak oda kell hallgatni az erdélyi román politikusok beszédeire.

Körülbelül azon a napon, 1934 márciusában, mikor a francia revű szerkesztője fenti bevezetését írhatta az erdélyi boldogságról a tájékozatlan külföld számára, a kolozsvári „Patria“ vezércikket közölt „Erdély sorsa: rólunk, nálunk nélkül“ címen, melyben keserűen panasolja, hogy az erdélyiek harmad és negyedrangú polgárokká váltak az új államban; hogy kormányozzák Erdélyt az erdélyiek nélkül, anélkül, hogy abba az erdélyieknek beleszólást engednének. Van Bukarestben kormány, melyben egy erdélyi sincs; csinálnak közigazgatási és bírói reformot, konverziót és agrárpolitikát, átalakítják a tanrendszert: mindent erdélyiek nélkül. Igazolják a magyarországi revizionistákat, akik mindig azt mondták, hogy „az erdélyi román nem államalkotó elem“, megvalósítják a nagy Ionéi Brátianu mondását, aki még 1918-ban megmondta, hogy neki Erdély az erdélyiek nélkül kell, „Ardeal fara ardelinii.“ S nemcsak a kormányzatban való részvételt tagadják meg tőlük, hanem tönkreteszik népét, megterhelik úgy, mint egyet se a többi tartomány népei közül. „Erdély elszegényítése“ a címe a „Dreptatea“ ugyanezen évi egyik cikkének, melyben megírja, hogy Erdély ötmillió lakosa fizeti az állami terhek felét és a többi 13 millió a másik felét. S míg Erdély napról-napra szegényedik, a regáti milliomosok palotákat építenek a Dimbovicza és a Fekete-tenger partján.¹ A nemzeti parasztpárt kolozsvári gyűlésén tették meg azoknak a „felháborító“ adatoknak az összehasonlítását, melyek mutatják, hogy hogyan bánnak a regáti miniszterek Erdéllyel és a Regáttal kölcsönösen: a Regátban állami építkezéseket folytatnak 247 millió, Erdélyben 68 millió lei erejéig; a Regátban iskolát építenek 33 millióért, Erdélyben három millió leiért; utat a

¹ „Sărăcirea Ardealului“ a Dreptatea 1934 augusztus 17-iki számában.

regátban 94 millió, Erdélyben 29 millió leiért.¹ Hogy hogyan látják az erdélyi románok helyzetüket Nagyromániában, azt legjobban megvilágítja az a beszéd, melyet csak most pár hete, júniusban mondott Moldován Valér, Erdély egyik vezető román politikusa, volt miniszter, Alvincen 50.000 ember előtt, Maniu oldalán állva, akkor, mikor ez újra a nyilvánosság elé lépett.

„Rosszul esik“, — mondta Moldován — hogy a román államban, régi vágyaink és álmaink országában, legszentebb és legtermészetesebb jogainkat lábbal tiporják. Felháborodásunk annál nagyobb, mert azt nem egy román uralom részéről szenvedjük. A mai uralom csak névleg román: de szokásai és módszerei után ítélve a fanarióták rablásaiban, korrupciójában és törvénytelenégeiben gyökerezik.

Kétféle szabadság és kétféle rabszolgaság van: testi és szellemi, lelkiismereti. Ha a múltban láncot raktak is tagjainkra, nem vetették békóba lelkünket. Isten és emberek előtt teszünk tanúságot, hogy mi Kárpátokon inneni románok mindig szabad nép voltunk s ha Isten megsegít, azok is akarunk maradni.

Ne felejtétek, hogy nekünk nem üres szavak ezek a versek:

Murim mai bine în luptă
Cu glorie deplină,
Decât să fim sclavi iară?
In vechiul năst pământ...⁸

Az erdélyi románságot, konstataulta múlt év októberében a „Curentul“, a román sajtó egyik leghiggadtabb és tisztességesebb orgánuma, „Az a másik antirevizionizmus“ című cikkében, csak a felületen választják el különböző politikai irányzatok. „Lehet, hogy már holnap egy táborban egyesülnek és bármi legyen a holnap politikai orientációja, bizonyos, hogy az erdélyi gyanakvó és bizalmatlan lesz Bukaresttel szemben. Az erdélyi nép elhagyatva a román kormányoktól ma körülbelül ugyanolyan érzésekkel viseltetik Bukarest, mint régen Budapest iránt.“³

A FOLYÓIRAT HAT MEGJELENT FÜZETBNEK gazdag tartalmát még felületesen sem bírjuk ismertetni s csak hangulatának jellemzésül említek meg egypár cikket.

Az első számnak kapóra jöttek Bethlen Istvánnak az azt megelőző 1933 novemberében tartott angolországi előadásai. A főszerkesztő, Silviu Dragomir ír róluk az első szám első cikkében, fölényesen, de annyira mégis megtartóztatva magát, hogy nem durva és sértő, mint volt annak idején, mikor e sorok írójának könyvéről írta genfi és Tara noastrá-beli kritikáját.

Bethlen István az erdélyi kérdés megoldásaként azt a kompromisszumot találta lehetőnek, hogy Erdély a két, a magyar és román nemzet egyikéé sem lenne területileg és kizáróan, hanem függetlenné válnék és területi autonómiát és önkormányzatot kapna.

Professzor Dragomirnak nincs ez ellen semmi komoly érve: a románok nem akarják s annyi. Végső konklúzióként összefoglalja a román antirevizionizmus állásfoglalását:

¹ Románia Nouá, 1934 november 13.

² „Inkább halunk meg dicsőségesen a küzdelemben, mint hogy rabszolgák legyünk régi földünkön.“ „Patria“, 1936 június 30.

³ „Curentul“, 1935 október 23.

„A volt magyar miniszterelnök terve“, — írja — „a Trianoni szerződés revíziójával járna. De ami Erdélyt illeti: Erdély a román állam kiegészítő részét képezi s mi ellenmondást nem tűrően kijelentjük, hogy revízió csak a mi akaratunk ellenére jöhet létre, a mi akaratunk ellenére, akik az ország lakosságának a többségét képezzük. Az erdélyi románok készek vérük utolsó cseppjéig védelmezni jogaikat és nemzeti egységüket, melyet annyi nemzedék áldozata árán szereztek meg ...

Az erdélyi románság nem változtatja meg álláspontját. Ha egy csuda, vagy valami erőszakos esemény folytán szóba kerülne Erdély „függetlensége“, a románság a többség elvénél fogva ismét kimondaná Erdély únióját a nemzeti román állammal, amelyhez jogszerint tartozik. E tekintetben nincs helye semmiféle illúzióknak. Ne gondolja senki, hogy valami transzilván lokális hazafiság ürügye alatt a románok beleegyeznenek a magyar uralom bármiféle felélesztésébe.“

Aztán gúnyosan említi, hogy Bethlen István, hivatkozva a háború utáni amerikai kiküldöttekre, Coolidge-ra, arról beszélt volt Londonban, hogy „van és él a három nemzet tagjaiban egy speciális erdélyi patriotizmus, melyet a hosszas együttélés, az erdélyi független államiság tradíciói... egy speciális miliő és kultúrnívó és sokban egyforma életmód“ tart ébren és táplál. Ha Dragomir kifogásolja ezt Bethlen-nél, kifogásolnia kell a híres Iorgánál is, aki egyetemi tanár és Románia miniszterelnöke volt s aki 1922-ben teljesen ugyanazzal a szavakkal mondta ugyanazt: „Nem hiszem el én egy erdélyinek se, ha azt mondja, hogy ő magyar, szász vagy román: erdélyiek ők mind. Századokkal ezelőtt magyarok, szászok és románok összegyülekeztek az erdélyi hegyek között s kifejlesztettek ott egy különös erdélyi szellemet, amit meg kell óvni.“

Pár sorral előbb azt írtam, hogy cikkében Dragomir legalább nem durva és nem illetlen; nem ebben a cikkében. De hogy ne tagadja meg magát, a folyóirat harmadik számában ismét cikket írt Bethlen Istvánnal kapcsolatban s azt így végzi: „Felelnünk kellett a magyar propagandistának (?), Bethlennek, aki londoni előadásában hipokrita módon sírja vissza a magyar idők szabadságait Erdélyben és legutóbbi debreceni beszédében veszi magának a bátorságot, hogy a román uralom kisebbségi politikáját bírálja.“

Egy angol könyv járt a napokban a kezemben,¹ melyben a világ nemzeteit jellemző rövid tanulmányok vannak egy-egy kép kíséretében. A románokat jellemző kép egy tisztviselőt ábrázol, kinek hátranyújtott kezébe nyomja a vesztegetési baksist a nyomorult polgár. Így ismeri a világ a románt. De azért a román Dragomir „veszi magának a bátorságot“, hogy a magyar Bethlen Istvánnak leckét adjon a politikai tisztességéből.

MINT EMLÍTETTEM, szó sem lehet róla, hogy csak rövidesen is foglalkozzam a folyóirat cikkeivel: Van azokban szó a magyar revíziós mozgalom felháborító tevékenységéről, Millerand kísérő leveléről, mely a revízió kérdését egyszersmindenkorra elintézte; van szó kisebbségi oktatásról, Habsburg restaurációról és Mária királyné szentimentális memoárjairól. De egy cikkre, Sabin Manuilának, az állami statisztikai intézet vezetőjének „Erdély demográfiai problémái“

¹ Theodora Benson: Foreigners or the World in a Nutshell.

című cikkére szívesen teszek egy-két megjegyzést, annak megmutatására, hogy milyen a román antirevizíós propaganda.

Beszélve a romániai népmozgalomról, azt írja Manuila, hogy „a Regát születési arányszáma“ (tehát ott, ahol nincsenek kisebbségek), „a háború után is megmaradt háború előtti magaslatán: némely vidéken 45, egyes helyen elérte a 65 ezreléket. Egészen rendkívüliek ezek a számok“, — mondja, — „mert ne felejtsük, hogy a nyugati országokban és Erdély nyugati részein a megfelelő szám legfeljebb 20 az ezerben. Sehol a civilizált világban a születések arányszáma nem közelíti meg ezt a regáti számot“. Ennyit ír Manuila a regáti népszaporodásról a külföld számára, konstatálva azt a — sajnos közismert tény, hogy a civilizátlansággal együtt jár a gyermekek számának a gyarapodása és a műveltség terjedésével a születések csökkenése.

Erdélyre nézve, természetesen, lévén a revű Erdélyt ismertető folyóirat, több felvilágosítást kap az olvasó. Azt állítja Manuila, hogy az erdélyi nemzetek közül csak a románnak van születési feleslege, a többi, magyar és német pusztul, fogy s az olvasónak az kell, hogy a benyomása legyen, hogy a veszendő kisebbségekkel szemben egy erőteljes, egészséges, államilag gondviselt, gyarapodó román nép létezik.

Ez szól a külföldnek. De van az államnak egy hivatalos és a revűnél komolyabb színvonalon álló statisztikai kiadványa, a „Buletinul demografic român“, mely nem hallgatja el a valóságot és abban Manuila is megmondja azt.

Megírja a Buletinul, hogy jóllehet a születési arány erősen nagy a regáti románság körében, de a gyermekhalandóság olyan óriási, hogy a falusi lakosság körében az újszülött gyermekek halálozási száma meghaladja a 25 százalékot, amely arány éppen Manuila szerint szintén meghaladja a civilizált világ összes országainak hasonló számát. A Buletinulban már mint „gyászos demografikus végről“ beszél a Bánságról, ahol a halálozás nem az idős emberek, hanem a gyermekek között pusztít legjobban. A Buletin egy másik cikkében dr. Mezinescu orvostanár azt írja, hogy a román gyermekek ötöd része az egyéves korhatár előtt elpusztul s az ötödik életévet a román gyermekeknek csak fele éri el. A legtragikusabb e tekintetben, hogy a gyermekhalandóság ma ugyanolyan, mint volt száz évvel ezelőtt. Lapusna megyében a gyermek halálozási-arányszám a városokban 63.9%, a falvakban 71%.

De ha a románság népmozgalmi helyzete más színben tűnik ki a revüből és másban a Buletinből, más az erdélyi nemzetek demográfiai viszonya is, amint azt Manuila a revűben feltünteti és ahogy a valóságban van.

El kell olvasni az új, rendkívül érdekes erdélyi folyóiratnak, a „Hitelnek“ utolsó számában R. Szeben András kitűnő cikkét az „erdélyi népmozgalomról“, melyet fiatal statisztikusunk a román statisztika minden hiányosságának ellenére, nagy munkával állított össze. Abban meglátjuk, hogy a székelylakta megyék szaporodási arányszáma 1920—30. években 10.9%, a legtisztább román megyéké 8.6%, 1931—35. években 8.8, illetve 4.8% volt. Felekezeti szerint is

a legalacsonyabb szaporodási arányszám a görög-keleti, tehát tiszta román egyháznak a kebelében fordult elő.

„A fentebbiekből megállapítható“, — írja Szeben András — „hogy a magyarulta vidékek népszaporodása jobb a jellegzetes román vidékeknél és nem rosszabb Erdély bármely más részének népszaporodásánál. Ez féligmeddig megnyugtató kép számunkra.“

És ami még megnyugtatóbb, az a cikkíró végső konklúziója:

„Nagy eltolódás“ — írja cikke befejezésekképpen — „a népesség vallási és nemzetiségi megoszlásában, számbeli súlyában csak akkor állhatna elé, ha Erdély egyes népelemei erős kivándorlást mutatnának, más népelemek pedig erős bevándorlást. Azokból a szaporodási különbségekből, melyek a megyék bennszülöttei között előfordulnak, belátható időn belül olyan eredmények nem származhatnak, melyek a mai egyensúly lényeges megbontására, vagy éppen népelemek, egyes nemzetiségek kipusztulására vezetnének ...

Az egyes erdélyi nemzetiségek egymáshoz való számarányában tehát jelentős változás rövid időn belül nem várható.“¹

Milyen más ez a megállapítás, mint Manuiláé, aki maga megnyugtatósára azt írja revübeli cikkében, hogy az idő volt az, mely sorsdöntően megóvta a román fajt Erdélyben s amely éppen olyan sorsdöntően fog munkálni a magyar faj pusztulásában.

„BÉKESZERZŐDÉSEK NAGYLELKÜSÉGÉT a tegnap elnyomói nem tudták felfogni s a nagyvilágot egy hazugságra és hamisításra alapított soha addig nem látott propagandával árasztották el, így remélve, hogy egy új összeomlásban visszazerezhetik azt, ami felett addig más nemzetek jogainak eltiprásával uralkodtak. Minthogy mi nem szállottunk ezzel a bűnös agitációval kezdettől fogva úgy szembe, ahogy kellett volna, ma egy teljesen félrevezetett közvéleménnyel állunk szemben. Időre és hosszas munkára lesz szükség, hogy a dolgokat a maguk kellő világitásába állítsuk.“

E sorokat Stelian Popescu írta egy könyv bevezetésében, melynek — Popescu szerint — éppen ez a felvilágosítás a célja, az a Popescu, akiről fennebb szólottam s akiről még fogok beszélni. A könyv címe „Románia si revizionismul maghiar“, írója dr. Aurel Gociman, az „Universul“ egy belső munkatársa. Nem tudom, hogy a könyv valamelyik európai nyelvre fordítva megjelent volna s ha nem jelent meg, akkor csak a magyar revizionizmustól elsötétített román agyakat van hivatva megvilágosítani. A kötet, ami kezemben van, már második kiadás.

A 410 oldalas könyv a trianoni revízió kérdésének legváltozatosabb oldalaival foglalkozik.

Az első rész a revízió külföldi vonatkozásairól, elsősorban az angliai propagandáról szól, telve helytelen értesüléssel és természetesen sok rosszakarattal.

Azt írja, például, hogy 1919 decemberében Bethlen István memorandumot adott át Sir George Clerknak Erdélyt illetőleg. Ez nem igaz: Bethlen István nem volt az átadásnál jelen, a memorandumot más adta át. Nagy Emilt, mint Magyarország első külképviselőjét

¹ „Hitel“, Cluj, 1936 2. szám. R. Szeben András: Transylvania népmozgalma.

emlegeti Angliában, holott Nagy Emil soha sem volt diplomáciai szolgálatban, először 1923-ban volt Angliában, mikor Szápáry László gróf volt a követ, akit viszont 1924 nyarán visszahívott a magyar kormány és visszavonult a közéletől, tehát nem lehetett Lord Rothermere felbujtója 1927-ben Londonban. De, a végén mindez mindegy, elég az hozzá, hogy a Daily Mail cikkei megjelentek.

„Lord Rothermere“, — írja Gociman — „röviden és velősen elmond cikkeiben mindent, amit a budapesti körök szükségesnek tartottak, hogy a magyar kérdéstről a külföld tudjon. Senkinek semmi kétsége nincs, hogy a cikk a magyar fővárosban készült s Rothermere csak nevét írta alá.“

Egyébként az egész Rothermere kampány csak a magyar feudális vezető osztály jellemzésére szolgál, mely azzal akart nyomást gyakorolni a román kormányra, hogy a magyar optánsokat fizesse ki.

„Tanúságul szolgálhat ez a magyar népnek, mely szolgálilag követi arisztokrata urait, akik viszont megalázkodva, méltóság nélkül koldulnak a nagyhatalmak ajtóitól.“

S hogy Lord Rothermere akciójának elvetemültsége a maga teljes sötétségében tűnjék fel, a következő fejezetben, melynek címe: „Rothermere leleplezése; a revizionista akciót Magyar- és Németország fizeti“, hivatkozva egy sohasem hallott, „Aux Ecoutes“ című újságra, Gociman „hiteles“, de teljesen olvashatatlan távirat facsimiléket közöl, melyek szerinte tanúsítják, de az általa közölt távirati szövegekből semmi, de abszolúte semmi se bizonyítja, amit Gociman állít, hogy (szerinte) a Northcliffe-sajtó milliókat kapott — ő sem tudja, milyen forrásokból, de valószínűleg egy német hercegtől. S mindebből a következő hátborzongató következtetéseket vonja le: „Mikor népek sorsáról van szó, mikor arról van szó, hogy béke legyen-e vagy háború, mikor 1,700.000 francia pusztult el az állandó békéért küzdve s 800.000 embert ért ugyanaz a sors Lord Rothermere honfitársai közül, titkos ágensek dolgoznak, hogy megzavarják a világ békéjét pénzért.“

Más Olaszország helyzete a magyar revíziós mozgalommal szemben. Végtelenül jellemző Gocimanra és az oláh gondolkozásra az a felfogás, mellyel ő az olasz-magyar közeledést nézi.

„Az isonzói és piavei véres küzdelmek után, melyekben annyi százezer olasz esett el magyar golyótól találva, alig volt elképzelhető, hogy ez a két ellenfél, amely annyi dühvel mérszárolta egymást, magyar és olasz, oly rövid idő múlva barátul tekintse egymást. Logikus az volna, hogy az olasz nép hálás legyen a cseh-tót és román légionáriusokkal szemben, akik oldalukon küzdöttek az osztrák—magyar hadak ellen. Az olaszok jól kell, hogy tudják, hogy hány cseh és román pusztult el az osztrákok és magyarok akasztófáján azért, mert az olaszok mellett harcoltak. Alig pár év múlt el a háború óta s az olasz nép elfelejtette a közös áldozatokat s keblén mérges kígyót, Magyarországot melengeti.“

Gociman úgy képzei, hogy két ellenfél soha ki nem békülhet egymással, hanem tartja a haragot, gyűlöli egymást s a dne mintye légkörében nincs helye annak a lehetőségnek, hogy két becsületesen

harcolt ellenfél a küzdelem után kezét nyújthasson és segíthessen a talpraállásban.

Mussolini sok meleg nyilatkozatával szemben és az olasz sajtó barátságos hangulatával szemben, Gociman nem tehet egyebet, mint-hogy iparkodik meggyanúsítani a magyarok olasz barátságát.

„A világháború utáni magyar és olasz között soha sem volt semmi-féle baráti érzelm. Az olaszok nem vettek tudomást a magyarokról, a magyarok pedig, szokásuk szerint, nagyvási hőbortjukban és önhitt-ségükben, nem láttak más nemzetet a glóbuson mint saját magukat s az olaszok zsebre teheték ugyanazokat a legyalázásokat, melyekben a ma-gyarországi nemzetiségeknek volt részük.“

S nemcsak hogy a múltban nézték le a magyarok az olaszt, állítja Gociman, hanem önző barátkozás leple alatt most is készek, hogy hátba támadják őket, irredentát üzennek hátuk mögött. Trianon folytán Magyarország elvesztette a tengert, elvesztette hajóit, a tengeri kereskedelmet, a halászatot, tengeri fürdőit, minden népit, ami a tengerrel volt összekötetésben: elvesztette Fiúmét! Mindezt az ola-szok vették el. „Ezért nyújtja egyik kezét kézszorításra és szorítja ökölbe a másikat, hogy üssön vele.“

A könyv többi részében nagy helyet foglal el a magyar „irredenta szervezetek“ és munkájuk leírása. Még imperiális törekvéseket is vet szemükre és azért, mm egy nemzetiségi térképen fel vannak tüntetve a moldovai csángók, azzal vádol meg, hogy Moldovát is be akarjuk kebelezni az eljövendő magyar impériumba.

Egy fejezet foglalja magába a magyar revíziós mozgalom kül-földi irodalmát s azután rátér a romániai kisebbségi kérdésre, melyet szerinte, a magyar revízió saját céljaira meghamisítva visz a világ közvéleménye elé.

Gociman szerint minden, amit mi magyarok írunk és csinálunk az erdélyi kérdésről, könyvet, statisztikát, térképet, mindaz hazugság és hamisítás; ellenben minden, amit ők, románok, ő, Gociman ír és mond, helyes és igaz. Mi azt mondjuk, hogy a magyar kisebbséget elnyomja a román. Gociman hivatkozik az ország alkotmányára s azt mondja, hogy az a kisebbségek védőbástyája: „Romániának írott alkotmánya van, mely határozottan biztosítja a jogegyenlőséget az ország minden polgára számára.“ ő is tudja, mi is tudjuk, hogy nem erről van szó: tudjuk mindnyájan, hogy van kisebbségi szerződés, vannak gyulafehérvári határozatok, van alkotmány; nem jogszabály hiányáról, nem kötelezettségekről van szó, hanem azok vállalásáról és végrehajtásáról. Félreteszem a köteles szerénységet és hivatkozom munkámra az erdélyi magyarság helyzetéről, mely magyarul is, angolul is megjelent, de amelyről Gociman egy szóval se vesz tudomást. Abban a könyvben több mint 400 oldalon objektivitással és dokumentálva meg van írva, milyen a magyarság és románság viszonya Erdélyben, mit szenvednek a magyarok, milyen elnyomásban, milyen elnemzetiet-lenítésben van részük. Bárki összehasonlíthatja az abban foglalt doku-mentumokat, pontos hivatkozásokat a forrásokra, románokra is, Gociman rövid fejezeteiben található, semmivel sem bizonyított

állításaival a magyarság jogi, politikai, gazdasági, kulturális helyzetét illetően.

Gociman könyvének utolsó fejezetei a magyarországi kisebbségekről, „az erőszakos, vad magyarosításról“, a „románok és németek üldözéséről“, stb. szólnak.

„Ilyen a mai Magyarország: türelmetlen, erőszakos, a békét veszélyeztető. Ugyanolyan, mint volt a múltban. Az 1918-iki lecke semmit sem használt.“

Ez a könyv utolsó mondata.

AZ UTÓBBI ÉVEKBEN a román írók erősen rávetették magukat a nemzetiségi kérdésre, divatba jöttek, mint nálunk, a kisebbségek, a nemzetiségek. Dascovici, Raducanu már régebben; a múlt évben Romulus Sei[^]anu és Ovidiu Vlădescu írt teljesen azonos cím alatt¹ s most, ez évben George Sofronie egy munkát, melyben a nemzetiségi kérdéstről tulajdonképpen azért írt kétszáz oldalt, hogy annak alapján ötven oldalon bebizonyítsa a trianoni szerződés helyességét s revíziójának feleslegességét. Könyvének hosszú címe egész programot ad: „A nemzetiségi elv az 1919—1920. évi békeszerződésekben. A nemzetiségi elv alapján Románia határai sértetlenek; a magyar revíziós törekvések alaptalansága.“² A könyv, formájában és modorában egészen más, mint Gociman szenzációt hajhászó fércmunkája; de a komoly forma alatt ugyanaz a tartalom, ugyanaz az intranzigencia, ugyanazok az eszközök és félremagyarázások: jogalapot teremteni oda, ahol megvan már az alap: az erőszak és forradalom.

A könyvnek négyötöd része tulajdonképpen bevezetés: a nemzetiségi kérdés története, a békeszerződések kisebbségi intézkedéseinek ismertetése, a határok megállapításának eseményei és csak az utolsó hatvan oldal foglalkozik mindezeknek alapján a revízió kérdésével.

Sofronie antirevizionizmusa két tételen nyugszik: egyik az, hogy Nagyrománia létrejötte a nemzetiségi elv megvalósításán alapul, ami a világháború célja volt; másik: a szerződések sérthetetlensége.

Az utóbbi kérdéssel egyáltalában nincs miért, hogy foglalkozunk; *pacta sunt servanda*, tudjuk, de a népszövetség alapokmánya gondoskodik a revízió lehetőségéről s a kérdésnek akkora irodalma van s annyira el van döntve, hogy Sofronie véleménye és okoskodása nem változtat rajta.

Kétségtelen azonban, hogy a román faj egy államba való tömörülésének hátterében ott van a tizenkilencedik század nemzetiségi elvének kísértete s míg egyfelől a háttér homályos, senki sem fogja elhinni Sofronienek, hogy a világháború a nemzetiségi elv megvalósítása céljából tört ki és folyt. A negyvennyolcas év román forradalmi megmozdulásában alig esik róla szó, pedig akkor már az orosz uralom propagálta volt a két fejedelemség új egyesítését. Egy olyan klasszikus munkában, mint az amerikai prof. Rikeré a fejedelemségek egyesüléséről, alig van

¹ R. Sei[^]anu: Principiul naționalităților. Originele, evoluția și elementele constitutive ale naționalității. — Ovidiu Vlădescu: Principiul naționalității.

² G. Sofronie: Principiul naționalității în tratatele de pace din 1919—1920. Frontierele României sunt intangibile pe baza principiului naționalității. Netemeinicia apunilor revizioniste maghiare.

szó a nemzetiségi elv térhódításáról s amennyiben van únióról szó a román politikusok között, „az egyesülés a román népnek csak arra a részére vonatkozott, mely egyforma nyelvet beszélt és életfolyása közös volt, azaz Moldovára és Valahiára.“

S amint volt 1859-ben, úgy volt 1918-ban is.

Sofronie nagy súlyt helyez arra és folyton emlegeti, hogy az 1918 évi őszi román megnyilatkozások erdélyi plebiscitumok voltak, ami jogossá teszi Erdély és a Regát únióját. Hivatkozik Dascovici professzorra. De könyvének az a jól hangzó mondata, hogy „Erdélynek Romániával való úniójában a kollektív akarat megnyilvánulása elhatározó tényezőként jelentkezett“ — sok megszorítást igényel: az a szó: kollektív.

Sofronie bizonyosan tudja, hogy az erdélyi románság nagy része Goldis Lászlóval élén az utolsó percig idegenkedett a regattái való egyesülettől; az aradi értekezleten voltak, akik hajlandók lettek volna tárgyalásba bocsátkozni Jászi Oszkárral s két napig tartott, míg végre Maniu közbelépésére, habozva elhatározták a feltételes csatlakozást. Azt is tudja Sofronie, hogy a gyulafehérvári határozatokat, melyet ő „plebiscitumnak“ nevez, a november végén ismét Erdélybe tört regáti haderőben bízva az erdélyi románság egy töredéke előtt hirdették ki Maniuek s a gyulafehérvári gyűlésen Erdélynek sem magyar, sem szász népe nem volt jelen. Erdély részére a magyar békedelegáció kért népszavazást, úgy, mint Besszarábia számára az oroszok s azt a román delegáció hiúsította meg. Regáti politikusok mai napig is, élükön Brätianu Ionellel, soha tudomást sem vettek erről a „spontán plebiscitumról“, hanem úgy Erdélyt, mint Bukovinát és Besszarábiát fegyverrel meghódított tartománynak tekintik.

Sofronic úgy találja, hogy a magyar revíziós törekvések három alapra támaszkodnak:

hogy a magyarok szerint, a trianoni szerződés célja nem jogi rendezés, hanem büntetés, tehát nem lehet jogforrás;

hogy lábbal tapodva a wilsoni elveket, a népakarat megkérdezése nélkül nagy néptömegeket idegen uralom alá rendelt, nemcsak megkérdezésük nélkül, hanem akaratuk ellen;

és tönkretette a magyar állam által alkotott gazdasági egységet és veszélyezteti nemcsak e területek, hanem egész Közép-Európa gazdasági fejlődését.

Ez így van: ennyi legalább is az, amit a magyar revíziós mozgalom a trianoni szerződés bűnéül vall s amely hitének igazságáról minden magyar ember meg van győződve. Ez ellen hiába írja Sofronie megszokott ellenvetéseit.

Ami pedig Sofroniének azt a megjegyzését illeti, hogy a magyar revíziós mozgalom étvágya napról-napra nő és egy keskeny nemzetiségi sáv visszacsatolásán kezdve ma már az egész Erdély restitúciójánál tart: mi azt ajánljuk, vegye elő Bethlen István angliai előadásait, melyeket könyvében egy szóval sem említ: senki hitelesebben a magyar vágyakat és a magyar revíziós törekvések terjedelmét nem képviseli, mint ő.

RÁDIÓDRÁMA — RÁDIÓOPERA

AZ OPERAHÁZAK MŰSORA nem napjaink alkotásaiból, hanem túlnyomó részben a múlt század terméséből él. Az operaházak mindenféle tele vannak jó színpadi zenére vágyódó közönséggel — de új opera mégis alig születik. Sokan arra következtetnek ebből az alkotási meddőségből, hogy az opera elöregedett, korszerűtlen műfajjá vált, melynek jövője már nem is lehet. Mások vágyva-vágyják az új operaszerzőket; szerintük az opera korunknak is művészi szükséglete, amit a nagy és lelkes operalátogató közönség létele mindennél jobban bizonyít. Ez operai közönségben hatalmas számmal szerepel a fiatalság, ami nyilván ellentmond a műfaj elöregedéséről szóló megállapításoknak.

Operaélvező tehát van elegendő, ha új opera nem terem is. Új alkotások híján az operaházak vezetői a meglévő operák előadásait mélyítgetik és építgetik, mégpedig nem annyira a műfaj lényegéből fakadó zenei irányban, hanem átsiklatják a dalműveket a rendezés és szcenikai hatások modemül csillogó területeire. Mindenféle sok olyan operafelújítás van Európában, hol a szemnek való művészet viszi el a babért. A rendező és a díszletező ma nagy úr. Van olyan felfogás, mely a rendezőt és díszletezőt egyenlő értékűnek tartja a költővel, legyen az zeneköltő vagy drámaíró. Az operai műfaj tragikuma, hogy elsőrangú rendezőben, meg tökéletesen művészi díszletezőben nincs is ma hiány, csak éppen a velük egyforma értékűnek mondott zeneköltő hiányzik. Ma korszerűbbnek tetszik a rendezés és díszletezés, mint az alapul szolgáló eredeti alkotás.

A hang, a muzsika új költői mintha kiszorulnának az operaházakból. Új intézményeket keresnek: a filmet és a rádiót látják alkalmasabb és „hangszerűbb“ területnek. A film azonban élősködő műfaj ma még legtöbbször, regényekből, színdarabokból, operákból és operettekben táplálkozik. Ami új muzsika adódik benne, csak operett-szerű vagy kísérő jellegű. Filmopera sem születik.

Marad mindezek közül a hang kizárólagos birodalma: a rádió. Ez keblére ölel minden muzsikát. „Színpada“ korlátlan időben, térben és illúziólehetőségekben egyaránt. Állandóan változtathatja a cselekmény helyét. Mozcékonyágának csak egyetlen feltétele van: a hallgató fülének felvevő- és megkülönböztető képessége. A zeneköltő a maga tiszta akusztikai hatásaival minden más tényezőtől mentesen érvényesül itt. Az új zeneszerző-nemzedék hamar rájött erre

és érvényesülését a rádióban keresi. Színpadi értelemben vett új operákat ma leginkább csak Olaszországban találunk, ahol a rádió még mindig erőtlen intézmény és ahol ezért rádióműfajok kialakulására nincsen meg a kellő lelki talaj. Az olaszok még ragaszkodnak a régi műfajokhoz, bár azért hirdettek már pályázatot rádióoperára. A rádió szempontjából leghaladottabb országok a mindennapi, tehát gyakorlati műsor keretében adnak kísérleti lehetőséget a rádióműfajok, így köztük a rádióopera kifejlesztésére s e törekvéseknek immár érdekes eredményeik vannak. Új, rádiódrámai zene van kialakulóban, melyet egyszersmind rádióoperai zenének is nevezhetünk.

Legelől a németek járnak az új zenedrámaírásban. A németek elvi alapon elvetik színdaraboknak a rádióban való játszátását. Amíg nálunk és a franciáknál mindennapos dolog a színházi előadások rádióban való helyszíni közvetítése, a németeknél az ilyesmi nemcsak stílustalanság, hanem a közönség rádiószerűtlen kiszolgálása. Injekciókra szoruló színházi előadások a német rádióban műsorhelyet nem kaphatnak. A rádió — rádió, nem pedig színházpótló, még kevésbé színházi reklámeszköz, ezt vallják a német rádiósok és minden igyekezetükkel az új akusztikai műfajok új útjait művelik. Különösen fontosnak tartják a zenét a rádiódrámákban; újabban alig történik náluk hangjátékelőadás zene és ének nélkül. Ez a zene nem afféle hangversenybetét! A zeneszerző a maga eszközeivel részt vesz a rádiódráma kialakításában; cselekmény, szó, ének és muzsika hangegységgé olvad össze. Ami a színpadi operában a rendező és díszletező szerepe, amit ott a képzőművészet eszközeivel a szemnek nyújt a színpad, azt a rádiómikrofonba a zene adja. A zeneszerző szólaltatja meg például a hegyeket, a lángokat, a természeti erőket. Ez az új drámaírás, új drámai zene nem ragaszkodik a színpadi párbeszéd szigorúan megszabott személyeihez. Itt a hang szerelmesei dolgoznak művészetük egyetlen eszközével. Felbontanak minden hangszerűtlen keretet. Zenéjük szakít az operai színpad törvényeivel és a hangversenytermek muzsikai dogmaival. Benső, eddig hangtalan hangokat akarnak kihozni. Már a színpadi opera is törekedett a jellemek hangbeli érzékeltetésére; a rádióopera ezt kimélyíti. Amint a színpadon egy-egy jellegzetes alak megjelenésére, tehát szemünkkel való észrevezésére egész sor elképzelésünk indul meg a darab irányában, úgy itt a rádióban muzsika jelenti a megjelenést és az alak várható cselekvését. Nem csupán a megértetésre törekszenek, hanem teljes élményt akarnak adni, vagyis a szívhez is szólnak. A szív megnyeréséhez pedig szerintük nem a dialógus, hanem a sokszorosan megformált hang vezet. Az élet sok dolga nem fogható szavakba. Amit természetfeletti-nek mondunk, az mind ilyen, szavakkal ki nem fejezhető dolog, melyekhez a zene sokkal közelebb visz bennünket minden beszédnél. A zenés rádiódráma, a rádióopera a költői alkotásokba mélyebben belevezeti az embert, mint a közönséges dialógusos dráma. Az átélés hasonlíthatatlanul nagyobb.

A rádiózenedráma vagy másik nevén: rádióopera tehát teljesen más játékpályát mutat, mint a második felvonásban drámai csúcspontjára érő, a harmadik felvonásban megoldást adó eddigi színdarab.

Az egész drámai szerkezettan felbomlik a mikrofon előtt, mert a rádiózenedráma a rádióopera felépítésében inkább a novellához, vagy még jobban a balladához hasonlít. A sokat emlegetett happy end, melynek megkövetelése vagy elejtése oly hosszú ideig főtémája volt a film- és színműírásnak, a rádiózenedrámaiban nem is emlegethető. Számos olyan rádiódramát játszanak, melyben a drámai összeütközés a játék végét jelenti. Íróik nem vezetik le az úgynevezett megoldással a drámai feszültséget, mert az ilyesmiiben hatáscsökkentést látnak. A hallgatónak cselekvő szerepet szánnak darabjaiknál, nekik, a hallgatónak maguknak kell a hallottak szerint a drámát kiépíteniük, a benső kiépítés után a feszültséget csillapítaniok.

A modem zene ma világszerte erősen a népi gyökerekből táplálkozik. Még az operai színpadokon is legnagyobb sikerük a népi zene motívumaira felépített új operáknak volt a világháború vége óta. Ez világosan megjelöli a rádióopera legjobban használható anyagát. A várható fejlődésnek ez azonban csak az egyik iránya. A másik út a világnézeti harcoké, melyek művészeti kifejezéseket és szimbólumokat keresnek. Ezen a vonalon az operaoratóriumszerű alkotások kezdenek mind sűrűbbé válni külföldön, de érezhetők már nálunk is. Az Ember Tragédiájának legutóbbi rádióelőadása már ebből adott ízelítőt. A német rádiók ilyen világnézeti rádióoperákra adnak megbízásokat, céljuk rendes rádióopera-repertoár megteremtése.

A művelt és bíráló szempontokkal rendelkező rádióközönség a rádiózenedramákat, rádióoperákat nem fogadja mindig azzal a lelkesedéssel, mellyel megalkotóik és a műsorszerkesztők várják. Az új műfaj mohó vágya azt látszik a hallgatók előtt bizonyítani, hogy meglevő politikai és világnézeti irányokhoz keresnek műveket, nem pedig a művészi szükségesség által életrekelített alkotásokból állapítják meg az irányokat.

Érdekes, hogy a rádiózenedramákat nem nézik túlságosan nagy elragadtatással a beszélőművészet emberei, a prózai színészek sem. Ma már a színészek java nálunk is eljutott annak a felismeréséig, hogy a mikrofon előtt nem számít semmiféle eddig megszerzett művészi tekintély, színpadi sikerhalmaz — amint ma már körülbelül mindenki tudja azt is, hogy a sikertelen rádiószerepléstől nem véd meg sem állás, sem vagyon, sem tudás, sem semmi más, mely másutt eredményt hozhat. Ide megfelelő hang kell és e hang hatékony használása, azaz az ember legszemélyibb, legrimitívebb és mégis legnemesebb kifejező eszköze, a beszéd. Aki a mikrofonban megszólal, csak a hangjával jelenik meg, ruhája, rangja, kísérete, külsejének esetleges varázsa, mozdulatainak, testtartásának érdekessége, eddigi munkájának eredménye mind innen marad a rádión. A színház három művészi dimenziójú, mint az élet maga: lát, hall benne az ember és érzi a plasztikát; a film már csak kétdimenziójú: látunk és hallunk benne; a rádió pusztán a hallással hathat, de éppen ezért az emberi beszéd himnusza. A zene ezt az önmagában határtalanul nagy, mindent megadni tudó emberi eszközt, a beszédet nyomhatja el a rádióban, a beszéd művészetét szoríthatja háttérbe. A prózai színészek új szószerket kaptak, az írók új, nem látható, hanem csak hallható pódiumot. Ne engedjék, hogy a muzsika kivegye szájukból a szót!

Nekünk magyaroknak nem kell a rádióműfajok semilyen elferdülésétől tartanunk. Minél több igazi rádiódrámára (tehát rádiózenedramára is) van szükségünk, a rádióopera műfaja még úgyszólván nem is mutatkozott műsorunkban, noha elegendő számú és tehetséges rádiómuzsikusként van. A mi rádióink körül — ezt meg kell már egyszer őszintén mondanunk — valami egészen különleges magyar jelenség tombol: a közvetítetési láz. A rádió igazgatóságának jelentékeny ideje rámege a közvetítetési láz diplomatis mérséklésére. Közvetítetni akarnak itt a rádióval mindent: önképzőkori ülést, pásztorfelfogadást, tűzoltóbált, műkedvelő-előadást, pasztikus tánct, filmet, mozdulatkompozíciót, bridzsmérkőzést, igazán gyöngytelen bokkrétákat rakásra. A temérdek egyesület és szövetség kis- és nagy- zászlobontása, a színházak rosszulmenő darabja, az élet minden érdektelen jelensége közvetítést sürget a haza és a népgondozás szent nevében. A mai magyar élet egész vicinálissága és önkritika nélkülsége benne van ebben a közvetítetési lázban, mely a rádiót valami nemzeti közraktárnak szeretné megtenni. Ebben a mindent elöntő szörnyű törekvésben kétszeres kötelessége az igazi rádióművészetért, az eszményi rádiószerűségért harcolni minden művelt rádiósnak. A rádió művészi intézmény, ezért az elemi rádióesztétikát bele kell vinnünk a magyar közgondolkodásba.

KILIÁN ZOLTÁN

FIGYELŐ

SURÁNYI MIKLÓS

ROKONSÁGÁVAL és barátaival együtt gyászolja őt a Magyar Szemle, amelynek megalakulása óta munkatársa volt. Egyéniségének néhány jellemző dokumentuma itt látott napvilágot, folyóiratunk lapjain. Amidőn a modern regény problémáit feszegette, önmagához is szólt, saját lelkiismeretét, írói hivatástudatát vizsgálta s amikor Herczeg Ferenc életérzését tette tanulmány tárgyává, ugyancsak saját ihlettségének forrásait látta abban az íróban, akinek előkelő modorát kapta örökségül. Ezért gyászolja őt a Magyar Szemle, a barátot a barát, akinek intellektusa legjavát adta kölcsön.

A baranyamegyei Felsőmindszenten született, 1882 február 16-án. Középiskolai tanulmányait a pécsi cisztercitáknál végezte. Itt szerezte meg a latin műveltségét, amely írói pályája folyamán állandóan szabályozta a finom mértékre szedett mondatait s egy nemes klasszicizmus jegyében fegyelmezett stílust alakított ki nála. A latin nyelv és az egyházi szónoklat hatását elsősorban kell majd számbavennie annak, aki Surányi Miklós nyelvezetének belső alkatát fogja vizsgálat tárgyává tenni. Kis gimnazista korában tagja volt a pécsi székesegyház énekkórusának, ahol hazánkban legszebben éneklük a gregorián korálist, Palestrinát. Egész életmagatartására és ezen keresztül irodalmi munkásságára elhatározó élmény volt ez az Itália felé forduló város. Nyugat-magyarországi sóvárgóinak hosszú sorát olyan költő nyitja meg, akinek életében Itália és Pécs játssza a főszerepet: Janus Pannonius. Surányi Miklósnak talán sohasem volt őszintébb tette, talán sohasem hallgatott jobban a szívére, mint amikor megalapította Pécsen a Janus Pannonius Társaságot, amelynek élete végéig elnöke is maradt. A Janustól kezdeményezett humanista életideál Surányinál leginkább abban a törekvésben ütközött ki, hogy Pécsből mindenáron magyar Firenzét, Bolognát, Heidelberget, München vagy Drezdát szeretett volna fejleszteni.

1900-ban jött fel a fővárosba, ahol munkatársa lett Holló Lajos lapjának, a Magyarországnak, közben a Pázmány Péter Tudományegyetemen a jogot hallgatta. 1908-tól kezdve tíz évet tölt Máramaroszigeten mint Máramaros vármegye levéltárnoka. Történelmi érzéke minden bizonnyal itt fejlődött ki, a történelmi beszédes emlékei között.

Nem véletlen tehát, hogy regényírói pályáját a történelmi regény uralja, mint ahogy első regénye, az 1916-ban napvilágot látott Trianoni páva végleg a történelmi tárgy számára foglalta le az érdeklődését s egyben tekintélyes népszerűséget is szerzett neki. A következő évben jelenik meg legsikerültebb műve, a Szent hegy. Ebben a tatárjárás utáni Budát mutatja be, finom realizmussal írja le a középkori magyar városi élet jellegzetességeit s ebbe a keretbe élénk, változatos mesét helyez. Fantáziája is a Szent hegy-bői ismerhető meg leginkább. Az irracionális elemet kissé lehalkítja az életből ellesett

alakok józan realizmusa, amit minden bizonnyal az orosz elbeszélőktől tanult.

Surányi városlakó ember volt, akit állandóan fogva tartott a városi élet és ennek történelmi távlatok. A Szent hegy című regénye bizonyítja leginkább, hogy a falu idillikus nyugalma kívánó hangulat mögül minduntalan előbúvik a kultúrát szomjazó városi ember. A Nyulak-szigetének kolostori magánya s a még nem egészen kifejlett Buda csupán keret a városi életre termelt alakok körül. Keresztes vitézek, írástudók, apácák mozognak a cselekmény előterében, de: mind eme középkori foglalkozást űző emberek közül mintegy irányítólag emelkedik ki a modern élet embere: a városbíró. Ma, amikor városaink lázasan folytatják a kutatást történelmi múltjuk feltárása végett, hálával kell visszagondolnunk Surányi Miklós ilyen irányú kiapadhatatlan érdeklődésére.

Beszéljen azonban ő maga a Szent hegy egyik hősnőjének szavaival: „Giovanni a szombati kapu előtt egy nagy kőkockán üldögélt és a budai hegyeket bámulta. — Milyen szépek a hegyek a hátukra épített kis majorkházakkal. A cseresznyefa még virágzik, de lassan leperegnek már a virágok apró rózsaszínű szirmai, amelyek különválasztva olyanok, mint fehér női ujjakon a körmöcskék. Szép ez az élet. — Giovanni Bolognára, Firenzére, Pisára és Velencére gondolt. Mindazok a városok eszébe jutottak, amelyekben valaha megfordult mint diák, mint harcos, mint jegyző vagy követ. Megállapította, hogy mindenütt boldog volt s ha újra kellene kezdeni az életet, egy betűnyit sem változtatna rajta. A könyv szóról szóra úgy maradna, még a keretet is éppen úgy cifrázná ... De faluhelyen, szőlőhegyeken, olajligetekben sem rossz a pacirta énekét hallgatni, pástorok meséire figyelni és vízhold leányokkal enyelegni! Az bizonyos, hogy hideg forrásból meríteni, sekély- és melegvízű pataokban megfürdeni, friss sarjban elsundikálni: isteni gyönyörűség s ezért nagyon irigyelte az antik élet szatirjait és kóbor isteneit. Valamint hogy irigyelte az olasz és francia parasztot is, aki a tenger mellett kereskedik s ha gondol egyet, csinos és erős hajót épít, kölcsönt vesz gazdag szomszédjától, sorra járja a Földközi-tenger kikötőit, eladja olaját, datolyáját, narancsát és borát, szép haszonra tesz szert, kifizeti adósságát és házat épít a sziklás tengerparton... Persze, a nagyvárosi élet, az más! A nagy, öblös, vasrácsos ablakok alatt álldogálni s várni az adott jelre, amikor be lehet surranni a kapun — ez persze csak nagy, népes, zibongó életű városban lehetséges... De a bástyák mellett tengerészek és katonák vitatkozásait, messziről jött kereskedők élményeit, kósza muzikusok dalát hallgatni — ez sem utolsó dolog a világon. Utazgatni lovon, szekéren, gyalog, országúti kocsmákban vagy apácakolostorokban megszállani, jó rajnai vagy bordói borocskát szürcsölgetni... aztán odébállni, füves, ruganyos mezei úton, szelíd lovon poroszkálni — hej, de szép az élet, míg derekunk fiatal és erőnk versenyt tud futni képzeletünkkel.“

Ma már, természetesen, kissé elavultnak tűnnek fel ezek a hangulatos sorok, ma, amikor a regényirodalom egy új klasszicizmus kialakítása előtt áll, de még mindig nem tudott megszabadulni a formás mesét és a természetleírást nélkülöző riporttól. Surányi volt az utolsó tagja a realista regény ama nagyszámú képviselőinek, akik természetérzék nélkül nem tudtak mesét írni.

Következő kötetében még mindig Pécs és Itália van az érdeklődés gyújtópontjában. A vallomásszerű Kantáié (1918) gyermekkorai színhelyét fonja lírai hangok koszorújába, majd a Nápolyi asszony (1924) a kezdődő renaissance korának itáliai életét eleveníti meg.

Ettől fogva inspirációjának forrásai hirtelen megváltoznak. Minden bizonnyal a háborút követő összeomlás tereli figyelmét aktuálisabb, mozgalmasabb témák és tömegeket lekötő műformák felé. Modern témát először

Csodavárók (1929) című regényében dolgoz fel, amidőn a magyar közép-nemesség lezüllését mutatja be s ettől kezdve, ha még történeti tárgyú művet ír, azt kizárólag a ma szemszögéből nézve teszi. Az új műformát pedig Surányi számára a dráma jelenti. A halhatatlan ember című színművében még a történeti tárgy dominál (a Nemzeti Színház mutatta be 1925-ben), de az Aranybástya (Nemzeti Színház 1934) már korszerű kérdést boncolgat, a zsidóság problémáját a Rothschild-család történetén keresztül.

Surányi Miklós már korábban, 1927-ben kísérletezett a portré-rajzzal egy Bethlen-monográfia alakjában. Ilyen irányú fogékonyságát történeti érzékével egyesítve vetette latba, amidőn utolsó művét, a befejezetlenül maradt Egyedül vagyunk (1935) című Széchenyi-életrajzot megírta. Az utóbbi években betegsége egyre súlyosbodott, szíve nem bírta a megfeszített munkát. Utolsó erőfeszítésének kell tekintenünk a Széchenyi-regényt, ezt a nagylelegzetű alkotást, amelyről a kritika sok tekintetben elítélően nyilatkozott, anélkül hogy a kérdést végleg megoldotta volna. A megoldás minden bizonynyal az eljövendő évekre vár, amikor majd megfelelő távlatból láthatjuk, vajjon helyes volt-e a magyarság tudatában szoborként élő Széchenyi alakját életszerűséggel telíteni. Annyi bizonyos, hogy ebben a művében egy kialakuló lélek keresi utolsó kapcsolatát az élet lendületével. Élnivágyó temperamentum, aki mintegy a halhatatlanság ellen tiltakozik.

Szépirodalmi munkássága közben Surányi mindvégig hírlapírói munkásságot is fejtett ki, egy ideig mint a Nemzeti Újság, majd a Budapesti Hírlap főszerkesztője. Főmunkatársa volt az Új Időknek s állandó cikkírója a Pesti Hírlap Vasárnapjának. Társadalmi sikerekben is szép része volt. 1922-ben tagja lett a Kisfaludy-Társaságnak, majd a kormányzó a Corvinkoszorúval tüntette ki, a Magyar Tudományos Akadémia pedig Aranybástya című színművét a Vojnits-díjjal jutalmazta.

Ez év szeptemberében ünnepelte volna harmincéves írói jubileumát, tekintve, hogy első novellája 1906-ban látott napvilágot. Értesülésünk szerint a különböző írói testületek már megkezdték előkészítő munkálataikat írói jubileumának megünneplésére, amidőn Surányit elragadta a halál. Így a jubileumi bizottság emlékbizottsággá alakul át és Surányi összegyűjtött művei ez év szeptemberében fognak megjelenni.

Betegségéről ritkán beszélt. Utolsó rosszulletei alkalmával gyakran emlegette Szent Tamást és idézgette Augustinus Vallomásait. Csendben távozott, azzal az előkelőséggel, amellyel mindvégig uralkodni tudott hanyatló kedélyén. Műveit itt hagyta, vigasztalásul és emlékeztetőül egy boldogabb korra, amely még meghitt közelségben élt a természettel és az emberekkel s amelynek művészi megnyilatkozásai egy életteljesség jegyében állottak.

A MAI TÓT TÁRSADALOM REGÉNYE

A CSEHSZLOVÁKIÁBAN kiosztásra kerülő állami irodalmi és művészeti díjak szerencsésai közt szlovenszkói vagy ruténiai író csak inkább elvétve akad, kisebbségi író — egy Mécs László — természetesen egyáltalán nem, de szlovák is csak hébe-korba. Így 1935-ben Jankó Jesensky „Demokrati“ (Demokraták) című regénye kapta meg e kitüntetést.

Szerzője nem új ember sem a közéletben, sem az irodalomban. Nem is fiatal többé, hisz már 62-ik évét tapossa és Szlovenszkó mai tartományi közigazgatásában az alelnöki tisztet tölti be, de onnan is már nyugalomba készül.

Mégis jelentős helyet foglal el a szlovákság szellemi életében, amiről meggyőződhetünk bármely mai tót középiskolában, ha elkérjük a tanulók „kötelező házi irodalmi olvasmányainak“ jegyzékét, melyet a közoktatásügyi minisztérium megbízásából a turócszentmártoni Matica Slovenská, tehát a legilletékesebb tót kulturális fórum állított Össze.

Ha e kötelező olcsó diákkiadványokat végignézzük, az élő tót férfi prózairókból a következőket találjuk ott: Nádasai (szül. 1866), Tajovsky (1874), Cajak (1863) és Jesensky (1874); az élő női írók közül: Timrava (1867), Soltésová (1855), Podjavorinská (1872) és Vansová (1857). Az kétségtelen, hogy ezek a nevek együttvéve sem adják ki a mai szlovák szépirodalmat, mert hiányzik a sorból éppen a legtehetségesebb fiatalok gárdája. Többségük már valósággal pátriárka-korú.

Az utóbbi években a szociális, politikai és szimbolista társadalmi regény különösen felvirágozott a harmincévesek soraiban. Ezek az írások talán reánk nézve érdekesebbek, mert a jövő vívódásainak magvait tartalmazták és természetesen Szlovenszkónak egészen más képe bontakozik ki belőlük, mint a fenti iskolás-hivatalos tót irodalomból. Ezekben a fiatalokban ütköznek meg a korproblémák és bizony az utóbbi időben mind gyakrabban a kétségbeesett menekülés a Felvidék nyomorából az oroszországi ideológiába. Megkezdte ezt Jilemnicky fiatal tanító „Pole neorané“ (Ugar), folytatta Kral. Frano „Cesta zarúbana“ (Eltorlaszott út) és nemrég csatlakozott hozzájuk Kavec Matús „V rudych hymlách“ (Vörös felhőkben) és „Nezamestnany“ (Munkanélküli) című regényeivel és többen mások. Vannak fiatalok, akik mint Milo Urban,¹ erős szociális és nemzeti velleitásokat katolikus-krisztusi életmegoldással próbálnak összeolvasztani és így belső küzdelmük még ádagabb. (Ez magyarázza meg, hogy Urban regényteológiájának zárókötetét négy év óta nem tudta befejezni és csupán részleteket tett közzé belőle.)

Egy további csoport, pl. Tido J. Gaspar, Hronsky, Rázus Márton stb., távolabb áll ilyen világnézeti vívódásoktól, épp ezért termékenyebb, folyé-

¹A szerzőtől ismertetés Milo Urbanról a Magyar Szemle 1934. márciusi számában jelent meg.

konyán író, évenként legalább egy, esetleg két kötettel jelenik meg a könyvpiacra. Bár ezek is a tót falu vagy társadalom lokális rajzával foglalkoznak, sok bennük a mikszáth-kukucinszerű humoros realizmus, kedélyesen szóragoztató elem (kivéve Rázust, akinél ennek helyét a komoly papos luteránus moralizálás foglalja el) és valamennyien enyhén érzelmesek.

Jesensky e csoporthoz áll legközelebb prózájában, ő a tót irodalom Herczeg Ference. Meg kell jegyeznünk, hogy Jesenskyt a tót irodalom egyúttal mint költőt is ünnepli és az említett kötelező iskolai olvasmányok közt Jesensky lírája is szerepel. Mert ő egyúttal a tót irodalom Gyóni Gézája is. Mindjárt a háború első évében orosz fogságba került. Messze a Bajkál-tó mögötti Berezovkában írta verseit, melyek „Zo zajatie“ (A fogságból) címmel 1917-ben Szentpétervárott jelentek meg. Bohdan Pavlúival, a mai moszkvai csehszlovák követtel az élén, akkor már megkezdődött a csehszlovák légiók szervezése Oroszországban, amiben Jesensky is tevékeny volt.

Jesensky családi emlékeinél fogva a szlovák nacionalista politikusok közé sodródott. Családjá a túród Jasen-Jeszenyéből, erről a régi tót vidékről származik. Egyik őse, Jesensky Pál, a híres králici biblia fordítóinak egyike volt, atyja pedig az 1848—49-i és 1861-i tót mozgalmakban vitt szerepet, majd a vármegyei főjegyzői állást a szabadabb ügyvédi foglalkozással cserélte fel. Ezt folytatta fia, a szóbanforgó író is, aki eperjesi, kolozsvári és pesti egyetemi éve után a háború kitöréséig ügyvéd volt Bánban. Már 1897-től fogva sűrűn szerepel a tót folyóiratokban verseivel és novelláival, melyek kotetszerűen is megjelentek. Verseiben kissé megkésve neoromantikus. Byron, Puskin, Lermontov modora sokszor átüt rajtuk, de azonkívül a tót nacionalizmus minden eseménye lelkesíti líráját, ami kiválóan alkalmassá teszi művdt a mai tót iskolák ünnepélyei és Önképzőkörök részére.

Világnézetében inkább reflexe a tótság mai általánosan elterjedt fel-fogásának minden előítéletével, sőt elfogultságával együtt, mintsem eredeti, önálló úton járó, új kort formáló, szükség esetén saját népe hibáival, történelmi eltévelyedésével is szembekerülő vérbeli poéta. Ugyanez vonatkozik prózai műveire is. De ez teszi őt egyúttal alkalmassá arra, hogy mintegy tükre legyen a mai tót életnek, semmint továbbalakítója vagy iránymutató vátesze.

Jesensky fejlődését három szakaszra lehet osztani. A háború előtti időben elbeszélései — mint ő maga is — a felvidéki falvak és főleg kisvárosok világában gyökereztek. „Malomestské rozprávy“ (Kisvárosi elbeszélések) gyűjtőnév alatt is jelentek meg együttesen (Rózsahegyen 1913-ban), bár 1921-ben még további három kötet került ki belőlük. Ezekben részben a falu értelmisége, részben a kisvárosi tisztviselők, ügyvédek, iparosok, előljárók, jegyzők, papok, szerkesztők tót miliője tárul fel, de többnyire már amint megcsapja őket a modern idők szele. Például hozzuk fel azt (a „Nappfürdőzés“ címűt), amelyben a kisváros lakói megrökönyödve, ijedt csodálkozással nézik a távolból, miként napozik és tornázik, hadonászik egy kis úszónadrágos meztelen embercsoport a patak egy távolabbi kanyarulatánál, kotnivaló bolondoknak vélik őket, már-már meg akarják őket fogni és bezárni, mikor saját jegyzőjüket, állatorvosukat, néhány előljárójukat ismerik fel a társaságban. Ilyenféle kontrasztok jó témául szolgálnak Jesenskynek, hogy a tót- és vegyesnemzetiségű maradi kisvárosokba csöppent „Korunk hősei“-nek donkisottoskodását kirajzolja, kapcsolatban a háború előtti nacionalizmus mozgolódásainak képeivel. Ezért e környezet rajza egyúttal jól feltárja a háború előtti, már feszült légkörű nemzetiségi vidéknek is érdekes, összetett képét.

Jesensky második korszakába tartoznak azok a művei, amelyekben a tótságra szakadt háború, majd a fogság és haza jövetel élményeit, a korfordulat hangulatait és eseményeit foglalja Össze. Már említett fogságban írt verses művein kívül ide tartozik 1933-ban a Matica kiadásában megjelent „Cestou k slobode“ (A felszabadulás útján) című kötete, amelyben 1914—1918 közötti naplóját dolgozta fel irodalmi formában és amely igen tanulságos úgy a tót vezetők jellemzése, háború alatti tevékenysége, a légionárius'mozgalmak rajza, mint kortörténeti szempontból.

Végül Jesensky harmadik, mai stádiumába esik a „Po búrkach“ (Viharok után, Turócszentmárton, 1932) című verskötete és most állami díjjal koszorúzott „Demokraták“ című társadalmi regénye.

E társadalmi-politikai regény finom, de nem mély gúnnyal írt paródia a mai tót középosztályról, főleg a tisztviselőtársadalomnak a néphez való viszonyáról. Ez a hirtelen keletkezett közigazgatási bürokrácia ma gyökeresen különbözik a hajdani tekintetes vármegye mikszáthi pátriárkálizmusától. Jesensky az eldugott járástól fel a tartományi hivatal elnöki szobájáig mindent otthonosan tud jellemezni, hiszen ma is mint tartományi alelnök ebben a környezetben él. Valami bús irónia hangja üti át, hogy talán helyesebb volt az a hajdani egyszerűbb, de rangtávolság-tartásával is természetesebb, úribb, függetlenebb hivataloskodás, mint a mai komiszmodorú párttitkárok aljas diktatúrája a hivatalfőnökök felett, prágai besúgók lebzselése minden előszobában és izgalmas folyosói hajsza csip-csup kocsmarendélyek dolgában összebonyolult ügyiratok körül.

Jesensky mosolyogva emlékszik meg a hajdani főispánokról, akik elé zsinórmentés hajdúkkal tárták a tisztviselők az aktát, míg aláírni méltóztattak. De most valósággal kineveti a „demokratikus“ tartományi elnököt, aki négykézláb mászkál az asztalok alatt, hogy a folytonos kilincselés és léghuzat által szertesztét repült ezernyi kis céduláját összekeresgélje a padló-ról, közben káromkodik, mert két telefőncsengő is szól, tele az előszobája, pedig máris egy mintavásár megnyitásánál kellene beszélnie. S mindez a sok „demokratikus“ lótás-futás azért olyan kétségbeejtően üres, mivel hatáskör nélkül történik: „Még egy szolgát sem tudok kinevezni felsőbb jóváhagyás nélkül, — mondja az elnök — holott ez az én jogom. Hát a tartományi hivatal csak postai gyűjtőállomás, mint valaha az ú. n. teljhatalmú szlovenszkói minisztérium volt? Mi vagyok én? Tartományi elnök vagy postahivatali főnök? Ha egy légy zümmög körülöttem, nem tudom, szabad-e agyoncsapnom.“ (213. o.).

Ezért mondja magáról Hmciarik, az egyik főtanácsos (185. o.), hogy mennél inkább emelkedett a mai szlovenszkói közigazgatásban, annál kisebb hatásköre lett. Legnagyobb úr volt, mikor megkezdte pályáját a hajdani magyar „kismegye“ szolgálatában.

Jesensky regényében mindannak rajza megtalálható, ami a mai Felvidék közéletét jellemzi: a centralista agrárpárt és az autonomista Hlinkapárt embereinek körmönfont harca a közigazgatási apparátus körül, a prágai „bizalmiemberek“ folyton kísértő árnyékalakjainak típusai, a bürokratikus pedantéria megszállottjai le az altisztek „demokráciájának“ különleges orrhangjaiig.

És mindez egy nagymértékben átalakult tót társadalom felett megy végbe. A regény tulajdonképpen tárgya is az új közhangulat által hordott jelszavak összeütközése az élet évszázados beidegzettségeivel. Maga a cselekvény nem fontos, sőt talán a szerző szántszándékkal választott egy önmagában jelentéktelen vidéki kis közigazgatási affért, egy fiatal járási fogalmazónak házassági szándékát egy egyszerű tót cselédlánnyal, hogy az emiatt felhorkanó kisváros és hivatali főnökök prüdériájában, egy orszá-

gos fegyelmi vizsgálatá dagadó botrányban tükröztesse az áldemokrácia egész társadalmának igazi arcát.

Minél inkább növekszik az ügy, annál inkább áthelyeződik a színtér Szlovénia mai fővárosába, Pozsonyba. Itt látjuk aztán a mai tót társadalomnak azt a modern elitjét, amely még eddigelé nem jutott bele a tót regényekbe: a tartományi képviselők és meggazdagodott ügyvédek családait, akik a Szlovénia-bank épületében laknak, az aifiliált vállalatok autóit használják állandóan, a Szövetkezeti Központ színházi páholyából mutogatják a Városi Zálogházból kölcsönkért ékszereiket, előkelőség okából „inkúst“, „kruzidlo“, „sdel’ovaT ‘ és más cseh szavakat használnak beszédjükben a megfelelő tót szavak helyett, szóval a néptől elszakadt, de a „demokrácia“ jelszavaiban kéjelgő modern tót társadalmat együtt látjuk érdekes típusokban, így mindenekelőtt a „Papagájok“ című fejezetben.

Hibája a regénynek a vezérfonal kissé mesterséges volta, ami tárgyából folyik. Az emberek elvek, jelszavak hatása alatt cselekszenek, hiszen még az említett fiatal fogalmazó is nem szerelemből akar elvenni egy egyszerű tót lányt, hanem fogadásból, hogy bizonyítsa demokratikus elveit. A lányt még nem is ismeri, csak undor tölti el a kisváros ezernyi kis Összefogásával, egyesületével, különállásával szemben. Igazi nagy regények hősei nem ilyen kis intellektuális hetvenkedések indokaiból cselekszenek, hanem a vér és sors megmagyarázhatatlan parancsai folytán.

A regény is a szokásos happy-end vagy tragédia helyett kolosszális humbuggal végződik a „Buborék elpukkan“ című fejezettel. A regény hőstét kiküldik a nemzetközi vásárra érkező indiai maharádzsa fogadására. E helyett ugyan csak titkárja száll ki a hajóból, a demokratikus napilapok azonban már hasábosán hozzák a fellengző üdvözlőbeszédet és hajbókoló riportokat „Csehszlovákia hatalmas és gazdag barátjáról“ (aki közben már Bécsben szórakozik). A kis vidéki fogalmazó ismert személyiséggé lesz és a modern tót szalonok ünnepelelt hőseként tenyerükön hordozzák Pozsonyban a nők.

Hogy e közigazgatási szatíra mennyire hű vagy művészi, afelett vitatkozni lehet. Tény azonban, hogy a tót irodalom Herczeg Ferencének e művét állami nagydíjjal jutalmazták. Vájjon kötelező iskolai olvasmányá is fogják-e tenni, mint Jesensky többi műveit?

KARDOS BÉLA

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

A szankciók megszüntetése, Baldwin és Eden Olaszországot csak részleg kielégítő politikája; angol és francia hibák. — Az osztrák-német megegyezés, olasz-német közös érdekek, Hitler államférfiúi lemondása; Magyarország álláspontja, Csehország új helyzete. — A Dardanella-konferencia, a Locarno-konferencia ügye, az angol politika feladatai

A FESZÜLTSEGEK enyhülésének jelében megindult esztendő mind-
eddig beváltja ígérését. Az elmúlt heteket különösen két nagyjelentő-
ségű esemény jellemzi: a szankciók megszüntetése és az osztrák-
német megegyezés. Mindkettő elsősorban az olasz-abesszin konfliktusra és
Olaszország döntő győzelmére, tehát a fasiszta nagyhatalom világpolitikai
jelentőségének hatványozott emelkedésére vezethető vissza. Mindkettő
egy szerencsétlen és zavaros, veszélyekkel telt fejezetet zár be, de mindkettő
nemcsak zárókö, hanem, legalább is ezt reméljük, a békés és megnyugtató
fejlődés perspektíváját nyitja meg Európa előtt.

Hogy a szankciókat hamarosan meg kell szüntetni, az már márciusban,
Olaszország döntő győzelmei után kétségtelennek látszott. Csak az időpont
volt még kétséges. Hiszen a szankciós hatalmak közvéleményének fokozato-
san hozzá kellett szoknia ahhoz a gondolathoz, hogy a nagy hűhóval megindí-
tott hadjárat — 52 állam hadjárata egyetlenegy ellen —, amelynek sikerét
a szankciós államokban csak igen-igen kevesen vonták kétségbe, biztos győ-
zelmet fog hozni. Ez a biztos győzelem pedig jelentette — a dolgokat és fogal-
makat leegyszerűsítve — a baloldali erők győzelmét a jobboldali állam- és
nemzetfenntartó eszmék felett. Nemcsak a rabszolgatartó barbár fekete
állam menekült volna meg a legrégebb európai civilizáció rovására, hanem
a társadalmunkat megbontó s Moszkvától Madridig kommunista és szabad-
kőműves pénzen tartott tényezők arattak volna diadalt. Az afrikai hadjárat
nagyserű megszervezése, a Duce páratlan szuggesztív ereje és az olasz nép
bámulatraméltó kitartása az egész számítást halomra döntötte. Május óta
Abesszínia mint önálló állam de facto megszűnt létezni. Maga az angol
külgügyminiszter Mr. Anthony Eden bevallotta június 18-i beszédében, hogy
az ő információi szerint Abesszínia területén nincs többé abesszin kormány.
Az olasz-abesszin háborút csak másik háborúval, nagy európai hadjáratral
lehetett volna megakadályozni, illetve megtorolni. Nagy-Britannia vezető
államférfiai elég meglepő nyíltsággal sohase hagytak kétséget azíránt, hogy
nem hajlandók Abessziniáért, sőt a Népszövetségért sem, háborút viselni.
Ezen az alapon és ezzel az érveléssel magyarázták meg az angol alsóház június
18-i ülésén Eden és Baldwin a közvéleménynek azt a józan javaslatukat,
hogy a szankciókat meg kell szüntetni, mert céljukat nem érték el s Abesszínia
elfoglalását nem akadályozták meg; Abessziniát pedig csak háborúval
lehetne újból visszaállítani, a megfutamodott négust trónjára újból vissza-
helyezni, amire bizonyára egyetlen népszövetségi hatalom sem vállalkoznék.
Ebből a tényleges helyzetből józanul azt a következtetést kellett levonni,
hogy — természetesen népszövetségi együttes eljárás keretében — Nagy-
Britannia a maga részéről a szankciók megszüntetése mellett fog állást fog-
lalni. Meglepő csak az volt, hogy a szankciók megszüntetését ugyanaz
az Eden javasolta, aki egy évvel ezelőtt harcos hívévé szegődött a

kollektív biztonság veszedelmes gondolatának, akinek az állásfoglalása vitte bele az angol kormányt az egész téves szankciós politikába, aki Sir Sámuel Hoare-t decemberben azzal az érveléssel buktatta meg, hogy a szankciók megfelelő idő alatt Olaszországot térdre fogják kényszeríteni, tehát az angol kormánynak nem szabad a népszövetségi és kollektív biztonsági politikát elhagynia. Eddig, az angol parlamentarizmus elvei szerint, amikor egy kormány politikája ilyen mértékben csődöt mondott, vagy egy külügyminiszter ilyen mértékben tévedett külpolitikai ítéletében, akkor az a kormány vagy az a miniszter a parlament előtt levonta az elkerülhetetlen konklúziókat és távozott. Azonban annak, hogy Mr. Eden megmaradt és hogy Baldwin továbbra is élén áll a konzervatív kabinetnek, illetve az úgynevezett nemzeti kormánynak, valószínűleg komoly pártpolitikai okai vannak. Talán helyes az a feltevésünk, hogy Baldwin nem áldozhatná fel még egy — második — külügyminiszterét anélkül, hogy maga is bele ne bukjak az általa helyesnek tartott és fedezett külpolitika bukásába. A miniszterelnök távozása pedig veszélybe hozhatná a pártot, esetleg házfeloszlatáshoz vezethetne, ami pedig megjelenteti a láthatáron a labour-párt győzelmének rémképét. Tehát maradjon Eden és takarítsa el a saját hibás politikájának romjait.

Az események azt mutatják, hogy ez az opportunistá elhatározás a birodalom szempontjából nem volt nagyon szerencsés. Eden és Baldwin tudniillik úgy hajtják végre ezt a politikát, amelyre rákényszerültek, hogy a lealáztatásokat ugyan lenyelik, de a romok megmaradnak és akadályozzák egy új, a tapasztalatokon okuló, nagyobb vonalú, biztosabb célkitűzésű, szilárdabb brit külpolitika kifejlődését. A szankciók hamaros megszüntetésének gyakorlati politikai oka t. i. nemcsak az volt, hogy felismerték céltalanságukat, hanem az a józan kívánság is, — s ebben Párizs és London egyetértett — hogy Olaszországgal hamarosan kibéküljenek és a súlyban és katonai tekintélyben megnövekedett nagyhatalmat visszahozzák az úgynevezett európai együttműködés frontjába. Ez pedig magyarra lefordítva németellenes koalíciót jelent. Már most mindenki, aki kissé komolyabban foglalkozott a külpolitikai eseményekkel, tudta, hogy Olaszország kooperációjának Párizssal és Londonnal három feltétele van, ha egyáltalában remélni lehetett, hogy Itália ehhez az egyoldalú politikához visszatérjen, amelynek főoka, illetve motívuma Olaszországnak amaz érdeke, hogy Ausztria függetlenségét mindenáron fenntartsa. A három feltétel a következő volt: a szankciók megszüntetése, az Anglia által a múlt év decemberében létesített középtengeri biztonsági paktumok felmondása és a brit honi flotta, a „home fleet“ visszahívása a Földközi-tengerről. Ebben a helyzetben, ismerve Nagy-Britannia mai pillanatnyilag bizony csökkent tekintélyét, nehéz megérteni azt a politikai gondolatot, amely Mr. Edent inspirálta, amikor a szankciók megszüntetésének bejelentésével együtt önérzetesen közölte az alsóházzal, hogy „természetesen“ a Franciaországgal, Spanyolországgal, Görögországgal, Törökországgal és Jugoszláviával kötött ú. n. kölcsönös megsegítési egyezmények továbbra is érvényben fognak maradni. Egyidejűleg semmi intézkedés sem történt aziránt, hogy a „home fleet“ egységeit visszahívják a Középtengerről. Mussolini, aki nem szokott lassú lenni a reakcióiban, erre késedelem nélkül közölte is Párizssal és Londonnal, hogy ilyen körülmények között Olaszország aktív részvételére az európai politikában Franciaország és Anglia oldalán ne számítsanak. A brit kormány ez ügyedén kijelentésének és taktikájának, amellyel valószínűleg nyomást akart Olaszországra gyakorolni, más oka, mint személyes dac, valamint helytelen politikai és taktikai ítélet, nem igen lehetett. Az eredménye mindenesetre az volt, hogy a szankciók megszüntetésének megalázó procedúrája után az olasz-angol

közeledés egy lépéssel sem volt közelebb mint előbb s hogy külön kellett még a másik két lealáztatást is lenyelni ahhoz, hogy a Duce — két nappal a német-osztrák megegyezés után — egy újságírónak adott nyilatkozatában bejelentse az angolokkal való jóindulatú együttműködési készségét. Ami a másik két feltételt illeti, rövidebb a genfi közgyűlés befejezése után Anglia mégis visszahívta a Középtengerre küldött flotta-erősítések legnagyobb részét, amire a Duce a lybiai olasz hadsereg létszámának csökkentésével felelt. De a középtengeri paktumok már nem a Foreign Office iniciatívájára szüntek meg: Angliának meg kellett érnie, hogy előbb a szocialista francia kormány jelentse ki ezeknek a maga részéről való felmondását, utóbb pedig, a kishatalmak közül, még az Anglia által installált György görög király kormánya is hamarabb szánta rá magát erre a gesztusra, mint a Downing Street. Meg lehet állapítani, hogy a londoni és párizsi kormány az utolsó 18 hónap alatt együtt vagy külön-külön majdnem minden hibát elkövetett, amire az idő és a körülmények alkalmat adtak.

A DUCE KORMÁNYA SZOROSAN véve már az abesszín hadjárat kezdete óta elég következetesen jelét adta annak, hogy hajlandó Németországhoz közeledni, — elismerve azt, hogy a birodalmi kormány eljárása a szankciók kérdésében jelentékeny segítségére volt és így köszönetre kötelezi. További „kölsönös segélynyújtást“ jelentett — Berlin számára az afrikai hadjárat, mert lehetővé tette, illetve megkönnyítette a Rajna vidék megszállását, — Olaszország számára pedig a megszállás ténye, hiszen az akkor még kritikus helyzetben — március elején — végérvényesen elterelte a figyelmet Afrikáról és megszüntette az olajszankció veszélyét. Bár ez öntudatlanul — azaz nem előzetes megállapodás alapján — nyújtott segítség volt, nyilvánvalónak látszott, hogy fokozatos közeledés útját nyitja meg. De a főakadály még mindig fennállott: Olaszország számára Ausztria függetlensége olyan életérdek, amelyhez törik-szakad, ragaszkodnia kell. Viszont mindenki, aki ismerte Hitler felfogását az osztrák kérdésben, azt vallotta, hogy Ausztria bekebelezése a Führernél olyan dogma, amelyből sohasem fog engedni. Ilyen körülmények között tehát egy olasz-német közeledés valószínűtlenebbnek látszott mint London kibékülése Rómával — eltekintve attól, hogy Rómának is az adott helyzetben nagyobb szüksége lehetett pénzügyi szempontból London barátságára, mint a finanszírlásis számba nem jövő Berlinére. Arra, hogy az osztrák-német megegyezés hirtelen és váratlanul mégis létrejött, nézetünk szerint a következő okok voltak döntő hatással: az angol és francia kormányok fentebb felsorolt sorozatos politikai-taktikai hibái, az osztrák kormánynak mind nehezebbé váló belpolitikai helyzete, amely valamilyen irányú tisztázódást megkövetelt, az a fokozódó belátás, amely Berlinben és Rómában lassanként úrrá lett, hogy a két hasonló berendezésű állam a bolsevista erők terjedésével szemben mindjobban egymásra van utalva. Ezért azt hisszük, hogy a francia választások és a Blum-kormány uralomra jutása — a távolabbi háttérben pedig Spanyolország ijesztő mértékű bolsevizálódása, a franciaországi sztrájkok s ezzel kapcsolatban a francia kommunista párt terjeszkedése — döntő hatással voltak mind a Führerre, mind a Dúcéra. Legalább is valószínű, hogy a tárgyalások menetét ez a körülmény gyorsította meg.

A be nem avatott részére ennek a változásnak és a német-olasz közeledésnek a valószínűsége Suvich államtitkár bukásával és Ciano kinevezésével lett valószínűvé. Suvich képviselte a merev németellenes, Ausztria függetlenségét katonai eszközökkel is biztosítani akaró politikát. Ezzel nem akarjuk azt mondani, hogy Olaszország politikáját bárki is befolyásolhatná a Ducén kívül, de azt hisszük, hogy a Duce úgy választja meg a munkatársait, ahogy

azok az ő politikai elgondolása végrehajtásához a legjobban alkalmasak. Suvichcsal nem csinálhatta a Berlin—Róma-i politikát, tehát kinevezte külügyminiszterré Cianót. Nem mintha Ciano saját politikáját csinálhatná, hanem mert ez a cégér jobban felel meg a körülményekből kialakult új koncepció végrehajtásának. Mint a nyilatkozatokból világossá válik, a Bécs—Berlin-i megegyezés alapvonalait Mussolini Schuschnigggal, az osztrák kancellár Rocca déllé Camminate-i „udvariassági“ látogatása alkalmából beszélte meg. A mai helyzet szerint azonban ez a megegyezés Hitler részéről nagyobb államférfiül teljesítmény, mint a másik két partner részéről. Tudniillik, ahogy a dolgok ma állanak, a birodalmi Führer engedett — szinte az egész vonalon. Annak ellenében, hogy elismerte Ausztria állami függetlenségét, amire különben tényleg már múlt májusi beszédében hajlandónak mondotta magát, s hogy Ausztria belügyeibe való be nem avatkozásra kötelezte magát, az egyetlen, amit ellenértékként kapott, az az elismerés, hogy Ausztria „német államnak vallja magát“. Ez annyit jelent, hogy az osztrák szövetségi állam nem fog németellenes külpolitikát folytatni. Ha visszaemlékezünk arra, hogy a birodalmi kormány Dollfuss-ellenes politikájának alapoka az ú. n. 1932. évi lausanne-i szerződés elfogadása volt, amelyben Ausztria ismét megerősítette a Németország ellen irányuló genfi protokóllt, tehát egy németellenes gesztusra volt hajlandó, értékelni tudjuk ennek az osztrák részről történt, hitvallásszerű bejelentésnek a politikai jelentőségét a birodalom számára. Ezzel szemben persze tény, hogy Dollfuss is, Schuschnigg is, állandóan hangoztatták Ausztria német állam voltát — sőt ez az új alkotmánynak is alapétele. Nagy politikájában azonban Ausztria az utolsó évek alatt kétségtelenül a németellenes politika egyik tényezője volt — és talán ez az, amit legkevésbé tudtak neki megbocsátani Berlinben. Annak az elismerésével szemben tehát, hogy Ausztria német állam, azaz külpolitikájában keresni fogja azt az irányt, amely a németiség általános érdekeit szolgálja, nagyobb történelmi perspektívában eltörpül az a tény, hogy Hitler belenyugodott a nemzeti szocialista párt el nem ismerésébe Ausztriában. Államférfiúi tett ugyanis az, amikor a jövő nagyobb perspektívájáért olyan pillanatnyi célt feladunk, amelynek elérése aránytalanul nagy áldozatot és erőfeszítést kíván.

Ha röviden körvonalazni akarjuk a német-osztrák megegyezés jelentőségét az egyes főbb érdekeltek — Ausztria, a Németbirodalom, Olaszország, Magyarország, Csehszlovákia, a kis-antant, Lengyelország, Szovjet-Oroszország és Franciaország—szempontjából, néhány mondatban a következőket állapíthatjuk meg: Ausztria, illetve az osztrák kormány, nyeresége a belső nyugalom, elérkezik annak a már már kibírhatatlan feszültségnek a végéhez, amely előbb-utóbb robbanáshoz vitt volna. Az ezzel kapcsolatos tekintélygyarapodáson kívül gazdaságilag a német turistaforgalom s a normális kereskedelmi forgalom megindulása rendkívül nagy gazdasági jelentőséggel bír Ausztria számára. Egész politikai vonalvezetése nyugodtabbá és egyenletesebbé válik, amivel persze szemben áll az a tény, hogy a német utazóforgalom megnövekedésével, a németországi lapok beengedésével kapcsolatban a nem-agresszív, de talán annál mélyebbre ható német propaganda ismét munkába veheti Ausztria német népét a barátság és testvériség eszközeivel. Elég erős lesz-e az az önállósági hajlam és gerinc, amit az utóbbi három év megpróbáltatásai az osztrákokban kifejlesztettek ahhoz, hogy ez a békés penetráció lassan fel ne szívja Ausztriát, erre a kérdésre lehetetlen spekulatív felelni: ezt csak az események fogják eldönteni. Tárnyilagosan meg kell állapítani, hogy megvan a komoly kilátás arra is, hogy Ausztria politikai függetlenségét és önálló állami létét fenn lehessen tartani egy barátságos német-osztrák viszony mellett is.

Hitler és a németek elgondolásában döntő ok lehetett Olaszország katonai presztízsének nagy megnövekedése, amiáltal az olasz birodalom még az eddiginél is szívesebben látott és keresett szövetségessé vált különösen a németek szemében, akik a materiális fölényt és hatalmat tudvalevőleg mindennél többre becsülik. Ezzel szemben Franciaország külpolitikai hatóereje a szocialista kormány alatt általában, a fenyegető belső zavargások következtében különösen, csökkent. De nemcsak hogy kevésbé látszott érdemesnek a Franciaországgal való megegyezést keresni, Hitler anti-kommunista fanatizmusa számára valószínűleg döntő ok volt az a kilátás, hogy a nagy katonai erejű fasiszta nagyhatalommal együtt blokkot alkothasson a nyugatra átterjedő kommunista veszéllyel szemben. További érv volt Olaszország megnyerése a Locarno-konferencia előtt és abban a pillanatban, amikor a montreuxi Dardanella-konferencia kapcsán immár komolyan számolni kellett az orosz feketetengeri flotta megjelenésével a Földközi-tengeren át a Balti-tengerben. A mód, ahogyan Olaszország, a német-osztrák megegyezés után, a locarnói konferenciára szóló meghívást visszautasította, illetve annak az elfogadását Németország meghívásától tette függővé, máris igazolta Németország számára a megegyezés politikai jelentőségét. Franciaország és Belgium, a háttérben a habozó és tétovázó Angliával, már nem teljes értékű ellensúly, ha sikerül azt az alakulatot létrehozni, ami talán a német-osztrák megegyezés megalkotói előtt lebeg: az olasz-német-osztrák-magyar-lengyel csoportot. Valószínűnek látszik tehát, hogy Olaszország és Németország legalább is egy ideig egymás mellett, egy cél felé fognak haladni.

Mussolini számára a Berlinhez való közeledés jelenti politikájának függetlenülését a nyugati koloniális nagyhatalmak kényétől és kedvétől. Az 1935 januári francia-olasz szerződés minden előnyét megtartva és learatva, a Duce ma tulajdonképpen obligó nélkül áll a tekintélyében meggyengült szocialista Franciaországgal szemben. Szabadon fejlesztheti ki középtengeri politikáját és Hitlernek az a célkitűzése, hogy Angliához mindenképpen közeledjék, — hiszen talán az osztrák-német megegyezés gesztus is volt az angol közvélemény felé, mintegy közvetett válasz a híres angol memorandum egyik kérdésére — harmóniába hozható a Dúcénak ama szándékával, hogy viszonyát Angliához megjavítsa. Ha a fejlődés a Dunavölgyében a Németbirodalom aktív kooperációjával a megkezdett vonalon halad tovább, akkor kétségtelen, hogy a francia hatalmi pozícióra ezen a vidéken ez a lépés komoly csapást mért. Persze fennmarad még mindig az a kérdés, vajjon a német befolyás és pozíció megerősödése a Duna vonalán nem kompenzálja-e a franciák visszaszorításának előnyét, amennyiben egy új, veszedelmesebb, földrajzilag is jobban elhelyezkedő ellenfelet állít szembe Olaszországgal?

Magyarország szempontjából bizvást megállapíthatjuk, hogy ahogy a helyzet ma áll, számára csak nyereséget jelent osztrák és német barátainak kibékülése. Mindeddig sikerült ugyanis, a feszültség dacára is, fenntartani jó viszonyát Olaszországgal, Ausztriával és Németországgal szemben egyaránt, anélkül hogy bármelyik irányában a kötelező lojalitást megszegte volna. Ez azonban természetesen mind nehezebbé vált és ezért a megegyezést, amely Ausztria függetlenségét biztosítja és Magyarország természetes barátait közelebb hozza egymáshoz, mi a megkönnyebbülés érzésével üdvözlöttük. Továbbá nem utolsó eredmény a mi szempontunkból Csehszlovákia mai helyzete sem. A cseh köztársaság részben vezetőinek doktrinalizmusa, részben közvéleményének nehézkessége és politikai merevsége miatt, részben mert az események elkényeztették, vonakodott attól, hogy veszedelmes helyzetből a megfelelő józan következtetéseket levonja. Ellenkezőleg: a szovjettel való szövetekezése által veszélyes útra tévedt, mert provokáló idegen elemet

csempészett be Közép-Európába. Talán most, már túlkésőn, rá fog jönni arra, hogy elmulasztotta a lélektani pillanatot ahhoz, hogy bár jelentékeny áldozatok árán, Magyarországon barátot és ezzel politikai hátvédet nyerjen függ etlenségének megóvására.

Ezzel a megegyezés jelentőségét Csehszlovákia szempontjából már körvonaloztuk. Talán még annyit lehetne hozzáfűzni, hogy ma Csehszlovákia már csak a keskeny román-cseh határon érintkezik hozzá alapvetően barátságosan diszponált állammal. Persze nem szabad elfelejtenünk, hogy Ausztria állásfoglalása cseh szomszédjával szemben természetesen továbbra is barátságos marad. A kisantant szempontjából, — amennyiben éppen az így előállt helyzet következtében a kisantantról, mint politikai egységről, ezzel a kérdéssel való viszonylatban, beszélhetünk, jellemző, hogy Jugoszláviában határozott elégtétellel üdvözölték a megegyezést — hiszen Jugoszláviának németbarátsága már régi keletű és közismert és ott a megegyezésben a restauráció veszélyének eltemetését látták vagy szeretnék látni. Romániában pedig Titulescu egész tekintélyére volt szükség, hogy egy fenyegető belső krízist el lehessen kerülni. Nagy-Romániában ugyanis erős befolyások érvényesülnek Titulescu külpolitikája ellen és egy erősebben németbarát politika irányában. Ma a helyzet mindenesetre még az, hogy a románok a szovjet hadsereg átmenetelésének megkönnyítésére transzverzális vasutat építenek Besszarábia és a cseh-román határ között. Hogy milyen helyzetbe jutna Románia, amelynek egyszer már szerencséje volt átvonuló orosz csapatokhoz, ha ismét a nagy orosz medve talpa alá kerül, az olyan kérdés, amit Titulescu úrnak kell saját lelkiismeretével elintéznie.

SZOVJET-OROSZORSZÁG és Franciaország válasza az új középeurópai politikai helyzetre a montreuxi Dardanella-konferencián hangzott el. Itt ugyanis sikerült olyan helyzetet létrehozni, amely megnyitja egy francia-török kölcsönös segélynyújtási egyezmény megkötésének lehetőségét és Oroszországot, Franciaország szövetségését, lehozza a Földközi-tengerre. A montreuxi konferencia Nagy-Britannia újabb engedékenységének, tehát bizonyos mértékű megalázásának volt a tanúja. A nem nagyon szerencsés periódusban levő brit birodalom kénytelen volt a francia-orosz követeléseknek engedni és álláspontját feladni. A londoni kormány ugyanis olyan formulát akart találni, amely, valamely lokalizálható európai konfliktus esetén — ha Törökország semleges maradna — az orosz flotta kifutását a Földközi-tengerre a népszövetségi tanács döntésétől tegye függővé. Ennek a teljesen hipotetikus esetnek a bekövetkezésére felépített angol tervnek ugyanis az volt a gyakorlati célja, hogy barátságos gesztus legyen Németország felé, nehogy Berlin az orosz flotta megjelenésének a fenyegetését valamilyen hirtelen, kényelmetlen és veszélythozó ellenakcióra használja fel. A montreuxi konferencia, bár Olaszország távollétében csonka volt, Törökország számára teljes sikert hozott: az új török birodalom ismét, több mint 100 évi kiskorúsítás után, feltétlen ura lett a Dardanelláknak, amelynek katonai megerősítését augusztus 1-vel meg is kezdheti. Meg kell állapítani, hogy ennek a konferenciának a sikerét Olaszország távolmaradása nem befolyásolta. Hiszen itt csak arról volt szó, hogy Törökországnak megadják mindazt a jogot, amit ha szépszerével szerződéses úton meg nem adnak neki, önkényesen megszerezhet és meg is szerzett volna magának.

MÁR NEM ILYEN ELŐNYÖS a helyzet a francia-orosz-román-cseh-török blokk számára a Locamo-konferencián. A nyugati hatalmak új regionális paktumának a kiépítésében ezt a blokkot Franciaország képviseli, amely miután elmulasztotta, hogy erejének megmutatásával és latbavetésé-

vei vagy idejekorán tanúsított spontán nagyvonalú engedékenységgel komoly és tartós sikert érjen el, erőszakos és csökönyös állásfoglalással igyekszik visszaszerezni azt, amit elszalasztott. Annak ellenére, hogy Blum a leszerelésben és a németekkel való megegyezésben jelölte ki Franciaország külpolitikai céljait, mindinkább nyilvánvaló, hogy a harmadik köztársaság a Németországgal való megegyezés lehetőségének a megítélésében nem ringatja magát illúziókban. Bár talán Olaszország megnyeréséről, illetve barátságának visszahódításáról még nem mondott le, ma már csak egy célt követ szinte hipnotikus csökönyösséggel: a locarnói egyezmény megmaradt egyetlen garáns hatalmát, Nagy-Britanniát akarja megtartani, szövetségesnek megnyerni és egy Németország ellen irányuló katonai koalícióba belekényszeríteni. Ettől Anglia ma még elég messze van — bár a kabinet egy része, mint azt Duff Cooper hadügyminiszter igen melegen franciabarát beszéde jelezte, határozottan a francia-angol szövetség mellett foglalt állást. Az angol kormány politikája, amennyiben ez egyáltalában definiálható, vagy, ahogy egyes angol lapok gúnyosan mondják, amennyiben ilyen egyáltalában létezik, arra irányul, hogy ne vágja el a szálat se Németország, se Franciaország felé. Persze a brit kormányt az év április elsején a francia és belga kormányhoz intézett levele, amelyben a Németországgal folytatandó locarnói tárgyalások balsikere esetére mintegy katonai szövetséget ajánl fel, már igen erősen leköti. Azonban ma még hivatkozhatik arra, hogy ezek a tárgyalások még meg se kezdődtek, balsikerükről pedig szó sem lehet. Tehát igyekszik Németországot közelebb hozni és a maga békeelgondolását érvényrejuttatni. Németország viszont kétségtelenül hajlandó közeledni Angliához, de nyilván csak akkor, ha Anglia — szakítana Franciaországgal. Megfordított viszonylatban ugyanez a francia kormány álláspontja is. Az egymással mindinkább szembekerülő két európai blokk között való tétovázást Anglia mindaddig folytathatja, amíg vagy nem sikerül olyan általános konferenciát összehívnia és sikerhez segítenie, amely az összes európai problémákat erőkompromisszum alapján megoldja és ezzel kapcsolatban felépít egy új népszövetséget — valljuk be, ez ma még chimerikus, lehetetlennek látszó feladat — vagy amíg a két blokk véglegesen ki nem alakul és az összeütközés elkerülhetetlenné nem válik. Időközben persze Anglia felfegyverkezhetik. Kétséges csak az marad, vajjon lakosságának erkölcsi felfegyverzését végre tudja-e hajtani: képes-e az általános védkötelezettséget bevezetni, mert csak ezáltal szerezheti vissza döntő nagyhatalmi pozícióját. Ha az angol népben a nemzeti köteletségjeljesítés eszméje fel nem ébred, illetve csak akkor ébred fel, amikor a veszedelem már bekövetkezett, akkor Angliának az évszázados döntő szerepe a kontinens ügyeiben valószínűleg végleg befejeződött. Bevaliom, úgy érzem, hogy ezzel civilizációnkat halálos csapás érné: az angol nemzet kétségtelenül legtökéletesebb képviselője a mi emberi ideálunknak. A háború és béke alternatívája, bár a háború veszélye pillanatnyilag eltolódott, mind világosabban, mind fenyegetőbben jelenik meg Európa horizontján. Mégis remélnünk kell, hogy az a békés lépés, amely Európa egyik veszélyfészket megszüntette, példaadóan fog hatni Európa többi államfőfiraire is és igyekezni fognak civilizációnkat áldozatok árán is megmenteni a pusztulástól, amit számára egy európai háború feltétlenül jelentene.

MAGYAR KISEBBSÉG CSEHSZLOVÁKIÁBAN.

A prágai parlamenti munka egy éves mérlege; az államvédelmi törvényjavaslat és jelentősége a magyar kisebbségre/a szlovenszót magyarság gazdasági és kulturális sérelmei; a kisebbségi magyar kultúrunka eredményei, „Tavaszi Parlament az egyesült Magyar Párt első érsekújvári kongresszusa.

TÖBB, MINT EGY ESZTENDEJE, hogy megtörténtek a parlamenti cs szenátusi választások s mégis, ha az elmúlt törvényhozási év látható eredményeit nézzük, a lassú kimerülés, a szembetűnő munkaképtelenség tüneteit vagyunk kénytelenek regisztrálni. A prágai parlament kezdi mindjobban magára öltetni a belső sorvadás, a tunyaságba süppedés formáit. Az egyéves törvényhozási munka eredménye szánalmasan kevés: kapkodó, inkább ötletszerű kezdeményezések, politikai és gazdasági felhatalmazások, stb. A parlament, hogy mást ne említsünk az első tizenegy hónapban mindössze 35 plenáris ülést tartott. Ezen nem is kell csodálkoznunk: a világnézetileg teljesen heterogén és egymás között állandóan torzszalkodó pártokat ma már nem is a közös törekvések, a politikai vagy kulturális célok tartják egybe, hanem részben az egymástól, részben külső erőktől való ösztönös félelem, a veszély pontosan ki nem fejezhető, de ösztönösen megérezett pszichózis. Kivételt a törvényhozási munka terén csak a tavaszi időszak képez húsvét óta, amikor is a parlament minden pártközi ellentétet félretéve, nyilván az említett pszichológiai erő és a mindjobban komplikálódó külpolitikai helyzet hatása alatt lázas sietséggel hozta tető alá a cseh törvényhozás egyetlen multévi lényeges eredményét: a katonai árulásról és kémek halálbüntetéséről, továbbá a politikai pártok feloszlataásáról s végül az államvédelemről szóló törvényjavaslatot.

Március utolsó napjaiban nyújtotta be a prágai kormány a törvényhozás elé az államvédelemről szóló hat fejezetes törvénytervezetét. Mint a javaslat bizottsági előadói maguk is megjegyezték, az alkotmánylevél megalakítása óta alig feküdt ennyire döntő fontosságú törvénytervezet a prágai parlament asztalán. S csakugyan, ha a törvény szellemét és részleteit nézzük, okvetlenül látnunk kell, hogy itt valóban az eddig alkotott törvények terjedelmét lényegesen meghaladó rendelkezésről van szó, mely — mint számos cseh politikus megjegyezte (Klofac Vencel május 13-án a szenátusban) — csak „a kiindulási alap“. Hogy a javaslat lelki rúgója a külpolitikai feszültségből előálló háborús szellem, a „sécurité“ feltétlen és görcsös féltése: ez a törvény egyszeri olvasása után szinte nyilvánvaló. — „Nézzenek csak a határookra és tegyenek összehasonlítást — mondotta Machnik nemzetvédelmi miniszter a képviselőház véderőbizottságában —, a törvény hivatása, hogy az állam védekezésének szilárd, széles és mély alapjait építse ki. A jövő háborúja nem lesz csak a hadseregek háborúja, hanem az egész állam s valamennyi lakosának háborúja.“ A törvényjavaslat — érthetőleg — nagy visszhangra talált a nemzetközi sajtóban s a magyarországi közvélemény előtt is javarészt ismert, éppen ezért eltekintünk tartalmi ismertetésétől s csak azokra a részletekre térünk ki, melyek a szlovenszói magyar kisebbséget közelebből érintik.

Az államvédelmi törvényjavaslat — háborús színezetétől eltekintve — számos olyan intézkedést tartalmaz, amely szöges ellentétben áll a kisebbségi jog szellemével, de magával a csehszlovák alkotmánylevél tartalmával is. Ilyen többek között a törvénynek az a része, amelyik bevezeti a köztudatba a „megbízhatatlan“ állampolgár fogalmát. Sem a modern államjog, sem a kisebbségi jog, de maga a csehszlovák alkotmánylevél sem ismer el állampolgárok között fennálló ilyen természetű, merőben antidemokratikus megkülönböztetést. De hisz ez természetes is. A „megbízható“ és „nem megbízható“ állampolgár jogi fogalmának bevezetése durva tagadást jelent a demokrácia és a demokratikus berendezkedés legelemibb alapelveinek s azáltal, hogy a törvény a honpolgárok ezirányú elbírálását közigazgatási szervre (jelen esetben a járási főnökre) bízza: nemcsak az emberi szabadságjogokat ássa alá, hanem utat és lehetőséget jelent egy demokratikusnak éppen nem nevezhető, köztársasági színekben tetszelgő állami mindenhatóság felé. A javaslat az úgynevezett regisztrált (nemzetvédelmi szempontból fontos) üzemekről szólva a következőket mondja: a vállalatok egyes ágait a kormány, egyes vállalatokat pedig a nemzetvédelmi minisztérium államvédelmi szempontból fontosnak nyilváníthat. E vállalatok hatósági ellenőrzés alá kerülnek. A járási hivatal vagy rendőrség megállapítja mindenekelőtt, hogy a vállalat vezetője megbízható személy-e. Ha nem megbízható, akkor olyasvalakit kell állítania a vállalat élére, aki a hatóságoknak megfelel. Ha e kívánságnak nem tesz eleget, elvesztheti a koncessziót, vagy a vállalat kényszerigazgatás alá kerül. A hivatalok nem kötelesek indokolni rendelkezéseiket. E vállalatok nem alkalmazhatnak államvédelmi szempontból megbízhatatlan egyéneket. Igaz, David képviselő a javaslat előadója úgy nyilatkozott a véderőbizottságban, hogy mindezek „az intézkedések nem irányulnak a nem csehszlovák nemzetiségű állampolgárok ellen és az állam iránti megbízhatóság kritériuma nem lehet a nemzeti hovatartozás“ és e kiegészítés a törvény végső szövegébe is belekerült, mindezek ellenére nagyon is féltő, hogy a kormányzat a törvény szavaiba kapaszkodva az államvédelem érdekeit csehesítési tendenciákkal fogja azonosítani. A „regisztrált üzemek“, a „nemzeti megbízhatóság“ fogalmainak bevezetésével a kormányhatalom végül is hallatlanul széleskörű diszkrecionális hatalomra tesz szert, melyet úgyszólván minden ellenőrzés nélkül gyakorol — s kérdés, nem gyakorol-e a kisebbségek rovására? (Hogy aggodalmunk mennyire indokolt, bizonyítja ezt a belügyminiszter egyik legújabb — április 22-én kiadott — rendelete, melyben körülírja, miképpen kell megállapítani az állami hivatalokba pályázók megbízhatóságát. Az utasítás többek között nagy súlyt fektet a pályázó állami szempontból való megbízhatóságának igazolására. Evvel kapcsolatban kivizsgálendő, — mondja az utasítás — hogy a pályázó milyen környezetben él, megállapítandó legközelebbi rokonságának megbízhatósága is.)

A kisebbségekre nézve felette veszélyes és jogilag egyáltalán nem helytálló rendelkezés a törvénynek az a része is (194. §), mely az úgynevezett határsávban élő külföldiekről intézkedik. Ez a pont úgy határozza meg a külföldi fogalmát, hogy mindenki külföldinek tekintendő, aki nem tudja a csehszlovák állampolgárságot igazolni. A törvényben említett határsáv területén viszont külföldi állampolgár nem bírhat ingatlanvagyonnal. S mint-hogy a csehszlovákiai magyarság körében még ma is tízezrekre rúg azoknak száma, kiknek mindeddig a csehszlovák állampolgárságot nem sikerült megszerezniük, a törvény voltaképpen nem tesz mást, mint e határsávban lakó magyarságot (főleg a kisbirtokos parasztságot) fosztja meg minden vagyonától. Tudjuk, hogy éppen az állampolgárság visszaszerezése a trianoni békeszerződésnek egyik legtöbbet támadott pontja (61—66. cikk). A békeszerződés létesítette tarthatatlan állapotot nem rendezte a cseh állampolgár-

sági törvény sem. A magyar törvényhozók, így például Szent-Iványi József 1925-ben, Grossschmid Géza 1929-ben törvényjavaslattal próbálták a helyzetet megváltoztatni, de vajmi kevés eredménnyel. Most legújabbán az államvédelmi törvény kapcsán Hokky Károly szenátor nyújtott be javaslatot a szlovenszkói hontalanok helyzetének azonnali rendezése érdekében. A kérdés teljesen rendezetlen volta pillanatnyilag szinte legsúlyosabb sérelme a csehszlovákiai magyar kisebbségnek, sőt lényegében ma már nem is belső ügye a köztársaságnak, hanem nemzetközi jogi kérdéssé növi ki magát.

A törvényben említett határsáv fogalmát a törvény pontosan körülírja, mely szerint Szlovenszko 79 járása közül 48-at, Kárpátalja 14 járása közül 12-t nyilvánít határterületnek. A rendelet 2. §-a értelmében a határvidéknek nyilvánított sávon minden magán-, közjelleű és állami építkezéshez is előzetes katonai engedély szükséges. E nélkül nem építhető templom, iskola, kultúrház, magastornyú épület, kilátótorony, turista menedékház, vadászlak, szálloda, színház, közraktár, tornacsarnok, villany- és vízmű, gáz- vagy vegyészeti gyár, továbbá semminemű olyan gyár vagy üzem, mely bárminemű vonatkozásba hozható a katonasággal; úgyszintén bányá sem helyezhető üzembe előzetes katonai engedély nélkül. A 25—35 km széles határsávban ezek szerint a gazdasági és politikai tevékenységnek úgyszólván minden ága katonai ellenőrzés alá kerül, mely a törvény indokolása szerint csak „kényszerű önvédelem“, de lehet a kisebbségeknek és a kisebbségi jogoknak megkerülése és teljes felfüggesztése is.

A MAGYAR KISEBBSÉG HELYZETE ugyanekkor gazdasági téren is mind súlyosabbá válik. Május végén, az államvédelmi kölcsön szenátusi vitáján illusztrálta megrázó adatokkal Hokky Károly szenátor Kárpátalja nyomorát és azonnali segítséget követelt a kormánytól. A mezőgazdasági munkásság mind rosszabbodó helyzetéről beszélt július elején az ungvári tartománygyűlésben Vozáry Aladár s a gabonamonopólium körül történő gyakori visszaéléseket tette szóvá. De minden politikai ékesszólásnál meggyőzőbben beszélnek az állami statisztikák adatai, melyek a szlovenszkói és kárpátaljai magyar, szlovák, rutén nép rohamos proletarizálódását bizonyítják. Az egyik ilyen hivatalos kimutatás szerint az állam egész betétösszegéből (54.3 milliárd éK) a történeti országokra csaknem 50 milliárd esik, Szlovenszkóra már csak 4 milliárd, Kárpátaljára alig 306 millió. Ezzel szemben viszont a gazdasági nyomás Szlovenszkón sokkal elviselhetetlenebb, mint a történeti országokban. Az 1934-es zárszámadás adatai azt mutatják, hogy Szlovenszkón 39%-kal több adót hajtottak be, mint amennyit a költségvetés előirányzott. (Az egész köztársaság területén ugyanakkor 2%-kal kevesebb volt az adóbevétel.)

A csehszlovákiai magyarság a mai militarizált és minden vonalon türelmetlen politikai viszonyok között csakugyan semmi másban nem bízhat, csak önmagában, saját vitalitásában. És erre éppen a közelmúlt számos örvendetes példát szolgáltatott. Gondoljunk csak a május végén megtartott komáromi Sz. M. K. E. kongresszusra, mely a komoly és céltudatos kisebbségi magyar kultúrmunkának volt a bemutatkozója. A központi vezetőség s a körzettitkárok jelentéseiből egy hallatlanul pezsgő, de ugyanakkor részleteiben is komoly alapossággal kidolgozott, az egész országra kiterjedő kultúrakció körvonalai bontakoztak elő. „A nemzeti kultúra olyan terület — hangoztatta megnyitójában Jankovich Marcel, a kultúregyesület országos elnöke —, amelyen nincsen kompromisszumnak helye. A magyar kisebbség csak önmagában bízhatik s a kultúrtörekvések minden ágában csak egy lehet a jelszó: magyar, magyar!“ Vagy ott volt a csehszlovákiai magyar Kisebbségi Társaság húsvétutáni héten megrendezett Tavaszi Parlamentje, mely

mint kultúrtelejesítmény szinte páratlan a maga nemében. A téli hónapokban megalakult Kisebbségi Társaság első országos megbeszélésének tárgyául a kisebbségi kultúrmunka megszervezésének lehetőségeit tűzte ki, s politikai pártállásra való tekintet nélkül minden kisebbségi magyar kultúrmunkást meghívott a kongresszusra. S a gondolat csakugyan termékenynek bizonyult. A megbeszélés résztvevői egységesen, világnézeti ellentéteket félretéve hitvallást tettek a nemzeti irányú, haladószellemű kisebbségi kultúra mellett. „Egységes, tisztultabb irányú, haladószellemű népi kultúrára van szükség. Felhívjuk a magyar kulturális szervezeteket — mondja a kongresszus rezolúciója — és kultúrmunkásokat olyan közös kultúrmunkára, amely a csehszlovákiai magyarság egyetemét átöleli.“ Gondoljuk meg, e rezolúciót olyan értekezlet hozta, melynek soraiban a katolikus Prohászka Körök kiküldötteitől a kommunista munkásszínpad képviselőjéig minden világnézeti irányzat képviselve volt. Ami a legszembetűnőbb és legmegnyugtatóbb: az eddig nemzetközi vagy kormánytámogató aktivista vizeken működő munkásságnak jelentkezése a közös kultúrmunka területén. Itt valóban a kisebbségi sorsból előálló és a politikai, világnézeti ellentéteket áthidaló közösségi népi szellem kibontakozását látjuk, mely ma még talán ankétok és kongresszusok formájában jelenik meg, de várható, hogy rövidesen mint országosan látható komoly szellemi mozgalom veszi irányítás alá a szlovenszkói magyar élet egész területét.

BESZÁMOLTUNK ANNAKIDEJÉN ARRÓL, hogy a szlovenszkói kisebbségi magyar politikában hosszú küzdelem után végül is sikerült létrehozni az egységet. Az egyesült Magyar Párt június 21-én Érsekújváron tartotta első, ünnepélyes országos kongresszusát, mely nemcsak az új pártnak volt országos zászlóbontása és bemutatkozója, hanem egyszersmind biztató hitvallás a szlovenszkói magyarság politikai életképessége és ereje mellett. A párt céljait és programját tekintve lényegében nem hoz újat: folytatója lesz annak az iránynak, melyet eddig a két magyar párt külön-külön képviselt. „Programmunk evolúciós, haladó — mondotta a párt célkitűzéseiről Jaross Andor, az új országos elnök —, modern, ahol az új élet irama ezt kívánja, de konzervatív ott, ahol az ősi jog, a történelmi tradíció kútjából kell merítenünk, mert nemcsak új értékeket akarunk adni, hanem értékeket akarunk megmenteni a múltból a jelennek s így közvetve a jövőnek. Az Egyesült Párt nyíltan, őszintén, minden kétséget kizáróan egyesíteni kíván minden magyar embert, aki a köztársaság keretében magyar és magyar is kíván maradni. De egyesíteni kívánja ebbe a nagy pártba mindazokat a szlovák, német, rutén és román egyéneket, akik eddig az országos keresztényszocialista párt keretében ápolták a keresztény erkölcs síkján az évezredek sorsközösség ki nem irtható érzelmeit s vállalták azt a politikai programot, mely minden nemzetnek egyforma mértékkel egyforma életjogokat kíván biztosítani.“ Az országos pártkongresszus többi előadói egységesen szállottak síkra a keresztény alapon folytatott nemzeti irányú szociális és demokratikus politikáért, legfőbb célul tűzve ki a magyarság egységes keretben történő társadalmi és politikai megszervezését. A párt jövő politikai irányát tekintve sem történt változás: az egyesült párt továbbra is ellenzéki politikát követ, ami természetes is, mert erre a jelen belpolitikai helyzet és maga a kisebbségi élet is kényszeríti. Az érsekújvári pártkongresszus jelentősége kisebbségpolitikai téren is elvitathatatlan, de még nagyobb morális vonatkozásban. A szlovenszkói magyar politikai egyesülés és annak első érsekújvári reprezentatív bemutatkozása a kisebbségi magyarság lelki összefogását jelenti, a kisebbségi öntudat gyakorlati síkon való megjelenését — és ez komoly biztatás a jövőre nézve.

ÖLVEDI JÁNOS

A ROMAN NYELV HASZNÁLATA A MAGYAR URALOM ALATT

AZ ANYANYELV szabad használatának a joga az emberrel veleszületett természetes jog s ezért a kisebbségi jogok között első helyet foglal el.

Minden időben és minden népnél a vallás mellett az anyanyelv volt a legfőbb kincs s a kisebbségi küzdelmek főképpen e két nagy jog védelmében csúcsosodtak ki. Nem is lehet ez másképpen, mert örök igazság az, hogy: „nyelvében él a nemzet“. A nemzetiség is főleg a nyelvben nyilvánul meg. A nemzet élete csak addig tart, míg anyanyelve él; csak addig és annyira fejlődhetik, amíg anyanyelvén fejlesztheti kultúráját. Nemzeti kultúra és anyanyelv elválaszthatatlan fogalmak. Érezték és tudták ezt a románok is mindig, amikor róluk volt szó.

Az 1791-iki „supplex libellus valachorum“, valamint az 1848 május 15-iki balázsfalvi nemzetgyűlés határozatai, a híres 16 pont az anyanyelv jogainak védelmén épültek fel. Az 1848. évi nagyszebeni országgyűlés, amelyen száz és román a saját anyanyelvén beszélt, ugyanebben a szellemben határozott. Ugyanezt kívánták a románok állandóan, s az 1881. évi május 12-én tartott nagyszebeni kongresszuson megállapított román nemzeti párti programúinak sarkalatos pontja az anyanyelv jogának legszélesebbkörű propagálása volt s 1914-ben Mihali Tivadar s Vajda Sándor a magyar országgyűlésen szállottak síkra az anyanyelvnek a közigazgatásban való legteljesebb érvényesülése mellett. Brediceanu Coriolan orsz. képviselő pedig a magyar parlamentben tartott beszédében azt a kijelentést tette, hogy a magyaroknak nincs joguk annak követeléséhez, hogy az idegenajkúak a közhivatalokban anyanyelvüket ne használhassák, sőt egyenesen visszaélésnek minősítette azt, hogy a románoklakta vidékeken a hivatalnokok nem mindnyájan román nemzetiségűek.

Történtek pedig mindezek akkor, amikor az 1868. évi XLIV. t.-c. (a magyar nemzetiségi törvény) már meghozatott s annak a nyelvhasználatra vonatkozó rendelkezései — amint a következőkből látni fogjuk — általánosságban elég liberálisan végre is hajtottak.

A románoknak a fentiekben röviden ismertetett álláspontja után egészen következetesnek látszott az 1918 december hó 1-i-én megtartott gyulafehérvári „nemzetgyűlés“-en hozott határozatoknak III. i. pontja. T. i.: „Teljes nemzeti szabadság az itt lakó nemze-

teknek. Minden nemzet önmagát kormányozza saját nyelvén, saját közigazgatással, a saját kebeléből vett egyének által; önmaga látja el közoktatását és igazságszolgáltatását.“ Ennek az alapelvnek szükségszerű folyamánya volt a román „kormányzótanácsnak“ (Consiliul Dirigent) 1919 első napjaiban kiadott s a román hivatalos lapban is megjelent következő rendelete:

„Ideiglenesen érvényben marad a nyelvhasználatról szóló 1868-ik (magyar) törvény, azzal az eltéréssel, hogy ahol a törvényben a magyar nyelvről van szó, mindig a román nyelv értendő. Azokban a megyékben, amelyekben valamely nemzetiség a lakosságnak legalább egyötöde, ennek a nemzetiségnek a közigazgatása és igazságszolgáltatása saját nyelvén történik.

A községi, felekezeti és alapítványi iskolák nyelvét fenntartóik határozzák meg. Az állami elemi iskolákban a tanítás nyelve az a nyelv, melynek az illető községben többsége van, de a kisebbségnek joga van külön tantervet tartani a saját nyelvű oktatás céljaira. Az állami középiskolákban a tanítás nyelve az, melynek az illető megyében többsége van.“

Az 1919. évi december 9-én a szövetséges és társult főhatalmak és Románia között Párizsban megkötött kisebbségi szerződés, bár a gyulafehérvári határozatokban elfogadott alapelveknél szűkebb mértékben, de szintén biztosítani igyekezett az anyanyelv használatának jogait, A szerződés 8. §-ának 3-ik bekezdése ugyanis a következő rendelkezést tartalmazza:

„Egyetlen román állampolgár sem korlátozható bármely nyelv használatában a magán- vagy üzleti forgalomban, a vallás, a sajtó útján történő bármilyen közzététel terén vagy a nyilvános gyűléseken.“

A most hivatkozott rendelkezés a magánnyelvhasználatra vonatkozik, amelynek joga még akkor is kétségtelenül megvan, ha a szerződésben nem volna is szabályozva, mert ez a jog minden egyes embernek természetes joga.

És mégis! Romániában a magyar anyanyelvnek ma mostoha sorsa van. E jog csak elméletben és papiroson van meg.

A magyar anyanyelv jogait 1919-től kezdve mostanáig folytonosan és fokozott mértékben korlátozták. Kezdték a magyar szövegű cégtáblák eltiltásával, folytatták a magyarnyelvű falragaszok (plakátok), kereskedelmi reklámok használatának megakadályozásával, majd korlátozásával, azután a kereskedelmi levelezéseknek, a könyvvezetésnek, a hivatalos kereskedelmi mérlegeknek stb. román nyelven való készítése elrendelésével. Hivatalosan elrendelték, hogy a posta csak a teljesen és kizárólag román nyelven megcímezett leveleket kézbesítse, sőt egyes helyeken még azt is eltiltották, hogy a magyar vendéglős étlapján a magyar nyelvet is használhassa. Legújabbban Nagyváradon, azelőtt Herkulesfürdön s több más városban a rendőrprefektus megtiltotta azt, hogy a pincérek még a magyarok vendéglőiben és kávéházaiban is a vendégekkel magyar nyelven beszélhessenek. Eltiltották olyan képes levelezőlapok használatát, amelyen magyarnyelvű felírás van.

A sajtóban, levelezésben nem szabad használni a magyarnyelvű utcaneveket, arról nem is beszélve, hogy a városok, községek régi

történelmi magyar elnevezését még a tudományos munkákban sem szabad leírni. A tisztán magyaroklakta helységekben is kizárólag románnyelvű utcaelnevezések szerepelnek s a magyar gyászjelentésekre, magánnévjegyekre, esküvői, eljegyzési kártyákra stb. rá kell nyomtatni románul a készítő nyomda nevét s annak románnevű székhelyét. A magyar és német lapoknak címéből ki kellett hagyni az évtizedek óta anyanyelven használt városelnevezést, így pl. a Nagyvárad Napló-ból Napló, a Temesvarer Tagblatt-ból Tagblatt stb. lett. Az aradi s több más rendőrprefektus a kereskedőknek elrendelte, hogy vevőiket román nyelven szolgálják ki, még akkor is, ha mindketten magyarok. Egyes helyeken az anyakönyvvezetők részint önhatalmúlag, részint felsőbb rendeletre a magyarok családnévét románosított alakban írják be az anyakönyvekbe, pl. Ábrahám-ból Avram-ot, Kurtából Scurtu-t, Feketéből Negru-t, Szöcsből Sudu-t stb. csinálnak. A gyermekmenhelyeken ez az abusus már teljesen megszokottá vált.

Anghelescu miniszter rendeletére a magyar felekezeti iskolák iskolai ünnepélyein az ünnepi beszédeket kizárólag román nyelven kell tartani s a műsor fele minden műfajból román kell legyen. Ezekben az iskolákban a magyar anyanyelv használata egyébként is a legnagyobb mértékben korlátozva van, mert a román iskolai törvények kétnyelvű iskolát csináltak belőlük. Az állami elemi iskolák magyar növendékeinek még egymásközt sem szabad magyarul beszélni s az utcán románul kötelesek köszönni. Szigorúan el van tiltva a magyar: „Dicsértessék a Jézus Krisztus“ is. A felekezeti iskolák bélyegzői kizárólag románnyelvűek lehetnek, a kétnyelvű bélyegzővel ellátott bizonyítvány érvénytelen stb. stb.

Amikor az anyanyelv joga még a magánéletben, az üzleti forgalomban, a sajtóban stb. is ennyire el van fojtva, elképzelhetjük, hogy a hivatalos életben annak már nyoma sincsen.

A kisebbségi állampolgárnak még arra sincs joga, hogy közjegyző előtt, anyanyelvén köthessen jogügyletet, vagy végrendelkezzék, mert bár a közjegyzői törvény 60. §-a világosan biztosítja ezt a minden művelt országban meglevő jogot, a román igazságügy-minisztérium ezt is eltiltotta.

Ebben a helyzetben talán nem végzünk felesleges munkát, ha a következőkben a magyar uralom idejéből felsorakoztatunk egy pár kortörténeti adatot annak a megvilágítására, hogy a románok által sokat ócsárolt, világszerte rágalmakkal illetett „elnyomó“ magyar időkben hogyan is állottunk az anyanyelv szabad használatával.

MINDENKI ELŐTT ISMERETES, hogy az akkori kisebbségi bankok, kereskedelmi és más vállalatok, közművelődési és más egyesületek, iskolák és más magánintézmények és egyének, a sajtó, stb. a legkorlátlanabb szabadságot élvezték az anyanyelv használatát illetően. E jogokat soha senki, sehol nem korlátozta. De szabadon használták anyanyelvüket hivatalos vonatkozásban is.

A szász városokban Szebenben, Brassóban, Segesvárt, Besztercén, Medgyesen, stb. a közigazgatás kizárólag német nyelven történt

s magyarnyelvű hivatalos iratot művészet volt e hatóságoktól kicsikarni.

Vajda Sándor volt román miniszterelnök 1914 március 20-án a magyar parlamentben bemutatta Brassó vármegye közgyűlési meghívóját, amely magyar, német és román nyelven hívta gyűlésre a törvényhatósági bizottság tagjait.

Karánsebesen, amint az még ma is látható a magyar uralom alatt épült városházán, az épületen beépített, állandó jellegű felírás hirdette, hogy a szép épület „Városháza—Casa orasului.”

Karánsebesen egyébként a magyar uralom alatt is a város hivatalos nyelve a román volt. A városi gyűléseken mindig románul folyt a tárgyalás, a jegyzőkönyveket román nyelven vezették, s a magyar királyi minisztériumokhoz is jóváhagyás végett az eredeti román jegyzőkönyveket terjesztették fel s csak egy magyarnyelvű fordítást csatoltak a felterjesztéshez. A városi előljárásság bármily nyelven szerkesztett hivatalos beadványt elfogadott s az elintézés a beadványban használt nyelven történt. A magyar Karánsebesen az utcák nevei is három nyelven voltak kiírva. Még nem régen látható volt a mostani Strada Ardealului utcában levő házakon a következő felírás:

Burdia Szilárd-utca,
Strada Constantin Burdia,
Constantin Burdia Gasse.

Ez a felírás nemcsak azt bizonyítja, hogy a magyar uralom alatt az utcaneveket idegen nyelven is meg lehetett jelölni, hanem azt is, hogy a magyarok azt is megengedték, hogy román emberről nevezzenek el utcát. Burdia ugyanis román ember s ennek dacára sok ideig Karánsebes polgármestere volt.

De három nyelven voltak az utcanevek kiírva Brassóban, Szebenben, Szászrégenben, Besztercén, stb. és mindazokon a helyeken, ahol a három nemzet tagjai nagyobb számban laktak.

Ma Erdély egyetlen községében, még a tiszta magyaroklakta Székelyföldön sem található magyar utcanév és felírás.

Nagyváradon, a város szívében, a volt Szent László téren még a múlt század végefelé két szép házat építettek a románok. Az egyiknek a homlokzatán hatalmas betűkkel volt kiírva „Fundatia Sft. Nicola e“, alatta alig észrevehető kis betűkkel: „Szent Miklós alapítvány.” A másik épületen hasonló módon a „Bihoreana Institutul Credit si Economie“ felírás díszlett az apró betűs „Bihoreana Takarékpénztár és Hitelintézet“ cég fölött. 1925-ben aztán a városi tanács rendeletére a különben is alig látható magyar felírásokat eltávolították. Ma pedig aki magyar nyelvet is használ a cégtábláján, súlyos adót kell fizessen érte.

E helyen nem tartjuk feleslegesnek rámutatni arra, hogy a községi helynevekről szóló 1898. évi magyar IV. t.-c. 5. §-a a helységnevek idegen megnevezését nem zárta ki s nem tiltotta el magánvontakozásban.

A szászok egyik vezérférfia, dr. Wolff Károly, aki a magyar főrendiháznak is tagja volt, a Siebenbürger Deutsches Tageblatt hasábjain 1924-ben tárca-alakban, politikai életéből visszaemlékezéseket közölt. Ebben megállapítja, hogy pl. a B á n s á g területén 1888-ban „Pancsován a cégtáblák részint németül, részint szerbül voltak írva.“ „Az iskola és a községi közigazgatás Fehértemplomban német volt, sőt mi több, a telekkönyvi kérvényeket és okmányokat a törvényszékhez is német nyelven adták be.“ „Az elemi iskola és a községi közigazgatás Versecen is német volt.“ Zombolya környékén „Heufeld község előbb francia volt, jelenleg német“. „Sancthubert község előbb hasonlóképpen francia volt, ma német“. „Seultour és Charville községek előbb franciák voltak, ma elnémetesítették.“

Ezidőben az emberek bármilyen hatóság előtt szabadon használhatták anyanyelvüket, s Justin Pop dr., Joan Margita dr., majd később Petra Groza dr. tisztán románnyelvű ügyvédi dmtábláján senki sem ütközött meg.

A vármegye törvényhatósági közgyűlésein a románok anyanyelvükön szólaltak fel s még amiatt sem történt semmi baj, hogy a román ügyvédek az aradi ügyvédi kamarához közös beadványt intéztek az iránt, hogy a kamara emeljen szobrot Avram Jancunak, az 1848-ban a magyarok ellen harcoló „román nemzeti hős“-nek.

A magyarországi románok legnagyobb kulturális egyesülete, az Astra, 1911-ben közgyűlését Balázsfalván tartották meg s az egyesület 50 éves fennállásának évfordulóját is akkor ünnepelték. A jubiláns ünnepnek kiemelkedő pontja volt a néprajzi felvonulás, amelyen az egyes vidéki csoportok nemzeti viseletben és csak román feliratos jelzőtáblák alatt vonultak fel. E táblákon a községek nevei kizárólag román nevével voltak feltüntetve: Cistei, Bucerdea, Heni, Rosia, Sibiu, Tapu, Besinau, stb.

1911 szeptember 28-án Lugosona vármegye gazdasági egyesülete gazdasági kiállítást rendezett. E kiállításról a lugosi Drapelul 1911. évi szeptember 28-iki száma a következőket írta:

„— Nap-nap után százakra menő vidéki románok látogatják a kiállítást. Jól tették, mert abból mindenki csak tanulhat. Sokan zeneszóval jöttek be a falvakból, így a facseti főszozolgabíróság román lakosai, a főszozolgabíró vezetése alatt, a Vitéz Mihály indulója mellett vonultak a kiállításhoz. Ezeknél a parádénál már számot vetettek a nép érzelmeivel. A román látogatók felderültek, ha valami román dologra akadtak, így a többek között, amidőn Vitéz Mihálynak, Nagy Istvánnak, Cuzának stb. selyemre hímezett arcképeit, majd, amidőn egy román trikolor-színű hímezést pillantottak meg.

... Okos közigazgatásnak nem szabad megsérteni ennek a népnek az érzelmeit és lelkiéletét. Hiszen a közigazgatás van a népért és nem a nép a közigazgatásért.“

A román királyságbeli románok azidőben mindig szívesen ke-resték fel Erdélynek románlakta vidékeit. Egyenként és csapatosan, kirándulásszerűen és tanulmányutakban. A román kultuszminiszternek egy 1908-ban kiadott rendelete alapján évenként 10—15 romániai népiskolai tanító részesült utazási segélyben azzal a kötelezettséggel, hogy az erdélyi román vidékekre ellátogasson és az ottani szociális és kulturális viszonyokat tanulmányozza.

Hogy ezek a tanulmányutak miképpen folytak le, s azok a kirándulókban milyen impressziókat keltettek, a legjobban úgy tudjuk meg, ha elolvassuk Stefanescu Petrunak, a Cúrtea de Arges-i közigaz-

gatási tanfolyam igazgatójának 1910 szeptember elején a Vointa Nationala című bukaresti lapban megjelent úti levelét.

„A csapat megérkezik — írja Stefanescu — a határállomásra. A vonat átszalad a román színekkel díszített határhídon és román földre érkezünk. De ez már Magyarországon van. Ugyanolyan helyek, ugyanolyan változatok és csak egy hegység a választóvonal... se közben lelkünket megszállják azok az álmok, melyeket az idő valóra fog váltani... Így érkeznek meg a kirándulók az első magyar állomásra, Vöröstoronyra. Hozzájuk csatlakozik egy nagyszebeni román tanító, aki útközben magyarázgatja a látott dolgokat és nagy fájdalommal világosítja fel őket arról a sok bajról, amelyekkel meg kell küzdeniük a „túli“ románoknak. Szállást, szíves vendégszeretetet a nagyszebeni gör. kel. szemináriumban nyernek. Kirándulnak Szelistyére, ahol gyönyörködnek a nagy tiszta román községben, a szép és intelligens román lakosságban és ezeknek csodás gazdálkodásában és szociális szellemében. Az utcák kövezettek és tiszták. Van nyilvános közkertjük szép pavillonnal. Hitelszövetkezetük, mely kétmillió betétet kezel. Szövetkezeti sajtógyárak. Népiskolájuk tíz tanítóval, óvodával, tanácsteremmel, amilyen-nél még a romániai gimnáziumok sem igen rendelkeznek. Két tempomuk, egyik gót stílusban. Három kaszinójuk (külön-külön az uraknak, az iparosoknak és kiscsodáknak), ahol a legjobb román könyvek és folyóiratok megtalálhatók. Dalkaruk, segélyegyletük, tűzoltóegyesületük stb.

A bírójuk román, a jegyzőjük és szolgabírójuk is románok. Minden felirat román nyelvű és az érintkezés nyelve is mindenütt román. Ilyen öntudattal, ennyi intelligenciával, ennyi együttérzéssel a megingathatatlan nemzeti kirtartás mellett meg lehetünk nyugodva, hogy az erdélyi román nem vész el.

A dolgoknak ilyen csodás szerkezete — folytatja Stefanescu — és a csodás községi közigazgatás, amelyet Szelistyén láthatunk, remélem, fényes példaként fog állani a jegyzői tanfolyam növendékei előtt s azokat a szabad Románia falvaiban utána fogják csinálni.“

A községek s megyék önkormányzatában is teljes mértékben érvényesült az anyanyelv használatának a joga, amint azt a következőkkel bizonyítjuk:

A torontálmegyei Nyerő község tanácsa 1906 végén elhatározta, hogy a „község jellegének kidomborítása céljából“ a községi gyűlések jegyzőkönyve ezután román nyelven is vezettség. A vármegye közgyűlése ezt a határozatot jóváhagyta.

A Románul 1912. évi március 30-iki közlése szerint Alsó-Fehér vármegye törvényhatósági bizottsága 1912. évi március 29-én közgyűlést tartott, amelyen dr. Maniu Gyula balázsfalvi ügyvéd az állandó bizottság javaslatával szemben a románok nevében kijelentette, hogy „tekintettel arra, miszerint a Khuen-kormány nem váltotta be abbéli ígérését, hogy behozza a demokratikus választói jogot és hogy egyenlő elbánásban részesíti az ország összes népeit, nem tette magát érdemessé a törvényhatóság ragaszkodására s ezért ellenzi azt, hogy annak bizalom szavaztassák.“

Dr. Maniu románul kezdte meg beszédét s amikor a jelenvolt magyar bizottsági tagok félbeszakították, dr. Maniu jogára hivatkozva ezúttal is, mint a legtöbb esetben máskor is románul folytatta és fejezte be beszédét.

Kis-Küküllő és Arad vármegye közgyűlésein a román megyebizottsági tagok a legtöbb esetben román nyelven szólaltak fel s az elnöklő főispánok ez ellen soha sem emeltek kifogást.

Fölötte érdekes és jellemző a korra a Poporul Roman 1912. évi április 19-iki számában „Magyar arcátlanság“ cím alatt megjelent cikk, amelyben a lap közli, hogy a kultuszminiszter az összes román iskoláknak magyar nyelvű iskolai bizonyítványokat küldött; a román iskolák fenntartói azonban a bizonyítványokat azzal a megjegyzéssel

küldték vissza, hogy a törvény értelmében a román iskoláknak jogukban áll magyar és ezzel párhuzamosan románnyelvű bizonyítványokat kiadni.

Az Astra külön románnyelvű polgári leányiskolát tartott fenn Nagyszebenben... az iskola a tanfelügyelővel román nyelven levelezett s amikor 1907-ben a tanfelügyelő az ellen tiltakozott, az „Astra“ a m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztériumhoz fordult jogorvoslásért. A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter erre kifejezetten megengedte, hogy az iskola igazgatósága párhuzamos szöveggel magyarul és románul levelezhessen a m. kir. tanfelügyelővel és a magyar felügyeleti hatóságokkal.

1911 tavaszán nagy sajtóhadjárat indult meg a román lapokban a román nemzeti színek viselhetése érdekében. A sajtómozgalomnak Khuen-Héderváry akkori miniszterelnöknek egy bizalmasan kiadott rendelete adott aktualitást. A magyar miniszterelnök ugyanis — mint azt annakidején az Unirea és a Telegraful Románul is közölték — egy a csendőrséghez intézett rendeletében megtiltotta a csendőröknek azt, hogy a románok által viselt „piros-sárga-kék“ trikolorokért bárkit is kérdőre vonjanak és ezeket a trikolorokat elkobozzák „mert ezek a színek a román nemzeti viseletnek kiegészítő részét képezik“.

A következőkben egy pár hivatalos adatot közlünk annak az igazolására, hogy a kisebbségek nyelve a magyar hivatalos élet minden ágazatában, ideértve az igazságszolgáltatást is, mindig érvényesült.

Az aradi törvényszék régi aktái között feltalálhatók a Wallfisch Pál ellen 1859-ben lefolytatott uzsorapör iratai. A „Napló“ szerint ez ügyben a periratok csak német nyelven szerkesztve adattak be s az ítélet is németnyelvű nyomtatványnak német nyelven történt kitöltésével készült el. Az egész percsomóban csak a Kabdebó Kálmán nevű magyar feljelentőnek vallomása vétetett fel magyar nyelven.

Az aradi törvényszék irattárában található fel a múlt század hetvenes éveiben oda beolvasztott volt zarándmegyei (körösbányai) törvényszék iratai. Ez iratok között sok percsomó tanúsítja, hogy a magyar királyi törvényszékek akkor kétnyelvű nyomtatványokat használtak (magyar és románnyelvű nyomtatványokat) s azokat mindig a peres felek anyanyelvén töltötték ki.

Az iratok azt is tanúsítják, hogy nemcsak a peres feleknek engedték meg, hogy románnyelvű beadványokkal forduljanak a bírósághoz, hanem adott esetben a bíróságok maguk is a peres fél anyanyelvén szerkesztették meg hivatalos irataikat.

Így p. o.: Piper Nikaljedin retitzei lakos ügyében az összes jegyzőkönyvek és bírói döntések román nyelven készültek, sőt Janó Ádám börtönfelügyelőnek a törvényszékhez intézett hivatalos felterjesztése is román nyelven van megszerkesztve, a következő szöveggel:

No. 48—1871.

Inditu Tribunalu Criminalu!

Subscrisulă am onare cu profunda stima officiale a face conos^{ca} cutu cum ca Piper Nikaljedin Retitze care sa detienutu in aresta in

causi tuinale din 14—8/1871 pene in 8—2/872 in urma dicisinei inditului Tribunal« dtto Nro 674—1871 dd. 8—2—872 sa pusu asta di pe piciru libera.

Tota odata amonare a substeme sub so cata despre spesele detentionale a suso numita lui incuisitu. Si seu alementat pe a case. Baia de Crisiu in 8 februar 1872.

János Adám, börtönfelügyelő.

(A börtönfelügyelő jelenti, hogy a törvényszék 674/1871. számú ítélete alapján 1871 augusztus 14-től 1872 február 8-ig letartóztatásban volt Piper Nikaljedín szabadlábra helyeztetett.)

(A fentismertetett okiratok az Erdélyi Hírlap 1924. évi április 20-iki számában közöltettek.)

Csikmegyében, ebben a tiszta székely vármegyében, ahol németek soha sem laktak, románok is kevesen, egy régi 1868-beli hirdetmény került most a nyilvánosságra. A hirdetményben az erdélyi kir. fő-kormányzéseknek a marhavész elleni 17619/868. sz. körrendeletét tétetett közzé hasábosán három nyelven: magyarul, németül és románul.

Magyar nyelvű szövege így szól:

„17619/868. ő császári és apostoli kir. felsége, Erdély nagyfejdelme és székelyek ispánja, legkegyelmesebb urunk nevében. A marhavész terjedése ötletéből a nagyszebeni cs. kir. főhadvezetőség által f. év augusztus 30-án 982. sz. a. kelt rendelettel a csikgyimesi veszteglő főintézetnél a szarvasmarhák, juhok és kecskék behajtása egyelőre betiltatott.

Mi is ezennel köztudomásra hozatik.

Az erdélyi főkormányzéseknek Kolozsvárott szeptember 7-én 868 tartott üléséből.“

A román szöveg a következő:

„In numile Maiestatei Sale c. si aps. Marele Principe alu Transilvaniei, Comitele secuiloru pregratiosului nostru Domnitoriu.

Din Causa latirei bőléi de vite suprema prefectura de arme Uarana au oprita cu ordinatiune dtto 30 Aug. a. c. No 982 introduce reá si toate miscarea viteloru comute maré oiloru si capeloru pe vama. Csík-Gyimesului Despre ce cu acesta se face in publicu de stire.

Din sedintia reg Guvemu Transilvanu tienuta la Clusiu in 9. Septembre 1868.“

A most idézett körrendelettel bizonyítva látjuk azt, hogy már az erdélyi főkormányzések is figyelemmel volt a három erdélyi nemzet anyanyelvére s hirdetményeit mindhárom nyelven közzétette.

Mint különösen jellemző tényt említjük meg azt, hogy „Kolozsvár“ neve a magyar szövegben magyarul, a németben „Klausenburg“-nak s a románban „Clusiu“-nak van írva.

A kolozsvári kir. bíróságok sem kifogásolták a román nyelvű iratokat, sőt hivatalos közegtől is elfogadták azt, amint a következő hivatalos irat bizonyítja:

A Kolozsvár tőszomszédóságában fekvő Felek község zsidó községi bírása 1870 május 15-én a községi elöljáróság nevében az alábbi hivatalos jelentést intézte a kolozsvári járási bírósághoz:

„Laudata Judecatorie Singulare!

In ziua de 10 luni curinte a. c. sara la 9 ore Marcan Simion lui Solovestru din Comuna Feleacu au batuta pre Maian Toader din acesta Comuna, incatu din bataia acesta astedin in 15 Maiu 870 la 10 ore batuluândi muritu. Criminalistulu sa tramiscu cu paza la

Spectatulu officisi processualu in urma unei prea Stimata ordinatiune astediu primita i ora p. m. Laudata Judecatorie Singulars ca foru incuisitorie este rugata deauna a interprinde incuisitiunea, si a face dispusetiune pentru mmomentarea nenorocitului mortu. Officiulu Comunale Feleacu in 15 Maiu 1870 (Zsidóbetűs aláírás) Sehia Stem jude Comunalu prin fetiliora“.

A fenti hivatalos írás magyarul így hangzik:

„Tisztelt Egyes Bíróság! Folyó évi május hó 13-ik napján este 9 óraker Marcan Simion Solovestru fia, Feleacu községből fejbeütötte Maian Teodort, ki ugyanebben a községben lakik s aki az ütés következtében 1870 május 15-én délelőtt 10 óraker meg is halt. A bűnöst ör kísérete mellett a fenti tisztelt hivatalhoz egy alázatos jelentéssel együtt ma délben egy óraker átküldöttük. A tisztelt egyes bíróság, mint vizsgáló fórum kéretik, hogy hajtsa végre a vizsgálatot és tegyen intézkedést a szerencsétlen halott eltemetésére. Községi hivatal Feleac, 1870 máj. 15. Sechio Stem községi bíró. per Fetiliora.“

Az irat hátlapján a járásbíróság iktató hivatalának következő feljegyzése látható: „Ad N0381/870. bf. Vétetett, 1870 május 16-án Sz. 82. bűnf.“

A „Brassói Lapok“ 1924. évi január 6-iki számában egy bírósági jegyzőkönyvnek a fényképmásolatát láthatjuk, amely a Nicolai Penciu felperes és George Stoica alperes között 50 fr. s jár. iránti peres ügyben létrejött bírósági egyezséget tartalmazza. A jegyzőkönyvet a sárkányi m. kir. járásbíróság előtt 1872 szeptember 16-án vették fel II. 538/872. sz. irattári jel alatt. A jegyzőkönyv „Protocolu de Pertractare“ címet viseli, tisztán román szövegű nyomtatványnak, román szöveggel történt kitöltésével vétetett fel s ezzel az is igazolva van, hogy nem szórványos esetről van szó, hanem a járásbíróság románnyelvű nyomtatványokat rendszeresen használt.

A kolozsvári „Ellenőr“ 1935. évi májusi számában egy 1874-ben kiállított okiratot közölt, egy hivatalos nyugtát, amely román nyelven van kiállítva. A nyugtát a naszódi hatóság részére „Kocsis“ Dávid állította ki s arra Perényi naszódi alkapitány románnyelvű kiutalással vezetett záradékot.

íme a nyugta és a záradék szövege:

„No. 81 1874 Erog. 27/1. 1873 Cuitantia. 1 kr. és 12 kr. bélyeg. Despre 21 fi. v. a. serie douadieci si unu floreni valuta austriaca cári subscisusu e amiu primitu in ziua de astadi dela Magnificentia Die Vicecapitanu Districtuale de in solutiunile de drumu depre anulu 1873 pentru 14 table colorite cu negru aplicande la capetele poduriloru despre ce prin aceasta cuitezu. NSsaudu in 19. Fauru 1894. Kocsis David tshler. Pentru 2X fi. v. a. Ca martori, Zaharie Cotariu ss. Georgiu Mihitiu ss. ... platisca din solutionile de dnun (L. S.) Perényi.“

Az új-radnai községi előljáráóság hivatalos ügykezelésében még 1896-ban, sőt azután is, románnyelvű nyomtatványokat használt s ítéleteit is román nyelven hozta meg.

Ezt igazolja az 1896 június 19-én felvett alábbi szövegű „Jegyzőkönyv“:

„No 46/896. x ft. 12 kr. okmánybélyeg.

Protocolu din 19. Juniu 1896. Susceputu la judecatoria comunitatii Rodna noua in cauza de certa a lui Leon Anka din Uj Radna

contra Filip Nastazisiu din Uj Radna pto 5 ft.“ Present!: subscriii. La incusa protocolara de pres 19/VI. 896. sa ordonatu spre pertractare acestei cauza ziua de infatisoara de astazi care prezentandu par^ile litigante, si dupa care a?cultandu se si luandu se in consideratiune toate dovezile aduse inainte sa emanatu si publicatu dupa cea mai buna stiinfa si cunostinfa urmatoarea.

Sentinta:

Incusatul Filip Nastazisiu din Rodna Noua de oarece nu reconstituit a fi dator cu suma de sus, incusa lui Leon Anca sa respingea?i se trimite acest. Protocol Onoratei Judecatorie in Rodna. Anca Leon insina recursul. Protocolul dup cetire explicare?i aprobare se inchide si subscrie. D. o. m. s. Alexa Sajgó m. p. Textul sigilului: Beszterce-Naszód megye Uj-Radna község: „Tiparit C. Orendi Bistrita. Depozit la F. Solzenberg.“

A fentiekben szóról-szóra idézett hivatalos irat rövid tartalma az, hogy Uj-Radna községi bírósága Leon Anca felperesnek Filip Nastazisiu elleni 5 ft. s jár. iránti keresetét elutasítja s az ügyet felperes fellebbezése következtében átteszi a radnai kir. járásbírósághoz. E száraz perbeli adatokon kívül a nyomtatvány azt is tanúsítja, hogy az „C. Orendi Bistritai“ nyomdász műhelyében készült s a nyomtatványok F. Solzenberg raktárában szerezhetők be.

E két utóbbi megjegyzés azt igazolja, hogy Radnán s a beszterce-naszódmegyei többi községekben rendszeresen és állandóan használták e román szövegű nyomtatványokat, máskülönben nem tartottak volna belőlük raktárt.

Ez ügyiratból azt is láthatjuk, hogy a járásbírósághoz ez a románnyelvű jegyzőkönyv és ítélet tétetett át s ennek dacára a járásbíróság bizonyára elintézte az ügyet.

Beszterce-Naszód vármegye sófalvi körjegyzőségének egy 1911 október 21-én kelt halottkémi jelentését közöljük, amelyet a körjegyző a járásbírósághoz terjesztett be. E jelentés magyar, német és románnyelvű nyomtatványon, a román szöveg románnyelvű kitöltésével készült s a magyar kir. járásbíróság azt elfogadta és elintézte. Az okirat így szól:

SELEJTEZÉSI HATÁRIDŐ 10 ÉV
község előljáróságához.
HALOTTKÉMI JELENTÉS
halálesetről.
SÓFALVI KÖRJEGYZŐSÉG
Érkezett 1911 X/21.
F. 32. szám. Melléklet
Előszám: Utószám:

An den

Gemeindevorstand
ANZEIGE
des Totenbeschauers über den Todesfall de(s)r

Kir. Járásbíróságnak a Nemleges haláleset felvételi iv beterjesztése
1911 október 22. Nagy in Bilak

Catra

Antistia comunala

RAPORTUL

inspectorulm de marti preste casul de moarte a Maria Fritsch

Jelentem, hogy ..... éves házas, nőtlen .....
özvegy, hajadon

.....utca .....sz. a. házban folyó évi .....
hó .....n meghalt.

Kelt .....
halottkém.

Hiermit zeige ich an, dass ..... Jahre alt
verheiratet, ledig

verwitwet, Mädchen, in der..... Gasse, Hausnummer...

wohnhaf, am ..... i. J. gestorben ist

..... am ..... 19...

Totenbeschauer.

*Prin aceasta raportez, ca Fritsch Maria de 59 ani batran, vaduv
june . cu locuinta in strada din mijlocu numarul casei 74 a murit in 20
október anul eurem.*

Au ramas fii sai Maritzi, Otto, Honi, Matilde, Jozef si Gusti.

Dat in Bilak 21. Oktober 1911.

*Somfelean Konrad
inspectorul de marti.*

. A megfelelő jelzés meghagyandó, a többi pedig törlendő.

Die entsprechenden Bezeichnungen sind zu lassen, die anderen
durchzustreichen.

Insemnarile corespunzătoare sunt a se lasa, celelalte a se sterge.

A cursiv-szedésű szavak a nyomtatványban kézírással írtak be.

Ebből a dokumentumból látható, hogy a magyar hatóságok a világháború kitörése előtt nem egészen három évvel is használtak nem magyarnyelvű nyomtatványokat s a kir. járásbíróságok is elfogadták s elintézték azokat.

Ezek után joggal kérhetjük tehát, hogy ma, a gyulafehérvári határozatok, a kisebbségi szerződések s a Wilson-féle elvek elfogadása s fennen hirdetett alapelvei után Románia mivel magyarázza meg a magyar anyanyelv ellen folytatott lélekgyötrő, irtó hadjáratát!

PAPP JÓZSEF